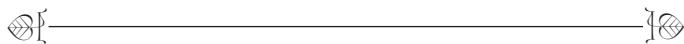

Ольга Слоновьовська

ТЕТРАЕДР

Роман-експеримент
у 4 книгах

Київ
«Український пріоритет»
2020

УДК 821.161.2'06-311.3

С48

Слоньовська О.

С48 Тетраedr. Роман-експеримент/Ольга Слоньовська – Київ: Видавництво «Український пріоритет», 2020. – 816 с.

ISBN 978-617-7656-84-4

В романі-експерименті «Тетраedr» представлено, власне, чотири романи. У кожному з цих творів розповідь ведеться від першої особи (у «Загублених в часі» – від імені вчительки, в «Інстинкті саранчі» – журналіста, в «Знехтуваних Ноем» – лікаря, а в «Медузі-Горгоні» – від імені письменниці, яка не лише розкриває таємниці своєї літературної творчості, а й показує, що талант – це не стільки дар, скільки відповідальність і хрест письменника). Долі чотирьох головних героїв мають точки перетину, переплітаються, залишаючи глибокий слід у житті інших героїв. Кожен роман з тетраедра може існувати як автономно, так і в неподільній цілісності.

Видавнича рада

Ак Вельсапар, письменник, видавець (Швеція). Євген Баран, літературознавець. Станіслав Бондаренко, письменник. Павло Вольвач, письменник. Володимир Казарін, письменник, ректор Таврійського університету. Анатолій Кичинський, лауреат Шевченківської премії. Олександр Косенко, поет. Василь Кузан, голова Закарпатської ОО НСПУ. Елла Леус, письменниця, головний редактор альманаху «Палісадник». Єлизавета Мельниченко, письменниця. Василь Слапчук, лауреат Шевченківської премії. Ольга Слоньовська, письменниця. Сергій Дмитрієв, голова Одеської ОО НСПУ. Надія Степула, письменниця. Світлана Шовкошитна, головний редактор видавництва. Володимир Шовкошитний, директор видавництва.

© Слоньовська Ольга, 2020

© Козицька Світлана, дизайн, 2020

© Видавництво «Український пріоритет», 2020

Загублені в часі

Я закохалася в нього з першого погляду, як тільки побачила в гурті студентів на першовесресневій святковій лінійці біля університету. Високий, русявий, у сіро-біло, навіть ледь-ледь кремовому костюмі-трійці з блідо-сіро-фіолетовою краваткою-метеликом між гострими бортами комірця майже білосніжної і в той же час також ледь-ледь бузково-рожевої сорочки надзвичайно вродливий першокурсник, якого важко не помітити в сірій масі ширпотребно вдягнутих і взутих вихідців із колгоспного селянства і робітничого класу. Таких упевнених у собі й доглянуто-пещених на вигляд, як спонтанний обранець мого серця, на увесь загал першокурсників було мізерно мало — два-три екземпляри, з яких два — дівчата з факультету іноземних мов і міжнародних відносин. Тоді я ще навіть койко-місця в гуртожитку не мала і дві ночі ночувала на вокзалі, наче заєць під кушем з одним розплющеним оком, адже боялася, що якісь мігруючі гангстери обциганять мене обов'язково, а в дерматиновій потертій господарській сумці лежали всі мої скарби: кеди, новенький ситцевий спортивний костюм, картата спідничинка-«кльош», халатик, вельветові тапочки, дві дешеві, зате нові-новісінькі кофтинки і праска, яку мама мені таки віддала, наперед бідкаючись, що в гуртожитку її або сплять, або загорять чи благополучно я сама відсію цю дефіцитну річ уже в перший тиждень свого перебування в «обшазі». Добре, що з дому я не взяла ні піввідра вимитої картоплі, яку мені мама ледве не впхала, ні літру смальцю зі шкварками, ні дволітровий слоїк (щоб не побилися!) сирих яєць, бо тепер мала б щось тягати то в універ, то на вокзал. А так сумка не була вже й такою незручною, тому що

наполовину порожньою: нині думаю, що навряд чи вокзальні злодії позарилися б на таку незavidну річ.

Вступила я в університет всупереч усім невтішним прогнозам і першої вчительки, й директора школи, й навіть моєї хресної матері. У списку вступників, який був складений згідно з набраними балами, моє прізвище виявилося останнім: ще ледь-ледь — і двері університету зачинилися б перед самим моїм носом. Дівчина, яка разом зі мною складала останній вступний іспит, не пройшла конкурсу. Плакала, бідна, й істерично кричала, що вже третій рік підряд їй проклятого півбальчика не вистачає, що це хіба що пороблено заздрісною сусідкою тепер на це єдина рада: звернутися до місцевої ворожки.

Із поселенням у студентську «обшагу» в мене виникли величезні проблеми через власну дурну голову. Я ж заздалегідь написала заяву, що потребую гуртожитку, й довідку про склад сім'ї, що в мамі нас аж п'ятеро, вклала ще в папку зі вступними документами, а тепер виявилось, що після конкурсу треба було на поселення в гуртожиток заново всі документи-довідки представляти. Куратор аж за голову схопився, коли почув, що я прошу місця в гуртожитку й маю на це чи не найперше в нашій групі право. Поки профком «втрясав» мою проблему, я ночувала то на вокзалі, то на лавці в парку, то в будці для вахтерів-чергових і в одному, і в другому, й у третьому університетських гуртожитках, благо, що черговими виявилися жіночки похилого віку, які мене вряди-годи ще й підготовували. Але сталося диво: якась горе-першокурсниця вирішила залишити університет, й не почавши в ньому вчитися, хоч уже й місце в гуртожитку отримала. Комендант гуртожитку викликав до себе в кабінет, почухав передчасну лисину й відразу на мою неприховану радість вилив відро крижаної води:

— Підселяємо тебе до журналісток. Хоч розумієш, що це означає? Насамперед: приїхало село в місто! Зрозу-

міла? Вошей у тебе часом нема? Ой, катастрофочко моя непередбачувана! Буду мати з тобою увесь рік проблеми! Чого ревеш? Не з'їдять тебе журналістки, хоч і добряче покусують, а без цього точно не обійдеться. Дівчата з відомих родин, амбітні, не тобі пара. Сиди нижче трави, тихіше води. Харчуйся тим, що привезеш із дому. Вони — окремо, ти — окремо. В усьому окремо! Не пхайся в їхнє добірне товариство, ти — не їхнього поля ягода. Журналістки повинні до тебе звикнути, як до неминучого лиха. Мусиш підлаштуватися до тих умов, що вони тобі запропонують. Іншого вільного койко-місця в жодному університетському гуртожитку нема. Пам'ятай: що-небудь витвориш — вилетиш! А вилетиш із гуртожитку — вилетиш із університету. Бери ордер, плати в касу за проживання й хоч нині поселяйся. Постільну білизну візьмеш у кастилянші. Загубиш — прийдеться відкуповувати нову. Раз на тиждень будеш у кастилянші міняти постіль на чисту. Не надумай здуру брудну білизну додому везти пра-ти. Зловлять — вважатимуть, що намагалася вкрати. Сковорідку, чайник, горня, миску, ніж, ложку-виделку й каструлю привезеш із дому. Не реви, ти не в тюрмі. Може, ще так із журналістками здружишся, що наступного року розлучатися не захочете.

Проте дівчата не виявилися настільки страшними, як їх описував комендант. Правда, спочатку наді мною підхікували, та вже вранці запросили снідати разом. Яечню ми вчотирьох їли прямо зі сковорідки — іншого посуду не мали, бо ще не привезли, але як тільки худа й висока, як тичка, Тетяна побачила, що я не торкнулася жодного шматочка ковбаси, несподівано вибухнула гнівом:

— Ти що — не наша? Якщо з нами живеш — з нами та-кож будеш ділитися всім. Що ми їмо — ти будеш також. Не об'їси нас, не бійся!

А через місяць привезла полотняну торбу свого май-

же новісінького одягу й, коли дівчат не було в кімнаті, заявила:

– У цьому бараклі в інституті я не появлялася жодного разу. Ніхто не знає, що воно моє. Навіть дівчата з нашої кімнати. Дарую. Вдягайся, хизуйся і – ніс догори! Так моя мама вирішила. Вона також колись не мала навіть шкільної форми, а коли бабуся їй пошила із сатину фартушок із рюшами, якийсь однокласник при всіх викрикнув, що це фартушина весільної куховарки, і мама зі страшного сорому навіть школу на якийсь час покинула.

Я розплакалася, на що Тетяна не зреагувала, й ще місяць не сміла одягнути бодай щось із її гардеробу, але між своїми однокурсницями таки насправді почувалася надто убого вдягнуеною і, коли надворі стало відчутно холодніше, з натугою переступила власні комплекси. Моя поява в аудиторії в красивому й дорогому імпортовому одязі – я й не знала, що він аж польського виробництва! – всю групу не просто шокувала. Дехто з дівчат навіть не втримався й випустив котячі пазурці з м'якеньких подушечок:

– І треба було аж скільки часу грати жебрачку! А ми, дурні, вуха розвісили: хіба нам рівну підселили б до журналісток?

– Бідна-бідна! Вдяглася так, що нам, нещасним, поруч краще не стояти! Прямо з обкладинки журналу! Ану, кажи правду, моднице: хто твої батьки?

– Такі знання, як у тебе, не можуть бути у дочки доярки. Твоя мама – щонайменше вчителька!

– Чи колгоспний бухгалтер!

– Ми тебе відразу розкусили!

Затяте мовчання мене врятувало. Принаймні, я не скотила до брехні, а оскільки подруг у групі в мене й так не було, то в стосунках із однокласницями нібито нічого й не змінилося. Правда, ввечері я не втрималася й на кухні про все впівголоса зізналася Тетяні, але вона тільки хмикнула,

і я зрозуміла, що на всі закиди однокурсниць надалі отак само хмикати найкраще й мені.

Ось тільки сталося те, чого я не очікувала: академгрупа відгородилася від мене китайським муром. Дівчата чиїсь дні народження справляли, по двоє-трос-п'ятеро в кіно й на танці ходили, але мене для однокурсниць наче не існувало: не запрошували нікуди, нічого не пропонували, майже не спілкувалися, навіть пояснити їм щось важке чи незрозуміле перед практичним заняттям не просили, хоч потім отримували незадовільні оцінки й, закономірно, – гнітючу перспективу відробок. Але жити у вакуумі, звичайно, я не могла, й тому прикипіла до своїх гуртожитських співмешканок, як прикипає підгоріла каша до нової каструлі, тим більше, що журналістки облишили наді мною підсміюватися, зате постійно проявляли себе такими гранями, що мені дух перехоплювало. Танина мама виявилася головним редактором районної газети. Я б ніколи навіть не подумала, що їй стільки років. На вигляд на чотири-п'ять, від сили – нібито на десять років старша від власної доньки. Якщо порівняти з моєю мамою, то моя Тетяні хіба що в бабусі годиться. Батьки ще однієї моєї гуртожитської співмешканки здавалися молодшими навіть від Таниної мами. Сніжана хвалилася, що її мамуся й татусь – актори театру, постійно задіяні в гастрольях, навіть закордонних, об'їздили всю Європу, не те що СРСР, вічно затребувані й настільки заклопотані високим мистецтвом, що це Сніжанину бабусю час від часу аж бісить: залишили двох дітей з їхнього раннього дитинства на її руки й відповідальність, і місяцями додому не навідуються.

Та найбільшою загадкою для мене виявилася Лінда, яка взагалі здавалася якимось екзотичним фруктом. Уявити лише: до всіх ровесниць, і не тільки в групі, а й у гуртожитській кімнаті, ця дівчина зверталася на «ви», й переконати її в тому, що можна вести себе простіше бо-

дай з нами трьома, нікому не вдалося вже більше п'яти місяців. Водночас Лінда аж ніяк не виявилася замкнутою людиною. У веселощах і вигадках цій дівчині не було рівних. Голосу не мала, слуху — тим паче, але виспівувала нам одеські куплети мало не щовечора. Коли Тетяна, вхопивши двійку з мовознавства й перебуваючи у вкрай паскудному настрої, зауважила, що її виконання пісень — украй слабеньке, Лінда аж підскочила:

— Був такий одеський популярний співак, Утьосов його прізвище, який на подібні закиди завжди відповідав, що співає не голосом, а серцем. Я також — серцем співаю. Та й узагалі, мені ваша критика, наче голубому киту дробинка: старшим у дупу не заглядають! Невдоволенням залишається той, чию думку взагалі до уваги не беруть!

Ображені Таня й Сніжана понадувалися, а Лінда, немов нічого не сталося, вхопила свою облізлу гітару з чотирма ще вцілілими струнами й замузикала:

*Ета школа Саламона Кляра,
Школа бальних танцев, вам гаварят.
Две шагї налева, две шагї направа,
Шаг впірод і две назад.
Кавалери приглашают дамов!
Там, где брошка, там пірод.
Две шагї налева, две шагї направа,
Шаг впірод — і паварот.
Дами, не смаркайтесь в занавескі!
Ета неспрілічна, вам говорят.
Ета неспрілічна, негігієнічна
І несімпатічна, вам гаварят.
Дами, приглашайте кавалеров!
Там, где галстук, там пірод.
Две шагї налева, две шагї направа,
Шаг впірод — і паварот.*

*Сонечка, не стройте Моне глазкі
І не аттапіривайте зад.
Вы не на базаре, а в танцкласе,
Шаг впірод і две шагі назад.
Дами, дами, не вертіте задом!
Ета не прапеллер, а ви не самальот,
Ета неприлічна, негігіснічна,
Шаг впірод – і наварот.
Адік Рабіновіч, я імею вийті,
Я імею вийті, вам гаварят.
Адік Рабінович, ви мне заменіте,
Шаг впірод і две назад.
Ета школа Саламона Кляра,
Школа бальних танцев, вам гаварят.
Две шагі налева, две шагі направа,
Шаг впірод і две назад.*

Звичайно, зі змісту Ліндиної пісні ми гуртом розсміялися й почали навперербій просити розповісти кілька одеських анекдотів. Дівчина віднікувалася, театральню вдавала перелякану й клялася-божилася, що ніколи нікому нічого подібного не розповідала:

– Які анекдоти, дівчата? Я навіть не знаю, шó це таке! Не розчісуйте мені нерви й не робіть вагітною голову!

– Ліндо, ну два-три єврейські анекдотики про Сару, Ізю, Фіму!

– Без політики?

– Які-небудь, але смішні!

– Ну, добре, але якщо знову через вас викличуть на бюро комсомолу, знайте: мене тут не стояло! Натомість у випадку виникнення проблем ви також робите лимонний фейс і нічого не знаєте. Ганна – спала, Таня читала, Сніжана – слухала радіо.

– Та добре вже, добре: ми слухали не тебе, а радіо.

— Але ж там про вас не слухали ні слова! Й анекдоти не розповідали також!

— Ліндо!

— Гаразд, мовчіть і дихайте носом! «Мойше, коли тебе нема дома, сусіди різне про тебе кажуть! — Ой, коли мене нема дома, дозволяю мене ще й побити!»; «Розо, тобі сподобалося моє плаття? — Ой, Фіро, я поспішаю і зараз мені зовсім не до скандалів!»; «Кажуть, що моя Сара мене зраджує! — Поведи її до гінеколога. — А шо, жіночий лікар спроможний скласти список входячих?»; В Одесі зустрічаються два жебраки. Один питає іншого, чи правда, що той видав дочку заміж і шó за нею дав у придане: «Ой, я розорився з тим весіллям! Віддав усю Дерибасівську вулицю й половину Рішельєвської!»; «Якшо я спокушу твою дружину, Ізя, ми залишимося друзями? — Ні. — Посваримося навіки? — Ні. — А шо буде? — Будемо квити».

— Ще!

— А ви мені хоч один анекдот коли-небудь розповіли?

— Моя пам'ять анекдотів не тримає зовсім. Почула — й уже через хвилину забула, як заорала, — це Таня.

— І я чомусь усі анекдоти забуваю миттю, — стинає плечима Сніжана.

— Ви не уявляєте, наскільки вигідно мати таку пам'ять, як ви юні склеротички! Гарантія, що з двох бід не виберете жодної, зате я — обидві!

— Ліндо!

— Я нині добра — слухайте! «Мойше, я тут побачила твою коханку й відразу тебе простила: це ж не зрада — це подвиг!»; «Знаєш, Боря, давай купимо «Жигулі» або хоч «Москвич». Хоч трохи світу побачимо! — Якого світу, Сарочко: цього чи того?»; «Скажіть, якщо я піду направо, там буде вокзал? — Вокзал буде, навіть якщо ви туди не підете»; «Ціля, ви мені всю ніч снилися! — І як? — Шо ви тільки витворяли! Посоромились би!»; «Ви шили мені штани

цілісінький місяць! Бог за тиждень світ створив, а ви! – Подивіться краще на цей світ і на ці штани!», «Срульку, прости-пробач, не гнівайся: я дала маху! – Рівко, ми так гарно жили, любили одне одного, а ти! – Срульку, був час пік, тролейбус переповнений. Ось я і загубила чи в мене з кишені витягли три карбованці! – Ой, Рівко, Рівко, краще б ти вже дала Маху!»

Проте попри Ліндину розкутість, яка межувала з чимось дуже забороненим, і ми це нюхом чули, а наша подруга й не втаювала, все, що ми з неабиякими хитрощами витягли з Лінди, – це тільки те, що за національністю вона німкеня (ще б пак: прізвище Цуммер явно не російське й не українське!), що в неї набагато старший літами наречений-медик, який завершує цього року інтернатуру – Давид (ім'я чи прізвище? – невідомо), а його сестру звати Еліс (скоріше чоловіче, ніж жіноче ім'я, але німці, як і всі іноземці, в цій справі диваки: Ніколь, Нікіта), що наша Цуммер носить у косметичці три пари золотих сережок і два перстенці, які протягом дня міняє у вухах чи на пальцях, і що не їсть нічого м'ясного в жодній міській, університетській або гуртожитській їдальнях.

На вихідні Лінда до батьків не їздила – до Одеси не близький світ, зате її хлопець орендував у недалекому селі всього за 15 керебе порожню дерев'яну хату й у ній закохані шовихідних проживали як молода сім'я, хоча й не були офіційно розписаними у ЗАГСі. Ліндина розкутість, небачена як особисто для мене впевненість у собі й навіть у чомусь невловимому, але таки нахабному, аж показна самоповага притягала мою увагу, наче потужний магніт залізні стружки. Якби я могла, обов'язково уподібнилася б до неї. Не до Тані чи Сніжани, чи навіть будь-кого з найяскравіших у нашому університеті дівчат, навіть не до такої модниці, як єдина донька нашого ректора, – лише до Лінди. Проте навіть не сумнівалася, що такою, як Цуммер, треба хіба що народитися, а тому ні-

чого подібного мені не світить і ніколи не світитиме.

Лінда, звісно, не могла не вловлювати моїх захоплених поглядів, і то злилася, то милосердно погоджувалася мало не на дружбу зі мною, але її «ви» на мою адресу тримало й мене за межами того кола, яке для цієї дівчини було звичним і природним. Якось Цуммер навіть вирішила мені «популярно пояснити», чому ми з нею ніколи не станемо подругами.

— Ганно, будьте самі собою! Не старайтеся досягти неможливого. Навіщо це вам? Не треба мене або кого-небудь іншого ідеалізувати. Не варто мріяти й намагатися стати такою, як я. Ви — не дублер і не моя копія, ви зовсім інша людина. У вас інше місце в житті й інше призначення. Це не означає, що ви чимось гірша від мене, що ви — другий сорт або сурогат. Можливо, станеться так, що в житті навіть досягнете значно більшого, ніж я. Тільки не треба нікого пародіювати, як це вам сказати доступніше: мавпувати нікого не треба! Мавпи ж не кукурікають! Я вас бачу наскрізь. Буває, мені вас навіть шкода, але жалість — поганий порадник. Ви самі дасте собі раду. Навіть там, де Сніжана чи Таня пропадуть, як фантики в ополонці, ви справитесь. Ви — сильна, ви — дуже сильна, хоч цього ще й не знаєте і не розумієте. Вам я не злякалася б розповісти й такі анекдоти, які в присутності Тані й Сніжани ніколи й нізашо не розповім.

— Які?

— Берете мене на мушку? Ну, наприклад, такий: «Хайме, заберіть свою козу з-під мого вікна! — А що, хіба їй там уже не можна пастися? — Ваша коза мені робить нерви. Не встигну прокинутися, як: «Ка-ге-бе, ка-ге-бе, ка-ге-бе!»»

— Я хотіла б жити з тобою в гуртожитку в одній кімнаті!

— Наступного року я вже не буду вчитися в університеті. Давид закінчить інтернатуру, ми одружимося —

і прийдеться сказати «чао-какао» моєму навчанню.

– А професія?

– Найкраща професія – дружина заможного, впливового й талановитого чоловіка. Дім чоловіка – цілий світ, тоді як світ дружини – її дім. До того ж мені ще треба буде якийсь час у армії служити!

– В армії?

– А чого дивуєтесь, із мене вийде хороший військово-вслужбовець!

Я здвинула плечима: Лінда з розуму сходить від власної завищеної самооцінки – скільки там отих дівчат служать у нашій армії, та й узагалі це якийсь каламбур: то університет збирається кидати, то скоропостижно виходити заміж, то служити у війську. Й усе гамузом, як у вінегреті! Із нашою Цуммер завжди не так, як у людей. Хтось почув би нашу розмову – кепкувань, пліток і реготу в гуртожитку вистачило б на тиждень. Може, Лінда мене розіграє-провокує, перевіряє, чи вмію тримати язик за зубами. А хіба я щó – язиката Хвеська, побіжу ділитися новинами з усім університетом?

– Ліндо, чому ти до всіх звертаєшся на «ви»? Дівчатам із нашої кімнати на «ви» з тобою також переходити? Саме цього добиваєшся?

– «Ви» – це щит. Сваритися з тим, хто вам каже «ви» чи пліткувати про цю людину – неможливо. «Викати» ще в старших класах навіть шкільним друзям мене бабуся навчила. Ніколи ж не вгадаєш, хто перед тобою: вдаваний друг чи справжній.

– А Давид?

– Давид – мій чоловік. Так-так, уявляєте? – я з ним сплю! О, вже й щоки червоні, й лоб, і шия взялися плямами! Це ж я, я сплю, а не ви, – з якої рації вам червоніти? Колись також так будете із кимсь із хлопців любитися. Важливо, щоб із надійним і коханим.

– Твоя мама про ваші стосунки з Давидом знає?

– Всі мої і його родичі втаємничені. А шó? Хіба ми перші на планеті любов'ю займаємося? Всі це роблять.

– Усі, але сімейні стосунки законно оформляють.

– Печатка у паспорті – ще не гарантія вірності. Шлюб – це зовсім не печатка, це щось зовсім інше.

– А якщо, не дай, Боже?..

– Якщо – не буде. Давид мене покинути не зможе: ми поєднані на небесах.

– Ти що – до якоїсь секти належиш?

– Ні, це також інше. Колись, надіюся, зрозумієте.

– Що це в тебе за такі золоті підвіски на ланцюжку? Ну, п'ятикутна зірка – ще розумію, а шестикутна – з двох трикутників?

– П'ятикутна зірка – щит Соломона, шестикутна – щит Давида. Не треба на них звертати уваги. Взагалі, краще забудьте й ніколи не згадуйте. Я майже не ношу своїй підвісок. Як же ви їх помітили? Це подарунок Давида. Вдягаю на шию лише на вихідні, щоб зробити коханому приємність.

– Соломон і Давид – з Біблії?

– І з Біблії також.

– Я хочу про них що-небудь прочитати.

– У бібліотеках Біблії нема.

– Надіюся, в тебе є.

– У мене особисто – ні, й не просіть. Є щось дуже подібне до вашої Біблії в мого дідуся, Тора називається, але вам він її не дасть. Усе, годі. Краще домовимося: ми – чужі, нас нічого не поєднує. Так про всяк випадок буде спокійніше насамперед для вас особисто.

– Чому?

– Ганно, йдіть готуватися до завтрашнього практичного заняття. Зайве завжди небезпечно. Мій дідусь не даром зауважує: «Хто багато знає, того вбивати пора».

– Господи! Скажені в тебе жарти!

– Ганно, є така повістинка в Ольги Кобилянської,

«Valse melancolique» називається. Прочитайте обов'язково. Якщо ви, умовно кажучи, – Марта, то я в цьому творі – амбітна художниця, самолюбка й паскуда ще та! Ось тільки доля кожного навіть у цій повісті нагородила за його ж власними заслугами. Тож тепер навіть вагаюся: а чи завжди правильний мій вибір, моя поведінка, мета? Чи я, засліплена, раптом за фата морганою не женуся?

– Михайла Коцюбинського?

– Тримайте собі свого Коцюбинського в пазусі. Я маю на увазі примарне щастя, те, чого недостойна, шоб для мене занадто складне, а може, навіть непосильне.

– Не розумію тебе, Ліндо. Якась ти надто темна, як скло пивної пляшки.

– Ми всі такі. Ви дуже точно визначили: прозоро-темні. Але від цього нам, уявіть собі, анітрохи не легше. Навпаки, від свого особливого призначення ще тяжче.

– Ти що – інопланетянка? – розреготалась я. – Аеліта з Марса?

– Ні, я не марсіанка. Єврейка я, Ганно. Моя сім'я – і близькі, й далекі родичі – збираються виїжджати з цього вонючого eCePeCéРища в Ізраїль. Але все – далі ні слова. Й так уже забагато знаєте. Для вас особисто краще мати мене за німкеню з Одеси. А в Одесу приїжджати з претензіями не варто, Одеса сама – суцільна претензія. Зрозуміли?

– Ні, – буркнула я, почувуючись ображеною і приниженою.

– Не знаю навіть, як Сніжана й Таня в таку мною шиту білими нитками дурню повірили! Але це й для них набагато краще, ніж правда. Ідіть, готуйтеся до практичного заняття. Мені ще на переговорний пункт треба вчасно добратися: мама, як завжди, в перший день тижня телефонуватиме. А ось-ось почнеться година пік: зав'язне автобус в корках – не встигну на шосту вечора. Приїдеться в Одесу з переговорки самій щонайменше годи-

ну додзвонюватися. Вже одного разу так сталося. Не хочу більше!

Через тиждень наодинці я знову запитала Лінду, чи вона не боїться так різко міняти своє життя, покидати все, зриватися і мчати на край світу.

— Разом усією величезною родиною їдемо, а все одно страшно. Самій було би ще страшніше. І хоч нас там забезпечать квартирою, роботою, великими грішми на облаштування життя — все одно чомусь не по собі. Не всі у Землі Обітованій приживаються. Був у мого дідуся знайомий стоматолог, дуже хороший зубний лікар Яша. Поїхав — і вернувся.

— Значить, погостював — і назад.

— Півтора року — надто великий термін для гостювання. Гість і риба вже через три дні починають тхнути.

— Що ж таке з ним сталося?

— Не повіриш — звичка. Влаштувався Яша розвозити продукти в магазини, бо перездавати іспит на стоматолога полінувався. Возив тиждень, місяць — жодної накладної, жодного контролю. Ну, він і вкрав ящик масла. Невеличкий, на кілограмів п'ять. Через тиждень його викликав роботодавець, підвищив зарплату на двадцять відсотків. Яша далі возив-возив продукти, а тоді знову вкрав цілу голову твердого сиру, також на кілограмів п'ять-шість. Шеф викликав, почав розпитувати, чи нема в Яші боргів, чи не вплутався в якусь халепу, чи його не шантажують погані люди. Яша все заперечував. Знову півроку возив продукти, аж поки не вкрав невеличку бочечку оселедців. Цього разу викликали, вручили трудову книжку із записом «Злодій» — і звільнили. Він той документ знищив, а його все одно більше ніде на роботу не захотіли прийняти, уявляєш, навіть двірником — не захотіли! Куди не поткнеться, звідусюди одна відповідь: «Ви нам не потрібний. Ви — злодій». Яша перестав платити кредит, сокирою порубав меблі. Приїхала комісія: «Дер-

жава кредит вам дарує, знищене майно – також. Їдьте собі у свій Бердичів». Тепер Яша повернувся назад, оббиває пороги, щоб прийняли на роботу стоматологом.

– Ти ж не будеш нічого красти!

– Красти – не буду, це зрозуміло й твоїм тапочкам, але чи зможу пристосуватися до нових умов, – не знаю. Давайте через енну кількість років із копійками, наприклад, у 2000, 2010 чи 2015 на початку січня, напишу вам рекомендованого листа на центральний поштамт у Києві. Приїдете – забереєте моє послання, дізнаєтеся бодай щось про мене, будемо листуватись, якщо доживемо до тих пір.

– До того часу ще о-го-го! Не одну тону води навіть найменша річка у море перенесе.

– А раніше не вийде! Матимете великі неприємності, як тільки адресований вам лист із Ізраїлю виявлять.

У нашій кімнаті хлопці з факультету журналістики були частими гістьми. Ввалювалися то цілою компанією, і тоді їм навіть стільців не вистачало, то приходили удвох чи поодиноці. Найчастіше Льоня Жбанкін і Костя Вихор. Перший із них мені відразу ж сподобався, вірніше, я з першого погляду закохалася в нього до напівпритомності. Другому, як неодноразово зауважувала Сніжана, подобалась я, але Костя був таким смішним через свій кирпатий ніс і веснянки, що я навіть подумки не могла уявити його своїм залицяльником, а не те що бачити на перспективу законним чоловіком. Дівчата вечорами підгодовували гостей, «чим Бог послав», а Бог нам послав вечерю щодня, бо Таня виконувала вказівку своєї мами, щоб хоч увечері ми їли щось гаряче й рідке, інакше зіпсуємо шлунки на все життя. Хлопці-журналісти часом приносили й пляшку вина, найчастіше білого міцного – «біоміцину» на студентському сленгу, й після вечері з вином при свічках усі ми грали в карти на поцілунки. Дівчата сідали навпроти хлопців, той, хто виграв, крутив пляшку,

й на яку з дівчат вона показувала, з тією хлопець отримував право поцілуватися. Мої гуртожитські співмешканки із таких ігрових ситуацій не робили собі проблеми, навіть майже одружена з Давидом Лінда цілувалася, з ким їй випадало, але я, коли покручена Костею пляшка, вказала на мою особу, втекла з гуртожитської кімнати на інший поверх і просиділа там на підвіконнику цілих дві години. Коли повернулася, гостей уже не було, зате безцеремонна Сніжана в'їдливо запитала, чи я також тікала б, якби пляшку крутив Жбанкін і випало цілуватися з Льончиком. Мені стало непереливки, зрадливо запалали щоки, а ще відразу чомусь зробилося дуже кривдно й соромно і я розревілася мало не вголос. Дівчата-журналістки замовкли, почали мене зацитькувати й перепрошувати. До півночі я не могла заснути, а всю другу половину ночі мені снився Льоня, ось тільки вранці як не старалася, не могла згадати, що саме з цим хлопцем пов'язаного мені верзлося-марилося.

Університетом я не була в захопленні. Коли вступала, очікувала чогось набагато кращого, а виявилось — лекційні й практичні пари, бібліотека, гуртожиток, прибирання за розкладом, приготування їжі удвох із котроюсь зі співмешканок, прихід гостей (як не хлопців, то дівчат), підготовка до практичних занять, сон, сякий-такий сніданок, вранішнє добирання в переповненому автобусі в третій корпус університету, пари — і все знову й знову, кожного наступного дня по новому й ще новішому колі. Їхала додому і завжди знала, що сестри чекають моїх гостинців, хоч і Поля, й Леся, і Рома, й Уляна були ненабагато молодшими від мене: навіть наймолодші — Рома та Улянка — всього на неповні три роки! Я старалася привезти їм то картопляних чипсів, тоді ще в незавидних сірих паперових пакетиках, але без жодних консервантів, підсилювачів запаху та смаку, то дрібненьких, кольорових і пахучих леденців монпансьє в залізних круглих коробоч-

ках. Сестри розпитували мене про університет так, наче я поверталася додому з іншої галактики. Увечері до них приєднувалася матуся, і я повинна була втретє і навіть учетверте розповідати і про те, що відбулося минулого тижня зі мною та однокурсницями, й про гуртожитських колежанок. Про хлопців-журналістів, які навідувалися до нас у гості, я й не заїкалася, але мама, вдосвіта випроводжаючи мене на перший поїзд, ніколи не забувала сказати:

– Вважай, дитино. Хлопці, знаєш, різними бувають. Де слова масні, там пироги пісні. Будь розумна й мою сиву голову бережи від ганьби і людського поговору. Знаєш, як чорно тобі в нашому селі дехто заздрить! Вискакаєш собі якоїсь біди – нас живцем з’їдять!

Я сідала у вагон, мама залишалася на пероні й махала мені рукою на прощання доти, доти я могла її з вагонного вікна бачити. Поїзд відправлявся о п’ятій, було ще зовсім темно, і я уявляла, настільки моїй мамі буде страшно йти самій попід гай над глибочезним кар’єром додому. А ще кожного разу ловила себе на думці, що вкотре ледве стрималася, щоб не накричати на маму, чому вона вже чи не десятий рік носить колись червону, а тепер аж плямисто-руду хустку, чому не купить собі іншої спідниці, адже ця, нібито святкова, бо на ферму ходить у ще страшнішій і старішій, а цю вдягає навіть на Великдень до церкви й ця колись була плісе, а тепер розбилася, розтягнулася, звисає до середини литок, як побиті міллю сірі штори у фойє нашої сільської школи. Мені ставало соромно за мамину вбогість, її передчасно пооране зморшками обличчя, закладену калачиком на потилиці тоненьку косичку (могла би хоч постригтись!), її покривлені пальці з нерівними темними обідками під нігтями. Добре, що хоч в університеті нема батьківських зборів і мамі не треба появлятися між доглянутими, багатими й самовпевненими продавчинями, медсестрами, бухгалтерками, не кажучи

вже про головних редакторів, актрис, учительок і лікарів та інженерів – мамочок моїх однокурсниць, майбутніх класоводів молодших класів, чи студенток-журналісток, з якими живу в гуртожитку. Я розуміла, що мама тягне нас п'ятьох сама, аж уривається, що в колгоспі нема ні акторської, ні редакторської посади, а життя-буття до моєї бідної неньки несправедливе й жорстоке, але з острахом помічала й те, як з кожним тижнем мама все більше й більше старіє, горбиться, сутулиться, якимось маліє і дрібнішає, безмовно кориться тяжким обставинам побуту, стоїчно терпить дурнувату й вічно п'яному зоотехнікові, якого панічно боїться і який на неї чомусь, відколи я вступила в університет, має великий зуб. Леся одного разу навіть хотіла зі мною поділитися страшною таємницею про того зоотехніка, але надійшли зі школи близнята, й у їх присутності ніякої розмови не вийшло.

Танин одяг, до якого я вже звикла, бо носила не перший тиждень, мою маму просто приголомшив. Я мусила вибріхуватися, нібито стараюся придбати собі з кожної стипендії як не одну, то іншу модну річ. Сестри, підкуплені моїми щотижневими гостинцями, повірили в це відразу без найменших сумнівів, а мама лише почорніла з лиця, хоч і не сказала нічого. Леся натякнула, що вона припускає, ніби в мене з'явився якийсь багатий залицяльник, університетський викладач, напевно, а брати подарунки – це опиняться в залежності, й жодну дівчину таке ще не доводило до щастя. Дорогою до вранішнього поїзда мама заставила мене поклястися, що мої обнови – не від підстаркуватого залицяльника. Прийшлося казати правду про спрезентовані Танею недоноски, але й це маму не заспокоїло: мовляв, добра подружка дати одяг – дала, але згодом може за ці речі й грошей вимагати! Узагалі, мої гуртожитські товаришки маму неабияк насторожувати:

– Ганно, то пани, то панські діти, куди ти влазиш?

– Нормальні дівчата.

– Дівчата, може, й нормальні, але ми з тобою – набагато нижче норми. Ми – ніхто, робоча худоба. Он зоотехнік уже чіпляється як не до Полі, то до Уляни, а мені в очі постійно тиче: «Вдалося втекти твоїй Ганні, зате інші голубки у твоєму гнізді підросли – котроюсь із них неодмінно натішуся! Я програвати не вмію, це собі затаям, стара каністро!»

Ми з сестрами виростили без тата. Вірніше, ледь-ледь його пам'ятала тільки я, бо на час батькової трагічної загибелі мала трішки більше, ніж три роки. Полю й Леся, які народилися в один рік, але Поля – в січні, а Леся – у листопаді, мама возила у жовтій люльці, я також плакала, бо хотіла з ними кататися, й лізла, поклавши ногу на колесо, коли мами не виявлялося поблизу, до сестричок, поки одного разу не перекинула коляску з нами всіма трьома у ривчак з водою. Саме тоді з колгоспної пилорами прибіг переполошений татів помічник Грицько, витяг нас на суше й сповістив побілілу, як сніг, маму, що шматок відпиленої дошки вдарив нашого татуся під праве ребро, тато впав і його майже неживим повезли у місто в лікарню.

Увечері до нас приїхала мотоциклом тітка Дарка – колгоспна головиха Дарія Оверківна. Ввійшла до хати не вітаючись, обняла маму й сказала, що всі похоронні витрати колгосп візьме не себе. Мама закричала так страшно, що наш пес голосно завив, а тоді зірвався з ланцюга, забіг світ за очі й ми його більше вже й не бачили. Опісля татового похорону, який я чомусь не пам'ятаю, бабуся Настя умовляла маму «погодитися піти під ніж, бо трое дітей – це й так занадто», а прабабця Катря репетувала, що то великий гріх, ще й тато може образитися, за кару забрати на той світ маму, а хто з дітьми-сиротятами зостанеться? Врешті, мама «йти під ніж» не погодилася й на різдвяні свята народила дівчаток-близнючок, одну

з яких назвали Улею, а іншу на честь тата — Романією. Наші бабусі — й мамина рідна прабабуся Катря, й татова мама — спочатку допомагали, чим могли, але вони вже були й старенькими, і з купою болячок, тож і користь від них виявилася мізерною, а коли самі злягли, то мамі довелося ще й за ними приглядати. Правда, не дуже довго, бо через кілька років і завжди весела бабця Катря, й похмура бабуся Настя померли в один тиждень у самі жнива, і їх на цвинтарі поховали по обидва боки татової могили, як обидві заздалегідь заповіли.

Прабабусю Катрю я дуже любила й часто прибігала до неї, особливо коли старенька впала в лежу. Я тоді вже вчилася у шостому чи сьомому класі, читала прабабці із своїх підручників із української та російської літератури віршики й оповідання. Коли ж у цих творах йшлося про війну і подвиги наших бійців чи й мирного населення, прабабуся Катря лише плакала й шепотіла:

— Так-то воно так, але й не зовсім так. Хто був свідком тієї страшної біди, той трохи інше знає...

Мені дуже кортіло дізнатися, що саме має на увазі прабабця Катря, але коли, нарешті, вона поділилася зі мною страшною для мене новиною, уже десь за кільканадцять днів перед своєю смертю, то після почутого я тиждень щоночі прокидалася з криками ще й вві сні впіювалася, чого раніше ніколи зі мною не було. Мама мене навіть до лікаря возила, а він сказав, що мусить бути якась причина цього явища, нічого просто так не стається: треба в'яснити причину — тоді й наслідки минуться. Мама мене зі жмутком кропиви в руках удома «висповідала», підозріваючи, що я або двійок нахапала в школі, або через дурні пустощі потрапила в немилість когось із учителів, але я тільки заперечливо хитала головою, розмазуючи по обличчю сльози. Правда, після такої екзекуції впіюватися в ліжку я перестала, а коли серед ночі прокидалася в холодному поту, першою думкою завжди було: чи я

хоч не кричала? Напевно, ні, бо жодного разу нікого не розбудила. Ось лиш роки три снилося мені одне й те ж: розстріл на засніженому полі в люту заметіль.

Прабабуся Катря розповідала, що майже всю осінь 1943 і зиму 1944 переховувала свою дочку, а мою бабусю, в погребі: не хотіла, щоб німці вивезли, як сусідських дівчат на каторгу товарним вагоном у ту прокляту Дойчланд, що прийшла до нас з війною, а тепер ще й молодь з рідного краю примусово забирала на край світу. Наш погріб мав два входи, адже зберігати яблука і картоплю в одному приміщенні не можна: яблука гниють, втрачають смак і запах, а сад був великий і родючий – шкода нищити такі урожаї. Про погрібець, що його було призначено для зберігання яблук, ніхто навіть з найближчих сусідів не знав, адже двері до нього були замасковані височеним кущем бузини й купою дров, нарубаних ще з осені. Прабабця Катря носила своїй доні-полонянці їсти дватри рази на тиждень, щоб не робити слідів і щоб ніхто не запримітив сховку, але прийшла сусідка, почала голосити, що її п'ятнадцятилітнього сина ось-ось заставлять або служити в поліції, або відправлять у Німеччину, і Катерина не змогла відмовити своїй подрузі, з якою разом дівочили, в порятунку її єдиної дитини. Сховані в погребі, Стефко й Маруся опинилися наодинці денно й нічно, і вже в січні чи лютому прабаба Катря зрозуміла, що через три-чотири місяці її доня зробить їх з подругою тридцятишестирічними бабусями. Надалі в погребі переховувався лише Степан, адже вагітну Марусю ніхто в Німеччину й не погнав би. Староста якось заглянув і оstownпів:

– А то від кого твоя дитина дитину носить? Чи їй хоч чотирнадцять уже є?

– Війна, Мартине, робить дітей вагітними. Нічого мене не розпитуй, не рви мою душу!

– Німці? – спробував здогадатися староста.

— Не питай мене нічого!

— Чого ж ти її не заховала, як це інші благополучно зробили?

— А куди було її ховати? В пазуху? Під спідницю? Зима надворі, холодно, а людина ж не білка, не куниця, не миша, не заєць, не козуля, в лісі не виживе — ніде ховатися! Ти сам сховався від служби цим гаспидам? Мою Марусю наші, як повернуться, може, хоч не розстріляють, а щό з тобою станеться, — ти подумав?

Мартин приречено махнув рукою і наліг плечем на двері, поквапом виходячи з хати: силоміць заставили зробитися старостою при німцях, а тепер хоч вішайся!

А фронт наближався. Гуркотіло так, що вже ні вдень, ані вночі не стихало. Кілька разів наші наступали на ставку Гітлера у Вінниці «Werwolf» — і марні потуги. Укріплені були позиції, ще й, як виявилося потім, усі кулеметники в дзотах намертво приковані: якщо втекти не можеш, відстрілюватимешся до останнього, навіть якщо в інших умовах й піддався б паніці, здрейфив.

Коли ж у нашому селі над сільрадою червоний прапор ввіткнули, старосту першого допитали. Ось тільки чомусь червоні командири заставили Мартина насамперед скласти список вагітних жінок і терміново скликати їх у сільраду. Набралося таких четверо з усього села: Жодна від німців не була вагітна, все від своїх, законних: Оріся від однорукого Федора, підстаркувата Марія — від свого підтоптаного Пилипа, Настя — від не зовсім тямкуватого Кирила-заїки, ну, й Маруся. Стефка вже з погребка матері — й Марусина, і його власна — випустили. Він признав батьківство Марусиної дитини, а Мартин, якусь довідочку замість свідоцтва про шлюб видав. Але й Степана тут же в сільраді на фронт призвали, всього лиш на півгодини відпустили додому, щоб одягнувся тепло, взувся в чоботи. Дали каску, казанок і якусь таку понівечену пукавку, що могла в руках розірватися від першого ж пострілу.

Вагітних жінок посадили на машину й кудись повезли, а стосовно старости Мартина, то в той же вечір у контролі засідав трибунал і присудив бідолаху до розстрілу. Не дали й з малими дітьми попрощатися, вивели за колгоспну конюшню, вліпили в потилицю дев'ять грамів свинцю — і по всьому.

Три дні про вагітних жінок ніхто нічого не знав. Куди повезли, чому повезли, навіщо? — лише наймовірніші один від одного здогади. Третього дня вранці прийшов солдат до Катрі й сказав, аби брала санчата і їхала за трупом дочки. Несамовита від горя Катерина заголосила так, що збіглися всі сусіди — тільки чим тут допоможеш? Разом із Степановою матір'ю потягли сани, якими возили з лісу дрова, до Вінниці. Виявилося, що три дні з усіх найближчих сіл червоноармійці звозили вагітних жінок, яких чомусь належно годували, як і солдатів, не розголошуючи причин потреби їхньої присутності на прифронтовій території. Коли ж укотре командування вирішило брати «вовче лігво», оту прокляту Гітлерову ставку «Вовкулака», жінок вишикували в одну лінію, позад них — червоноармійців, а далі — «заградатряд». Збагнувши, що мусять стріляти у вагітних, німецькі солдати на якусь мить отетеріли, чого виявилось досить, щоб червоноармійці вскочили в окопи та бойові укріплення.

Втрати з нашого боку виявилися страшними, проте для командування це нічого не значило. Сонячний день, відлига, перемога. Вінниця — вдруге визволена! І — на снігу мертві, вже холонучі вагітні жінки народжують живих, недоношених діток.

— Коли я побачила твою маму немовлятком, не могла спам'ятатися! Кошеня — не кошеня, цуценя — не цуценя. Голе. Шкіри явно забагато. Очі відкриті, каламутні. Сині губи зібрані в гузку, ворущаться так, що лиш дірочка рота то більшає, то меншає. Пищить ледь чутно, як миша в коморі. Пальчики чорні. Пуповина фіолетова. Ой, Боже

мій, Боже, щó тільки бідним людям у ту війну не довелося пережити! Я бідному дитятку, твоїй мамі, мокрому, холодному, як качанчик, перев'язую пуповину, відгризаю її зубами, бо ні ножа, ні ножниць із собою не взяла — й крижане тільце собі в пазуху. Наче шматок льоду на голі груди поклала, аж мене пересмикнуло. Мертву Марусю висадили на санчата — й зі свахою притягли додому. Мали ще ворочок пшона, кілограмів три. Оце пшоно я гріла на печі, вкладала в ямку в пеленочках недоношену лялю, Стефкова мама приносила козячого молока — вдалося роздоїти козу, яка тоді ще навіть козенят не привела, лише згодом розродилася мертвими, я мішала те молоко наполовину з водою і піпеткою капала в ротик немовляткові. Нам зі свахою навіть не вірилося, що манюня виживе. А вижила!.. Тільки Степан із війни не повернувся. Прийшла бумажка — десь під Берліном пропав безвісти. Може, у світі десь і притулився, але хто знає! Його рідна мама до смерті сина виглядала, а напередодні каже мені: «Стефко цієї ночі снівся. Кликав у гості. Казав, що вже для мене в його хаті найкращу кімнату довів до пуття, навіть піч переклав наново. Гарна піч. Кахлева, велика. Широка. Можна й хліба напекти, і яблук та грушок насушити, і в люті морози старі кості гріти. За доньку багато розпитував. Але мені чомусь здавалося, що все відбувається років п'ятнадцять тому. Онуків нібито ще й нема. Сварив, що його на весілля не запросили. Він обов'язково приїхав би, якби дали знати. Подарунок єдиній доньці привіз би!» Спиться та й сниться! Таке наплелось, що й ладу розібрати важко. А коли вже сваху відвезли на цвинтар, я й зрозуміла, що Стефко її на той світ кликав, уже там їй навіть місце приготував. А ти, дитино, шануй свою маму.. Вона таке пережила ще в сповиточку, що й дорослому за все життя пережити годі!

Через півтора тижня бабуся Катря померла. Загадала мені варити вареників із квашеною капустою і товчене-

ною картоплею навпереміш. Я їх ще гарячими принесла бабусі в ліжку – а їсти вже не було кому. Моя мама дуже над прабабцею Катрею голосила, й ми всі п'ятеро також. Настільки наплакалися, що коли через два дні прийшлося хоронити ще й татову маму – бабу Настю, сліз уже не було.

Мама покинула колгоспну ланку й пішла на ферму дояркою: там більше платили, ще й дозволялося, правда, крадьки, хоч і погоджено з головохою, щовечора брати додому трилітровий бідончик молока. Коли вже я закінчувала школу, зоотехнік при кожній зустрічі гилив мені ферму й агітував на роботу під його опікою. Мовляв, допоможе вибитися у передовики, вступити на заочний у сільськогосподарський інститут. Якраз тоді по телевізору щовечора крутили багатосерійний фільм «Варварчина земля». Гарний фільм, правдивий і мудрий. Мені головна героїня дуже подобалася, і я навіть вирішила погодитися на підмовляння зоотехніка після закінчення школи заради стажу йти на ферму, але мама, ледь про таке почула, влаштувала мені маленький кінець світу. Дурне дівчисько, паленіючи від сорому, я зі сльозами на очах вислухала від мами, що в зоотехніка в кожному селі, де йому тільки доводилося працювати, як не покинута дружина, то дві-три юні коханки з немовлятами на руках, а такого бабодура, як він, ще вдень зі свічкою пошукати по всій нашій області.

Я засіла за книжки, подумки прикинула, що вище спеціальності вчительки початкових класів мені нічого не світить, занесла документи, здала іспити й несподівано для себе самої знайшла власне прізвище у списку цього-річних першокурсників! Мама від щастя плакала, сестри верещали й стрибали в хаті по ліжку, дивані й столі, як кози, не бажаючи й не вмюючи тамувати радості і втіхи. Увечері директор школи з головохою колгоспу принесли мені додому купований букет червоних гвоздик у зірчас-

тому целюфані й нагородили аж п'ятдесятьма карбованцями, адже в нашому селі з вищою освітою — лише приїжджі люди, а з випускників місцевої школи — жодного!

Прихопивши письмове повідомлення про своє зарахування в університет, я побігла поділитися радістю й невимовним щастям до першої вчительки, але застала на її подвір'ї півсела люду, а під ворітьми — карету «швидкої допомоги».

— Зоряна Тарасівна ослабла? Невже... померла? — затиноючись, запитала бабу Малину, яка в нашому селі знала все про всіх навіть тоді, коли якась подія ще тільки мала відбутися завтра-післязавтра.

— Цинк ось-ось із області привезти мають: Василько в Афганістані на міні підірвався!

Я кинулася до вчительчиної хати, розштовхуючи юрбу.

Зоряна Тарасівна лежала на ліжку в усьому чорному, біла, аж синя, й непритомна. Біля неї клопотався лікар з рясними росинками поту на чолі й дві підстаркуваті медсестри. Чоловік моєї першої вчительки, наш географ Теофіл Мар'янович, згорблено сидів у кутку, товк сплетеними в замок долонями до стола й повторював, як заведений:

— Ні! Ні-ні! Цього не може бути! Ні! Це жахлива помилка. Це з кимсь іншим таке горе сталося! Ні! Ні-ні-ні!!! Він же в нас єдиний! Ні! Ні-ні!

Відчуваючи, що й сама ось-ось втрачу свідомість або розревуся ридма, я вишмигнула в учительчин сад, а звідти через дірку в огорожі — на річку, продерлася через плетиво колючих кущів, убрид перейшла по мілководдю до темно-зеленої стіни очерету, розгорнула його й упала на сухий горбик-острівець, куди малою дитиною й раніше втікала від маминого гніву або шкільних неприємностей.

Що тепер буде? Як це горе витримають нещасні Василеві батьки? А Галя, що її Василь залишив на слові, обіцяв як тільки повернеться з армії, через місяць одружитися?

А дід Кирило, сільський коваль, який разом із Василем ще до його служби в армії викували такі ворота із завиточками кучерів, листя, виноградних грон із розквітливими трояндами, хоч на виставку вези? А дві Василеві бабусі й кривенька прабабця, яка напередодні його відправлення в Афганістан аж у далекий Термез в Узбекистані попроситися з Васильком їздила?

Увечері з мамою і сестрами піду до мерця. Може, панахиду наш напівоглухий дячок читатиме. Ні, вчителі його навіть запросити не посміють: обоє члени партії, здається, свого Василька й немовлям у церкві не охрестили, бо приїжджа прабабуся, коли Зоряна Тарасівна, Теофіл Мар'янович і моя мама випроводжали її у те місто із якоюсь аж зловісною назвою на ріці Амудар'ї, за якою вже Афганістан, моїй мамі призналася, що потай від сина й невістки везе у пляшечці свячену воду, щоб могла сама свого правнука охрестити в тому кінецьсвітному Термезі.

А ще чомусь згадалися проводи Василька в армію і виступ Зоряни Тарасівни в нашому клубі. Приїхало якесь освітянське партійне начальство й змусило вчительку прочитати з папірчика таке, що деякі бабусі нишком аж перехрестилися. Мовляв, служба в радянській армії — велика честь, а тому вона, Зоряна Тарасівна, мати новобранця, навіть радітиме, якщо її Василько загине героєм. Дослівно я тієї божевільної тиради не пам'ятала, проте не могла забути, як зім'явши проклятий папірець із текстом виступу й кинувши його прямо на сцені собі під ноги, чого від учительки ніхто й чекати не міг, Василькова мама вибігла за куліси. Я зрозуміла, що вчителька зараз побіжить плачучи додому й поквапилася до виходу, але надворі блискало й гриміло, йшов рясний холодний дощ, під потоками якого моя Зоряна Тарасівна в одній тонесенькій сукні прошмигнула від клубу навпростець колгоспною городиною до свого дому. Я кинулася за нею, але ще на подвір'ї клубу посковзнулася в калю-

жі й простяглася на весь ріст. Прямо перед моїми очима глибокий слід від босоніжка на тонкій шпильці Зоряни Тарасівни швидко наповнювався дощовою водою. Я тоді ще подумала, що цей слід чимось дуже подібний до корабля, який тоне посеред моря.

Коли повернулася додому, сестри про нещастя з Васильком вже знали. Сказали, що тіло годину тому привезли військові й що супровід убитого дуже великий: два майори, три солдати, якась журналістка з великим фотоапаратом і наш колгоспний парторг, якого напередодні виклика́ли в обком партії. Ну, хіба при такому збіговиську дячок читатиме панахиду? Навіть рідним належно попроситися не дадуть, не те що поховати бідного Василька, як людину. Прийшла мама, знеможено сіла під хатою й попросила мене побути з нею. Коли сестри відлучилися на город: картопля починала цвісти не підгорненою! — нахилилася до мого вуха й прошепотіла:

— Увечері підеш до Зоряни Тарасівни. Може, цілу ніч прийдеться просидіти біля покійника. Вона мене дуже просила, щоб я тебе прислала. Поспи або хоч полежи годину-другу, бо похоронна ніч тобі стане роком. Тільки спочатку позич у сусідки велику чорну хустку, ту, що вона її вдягала на похорон старої Куцьки недавно, бо в нас нема в що траурне тебе вдягти. Під хусткою й дорогі Танині лахи на тобі не впадуть в очі нікому. Ну, й вважай там, не погоджуйся ні на що заборонене. Схочуть відкривати труну, то нехай це роблять Василькові тато й мама, а то ще з університету вилетиш! Та й, думаю, нема тепер жодної причини той цинк відкривати: більше, ніж тиждень Василька везли з Афганістану, тіло розклалося, його, мабуть, вже й ніхто не впізнає, а тобі на таке дивитися взагалі не раду. Твого батька мама, бабуся Настя, бачила німця, якого через півмісяця наші витягли з обгорілого танка, й до смерті досі того страшного видовища забути не могла, ночами спросоння криком кричала, як це їй снилося.

Хустку я позичила, але навіть не прилягла ні на ліжку, ні на дивані. Обірвала у квітнику всі розквітлі жоржини й пішла до Зоряни Тарасівни. Біля домовини в світлиці лишилися тільки один майор з пошрамованим чолом і солдатик із автоматом у руках. Він що, буде салютувати під час Василькового погребіння зі своєї бойової зброї? На лавах сиділи старі бабусі й кілька дівчат, які прийшли разом із підпухлою від сліз Василевою Галею. Мали стати дружками молодій на весіллі, тепер лише горбилися коло нареченої-вдови. Баба Малина взяла з моїх рук пониклі квіти, висипала їх на підлогу біля труни й кивнула, щоб я вийшла за нею.

У літній кухні пахло смаженим м'ясом: похоронно-весільні куховарки варили вечерю.

— Хто це буде їсти? — вирвалося мені з уст.

— Майор, солдатик, парторг, чоловіки, які ввечері вип'ють чарку за упокій убієнного. Вже завтра до полудня вимагають поховати Василька. Колгосп, як сказала головиha, накриє столи в клубі, буде похоронне гощення, але то вже для чужих. Ми туди не підемо. Якось воно не по-людськи виходить: бігом-бігом, стрімголов хоронити, щоб страви на столах у клубі не зіпсувалися!

— Мовчи, Маріє, бо тут, мабуть, уже й стіни мають вуха.

— Нема в мене синів, одні дочки, та й ті в колгоспі гибують. Особисто мені боятися, що їх звільнять з роботи або моїх власних дітей у те пекло призвуть, нічого. Кажу те, що думаю. Навіть майорові при всіх сказала, що хотіла: мовчав і слухав, ні словом не перечив.

— Він сам у тому пеклі був, не видиш, що поранений, а ти даром на ні в чому не винну людину накинута, несамовита!

— Одні невинні кругом! Еге ж! Злетілися круки! Й наш парторг колгоспний ні на мить зі світлиці не відлучається. Може, йому брудне відро принести, щоб навіть до нуж-

ника не бігав? Навіщо стережуть домовину? Надіються, що Василько встане й таке розповість, що вони під землю з ганьби й сорому проваляться?

— Закрий уже те, чим борщ хлебчиш, несамовита! Мало нашим учителям біди, хочеш, аби з роботи їх позвільняли за те, що тебе з похорону не вигнали?

— Я би вам щось нагадала, але краще промовчу!

— Криши цибулю, плач — і мовчи! Он Ганнуся на тебе дивиться, як на страховисько! Зіно, веди дівчину до Зоряни Тарасівни, нехай свою вчительку підтримає, хоч на кілька хвилин відволіче від горя.

Але я зовсім розгубилася, не знаючи, як і чим втішати. Сиділа коло Зоряни Тарасівни й не могла слова мовити.

— Чому ти так рано прийшла? Я просила ближче до вечора.

— Нічого, буду сидіти коло домовини й усю ніч.

— Просто сидіти є кому без тебе. Мій Теофіл Мар'янович підписку дав, а це означає, не візьметься, бо не може того робити, що ми з тобою вчинимо. Може, в тому цинку не мій Василько?!! Дуже на це надіюся! Відчуваю: поховаю, не знаючи достеменно, кого, — до тижня також піду сиру землю гризти. Мушу знати, хто в труні: моя чи інших батьків дитина. Он у сусіднє село привезли домовину, родичі на цвинтарі гріб аж через тиждень розкопали, коли військові перестали стерегти могилу, а в цинку — пісок і козячий череп!

— Я боюся вам допомагати. Та й не зможемо ми відкрити запаяний гріб. Він залізний!

— Цинк — м'який метал. А з одного боку є вузесенька щілина й звідти трупом тхне: навмисно клала голову на труну в цьому місці. Просунемо в ту щілину лезо сокири, може, домовина піддасться. Мені треба її лиш трошки відхилити, щоб поглянути! Я сама буду гріб відкривати, а ти всього лише постоїш на сторожі! Ти ж смілива дівчинка, щура з класу виганяла, коли всі учні у випускному

класі, навіть хлопці, з ногами повилазили на парті!

– То шур, а то... Не знаю, Зоряно Тарасівно, що вже вам і казати.

– А ти не кажи нічого. Не бійся, тебе з університету не виженуть, у разі чого я всю вину візьму на себе. Хотіла просити бабу Малину постояти біля дверей, але ж вона підсліпувата й глуха, а на інших нема чого й надіятися. Марія язиком вже такого наплескала, що її першою міліція загребе, як тільки військові пожаліються, а когось із чоловіків покликати на допомогу – не тепер, то в четвер на п'яну голову промовиться. Залишилося надіятися лише на тебе. Правда, твоя мама була готова замість тебе допомагати, але мені її смерті не треба: два інфаркти пережила, третього не витримає.

– Коли це в моєї мами сталися аж два інфаркти?

– Два підряд, другий – уже в лікарні. Ти ще й до школи не ходила. Я тоді всіх вас, дрібноту дрібненьку, мало не три місяці доглядала. Добре, що нещастя припало якраз на літні канікули, бо хто з вами няньчився б? Пам'ятаєш, як я вас рожевими порічками пригощала? У шкільному саду цілу трилітрову банку нарвала! Василько з вами залишився за старшого, а я ходила роздобувати хоч якийсь ласощів.

Рожеві, аж прозоро-золотисті порічки я добре пам'ятала, тільки чомусь мені здавалося, що тоді вчителька нас пригостила просто так, випадково, а не ми в неї жили.

– Нема Василька. Раніше снівся мало не щоночі, а два останні тижні – жодного разу. Я відразу відчула біду. Безсоння почалося страшенно, такого ще в мене, відколи живу, не траплялось. А вийду вночі на подвір'я – якісь люди далеко десь кричать чужою мовою, хтось стогне, якась дитина плаче. Ніколи раніше також ні чулося, ні вчувалося. А це – постійно. Недовго, хвилину-дві, але виразно і дуже страшно. Проте листи від уже, як виявилось згодом, бо всі свої звісточки син чомусь завжди датував,

на той час убитого Василька приходили – і я вірила, що з ним усе гаразд. Хотілося вірити – й вірила.

– Ви б не ятрили собі душу, бо ще, не дай, Господи...

– Мене вже так лікарі обкололи, що навіть по-людськи думати не можу. Усе відбувається наче не зі мною. Й цей похорон ніби не в нашій хаті. Й люди ніби з іншої причини зійшлися. Й ти наче кілька років після закінчення школи, а ти ж десятий клас в червні лише закінчила.

– Не треба про це, Зоряно Тарасівно.

– Жінки приготують вечерю, запропонують горілки-пива майорові й нашому парторгові. Ті, надіюсь, не відмовляться, а намішають – сп'яніють настільки, що й солдатака пригостять. Теофіл Мар'янович їм запропонує це зробити. Скаже, що коло домовини нікого нема, пізня пора, всі вже розійшлися, навіщо й від кого сторожити цинк? А нам з тобою всього якихось кілька хвилин вистачить, аби гріб розпечатати. Я зазирну – й усе. Нехай вранці ламають собі голову, чому запаятий шов розійшовся. Нехай ламають і мовчать, бо хто ж сам собі ворог, на себе самого доноситьиме, що не впильнував?

– Зоряно Тарасівно, щось мені не віриться, що в домовині є щілина. Й запаху в хаті зовсім не чути.

– Ялинові вінки, яких нанесли попід всі стіни, тлінні випари глушать, перебивають! Постойш на сторожі чи ні?

– Якщо вам так дуже треба, постою.

– Ось і молодець! А зазирну – ти відразу ноги в руки – й додому, щоб тебе ніхто й не бачив! І завтра не приходи взагалі. Пам'ятай: була ввечері, принесла сніп живих квітів, висловила співчуття й пішла додому, бо дуже голова розболілася. Я Галю з дівчатами задалегідь випроваджу, Василькових однокласників – також. Залишаться дві-три бабці – запрошу в літній кухні повечеряти, наллю домашнього вина. Скільки тим старим, щоб дрімати уже й над тарілками, треба? Зробимо свою справу – гукну ба-

бів знову, й ніхто навіть не здогадається, що за тих кілька хвилин відбулося.

– Все може піти зовсім не так.

– Не каркай. Випий двадцять грамів вина за душеньку того, кого нам у цинку привезли. Може, це ще й не наш Василько. Чомусь дуже на це надіюся.

Десь коло одинадцятої ночі Теофіл Мар'янович таки підбив приїжджих майора, солдата й колгоспного парторга повечеряти в кімнаті через сіни. До того часу жінки-кухарки розійшлися, а Зоряна Тарасівна старих бабів, які досі сиділи в кімнаті з покійником, уже пригощала на кухні. Парторг із майором зазирали в світлицю — нікого. Свічка на домовині горить, дзеркало на стіні завішане чорним полотном, Васильків портрет із траурною навкісною стрічкою припертий до труни. Тиша. Те, що я ховаюся за вишитою портьерою коло вікна, ніхто й не зауважив.

Коли ж засвітила ліхтарик і мигнула ним на подвір'я, Зоряна Тарасівна не забарилася. Ввійшла у світлицю бо-соніж, з сокирою в руках, настільки страшна на обличчі, що мене почала трясця бити. Щілина в цинку виявилася або надто вузька, або її взагалі не було, але через кілька хвилин віко труни таки піддалося й відпало повністю. На нас пахнуло таким духом, що я ледве не вирвала. На обличчі покійника лежав шматок гнилого м'яса. Зоряна Володимирівна відкинула його вбік і ми обидві мало не закричали: закривавлені глибокі ями замість очей, відрізаний ніс і губи, голий череп.

– Василько, – прошепотіла Зоряна Володимирівна. – Я впізнала. Передній верхній зуб трішечки надшерблений. Соняшникове насіння постійно лузав. Любив його дуже! Я його сварила, що від того насіння вже й зуб тріснув, а він далі лузав! Синочку мій дорогенький! Хто ж тебе так покалічив, дитино моя безталанна! Якої ж муки ти перед смертю натерпівся!

Я затулила їй своєю долонею рот, прислухалася, тремтячи всім тілом, чи ніхто з сусідньої кімнати не йде, почувши її голосіння, підхопила напівпритомну вчительку попід пахви й виволокла на подвір'я. З літньої кухні в світлицю поспішали, заточуючись, бабусі. Присіла, а тоді поволоком, по землі, затигнула вчительку в тінь від куща розлогого барбарису, надіючись, що нас там старенькі не помітять. Раптом у світлиці щось голосно дзенькнуло і загриміло залізом.

— Господи, Боже мій, — прошепотіла Зоряна Тарасівна. — Це ж віко від труни на підлогу впало! Сокира в мене в руці. На щастя, не залишила. На, поклади її біля стодоли. Нехай думають, що трупні гази цинк розірвали. О, вже побігли в світлицю й майор, і солдат, і парторг, і Теофіл Мар'янович подався за ними. Тепер почекаємо, нехай спочатку баби ввійдуть. Після них, наче нічого й не сталося, зайду я також. А ти — додому, й носа більше сюди не показуй — чуєш? Я мушу ще раз пересвідчитися, що це таки мій Василько.

Проте побачити тіло сина востаннє вчительці не вдалося: цинкову труну майор і солдат вже вклали в дерев'яну і забивали її цвяхами.

— Що ви робите? — зойкнула Зоряна Тарасівна. — Навіщо мертвому спокою не даєте?

— Тут щось так загриміло! — прошамрала котрась із бабусь. — О, й скло на Васильковому портреті розбилося!

— Портрет упав на підлогу, — озвався Теофіл Мар'янович тремтячим голосом. — Зоряно, забери й заховай, колись нове скло вставимо.

Я не стала чекати, що буде далі, й побігла додому. Решту ночі не вдалося склепити повік і на мить. Сестри вранці пішли на похорон, мама ще вдосвіта — на ферму, а я залишилася на домарстві й не знаходила собі місця. Робота валилася з рук. Коли ж дівчата повернулися, розповідали таке, що в мене аж волосся ворушилося: й ні-

бито Василько на якусь мить ожив, сів у труні й від його рухів цинкове віко відлетіло аж у сіни, нібито у Василька на гімнастерці виявилось аж п'ять орденів чи медалей, зате однієї руки в небіжчика не було, й що нажаханий майор від побаченого відразу ж повністю посивів, а скло на портреті вбитого тріснуло навхрест. Ще й на цвинтарі якась пташка сіла на Василеву труну й так защебетала, що Зоряна Тарасівна з розпуки закричала не своїм голо-сом, а наречена зомліла й мало у викопану для покійного яму не звалилася.

Згодом, уже років через п'ять, до Василькових батьків приїхав його фронтний друг. Розповідав, що після бою «духам» у полон потрапили три важкопоранені солдати з їхньої роти. Душмани тримали полонених в якійсь печері у тих страшних безживних камінних горах, катували безбожно, а від нашого військового начальства вимагали за їхнє звільнення то машину рису, то машину зброї. Василькових друзів так ніколи ніде й не знайшли. Мабуть, їхні трупи «духи» скинули в якесь провалля. Уже безносо-го й кастрованого, зі знятим скальпом останнього уцілі-лого солдатика душмани погнали вниз, щоб виторгувати за нього бодай мізер грошей чи продуктів, а пересуватися нещасного самостійно, навіть якщо йому це робити до-водилося насилу, заставляли ще більшим боєм: живцем вирізали шматки тіла. Майже на підході до застави Васи-ля або замордували остаточно, або залишили агонізувати під палючим сонцем, прикривши понівечене обличчя великим шматком м'яса з його ж таки стегна. Чому вже наші мертвого солдата поклали в домовину з тим шма-тком м'яса на обличчі — загадка. Може, ті, що готували до відправлення в Союз вантаж «200», не могли дивитися на голий череп нещасного, а може, вже настільки отупіли й очерствіли від щодня й щоночі баченого страхіття, що й до уваги таку дрібницю, як похоронний етикет, не взяли. Ось тільки мені після Василькового похорону робиться

настільки зле навіть від асоціативно суголосних подій, що й дивитися телевизор, коли в новинах заходить мова про Афганістан, я не можу й негайно вибігаю з кімнати в коридор або на кухню. Лінда якось навіть поспівчувала:

— Там твій коханий хлопець служить, — угадала?

— Ні, нема в мене ніякого хлопця. Привезли з Афганістану вчительчиного сина в цинковій труні. Доки жити буду — не зможу викинути з пам'яті того, що власними очима у тій домовині побачила. А я ще донедавна наївно вважала, що в Афганістані наші солдати паркани білять і школи будують, а воєнні кровопролиття під кінець ХХ століття — несумісні речі.

— Ще й як сумісні: світ воює, наче божевільний! Але про це, справді, не треба говорити. Менше знаєш — спокійніше спиш.

А через тиждень я отримала телеграму з дому, що мама дуже побита. Здуру спочатку припускала, що це колгоспна корова маму покалічила. Почала збиратися в дорогу, але несподівано хтось голосно постукав у двері — й на порозі постала заплакана Ромка.

— Що з мамою?

Неждана гостя перелякано дивилася на дівчат з моєї кімнати, і я вивела сестру в коридор.

— Не тягни, кажи правду!

— Зоотехнік упіймав нашу маму з краденим. Ну, з трилітровою банкою молока. Дуже побив. Мама стогне вже яку добу, лежить і стогне, лише воду п'є, нічого не їсть. Ми боїмося, що вмре, але «швидку» не викликали — ще за те крадене з ферми молоко маму в тюрму запроторять!

При цих Роминих словах двері від нашого блоку різко відчинилися й на порозі постала розлючена Лінда:

— Тут не тільки «швидку» — тут міліцію негайно треба викликати, а ви допомагаєте вашій власній мамі благополучно сконати!

— На шматках скла від тієї банки з молоком, напев-

но, залишилися відпечатки маминих пальців!

– Ви щó – рота ідіотів? Ненормальні поголовно? Ви – криміналісти? Багато про сліди злочину знаєте? Які відпечатки пальців? Тижневої давності?

– Зоотехнік ще й полотняну сумку забрав, у якій мама молоко несла! Що це також речовий доказ, репетував.

– Нехай на тій сумці тепер повіситься! Хто бачив, як він бив маму?

– Усі жінки-доярки, напевно, бачили, але вони свідчити не будуть, бо й самі додому щовечора трохи молока беруть...

– Але мені не віриться, щоб за три літри молока мож-
на було когось до смерті побити!

– Він не за молоко, а за те, що ні Поля, ні Уляна не приходять замість мами чергувати ночами, коли яка-небудь корова має телятко народжувати. Мама їх не пускає самих уночі на ферму!

– Ага, цей гнилий фраєр до дівчат пристає? А сестри дорослі?

– Одна у восьмому класі, друга – на рік молодша.

– Недолітки, значить. Ганно, ви зараз їдете в районну міліцію і відразу ж пишете заяву, що старий поц, пріз-вище, ім'я, по батькові, як там його, вашого зоотехніка, кілька тижнів підряд схиляв до статевих стосунків ваших неповнолітніх сестер, а коли мама стала на їхній захист, жорстоко побив її прямо на робочому місці. Заяву в міліції реєструєте, приїжджаєте в село, йдете, в кого там у вас є телефон, і викликаєте «швидку», тоді їдете разом із мамою в лікарню й вимагаєте, щоб їй дали направлення на судмедекспертизу. Лікарі знають, куди вам треба звертатися, може, навіть «швидкою» маму туди відвезуть. Не зробіте, Ганно, як я вам раджу, можете сюди не по-тикатися!

– Завтра в мене контрольна з педагогіки...

– Кошерно, але смердить! Мама вмирає, а у вас –

контрольна! Ви згодом собі простите нинішню власну поведінку, Ганно?

— То мені їхати?

— Ні, першою-ліпшою шаландою пливти морем! Щоб вас уже через годину тут не стояло!

Ми з Ромою добиралися до районного центру в битком набитому приміському автобусі й мовчали всю до рогу, як глухонімі. Якби Лінда вчитала мені мораль не в присутності сестри, я б таки, напевно, збоялася і в міліцію не пішла. Перед малою ж мені було соромно відступати і, тамуючи дрижаки й хвилювання, я прямо з автостанції поперлася в районне відділення міліції, а звідти, написавши заяву про побиття зоотехніком моєї мами, на станцію «швидкої допомоги», бо в нашому селі єдиний телефон, і той в сільраді, а в нічну пору сільрада могла виявитися зачиненою на замок. Маму під ранок прооперували: зоотехнік їй таки щось відбив, що — хірург пообіцяв мені потім пояснити.

Коло десятої години в лікарню примчав міліцейський «бобик». Якийсь дядько у цивільному назвав себе слідчим, наголосив, що в мами виявлено тяжкі тілесні ушкодження й ми з сестрою мусимо разом з ним їхати на її місце роботи. Приїзд міліцейського «бобика» зі слідчим довів зоотехніка мало не до епілептичного приступу. Він спочатку хапався за серце, тоді раптом ожив-одужав і спробував увіпхнути в кишеню слідчому фіолетову двадцятип'ятку. Коли ж за фактом дачі хабара вже було складено на зоотехніка протокол й осмілілі доярки почали навперебій свідчити, що й до них він постійно чіпляється, й що на власні очі бачили, як нашу маму ні за що, ні про що цей п'яний бабодур бив смертним боем, зоотехнік признався й про те, що приставав до Полі та Лесі, й що маму вдарив. Про крадене доярками з ферми молоко чомусь навіть не згадував.

— Розрив селезінки — не іграшки. Буде сидіти в тюрязі!

Й за хабар, і за те, що побив вашу маму – термін відмотає від дзвінка до дзвінка! – мовив мені на прощання слідчий. – А умре ним побита – винний сяде за ґрати на повну катушку. Нехай молиться, щоб ваша мама видужала.

Ми з сестрами доглядали неньку в лікарні тиждень, навіть ночували, почергово сидючи на стільчику біля недужої, і наша мама таки не вмерла. Коли я повернулася в університет, Лінда награно відрапортувала:

– Відробок нема. Контрольну дома напишете. Ваш декан – не звір, а дуже хороша людина. Я в його кабінеті три години просиділа – і не пошкодувала. Добре мій дідусь каже, що старіючи людина бачить гірше, зате набгато більше.

– У тебе самої, Ліндо, через мої проблеми тепер рясні відробки.

– А я їх узагалі відробляти не збираюся!

– Не боїшся, що виженуть із університету?

– Настане час – таки виженуть, але за щучим велінням, за моїм власним хотінням!

– Ой, Ліндо!

– Ой, Ганно!

Помовчали добрих півгодини, поки я зважилася, переборюючи себе і власну совість, запитати:

– Дівчата втаємничені, що моя мама – доярка? Тепер з мене сміятися будуть...

– Нічого наші дівчата не знають. Але від вас особисто я такого не очікувала: соромитись власної матері! Якби моя мама навіть у тюрмі сиділа, я б від неї не відмовилася! Хіба ми вибираємо батьків чи в якій сім'ї маємо народитися? Дрімуча ви людиноподібна мавпа, Ганно! – Лінда луснула дверима й кудись подалася.

Повернулася пізно. Не вмикаючи світла, роздяглася й ще зо дві години вдавала, що спить, хоч мене також сон не брав і я добре знала, чому Лінда не може заснути: подібного вона сама ніколи б не вчинила!

Після цього мої взаємини з Цуммер опустилися до позначки абсолютного нуля за Фаренгейтом. Здавалося, Лінда мене впритул не помічає. Таня і Сніжана також чомусь віддалилися, хоч ми всі разом й надалі вечеряли чи снідали, ходили в магазини за продуктами, згідно черги прибирали на гуртожитській кухні. Власна ж академ-група мною відверто нехтувала, подруг у селі я не мала, у сестер уже появилися власні інтереси, й вони перестали мені звирятися з потаємним і навіть не чекали гостинців. Мама хворіла, марніла й жовкла, а її кривдник залишився безнаказаним. Єдине, що звільнився за власним бажанням і знайшов роботу в сусідньому колгоспі. Я про це боялася Лінді навіть промовитися ненароком, адже вона зробила б мене винною у тому, що не подаю на зоотехніка в суд, не пишу скарги в центральну газету, не викликаю комісію, щоб таки, нарешті, восторжествувала бодай елементарна справедливість. А мені натомість хотілося заховатися в мишачу нірку, стати невидимкою, нагло вмерти, щоб не почуватися боягузкою, нікчемою, порожнім місцем. Як там у Гоголя в «Мертвих душах»? Бути «прарехай на человечестве»?

Затяжна депресія призвела до того, що я зробилася зовсім неорганізованою, нахапала кілька незадовільних оцінок і могла в другому семестрі зостатися без стипендії. А ще мало не щодня забувала зробити щось важливе, погано спала. Мені б хоч промінчик сонця, промінчик щастя, бо ж ось-ось перетворююся в ту нещасну дистрофічну рослину, що здуру випустила паростки в темному льоху! Проте небесні сили були зайняті важливішими справами, а чорти моє ниття-виття таки почули. Удвох із Льюнею Жбанкіним ми запізнилися на поїзд, повернулися ночувати в гуртожитку, хлопець нав'язався-напросився вечеряти, а що я, дурепа закохана, в ньому душі не чула ще від першого вересня, сталося те, чого допустити я не мала права. Не мала, а допустила!

Щастя виявилось дуже недовгим. Як тільки наприкінці лютого зрозуміла, що вагітна, й сказала про це Льончикові, почалися мої митарства всіма колами пекла. Боже, як він мене ображав, як тільки не глумився наді мною! Навіть припустити не могла, що таке хлопець може з дівчиною, хай нелюбою, нехай найгіршою в світі, чинити! Дійшло до того, що коли Лінди не було, приходив, як і раніше, у нашу гуртожитську кімнату, брав Таню на одне коліно, а Сніжану – на друге й приспівував:

Тато їде по ліщину – ку-ку-ку!

А я їду по дівчину – кукуріку-ку-ку-ку!

Тато має чим топити – ку-ку-ку!

А я маю що любити – кукуріку-ку-ку-ку!

Тато має що рубати – ку-ку-ку!

А я маю що...

Дівчата обурено зіскакували з його колін і награно починали виганяти Льончика за двері, а я вдуплювалася в книжку і шосили вдавала, що зубрю якусь неймовірно важку тему на завтрашнє практичне заняття.

Другого березня померла мама. Я повернулася із похорону в гуртожиток і зовсім розхворілася. Блювала цілу ніч, а вранці Сніжана пристала зі своїми допитами, наче розбійник з ножем до горла:

– Кажі правду: ти вагітна? Якщо ні, то це в тебе апендикс! Без операції копита простягнеш, а нам із Танею міліція буде нерви місяцями мотати, якщо вчасно не викличемо «швидку».

Лінди в гуртожитку не було: написала заяву з проханням відпустити її на тиждень у зв'язку з сімейними обставинами – й поїхала з Давидом у свою «жемчужину у моря». Я розплакалася й призналася, що вагітна, але народжувати не можу: призвідця вагітності як тільки почув, до чого йдеться, навіть слухати не захотів про одруження.

Тож кілька днів Таня і Сніжана робили все, щоб я позбулася небажаної вагітності: поїли мене чаєм з лаврового листа й сухих бруньок пахучої гвоздики, яку додають у консервацію, згодовували цілі упаковки вітаміну С, заставляли смоктати кольорові олівці, парили мені ноги в такому кип'ятку, що аж шкіра облазила і я потім не могла взутися в чоботи. Бажаного результату не було. Таня заявила, що таки прийдеться йти на аборт, але я боялася, що хтось про це дізнається або в лікарні обов'язково зустрінуся з кимсь знайомим із університету – йвилізешило з міха. І взагалі, як мені прийти і сказати у реєстратурі поліклініки: «Я хочу зробити аборт»? Як? Я ж від сорому під землю провалюся!

– Знайома моєї тітки – акушерка з великим стажем. Навіть без лікаря важкі пологи у породіль кілька разів приймала. Думаю, тобі вона погодиться зробити аборт прямо в гуртожитку. Робила ж тітці Оксані вдома – і нічого, все обійшлося. Ми з Танею акушерці заплатимо п'ятдесят карбованців – і вона поведеться на такі гроші. Це ж за кілька хвилин роботи – півсотні! Я акушерку в понеділок сюди привезу. На прохідній скажу: моя бабуся. Акушерка досвідчена, вона вже на пенсії і їй навіть з роботи відпрошуватися не треба. То, Ганно, як тобі наш план? Погоджуєшся?

– А хіба в мене є інший вибір?

– Ми також на заняття в понеділок не підемо. Залишимося в гуртожитку, щоб тобі не було страшно. Аборт, кажуть, недовго триває. Потерпиш кілька хвилин – зате будеш назавжди вільна від напасті.

– Не ти перша й не ти остання. Моя мама також кілька абортів зробила. Гастролі, вистави – які в актрис можуть бути діти? Та й вистачає уже нас двох із братом на бабусиній шиї. Не бійся, це майже так, як зуб вирвати. Так мій тато мамі казав, коли вона вперше на аборт збиралася. Я вночі не спала й підслухала, про що вони роз-

мовляли. Мама також плакала й дуже боялася. Принаймні, перший раз.

– А моя нас п'ятьох народила. Якби я могла з мамою порадитися, шоб мені робити! Чому ж вона так скоро померла, коли і мені, й сестрам мами найбільше треба? А може, вона розсердиться за мій вчинок і забере мене на той світ?

– Зовсім здуріла з переляку! Від абортів ніхто не помирає. Дітей потім більше може не бути, це правда, а все інше – лише страшилки богомольних старушенцій. Сніжано, привозь акушерку в гуртожиток, бо час для абортів обмежений. У мами в редакції одна жінка вагалася-вагалася й аж до штучних пологів докрутилася, бо вже ніхто з лікарів її абортувати не наважувався. Вродити вродила чи й не п'ятимісячне, а дитя чомусь умирати не збирається й родительниця-крокодильниця няньчиться з калікою завбільшки з долоню в лікарні другий місяць. Мама каже: в того дитяти ані нігтиків, ані повік, замість носа дві дірочки, шкіра між пальцями, як перепонки на лапках у жаби. Як таке жити має? Навіщо було, якщо дитини не хотіла, до настільки високих термінів вагітності допускатися? Надіялася, що плід сам по собі розсмокчеться! Дурепа!

Після подібних розмов я спати не могла, з розуму сходила. Відвідувала пари, як сомнамбула, сама в кімнаті гуртожитку залишатись боялася: увесь час помимо власної волі з вікна хотілося вистрибнути. Сніжана й Таня знали про це й оточили мене такою турботою, наче я їм рідною сестрою доводилася: на заняття їхали зі мною аж до нашого корпусу, після занять зустрічали мене на сходах біля виходу. В кімнату ніяких гостей не пускали: якось Костя Вихор завітав – його вигнали з тріском, а що почав свій візит перетворювати в жарт, то ще й мало бідолаху не побили. Я боялася, що й Жбанкін «зазирне на чашечку кави», як він гостювання в нашій кімнаті називав рані-

ше, та Льончик не приходив. Щастя, що не приходив, а то я б себе неодмінно видала, й не уявляю, що Сніжана й Таня з ним зробили б.

З неділі на понеділок і на п'ять хвилин очей не стулила. Було так страшно, що серце аж у горлі стугоніло. Таня дала мені одну таблетку валер'янки, потім другу, п'яту — а тоді сказала, що вже й так нічого не допоможе, якщо досі не подіяло, та ще й, може, я даремно, трясуся: Сніжана не до кінця впевнена, що акушерка погодиться приїхати. Якби на квартиру — це одне, а в гуртожиток — зовсім інше: свідків багато.

Проте акушерка приїхала, критично оглянула наше помешкання, заставила дівчат витягти на середину кімнати стіл, а тоді звернулася до мене:

— Ляжеш прямо голим тілом на клейонку, щоб потім прати не прийшлося цілу купу шмаття. Наркоз я тобі зроблю місцевий: обколю матку новокаїном. Цього має цілком вистачити. Боліти буде, але терпимо. Шарпатися від муки, хоч би якої, не раджу. Аборт — це операція всліпу, можу кюреткою пробити матку і навіть кишки продірявити. А це означає одне: тобі — смерть, мені — тюрма. Гроші наперед. І всі, крім тебе, геть звідси, поки не покличу!

Здавалося, ця рясно вкрита на обличчі коричневими пігментними плямами баба в мені копирсалася більше, ніж годину. Боліло так, що я двічі вмлівала, проте акушерка не звертала на мій стан аніякогісінької уваги: як від болю втрачала свідомість, так від болю я й опритомнювала.

— Ну, піднімайся вже, вставай зі стола й лягай на своє ліжко. Щось я вишкребла, щось, може, й залишилося: воно потім само вийде. Гарантую, що вийде, бо шкрябала глибоко! А може, ти й узагалі не була вагітна. Сталася затримка, й ти здуру на стіни подерлася. З жінками з переляку ще й не таке буває.

Я зиркнула в поливану трохи оббиту дволітрову миску, наповнену моєю кров'ю з вишневими згустками, і втратила свідомість. Коли прийшла до тями, плямистої на виду баби вже не було, а перелякані Таня й Сніжана вкривали мене своїми ковдрами:

— Тебе так трусить, аж ліжко підскакує! Ти така холодна! І кров чомусь не зупиняється: уже два махрові рушники мокрісінькі! Матрац промок наскрізь! Якби ми знали...

Хотіла дівчат підбадьорити, але натомість із моїх уст вирвався лише кволий стогін. Саме в цю хвилину в дверях, сяючи від пречудового настрою, появилася Лінда:

— Всім — привіт! Наше вам з бомбончиком!

— Тихо, в нас біда...

— Чому в кімнаті пахне ліками? Що з Ганною?

Сніжана й Таня півшепотом почали розповідати Лінді про моє лихо, почавши з того, що хлопець кинув мене вже вагітною.

— Щоб я вас так забула, як буду пам'ятати! Де той абортмайстер, що це їй зробив? Як Ганну в такому стані відпустили додому? Шо? Акушерка? Прямо в нашій кімнаті в гуртожитку копирсалася в Ганні? Дівчата, ви — божевільні? «Швидку» викликайте! Кров капає на підлогу через матрац? Миттю за «швидкою» на прохідну! Скажете: студентка сходить кров'ю вже дві години!

— Не треба, — прошелестіла пересохлими губами я. — У дівчат через мене будуть великі неприємності!

— А вони шоб думали, як на таке йшли? Тобі цих дуреп шкода, а сама вже однією ногою на тім світі!

— А може, ще все минеться? Мені здається..., — почала Таня.

— Тобі здається, що заєць сміється! Зітри будь-які думки зі свого тупого обличчя і закрий свій мавпячий рот з того боку! Ганна в будь-яку хвилину може вмерти посеред свого повного здоров'я, тобі це ще не ясно?

Збагнувши, що ні Таня, ні Сніжана викликати «швидку» не зважаться, Лінда побігла на гуртожитську прохідну сама.

— Тобі треба підкріпитися, — залебеділа Сніжана. — Ось у баночці є свіженька сметанка, а в Тані в шухляді — ціла плитка чорного шоколаду. Поїси — прибавиться сил. Не відмовляйся! Поїж насилу. Поки «швидка» приїде, хоч трохи стане тобі легше. Може, й кров зупиниться.

— Я вас не видам, не бійтеся. Про Сніжанину акушерку нічого не скажу. Ніхто не винен у тому, що сталося, крім мене, — давилася я шоколадом і сметаною, що ними навперобій напихали мене перелякані подруги.

«Швидкої» довго не було. Мені ставало все гірше й гірше, й отямилася я тільки в лікарні:

— Я мушу запротоколювати факт кримінального аборту, — кричав русявий лейтенант у міліцейській формі на лікаря.

— Пацієнтка майже без свідомості. Кожна хвилина дорога! Розпитаєш її після операції. Якщо, звичайно, залишиться живою!

— Я сама це собі зробила, сама, ніхто не винен, — на силу простогнала я.

— А тебе ніхто й не питає в цю мить, — скрикнув лікар, — мариш, а не свідомо говориш. Будеш усе пояснювати лейтенантові завтра!

Прямо в операційній мені поставили крапельницю й почали вливати чужу кров, але з розмови між лікарями про одну трубу, з якої вода в басейн вливається, і другу, вдвічі більшу діаметром, з якої виливається, я збагнула, що крапельниця — не порятунок, а лише відтермінування моєї смерті. Коли ж несподівано помітила, що крапельниця зупинилася й хірург зойкнув: «Вона помирає!», — втратила свідомість. Отямилася, вже коли анестезіолог переконував лікарів, що прийдеться вдаватися до загального наркозу, адже чистка передбачається глибока. Пун-

цію в черевну порожнину мені шойно зробили – на щастя, крові нема, значить матка ціла, але хірургічне втручання буде тяжким і довготривалим. Помітивши, що я вже при свідомості, лікарі схилилися над моїм обличчям:

– Щось їла сьогодні?

– Сметану, булочку й шоколад...

– Коли? – аж підскочив анестезіолог.

– Перед тим, як мене «швидка» з гуртожитку забрала.

Дівчата силою заставили...

– ..! – анестезіолог від прикрої несподіванки брутально вилаявся. – Тепер чистка можлива тільки без наркозу, бо розпочнеться така блювота, що про ніяку операцію не зможе бути й мови!

Прямо наді мною лікарі безцеремонно сперечалися-радилися, щó саме зі мною чинити. Я заплющила очі, знову почала втрачати свідомість і лише час від часу чула окремі уривки малозрозумілих мені фраз. Медичні терміни, невітінні висновки, обурення й лайка на адресу того імбецила, що так безсердечно мене випотрошив.

– Я би з його дурної голови отак само мізки вишкріб! – не міг угамуватися хірург. – Судити катюгу треба! Якби знав, хто з наших оце з нещасною дівулею вчинив, задушив би власними руками!

Оперували довго. Боліло страшенно. Колись малою дитиною я порізалася старою татовою бритвочкою для гоління й ті порізи на кінчиках пальців більше, ніж рік, відчувала. Досить було необачно торкнутися до чогось уже нібито цілком загоєними й навіть шкірою заплилими порізами – било струмом! Тепер хірург завдавав мені страждань в десятки разів більших. Іноді здавалося, що зсередини моє тіло живцем ріжуть на криваві стрічки. Мабуть, від того скаженого болю час від часу я знову й знову приходила до тями й укотре чула одні й ті ж самі хірургові слова, звернені до анестезіолога, який мій стан або чи я ще жива.

– Поглянь, рідкісне явище, – нарешті поділився побаченим зі своєю колегою хірург. – Бачиш? Якого ми гарного хлопчика вбили! Й прикріпився плід у хорошому місці, й розвивався просто чудесно, а не судьба! Студенточки шкода. Мабуть, уже більше завагітніти не вдасться: матка пошрамована вздовж і впоперек. Її треба умовити написати заяву на того садиста-ескулапа, нехай посидить у камері СІЗО й добре подумає, що натворив. Ще й гроші, напевно, здер із дурної дівки чималенькі!..

Але міліцейському лейтенантові я нічого не сказала, чим наступного дня його просто збісила. Погрожував до ректора піти, до декана, до куратора – й мені було дуже страшно, що він це таки неодмінно зробить, але я виду не подавала. Заплющувала очі й смиренно вдавала, що сплю, і лейтенант, люто чортихаючись, покидав палату. На третій день мене провідати завітали Таня й Сніжана. Дівчата сиділи на моєму ліжку в палаті, плакали й цілували мені обличчя й руки.

– Пробач! Пробач! Прости нам! Через нас ти мало на той світ не заgrimіла!

– Чому не прийшла Лінда?

– Вона прийде... Завтра або післязавтра. У неї серйозна відробка намічається.

– Лінда принципово на відробки не ходить!

– Кажи ти, – штовхнула Таню під бік Сніжана.

– Ми не хотіли тобі говорити, щоб зайвий раз не хвилювалася. Нашу Лінду відчислюють із університету. Вона Жбанкіна, коли його на сцені нагороджували грамотою обкому комсомолу, вийшла нібито привітати, але зовсім Льончика не вітала, а кілька разів колючим трояндовим букетом по червоній від сорому пиці привселюдно списала! Що на неї таке найшло? – ніхто не знає. Льончик стояв отетерілий, червоний, як у соціалістичному змаганні почесний вимпел. Коли ж Лінда вже почала спускатися сходами зі сцени, то раптом наче щось

згадала, ще раз повернулася до Жбанкіна і плюнула йому в обличчя. На Цуммер налетіли члени бюро, почали відштовхувати від Льончика, кричати про поведінку, негідну радянської комсомолки. А Лінда їм у відповідь такого наговорила, що збори прийшлося терміново закривати. У нашому університеті ще подібного цирку зроду-віку не було! Тепер усе місто про Ліндине рукоприкладство стосовно нагородженого грамотою активіста триндить!

– Ц-с-с! Ось і Цуммер: легка на згадку!

Лінда висипала прямо на моє ліжко з паперового кулька півкілограма шоколадних цукерок і тільки гостро зиркнула на дівчат:

– Киш, пернаті! Не хочу вас ще раз засмучувати: у мене все якнайкраще! Саму себе знаю, а інші як собі хочуть! Ну, ви вже йдете, слава Богу, чи залишаєтесь, не дай, Боже? – і заспівала в їхню адресу:

*Гріша, Моня, бросьте разгавори!
Шо за балтунішка, вам гаварят.
Две шагі налева, две шагі направа,
Шаг впірод і две шагі назад.*

Ображені безцеремонною Ліндиною поведінкою Таня й Сніжана заквапилися до виходу.

– Жива, не вмерла? – нахилилася Цуммер наді мною, вперше звертаючись на «ти».

– Ліндо, це правда, що тебе з університету можуть відчислити?

– Налякали kota сарделькою! Не тільки можуть, а й виганяють. Не сци, детка: справді виганяють, але за моїм хотінням, за щучим велінням, – і вже пошепки: Давид мусить за навчання в медінституті й проходження інтернатури кругленьку суму заплатити, а я державі не винна ні копійчки – мене ж вони тупоголові самі турнули за аморальну поведінку!

– Ти через мене прилюдно Жбанкінові...
– Фейс начистила? – закінчила мою думку Цуммер. – Але при чому тут ти? Я – особистість творча: шó хочу, те й витворяю! Тепер нехай Льончик пише скаргу в банно-пральний комбінат! – і впівголоса заспівала:

*Дами, дами, памагіте Борє,
Памагіте Борє, – вам гаварят!
Он надєлал лужу пряма в карідоре,
Памагіте Борє, вам гаварят!*

– Ліндо, навіщо?
– А мала би запитати: за шо? Сама знаєш, чому й за шо – не маленька! Але я дико вибачаюсь! У пісні йдеться про Льоню, а не Борю. Впевнена, що Жбанкінова калюжа вдруге на сцені появилася, коли я з півдороги повернулася назад! Із переляку й ганьби йому так його комсомольське гризло перекривило, що здавалося: трупом упаде! Але ні, копита не відкинув, поц вонючий!

– Не пробував опісля з тобою переговорити?

– Ти уже чи тільки ще? Гепнулася з дуба на кактус: може, надієшся, Льончик цікавився твоїм здоров'ям? Запам'ятай: я особисто не можу його бачити, бо не хочу його чути! На таких людях, як Жбанкін, земля тримається лише тоді, коли вони в ній зариті! Ясно?

– Чому ти вислизаєш, не кажеш правду? Таж у тебе неабиякі неприємності!

– Маєш ріжик? Ну, щоб почистити апельсин. Нема ножика? Шкода моїх фарбованих нігтів, але – жодного вибору! Соковитий! На, смакуй, адже тобі кров якнайшвидше оновити треба! Понюхай, навіть, як у дитинстві, Новим роком пахне, а я вже бачила вчора, шо сільські баби на базарі проліски продають!

– Ліндо, навіщо ти купу грошей на мене витратила? Думаєш, мені хочеться що-небудь їсти?

— А ти через «не хочеться»! Довго ще тут валятися будеш?

— Лікар каже, що завтра-післязавтра випишуть. Ось тільки в медичній довідці, напевно, накалякають таке, що й викладачі, й одногрупниці мене ногами затопчуть. Сорому й ганьби не оберуся. Тільки говори зі мною пошепки, щоб у палаті інші жінки нічого не чули. Й так судять: «Худюще, зелене, й двадцяти років не має, дупка, як два зубці часнику, а на тобі, маєш, — зробила аборт!»

— Забудь!

— Мені треба такої медичної довідки, щоб у ній про те, що мені зробили, не було ні слова. Ще й лейтенант пообіцяв до ректора або декана піти!..

— Не піде!. У нього набагато більше справ, аніж твоя одна проблема.

— А як піде?

— Ну, й що скаже: ваша студентка аборт зробила? Хіба в СРСР аборти заборонені? Не піде, гарантую, навіть про це не думай!

— А довідка?

— Думаєш, це справді заворот мізків — дурна довідочка з лікарні? — самими губами перепитала Цуммер.

— Ще й який.

— Дурня!

— Ц-с-с!

— Якщо проблема вирішується за гроші, — це аж ніяк не проблема, а тільки маленький гешефт. Ясно?

— Берешся допомогти, Ліндочко?

— Хочеш почути, що мені було би соромно ходити з тобою вулицями однієї Одеси? Звичайно, допоможу, якщо не станеш ображатися за рятівний для тебе новий зміст довідки.

— Мені все одно, що саме в тій довідці буде написано, аби лише не було слова «аборт».

— О, тепер я тебе навіть поважаю, хоч уже й забула,

за шоб саме! – розреготавшись, прошепотіла мені на вухо Лінда.

Тільки в мені виданому з лікарні документі таки написали про операцію з причини усунення наслідків невдалого аборту. Я брела як сомнамбула в гуртожиток і від гірких сліз і розпачу дороги під ногами не бачила. Коли ж зустрілася з Ліндою, розревілася вголос.

– Давай сюди оту дурну писульку! – не захотіла навіть слухати, з якої причини плачу, Лінда. – Вже цілу годину чекаю тебе під гуртожитком! Думала, ти пішла тудою, а я сюдою, і нині вже не зустрінемося! У вашій кімнаті мені появлятися не варто: вигнали з університету – значить, мене особисто вигнали, навіщо інших підставляти!

– Що тепер з тобою буде?

– Можу дати оптимістичний прогноз, можу песимістичний, а можу й реальний, який утричі гірший від песимістичного.

– Значить, таки виженуть?

– Таки так! Виженуть обов'язково!

– Ти невинувата! Де ж я тебе знайду?

– Зустрінемося нібито випадково завтра в парку біля пам'ятника Леніну відразу після твоєї третьої пари. Я принесу твій папірчик із таким записом, що в університеті з тебе почнуть порошинки здувати!

– Тільки не загуби й не зіпсуй довідку, адже без неї за більше, ніж два тижні пропусків, мене також виженуть із університету!

– Не дїждуться!

Наступного дня Цуммер вручила мені той-таки самісінський лікарняний папірчик із ледь розмазаною фіолетовою круглою печаткою, але замість слова «операція» там красувалось «онкооперація», а замість «з причини ліквідації наслідків невдалого аборту» – медична абракадабра з латинських термінів. І – жодних помітних виправлень, підтірок, перекреслень! Мабуть, саме через

цей страшний псевдо-лікарняний запис і викладачі, й навіть досі байдужі, а іноді й агресивно налаштовані одногрупниці поголовно вважали мене смертельно хворою, задалегідь приреченою і опікувалися мною мало не до випускного вечора.

Але наша зустріч із Ліндою біля пам'ятника Леніну не минулася безслідно: наступного дня мене викликали у відділ кадрів і півгодини розпитували, про що ми з Цуммер під постаментом вождю аж цілих три хвилини розмовляли. Прийшлося безсовісно брехати, нібито я призналася Лінді про своє нещастя, дала їй прочитати довідку з лікарні, а вона до моєї біди поставилась байдуже й холодно: черства людина!

Тим часом мої сестри без мами зовсім занепали духом і запустили й хату, і подвір'я, і город. Урешті, надворі стояв лише квітень, але весна виявилася ранньою. Всі сусіди вже повиорювали свої земельні ділянки, дехто й засадив власні сотики, а наша присадиба сіріла брудним забур'яненням безлюдним островом, і здавалося, що тут узагалі нічого путнього ніколи й не росло. Картоплю з ями сестри не вибрали, і її добре потеребили миші, а довела до гниття тала вода. Коли я взялася рятувати колишніх десять мішків прикопаної восени картоплі, уже цвіли сливи, а головиха, побачивши мої самотні потуги й зо дві тачки гнилих бульб, які я винесла у відрах і порозкидала по неораному городі, зупинила мотоцикл біля наших воріт, зойкнувши:

— Горе моє цибулеве, картоплю господині вже прогрівають на сонці перед садінням, а ти лише яму з бульбами розкопала! Де твої сестри? Чому не заставляєш дівчат до роботи? Уже дорослі кобилки, могли б і допомогти! Мама їх до роботи з малих літ залучала!

— Не слухаються мене зовсім, — розплакалась я у відповідь. — Дорікають, що в хаті й шістнадцяти копійок на хліб нема, а я не хочу йти на яку-небудь роботу, наче

приросла до свого університету! Ніби не пам'ятають, що я їм завбачливо залишила половину своєї стипендії на електрику, хліб і сірники. Усе ж розтринькали на цукерки, пластмасові сережки й перстенці! Навіть за світло не заплатили, хоч набігло чималенько, бо ж телевизор дивляться до півночі!

— «Рубін»? Дивись, щоб не перегрівся, бо ж ще й бабахне міна із «Рубіна»! Вже не одну хату такої марки телевизор спалив!

— А як маю за сестрами дивитися: я там, вони — тут? Одна Ромка ще мене жаліє, он і зараз щось там у хаті варить їсти! Усі інші лише мають мене за винуватицю всіх негараздів. Мовляв, ти встигла, ти — студентка, а ми нікому не потрібні, залишені самі на себе, напризволяще!

— Я прийду ввечері до вас. Не мають бажання тобі допомагати — відправлю в інтернат. Будуть жити на державному забезпеченні, але як пташки у клітці. Ти їм поки що нічого про це не говори, щоб не розбіглися передчасно. Якщо маєш щось проти моєї пропозиції — сестер у інтернат відправляти не будемо. Газ вам колгосп безплатно проведе. Крім цього, можу пообіцяти ще хіба що тільну телицю. Корову — ні, бо знайдеться якась паскуда, що про розтринькання державного майна обов'язково напише, куди мені зовсім не треба. А телиця — не корова. Оформимо як теля, вона й так невеличка. Що тільна — правління нібито й не знало. Зоотехніка ж у нас досі нема, а ветеринар — прошений, приїжджає вряди-годи, бо працює в іншому колгоспі. Правда, ні корова, ні газ не врятують вас від усього, що неодмінно на плечі звалиться, наче мішок із камінням. Тобі таки прийдеться переводитися на заочний.

— А тоді, значить, на ферму? Чи прибиральницею до школи?

— Якщо підеш прибиральницею, вчителькою вже ніколи не станеш. Село подібного не забуває й не прощає.

Приліпить погану посаду, як тавро: не відмиєшся навіть із роками. На ферму також не раджу. Там треба сили і здоров'я, а ти чомусь поживкла й аж змарніла, як ота минулорічна трава, що тільки-но вилізла з-під снігу. Часом не хвора?

— Ні, я здорова. То після маминого похорону..

— Маму вже не повернеш, чи ридай, чи журись, чи й забудь, як не маєш серця. З того світу ніхто не приходив навіть у гості.

— Я сама на той світ хочу!

— Здуріла! У дитячий садочок нянею підеш? Я взяла б тебе й вихователькою, але не могу: й Галина Степанівна, й Марія Петрівна хоч без освіти, але ж обидві вагітні й багатодітні. На час декретної відпустки котроїсь із них призначу тебе вихователькою, а поки що працюватимеш нянею. Стосовно керівної посади — навіть не мрій і не заїкайся, бо ти лише на першому курсі, а завідувачка дитсадком хоч приїжджа, зате ж із повноцінним дипломом про закінчення педучилища! Тільки університет не кидай, переводься вчитися на заочне відділення. Сільрада видасть довідку, що на твоєму утриманні четверо неповнолітніх.

— А якщо не захочуть мене перевести на заочну форму навчання?

— Тоді я сама до твого начальства навідаюся. Розтолкую ректорові на пальцях, чому ти вимушена посеред навчального року стаціонарне навчання кидати.

Моє серце стиснулося з переляку: ой, тільки не це, лише не приїзд Дарки Оверківни в університет. У деканаті ще мою фіктивну довідку головисі покажуть — усе село заговорить про те, чого й близько нема!

— Сама вирішу справу з переводом на заочний, — я спішно постаралася переконати співрозмовницю у своїх неіснуючих можливостях, не уявляючи навіть, з якого боку до цієї справи братися. — Завтра зайду за довідкою

у сільраду. Мабуть, для мого переводу на заочну форму її цілком вистачить!

— Ось і розумничка! Приходь-приходь завтра, але десь пополудню, в годині третій-четвертій. Довідка вже буде надрукована, мною підписана, печаткою завірена, а заодно й теличку з ферми забереш. Візьми з собою котрусь із сестер, бо теля ніколи надворі не було, може й здуріти! Не втримаєте — доведеться по всьому селу ловити. Якусь міцну мотузку прихопи з собою або й ланцюг, лише не дуже тяжкий: у колгоспній стайні все облікується — дорярки будуть боятися дати навіть недоузка. Ну, й мушу тобі сказати щось не дуже приємне. Сестри твої, крім Ромки, ще при живій мамі частенько показували, на що здатні. Поля двічі навіть вдома не ночувала, а всього ж лише восьмикласниця. Ще й Уляну з собою ночами кудись тягає. Трудно тобі з ними прийдеться. Може, краще оформити їх усіх гамузом в інтернат? Причина ж вагома: вчишся на стаціонарі. А у вихідні до сестер навідуватися будеш...

— І Ромку — в інтернат?

— Ну, знаєш, як усіх — то всіх, а як нікого, то жодну. Вибирай сама. Лише щоб потім не плакала!

— Не треба інтернату. Я, напевно, таки буду переводитися на заочний. Лишати дівчат самих на цілий тиждень страшно.

— В інтернаті не буде з ними жодних проблем!

— Я сестер не віддам у інтернат!

— Але поки що їм про своє рішення нічого не говори. Ввечері з директором школи навідаємося до вас. Тільки веди себе так, наче нашої попередньої розмови узагалі не було. Мовчи і слухай. Ми з директором самі будемо з твоїми сестрами про інтернат говорити, тобто щосили будемо лякати, але навряд щоб це їм допомогло. Але й інтернат — не вихід. Он Марту оформили туди ж — а яка користь? Мізерна...

Головиха поїхала, я ще з годину перебирала картоплю, тоді винесла бульби на сухе й висипала на моріжок сушитися на сонці, щоб врятована мною картопля не зогнила до решти мокрою, й зайшла до хати. Ромка насипала мені миску варених макаронів із натертим на терці плавленим сирком.

— Чого від тебе головиха хотіла?

— Скаржилася на вас. Вірніше, їй на вас директор скаржився. Двійок нахапали, заняття пропускаєте.

— То лише Поля й Уляна по три дні на тиждень до школи не ходять!

— Гарна новина! — я відклала вбік ложку. — Заберуть вас у спецшколу: будете там, як шовковії!

— Не треба нас здавати в інтернат!

— Ви не худоба, щоб вас здавати. Оформлять документи, переведуть офіційно, привикнете в інтернаті жити, спати, вчитися. Я на вихідні приїжджатиму...

— Але ти хоч знаєш, що в тому інтернаті робиться?! Марта, в якій мама зовсім спилася, розповідає, коли її до бабусі на канікули відпускають, що в тому інтернаті старші дівчата й хлопці молодших і новеньких так б'ють, що синці тижнями не сходять! Заставляють слабших казати, що котлети, рибу й усе, що смачніше, не люблять, тому готові добровільно їм віддавати. І вчителі учнів катувають, і вихователі! Ну, й карають не по-детські. Навіть у темному підвалі за непослух на ніч замикають! А фізрук дівчат обмацує і... Що тобі казати! Ганю! Сестричко!!! Якщо тобі мене жалько, не віддавай в інтернат, я все-все буду робити й в хаті, й на городі! Досі ні одного уроку ще не пропустила. У мене двійок поки що нема!

— Але буде? Правда, що буде, — і не одна?

— Не знаю.

— Бачиш?

Увечері, саме тоді, коли Поля й Уляна зробили мені «розбір польотів», перейшовши в контратаку на моє за-

уваження, чому картопля з ями не вибрана, сміття з квітника не вигреблено, подвір'я не заметено, в хаті купи брудної білизни, хтось постукав у двері. Ромка посіріла, передчуваючи, хто саме навідався. Леся застигла з виделкою в руках, Поля й Уляна вхопили якісь книжки, вдаючи, що сумлінно готуються до уроків.

Директор й головиха не церемонилися, а тому ледь привітавшись, почали мову про інтернат. У відповідь Ромка заплакала, Леся нервово затеребила рукою тороки на обрусі, Уляна сховалася за Полю, а та вибухнула тирадою звинувачень на мою адресу. Мовляв, мами нема – старша сестра повинна їм неньку замінити, на роботу влаштуватися, щоб сестер належно утримувати, годувати, одягати. А вона особисто нізашо не піде в інтернат, хоч би світ валився, з неба каміння падало!

– Міліція питати не буде, чи ти сама підеш, чи тебе поведуть, – відрубала головиха. – Тим більше, що і твій класний керівник каже, ніби ти вже й цигарки палиш! Димом від тебе на метр разить, вікликати відповідати до дошки вчителям гидко!

Директор потягнувся до кишені Полиної курточки й сестра, затуливши обличчя руками, завила-заволала:

– Ну й що такого? Що? Майже усі хлопці у нашому класі палять!

– Хлопці! А ти ж – дівчина!

– Краще би я народилася хлопцем, кинула б школу, до верстата на заводі стала б чи й міліціонером влаштувалася!

– Так-таки, так! Гоп-гоп, поскакав наш пан, пофалатавши кафтан. На завод без міської прописки й закінчення бодай ПТУ ніхто тебе й не прийняв би, а в міліцію можна влаштуватися хіба що після служби в армії! Отже, перспектива інтернату – найбільш імовірна річ!

– І цигарками тебе там нагодують, якщо помітять, що палиш, – озвався директор. – Марта в реанімації після

такого чудового сніданку опинилася. Можеш її розпитати, принагідно довідатися про веселі подробиці нікотинного бенкету!

Після двох годин умовлянь, залякувань і попереджень гостей і несусвітніх плачів моїх сестричок головиха й директор школи погодилися відкласти справу з інтернатом до вересня. Тепер усе залежало тільки від моїх підопічних, яким на прощання Дарка Оверківна вкотре поставалася вкласти мізки на місце:

— Ганна не зобов'язана заради вас залишати навчання в університеті. Запам'ятайте: ніхто нікому взагалі нічим не зобов'язаний! На все життя це собі зарубайте на носі! Ваша Ганна — всього лиш волею випадку старша сестра і стає вашою опікункою виїмково добровільно! Ви всі — майже дорослі дівчата. Я, наприклад, після війни з кількома старими бабами й молодимицями у плуг впрягалася, бо ж не було ні корів, ні коней, щоб виорати ниву. Й ніхто не звертав уваги, що мені лише дванадцять літ! І мішки п'ятдесятикілограмові носила на елеватор, і всього лише раз на день харчувалася шматком хліба з остюками, і від колгоспних телят лишаями заразилася. Ходила така страшна від цих пархів, що мене хлопці, які з війни повернулися, жахалися, але ж я нікому ніколи не казала, що маю право бодай один день на місяць відпочити! Ти, Полю, запам'ятай: насамперед у тебе є одне-єдине право — не заважати нікому жити, допомагати старшій сестрі й не виставляти себе на кожному кроці напоказ! Це ж улюблені твої слова: я — крута дівка! А крутими бувають лише яйця, та й то довго варені! Тебе я особисто попереджую: саме через тебе, й тільки через тебе, а не когось іншого, в усіх твоїх сестер: й Уляни, й Лесі, й Роми — зберігається великий шанс ще цього року опинитися в інтернаті! Якщо ж Ганна добровільно бере непосильну ношу вас ростити і за вас відповідати до вашого повноліття, маєте її, як кажуть старі люди, ноги мити, юшку пити, а не вами

вифантазувані права качати! Я вас особисто позбавляю будь-яких прав! Тепер у вас є лише обов'язки: слухатися старшої сестри, добре вчитися в школі, постійно піклуватися одна про одну! Жити дружно й мирно, щоб ваша мама з ганьби й горя у могилі не перекидалася! Недаром мені сниться почерез ніч, просить вам бодай якусь раду дати. А рада тут, як мені здається, одна-єдина: або живете по-людськи великою гарною сім'єю, або чините що́ кому з вас заманеться, але – в інтернаті!

Звичайно, Дарка Оверківна могла переконати й скалу посунути бодай на півметра, тому спочатку, я, наївна, думала, що сестри усе робитимуть, як головиха вимагає. Якби ж то вони хоч наполовину дотримувалися її порад і вимог! Чотири роки мені прийшлося так навоюватися з норовистими дівулями, що іноді хотілося кинути все пропадом і самій на край світу забігти!

Телицю ми з Ромою таки привели у нашу стайню, тож тепер кожного дня появлялася ще й проблема з кормами. Із ферми, щоправда, нам привезли півтора воза старої соломи, але ж корови їдять сіно! Соломою під них хіба що підстелюють. Знову навідалася головиха, в люльці мотоцикла привезла мішок кормових буряків, порадила дрібненько їх нарізати, як і соломі (а це ми здуру почергово робили ножицями й аж мозолі-водянки на долонях собі надавлювали!), запарювати таку мішанку гарячою водою, перемішувати, остуджувати й давати телиці їсти вранці й увечері. На обід наша Красоля харчувалася сіном, яке нам позичили милосердні сусіди, але його було настільки мало, що мені здавалося, ніби до справжньої весни цього сіна й не вистачить. Згодом старенький сусід, приймак баби Малини, не маючи совісті спостерігати, як дівчата мучаться з годуванням телиці, приніс залізу саморобну терку, власне, шматок твердучої бляхи, в якій попробивав гостроконечні діри, для подрібнення буряків, а нарізати соломі порадив сокирою. На таких

убогих харчах наша телиця протрималася до справжньої трави, а не «пінки» – трави молодої, м'якої, малопоживної, якою, до того ж, могла забитися й заслабнути, а тому за порадою головихи ми нашу Красолю не виганяли на зарінок пастися ще цілий квітень.

Удома на мої руки навалилася стільки роботи, скільки я в житті ніколи не робила: город, корова-первістка, яку навіть роздоїти стало величезною проблемою, тож головиха прислала бабу Малину, яка вчила мене всім премудростям теоретично, бо у власних руках уже сили не мала. Цілий тиждень я працювала, як каторжна, потерпаючи, що за пропуски мене турнуть з університету, не церемонячись, як недавно це зробили з Ліндою. Проте город мусила посадити, молоду корову після отілу приходилося власноручно доводити до пуття, маленьке телятко годувати через кожні чотири години – й у мене просто не було іншого вибору. Головиха обіцяла написати довідку, що мої пропуски пов'язані з оформленням опікунства на неповнолітніх сестер, але, чесно кажучи, й сама дуже мало вірила, що цей папірчик урятує мене від великих проблем в університеті. Наступного тижня Поля й Улянка повинні були почергово відпрошуватися з четвертого уроку й прибігати годувати телятко, Ромка й Леся – також почергово бодай двічі на день варити усім їсти, а прати кожна сестра мала своє шмаття сама, коли вважала за необхідне. Білизна ж, рушники й більші за розміром речі неодмінно чекали на мої руки аж до неділі. А що пральної машини в нас ніколи не було, то й велике прання завжди займало цілу днину навіть при живій мамі, якій раніше я завжди допомагала бодай виполіскувати білизну. Тепер мені приходилося прати в два заходи, адже руки боліли так, що справитися з усім одразу виявилось понад мої сили. Ще й пральний порошок виявився дефіцитом, а господарське мило перетворювало білі речі в сірі, тож надалі я мусила привозити картонну коробку-дві «Ло-

тосу» з міста, бо в сільській крамниці порошок розкупували відразу ж, у той день, коли товар надходив.

Дівчата в гуртожитку зустріли мене радісно, проте почувши, що я буду переводитися на заочне навчання, навперербій почали відраджувати від такої затії:

— Чому ти повинна себе приносити в жертву сестрам? Невже нема якоїсь тітки, бабусі, хресної матері, сусідки?

— Й обидві бабусі, й прабабуся вже на цвинтарі. Тато й мама — також. Хресні батьки й матері власними дітьми клопочуться, ми для них — сьома вода на киселі. Значить, про молодших мушу турбуватись тільки я.

— Дуже вони тебе будуть слухатися, твої сестри! А ще більше виявляться вдячними! Ага, на кожному кроці допомагатимуть!

— Допомагатимуть, бо інтернату бояться. Проживемо якось. Молоко маємо своє. Колгосп корову дав.

— Що, ти ще й корову завела? Тепер на зиму для неї маєш трави накосити? Жінка з косою — це лише персоніфікований образ смерті! Хоч уявляєш, скільки треба накосити трави, щоб з неї потім отримати машину сухого сіна? У тебе руки повідпадають від такої праці! Це суто чоловіча робота!

— Після війни жінки й чотирнадцятилітні дівчатка впрягалися в плуг і виорювали десятки гектарів!

— Не може такого бути! Нізачо не повірю!

— Достеменно знаю: це життєві історії!

— Як любила повторювати Лінда Цуммер, життєві історії лише під час написання чистосердечного зізнання при явці з повиною!

— Що ж там з нашою Ліндою?

— А ми звідки знаємо? Як тільки її вигнали з університету, Цуммер свої речі збрала, нам «па-па» пальчиками зробила — і все! Льончик Жбанкін попередив, що в нас ще не сьогодні-завтра виникнуть величезні проблеми лише з тієї причини, що з нею в одній кімнаті жили.

– Були?

– Що?

– Проблеми.

– Двічі викликали на Дзержинського, розпитували. Уявляєш, виявилось, що Лінда – єврейка! Вся її сім'я в Ізраїль виїжджає. А казала: німкенья! Ми й не підозрювали, що вона за фрукт... Хитрюща.

Від цих слів мені чомусь стало боляче до сліз. Щоб дівчата не помітили зрадливої роси на моїх віях, підвела погляд на стелю й раптом побачила двома рядками вздовж якісь пластмасові білі коробочки.

– Що це ви поначіпляли? На сніжинки мало подібне та й до Нового року ще ого-го-го скільки часу.

– Це протипожежні елементи нам встановили. Спочатку всього в кількох кімнатах гуртожитку. Для проби. Через тиждень мають перевірити, чи система працює, і тоді її вмонтують у всіх кімнатах гуртожитку. Якщо ж виявиться недосконалою, і в нас цю апаратуру знімуть. Побачимо!

Я приклала палець до уст. Дівчата перезирнулися й збагнули, що я знаю щось таке, що їм поки що недоступне.

– Збирайтеся в бібліотеку, нічого даремно дорогоцінний час гаяти! – не відриваючи пальця від губ, промимрила я.

Таня і Сніжана почали спішно вдягатися. Вже в безлюдному парку я пошепки мовила подругам:

– Провіряють нашу кімнату! Під виглядом протипожежної апаратури встановили прослушку. Лінда мені розповідала, що таке чи щось подібне три роки тому за електролічильником її дідусь виявив. Паскудна річ. Про все, що в хаті говорилося, компетентні органи знали.

– Які-які органи?

– Оті самі, в кабінети яких вас викликали на вулицю Фелікса Дзержинського.

– Боже! – простогнала Сніжана. – А ми спокійнісінько мало не кожного вечора згадували бідну Лінду й навіть не припускали, що все нами сказане слухають.

– Не тільки слухають, а й записують. Викличуть вас наступного разу й усе вами сказане вам же й пригадають.

– Про що ж ми говорили-тринділи? – зойкнула Таня. – Про що ми, ідіотки язикаті, бляєли, мекали, кукурікали? Згадуй, Сніжано, згадуй. Ти винна в усьому, бо завжди першою розпочинала дурні розмови.

– Ну, нібито Цуммер ще пожаліє, що університет не закінчила! Що в неї жених якийсь «ку-ку»: щотижня возив Лінду відпочивати на природі в приміське село!

– Це – дурниці. Щоб ви казали такого, про яке студенткам-комсомолкам говорити не випадає?

– Ну, що скучно без Ліндиних анекдотів... Що Цуммер нарвана, списала колючим букетом бідного Жбанкіна по морді привселюдно й наш колишній король на троні в одну мить зробився паяцом усього університету.

– Про Льончика ви говорили схвально чи осуджуюче?

– Як тобі сказати: самі не знаємо. Це, на щастя, було всього один раз, коли навідався Костя Вихор. Він обіцяв на університетських змаганнях з боксу Льончика ще й нокаутувати до смерті, але не за Лінду, а чомусь за тебе. Потай закоханий, чи що?

– Дурило! Тепер матиме через свої погрози великі неприємності. Не відчуваю жодного бажання це робити, але з Костою мушу зустрітись.

– А з нами що буде?

– Коли покличуть на Дзержинського, скажете, що оцінювали Ліндин вчинок тільки осуджуюче або вели мову про неї нейтрально, як про факт, який все одно вже відбувся. У минулому ж нічого змінити не можна, правда?

– Правда. Так і сама Цуммер часто говорила.

– Ліндині анекдоти пам'ятаєте?

– Та ні, жодного.

— А треба пригадати бодай по одному й обов'язково зовсім безневинному! Ну, й щовечора тепер мусимо на Лінду бочку котити, але дуже малими порціями, щоб нас не запідозрили в награності, фальші. Будемо повертатися через парк і кожного дня продумувати отих кілька речень, які мають найприродніше прозвучати в нашій кімнаті.

— Мені страшно, — вчепилася обома руками в Сніжану Таня.

— Було би ще страшніше, якби Ганна не зрозуміла, для чого нам встановили «протипожежну систему». Як і Лінда, також обидві неминуче повилітали б з університету!

— О, я згадала один анекдот нашої Цуммер. «Як ваші молодята поживають, Фімо? — Як голуби: то Сара вилітає через вікно, то Моня!»

— Розповіси це «внутрішнім органам», якщо запитують про Ліндині анекдоти!

— А я згадала інший анекдот: «Моня, синочку, ти завжди мусиш мати свою особисту думку. Зараз мама тобі її розкаже!»

Мабуть, нашій Цуммер гикалося цього тижня щовечора: ми згадували її тільки з найгіршого боку, неодмінно звинувачуючи в узагалі неіснуючих гріхах: і що тарганів у гуртожиток зі своєї брудної Одеси понавозила, й що ніколи нікому й п'ятнадцяти копійок позичити жодного разу не хотіла, й що себе німкенею називала, а мала б німців ненавидіти, бо ж фашисти насамперед євреїв у газових камерах палили, й що в нашій їдальні жодного разу не харчувалася. Проте лепочучи таку дурню, ми чомусь завжди червоніли-палали від сорому. Але відеокамер тоді ще взагалі не існувало й «органи» не могли наших брехливих облич бачити. А може, «протипожежна апаратура» таки справді була протипожежною, а ми зі страху тиждень грали комедію самі для себе. Тільки мені й досі соромно за ті обмовляння колишньої подруги. Лише згадую — лице червоними плямами береться.

Через тиждень «протипожежну безпеку» в нашому блоці зняли як таку, що не виправдала сподівань. Інтелігентного вигляду механік переконував нас, що коли в кімнаті мало початися задимлення, пластмасові датчики повинні були голосно заревіти, але ж власноручно підносив запалений ним же папір упритул до апаратури, яка аж чорніла від диму, проте «сніжинки» не видавали жодного звуку. Більше дівчат на вулицю Дзержинського не викликали, а що я спішно здавала літню сесію достроково, щоб не здавати її разом із незнайомими мені заочниками, якби мене перевели б на цю форму навчання пізніше, і кілька разів про це вела мову з дівчатами ще як «пожежна безпека» всі розмови в нашій кімнаті записувала, то й мене ніхто не потривожив ні разу.

Ймовірність хитродупого прослуховування й майже тваринний страх бути викликаною на Дзержинського майже витиснули із моєї підсвідомості вину за аборт. Лише однієї ночі в гуртожитку мені повторився сон, який у лікарні прокручувався перед ранком чи не кожного разу: я стою над брудною від повені рікою, боса, розпатлана, хвора, в поплямленій зеленою багнюкою старій, заправній до дірок лікарняній одежі, а серединою течії, де найбільша течія і найрясніші хвилі, обличчям вниз пливе голеньке немовлятко, і я знаю, що то мій мною ненароджений мертвий син від Льончика. Вдома, в батьківській хаті, нещасна дитинка мені не снилася жодного разу. Чому — не знаю, зате муки совісті час від часу скажено накидалися на мою душу, як голодні мисливські пси на сарну.

Декан порадив написати заяву з проханням скласти сесію достроково через складні сімейні обставини. Звичайно, при всіх стараннях я не могла осилити програму за весь семестр, тим більше, що в другій половині квітня й протягом усього травня викладачі нам ще тільки мали дочитати відповідні лекції, не кажучи вже про практичні заняття.

Проте я таки пішла складати сесію, напередодні цілими ночами готуючи екзаменаційні запитання, хоч значну частину з них або не розуміла зовсім, або не встигала простудіювати. Викладачі відводили погляди вбік і ставили мені оцінки «добре», хоч я сама була певна, що не відповідаю навіть на «задовільно». Було нестерпно соромно. Хотілося вибігти з аудиторії або закричати: «Я не заслуговую вашого милосердя! Я не онкохвора, а дітовбивця. Не жалійте мене, женіть із університету стаєнною мітлою! Такі, як я, взагалі не мають права працювати в школі!» Іноді мої нерви не витримували, і я заходилася несамовитим плачем, ледве витягнувши білет. Мене зацитькували, припускаючи, що екзаменаційні запитання виявилися мені непосильними, заставляли напиться води, пропонували якісь таблетки, заспокоювали. Я силоміць крізь зуби цідила воду з крану, яка немилосердно пахла хлоркою, ковтала пілюлі навпереміш із власними слізьми, щось там відповідала на запитання екзаменаційного білета, ненавидячи саму себе й бажаючи собі провалитися від сорому за власну брехню й обман під землю. Мені ставили «четвірку», переконували, що все буде добре: навіть найважчі хвороби тепер виліковуються і найменші діти неодмінно підрастають. Хитаючись, я виходила з аудиторії, брела у ранковий порожній сквер і добру годину переводила дух, сидячи на вологій від роси лавці. Нічого не хотілося. Здавалось, життя закінчилося раз і назавжди, бо мене як людини давно нема, натомість існує живий манекен. Яюсь до мене підсіла якась балакуча жінка:

– Страждаєш? Чорнієш від горя? Розлучення – це ще в житті не найстрашніше. Головне дитину відсудити... З коренем відірвати від чоловіка, щоб не бачив, не зустрічався. Якщо треба, заради цього й від аліментів відмовся! Не бійся, довіку самотньою не залишишся! Пройде рік-два, знову вийдеш заміж. Ти ж іще он яка гарна. Тобі ж іще й сорока нема!

Я відсунулася на край лавки: мені тільки вісімнадцять з половиною, а ось уже й свіжа новина – дають майже сороківку! Жінка ображено махнула в мій бік рукою:

– Колись я також себе так запустила, як ти, коли розлучалася. А за п'ять років усе вирівнялося, прийшло в норму. Ну, можеш-не-можеш, хочеш-не-хочеш, а постарайся хоч не вмирати, ходячи. Смерть до мертвих не приходять, не надійся. Живи всупереч усьому. Всміхайся, якщо навіть раптом скаженою вовчицею вити закортить! Абсолютних тупиків у житті нема, існують тільки лабіринти. Це я тобі з повною відповідальністю кажу. Такий гарт за кілька років пройшла, що й ворогові цього побажати страшно. Й усе тому, що передчасно здалася, навіть не шукала виходу. А ти поблукаєш-поблукаєш – і виберешся на простір. Але якщо якнайшвидше не зрушиш з місця – здохнеш, задихнешся від туги й відчаю. Я сама мало копита не відкинула в подібній ситуації. Нічого, розібралася в собі, стала сильнішою! Й розумнішою! Й обачнішою! То неправда, що коли між подружжям негаразди, лише хтось один із двох винен. Бодай на п'ять відсотків мусить бути винен й інший чи інша! Це до тебе також згодом дійде. Головне рук не опустити, а повзти, дряпатися, лізти, щоб таки вибратися з життєвої ями, якою глибокою вона не здавалася б! Купи собі гарне плаття, нові туфлі – відразу настроїй підніметься!..

Їхала електричкою додому, а слова незнайомки звучали й звучали, наче хтось удесяте чи й удвадцятье прокручував магнітофонну стрічку.

Вдома чекала свіжа напасть: здохло телятко. Пізніше виявилось, що Поля нашому тижневому теляті до молока додала трохи сиріої холодної води з криниці, бо гарячої в чайнику виявилось замало, а топити заново піч сестра полінувалася. Закопували теля в кінці городу, й Ромка ридала над телятком, як ще недавно над рідною мамою. Я також боялася прикидати землею розплющені теляткові

очі. На думку чомусь спливало: а що роблять із рештками немовлят із абортарію — закопують у землю, викидають на сміття? Дурні думки не минулися безслідно: зі страшним головним болем я пролежала три доби. Напевно, в мене був дуже високий тиск, бо щось наче заступало очі та ще й нудило немилосердно. А тоді, в кінці городу, Ромка надумала поставити на могилці телятка хрестик із двох зв'язаних мотузкою паличок. Прийшлося закинути нею змайстровану штукенцію аж в очерет і строго вчитати сестрі, що теля — не людина, воно не хрещене, зі священником його не хоронили, тож про який хрест може бути мова? Ромка залишилася на могилці телятка, ридаючи, а я, стискаючи голову руками, побрела вже досить забур'яненним городом до хати й упала на ліжко ледь жива.

Коли здавала останній екзамен, в аудиторію заглянув декан і попросив мене зайти до нього в кабінет. Я сподівалася: він віддасть мені мої документи, щоб кудись там їх занести, а виявилось, що їх просто перекладуть у іншу папку. Декан довго м'явся, розмова текла ні про що хвилин десять, а тоді висунув шухляду, вийняв товстий конверт і впівголоса мовив:

— Це гроші. Наші викладачі зі своїх зарплат вділили. Добровільно. Кожен дав, скільки міг. Маєш триста карбованців. Як сама вирішиш, так ними розпорядишся. Ніхто нікому про ці кошти не скаже й слова.

Я аж підскочила зі стільця й кинулася до дверей.

— Мені не треба!

— Скажу тобі, як мені моя бабуся колись говорила: не викибайся. Візьми гроші! Пропадеш із чотирма дітьми без копійки в кишені та ще й хвора. Гроші — не воші, не наберешся напасті, а допомога з добрих рук не принесе тобі жодних клопотів. Наші викладачі тобі пропонують ці кошти від щирого серця. Ніхто зі студентів про наш вчинок знати не буде. Зверни увагу: з викладачами тобі варто мати гарні стосунки, а не демонстративно показу-

вати, що ти настільки горда, що аж дурна чи божевільна! Ти ж не Лінда, хоч і її мені чомусь дуже шкода!

Господи, що він говорить! Якщо й тут встановили прослушку, завтра ж наш декан позбудеться своєї посади! Зиркнула на стелю й переконалася, що «протипожежної апаратури» в кабінеті нема. Про те, що «жучки» могли причепити в іншому місці, мені тоді й не подумалося. Декан силоміць увіпхав конверт із грішми в кишеню мого сарафана й випровадив, підбадьорливо попліскуючи по плечу, аж за двері своєї приймальні. Отетеріла секретарка від побаченого навіть друкувати на машинці перестала.

Їхала в електричці з білими очима. Так Лінда називала людей у стані ступору або глибокого відчаю. Мені дуже не вистачало Цуммер поряд. Вона б мені чесно сказала, чи добре я зробила, що взяла у декана гроші, чи правильно, що не спростовую свою надуману онкохворобу, чи нормально, що в коридорі університету мовчки, навіть похиливши голову з ганьби й сорому, розминулася із Жбанкіним, а не плюнула йому в пику, як це зробила привселюдно Лінда. Коридор же, як навмисно, був порожнісінький, бо всі пари давно закінчились: тільки я і Льончик. Можна було вчинити, що завгодно, а тоді віднікуватися й відхрещуватися чи то від свого плювка, чи від мордобою. Але Жбанкін йшов гордо, впевнено, з випнутими грудьми, як баби Малини старий шпористий півень, і я спасувала, відвела очі, обминула свого кривдника, мало не притискаючись до стіни. Боягузка! Нікчема! Лев Толстой про таку поведінку писав: «Непротивлення злу насильством». Дурня: зло має отримувати на горіхи, як тільки висуває з темряви свій скажений писок! А мною ноги можна витирати, як ганчіркою! Безборонна, безхарактерна! Живе втілення отих п'яти відсотків вина, про які мені натякала незнайома жінка в скверіку минулого тижня!

Відразу ж із приміського автобуса, зумисно проїхавши

свою зупинку, а їх у нашому довгому, як собача пісня, селі вздовж траси аж цілих три і між ними по два чи й більше кілометри, я побрела на цвинтар. Бур'яни на маминій могилі вже вимахали вривень із хрестом. Коли їх виполола, побачила, що посіяні Ромкою айстри таки зійшли густими купками, але це були такі кволі рослини, що якби ще день-два, то бур'яни їх повністю заглушили б. У трилітровій банці, в яку Рома на маминому гробі місяць тому помістила великий букет черемхи, що тепер уже не тільки відцвіла, а й засохла, як гербарій, я принесла води з прицвинтарного джерела й полила бліді рослини айстр. Земля аж зашипіла: дощів не було другий місяць. На краю могили із круглої чорної нірки, яку я аж тепер помітила, вискочила мокра миша, сердито зиркнула на мене й сховалась у тій же нірці. Я помолилася, поцілувала мамин хрест і пішла відвідати могилку тата. Тут справи були ще гірші, адже гріб заріс не тільки бур'янами, а й колючою ожиною і ще якимись цупкими повзучими по землі хашами. Покривавила руки, поки більш-менш прибрала могилу без сапи чи й сокири, які тут дуже пригодилися б. Тато посміхався з фотографії під склом, розміщеної на хресті, й мені стало прикро, що на маминому гробі навіть її світлини нема, хоч поховали нашу неньку якихось два місяці тому. Та, врешті, й не могло бути фотографії: мама у щоденних клопотах і турботах не мала коли знимкуватися. Єдина світлина – весільна – висіла в нашій хаті поміж вікнами. Саме з неї фотограф колись переніс і портрет батька на ту окрему знимку на хресті, в якій зараз я взагалі не впізнавала тата. Чомусь на світліні він вийшов дуже вродливим, а я пам'ятала його зовсім іншим, а може, й не пам'ятала – вигадала собі саме такий образ. Могили моїх бабусі й прабабусі виявилися значно менше забур'яненіми. Я повіривала молоді лопухи, подумки обіцяючи собі наступного тижня прийти сюди й насадити бодай чорнобривців, і раптом на тоненькій вишеньці на могилі пра-

бабці Катрі побачила маленьке гніздечко, в якому сиділа перелякана, але незворушна пташка. Я впізнала її: співучий корольок, «волове очко». Колись мамина бабуся мені її показувала в якійсь книжці, ще й повчально говорила, що в цю пташину втілюються душі дітей, які помирають немовлятками. Може, тепер це душа мого синочка від Льончика? Чи душа моєї бабусі? Я відступила від гніздечка і дивлячись на перелякану, що тремтіла всім тільцем, але мужню у своїй відданості власним дітям пташину, навіть не промовила – тільки подумала:

– Бабусю, я вбила свого синочка. Мені за це не буде прощення ніколи?

– Не могла почекати? – почулося позаду, і я аж здригнулася з несподіванки й переляку. – Навіщо ти голіруч взялася порядки на могилках наводити? Руки подряпала й покривавила добряче? Тепер тиждень або й два рани заживатимуть!

Обернулася – і побачила Ромку з сапкою та старою іржавою саперною лопаткою.

– Бачиш: гніздо. Й пташка на яечках.

– Значить, прибирати отут не будемо, а то ще покине своїх малят.

– Навряд чи покине. Дивися: тремтить, боїться, мало не непритомніє, а не злітає! Здалося б хоч квітів на гробах наших бабусь і тата насадити.

– Не приймуться: посуха страшенна. Хіба посадити аж після того, як дощ піде. Вдома у квітнику я насіяла багато й айстр, і чорнобривців, і майорів. Поливаю щовечора – ростуть, як з води. Але недобре, що ти мамину могилу торкнула. До року цього робити не можна.

– Я не знала. Ти ж також торкала гріб: айстрів насіяла!

– Посіяла поверх ґрунту. Навіть землею не притрушувала. Й зовсім не сподівалася, що вчепляться, проростуть. Кажуть, якщо до року торкнутися могилу, покійник може на той світ забрати.

– Мама могла мене забрати ще в березні, але чомусь не захотіла. Ще й вагоміші причини мала тоді це зробити, ніж нинішнє прибирання її могили.

– Погано мама снилася тобі, чи що?

– Умгу.

– Вона нам зла не зробить, не бійся. А я нині аж здивувалася: принесла на могилку шість рожевих тюльпанів, отих повних, махрових, що мама їх найбільше любила, а на гробі всі бур'яни повиривано. Думаю, хто це поставив? Крім мене, ніхто сюди й не ходить. Уляна й Поля не хочуть, а Леся на цвинтар сама прийти боїться. Ну, й чого мертвих боятися? Та ще й у білий день? Я оце навідалася прибрати на могилі тата, бо минулого тижня лише найбільші будяки й кропиву з гробів обох бабусь повидирала – вигуділи бур'яни, як ліс. Прийшлося майже тиждень на пальці дмухати й гоїти, доки хоч більш-менш найболючіші ранки позатягалися.

– Треба було йодом або зеленкою змастити.

– А звідки я мала взяти йод і зеленку? Завтра знову будеш їхати у свій університет чи вже все поздавала?

– Їхати вже не буду аж до наступного навчального року. Перевелася на заочне відділення.

– Заради нас! Не пожалієш потім? Нас учителі сваять, що ми тобі життя ламаємо. Кажуть, аж занадто ти добра людина, що такий тягар – чотирьох сиріт – звалила собі на плечі в неповних вісімнадцять років...

– Добрих людей більше, ніж поганих. Мені, знаєш, деканат трохи грошей вділив. Ну, насправді зовсім не трохи – аж триста карбованців. Що нам за них купити таке, щоб марно не розтринькати?

– Треба радитися з Полею. Вона найкраще з нас усіх розуміється на одязі, взутті. Або краще поділити всю суму порівну між усіма. Або приберегти на чорний день і поки що нікому нічого не казати. Або...

– Порадила! У тебе думок, як у пса стежок. Я з поне-

ділка на роботу оформляюся нянечкою в наш сільський дитсадочок.

– Й що – на тих вісімдесят карбованців зможеш нас прогодувати, одягти, взути? Марта каже, що колгосп повинен нам постійно виписувати матеріальну допомогу.

– А ти не боїшся, що як я тільки заїкнуся про гроші, – вас в інтернат заберуть?

– Ні, в інтернат – ні. Краще вже й не нагадувати за допомогу, якщо так. Але з головихою можна переговорити!

– Про що? Корову нам дали, газ провести обіцяють, а це дуже великі гроші коштує. Не варто вимагати неможливого! Мусимо мізкувати й самі, як зводити кінці з кінцями, вирулювати на рівне.

– Давай купимо зо два десятки курчат, бо в нас лише курочки, півня нема, то й саджати квочку на яйця безглуздо. Кроликів розведемо!

– А ти, жаліслива, дозволиш кролів бити, курей різати?

Ромка не відповідає, але я добре знаю, що ні. Он колорадських жуків півтазика на картоплі в городі назбирала, але гасом не полила й не підпалила – пожаліла, висипала на дорогу, щоб вони знову на сусідні грядки перелітали чи переповзали. Баба Малина за цю Ромчину витівку на моїх сестер так репетувала, що аж охрипла!

– Наша стайня маленька, хоч і тепла. У ній навіть корові тісно. Поросятко можемо до самої осені тримати в старому хліві, поки морози не почнуться. Лише хлів треба з усіх боків попідпирати, діри залатати.

– А свиню колоти не буде шкода? Та й чим порося годувати? Картоплі аби нам самим до нової вистачило – було б дуже великим щастям!

– Я втечу з дому, коли свиню на нашому подвір'ї придуть колоти!

– Але м'ясо їсти будеш?

– Свиняче буду, кроляче – ні. Дуже шкода вухастиків!

– Однією проблемою менше: хоч за свинею плакати не будеш. Тільки її спочатку треба вигодувати.

– А ти недоїдки й помії із дитсадочка щодня приноси́тимеш! Так усі няні, які там працюють, чинять!

– На помиях свиня не виросте!

– Ну, то будемо хлібом свиню годувати. Як дядько Гаврило! У нього кожного року аж три здоровенні хаби виростають. Завжди ширші, ніж довші!

– Хочеш мене у тюрму запхати? Хлібом свинею годувати заборонено, та й гріх. Хліб святий. Люди мають їсти паляниці, а не худоба. Для свинею є спеціальні дешеві крупи, але в наш магазин їх не завозять. Кажуть, десь діставати по благу треба. Я навіть не уявляю, як це робиться. Наша мама також свиню годувала б, якби могла отих круп роздобути, але ж не вдавалося! Кілька років ми тримали козу, пам'ятаєш, їй же круп не було треба!

– Поговори з головою, нехай нам для поросяти якихось кормів випише. Ну, якщо не круп, то всього того, чим свинею у колгоспі годують! Комбікорму, силосу!

– Розумнице ти моя! Силосом свиню збираєшся годувати! Так у тебе все просто! Тільки наш директор школи про подібне каже: «Рісовалі на бумаге, да забілі про аврагі!»

– Ой, директор обіцяв Полю зі школи виключити! На лінійці при всіх учнях отак і сказав!

– Що ж такого вона натворила?!

– Заявила класному керівникові, що круглих сиріт мають у школі безплатно харчувати! Про це нагадати шкільному начальству її Марта нарадила, бо деяких сиріт, які потрапили в інтернат, до цього в їхніх школах безплатно раз на день у шкільній їдальні годували.

– Ну, чому ж зі мною Поля не порадилася! Чинить, навіжена, що тільки їй заманеться! Постійно стає громовідводом без жодної причини й користі! Так і проситься в інтернат! Що тепер з вами буде?

— Нічого, бо наша Поля у відповідь на погрози директора пообіцяла самому Горбачову листа написати, нехай приїде й подивиться на нашу школу, село й зайде в гості до нашої хати! Ще й на перерві виспівувала: «Сказал Мішка Гарбачов: «Нікакіх магарічов!» Продуй піну, випий пиво — і шуруй додому живо!»

— Господи! Ну, до чого тут ця дурна пісенька й де вона її почула?

— В забігайлівці. Туди нашу Полю Петро Перший виводив на пиво!

Петро Перший — це наш сільський Дон-Жуан, який мало не всіх дівок перемацав, але з жодною досі не одружився.

— І продавчиня налила Полі пива?

— Не налила. Й Петра Першого мокрою ганчіркою возвела в рицарі, як сказав мені баби Малини приймак, що став цьому свідком. Тепер Петро Перший у забігайлівці з сорому не появляється. Але наш директор про те, що Поля ходила з Петром Першим на пиво, ще не знає.

— Довідається — буде свіжа біда на мою голову! А Поля ще й права качає, безплатних обідів у шкільній їдальні вимагає!

— Але всіх нас тепер безплатно у школі таки годують, ще й двічі на день! Правда, на сніданок дають лише чай і вчорашню булочку з халвою!

— З халвою?

— А що? Це дуже смачно. Краще, ніж з гнилим повідлом. Тільки Поля погрожує і про такі харчі написати Горбачову.

— Догорається з вогнем: заберуть вас у інтернат!

— Не заберуть. Насправді Поля нікуди писати не буде, лише язиком меле, щоб її всі вчителі боялися.

— Бояться?

— Не знаю. Більше вдають, що бояться, напевно.

Про триста карбованців я розповіла сестрам у той же

вечір, і вчинила велику дурницю. Поля й Уляна відразу почали вимагати поділити всі гроші між ними двома.

— Для вас трьох ти ще заробиш в дитсадку, а цих триста керебе — наші! Чому — наші, догадайся з трьох разів! По-перше, ми найкрасивіші дівчата в селі й мусимо тримати марку! Ти, Ганно, й Леся, чесно кажучи — опудала опудалами! Одягни вас хоч у королівські шати, вродливішими не станете. Ви в нашого тата обличчям вдалися, а ми з Уляною й Ромкою пішли в маму. Якби вона мала в що нове й гарне вдягатися, навіть у останній рік свого життя була б найкрасивішою жінкою в селі! А скажи, що це неправда! — ходила в такому старому шматті, що соромно до неї було признаватися перед незнайомими людьми. Ну, а нашій Ромці грошей нащо? Вона ще мала, наївна й навіть дурненька, щоб за модою ганятися. Встигне зі своїми козами на торг, як порозумнішає і перестане жуків, мишей, жаб і дохлих телят жаліти!

Ми посперечалися, але справи не вирішили. На щастя, мої сестри отих триста карбованців в очі не бачили. Я подоїла Красолю, Ромка подала вечерю. Нічого не вішувало бурі. Але вже пізно ввечері, прийшовши з клубу, Поля заявила, що ділитися трьома сотнями карбованців навіть із Уляною не буде:

— Також нехай підросте! Досить їй і сотні, а мені й двох не вистачить. Бо хто ви, а хто — я? У вас навіть імена сільськогосподарські: Ганна, Леся, Ромка. А я — Аполлінарія. У мене ім'я красиве, рідкісне. Назвуся — ніхто й не повірить, що я в селі народилася й виросла.

— А я — Уляна! — спрожого втрутилася в суперечку молодша. — Це все одно, що Юлія чи Джульетта. Я чула по радіо! У мене також ім'я не сільське! Й мені конче треба джинсів! І босоніжків на шпилечках із залізними підківками!

— Зате мені найпершіщій пора купити джинси, — не вгавала Поля. — І не які-небудь, лише «Wrangler», справж-

ні американські джинси, як у нашої загонистої завклубихи! Якби не американські штани, що цю фіфу обчепили, як глисту, вона б за свого лисого адвоката ніколи в світі заміж не вийшла! Я також вийду заміж якщо не за суддю чи прокурора, то хоч за машиніста тепловоза. Машиністи великі гроші заробляють! Тільки на «Wrangler» й двісті керебе малувато! А до джинсів ще треба люксових мокасинів, і кофточки з люрексом імпортної, і чорних окулярів, і хоч срібного, якщо не золотого, ланцюжка на шию!

Від Полі густо тхнуло тютюном. Її очі холодно блищали, як крижинки.

— Триста карбованців — тільки мої, — якомога спокійніше відповіла я. — Розпоряджатися ними буду так, як вважатиму за потрібне. Вважайте, що це НЗ — недоторканий запас. Мусимо мати якійсь кошти на непередбачувані витрати! Може хтось захворіти. Може трапитися щось непередбачуване! Зверніть увагу: нам у селі ніхто не позичить ані копійки, бо знає, що віддати ми не матимемо звідки.

Моя тирада не на жарт розлютила Полю й вона накинулася на мене з кулаками:

— Забагато собі дозволяєш, кохана сестричко. Ніхто тобі не винен, що ти вродилася першою і між нами найстарша. Повмирили мама й тато — мусиш виконувати їхні обов'язки. Не хочеш — заставимо. Лякати нас інтернатом небажано. Ми з Уляною взагалі школу покинемо, рвонемо звідси в енном направленні, але в інтернаті жити не погодимося! Ясно?

— Хочеш, щоб усе було шито-крито — бери до уваги нашу думку й терпи. Гроші на бочку!

Я отетеріла, а Уляна висипала з моєї сумочки все, що там було, на стіл і, зловтішно посміхаючись, простягнула Полі тугий згорток малинових десятирублевих купюр. Коли ж я спробувала їх відібрати, дістала від п'яної (Боже, як я досі не почула від неї запаху вина!) Полі так боляче

кулаком під дих, що ще з цілу мить не могла навіть дихнути. Тим часом у хаті почалося справжнє побоїще: Поля тягала Ромку, яка кинулася мене захищати, за волосся, Уляна немилосердно лупцювала Лесю по плечах качалкою. Я кинулася на Полю, вона у відповідь загаратала мені кулаком у ніс, штовхнула на підлогу й почала бити ногами.

Раптом до хати влетів якийсь чоловік. Від його удару Уляна полетіла аж під стіл, а перелякана Поля, притулившись спиною до стіни, сумирно зажебоніла:

– Ми пожартували, ми тільки пожартували, – й смиренно простягла мені гроші.

– Що, фантомасихи, розбушувалися, йошкін кот? – криво посміхнувся несподіваний гість, звертаючись до Полі й Уляни. – Хочете, аби про те, йоханий бабай, що ви вдвох витворяли з Ганною, завтра знало все село? Тоді вас не в інтернат, а в колонію для неповнолітніх заберуть! А ти, дурочко з третього провулочка, Полю-Квасолю, ще й трішки п'яненька! Петро Перший цього разу налив тобі не пива, а винця? Зavidний кавалер, бляха-муха! Що тільки заробить, йошкін кот, – пропиває наступного дня! Наживешся з ним так, як ластівка в стрісі, а соловей в лісі! Набудешся, бляха-муха, як коза в цапа!

Поля притишено хлипала з образи й сорому.

– Не розводи сирість! Моє слово – граніт, йоханий бабай. Церемонитися з вами не збираюсь. Я одружуюся з вашою сестрою. Йошкін кот, це станеться вже восени. Усі ви до жовтня з хати вимітаєтеся. Чи в колонію, чи в інтернат, чи на той світ – вибір широкий, бляха-муха. До кінця літа нікого не виганятиму. Але кожен ваш вибрик буде придушений, йоханий бабай. Мій девіз: «Жінка не бита, йошкін кот, – коса не клепана!» Село мене знає. Всі баби, бляха-муха, завбачливо на інший бік вулиці переходять. Парубки бояться, йошкін кот. Навіть сиві й лісі чоловіки обминають. Скажу вам чесно: правильно чинять, йоханий бабай.

Хмурий на виду ще зовсім не старий чоловік з недобрими очима грюкнув дверима й розчинився в нічній темряві.

– Принесла чорта з пекла нечиста сила, – після довгої мовчанки першою зважилася бодай щось мовити Леся.

– Хто це такий – йошкін кот, бляха-муха, йоханий бабай? – тамуючи дрижаки в голосі, поцікавилась я у сестер.

– Кумасин братчик, тієї зизоокої вічно злющої видри, що в дитсадку малятам їсти варить. Він зо два місяці тому з тюрми повернувся. Колись власну жінку дуже покалічив. Тепер має дурну звичку в людей під вікнами вечорами таїтися й спостерігати, що в них у хаті робиться. Навіть собаки на нього не гавкають – бояться наглої смерті, – внесла ясність Уляна. – Ганно, благаю тебе, не виходь за нього заміж, бо нам усім кишки повипускає!

– Ви самі спровокували його появу. Не затіяли б сварку, – не заявився б до нас у гості опівночі.

– Хто ж знав, що так станеться! Тепер ти отримала такого захисника, що з села мусиш не зволікаючи тікати. І ти, й ми з тобою за компанію! Нема нічого страшнішого від бугая, що відв'язався, й колишнього зека, що закохався, – нервово підхікнула Поля. – А гроші будемо ділити порівну: щó вже тепер можна вдіяти! Але не нині, бо Йоханий Бабай, може, й досі під вікном стоїть. Давай з тобою поцілуємося, щоб він подумав, ніби в нашій хаті вже мир і благодать!

– Аби тільки думав чи щоб справді ти з Уляною хоч наполовину людьми стали й надалі мене слухались?

– Побачимо!

– Це я тільки побачу тебе з Петром Першим, – не нарікай, що взагалі народилася!

– Потрібний мені той пияк! Закрутила з ним заради гнилих понтів!

– А вином причастилася, бо крута дівка!

– Й п'ятдесят грамів не випила. Навіть у голову не вдарило! – запишалася своєю «дорослістю» Поля.

— А звідки знаєш, що має вдарити?

— Коли ти в університеті екзамени здавала, вона одного разу прилізла з танців у такому стані, що підлогу бровами мела! — обізвалася Ромка.

Поля зиркнула на меншу сестру ненависним поглядом...

Моя кар'єра нянечки у сільському дитсадочку пробуксувала на кожному кроці. То виховательки й інші няні залишали на мою відповідальність дві-три групи дітлахів, а самі дивилися телевизор у кабінеті завідувачки садком, то почувши новину, що в сільмаг привезли колготки, нижню білину або й тюль, навіть без попередження, що тепер я за всю дітлашню відповідаю, відчиняли двері в ігрову кімнату моєї ясельної групи й запускали доброї півсотні дітлахів, які відразу ж починали відбирати в моїх підопічних іграшки, або, якщо ті ще не встигли поснідати чи пообідати, й найсмачніше з їжі. Починалися такі плачі й крики, що вбігала завідувача або й куховарка, проте почувши про завіз у магазин чергового дефіциту, миттю кидалися навздогін іншим вихователькам і няням. Правда, іноді Кумася, як по-вуличному прозивалися дитсадковій поварисі, залишалася зі мною наводити лад із доброю півсотнею дітвори, замикала в темній коморі найбільших шибеників, немилосердно лупцювала тих, які, на її погляд, найбільше шуміли й порушували спокій. Врешті, надалі як тільки озброєна віником Кумася з'являлася на порозі ігрової кімнати, малята робилися тихшими від води, нижчими від трави.

— Бачиш, як тепер усі спокійно й гарно граються, — товкла мені в голову переваги своїх виховних методів Кумася. — Давай із тобою поговоримо, поки наші з магазину повернуться. Сава без тебе жити не може. Не відмовляй моєму братові! Сава працьовитий, розумний, ощадливий. Ти зі своїми сестрами сама не справишся. Підведуть тебе твої несамовиті дівулі під дурного хату! Осо-

бливо Поля – то такий дурний фур, як скажений вихор на польовій дорозі! Без твердої руки розпуститься, як свинське корито! Чому мовчиш? Щоб Сава в тюрмі сидів, то сама знаєш, що від суми й тюрми ніхто не застрахований, а щоб Марію побив так, що тепер який рік навіть із ліжка не встає – сама винна. Не вміла ні зварити, ні попрати, ані чоловікові дати! Здохля, на дитину за два роки не спромоглася, а село Саві кололо очі, нібито саме він безплідний. Ну, й таки зловив її з Федотом!

– Але ж не в ліжку зловив, а тільки на подвір'ї!

– Яке має значення, де застав! Зловив із чужим чоловіком – приревнував, озвірив.

– Кажуть, Федот прийшов усього лише ціпа позичити!

– Треба було тоді приходити, коли Сава був удома!

Я добре знаю, що в селі Кумасин брат ще зі шкільної лави має прізвисько Сава-Звір, а свою дружину він побив настільки немилосердно, що їй і селезінку видалили, і нирку. Перші два-три місяці ще шкутильгала з двома палицями по батьківському подвір'ї, а тоді впала в таку лежу, що якби не її стара мама, то й черв'яки в ліжку розвелися б.

– Якби ми мали бодай зо три тисячі карбованців, – веде своєї Кумася, – суд Саві дав би термін умовно. Тільки ж, як люди кажуть, коли гаманець пустий, то й суддя глухий. Адвокат також виявився ще тим пройдисвітом: три сотні взяв, а строк Саві «скостив» лиш на півроку. Міг набагато краще захищати, а, виявляється, не захотів посвідченням ризикувати. Суддя всього раз зробила нашому адвокатуві попередження, а той миттю скис, як позавчорашнє молоко. Але ж адвокат – самому чортові брат, може те розгорнути, те прикрити, з чорного біле зробити! Ат, лише треба захотіти щось робити, а то мямляв, мямляв, виступав із промовою так, наче власну душу їв!

– Страшний ваш брат... Очі в нього, як у розбійника з ножом, – не стрималась я від правди.

— А мені, думаєш, жити з таким під однією стріхою — з медом? — несподівано промовляється Кумася про справжню причину перемовин зі мною і спохвачується: — Нема риби без кості, а чоловіка без злості! Сава більше ні на кого не підійме руку. Оце вчора при чарці мені признався, що якби довелося ще раз сідати за ґрати, вкоротив би собі віку ще до суду.

— А чому ж ви мовчите, що після повернення з тюрми Сави ваш чоловік із дітьми до своєї мами перебрався?

— А тобі яке діло? Вікторова мама стара, їй щоденний догляд потрібний! Син дров нарубає, внуки хоч води подадуть. Якби в одній хаті з Савою жити було небезпечно, я також би забігла в інше село. Але ж ні, годую брата, обпираю, город пораю, на роботу ходжу, свиней-курей тримаю. Та й Сава другий тиждень як улаштувався на роботу в тракторну бригаду, цілими днями в полі. Ти не тягни, не роздумуй, не радься з тими, що тобі добра не бажають, бо взагалі залишишся старою дівкою на сміх людям! А так і дитинку народиш, і порядною жінкою тебе село буде вважати, й сестри присмирніють. Крутиш носом? Не хочеш нашого Сави? Чекай-чекай, те ще буде, як твої дівулі віддаватися надумують. Люди недарма кажуть, що поки діти були маленькі — то здавалися миленькі, як побільшали — то погіршали, а як поженилися — то цілком показалися.

— Не вийду я заміж за вашого Саву. Ніколи не вийду. Намовляйте когось іншого. Самі знаєте, що як з таким зв'язатися, то краще відразу з моста й у воду!

— Так Саві й передати? Слово в слово? Ти хоч розумієш, що він із тобою за це вчинить, божевільна? Ні, я краще поки що говорити Саві нічого не буду: не хочу брати гріха на душу. Та й ти добре помізкуй, може, ще погодишся. А ні — пеняй сама на себе. І в гарного отця родиться дурна вівця. Вийшла б за Саву — і моя голова не пухла б від щоденної гризоти, й твої навіжені сестри ходили б дрібонькими крочками, як прив'язані на шнурочку.

Тим часом літо збігало, картоплиння на городі сохло, пора було викопувати бульби, щоб миші не погризли, яких цього року розвелось зграями. Поля збиралася закінчувати лише восьмий клас і йти у ПТУ, Леся не могла визначитися, чи буде закінчувати десятирічку, чи вслід за сестрою піде вчитися на перукаря. Уляна ж після приходу Йоханого Бабая присмирніла, навіть до клубу з Полею перестала ходити. Якось промовилася:

– Я би краще заміж вийшла, ніж йшла в оте ПТУ. Що мені навчання в «бурсі» дасть? «Ляп на стінку, ляп на мур – я веселий штукатур?» Малювати паркани можна навчитися без ПТУ, стригти дівчат і хлопців – також, а платтячка дітям я кроїти вмію.

– Вважаєш, що заміжжя – рятунок від усіх негараздів?

– А я вискочила б не за будь-кого, а за сина бригадира чи голови колгоспу!

– Сини таких начальників одружуються з собі рівними!

– Поклала б живіт на стіл: женися, бо я вагітна!

– Як поклала б, так зі столу й зняла б!

– Аліменти би платив!

– Леся, не лякай мене! Аліментів можна вимагати лише за дитину, народжену в шлюбі! Награється тобою вволю якийсь начальницький синочок, опісля й знати не захоче, й ти нічого нікому не докажеш!

– Побачимо!

– Ти що – уже тогó? – ледве видушила з себе я.

– Нічого не тогó! Просто уявно обіграю можливі ситуації! Ну, треба ж якось рятуватися! Скільки можна так бідувати! Й при мамі, і з тобою – злидні, злидні й нестатки! Коли це вже закінчиться? Мені на танці ні в чому вийти! Чобіт на зиму нема. З куртки й пальта виросла, рукави ледве лікті закривають! Чому іншим – усе, а нам – нічого? Де та справедливість, про яку в твоїх розпрекрасних книжках скільки понаписувано?

— Ти здорова? Здорова! Молода? Молода! У інтернат я тебе не дозволила спровадити? Ні. Сама найважчу роботу тягну? Заробляю на вас, піклуюся!

— Ти — інше. Поля каже, що така твоя судьба й що ти відпрацьований матеріал. А ми так, як ти, жити не бажаємо!

— Не бажаєте — не живіть.

— Але як це зробити? Як? Ось вийду заміж за Йоханого Бабая — хоч синицю матиму в руках, якщо журавель не для мене! Сповниться шістнадцять — вискочу хоч би й за Саву, лиш би запропонував!

Я засміялася і пропустила Лесині слова повз вуха: дитячий лепет! А треба було з сестрою серйозно переговорити. Просто вже в мене сили не вистачало на подібні дрібниці, бо ж цілими днями, наче білка в колесі, тягла увесь побут і господарство, навіть у неділю не відпочивала. Як наша мама справлялася з таким тягарем — один Бог знає!

Сіна для Красулі на зиму ми не накопили, а купили: на щастя, обійшлося недорого — віддали всього половину моєї зарплати. Газ, як і всім односельцям із нашої вулиці, нам також провели, правда, нашій сім'ї — за колгоспний кошт. І тепер не треба було чекати цілу годину, щоб вода у чайнику закипіла, чи півтори-дві, щоб зварилася картопля.

Стали посутньо вкорочуватися дні, й ми вибрали до дощів картоплю та буряки, обірвали сад, заплатили Юркові-тактористові, щоб виорав на зяб наш клинчик городу. Тракторець більше змісив, ніж зорав, а тому нам прийшлося два дні обкопувати город попри межу і перекопувати сліди від коліс, що давалося найважче. Вечорами сестри щільно затуляли фіранками вікна й замикали сінешні двері на замок, а тоді ще й укріплювали їх дерев'яним засувом від стіни до стіни. Йоханий Бабай, він же Сава-Звір, більше до нас не навідувався. Зате Кумася

в дитсадку почала вважати мене за порожнє місце й навіть не віталася, зате норовила дати моїй групі ясельних дітей менше їжі, ніж передбачала норма, й кожного разу я від неї домагалася тих кількох порцій, яких не вистачало. Позаочі дитсадкова куховарка називала мене старцункою, а моїх сестер — конченими шльондрами. Про це знала навіть головиха, бо ж із власної ініціативи утішала мене, що нема такого в житті, щоб не перебулося, але досить торкнутися Кумасиних плиток, піде такий про мене й сестер, які свого таки варті, розголос, що й у священій воді не відмиємося.

Я сьак-так здала зимову сесію. Вже у привокзальному буфеті, хоч після Нового року й Різдва, проте при першій можливості навіть з націнкою купила сестрам по великій апельсині, а всім нам — напівзелений лимон до чаю. Нічого не віщувало біди, проте вже в районному центрі, сідаючи в приміський автобус, чомусь гостро, власне, самою шкірою відчула, як жінки переглядаються між собою і мало не показують на мене пальцями.

— Через твою Лесю Сава-Звір учора зарізав вашого сусіда, старого баби Малини приймака, — не витримала мого питального погляду зав'язана пуховою хусткою тлушта молодиця з трьома підборіддями.

Інші осудливо загули, проте мої вуха наче заступила якась звуконепроникна пелена й у голові закрутилося одне-єдине: що трапилося? Не йшла, а бігла від зупинки до рідної хати. Сусідські ворота виявилися навстіж відчинені, під баби Малини хатою — похоронні ялинові вінки з їдучо-жовтими паперовими квітами. Мої сестри сиділи в хаті на ліжку, хоч усім їм там було досить тісно. Леся із заплющеними очима лежала попри стіну з мокрою ганчіркою на лобі, синюшно-жовтим синцем на півобличчя під лівим оком, розбитим носом і чорними, бо закривавленими й опухлими губами.

— Не свари її! Нічого їй не кажи! Вона непритомніє

вже восьмий раз, відколи її головиха привезла з лікарні чи міліції, досить лише ім'я того нелюда в її присутності згадати!

Я кивком голови поманила Полю надвір. Сестра кусала губи й довго-предовго мовчала, як партизанка на допиті.

— То все Кумася! — нарешті прорвало її зтяжну й гнітючу мовчанку. — Переконала нашу Лесю, що як тільки сестрі виповниться шістнадцять, матиме право офіційно одружитися. Сава-Звір приносив Лесі яблука, цукерки в кольорових картонних коробках, духи подарував їй «Красная Москва» на день народження, навіть джинси «Wrangler», що ти мені їх досі не купила, як тебе не благаю! Е, що там говорити! Ти здавала свою прокляту сесію в університеті, а він щовечора приходив, заставляв відчинити двері, засиджувався до півночі, йменував Лесю своєю жінкою, хоч від таких слів вона червоніла, як півонія. Ми з сестрами домовилися в перший же день усе тобі розповісти, як тільки повернешся додому. А вчора серед білої днини Йоханий Бабай зтягнув нашу Лесю до стодоли. Ще до цього Сава-Звір був дуже п'яний і якийсь аж несамовитий. Я злякалась, як його побачила коло нашої криниці. Але мусила обходити худобу, варити їсти. Ну, й з Уляною та Ромою ми зчепилися, тому що директор знову пригрозив мені інтернатом! І тут... Я спочатку, глипнувши через вікно, навіть не зрозуміла, що саме надворі діється. Йоханий Бабай звично обнімав і цілував сестру, щось їй шепотів на вухо, проте Леся цього разу скажено виривалася й навіть кричала. Ми також заверещали, як несамовиті, а тоді хвилин із десять намагалися відчинити Савою зсередини чимось підперті двері нашої стодоли. Баба Малина почула наші верески, зрозуміла, що біда, побігла за своїм приймаком. Дід якось ті двері відчинив. Але...

— Що: але?

— Дурненькою прикидаєшся? Пізно вже було! Наша Леська, обдерта з одягу й уся на обличчі аж синя, бо побита, лиш скавуліла, розпростерта на розсуненому до самого порога сіні. А Сава напав на діда, як скажений пес. Якийсь час просто бив його руками і ногами. Дід кинувся тікати з нашого подвір'я, але коло своєї хвіртки наштовхнувся на бабу Малину. Знаєш, яка вона язиката й чорнорота? Знає такі прокльони, від яких вуха в'януть. Почала з-за паркана Саву, як вчорашнього зека, лякати новим тюремним строком. Ну, й дід коло баби осмілів, пригрозив Йоханому Бабаєві, що його за неповнолітню Леську в тюрмі закукурічать. А Сава-Звір старого ножем з червоною колодкою так різонував попід груди, аж чвакнуло! Ніхто й не сподівався, що цей тюряжник таке може! Баба Малина відразу заголосила, Йоханий Бабай кудись поперся городами, а я чимдуж побігла на медпункт за фельдшером. Поки його привела, вже примчали й головох, і «швидка», й міліція, але ніхто дідові вже нічим не зміг допомогти. Бідного занесли в «швидку» вже мертвим, і наша Леся боялася в одній машині з покійником їхати. Але міліціонери навіть слухати її не стали: турнули всередину в «швидку» й на ходу зачинили двері. Коли машина зникла за поворотом, менти й самі посідали на міліцейський мотоцикл — і гайда! Головиха також почала своїм дриндулетом вслід, але під вечір повернулася, бабу Малину сповістила, що її дід поки що в морзі, але скоро привезуть, а мене ганьбила й ображала, як останню шльондру, цілу годину, а тоді втомилася, розв'язала свою хустку з голови, витерла нею піт із обличчя й ший і зовсім іншим голосом мовила, що наша Леся ще в лікарні й привезуть її аж сьогодні. Вранці сестру привезла сама головох, тільки ми з дівчатами ледве їй дали раду. Все кудись поривається бігти, комусь щось доводити. Баба Малина її оскубла б, якби Леся до неї забігла. Ще й Кумася прителющилося, почала умовляти Лесю на суді

погоджуватися вийти заміж за Саву, бо він відбуде свій строк за діда й таки повернеться, а її, згвалтовану, в селі тепер ніхто з хлопців не захоче заміж узяти. Ну, й, може, дитина буде. Що тоді сама чинитиме: ні жінка, ні дівка, ні удовиця?

— За цього покидька заміж наша Леся піде хіба що через мій труп. Саву міліціонери вже знайшли? Пов'язали?

— Досі шукають. У хаті в Кумасі, кажуть, все перевернули догори дригом — нема. На цвинтарі також нема. У людських клунях не знайшли. Тепер лісопосадку прочісують.

— Знайдуть обов'язково.

— Що з Лесею буде?

— Нічого.

— Це не можна залишити безнаказаним! Сестра понівечена, осоромлена, побита!

— Якби кізка не скакала, то би ніжку не зламала!

— Ти — безсердечна! Тобі рідної душі не шкода!

— Я — справедлива. Коханим же наша Леся згвалтована, власноручно своїм любим покалічена, як і його перша дружина! Я ж їй говорила... І тебе вже цілий рік попереджую-попереджую — а як горохом до стіни! Ніби я можу силою заставити вас порозумнішати? Ти особисто пива або винця з руки Петра Першого не бажаєш? Може, цигарок тобі купити? З горя запалиш?

— Мовчи краще. Не хочу й слухати!

— А навіщо мене слухати? Я, за твоїми-таки словами, — жертва долі, остаточно відпрацьований матеріал, вигорілий шлак, а ви — заміс із найкращої, питльованої муки, вищий сорт. Ви з Лесею — круті дівки! Догралися... А тепер: «Що буде, що робити?» Ніби існують ліки від вашої дурості! На, дивися, кишені порожні — нема ні таких ліків, ні такого рецепту! Не справилась я з вами — будете жити і вчитися в інтернаті. Що ж мені ще вам казати? Чим виправдовуватися? Завтра-післязавтра заберуть вас,

не зважаючи на жодні мої доводи. Все! Нагадалася киця, що мокра гузиця! Якби той розум наперед, що назад. Зате мені тепер стане набагато легше самій, аніж з усім вашим кодлом.

Та насправді на душі мені було препаскудно. Настільки зле, що хотілося товкти головою в стіну до власної непритомності чи й смерті. Це добре вловила головиха, коли, засигналивши під нашою хвірткою і викликавши мене на вулицю, взялася напучувати:

— У білий день все сталося — й за це треба твоїй судьбі дякувати. Якби вночі Сава-Звір вашу Лесяю тогó, то міліція затягала б тебе своїми вікликками, як пси мершу: чому неповнолітня шмаркачка після дев'ятої години вечора не в хаті, що це за така опікунка, якої тиждень удома нема? Те, що в тебе в університеті сесія, нікого не обходить. Є факт недогляду, злочинної халатності старшої сестри, яка добровільно взяла на себе моральні зобов'язання стосовно неповнолітніх сиріт.

— Не могла ж я їх віддати в інтернат! Навіть не припустила, що таке може скоїтися з котроюсь.

— Умгу. Старий грузин як радив своєму синові? «Одружишся — жаліти будеш, не одружишся — жаліти будеш». Так і ти: думаєш, у тому інтернаті діти мед лижуть?

— Щó ж мені тепер чинити? Щó казати в міліції? Щó саме Леся слідчому наговорила?

— Плакала, аж скавуліла! Слідчий мені пояснив: усі неповнолітні дівчатка ведуть себе після згвалтування саме так. Рідко яка вдається до подробиць того, що з нею сталося. Врешті, велике щастя, що мовчала! Ще бракувало, щоб про Савине півторамісячне залицання до Лесі інформація спливла!

— Він їй шість тижнів пудрив мізки — а вона мені слова не сказала! Господи, Боже мій! Я й не підозрювала, з якої радості наша Леся немов на крилах літає. А воно, бідне чи дурне, закохалося!

— Еге ж — закохалася. Компліменти — це завжди «врьошь, но приятно»! Зв'язався чорт із дитиною.

— Що тепер мені чекати від міліції і тієї комісії з райвно, яка торік приїжджала складати акт про побутові умови моїх сестер?

— Найбільше й найгірше, що може статися, — заберуть сестер у інтернат. І що? Не в тюрму ж і не на все життя. Били тебе твої дівки? Били! Гроші відбирали? Кожної зарплати. Кумася — свідок.

— Свідок не Кумася, а Сава-Звір. І всього один раз ми з сестрами за гроші зчепилися.

— Мели-мели, пустий млине! Поїхали до мене. Маю торішню наливку з чорноплідної горобини. Вип'ємо — і тобі, й мені попустить на душі, розговоримося, прикинемо, що нам із Лесею роботи. Не бійся, гіршого, ніж сталося, з твоїми дурними козами вже не станеться. Принаймні найближчим часом. А Леся мусить сама себе взяти в руки. У міліції кажуть: з нею вже трохи попрацювали спеціалісти. А я додаю: ці люди — не тобі пара. Та й лікарі підключилися, переконують, що не буде ніякої вагітності. Не гризися, вішатися, труїтися чи топитися твоя сестра не стане. А інші дівулі нехай впритул надивляться на її побиту мордографію: набагато обачнішими виявляться надалі.

Я схлипнула, й головиха сприйняла мою реакцію по-своєму.

— Паскуда цей Сава-Звір! Ми ж узяли його на роботу трактористом, два тижні тому в міліцію позитивну характеристику за його проханням написали! Нібито й норми виконував, вітався з начальством ще здалеку, час від часу навіть борцем за справедливість себе проявляв. І — ось: маєш! Тепер мене заставляють партквиток на червоне сукно в райкомі покласти, з роботи звільнять за статтею. А я ж дільничого попереджувала, що наш учорашній тюряжник попід чужими вікнами тиняється, підглядає вечорами за людьми! Проте міліціонер у відповідь одне й те ж:

законом не заборонено, нехай ті, за ким підглядає, жемуть Саву зі своїх подвір'їв! На крайній випадок нехай пса відв'яжуть, щоб йому штани полатав. Ну, й Кумася захищала свого братчика на кожному кроці. Я навіть припустити не могла, що він і її чоловіка двічі ножем штрикав, правда, не смертельно, а швидше, щоб залякати, й саму сестру в такому трепеті тримав, що тій не залишалося нічого іншого, ніж першій-ліпшій самотній бабі цього виродка на шию з власного карку пересадити. Розмовляла нині з Кумасею в дитсадку: то голосить за Савою, жаліє цього виродка, то його ж і проклинає. Але найбільше — панічно боїться, дуже Кумася боїться! Пообіцяла, як тільки впорається з худобою, піде ночувати до свекрухи, де вже давно мешкають і чоловік, і малолітні діти. Правда, остерігається своїм приходом їх занাপстити. Міліція тепер і там, і на обійсті Кумасиної матері засаду зробила. Пов'яжуть, звичайно, та поки Сава в бігах, — існує велика небезпека. Що ж доброго людям чекати, коли така нечисть із ножем по селу вештається? Поки не знайдуть виродка, для всіх: і дітей, і дорослих, без винятку, існує реальна небезпека. Що ж ще скаженому Саві-Звірові втрачати? Знає, що й так дадуть «вишку» за згвалтування малолітньої і зумисне вбивство сусіда.

— Сестри обсикаються від жаху! До нас додому він часом не зазирне?

— У вас однозначно міліції сподіватиметься, значить, навідатися не посміє, а в мене самої зять — міліціонер, тому також припертися не наважиться. Тільки що це таке? Невже мій дурний Мілько вночі грушу взявся чистити? Я ж його просила, щоб найближчими днями це зробив, поки сік попід кору не рушив, бо ж зима тепла: відлига за відлигою. Хоч найкраще було сад почистити ще восени, але ж ледачий Мілько відкладав-відкладав — і довідкладався: почалися морози, а в мороз обріжеш гілляку — на зрізі відразу ж опік виникає і дерево гине.

Все треба з розумом робити: і на полі, й у саду, і в родині. Пам'ятаю, років десять тому ще мій покійний тато якогось молдованина привозив. Той як обрізав наші старі шепи, до досі родили плямісті від якоїсь парші плоди, як прорідив нашим фруктовим деревам крони, нарік ми такий урожай садовині мали, що всі сусіди здивувалися! І – жодної плямочки на грушах чи яблуках, жодних загогулин, курдупликів, парші! Аби мій старий хоч грушу-«парижанку» почистив, бо вона вже зовсім скапшівіла! Торік зародила самими каліками й виродками, а не плодами. А це ж сортова груша, до Нового року її урожай у погребі стоїть. Лише треба обірвати вчасно, бо ті грушки, що вже впали на землю, зберігатися не будуть. Але який же дурень у темряві чистить сад? Ой, Ганно, йой, це не мій Мілько на дереві, йой, – це Сава повішений! Господи! Вертаємось у сільраду, там ще повинен дописувати протоколи наш дільничий міліціонер!

– Я боюся.

– Чого? Уже ніяких засад не треба й нічого людям боятися. Тільки чому Сава зачепився саме коло моєї хати на найкращій садовині? Відімстив, що я під час суду на захист його Марії виступила! Посиди хвильку в люльці мотоцикла, я скоро: тільки чоловікові й дочці скажу, щоб у сад носа не потикали. Ще цього нещастя й ганьби моєї родині бракувало!

У конторі нашого дільничого вже не було, й Дарія Оверківна взялася телефонувати в районний пункт міліції. Звідти заявили, що зараз або найпізніше – до ранку приїде опергрупа, бо всі міліціонери на викликах, й щоб повішеника ніхто з сусідів не знімав.

– Аякже! Один поперед одного квапляться знімати. Ще треба по всьому селу знайти сміливця, що на таке наважиться!

Головиха тяжким плоским ключем відкрила сейф, витягла з його темних нутрощів розпочату пляшку «Пше-

ничної» і два двістіграмових гранчаки. Я перелякано глянула на зеленуваті склянки:

— Іншої посуду нема. Наллю тобі на самому дні, а собі — півсклянки. Чоловіча посада завжди породжує чоловічі звички. Пий до дна, не цокаючись! Пом'янемо приймака баби Малини! Ото на старості літ з ним стара лише й світу побачила. Скільки вони прожили разом? Років дев'ять чи вісім, не більше. Зате колишній бабин благовірний, скажу тобі чесно, був свиня свинею. Таке воно було ніщо, кривуля-кавуля, більше смороду, ніж тіла, у два пальці взяти гидко. А пило, гуляло, по тижневі на хатній поріг не з'являлося, вдома з себе царя Панька корчило. Не знаю, як Малина сама йому віку не вкоротила. Ходила з такими марафетами попід очима, що іноді й страшно на неї було глянути. Троє ненароджених малят від чоловікових побойів у неї збігло. Жодного дитяти за все життя так і не народила.

— Тікати не дітям, а бабі Малині треба було від свого законного світ за очі!

— Куди? Без хати, без паспорта, без місця роботи сільська жінка й зараз нікому не потрібна, а тоді й поготів. Та ще й колгосп — це такий міцний ланцюг, який не перегризеш. Лише в останні десять років трохи полегло. Чула? Колгоспникам уже навіть видають паспорти, дозволяють влаштуватися на роботу в місті. Але на яку роботу? Як не на цегельному, то хіба на цементно-шиферному заводі. Побачила б ти спину в Дусі Ворочкової, отієї, що в неї чорногузи на обійсті аж два гнізда намостили!

— А що ж у тієї Дусі такого на спині?

— Власні легені в неї на її шкірі відбилися! Не спина — географічна карта. Пропрацювала добрий десяток літ на цементному — й носить свій рентгенівський знімок на власному тілі!

— Як — рентгенівський знімок? Хіба легені настільки вражені брудом, що на спині відбилися? Та як таке можливо? Вона ж померти може!

— І могла, й може. У неї легені чорні, як у конаючого туберкульозника. Проте живе який рік, не вмирає всупереч усій радянській медицині! Навіть на пенсію швидше п'ятдесяти п'яти років не відправили. Мовляв, у трудовій записано, що Дуся Ворочок — прибиральниця, тож і ніяких пільг не положено. А прибиральницею вона працювала на півставки, окрім основної роботи вантажниці. Дітей треба було ставити на ноги, чоловіка з цукровим діабетом від важкої праці оберігати. У них ще дідова хата валилася, а плану на нову сільрада не давала: не працюють у колгоспі — значить, хай їх завод квартирою забезпечує. Тільки тут новий казус: нема міської прописки — у чергу на державне житло також не ставлять. Інша річ, що не тільки тим, які працювали в місті, а й колгоспникам дозволу на новобудови не давали. Ноги до колін треба було сходити, щоб плану на хату добитися. Більшість рятувалася, як могла: нові стіни зовні старих мурувати, а тоді узаконювали таку новобудову як відремонтовану стару хату.

— Мої мама і тато також саме так будувалися! Пам'ятаю, що винести рештки старої з уже накритої дахом нової хати виявилось каторжною мукою! Потім задня стіна чомусь упала...

— Що ти там пам'ятаєш? Упала стіна! Сільрада застала тракториста-передовика розвалити вашу нову хату, як самобуд! Скільки сліз твоїй мамі коштувало зупинити руйнацію вже однією цією поваленою стіною, скільки тато находився до різного начальства в районі, щоб вас більше не чіпали. Роками нічого не обіцяли, водно грозилися: знесемо все дощенту в науку іншим занадто мудрим! А батьки твої були гарною парою: ніколи не сварилися, усе миром і ладком, як книжка пише. А ще — дуже вродливі були. Добірна пара! На вигляд, як справжні артисти.

— Тато не був красивим. Я його дитячі фото перегля-

дала. Ну, а та світлина, що на цвинтарному хресті, мабуть і не його. Не пам'ятаю тата таким, скільки не напружую пам'ять!

— Ти ще дуже мала була, як із ним лихо сталося. Та й ті діти, які в дитинстві не дуже гарні на вигляд, згодом красенями виростають, і навпаки. Я маленькою була така, як лялька, а почала дівочити — соромилася на себе в дзеркало глянути: страшилище! Стала головихою — якраз пика страхолюдни й пригодилася! А твої тато й мама жили, як голубів пара.

— Їм мало судилося бути вкупі: не було часу конфліктувати.

— Коли — може, й не було, а через що — було. Дитина за дитиною, мамі ділянку буряків кожного року пишуть, а це означає: хоч уночі, хоч у неділю, сапай, прополуй, чисть уже підкопані трактором солодкі корені! Дуже вони солодкі, якщо на жіночих сльозах і гірких прокльонах настояні! А тут ще й тата взяли в «партизани».

— Які партизани?

— Ну, були такі воєнні збори вже демобілізованих зі строкової служби чоловіків. Могли відірвати від дому й сім'ї годувальника й на цілих три місяці!

— Цього вже я зовсім не тямлю. Знаю, що кожного вечора був тато дома. Грався з нами, поки мама вечерю варила.

— Не пам'ятаєш, бо тоді ще в люльці лежала, а мама ходила твоєю сестрою Полею вагітна. Ну, й колгоспну ланку буряків порала, і козу з твоєю люлькою на поле тягла, з ноги на ногу перевалюючись від здорового живота перед собою. Мені все здавалося: ось-ось вродить своє друге дитя або й близнят сама-самісінька десь на польовій дорозі. А розродилася прямо в автобусі, коли везла тебе до лікаря, бо ти, граючись, по квасолині собі в носа позапхала. Шофер й ім'я твоїй новонародженій сестричці дав! Так його свекруху величали: Аполлінарія.

Надіявся, що після цього «стара пані», як іронічно поза очі йменував жінчину матір, буде до нього хоч трохи добрішою. А якби ти знала, який у твоєї неньки голос був, як вона Наталку Полтавку в нашому клубі на сцені грала! Все, все минуло – й сліду не залишилося. Після того, як повдовіла, жодного разу вже й не заспівала!

– Ви зумисно лякаєте мене чи що? Лиш про страшне та сумне, та недобре ведете мову! Мені здається, більш-менш всі наші сусіди по-людськи живуть.

– Я також так оптимістично, як ти, до своїх майже тридцяти років думала, а стала головувати – така пропасть людських нещасть переді мною розверзлася, що моя голова навіть раптово сивіти почала. Знаєш, скільки в нашому селі в подружжі людей лише нібито щасливі, а насправді потай одне одному лютої смерті бажають? Є на кожній вулиці бодай одна саме така сім'я.

Головиха налила собі горілки знову до половини склянки, капнула кілька крапель у мій гранчак і визирнула у вікно:

– Темно, хоч в око стрель. Довго їхня міліцейська опергрупа їде. Та й чого тепер квапитися: повісився – не втече, хоч до ранку чи й до полудня або й вечора буде сумирно чекати. А мені ж тепер попри ту осквернену трупом «парижанку» щодня ходити! Прийдеться, напевно, зрубати бідну, бо ж хто з такого дерева тепер грушки їстиме? Ну, дай, Боже, Ганю, аби наші вдома не журились! Пий, пий до дна. Більше тобі вже й не наливатиму, а решту сама таки вип'ю. Так уже все це осточортіло: й собака посада, й райком, і завищені плани, які неможливо виконати взагалі, й те, що власний чоловік вовком дивиться з одного боку, а односельці з іншого. Бо ж усім не вгодиш, усі від тебе чекають більшого, а в тебе лиш одна голова, одне життя, яке від тебе партією вимагається прожити, як автомат, механізм, заіржавіла пружина, що має служити доти, поки не лусне!

— Не треба про це, Дарко Оверківно...

— У мене на ошадній книжці — тридцять тисяч карбованців. І що я за них можу купити? Холодильників, телевізорів, килимів у магазинах нема. Нема в продажу меблів, легкових, пральних, швейних машин. Хочеш подібне щастя придбати — шикуйсь у чергу на кілька років! Ну, при своїй посаді я ще могла би злукавити, роздобути, сама розумієш, поза... Саме так холодильник придбала. І пилосос, і швейну машинку, до якої сісти аж руки тремтять, а нема часу! Тільки чому хтось має йти на викрутаси, козиряти своєю посадою, а інший натомість йому чорно заздрити? Невже не можна цього проклятого ширпотребу наштапувати вдосталь, щоб автомашини й різні машинки, які вже за півроку використання обов'язково вийдуть із ладу, чекали своїх майбутніх власників? Із повоєнних бід вилізли, однозначно скажу: давно вилізли, війна закінчилася півстоліття тому, а ми досі голі, босі й голодні. Дурного майонезу по всіх магазинах області вдень зі свічкою не знайдеш. Шоколадних цукерок нема, навіть найпростіших, по вісімнадцять копійок за сто грамів, — «Лимонних». Вже й з цукром перебої, дріжджами, цигарками. І з олією також, і з нижньою білизною, тапочками, простирадлами, наволочками. А ще з вугіллям, дровами, бензином. У голові не вкладається, що це знову почало з нашою країною коїтися? Чесне слово: якась сейсмична держава, яку трусить мало не щороку на кожному кроці! Але нікому про це не кажи, бо сама неприємностей не оберешся. Тільки признаюся тобі по секрету: нам уже давно навіть зарплату не видають...

— Як?!

— Не видають, бо з допомогою ошадних книжок вкладників вона моментально повертається назад у державну кишеню. А чому повертається? Бо людям нема на щось для сім'ї чи окремої людини корисне й потрібне витратити свої чесно зароблені гроші. Якби появилася дефіцит

на прилавках – миттю спорожніли б ощадні книжки до останньої копійчки! Вип'єш ще грамульку? Ні? Ну, як собі хочеш. Заставляти не буду. А я доп'ю до решти. Й так мій чоловік вже спатиме, навіть не соизволить помітити, в якому стані я повернулася. Нібито роками живемо однією сім'єю, а насправді окремо: він собі, а я – собі. Давно в різні боки дивимося.

– Я б навіть не подумала!

– Ніби таке напоказ виставляють! Як бідний плаче, ніхто не бачить, а як багач скривиться – усяк дивиться. А що п'яна за кермо ніколи не сідаю, – поїду в машині з мільйонерами: їм і так не куди, а якраз до мого обійстя треба. Ти не осуджуй, не осуджуй, що я настільки розклеїлася! Це в мене трапляється один-єдиний раз на два-три роки. Загалом тримаюся, як Карбишев на тридцятиградусному морозі під струменями льодяної води. І, знаєш, нічого вже мені не шкода. Нічого й не страшно. Нічогісінько. П'ятдесят чотири роки – це ж таки дуже багато для людини. Вже моя пенсія на горизонті видніється, наче труба цегельного заводу над нашою Заячою горою, а життя минуло, як один короткий день. Якби мене хтось запитав, що саме я свідомо не вчинила б, якби довелось знову життя прожити, я б упевнено відповіла, що нічого не міняла б. Ну, окрім виправлення однієї моєї маленької помилки. Той гріх мене ціле життя їсть, наче якась невидима, притаєна, але мерзенна хвороба. Ні, не рак, не туберкульоз, не виразка, а ніби псоріаз, як у баби Малини, чи хвороба Паркінсона, як у Зоряни Тарасівни віднедавна.

– Зоряна Тарасівна хвора?

– А ти не бачила, як вона ходить, як страшно у неї права рука труситься? Чоловік тепер замість Зоряни Тарасівни навіть шкільні журнали заповнює, конспекти під її диктовку пише. Але Зоряна Тарасівна сама мусить щодня йти на роботу – до пенсії їй ще років десять, не

менше. Поховала свого Василька — і наче щось її втяло. Я також маю в хаті власного медика, і що́ — житиму вічно? Довго не потягну й на пенсії, бо вже відчуваю себе змилком чи зробком — отим, що залишилося й від колишньої сили, і від колишньої завзятості, впевненості.

— Ви ж цілком здоровою виглядаєте!

— Показати тобі свої ноги? Ходжу в панчохах і влітку, й взимку, щоб ніхто їх не бачив, бо сині, як буз. Бачиш? Варикоз називається. Чоловік постійно лякає, що в мене тромб відірветься, закупорить печінку, легені, нирку чи й серце — й буде амінь. А я у відповідь жартую, що хоч це дуже добре, адже мучитися довго не буду, не лежатиму живим трупом, йому самому не стану тягарем. Тоді Мілько мене дражнить, що моїм іменем наш колгосп відразу ж назовуть, як тільки вріжу дуба. Не назовуть! Уже через тиждень після похорону забудуть, що я в цьому селі й жила. Ну добре, не через тиждень — через рік, два, п'ять. Одна дочка мене тільки й пам'ятатиме. Але й вона насамперед згадуватиме, що я, на відміну від інших мамів її одноклассів, на неї ніколи часу не мала.

— Завжди чомусь частіше згадується погане, ніж добре.

— А як ти думаєш, що́ саме стається з людиною, коли її закопують на цвинтарі?

— Нічого від неї не залишається.

— Молодою я так само думала. Напевно тому, що тоді до моєї смерті було ще неблизько.

— Вам до смерті й зараз дуже далеко.

— Умгу, й зараз здається, нібито далеко, але вже не настільки, як тоді. Я тобі висповідаюся, щоб ти сама ніколи не вчинила того, на що я здуру зважилася. Ну, чому заперечно хитаєш головою, чому не хочеш мене вислухати? У тебе ж мами нема, щоб про подібне з тобою говорила. Та й мені буде легше, як виговорюся. Дочці ж не розкажу — соромно, а Мілько й не знає. Та, напевно, й не треба, щоб знав. Це таки мій гріх, а не його.

Дарія Оверківна потяглася у сейф рукою, намацала там ще одну пляшку горілки, несподівано звично й легко її відкоркувала й налила собі півгранчака. Решту відразу ж замкнула в сейфі.

— Я свою норму знаю. Та й міліціонери мене зрозуміють: повішальник на обійсті — це не жарт. У мужика, не те що в баби, нерви не витримали б. Це, як кажуть поляки, великий шкандаль. А ти слухай, слухай — і мовчи. Як ти думаєш, хто такий голова колгоспу? Не знаєш?

— Ні. Навіть уявити не могу.

— Це той же колгоспний бригадир, лише з набагато меншими правами і більшими обов'язками. Але якісь права голова колгоспу має. Принаймні, так завжди здається його нещасним підопічним, узагалі безправним колгоспникам. Але насправді ці права — пшик. І голова колгоспу, і його правління, і бригадири та ланкові — це всього лиш ляльковий театр. Голова, якщо колгосп багатий, нібито й великими фінансами розпоряджається. Ось-ось — нібито! На папері, звісно. А якщо колгоспом керує не чоловік, а жінка, тобто головиха, то в неї прав ще менше. Мінімум прав. Отак, як щілина між стиснутими вказівним і великим пальцем. Тобто, ніяких. Зате в райкомі можуть за найменшу помилку так принизити, грубо вилаяти триповерховими російськими матюками, що починаєш почуватися щонайменше вселенською курвою, для характеристики якої навіть слово «жінка» зависоке.

— В одне вухо впускайте, а з іншого випускайте.

— Мовчи! Як у кого-небудь багато порадників, то виходить, ніби сім разів пообідав, але ні разу не їв! Якщо вже я почала сповідатися, то не підскакуй — мовчи і слухай. Коли мене вперше призначали головою колгоспу, обіцяли: всього на якийсь рік, а там підшукаємо надійного, беручого чоловіка на твоє місце, який остаточно витягне колгосп у передові господарства району, тебе ж поставимо головою сільради. Будеш мати під рукою секретаря, слід-

кувати за благоустроєм, підписувати довідочки, а зарплата буде від голови колгоспу не менша, почесні – більші, полями в чоботах-гумаках ходити більше не прийдеться. «Дзяв-дзяв-дзяв! – золоті гори обіцяв, а насамкінець дав в'язку яєць!» Зрозуміла? Суть уловила? Ще й на найближчий з'їзд комсомолу СРСР повинні були делегатом відправити! Москва, депутатський мандат, Колонний зал, почесні, ордени, грамоти. Ну, й інші насправді неіснуючі блага й перспективи. Словом, навішали на мої великі й міцні вуха позавчорашньої скислої локшини. А я тоді лише від пелюшок відвикати почала: дворічну Лілю повністю на свекрушині руки переклала. Дурна була, широко вірила, що молодим у нас зелена вулиця. Простору для справ, для рішень – волі мені хотілося, перспективи росту. А тут – маєш, Ганю, празник: удруге вагітна!

– Не треба, Дарцю Оверківно, – мало не плачучи, я спробувала зупинити головиху, знаючи, що в неї тільки дочка-одиначка, проте головиха ніби не чула моїх слів.

Знову потяглася рукою до сейфа, ще раз налила півгранчака й почала розповідати, як спочатку її, передову ланкову, ламали, щоб стала кандидатом у КПРС, а тоді відсталий колгосп на плечі звалили. Довелося днювати й ночувати на роботі. Дитину народила – й через місяць уже знову головувала, бо викликали в райком партії і таких «звездулей» всипали, що з усіма фальшивими звинуваченнями мусила погоджуватись, наче загіпнотизована. Мілько влаштувався у селі медбратом, «носом зірки збивав», тобто особливо не перетруджувався, за ніщо не відповідав ні вдома, ні на роботі. Якщо ж до якогось хворого серед ночі вряди-годи виклика́ли, місяцями про це згадував як про непосильні труднощі-складнощі лікарської професії. Свекруха також вудила закушувала: город, корова, свиня, а тут ще й на її руки внучку-немовля всадили. Правда, хоч бригадир у колгосп стару вже не гнав, а її ж ровесницям, коли тільки надворі починало сіріти,

мало не до часу їх природної смерті у шибки гримав пужалном від батога, аж скло деренчало, в мороз і спеку гнав на круглорічну колгоспну каторгу.

Проте людина до всього звикає, і Дарія Оверківна також почала звикати до своєї посади, як собака до ланцюга. Коли викликали в райком, як завжди, очікувала чергових «звездулей», а виявилось, що вона – наймолодший голова колгоспу в республіці, а тому Дарію Оверківну, яка ще не вийшла з комсомольського віку, рекомендуватимуть делегатом з'їзду ВЛКСМ. Розписали майбутні блага й перспективи настільки барвисто, що Дарця мало не розплакалася з розчулення. Зате коли додому поверталася, шофер двічі мусив зупинити старенький «бобик»: головиху знудило. Збагнула відразу: дитя обізвалося, а ще напередодні думала – затримка, перевтома, адже й таке вже бувало двічі або й тричі. У той же вечір сказала чоловікові. Спочатку репетував, що знову його мамі клопіт буде, а далі змирився: з двома дітьми головувати не заставлять, піде його Дарця працювати в сільську бібліотеку чи магазин – хоч господиню, нарешті, матиме в хаті!

Але ж так думав Мілько, а не секретар райкому. Коли на якійсь нараді наймолодша головиха двічі вибігла за двері, затуливши рукою рота, залишив її для нібито особистої розмови, а сам набрав номер телефону головного гінеколога району. Ошелешеній Дарії Оверківні лише мовив: «Ти – державна людина. Дітей інші баби понароджують і за себе, й за тебе. Приріст населення в СРСР великий і постійний. Одна дитина в тебе вже є, навіщо зайвий клопіт? Боліти не буде. Зроблять аборт тобі так, наче ти моя законна жінка. Ніхто в селі й знати не буде, на що ти зважилася. Завтра вранці приїдеш – моя секретарка тебе відведе, куди треба. Не переч – справа вирішена й не обговорюється».

Не втаємничуючи рідних, головиха таки зважилася

на операцію. Свекрусі й чоловікові сказала, що нарада в райкомі затягнеться допізна, хоч викликають на дев'яту ранку. Тільки у справі з тим абортom щось пішло не зовсім так, як мало бути, й лікар узявся умовляти свою пацієнтку залишитися в лікарні бодай до ранку. Тільки як Дарія Оверківна могла не прийти ночувати додому? Сказала, що о п'ятій вечора покине палату. Хірург-гінеколог обіцяв ще раз оглянути хвору й тоді остаточно вирішити, чи варто її відпускати, але, напевно, просто забув про свою пацієнтку. А може, категорично не хотів її відпускати, надіявся, що без його дозволу не посміє залишити лікарню. Але о пів на шосту, втративши будь-який терпець і зібравши речі, головою заквапилася на останній автобус, який утік з-перед її носа, й тому вісім кілометрів прийшлося йти додому пішки. Хоч дорога була неблизькою, та цілком звичною для Дарчиного двожилого повоєнного покоління. Ось тільки вже десь через півгодини розгулялася така хурделиця, що коли Дарія Оверківна пізнього вечора добрела додому, на ній лица не було, а свекруха лише зойкнула, вгледівши білу і вкрай обезсилілу невістку. Прийшлося безсоромно брехати старій, що на нараді шпетили й шпетили за недовиконання планів, а що мокру поплямлену спідницю приховати було годі, ще й розридатися, нібито по дорозі додому дитя збігло, а сама вона ледве не замерзла посеред снігів. Перелякана свекруха кинулася будити Омеляна, який із сусідом-кумом тільки годину тому закінчив омивати «чоловічий день» — 23 лютого, а тому навіть зрозуміти не міг, чого від нього вимагається. Коли ж перевдягнувшись і с'як-так давши собі лад, Дарка хотіла прилягти біля свого благовірного, той зарепетував, що вона холодна, як снігова баба, й вигнав дружину спати на розкладне крісло.

— Я всю ніч проплакала. Й не тільки тому, що мене боліло чи зігрітися не могла, а тому, що як ніколи відчувала потребу в розумінні, хотіла почути слова розради,

підтримки від власного чоловіка. Хотіла йому в усьому-усьому признатися! Очікувала від Мілька співчуття! Не отримала від нього нічогісінько доброго й наступного дня, коли заїкнулася, що дитя збігло. У відповідь Мілько лише фиркнув, що таке часто в дурних бабів буває, й те, що сталося, може, навіть на краще. Ну, що ж, я — дурна баба снігова — навіщо мене жаліти? Лише тієї ночі, отих слів про «снігову бабу» своєму благовірному досі забути не можу! Я сама чи моя душа в снігову бурульку відтоді перетворилася, стала арктичною крижиною, каменем, залізом! Я відтоді назавжди перестала почуватися жінкою. Вже мені не треба було ні співчуття, ні розуміння, ні любові!

— Ваш чоловік так і не здогадався, що з вами скоїлося насправді? Він же медик!

— Уяви собі: ні, не здогадався. Чоловіки далекозорі. Те, що в них під носом, упритул не бачать! Але між нами з Мільком наче якась китайська стіна виросла. Я на ньому постійно зривала свою злість, як на п'яних колгоспних конюхах. Свекруха спочатку Мілька захищала, а тоді навздогад буряків, аби дали каші, нам обом мовила: «За хорощим чоловіком і свинка — господинька, за дурним — і орлиця не птиця. З ледачої баглайки не буде хазяйки, а з сліпого мужа господар не дуже».

Мілько схопився з-за столу, хотів мене вдарити, показати при матері свою владу, але я зуміла швидше щосили мазнути його по обличчі, аж виляски пішли.

— А він?

— Злякався. Змирився. Хоча з марафетами, як баба Малина, попід очима жодного разу не ходив, але своєю поведінкою цілком їй уподібнився. Приходила додому — Мілько зривався з крісла чи дивана, стоячи вислуховував мої претензії і плівся в іншу кімнату. А це вже сталося після свекрушиної смерті. Одного разу я підгледіла, як маленька дочка його втішає, витирає своєю хустинкою

сльози татові, обіцяє маму насварити, щоб я більше так не робила. Мені тоді так стало соромно перед собою самою! Заклялася, що більше не буду Мілька бити, але... Розумієш, є речі, яких жінки не прощають ні собі, ні власному чоловікові. Ти молода, у тебе в житті подібного ще не було, але рано чи пізно станеться. Борони тебе, Боже, перейти межу: зупинитися неможливо. У тебе ж є хлопець: в університеті чи тут, у нашому селі?

Відповісти я не встигла, та й, чесно кажучи, отетеріла від головишиного запитання й наплела би їй хіба що сорок бочок арештантів, але надворі засигналіла міліцейська машина й ми з Даркою Оверківною, на ходу застібаючи куртки, вискочили на подвір'я.

Сестер у інтернат не тільки не забрали, а й навіть не намагалися забрати. Чомусь про інтернат надалі більше жодного разу не йшлося, хоча я з трепетом чекала того дня, коли приїде комісія, буде ганити мене за всю губу за вчинок Сави-Звіра, й обов'язково повезе Уляну, Полю, Ромку й Лесю, навіть попри їхній опір і відсутність моєї згоди, кудись далеко-далеко, щоб я не змогла до них навіть навідуватися. Дарія Оверківна також не змогла домовитися з горовою сільради, Русланом Бенедиктовичем, щоб я зайняла місце виховательки навіть тоді, коли й перша, й друга майбутні мами пішли в декретну відпустку. На ці навіть тимчасові вакансії голова сільради мав свої плани, тому прийняв на роботу власну племінницю й сестру. Кумася після смерті Сави чомусь винною у всьому зробила мене й зненавиділа лютою ненавистю. Якщо раніше вона просто недодавала дві-три порції сніданку чи обіду, то тепер у суп чи борщ, власне, першу страву в каструлю з написом «ясельна група», могла вкинути здоровенну костомаху. Кожного разу між мною і Кумасею за її витівки виникала сварка. Дійшло до того, що однієї чудової днини в руках із гарячим борщем і здоровенною костомахою, яка наполовину визирала з каструлі, я по-

стала перед головою сільради, благо, контора знаходилася через дорогу від нашого дитсадочка. Руслан Бенедиктович голими руками вихопив кістку з борщу й побіг до завідуючої дитсадка. Я не встигала за ним, боячись розхлюпати обід своїх маленьких підопічних, тому відстала. Надалі все відбувалось, як у кіно: на кухні злощасна костюмаха полетіла Кумасі в голову й уже до вечора куховарка була офіційно звільнена з роботи. Варити дітям їсти, поки Руслан Бенедиктович домовиться з кимось, хто погодиться на цю посаду, взялася сама завідувача дитсадком. Але сільські жіночки, які ввечері забирали своїх малят додому, дивилися на мене осудливо, вважаючи, що я підло відімстила Кумасі за те, що її покійний братчик вчинив із моєю сестрою Лесею.

Іноді мені хотілося зробитися настільки непомітною, як сіра хатня миша, забитися в глухий кут, у глибоку нірку, нікого не бачити й не чути. Десь далеко відбувалися бурхливі події. Єльцин виступав з танка, як колись Ленін із броньовика, боротьба за владу набирала кульмінаційних виявів, була обстріляна Державна Дума в Москві, виникло якесь ГКЧП й замаєчила перспектива нової жовтневої революції. Потім відбувся референдум про незалежність України, народ сп'янів від думки про Полуботкові гроші (це ж за роки й роки набралось по 10 кілограмів золота на кожного українця!). Засідання Верховної Ради в Києві нагадували вечір гумору й сатири в радянському сільському клубі: говорили багато смішного й страшного, але все це не стосувалося справи!

Колгосп у нашому селі припинив своє існування. Даремно Дарка Оверківна волала, щоб люди отямилися, зберегли артіль, разом обробляли поля, не спродували колгоспну худобу, не валили ферм, не розтягали з бригади на свої подвір'я і не розбирали на запчастини тракторів, машин і комбайнів. Селяни отримали земельні наділи, які обробляти не мали чим, поля заростали бур'янами,

приміщення клубу, магазину, дитячого садочка було куплено за смішними цінами родичами Руслана Мухамеда, як по-вуличному йменували Муханемедів, яких у селі було багатенько: шкільні журнали засвідчували, що таке прізвище носили якщо не третина, то вже точно п'ята частина всіх учнів.

Руслан же став фермером і депутатом районної ради, прибрав до рук усю найновішу (колись – колгоспну) техніку, домігся, щоб його брата Микиту обрали головою сільради, наобіцяв людям золоті гори, але навіть мізерних компенсацій за паї пшеницею третього сорту від нього селянам домогтися виявлялося кожного року справжнім подвигом. Та найбільше Руслан Муханемед прославився тим, що мало не всі ще донедавна колгоспні поля засіяв кукурудзою, яку не треба було ні підживлювати, ні сапати. Один раз обробили якоюсь труйкою – надалі жодна бур'янина й не виростала. Правда, з тим отрутохімікатом виникли непередбачувані події: тиждень село задихалося від отруйних випарів, багато хто з літніх і хворих, але насамперед – дітей, отримав таке рясне висипання на шкірі й чорно-криваві рани, що колишня головиха Дарія Оверківна викликала з області санепідемстанцію. Тим перевіряючим Руслан Муханемед щедро заплатив. Вони підписали документи, що, мовляв, нічого страшного не виявлено, а на зборах села порекомендували людям ще зо три дні потерпіти – й усе минеться. Це ж просто алергія на амброзію! Таке буває, коли цей бур'ян цвіте!

Амброзія дійсно цвіла на окопах, пасовищі та цвинтарі, проте навряд чи вона була причиною того, що один за одним протягом двох тижнів померло дев'ять трактористів, які отим отрутохімікатом й обробляли кукурудзу! І все молоді, здорові чоловіки! Дарія Оверківна знову викликала комісію. Руслан Муханемед пред'явив своє письмове попередження на той час ще живим трактористам із їхніми власноручними підписами, що з отруто-

хімікатом вони мають право працювати не більше двох днів! Насправді кожен із трактористів працював навіть більше тижня, вписуючи замість себе власних дідів, батьків, братів, сусідів, на яких і отримував аж триста гривень у день! Піврічна зарплата за один день значила дуже багато! Триста гривень — за життя!

Дарія Оверківна не заспокоїлась і викликала журналістів із Києва. Почалася неабияка колотнеча. Приїхали непідкупні обличчя представників міліції, прокуратури. Руслан Муханемед раптово тяжко захворів і опинився у лікарні у Феофанії, його брат пред'явив посвідчення інваліда першої групи, про що в селі ніхто ніколи й не здогадувався. Коли всі комісії і журналісти так і поїхали ні з чим, чомусь загорівся гараж Дарії Оверківни з новенькою «Нивою» — головисі таки вдалося купити машину всього за два тижні до того, як із усіх ощадних книжок колишніх радянських громадян роками економлені гроші пішли на поминки eCePeCéРиша.

Муханедедам здавалося, що Дарія Оверківна не витримає втрати «Ниви». А вона лише сміялася в розмовах із односельцями: «Не пропало на ощадкнижці — згоріло в гаражі. Думають, я не знаю, хто це зробив? Знаю, і все село здогадується. Настане час — спитаємо й за скоропостижно померлих трактористів, і за отруєну хімікатами землю, і за куплене за копійки колгоспне майно, а ще за приміщення клубу, дитячого садочка, магазину, фельдшерсько-акушерського пункту. Спиток — не збиток. Вічно бандитськими навіть найдовші часи не будуть!»

За Дарією Оверківною залишилося вуличне прізвисько Головиха, й це дуже дошкуляло Микиті Муханемедові, бо ж шó з того, що ти при найвищій у селі посаді, як тебе позаочі йменують Усрамсянездамся. Коли ж після революції Гідності настали недолугі спроби люстрації, Дарія Оверківна за своє правдолюбство гірко поплатилася. Одного дня якась машина без номерів привезла здоровець-

кий ящик для сміття, а ще шістьох парубків у балаклавах. Селом поповзли перешепти: «Будуть наших Муханемедів у смітнику люструвати!» Очікуючи на неймовірне видо-висько, на подвір'я колишнього колгоспу збіглося мало не все село. На своє лихо, пришкандибала з милицею вже окалічила від варикозу Дарія Оверківна, сподіваючись на торжество справедливості. Приїжджі хлопаки перепита-ли людей, чи ота баба дійсно головиха, схопили Дарію Оверківну за руки й ноги і вкинули у брудний смітник. Поки присутні зрозуміли, що сталося, й кинули рятувати нещасну жінку, приїжджі повисакаували на машину й на повній швидкості рвонули з села. Дарію Оверківну забра-ла «швидка», проте навіть не довезла живою до лікарні. Я в той час уже працювала в Києві, тож і свідком цьо-го прикрого інциденту не була. Мені про все телефоном розповіла Уляна. Наголосила, ніби Муханемеди ходять і підсміюються: їхніх рук діло. А тоді, в останні місяці моєї роботи нянею у дитсадочку, я до мозку кісток збагнула, що означає термін «маленька людина». Маленька не лише тому, що безправна, а й тому, що сама себе боїться, себе зовсім не поважає, на себе не надіється, не проти-стоїть обставинам. Не живе, а існує, виживає, маючи всі шанси зникнути безслідно в кожную мить на кожному кроці...

Тим часом з нашою державою чинилося все гірше і страшніше. Появилися талони на цукор, горілку, нижню білизну, колготки й шкарпетки, а в місті — ще й на масло, м'ясо та ковбасу. Мої сестри якось раптово подорослі-шали й вилюдніли, стали справжніми красунями, навіть Леся. Лише я боялася заглянути в дзеркало, тому навіть розчісувалась без нього. Знала, що некрасива, передчас-но постаріла, з першими павутинками сивини у густому волоссі, у порівнянні з сестрами — мінімум на п'ятнад-цять-двадцять літ від них старша. Зморшки біля очей і глибокі носогубні складки дратували мене найбільше,

а що сестри, жартуючи, іноді називали мене мамою, не усвідомлюючи, якого болю мені цим словом завдають, я повністю капітулювала й наче змирилася зі своєю немилосердною долею. Власне, постановила собі, що чекати якихось змін мені нічого, а це означає, що я ніколи не одружуся, не матиму найменших шансів на власну сім'ю. Як тільки Поля закінчила дев'ятий, а Леся восьмий класи, то потай від мене порадилися й чомусь вирішили разом вступати в ПТУ на базі неповної середньої освіти, яку тоді давала восьмирічна школа. Від сільських подруг дівчата наслухалися про якесь престижне, адже нібито аж вище професійне училище в обласному центрі й мало не щовечора канючили заздалегідь поїхати з ними туди, щоб познайомитися з умовами вступу. Коли ми, нарешті, проползли й вручну просапали город, а біля нашої хвіртки осипався білий бузок, я вирішила, що з поїздкою далі відкладати не варто, взяла вихідний посеред тижня, й разом із сестрами поїхала знайомитися з їхнім майбутнім навчальним закладом.

Чесно кажучи, спочатку вище ПТУ мене нічим не вразило, але коли черговий майстер повела нас в імпровізовану перукарню, де третьокурсниці робили «весільні» стрижки всім бажаючим петеушницям, вправляючись у набутих навичках і вміннях, Поля і Леся в один голос заявили мені, що професія перукаря – саме те, про що вони ціле своє життя мріяли. Я ж достеменно знала, що дівчата прагли насамперед волі, власне, того, щоб якнайшвидше вийти з-під мого нагляду. Їхня перспектива вчитися в ПТУ мене також не особливо тішила. З більшою радістю я би погодилася, щоб сестри закінчили нашу сільську школу-десятирічку, проте мої делікатні натяки на це й Полею, і Лесею категорично відторгалися. Поля навіть пригрозила: «Не відпустиш у ПТУ, заміж повиходимо! Знайдемо собі лисеньких, стареньких, аби лиш нас хотіли, а заповучивши штампи в паспортах і змінивши

прізвища, будемо чинити, що захочемо – твоя влада закінчиться!»

Не стільки ПТУ, скільки велике місто закохало моїх сестер у себе з першого разу. Увесь день вони бісилися, наче дурні кози: відверто озиралися за всіма хлопцями, аж мені було соромно; знаючи, що в мене обмаль грошей, годинами приміряли в магазинах модельні туфлі на височенних підборах чи дорогі плаття, про які не могли й мріяти. На дівчат напала якась шибенична веселість: реготали, коли ласували чорносливом зі збитими вершками, захлиналися сміхом, коли Леся наступила на ногу молодому міліціонерові в автобусі. Врешті, добре, коли хороше – малими порціями. Як забагато, обов'язково рано чи пізно комусь боком вилазить. Коли вже до відправлення нашої електрички залишалося хвилин десять, дівчатам забаглося морозива й вони відправили мене за ним у буфет.

Я десятки разів їздила з цього залізничного вокзалу. Навіть тиждень тому, добираючись додому із останньої настановчої сесії, сідала саме в цю електричку. А тут мене наче обмарило: вийшла з буфету й побачила, ніби саме наш поїзд уже пихтить й ось-ось рушить. Чесно кажучи, так і сталося: двері автоматично зачинилися за моєю спиною. Проте коли я вже зайшла у напівпорожній вагон і зрозуміла, що сестри, напевно, в іншому, раптом через вікно побачила, як на паралельній платформі стоїть мені потрібний поїзд, а Поля і Леся регочуть до упаду, махаючи у відчиненому тамбурі одного з вагонів мені «па-па».

Я з розпачем глянула на кольорові ріжки морозива-брюле в руці, звідчаєно кинулася шукати стоп-крана, але його в цьому вагоні й найближчому тамбурі не виявилось. Електричка набирала швидкість, гуркотіла мостом над одним рукавом ріки, потім другим, ще через якусь мить – над широченною трасою, і я розуміла, що коли й знайду і зірву стоп-кран, обов'язково спричинюся до такої аварії, що чого-чого, а тоді вже тюрми не уникну.

Куди я мчу? Їду в протилежний, аніж мені треба, бік. Без квитка, з дев'ятнадцятьма копійками в кишені — здачею з карбованця, що залишилась після купівлі трьох порцій морозива. Коли ж та перша зупинка? Чи зможу я ще сьогодні добратися додому? Врешті, коли електричка зупинилась і я з неї вийшла, жбурнувши в заплюжені куші три порції морозива в целофановій торбинці, яке вже добряче потекло, перше, що мені спало на думку: гаразд, що хоч сестри в тій електричці, яка вже, мабуть, везе їх додому, й що квитки в них на руках.

На зупинці разом зі мною вийшло всього троє мені абсолютно чужих людей. Двох чоловіків одразу ж підібрав легковий автомобіль, який, очевидно, на них і чекав. Третя пасажирка, нав'ючена почерез плече здоровенними дерматиновими сумками молодиця, рушила в протилежний від колії бік. Отже, це люди з різних сіл. Я пошарпала дверну ручку приміщення каси: зачинено. Проте розклад поїздів висів прямо на стовпі, тож вчитавшись у нього, я збагнула, що електричка, якою я приїхала, — нині вже остання, а перша у зворотній бік буде завтра о 5.35. Ночувати мені було ніде і я вирішила наздогнати пасажирку з торбами через плече, щоб розпитати її, чи далеко найближче село, а може, й попроситися до випадкової супутниці переночувати. Проте коли я вибігла на пагорб, то тільки встигла побачити, як жінка з торбами моститься в люльку мотоцикла, обзиваючи на чому світ стоїть його водія за те, що припізнівся й вона вже сподівалася десять кілометрів свої сумеги перти до села на власному горбі.

Десять кілометрів — це забагато. Стемніє, поки дотюпаю. Тим більше, що з обох боків дороги ліс. Я повернулася на станцію, перейшла через колію і вирішила йти до найближчого села тією дорогою, якою поїхали сірим «Москвичем» два інші пасажири. З обох боків також височів сосновий ліс, але я сподівалася, що ось-ось побачу перші хати найближчого села.

Цілу годину я йшла, щосили пришвидшуючи кроки, проте ліс не закінчувався. Жодного транспорту на дорозі не було, село на горизонті, а ним був лише вузенький просвіт дороги, не появлялося. Першим зустрічним, якщо так можна сказати, виявився старенький дід, який косив траву оддалік від дороги. Поляна була настільки великою, що спочатку я обнадійливо подумала: нарешті ліс закінчується! На краю сінокоосу під куренем блищав у останніх променях сонця спицями допотопний велосипед. Я не стала зав'язувати з косарем розмови, про що дуже пожаліла вже через хвилин тридцять: ліс не тільки не закінчувався, а став набагато густішим, дерева вищими й товстішими, гушавини наповнилися сутінками й потемніли. Треба було повертатися назад!

Косар уже сидів біля куреня і їв шматок хліба, намащеного смальцем й посипаного молодією зеленою цибулею. Ледве побачивши мене, приязно кивнув:

— Сідай, пригощу, чим Бог послав. Підкріпишся — і спати: курінь просторий! Тепер багато бездомних і голодних від села до села ходить. Ось і мій Бровка перейшов на єдиний доступний собаці харч: ловить мишей. Світ такого не бачив, щоб собакаюра мишами годувався, а бач! Ти лягай у курені, вкривайся вереткою, а я піджду свого Бровка й також буду стелитися. Мене моя дурна баба вигнала проти ночі заготовлювати нашій Фросьці на зиму сіна: «Корова не розуміє, що ти старий і хворий, корова їсти хоче! Корова не знає, що то — війна, що то — голод, що то — німці, що то — Гітлер чи Сталін! Корові на зиму треба повної стодоли сіна!»

Мене неабияк здивували дідові слова, проте самій пускатися в неблизьку дорогу до залізничної станції вже було пізно: сонце зайшло і надворі стрімко темніло. Собака після свого вдалого полювання повернувся ситим, і дід довго грався з ним біля куреня. Я навпомацки відгорнула біло-смугасту тканину веретку й натрапила на щось

важке. Револьвер! Злякавшись до півсмерті, я відсунула його подалі від себе, прекрасно розуміючи, що з незнайомим дідом тепер мушу вести себе так, наче про цю зброю гадки не маю. Аби тільки швидше світанок: на поїзд — і додому. Вблагаю контролерів не мати мене за злісного безбілетного зайця, наплету дурниць, що гроші загубила чи в мене їх украли. Врешті, до міста — лише одна зупинка, не будуть же вони зривати стоп-кран посеред поля. Та й перший рейс настільки ранній, а отже, передбачаються ледь не порожнісінькі вагони, що й контролери навряд чи стануть заради кількох пасажирів зриватися ні світ ні зоря на ноги з-під теплої ковдри. Ось лише дід якийсь ку-ку, та ще й з револьвером, треба з ним бути дуже обережною.

Чи спала я, чи ні, — здається, навіть очей не склепила. Чула, як до старого приходили якісь люди, про щось із ним шепотілися. Якийсь молодий чоловічий голос водно твердив, що треба зривати не рейки, а паровози, й що це наказ із центру. Причина? Паровозів мало, рейки — в надлишку. Дід йому перечив, запевняв, що хлопці роблять виїмково те, що можуть, а не те, що від них вимагають, якщо такі вимоги неможливі. Потім нічні гості, напевно, пішли, дід заліз у курінь, довго шарудів у листяному настилі рукою. Напевно, таки намацав свою зброю, бо заспокоївся, обернувся головою до входу в курінь, покликав Бровка, який влігся в старого під боком, і заснув.

А тоді почалася стрілянина. Спочатку далека, а згодом дедалі ближча. Дід вискочив із куреня і зіткнувся з німецьким офіцером. Світив повний місяць, тож я могла чітко розрізнити блискучі нашивки на воєнному мундирі. Кіно знімають чи що? Дід міг би мене й попередити! Я навіть хотіла також вискочити з куреня, але дід вистрелив у німця, сталася осічка, після якої старий чомусь кинувся тікати вглиб лісу. Офіцер зазирнув у курінь, блиснув ліхтариком, у світлі якого мав би побачити мене, але чомусь не помітив і німецькою мовою віддавши команду

доброму десятку солдатів, які не могли справитися з дідовим Бровком, поки його не пристрелили, повів своїх підлеглих у хаші слідом за старим.

Надворі світив місяць, було видно кожен листочок на найближчих деревах, росу на стеблинках трави. Спиці у дідовому велосипеді під розлогою сосною блищали, як золоті, а посеред покосів скошеної трави нерухомо лежав із роззявленою пащею мертвий Бровко. «Це не фільм!» — кричав у мені тваринний жах. «Такого бути не може!» — не погоджувався тверезий розум. Коли зазоріло й появився рожево-сірий відтінок у блідому світанковому освітленні, я наважилася вилізти з куреня. Десь далеко співали півні й гавкали собаки.

«Німці курям давно б поскручували голови й зварили собі м'ясний суп! Ще до твого народження війна закінчилася!» — зловтішно констатував розум. «Ти ж усе бачила власними очима!» — не здавався досі остаточно не розвіяний страх. Я зібрала в кулачок усю свою мужність і вирішила, не відкладаючи, прямувати на залізничну станцію. Через хвилину десять зрозуміла, що мої нещасні копійки випали з кишеньки. Прийшлося вертатися в курінь.

Але ж його на широченному узліссі вже не було! Й трава стояла некошена-неторкнена. І велосипед під липою не блищав спицями, хоч липа нібито була та сама. Дідової коси під куренем також не було! Й убитого Бровка. Я уважно обійшла те місце, на якому, як мені здавалося, стояв курінь. Ось моїх дев'ять копійок: три вкупі і шість по копійці. Отже, я ночувала саме тут. Але ж... Мені зробилося знову дуже лячно, так само лячно, як уночі, коли німецький офіцер обличчям до обличчя зіткнувся біля куреня з дідом. Я щодуху побігла геть лісовою дорогою. Маленька залізнична станція була на місці, й це мене, засапану й розтривожену до півсмерті, хоч трохи заспокоїло. На жовтій табличці, прикріпленій до електричного стовпа, виднівся розклад електричок. Я зирк-

нула на годинник. Він чомусь не йшов. Проте я не могла втратити перший поїзд, адже ще навіть сонце не зійшло! Коли ж електровоз протяжним звуком здалеку засвідчив про своє прибуття, мені раптом стало страшно, що електричка чомусь не зупиниться, але вона загальмувала й навіть відкрила всі свої двері, хоч єдиним пасажиром на порожнісінькій станції була тільки я.

У кутку, розкинувшись на всю лавку, спав якийсь дебелий п'яний чоловік. Я вже вирішила перейти в інший вагон, коли почула протяжний звук автомобільного клаксона: до поїзда з усіх своїх кінських чи козячих сил поспішала старенька машина-«інвалідка». Зав'язана у дві хустини – тоненьку білу під низом і грубу шерстяну зверху – бабуся проворно кинулася до вагона. Покинувши машину з відчиненими дверцятами, дуже подібний до бабусі товстий онук з кошиком яєць і скляними слоїками з молоком у полотняній квітчастій торбині ледве встигав за нею. Машиніст засигналив: електричка відправляється! Очевидно, боячись опинитися у поїзді, що вже починав рухатися, хлопець подав бабусі її багаж лише в тамбур, а не став заносити до вагона. Я схопилася з місця, ледве підняла бабусині торби й потарабанила їх у вагон, а вдячна старушенція, витираючи білосніжною хустинкою піт з лица, залепетала:

– Нехай Бог тобі дасть здоров'ячка за твою доброту! Здалеку їдеш?

Насправді я жодної уяви не мала про маршрут цієї електрички, тому сказала, що з кінцевої зупинки.

– Це ж, мабуть, вже цілу годину? І тобі не страшно було самій?

– Моя станція велика. Там на пероні й серед ночі є люди.

– Я питаю: у вагоні самій не страшно? Он хропе якесь жіноче «щастячко». Зв'яжися з таким навіть випадково – добром не розв'яжешся.

— Та ні, він сумирний. Як уклався, так досі не ворухиться! Горілка — найкраще снотворне.

— А я внука буджу-буджу: вставай, дитино, поїзд втрачимо. Лукась одне око розплющить — і лише: «Ще темно. Не поїду, поки не розвидниться». Я кажу: «Поїзд не чекатиме сходу сонця», — а внук: «Зате нас чекатиме дід Корній, сама розповідала!» Я нажахала його звечора людськими побрехеньками, й через власну дурну голову мало електричку не спізнила. Завтра було би їхати вже пізно: дочка третього внука народила, хрестини в суботу хоче справляти. Треба ж гостям і наварити, й напекти. Ось я і набрала всього в три-чотири руки, а маю лише дві.

— Вас хоч зустрінуть?

— Маю велику надію, але... Якщо ні, ти не допоможеш мені оце все донести до будинку доньки? Це зовсім близько від вокзалу. Й ліфт є, не треба по сходах на дев'ятий поверх перти. Я тобі навіть заплачу, якщо допоможеш! Наша електричка й так далі не поїде, зараз буде кінцева зупинка — тобі квапитися вже нікуди.

— Куди мені квапитися: піднесу вже ваші торби.

— Слава Богу! А я, знаєш, думала собі так: одну торбу лишу, дві піднесу недалеко й знову вернуся за третьою. Ну, й так знову й знову аж до самого будинку. Добре, що хоч тебе мені Бог послав. З добру годину прийшлося б мені з сумками отак воловодитися. Дорога в чотири рази довшою виявилася б. Я собі руки повривала би сумками, але що робити? Ради нема: захланне око ніколи з руками дружби не водить.

— А що то за дід Корній, якого ваш дорослий онук боїться? — перебила я балакучу бабцю, надіючись почути для мене найцікавіше.

Бабуся стнула плечима.

— У наших лісах у війну партизани були. Але, якщо чесно, — які партизани? Просто підмовив дід Корній кількох хлопчаків німчурам хрину втерти. Зривали вони

рейки на залізниці то тут, то там. Вибухівку тоді роздобути було, що у два пальці свиснути. Потім на Корнія два радянські парашутисти вийшли, почали партизанський загін створювати. Дід чомусь був категорично проти цього. Ну, й заgrimіли невдовзі: й парашутисти, й три підпарубчаки з нашого села, й дід Корній. Ліс рідкий, сховатися ніде. Німці їх усіх перестріляли в одній-єдиній сутичці. А діда Корнія зловили останнім і повісили посеред нашого села. Довго висів, щонайменше місяць: я це пам'ятаю. Потім, уже після війни, люди почали подекувати, що в лісі зі старим дехто й досі зустрічається. Переважно влітку, вночі, при повному місяці. Старий навіть із цими випадковими людьми розмовляв, але чомусь був переконаний, що війна досі не закінчилася. Три роки тому наш п'яний сусід, коли опівночі здуру повертався з весілля від куми, яка дочку одружувала, в розмові з дідом Корнієм просидів біля його куреня в лісі мало не до ранку. Правда, коли німці з автоматами з-за дерев вийшли, мало зі страху не вмер. Як додому навпростець через ліс прибіг – пояснити не міг навіть власній дружині. Вона й розп'якала на все село: мовляв, допився Грицько до чортиків. Але навряд, щоб це приверзлося йому від горілки. Та й ще зо п'ятеро наших у різні роки з цим, німцями повішеним, Корнієм як із живим зустрічалися, тільки згадувати про це не особливо хочуть, бо інші з них підсміюються. Отак-то, дівонько. Я свого Лукася налякала, щоб до дівчат у сусіднє село через ліс не ходив, а він навіть машиною везти мене на станцію збоївся, чекав, поки півні не закукурікають. Ти ж сама бачила: я мало поїзд не втратила через свій дурний язик.

Бабцю так ніхто з електрички й не зустрів. Прийшлося нести її сумки до самої доччиної квартири навпростець поміж будинками. Даремно балакуча бабуся переконувала мене, що так найближче, – ми витратили щонайменше годину, поки добралися. Вже перед ліфтом стара ви-

тягла з вузлика у пазусі паперовий карбованець, і я в неї ці гроші таки взяла, згораючи з сорому, адже добратися до села «зайцем», як сама прекрасно розуміла, навряд чи мені вдалося б.

Вдома Уляни й Ромки не було — вже побігли до школи, а Поля і Леся зустріли мене реготом і аплодисментами. Я забралася в нашому саду в непролазні хащі й наревілася досхочу. Допомогти мені це не допомогло, якийсь осад у душі все одно залишився назавжди, але надалі вже вдавалося грати роль байдужої до тижневих кпинів обох моїх кривдниць. Одна Ромка в ті дні мене розуміла:

— Ти нібито не плачеш, але я відчуваю: ридма ридаш. Потерпи ще трохи: я закінчу школу, ми заробимо багато грошей, поїдемо кудись далеко-далеко, будемо ходити в театр щонеділі, а після роботи навіть посеред тижня в парк, на пляж. Я найкращі плаття тобі куплю, туфлі з золотими пряжками, заміж видам!

— Чи не за принца часом?

— Ще за кращого, ніж принц, ось побачиш!

Мої сестри таки подали документи в ПТУ і вже з вересня почали вчитися на перукарок. Як круглим сиротам, їм призначили підвищену стипендію, безплатно харчували й посезонно вдягали. На мої руки це було значно легше, але щосуботні приїзди Полі й Лесі рідко закінчувалися миром. Переважно обидві вже у неділю зранку починали вимагати в мене грошей, при цьому добре знаючи, що зарплата няні не гумова і я ледве забезпечую всіх нас найнеобхіднішим. Поля брала мене за горло вбивчими аргументами, що своєю скупістю я псую їй життя, марною найкращі сестрині юні роки. Леся підтримувала Полю в тому, що вони живуть поза межами нашої сім'ї, отже, на їхнє харчування грошей я майже не трачу, тому повинна належну їм частку віддавати налом. Працювати на городі обидві категорично відмовлялися: вибирали картоплю лише я, Ромка й Уляна. Правда, Уляна постійно торгува-

лася, що працюватиме лише за умови, якщо вечорами я відпускатиму її на вечірній сеанс кіно. Я нагадувала сестрі про випадок із Лесею – вона злилася, заявляла, що не настільки дурна й на «старичків» не клює, але на зло мені вийде заміж відразу ж після закінчення восьмого класу, щоб я її не експлуатувала!

Коли одного вечора я побачила біля нашої хвіртки Петра Першого, то в голові аж блиснуло: ось і наклюнувся потенційний Улянин женишок-«старичок»! Треба його гнати, поки не закучерявив сестрі голову. Проте Петро заявив, що вже четвертий день біля нашої хати очікує мене. Причина? Я йому давно подобаюся, він зовсім не проти нашого одруження навіть через тиждень. З нас буде гарна пара, бо ні в нього, ні в мене ще нікого не було, ми ніби й не кавалерували: я не дівочила, він – не парубкував. Інакше кажучи: почнемо сімейне життя з чистого зошита, не те що сторінки.

Звичайно, мій женишок-«старичок» брехав, аж дим курився. У селі знали про його походеньки й до вдів, і до сільської курви Гасі, й женихання до всіх стрічних-поперечних молодлиць і дівчат. Проте я вкусилася за язичок вже тоді, коли іронічні слова готові були вискочити з моїх уст. У мене також був Льончик Жбанкін! Та й аборт я зробила – це, напевно, набагато більший гріх, аніж походеньки нашого сільського Петра Першого.

Парубок несподівано почав признаватися, що вдома йому нема місця: мама й вітчим усе запишуть молодшому братові, також Петрові, бо мамин другий чоловік Прокіп Шумигай колись наполог, щоб їхню спільну дитину назвали на честь його батька, тобто також Петром, а два сини з однаковими іменами постійно спричинювалися до плутанини. Тож у сім'ї їх стали називати Петро-перший і Петро-другий. Від молодшого числа послідовність народження з часом відпала, а старший в обиході цілого села залишився Петром Першим. Тепер брат на-

думався женитися, але в його нареченої молодяттам жити нема де, а в них їхня мамина хата на дві половини, тож вітчим постійно товче й товче пасинкові: «Женися, шукай собі дівку з хатою — і вибирайся від нас під три чорти!»

— Наша хата також на дві половини, а в ній нас, сестер, аж п'ятеро! — зіронізувала я.

— Твої сестри неодружені, житимуть усі разом у більшій кімнаті, а ми з тобою — у маленькій!

— О, ти вже все за всіх вирішив!

— Вирішив, бо від тебе і старший, і мудріший. Вийдеш за якогось свого ровесника — наплачешся на ціле життя. Буде ляля в чепчику на твоїй одній руці, а дорослий лялюк — поруч, й саме він вимагатиме ще більшої уваги, ніж ваше спільне немовлятко.

— Петре, мені сестер треба на ноги поставити, а тоді вже про себе думати!

— У тебе, звичайно, ще є час думати, а я дуже скоро не матиму де жити!

— Звернися зі своїми проблемами до Віри Цибулько! Може, захоче тебе прийняти по старій пам'яті. Ви колись із нею після школи цілих три роки зустрічалися, поки тебе в армію не взяли!

— Думаєш, я про Віру не згадував? Не виходить у мене з нею нічого. Вона — розвідниця з дитиною, а Вірин малий — копія її колишнього. Що, мені ціле життя мати в хаті Цибулькову мармизу в зменшеному масштабі?

— Петре, в дитинстві на твою голову нічого важкого не падало? Слухаю тебе — й думаю: всі твої нещасні мізки, напевно, давно повилітали.

— Ну-ну, поговори мені! Востаннє питаю: вийдеш чи ні?

— Ні! — розсміялася я у відповідь, встигнувши подумати: ну й залицяння, ні в казці сказати, ні пером описати! — а коли зайшла в сіни, впритул зіткнулася з Уляною.

Напевно, сестра підслуховувала нашу розмову з Петром Першим, бо лиш захихотіла. Вночі мене охопила люта без-

сонниця. Звичайно, двадцять років для відданиці у селі — це дуже багато. Ніхто на мене й так уже не дивиться, а з часом — тим більше. Тільки вийду я заміж за Петра — про яку допомогу сестрам можна буде говорити? Він же, як повернувся з армії і застав Віру одруженою і вагітною, разом зі своїм дружком Русланом Муханемедом навідалися в гості й зачитали довжелезний список колишніх Петрових подарунків, які Віра мала або віддати в цілості й сахранності, або повернути їхню вартість грішми. У список входили й пластмасовий кулон, і три мотки ниток «муліне», й набір голок, і фіолетовий графин з трьома склянками, і в'язальна машинка, яку Віра ще й не розпаковувала, і наперсток, і ще багато-багато інших дрібниць, одна мізерніша від іншої. Пліткувало все село! Врешті, напевно, якраз тими півторарічними вимаганнями й навіть судовою тяганиною Петро Перший зруйнував Вірину сім'ю. А ще... Як мені признатися, що я вже не дівчина? Розтрубить про це цілому селу, в свяченій воді не омиюся. Якщо ж і про аборт Петрові промовлюся, рано чи пізно мені взагалі хіба що вішатися прийдеться. А не сказати законному чоловікові про такий страшний гріх не в моїх правилах. Що на брехні будується, те брехнею і руйнується! Може, у мене взагалі більше дітей не буде. Чоловік про це має бути попередженим! Інакше — підло й нечесно.

Наступного вечора Петро припхався знову. Поля і Леся чомусь на вихідні не приїхали, Ромка й Уляна пішли до школи на танці й забарилися до сутінків. На леваді соловейком витьохкував шпак, час від часу збиваючись на скрипучі звуки бензопили. Буйно цвіли черемхи й верби по всій нашій вулиці, незграбно літали і падали у траву тут і там травневі хрущі. Як тільки я вийшла до криниці по воду, Петро Перший гукнув мене від нашої хвіртки — втікати не випадало.

— Ну, надумалася? — замість «добрий вечір». — До братового весілля залишився місяць!

— Значить, ще є мені час думати щонайменше місяць.

— А ти знаєш, що наш сільський дитсадок закривають? Кажуть, не виплачували працівникам зарплату півроку, а тепер ось виплатили.

— Ну, справді виплатили.

— Це щоб претензій не було, коли звільнятимуть увесь штат. Бо навіщо тепер у селі дитсадок? Он головиха плаче: колгосп розпадається, селяни якихось паїв вимагають. Муханемеди агітують створити нове господарство, добитися великих прибутків! Ага, втішитися чортик цвяшком! Але я свій трактор таки заберу замість паїв! Мати свій трактор у селі велике діло! Голодувати ніколи не буду! А інші як собі знають! Хто щό виростить на городі, на тому й лише житиме. Отак! Зате люди, які працювали в місті, майже всі поробилися безробітними: заводи, фабрики закриваються.

— А ти з чужого лиха тішишся?

— Чому тішуся: підкреслю, що настала хоч якась справедливість, а то все вважалося: місто — це щось, а село — ніщо. Тепер усе стало з голови на ноги.

— Чи з ніг на голову?

— Хіба не все одно? Ти чула, що Шурко Мотричко зібрався на заробітки за кордон. Давай, одружимося, й ти також поїдеш у Польщу або Чехію! Не бійся, за твоїми сестрами пригляну, городові ради дам, із коровою справлюся!

— Може, саме ти поїдеш разом із Мотричком?

— Я — пас. Як не знайду роботи, прийдеться із смітників харчуватися. Шурко розповідав, як три місяці минулого року голодував. Я — ні. Мотричко каже, що жінкам за кордоном легше роботу знайти, ніж чоловікам. Заробила б ти грошей — ми таку хату відгрохали б! А вітчим із заздрості лікті кусав би! Не вагайся, виходь за мене заміж!

— Ні, Петре, не стану я тебе вводити в старість. Сам кажеш, що лише місяць на роздуми залишився, навіщо

тягти? – шукай собі іншу наречену. Може, наш дитсадочок ще й не ліквідують.

Проте до місяця всіх нас з роботи звільнили: заради семи діток утримувати цілу установу виявилось дорогою забаганкою, а мами інших дітей уже поробилися безробітними й не приводили малят у садочок насамперед тому, що й грошей не мали платити за їхнє харчування.

Ромка й Уляна закінчили восьмий клас по-різному. В Уляни в атестаті світилися «трієчки» зверху донизу, а сама вона несподівано примкнула до компанії Полі й Лесі. Вечорами всі троє кудись пропадали, а коли серед ночі поверталися в компанії, під нашою хатою ще з годину-дві бринькала облізла гітара й Шурко Мотричко виспівував:

*Солов'я ми слухати пішли,
На травичку у саду лягли,
Галя стала вигинатись,
Я до неї пригортатись –
І зробили все, що ми змогли!
Як я хочу слухать солов'я!
Чесне слово, хлопці, то не я!
Як згадаю ті моменти –
Тиждень сніться аліменти:
Двадцять п'ять копійок від рубля!*

Коли ж далеко за північ кавалери розходилися, а мої сестри починали співати «Місяць на небі, зіроньки сяють...», з ліжка схоплювалася Ромка й уже вчотирьох мало не до світанку дівчата давали такий концерт, який можна було, без жодних перебільшень, записувати на платівку. Мені також кортіло виспіватися разом із сестрами, але я боялася Полиних кпинів. Пам'ятала, як учителька музики й співів у шостому класі заставила мене зі сцени на жовтневі свята заспівати про японських моряків, на яких упала хмара пилу від вибухів у Хіросімі чи Нагасакі.

Пісня аж ніяк не надавалася для мого сопрано – її найкраще міг би виконувати чоловік із баритоном чи навіть басом, тож усі репетиції перед злополучним концертом минали під учительські невдоволені окрики: «Не верещи! Чому дереш горло? Бери нижче, я тобі сказала!» «Брала нижче», настільки це мені вдавалося, проте на сцені всі мої зусилля пішли прахом, бо помимо власної волі я «засопранувала» неможливі для цього голосу ноти: «Люді, астанавіте смерть! / Ва ім'я завтрашнева дня / Пусть мірний атам, магучій атам / Сіяет солнцем для меня!» Зал вибухнув диким реготом і улюлюканням, а що «мирний атом, могутній атом» незабаром по-диявольськи підло проявив себе на Чорнобильській АЕС, то ні мого виступу, ні одіозної пісні не могли забути роками.

Восени Ромка пішла до школи в наступний клас, Поля і Леся продовжували навчання в ПТУ, а Уляна, заявивши мені, що вже три місяці вагітна, понесла із Петром Першим у сільраду заяву. Поділ території хати наших батьків відбувався дуже бурхливо: сестри вимагали, щоб молода сім'я вила гніздечко десь у зовсім іншому місці, Уляна ридала, Петро тричі писав заяву в міліцію.

А однієї весняної неділі наступного року, коли Петра з Уляною та дітям не було вдома, ми, всі четверо сестер, вирішили зробити остаточну маленьку нараду. Поля кричала, що закінчить ПТУ – й тільки її в селі будемо бачити, Леся нарікала на долю, що ніяк не посилає їй багатенького «папіка», Ромка благала дати їй можливість закінчити школу й тоді вже робити сімейну революцію, скільки кому завгодно. Знервовані до краю сестри зі злості й розпачу то одна, то інша вибігали з хати, але згодом знову поверталися й сварилися ще запекліше, доводячи, що все це дуже несправедливо насамперед стосовно кожної із них зокрема.

У ті часи ми жили виїмково за рахунок надоїв нашої корівки. Кожного дня в післяобідню пору я везла на ба-

зар молоко, сир, сметану, ранньою весною – ще й черемшу з найближчої лісопосадки, з нашого ж парничка – молоду редиску, зелену цибулю, кріп, петрушку, й ми якось перебивалися з хліба на воду. Найважче було з одягом. Секонд-хенду тоді ще взагалі не існувало, дівчата росли, як з води, й час від часу мало не силою відбирали кращі речі гардеробу одна в іншої. Мої ж студентські вдяганки давно були з неабияким боєм-розбоєм поділені між сестрами, і я в один незворотній момент перейшла на мамин одяг, який ще кілька років тому ненавиділа за допотопність, зношеність і некрасивість. Стояла в рядку літніх жінок на базарі й пропонувала, вихваляючи, як і всі інші баби, міським перехожим продукти, які щойно привезла у двох картатих сумках із села. Скільки тоді мені можна було дати років? Щастя, якщо п'ятдесят. Але за паспортом я не досягла ще й половини цього віку. Вдома Петро постійно грубо залицявся до мене, коли поруч не було Уляни, а вона ходила вагітна другою дитиною й дико мене ревнувала до свого законного. Тільки через кілька років призналася, що благовірний постійно вішав їй на вуха локшину, нібито я до нього чіпляюся при кожній слушній нагоді.

Тим часом Поля і Леся закінчили своє ПТУ й почали марити інститутом культури Поплавського, а ще – власними салонами краси. У перукарнях, де сестри працювали, їм платили нікчемний мізер, клієнти вичитували моралі за погано зроблені укладки чи стрижки, тож дівчатам приходилося по кілька разів переробляти свою роботу, й це в кращому випадку. У гіршому – клієнтки вимагали грошової компенсації або приводили своїх бой-френдів – і тоді Полі доводилося втікати через вікно в туалеті, а Лесі тихенько розраховуватися з роботи й надалі міняти старе місце праці на перукарню в іншому мікрорайоні.

Тривав 1994 рік, час глибокого соціального дна, крайніх нестатків, безправності й убожества. Ромка, закін-

чивши школу зі Срібною медаллю, влаштувалася швеєю на якусь наполовину підпільну фабрику, яка спеціалізувалася на модному жіночому одязі, до якого пришивалися яскраві французькі етикетки. Вимоги до роботи були драконівськими: навіть внутрішні шви піджаків та блузочок дівчата обшивали атласними окантовочними стрічками, а за найменший недолік продукції зі швей вираховувалася половина заробітної плати. Проте всі трималися робочого місця, як реп'яхи кожуха, адже це був чи не єдиний шанс заробляти на життя. Наприкінці кварталу приїжджав замовник, як його називали підлеглі, Наш Француз, відзначав ударниць походом з ним у єдине в містечку більш-менш пристойне кафе, забирав товар і зникав до кінця наступного кварталу. Ромка декілька разів довірливо намагалася признатися мені, що нібито Наш Француз пропонує їй руку й серце, але я вичитувала сестрі за легковажність і щоразу малювала їй незавидну перспективу служниці чи й повії на чужині. У відповідь Ромка несподівано взялася вивчати французьку, навіть найняла собі репетитора, щоб під час чергового приїзду Нашого Француза заявити йому, що мріє стати лікарем, а тимчасово працює швеєю лише тому, що так склалися вкрай несприятливі обставини її життя. Коли сестра привела свого потенційного нареченого до нас додому, він був упевнений, що я – Ромчина мама, чим шокував мене до сліз, але всі емоції розпачу й гніву Луї сприйняв за своєрідну радість від того, що Ромчине життя складатиметься якнайкраще. Я наполягла, щоб молодята розписалися в Україні, ще до виїзду Ромки за кордон, і Луї на це погодився без жодних заперечень. Із Франції сестра писала, що в них усе дуже добре, Луї купив їй авто, найняв репетиторів і вона наполегливо готується до вступу в медичний заклад, який чоловік без жодних заперечень готовий оплачувати, поки Ромка не стане повноцінним лікарем найвищої кваліфікації. Час від часу сестра запро-

шувала мене до себе на постійне місце проживання, але я боялася стати їй тягарем і своєю присутністю поламати Ромчине щастя.

У цей час із України почали масово виїжджати лікарі, вчителі, інженери, дипломовані науковці. А як же могло бути по-іншому, якщо по кілька місяців підряд навіть працюючим або пенсіонерам держава зовсім не платила зарплати чи пенсії? У нашому селі виїхало до Італії, Чехії та Польщі більше п'ятдесяти осіб. Жінки влаштувалися переважно нянями-доглядальницями психічно хворих або прикутих до ліжка бабусь і дідусів, чоловіки працювали на будовах. На перших порах мало не всі заробітчани мріяли заробити купу грошей, побудувати на батьківщині особняки, купити машини, вивчити в інститутах дітей – і обов'язково повернутися. Поки що всі надіялися: буде саме так, тільки так, а не по-іншому! Але над Україною не розвиднилося ні в 1995, ні в 1998, ні в 2002, і з кожним наступним роком бажання емігрантів повертатися ставало все меншим і меншим, поки не здрібніло до макового зерна.

Коли в нашій школі звільнилося місце класовода, я подала заяву в райвно на цю вакансію. Завідуючий райвно зневажливо покрутив у руках мій атестат про закінчення університету й тільки мовив:

– Зі шкільної зарплати навіть себе особисто не прогдуєш, а про сім'ю – й мови не може бути! Чоловік на заробітках за кордоном?

– У мене ні чоловіка, ні дітей, ні батьків нема, – буркнула я у відповідь. – Є сестри, але вони вже дорослі, працевлаштовані, а дві навіть одружені. Одна – за французом.

– То й їхала б до неї!

– Ні, тут хата, город, інша сестра з двома дітьми і своїм непутящим Петром...

– Ну, тоді вчителюй, якщо вже аж настільки забаглося

печеного льоду! Дерзай, але тільки щоб уже через місяць не приносила мені заяви про власне звільнення! Просилася ж на це місце одна жіночка передпенсійного віку. З будь-якого боку її кандидатура набагато надійніша, але з органів опіки мені розповідали про твоє гірке опікунство над чотирма сестрами, тому й не стану тобі відмовляти. Проте не оберуся свіжої мороки, як посеред навчального року знову прийдеться шукати й на твоє місце класовода!

Боже, з якою радістю я взялася до вчительської праці! Мало не днювала й ночувала в школі. Мої маленькі підопічні любили мене, як рідні діти власну маму. Тільки другий клас – це вже далеко не малята. Іноді вони мені вповідали таке, що я не знала, як реагувати на їхні запитання. Левко Куна якось заявив, що вчитися не буде й не хоче, бо простим роботягам за кордоном значно більше платять, аніж в Україні лікарям і вчителям. А ще додав, що найкраще – вирости й стати кілером: усі будуть боятися, а замовники великі гроші платитимуть. Я викликала Левкову маму й порадила їй з власним сином вести розмови не лише про гроші, а й про добро і зло. У відповідь розфарбована, як індіанський воїн, що прийшов оголошувати ворожому племені війну, густо напарфумлена молодичка розрепетувалася, що сама набагато краще від усіх вчителів знає, як має свого сина виховувати, і я їй у цій справі не указ. А насамкінець заявила, що ту суму, яку мені нараховують за місяць роботи, її чоловік за кордоном отримує всього за три години праці «взьми – подай». Коли ж я завела розмову з учнями про те, ким вони хочуть стати, як виростуть, виявилось, що крім банкірів, кілерів, топ-моделей і міс краси ніхто ніким більше ставати й не збирається. Отак! Злиденне буття продукує ущербну свідомість.

Народ жив на субсидіях, але для цього треба було випалити чимало газу, використати чимало світла. Хто цього не робив, субсидій не отримував. Люди почали вважа-

ти субсидії і пільги благом, навіть не припускаючи, що їх давно ограбували до нитки, а субсидії і пільги дають, щоб тільки створити видимість державної опіки жебраками.

Бартер набирав усе зловісніших форм. З працівниками великих кладовищ розраховувалися надмогильними плитами без вказаних прізвищ та імен потенційних покійників, робітники ткацьких фабрик отримували відрізи трикотажу, хутрофірм – замість зарплати – коміри песця, норкові шапки. Одного разу наш директор школи оголосив, що за три останні місяці ми отримуємо зарплату горілкою. Вчителі обурювалися й кричали, але вдіяти нічого не могли: прийшлося брати спиртне, якщо не бажаєш залишитися без нічого.

Мої Поля і Леся перепробували роботу в усіх перукарнях обласного центру. Більше працювати не було де, а в село повертатися вони не збиралися. Приїжджали додому злющі й починали мені доводити, що, може, з них перукарки й нікудишні, зате керувати підлеглими вони вміють, тож з радістю набрали би штат найкращих спеціалістів для своїх перукарень і відкрили би власні салони краси, але одна біда: нема грошей! Щоправда, є ще й інше лихо: треба здобути диплом про вищу освіту. При вході в перукарню такий диплом можна повісити в золоченій рамочці! Я заперечила, що вищої освіти перукарям не дає жоден навчальний заклад, і почула про якийсь екстрамодний інститут Михайла Поплавського, в якому здобувають вищу освіту й співачки, і кравчині, й навіть перукарки, тому Поліна й Леся неодмінно збираються там вчитися бодай на заочній формі. Коли ж я засумнівалася, що сестри взагалі мають шанс туди вступити, як найвагоміший контраргумент прозвучало, що в інституті Поплавського навчання лише платне і, якщо тільки є атестат про середню освіту й гроші, таким абітурієнтам вступ завжди гарантований. Поля дорікнула, що хоч настільки тяжко було нашій мамі, вона дозволила мені

вчитися в університеті, щонеділі сумку з продуктами для мене на цілий тиждень готувала. А коли мами не стало і я перевелася на заочну форму навчання, сестри найбільше натерпілися й від нестатків, і від моєї відсутності. Леся розплакалася, що якби я була вдома в той страшний для неї день, Сава-Звір не згвалтував би її в нашій столі!

Врешті, все завершилося тим, що я на вимоги Полі й Лесі погодилася їхати на заробітки в Італію, і дівчатам від моєї вимушеної капітуляції раптом попустило: заспокоїлися, навіть узялися ліпити вареники з сиром, чого не було вже в нашій хаті щонайменше з того часу, як Уляна вийшла заміж за Петра Першого.

Мені довелося добряче побігати по селу, щоб напозичити відповідну кількість доларів для візи й плати за дорогу. Правда, спочатку Поля і Леся вимагали, щоб я заставила Рому покрити всі витрати, але я також вперлася: бодай слово про мій намір їхати на заробітки в Італію наша Рома почує від сестер – я взагалі нікуди не поїду. А мені особисто – що? Роботу в школі маю. Корову в стайні й десять курей у курнику – теж. Картоплі в погребі вистачить до весни, ще й навіть посадити залишиться. Мені особисто закордонні заробітки без жодної потреби!

Сестри притихли, надалі зробились, як шовкові. Поля навіть щоденно порала худобу, не допускаючи мене до стайні, а Леся без жодних нагадувань варила їсти й постійно приструнчувала Петра, коли між ним і Уляною виникали дрібні, але досить в'їдливі сварки.

Виробити візу в італійському посольстві в Києві виявилось справою непростою. У живій черзі мені довелося простояти три доби. Такого наслухалася, що мала що згадувати до нових віників. Переді мною в посольстві двом молодичкам, підловивши на якійсь маленькій брехні, відмовили категорично, тому на щось інше вже не надіялася і я. Вирішила казати правду. Почала з того, що маю вищу освіту й працюю в школі. Чотири з поло-

виною роки була опікункою молодших сестер. Всі вони вже повнолітні, дві навіть одружені, одна вийшла заміж за французького бізнесмена. Чому хочу виїхати на заробітки? Планую відкрити власний бізнес і треба заробити стартовий капітал, що в Україні явище неможливе апіорі. Чи думаю залишатися в Італії? Ні, обов'язково буду повертатись додому. Якби планувала залишатися, вибрала б Францію, де живе молодша сестра, яка вже навіть отримала французьке громадянство.

На моє здивування, всі документи підписали, візу видали. Я йшла по засніженому Києву і відчувала, як раптом усе змінилося: я сама, мій завтрашній день, моя доля. Біля центрального поштамту на плитах красувалися назви обласних центрів і відстань до них від Києва. Боже, я таки живу не в найдальшій області, а в Києві оце вперше. Цікаво, як спеціалісти визначають відстань між столицею і обласними містами. Мабуть, ці слова я промовила вголос, бо якийсь чоловік з гостренькою борідкою відповів, що береться відстань між поштамтами: ось оцим київським та будівлею головної пошти названих міст, де є відділення листів до запитання.

Лінда! Вона ж обіцяла мені писати із своєї Землі Обітованої в Київ кожного січня! Проте сьогодні лише десятого, листа від Цуммер, мабуть, ще нема, а ті, що приходили раніше, давно відправлені назад у Ізраїль. Тремтячими ногами я ввійшла в поштамт. Мені показали потрібне віконечко. Я простягнула надміру намарафеченій дівчині паспорт, і вона почала перебирати кореспонденцію у вузькому ящику. «Не буде нічого! Не буде!» – вистукували гарячі молоточки в мої скронях. Але фіфа байдужим жестом простягнула мені жовтий бланк, поклала перед собою конверт із великими яскравими марками, на якому я впізнала розмашистий Ліндин почерк, і мовила:

– Заповнюйте дані свого паспорта уважно й виразно. Бланків обмаль. Зіпсуєте – іншого не дам, а це означає,

що адресованого вам листа сьогодні не отримаєте.

Я постаралася не зробити жодної помилки. Коли ж Ліндин лист опинився в моїх руках, побачила на ньому сьогоднішню дату прибуття. Добре, що не прийшла сюди вчора чи позавчора, коли послання від Цуммер ще точно не було. Якби вчора листа не виявилось, я сюди не зайшла б і сьогодні.

Лінда писала, що вже вкотре чекає на мою відповідь, а кожного року її листи повертаються назад. Уже з цієї причини багато розповідати про себе не буде. Сповідатиме тільки, що в них із Давидом усе гаразд, мають троє дітей, Давид відкрив приватну онкологічну клініку. Якщо я цей лист отримаю, то Лінда напише про все, що тільки мене зацікавить, докладніше. Наприкінці: «PS. Ганно, чому ти не озиваєшся? У Вашій країні так багато змінилося, вже можна вільно листуватися хоч з Гондурасом, хоч із Гваделупою, а ти мовчиш. Невже настільки важко приїхати до Києва бодай один раз на рік і отримати мого листа? Що сталося? Ти мене зовсім забула, Ганно?»

Цілу ніч уже вдома я писала Цуммер листа. Про те, що діється в Україні, про сестер, про головиху Дарку Оверківну. Наприкінці додала, що їду на заробітки в Італію, бо Поля й Леся не мають стартового капіталу, щоб відкрити власний бізнес. Також пообіцяла написати Лінді з Італії, але, якщо мого листа не отримає, нехай наступного січня напише мені до запитання на головний поштамт у Київ, бо хто знає, що саме за цей рік зі мною ще може статися, та й Ліндина ізраїльська адреса може помінятися чи загубитися мною.

Мої італійські заробітки виявилися гіршими від пекла. Два тижні я взагалі не могла знайти роботи. Переїжджала з одного населеного пункту в інший, харчувалася недоїдками зі сміттєвих контейнерів. Біда, коли людина абсолютно не володіє мовою країни, в якій опинилася. Ще гірше, коли поруч нема жодної душі, яка б підтримала, порадила,

замість того, щоб заздрити й шкодити. Мені здавалося, що якби я раптово померла, ніхто не тільки не сповістив би моїх рідних, а й навіть не брався б їх розшукувати.

Сеньйора Мічеліна, в якої на роботу я влаштувалася спершу, вважала себе світською левицею. Псевдоприйоми, псевдобомонд, псевдозалицяльники, постійні конфлікти господині з власним чоловіком, непорозуміння з прислугою. А загалом, вреднюща бабера, яка в невеличкому містечку уявила себе найбагатшою і найталановитішою людиною. Не знаю рівня її письменницьких здібностей, бо не читала Мічелініних книг, але чисто візуальні й слухові враження в мене були однозначними: шанувальники її таланту приходили, скоріше всього, лише щоб нажертися й напитися. Породиста, як дорога кішка, Мічеліна після першого ж компліменту на її адресу входила в раж, манірно роздягалася як професійна стриптизерка, негліже читала присутнім свої рукописи, випускаючи з уваги, що з якогось моменту її вже ніхто навіть не слухає. Насамкінець й сама напивалася в дюндель і вимагала від прислуги гнати гостей в шию. Поки я не розуміла італійської мови, побачене викликало в мене тільки зачудування й навіть острах, але через три місяці я зробила дивовижні відкриття: моя сеньйора уяви не має, хто такий Данте Аліґ'єрі чи Петрарка, Санта Рафаель, Мікеланджело Буонаротті чи Леонардо да Вінчі. На стінах її просторого будинку в золочених рамках висіли картини світових геніїв, але я дуже сумнівалася, чи це не були дешеві репродукції-копії замість сеньйорою мало не щоденно хвалених-перехвалених оригіналів. Чоловік моєї господині – сеньйор Елмо – насправді люто ненавидів свою дружину через скопище її залицяльників, але також грав роль представника богемного світу й всоте цитував Мічелініним гостям напам'ять уривок вірша Горація, що його мало не з дитячих літ я знала в переробці Олександра Пушкіна як поезію «Я памятник себе воздвиг нерукотворный...»

Хоч платили мені зовсім мало, чого на першому етапі свого заробітчанства я не розуміла, зате обов'язків на мою шию навішали дуже багато: прибрати в домі, піти на базар за продуктами, двічі на день зварити їсти, за велінням господині вираховуючи калорії кожної страви на кольорових клаптиках паперу, які магнітами причепити на холодильник, скупати сеньйору, зробити їй манюкюр і педікюр, щодня випрати білизну, терміново випрасувати все, що тільки сеньйорі забагнеться вдягнути через якихось десять хвилин. Інші служниці займалися виїмково розважанням Мічелініних гостей і зі мною майже не спілкувалися: Ніна грала на піаніно, Люся – на арфі. Чесно кажучи, ці тридцятилітні українські заробітчани на ділі виявлялися музикантками поскільки постільки, але псевдо-богемним товариством їхні виступи розцінювались як особлива родзинка. Більше того, шанувальники таланту моєї господині часто їх і обмацували, й пощипували, й очевидно, схилили дівуль до інтиму, пристрасно шепочучи їм на вушко щось таке, від чого ті палахкотіли, як світлофори. Не цурався флірту з музикантками й сеньйорин чоловік, а все це збоку виглядало досить вульгарно і непристойно. Та ще гидкішими були сімейні сварки після того, як гості розходилися. Сеньйора била посуд, верещала на все горло, як недорізана, часто навіть плювала в обличчя своєму чоловікові, дорікаючи, що заради нього пожертвувала талантом. Чистота у домі ніколи не підтримувалася. Про елементарну культуру спілкування говорити також не доводилось, а тому й не вірилося, що переді мною прямі нащадки колись благородних римлян. Якщо на мить заплющити очі, неважко було уявити себе посеред галасливого циганського табору із пряним запахом поту, й цей ефект виявлявся присутнім не лише в домі моїх роботодавців, а й на вулиці чи базарі, отже, вважався нормою життя в Італії. Вочевидь, ще з часів Римської імперії...

У неділю мені давали вихідний, і я потай від своєї сеньйори їздила в Мілан шукати легшої і краще оплачуваної роботи. Італійською мовою я вже сяк-так володіла, навіть читала короткі оголошення й в основному розуміла їх зміст, а головне — мала невеличкий запас грошей. Саме в одному з оголошень я й натрапила на пропозицію тричі на день вигулювати двох собак, за що їх власник пропонував солідну суму. Якраз висока оплата за таку некваліфіковану роботу мене й насторожила, тому про всяк випадок я переписала оголошення про потребу компаньйонки для старенької пані: вимагалось півтори години до обіду й дві з половиною опісля розважати сеньйору спілкуванням і прогулюватися з нею парком.

Собаки не на жарт мене перелякали вже при першому знайомстві з їхнім господарем: два здоровенні мармурові доги! Проте їхній власник узявся переконувати мене, що зубаті Бельмандо й Челінтано — ангелочки, а якщо мені аж настільки страшно, то під час прогулянок сеньйор одягатиме своїм песикам намордники. Плата загалом за три години вигулювання собак в день була величенькою, і я погодилася приступити до роботи вже з понеділка наступного тижня.

Старенька пані, яка потребувала компаньйонки, виявилася колясочницею. Її вимагалось возити в інвалідному візочку півтори години до полудня й дві з половиною — опісля заасфальтованими алеями тінистого парку неподалік від ошатного особнячка сеньйориного сина, в якого вона мешкала. Я подумала, що собак вигулюватиму всього тричі на день по одній годині, отже, й на сеньйору-колясочницю вистачатиме часу з надлишком, і погодилася й на цю роботу.

Але ще терміново треба було знайти житло неподалік від моїх майбутніх роботодавців, і ця справа зайняла набагато більше часу, ніж дві попередні. Проте до вечора я вже домовилася про малесеньку, як маршрутка-«Пежо»,

квартирку з кухнею всього на три квадратні метри під самим дахом просторого Бітіного особнячка, який чомусь нагадував готель, адже в ньому проживало чотири молоді сім'ї і два вже в поважному віці самотні чоловіки. Господиня квартир з якимсь наче африканським іменем Біті поцікавилася, чи вмію я смажити деруни й пампушки, а також варити борщ, бо її попередня квартирантка якраз цими українськими стравами зачарувала всіх сусідів, а вони замовляли в української заробітчаники її смаколики в такій кількості, що згодом українка ніде більше й не працювала, тільки цілими днями виварювала своїм клієнтам ними облюбовані страви. Я погодилася приготувати борщ і деруни на пробу, а моя господиня з власної ініціативи бралася вирішувати, чи її сусіди замовлятимуть у мене ці страви.

До самої суботи я покійно й старанно справлялася з усіма примхами Мічеліни й навіть не заїкалася, що вже знайшла собі інших роботодавців. Відкладала розмову з дня на день, передбачаючи, якими неприємностями вона обернеться. Нехай спочатку отримаю гроші за тиждень, інакше можна взагалі залишитися без уже заробленої суми! Сеньйора Мічеліна, ледве почувши про мій намір звільнитися й побачивши мене з усіма завбачливо спактованими речами в руках, завершала так, що здалося: на її лемент ось-ось набіжить який-небудь злющий-презлющий страж порядку й потягне мене у відділення допитувати, чим я настільки образила шановну сеньйору. Натомість її чоловік Елмо виявився більш практичним: обіцяв мені вже з наступного місяця вдвічі підвищити плату. Проте я заперечливо хитала головою на всі вмовляння, сумирно попрошалася з сеньйорою та її чоловіком Елмо й рушила до дверей. Услід мені пролунали скажені прокльони й полетіли один за одним тапочки моєї колишньої господині, а на додачу ще й порцелянова ваза, яка від удару об одвірок розлетілася на дрібні шматочки.

Сеньйора-колясочниця сподобалася мені відразу. Десять років тому інсульт обірвав її блискучу кар'єру мистецтвознавця, і тепер Вітторія потребувала співрозмовниці, яка бодай щось кумекала в літературі й мистецтві. Я переповідала їй зміст української класики: романів «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», «Собор», «Диво», повістей «Кайдашева сім'я», «Земля» – здебільшого те, що читала ще ученицею. Сеньйора Вітторія давала влучні коментарі до почутих із моїх уст сюжетів, а сама годинами розповідала про таланти Джованні да Мілано чи Мікеланджело да Караваджо. Ми напрочуд швидко здружилися і довіряли одна одній значно більше, ніж це можливо між служницею та її господинею. Якось сеньйора Вітторія запитала, чому я досі незаміжня. Несподівано навіть для себе самої я виклала всю правду, не втаюючи й найстрашнішого і найганебнішого.

– Тебе негайно треба видати заміж! Що було, те минуло й уже більше не повториться!

Довідавшись, скільки мені років, старенька розгнівалася ще дужче і заявила, що хоче зробити мені презент, подарувавши достойний для такої красуні гардероб. Я зітхнула, що це надто дорогий подарунок, тим більше, що вже майже погодилася продати свої коси, а запропонована мені ціна за волосся виявилася настільки високою, що одягтися в пристойний одяг тепер зможу без жодних проблем.

Сеньйора Вітторія так закричала, що з другого поверху збігли вниз перелякані син і невістка. Довідавшись від старої, у чому справа, вони гуртом почали втовкмачувати мені, що такі розкішні коси коштують принаймні втричі більше, ніж запропонували мені в перукарні, що я вже ніколи не викохаю такої краси, бездумно обрізавши свою гриву, а найголовніше – що з такого волосся можна робити унікальні зачіски. Почувши від сеньйори Вітторії, скільки мені років насправді, невістка заявила, що

негайно поведе мене до психолога, щоб своїми порадами відремонтував мій божевільний біологічний годинник.

Крику було багато, вчинків – не дуже. Проте я зрозуміла єдине: у мене занижена самооцінка, я себе не вмію ні любити, ні поважати. Тож у перший же вихідний пішла у стоковий магазин, придбала собі два елегантні плаття, піджак і туфлі. Коли ж наступного дня з'явилася на очі сеньйорі Вітторії, вона тільки ахнула й демонстративно закотила очі, наглядно передаючи свій шок від мого непервершеного вигляду.

Надалі я кожного тижня старалася поповнювати свій гардероб, тим більше, що несподівано знадобилися й легкий спортивний костюмчик, і шорти, й добрий десяток футболок, і дві пари кросівок. Такий спортивний мотлох виявився вкрай необхідним насамперед для вигулювання Челінтано й Бельмандо. Ці здоровецькі собацюри мали кінську силу, й часом так рвалися з моїх рук, що, бувало, й волочили за собою. Година прогулянки з ними втомлювала мене так, наче я цілий день косила перестояну траву під пекучим сонцем чи вантажила каміння, тому спочатку здавалося, що взагалі не витримаю цієї роботи. Лише на третій тиждень справлятися з псами стало легше: я вже знала всі їхні «штучки» й заздалегідь була готова й до несподіваних ривків у різні боки, й до собачих примх, уподобань та несподіваної агресії, коли чуже цуценя з бантиком, сіамський кіт в окулярах чи й норка на повідку викликали таку реакцію в моїх мармурових догів, наче вони зустрілися щонайменше з динозавром. Руки від прогулянок з собаками боліли мене цілими ночами, але за цю роботу платили дуже добре, і я її трималася, як воша кожуха.

Із дереунами й борщем справа не вигоріла. Їх моя квартира господиня Біті навіть не укоштувала, оскільки несподівано заявила, що вже знайшла дипломовану українську куховарку й домовилася, за яку ціну та готуватиме

замовлення, а вже господиня вестиме всю бухгалтерію, тобто буде ними торгувати. Звичайно, сеньйора Біті в цьому мала великий власний інтерес, адже половина прибутку їй перепадала практично на голому місці.

Сума зароблених мною грошей росла з кожним тижнем. Долари треба було якнайшвидше доставити в Україну, віддати борги за мою візу односельцям, матеріально допомогти сестрам. У стоковому магазині я вже придбала для Поліни, Лесі, Уляни та її діток гарніюні речі, які також треба було якось передати додому. На чужині, як і всі інші українські заробітчани, я час від часу спілкувалася з деякими жіночками з України й від них довідалася, що найкраще передавати гроші й подарунки своїм рідним через водіїв, які привозять у Італію нові партії заробітчан. Проте з нашої області машин узагалі не було, і вже підряд три свої вихідні я даремно простоювала на площі, видивляючи всі очі, чи не побачу знайомого обличчя.

Зрозумівши, що й у цей даремно втрачений день треба ні з чим повертатися додому, зневірено підхопила важкі пакети в обидві руки — й раптом почула збоку:

*Сеньоріта я, влюбльон,
Сеньоріта, я влюбльон!
Увезу вас в дальній край
В шалаше мне с вами рай!
Только сжальтесь нада мной,
Станьте ви маей женой!*

Різно обернулася — й побачила сяючого радістю чергового знайомства Мотричка, який, як виявилось, сподівався зовсім не зі мною зав'язати розмову:

— Шурко, ти що тут робиш? Даєш вуличні концерти?!

— Ганно, це ти? А я дивлюсь: «красива жінка, незаміжня стоїть, замислившись, в метро»! Я тебе нізащо не впізнав би! Супер! Сеньйорита! Левиця з обкладинки глянцевого журналу!

– Не іронізуй. Левиця в секунд-хендівських недоносках.

– Та що тут іронізувати! Пріма Донна! Перша красуня! Не віриш – запитай у свого дзеркала. Тепер твоїм сестрам до тебе настільки далеко, як до Москви раком. Каву мені поставиш?

– Запрошу на каву, якщо знайдеш водія, який погодиться передати моїм сестрам гроші й подарунки.

– О, я сам особисто усе передам з рук у руки. Завтра якраз і повертаюся додому. Он мій голубенький бусик стоїть. Я годину тому привіз у Мілан дев'ять працьовитих наймичок і дві гнилі хвойди. Бачиш, усі вже розійшлися шукати роботи, найматися, влаштовуватися за найменшу плату, а ці дві стоять, палять цигарку за цигаркою, першого-ліпшого оберсексфюрера чекають!

– Кого-кого?

– Того-того, того самісінького. Сутенера. Не знаю, чи й школу закінчили, а вже привезли сюди власну цноту продавати. Ота вища й худюща, як швабра, наслідок мені так і сказала. Ну, поїхали до тебе. Давай сюди торби! Ти їх камінням напакувала чи що?

– Хотіла своїм догодити.

– Догоджати ніколи не варто. Завтра з одинадцяти жінок, з якими домовлено про поїздку назад, повезу лише десять, хоч у моєму бусику лишне місце є! Руслану не візьму! Навіть якби й на колінах переді мною повзала, не візьму! Підстилка італійська!

– Це твоє рішення, бо коли машина – твоя, то і воля – твоя.

– Ну, хоч каву мені виставиш? Де ти живеш? За отим парканцем? Ого, навіть у особняку!

– У величезному особняку – це правда, але ж насправді всього лиш у малесенькій комірчині з трикутним віконцем під самим дахом!

– Домовимося так: господині квартири скажеш, що я –

твій законний чоловік. Надалі буду приїжджати і постійно свій бусик у твоєї сеньйори на подвір'ї паркувати. Спати лишатимуся в тебе, але тільки на підлозі. Не бійся, в ліжко до тебе не полізу! Ну, без твого, звичайно, дозволу, а за взаємною згодою — завжди готовий!.. Але ж ти й покрасивішала! Що́ то роблять з жінками гроші і харчі хороші!

Я нагодувала Мотричка голубцями з пшоном і м'ясом, як він сам сказав, по зав'язку, й ми за кавою з тістечками проговорили про все на світі до пізнього вечора. Вивідала все й про сестер, і про те, що Поля і Леся сваряться-жеруться з Уляною на кожному кроці. Треба, щоб старші якнайшвидше вступилися з батьківської хати, бо сказаний вдачею Петро Перший ще котрусь із них покалічить. Ну, й Улянї з двома дітьми і Петром в одній кімнаті тулитися ой як тісно! Написала кожній із сестер коротеньку записку, передала Шурком Мотричком усім трьом по тисячі доларів, а ще 500 — окремо, щоб розраховалися з односельцями за всі мої борги. Тільки за доставку подарунків і грошей мій гість не захотів ані центика. На прощання жартома ще й мовив:

— Надумаєшся за мене заміж — кажи, за мною діло не стане. Я завжди готовий!

Ва дваре стаїт пагода:

Май, май, май!

Парень дєвушку ізводїт:

«Дай! Дай! Дай!»

Пойдем, Анечка мая,

Вместе слушать салавья!»

Цалавацца, абнімацца —

Ти і я!

Анька бїстро сагласїлась

Май! Май! Май!

І на травку палажїлась:

«Дай! Дай! Дай!»

– Їдь уже, намайований! Усі пісні в тебе про одне й те ж!
– А про що мені ще співати? Постаріюся – буду співати зовсім інших! Ну, наприклад, «Реве та стогне Дніпр широкий...»

Сеньйора-колясочниця, вислухавши мої розповіді про Катерину Білокур, якимось дивом дістала у своїх друзів шикарний альбом, і в далекій Італії я вперше побачила репродукції не тільки загальновідомої картини «Квіти під тином», а й «Цар-кокос» і ще з десятків дивовижних своєю красою полотен.

– Що ви за народ такий, що українські найталановитіші люди визнання у себе на батьківщині добитися не можуть? Ну, хіба що емігрують за кордон, як Лео Мол чи Олександр Архипенко. Тобі ці імена знайомі?

Я заперечливо хитнула головою.

– А про Соломію Крушельницьку щось знаєш?

Моє обличчя взялося плямами. Раптом захотілося сказати щось дуже негарне про сеньйору Мічеліну з її фальшивою богемою і незнанням навіть світочів епохи італійського Відродження, але я вчасно вкусилася за язичок: моє діло маленьке!

– Дива! А сама ти співаєш? У мене раніше була компаньйонка з України, голосу не мала, але щось собі під ніс мугикала безперервно. Особливо цю!

І сеньйора Вітторія, перекручуючи українські слова, затягла «Стоїть гора високая...». Вона старалася щосили, але голосок деренчав і рвався. Розпачливо махнувши рукою, старенька знічено замовкла. Але я, аби тільки втішити, що немарні її старання, впівголоса затягла:

*До тебе, люба річечко,
Ще вернеться весна,
А молодість не вернеться,
Не вернеться вона!*

Старенька ледь чутно заплодувала мені своїми майже спаралізованими і висохлими на пергамент долоньками, і надалі довелося співати їй і «Сміються, плачуть солів'ї», і «Червону руту», і «Їхав козак за Дунай...», а мої недолугі концерти стали звичною окрасою кожного дня вигасаючої сеньйори-колясочниці, яка була переконана, що для неї це найкращі ліки.

— Як тільки ти повернешся у свою Україну, я наступної доби вмру без твоїх пісень.

Тим часом Шурко Мотричко гостював у мене двічі на місяць уже з півроку. Сестри передавали ним коротенькі писульки, слізно скаржилися на життя і взаємно одна на одну, просили присилати грошей ще і ще, бо в них тепер одна надія на мене й на Бога. Бізнес у Полі й Лесі пробуксував, а без моїх спонсорських вливань узагалі накрився б мідним тазом, бензин для шикарних іномарок сестер був дорогим. Тим часом вони ще й облаштовували імпортними меблями свої трикімнатні квартири. І Поля, й Леся ніколи не цікавилися ні моїм здоров'ям, ані тим, якою ціною дістаються мені оті тисячі доларів, без яких вони тепер уже й не уявляють власного життя. Зате Шурко постійно привозив мені із України різні обезболюючі й заспокійливі таблетки. Без снодійного від лютих болів у хребті я тепер не могла би й одну ніч переночувати.

Улянині листи суттєво відрізнялися від коротких писульок Полі й Лесі. Вона постійно скаржилася на долю й просила знайти їй добре оплачувану роботу в якогось багатого сеньйора-вдівця, за якого, ще не маючи найпростішої уяви, вже апіорі готова була вискочити заміж, залишивши дітей Петрові. Я благала Уляну не сиротити власних малят, зберегти сім'ю, старалася надіслати їй значно більше грошей, ніж іншим сестрам, але у відповідь отримувала тільки докори. Мовляв, мені добре самій заробляти на себе одну, а сім'я — це такий тягар, який безперервно руки рве й жили вимотує.

Мотричко безцеремонно ще в дорозі перечеитував усі ним передані мені листи від сестер і постійно сварився, що я заробляю не для себе, а на вітер. Тим часом, образно кажучи, наші пупці уже спали вкупці, тобто ми жили як чоловік і жінка, проте я відчувала, що цей інтим і наші стосунки взагалі — тимчасові й ні до чого нікого не зобов'язуючі. Врешті, Шурко завжди чомусь був категорично проти, щоб я афішувала співжиття з ним перед сестрами.

— Ти ще їм натякни, що я в тебе живу в приймах! — безпідставно злився він. — Ти ж знаєш, що в жінчиній хаті приймаки віникові завжди кажуть «ви», а на козу — «дядина». Уже своїм безличним сестрам стільки бабла переслала, що ми з тобою давно могли би купити й особняк у обласному центрі, й нам обом по новесенькій автівці! Найближча родина — чоловік, жінка та їхня дитинка. А ти, відколи з тобою зв'язався, однієї і тієї ж: сестри, сестри, сестри! Ага, наш Василь вашій бабі двоюрідна тітка! Що-небудь із тобою станеться — ні Поля, ні Леся, ні Ульяна навіть води не подадуть тобі напитися!

Й наче у воду дивився. Чи накаркав. Але тоді ще нічого не вішувало біди.

Із Франції часом телефонувала Ромка. Дзвонила на звичайний автомат коло будинку, в якому я жила. Мені треба було всього лише о дев'ятій вечора в останній понеділок місяця вчасно опинитися біля того вуличного автомата й підняти трубку. Ромка вчилася в університеті, власне, здобувала професію кардіолога й водночас вечорами й у вихідні підпрацьовувала в «МакДональдсі». Я постійно пропонувала їй, що надішлю трохи грошей, але сестра категорично відмовлялася: ніяких грошей не візьме й усі мої бакси переказом повернуться мені назад із відчисленням витрат за пересилку в обидва боки. Ромчин Луї, вивчивши кілька українських фраз, іноді невпадат втручався у наші телефонні розмови, але із тону спілку-

вання між ним і Ромкою я розуміла, що вони щасливі й живуть у злагоді. Хоч це мене заспокоювало.

Настала рання зима й забрала сеньйору Вітторію. Коли одного дня я прибігла, щоб, як завжди, взяти її коляскою прогулятися парком, на порозі мене зустрів її син у чорній краватці, відрахував всі недоплачені мені гроші й мовив, що мамин похорон завтра, о 12 годині. Я простояла під час панахиди хвилин двадцять і раптом відчула, що ось-ось упаду. Мені подали крісло, проте легше чомусь не стало. Ноги несподівано почали німіти й робитися дерев'яними. Син покійної сеньйори Вітторії викликав таксі, яким я добралася до орендованої квартири. Стрижена сеньйора Біті глянула, з якою мукою я піднімаюся вгору сходами, щось зашамкотіла про вестибулярний апарат і стурбовано запитала, коли ж повинен приїхати чоловік, адже медичної страхівки в мене нема, а без неї в Італії лікування дуже дороге.

Моя несподівана хвороба Шурка Мотричка просто збісила.

– Куди тепер? Куди? До кого я маю тебе везти? Думаєш, вдома в селі твої сестри виглядають каліки? Чи, може, прикажеш мені особисто тобою піклуватися? Не знаєш, що брат любить сестру багату, а чоловік – жінку здорову? Навіщо тобі було на двох роботах працювати? Усіх грошей ще ніхто не заробив! Думаєш, сестри оцінять твої старання? Ага, тримай кишеньку ширше! Будуть одна на одну кивати, перекладаючи з себе відповідальність на чужі плечі!

Єдине, на що погодився, – відвезти мене додому лежачою на задньому сидінні свого буса, отже, через мене втрачав гроші за чотирьох імовірних пасажирів. Я так стогнала всю дорогу, що присутні в бусику пасажири лише хрестилися. Коли щасливо переїхали границю, Шурко аж витер піт із чола:

– Могли й не пропустити! А ще, якби не приведи Боже окочурилась, то з трупом точно не пропустили б...

Ми прителембалися в село пізно вночі, тож Мотричко довго сигналив біля нашої хати, поки у вікні не засвітилося світло й на порозі не показався заспаний і злий-злющий Петро Перший.

— Чого піпікаєш, як несамовитий? Дітей серед ночі розбудив! Тепер до ранку не вдасться очей склепити! А-а-а, це ти, Шурко? Привіз гроші? Заходь, заходь, Уляна зараз збере щось на стіл, вип'ємо за грошовиту Італію!

Проте Мотричко так потермосив Петра й зашипів на його адресу кілька теплих слів, що той моментально змінив тему:

— Умирати Ганну притарабанив додому? А мене запитав, чи можна її сюди везти? Уляно, тішся, сестричка повернулася із заробітків! Смерть із собою привезла!

Коли чоловіки за руки й ноги заносили мене у «малу» кімнату й вкладали на стару тахту, біль у моєму хребті вже настільки нестерпно розгулявся, що я боялася закричати й цим перелякати сонних Уляниних діток. Вранці заплакана сестра викликала «швидку» й мене відвезли в районну лікарню, а ще через кілька годин сказали Уляні, щоб родичі шукали машини і якомога швидше доправляли мене в область, адже тільки там зможуть встановити діагноз: районні лікарі з подібним явищем такої недуги, як у мене, у своїй практиці ще не стикалися. Віз мене в область бусиком той же Шурко Мотричко й усю дорогу «сповідав» Петра Першого за свинське ставлення до своїх обов'язків.

— Чекаєш, що тепер уже твоя Уляна на заробітки поїде, якщо вам стільчик з-під сраки випав, а ти й далі горілочку цмулитимеш і до полудня в подушках валятимешся? З вас усіх завжди одне в бороні, а десять у стороні! Здоровенний бурмило, а який уже рік живеш за чужий рахунок, як блоха на котячому струпі!

— Ага, тепер уже я у всьому винен! Але не береш до уваги, що один гусак поля не витопче! — боронився Пе-

тро. – Ганна заробляла насамперед для рідних сестер, а мені з тих заробітків лише якісь крихти перепадали!

– Якби ви всі самі на себе працювали, цього з Ганною ніколи не сталося б, адже недарма кажуть: як роблять укупі, то нікого не болить у пупі.

– А чому ти Улянці про це не говориш? Чи Полі, чи Лесі?

– Ага, кум без ума, а в куми й того нема! Адресу тих двох розпатланих Ганниних сестричок знаєш? Шукай сам їх, де хочеш, але щоб до години в лікарні були. Й обов'язково з грішми! Я ж їм за цей рік не одну тисячу доларів передав з рук у руки від Ганни! А минулого тижня й тобі, і Полі та Лесі не привіз чималеньку суму? З тих грошей ви Ганні бодай щось відкладали?

Коли з приймального покою мене, нарешті, перевели у величезну порожню палату, якою Шурко, не зупиняючись, ходив з одного кута в інший, ні Полі, ані Лесі, ні Петра не було ще добрих чотири години. Прийшов лікар, вкотре мене оглянув. Сказав, що діагностика на якомусь чудернацькому апараті проводитиметься лише тоді, коли в нього на столі появиться квитанція про благодійний внесок і плата видатків за цю діагностику. Шурко почувся в потилицю, але обидві квитанції лікареві приніс, адже при собі я не мала ні копійки: отих 320 доларів, які працедавці заплатили мені за останніх два дні роботи, безслідно розсмокталися ще в районній лікарні.

Мене ввіпхнули в якусь аж ніби порцелянову білу колбу, попередивши, що ані ворухитися, ні кричати, ні, тим більше, грюкати кулаками в обшивку цього механізму не можна: нічого зі мною не станеться – від діагностики ніхто не вмирає! Апарат гудів і двигтів, а мені у замкненому просторі темної капсули ставало все страшніше й страшніше і, коли я вже готова була закричати, що про мене забули й тепер прийдеться провести, напевно, цілу ніч у цьому герметично закупореному апараті, колба посуну-

лася моїми ногами вперед і її віко відчинилося.

— Зараз санітарки вас перенесуть у палату. Чекайте результатів. Лікуючий лікар розшифрує дані томографа й аж тоді призначать лікування, — схилилася наді мною молоденька медсестра.

У моїй палаті вже сиділи Поля, Леся, Шурко й Петро.

— Що це ти собі на нашу голову віскакала? — замість привітання невдоволено й претензійно почала Поля.

Як і в Лесі, в неї на голові дійсно в художньому безпорядку красувався «вибух на макаронній фабриці», тож недарма їх обох Шурко постійно називав розпатланими.

— Грошей нема і не буде, — додала, ховаючи погляд, Леся. — Усе, що ти присилала, ми вклали в бізнес. Хто міг передбачити, що така біда з тобою ні з того ні з сього станеться. Через два-три роки твої гроші, може, й віддамо. Але не раніше!

— Через два-три роки на її могилі кульбаби зацвітуть, — перебив Лесю Шурко. — Грошей треба вже нині, поки Ганну ще можна врятувати! Кумекайте самі, де їх можна роздобути!

— Гроші — не гриби: під кущами не виростуть, аби їх ми взялися шукати, — істерично реготнула Поля. — Виявляється, нас вітати вітали, але сидати не сказали! Єдиний вихід: Ромку з Франції треба викликати, нехай башляє!

— Ромці я ніколи нічого не надсилала, — прошепотіла я пересохлими губами. — Вона завжди відмовлялася прийняти навіть якийсь центик.

— А навіщо їй твого центика, якщо в самої мільйони? — в'їдливо вставила густо напوماджена Леся. — Це тільки для нас, бідних українок, кожна копійечка, наче ясне сонце в похмурий день!

Сестри кудись заквапилися, так і не дочекалися лікаря з моїм присудом, лише пообіцяли дати знати про нещастя зі мною Ромці й, можливо, ще навідатися ввечері. Коли прийшов лікуючий, у палаті сиділи тільки Шурко й

Петро. Останній – тому, що не збирався тратити гроші на дорогу додому на міжміський транспорт. Мої справи виявилися взагалі невтішними: п'ять міжхребцевих гриж. Лікар признався, що навіть сам уперше з таким стикається.

– Без операції не обійдеться, але шансів на видужання й тоді не більше десяти відсотків! Чим ви собі так догодили, й припустити не могу!

Я знала, що причиною мого нещастя стали мармурові доги Челінтано й Бельмандо, але тепер це вже не мало жодного значення, тим більше, що Шурко порадив при лікарях про заробітки в Італії навіть не згадувати, бо прийдеться платити втричі більше, ніж іншим пацієнтам: усі ж переконані, що за кордоном наші заробітчани гроші граблями гребуть!

– Що будемо робити? – звернувся Шурко до Петра Першого.

– Додому їхати, поки не стемніло! Сам знаєш, яка дорога: вибоїна на вибоїні. Дай, Боже, благополучно, добратися завидна!

– І як же ми її тут залишимо: одну, навіть без якоїсь тисячі гривень?

– У нас із Уляною грошей нема зовсім! Все, що ти привозив, давно розійшлося: того треба, цього треба, на дітях одяг горить, діти їсти хочуть чогось смачненького шодня!

– У Лесі й Полі також ані копійчки! Злидні ви злиденні, жебраки убогі! Вважалася рідня, як було за дня, а як спочило – за ріднею аж закуріло. Таж Ганна вас озолотила за ці два роки! Сам я особисто вам стільки грошей перевіз, що стодоларовими купюраами можна було би все твоє подвір'я вкрити! Свині ви дикі, а не родичі!

– Я зять, узять його, взять, а не брат і не сестра! Й ти не піп, щоб мене сповідати! Піду краще надворі подихаю свіжим повітрям, почекаю тебе коло машини, а то чо-

мусь і ти, Шурко, наче з цепу зірвався! Ганна тобі – хто, що так нею клопочешся?

– Як не заберу тебе машиною з собою додому, сам із цепу зірвешся!

– Ну-ну, що я такого сказав? Обіцяли ще раз навідатися Поля й Леся – їм і читай моралі, тим лахундрам вифранченим! Нехай не брешуть – гроші в них є: обидві перукарні у вихідні повнісінькі клієнтів – це я на власні очі бачив!

Петро з обурення луснув дверима, а Шурко пересів на моє ліжко.

– Чула? Переконалася? Добра люди не пам'ятають, зате кривду – до гробової дошки. Сестри тягти тебе з ями не будуть, хіба що штовхатимуть ще глибше. Але ми з тобою удвох якийсь час жили, як чоловік і жінка. Тільки не перебивай мене! Гроші у нас були порізну, проблеми – також порізну, проте наше ліжко було одне. Я не хочу, щоб ти мене згадувала так, як згадуєш Льончика Жбанкіна: «Поматросіл да і бросіл». Ну, й усе-таки тобі пораджу: надалі нікому не розповідай ні про цього ідіота, ні про свій аборт, ні про мене. Чоловіки не прощають жінкам своїх попередників. Я, мабуть, із тобою й одружився б, якби всього не знав. Або якби ти хоч завагітніла! А так отим Жбанкіним і своїм абортom ти сама мене й відштовхнула. Я ж тобі не розповідав, як Руслана мене гонореєю заразила. Промовився б – ти зі мною, навіть вилікуваним, у ліжко не лягла б. Отож-бо! Тільки не плач і не відмовляйся від моєї допомоги. Тут маєш тисячу доларів. Якщо ці гроші тебе врятують, – їх віддавати не треба, нехай за них Бог мені гріхи спише. Тільки пильнуй, щоб тут у тебе ці долари не вкрали. Бери з собою в кишеню чи пазуху, коли йтимеш на процедури чи в туалет, не залишай під подушкою ні на мить. Ну, й скажу тобі чесно: я більше до тебе не приїжджати, а то село про нас таке наплете, що й у свяченій воді не відмиємося! А я ще хочу жінку, діточок мати – жодних плям на біографії

мені не треба. Викликай якомога швидше Ромку з Франції. Може, це твоя остання надія і останній шанс залишитися живою. На інших своїх сестер навіть не сподівайся. Профури! Чесно кажучи, не хотів би я таких родичів мати!

Шурко і Петро поїхали, Поля й Леся так і не прийшли. Безсонна ніч виявилася довгою, наче Великодній піст. Я передумала все своє життя і прийшла до невтішного висновку. Мені — кінець. Ходити, очевидно, я вже не буду. З кожним днем ноги відмовляють усе більше. Навіщо я себе так експлуатувала? Чи стали від моїх надривних дотацій кращими мої сестри? Поспілкувалася з ними всього кількома репліками — чужа чужина. Ні вдячності, ні співчуття, ні найменшої турботи. Єдине, що в кожній на думці: особисто я тебе доглядати не буду і ніяких грошей від мене не діждешся! У мене без тебе, Ганно, власних проблем повна пазуха!

За кого вони мене мають? За кого взагалі мали? За опікунку? Ні! Сестру? Також ні. Для них я була такою ж немудрою, бо до смішного дешевою, наймичкою, як і в Італії для сеньйори Мічеліни. Я навіть грішна, бо сама й спонукала своїх сестер до паразитизму. Корова годує теля, але не плекає своїм молоком ані здоровенного бугая, ні молоду телицю. Кішка ловить для кошенят мишей, але як тільки її нащадки трохи підрастають і вже пробують у кішки-мами нею зловлену мишу відняти, безсердечно кусає своїх кровних грабіжників. А я ж була Полі, Уляні, Лесі навіть не мамою, а тільки сестрою. Тепер ніхто з них не збирається мене й недовгий час доглядати. Навіть посидіти в лікарні біля мене нема кому. Боже, якщо я видужаю, забери в мене половину моєї доброти! Натомість дай мені розум хоч вряди-годи думати й про себе!

Посеред ночі я ледве додиралася до туалету, а щоб повернутися звідти в палату, прийшлося на півдорозі добрих двадцять хвилин відпочивати, щосили тримаючись за підвіконник, щоб не гепнутися на підлогу, звідки вже

встати попри свої найбільші старання й не змогла б. На сестринському посту не було нікого: чергова, очевидно, спала. Кликати когось із пацієнтів на допомогу посеред ночі не випадало, й коли я, нарешті, силою волі дотягла власне тіло до своєї палати і звалилася на ліжко, то вже була вся в такому рясному поту, як вдосвіта у росі куш шипшини. Сягнула рукою під подушку: Шуркові долари виявилися на місці, а я ж про них зовсім забула! Довго віддихувалася, а ще довше розтирала задерев'янілі ноги такими ж наче дерев'яними руками. Нічні походеньки вимордували мене так, що я заснула, в останню мить помітивши: за вікном уже зоріє.

І приснилася сама собі маленькою дівчинкою. Біжу польовою стежкою між двома височенними стінами голубого й навіть негустого, бо в найближчих шарах напівпрозорого жита, в якому червоно квітне кукіль, синьо сміються волошки й колишуться, наче на вихолці-гойдалці, на тонесеньких шнурочках власних стебел великі білі ромашки. Позаду йдуть мама з татом, про щось розмовляють і сміються. У житі озивається перепілка, й ненька питає мене:

— Нусю, вгадай, хто це своїх діточок так гарно кличе пити води? Чуєш: «Пить підемо, пить підемо...»?

— Зайчик!

— Ні, не зайчик! — сміється тато.

— Лисичка!

— Ні, пташка. Я ж тобі про неї пісеньку співала:

Перепілочко біла, де ж ти будеш сиділа?

Вже немає пшениці, бо кінець косовиці!

А назустріч нам біжить Ромка й щось несе у подолку.

— Звідки ж ти набрала стільки стиглого зерна жита, якщо воно лише цвіте? — запитує мама мою сестру.

— Це я для нашої Ганни у дванадцяти місяців випросила, — сміється Ромка й починає мене обсіпати житом зі своєї фартушини.

Мама й тато також набирають повні пригорщі золотого зерна й сиплють мені на голову, тож я наче купаюся в його струмочках. Житнє зерно лоскоче мої щоки, шию, тече по животі й ніжках, наче я зовсім без одягу. Несподівано відчуваю, що нестерпно болить моє праве коліно. На ньому величезна кривава рана, але як тільки на цю вавку потрапляють житні зернятка, вона починає просто на очах гоїтися, робиться меншою, меншою – і зовсім зникає.

– Ну-ну-ну, – раптом чую над собою, бачу лікарів і студентів, яких, очевидно, медики привели продемонструвати мене, як особливий випадок у лікарняній практиці. – Стогнати не варто, зараз медсестра вколе обезболює. Якщо вам аж настільки погано, що мало свідомість не втрачаєте, треба натиснути на червону кнопку на панелі над вашою головою.

Лікарі обмацують мої руки-ноги, заставляють сісти, чого самостійно зробити мені не вдається, і виходять зі зграйкою студентів із палати. Санітарка приносить їсти сіро-синього пісного супчику, пробує мене ним нагодувати, але їжа чомусь мені здається на смак картонно-паперовою, і я випиваю тільки чай, та й то лише тому, що в роті дуже пересохло.

Перед самим обідом появляється Поля. Від неї пахне перукарнею: одеколоном, шампунем і лаком для волосся.

– Я до тебе на хвилиночку і прямо з роботи. Довго залишатися коло тебе не можу: працівниці моїми інструментами стригтимуть і за мій кошт фарбуватимуть чи лакуватимуть клієнтів, а гроші спокійнісінько кластимуть у власні кишені. Давай, поправлю тобі подушку: лежиш, як умираюча ведмедичка у барлозі! Принесла тобі шоколадну плитку, бо у справжньому шоколаді багато какао й це може тобі завадити. Ось ще два яблука і солодкий сирок із родзинками. Що би тобі хотілося з'їсти? Лиш не

особливо вередуй, бо на базарі все таке дороге – докупитися неможливо!

Сестра заставляє мене сісти, я стогну, аж сичу, як гадюка, від нестерпного болю, піднімає подушку – і Шуркові долари летять на підлогу.

– Але ж ти й дурепа! Таку суму під подушкою ховати! Я зараз підйду до твого лікуючого, запитаю, що з тобою і яких тобі ліків ще треба купити. Ну, й лікареві годиться сотню-дві зелених відвалити. Сама розумієш – у наш час ніхто в лікарні до хворих не дивиться просто так. Хочеш, у тему навіть анекдот розповім. «Пацієнт, зачєм ви мнє строїте глазкі? – А што, доктор, мнє вам дачу прїдьотся строїть?»

З ординаторської Поля повертається вдавано заплаканою: постійно витирає сухі очі напарфумленою хустиною.

– Швах твоє діло. Якщо протягнеш якихось півроку, то це буде справжнім дивом. Оглянуть тебе, звичайно, спробують підлікувати, але наступного тижня випишуть. Тільки гнівайся чи ні – я тебе до себе не візьму. У мене такий бойфренд, що запаху ліків за кілометр не терпить. А Леся тим більше не візьме. Просися в Уляни! Ми ж із Лесею відмовилися від маминої хати й вона все батьківське майно на себе одну приватизувала. Проте в нас, як бачиш, бодай згоди питалася, а тебе в це діло й не втаємничувала. Нехай тепер хоч доглядає: у рідній хаті й стіни лікують. Не захоче – прийдеться тебе оформляти в якийсь інтернат. Лікар, щоправда, сказав, що це майже неможлива справа: такі установи в нашій області переповнені нікому не потрібними страждальцями. Отже, або не тягни й умирай, або просися до нашої Уляни-Джувлетти. Гроші бодай якісь наостанок привезла? Ні? Ну й дурепа! Не можна бути такою недалекоглядною, щоб за всі роки не приховати бодай маленької заначки для себе! Про що ти тільки думала?!

– Зателефонуй Ромці в Руан.

– Ромці в Руан! – перекривила моє прохання Поля. – А ти хоч уявляєш, скільки дзвінок із мого мобільника у Францію коштуватиме? Але – нехай, зателефоную: любовой капріз за ваші деньгі! Долари дозволяєш витратити на майо усматреніє?

Я лиш кивнула. Прекрасно розуміла, що Шуркових грошей мені вже не бачити, як власних вух без дзеркала чи позаторішнього снігу.

Через два дні відвідати мене в лікарні приїхала Уляна.

– Я всього на півгодини: дітей на бабу Малину залишила!

– А Петро?

– Що – Петро? Що – Петро? Що? Тварюка безвідповідальна! Била би водка да к водке глотка! Ну, й від якої зарази ти отак розклеїлася, признавайся? Наш фельдшер каже, що в тебе, напевно, сифіліс, адже в Італії такі гроші, як ти нам присилала, жінка може хіба що передком заробити!

– Ти божевільна, Уляно? Бодай у страшній гарячці можеш уявити мене курвою?

– Я – ні, але так наш фельдшер каже. Якась же мусить бути причина твого каліцтва?

– Собак вигулювала. Два здоровенні мармурові доги, більші від річного теляти. Вони й розхитали мені хребет, бо ж міцні, як чорти, і постійно рвалися мені з рук у різні боки.

– І скільки разів ти їх на день вигулювала?

– Ну, загалом до трьох, а то й трьох із половиною годин. Тричі на добу з великими перервами: вранці, в обід і ввечері.

– Кльова робота! Мені б таку! Давай адресок, я готова хоч завтра із села робити ноги!

– Не бачиш, до чого ті псиська довели? Хочеш і собі мій подвиг повторити?

— Срати я хочу на якихось там собацюг! Ти ж тільки що говорила, ніби їхній власник — самотній багатий сеньйор. Для мене твої чотириногі вбивці — лише привід, гачок, смачна пахуча наживка на велику рибу. Я тих псів дуже скоро на той світ спроваджу! Принаймні за тебе помщуся!

— Сеньйор Агостіно своїх собак дуже любить. Запідозрив, що ти їх отруїла, — загримиш у тюрму.

— Я собацюг навіть не збираюся трюїти. Є кращі методи впливу на обставини.

— А діти, твої маленькі діти, Уляно?

— На діти напердіти. Куди Петро дінеться? Не буде мене поряд — закотить рукави й почне пахати, наче папа Карло!

— Ризики великі.

— А я плювати хотіла на якісь там уявні ризики. Не видихають за якихось півроку ні мій ледачий чоловік, ані його зашмаркані діти! Набулась я з Петром Першим, як коза в цапа! Оце тепер поставила за мету стати сеньйорою — і стану, хоч би з неба каміння падало. Твій Шурко хоч знає, де той сеньйор Агостіно зі своїми псами мешкає?

— Шурко не мій, не вигадуй. Знає адресу сеньйора Агостіно, але я категорично проти, щоб ти саме за цю роботу бралася, ніхто з тими мармуровими догами до мене й одного місяця не витримував. Та й Поля радить мені проситися жити в тебе.

— У мене?! Я ж їй і Лесці за мамину хату віддала по цілій тисячі доларів, зароблю — тобі дві тисячі поверну, але щоб ані на поріг мого дому, зрозуміла? Надумалася: я тебе маю доглядати! А дзуськи! Шукай дурнішої! — й Уляна скрутила мені під ніс дулю, ще й смачно поцілувала свій висунутий з-поміж двох інших палець.

Пізно ввечері знову навідалася Поля. Розповідала, що Леся боїться, ніби не зможе мені відмовити, якщо до неї попрошуся, тому й не приходять. Жалілася, що будь-який

малий і середній бізнес в Україні – суцільний менінгіт. Як не податкова, то пожежна, як не пожежна, то міліція – і всім дай, дай і ще раз дай, причому щоразу не менше двісті-триста доларів. А звідки їх брати? Щокварталу на таке відкупне йде щонайменше крита тища зелених! Чи вчаться вони з Лесею в інституті Поплавського? Провчилися дві сесії – і перехотілося: за якийсь дурний папірчик такі великі гроші платити, а крім цього, на всі концерти ректора щонайменше п'ятеро присутніх забезпечувати і дорогуці квитки їм із власної кишені купувати.

– Ти вже зателефонувала Ромці?

– Ой, може, за той дзвінок тепер будеш зі мною сваритися. Годину розмовляла з Ромою, всі гроші, які були в тебе під подушкою, витратила. Єдине, чим можу похвалитися: таки умовила! Наша Ромка вже, напевно, й у дорозі. Уявляєш, їде власним автомобілем прямо з Франції! Велике діло – такій багачці тебе до себе забрати! Мільйонерка ж або майже мільйонерка наша Рома! Просися до неї, коли що, це ж єдиний безпрограшний варіант! І лікарі за кордоном від наших набагато кращі!

– А медична страховка?

– Нащо тобі якоїсь страховки! Хто тепер постраждалим страховку платить? Тобі лікаря треба, а не папірчика... Страховки забаглося!

Відчуваю, що з Полею ми розмовляємо різними мовами. Розуміється моя сестра лише на лаках, фарбах, плойках, бігудях, волоссі й нігтях. Усе інше для неї – китайська грамота. Навіщо ж вона настільки стрімголов зірвала бідну Ромку з місця? Чому сестра їде не поїздом або автобусом, а власним авто? Сніг другий день з дошем навпереміш надворі чеше й чеше. На трасах, мабуть, дика ожеледь. А це ж такий кілометраж! Не дай, Боже, задрімає Ромка за кермом – я собі цього ніколи не прощу.

Проте сестра добралася благополучно. Ще до того, як зайти до мене, переговорила про мене з лікуючим та

іншими спеціалістами. Коли зайшла в палату, рішення було готове й жодні мої аргументи до уваги не бралися.

— На операцію у цій лікарні не погоджуйся. Вимагай виписки — і я беру тебе в Київ! Там є фірма від тієї клініки, в якій я на другому курсі, а це було всього лише торік, проходила практику. Я телефоном зв'язалася з потрібними людьми в Руані: нас без жодних зволікань приймуть.

— Вези мене додому. Хочу піти на мамин гріб, на татів. Може, мені стане легше, як їх на цвинтарі відвідаю. Уже скільки років минуло, як востаннє була на могилках!

— Занесло цвинтар снігом. Як же ти собі думаєш добрести до їхніх гробів?

— То не дуже далеко від цвинтарних воріт. Ти ж мені допоможеш! Також не була в батьків відтоді, як і я!

— Побачимо вже на місці, настільки твоя затія взагалі можлива для виконання. У селі в Уляни зможемо хоч бодай одну-єдину ніч переспати?

— Думаю, не вижене вона нас з хати, якщо несподівано заявимося! Тільки сірі таблетки з шухляди в тумбочці візьми. Не забудь, адже я тепер без них навіть три години витримати не зможу. А як машина розтрясе, то ще й наслухаєшся моїх зойків повні вуха.

— Я придбала надійне знеболююче з Франції. Принаймні, це не підробка, чого від придбаних у тутешніх аптеках медикаментів можна сподіватися. Також привезла ліки, які повинні зняти набряк твого кісткового мозку, хоч не знаю, чи варто їх тобі давати. Але без цього до столиці навряд чи тебе зможу довести. Дотягнемо якось на цих медикаментах до Києва, а там побачимо, що з тобою робити далі. Двісті кілометрів — це ніщо у порівнянні з відстанню від Руана до Вінниці.

Поки мені готували виписку, Ромка задрімала на сусідньому не зайнятому ніким з пацієнтів ліжку. Я щосили старалася не стогнати, щоб не розбудити сестру, і їй вдалося поспати цілих вісім годин.

Привезені з Франції Ромою ліки діяли безвідмовно: я не відчувала болю, хоч і вже звично для себе також не чулася ні рук, ні ніг. Часом здавалося, що мої кінцівки хтось обтягнув дрібненькою сіточкою в квадратні чарунки і тепер на дотик можна визначити, де вузлик, де решітка, а де голий чотирикутничок. Говорила про це Ромі, а вона у відповідь лише супилася:

— Краще лежи на задньому сидінні, ніж маєш сидіти. Оте, що тобі попустило, — уявні відчуття: це тільки плацебо й дія знеболюючого. Насправді хвороба вчепилася в тебе, як ведмідь у колоду з медом, й не варто її дратувати, щоб не оскаженіла.

Цілу дорогу додому в село ми з сестрою розмовляли. Згадували школу, мою першу вчительку Зоряну Тарасівну, яка всі свої випуски школярів молодших класів старалася навчити говорити літературною мовою, а не діалектом, отим «прóсю», «нóсю», «вóзю», «лóзю!» Коли я вже була десь у сьомому класі й учителька української мови пожалілася Зоряні Тарасівні, що від діалектів мене навіть у письмових творчих роботах відучити неможливо, то завела мене у свій порожній перший клас і заявила: «Фросю, я тебе прóсю, відійди, бо я пилосóсю! А тим часом поїзд тю-тю вибрав не ту путь — й на Воркутю!» Мені це допомогло й кожного разу, сумніваючись у закінченні слів, я пригадувала оте вчительчине й «прóсю», «пилосóсю», «Воркутю» й «путью».

Ромка розповідала про місто Руан, чудовий пам'ятник Жанні д'Арк, яку тут спалили, незважаючи на її величезний авторитет. Я пригадала, як ночувала в курені, ненароком сівши не у свій поїзд, і зустріч із Корнієм та німцями.

— Не вигадуй! — чомусь розсердилася Рома. — Такого взагалі не може бути, оскільки бути не може!

— Давай спочатку заїдемо на цвинтар до мами й тата, а тоді вже шукатимемо, де переночувати, — у відповідь уже засоромлено й знічено попросила я.

У селі снігу майже не було — легенька пороша. Цвинтар стояв чорний і неначе аж погорілий. На могилах мами і тата сухі бур'яни вперто розсівали своє насіння. Татів портрет відірвався від хрестовини й лежав прямо на землі. Дерев'яний, роками не мальований хрест на маминій могилі висох і потріскався вздовж і впоперек.

— Яке запустіння, — зойкнула Ромка. — Напевно, ні Уляна, ні Поля, ні Леся сюди не навідувалися роками.

— Ми не краді. Не приїжджали також, — додала я.

Коли Ромка вже припарковувала свою червону машинку біля брами якоїсь аж присадкуватої і тепер чомусь аж надто маленької нашої батьківської оселі, засигналив Шурків бус. Зрозумівши, хто приїхав, його розхристаний водій вискочив на дорогу майже на ходу і кинувся до мене з розпростертими руками.

— Дивись, а тобі таки полегшало, — вдоволено зареготав Мотричко. — Усім смертям на зло — полегшало!

— Та ні, Шурко, це лише дія французьких ліків. Дуже тимчасова дія сильного знеболюючого. Їдемо з Ромкою у Київ. Може, ще вдасться чимось мені допомогти!

— Їдьте, їдьте! Не можна здаватися хворобі. Ромо, в тебе така сестра, що з неї можна ікони писати. Й не тому, що на ангела подібна, а тому, що в неї очі, як у святих, повні милосердя і всепрощення.

— Ти що, нині ще й kota нюхав? — перебила Шуркову тираду я.

— Якого kota? Ти ж знаєш, що я не п'ю, тим більше — коли за кермом. Оце приїхав забирати вашу Уляну в Італію. Наперлася дурна баба і лізе на граба! Малих дітей на отого безличного одуда кидає, бо дурнезній дурепі забаглося італійських собак вигулювати. Уже з твоїм сеньйором Агостіно стелефонувалася — я навіть їм перекладачем мусив бути. Такої дурні італійцеві наговорила, що я тільки половину з її слів перекладав, щоб сеньйор Агостіно скоропостижно з переляку дуба не врізав. Ось тільки

мені зовсім вилетіло з моєї голови, які у його псів ключки. Називав собак то Шварцнеггером, то Сталлоне, а бідний сеньйор ніяк не міг уторопати, чого я від нього хочу.

У цей час на порозі вхідних дверей намалювалася Уляна з привезеною мною потертою дорожньою дермонтиною сумкою в руках, за нею, несучи на обох руках заплаканих малят, висунувся з хати й Петро Перший. Уляна заквапилася до бусика й, навіть не помахавши на прощання своїм рідним, зникла у його широких дверях. Діти заверещали не своїми голосами, Петро вибухнув каскадом лихих слів.

— Дивися, до нас навіть не призналася, — кивнула в бік Уляни Ромка. — Так, наче не ми, рідні сестри, отут стовбичимо, а телеграфні стовпи.

— Боїться, щоб Ганна не передумала й знову не вирушила в Італію на заробітки! — підморгнув Шурко. — Але ти, Ганно, забери свої речі хоч би в целофановий мішок, бо взагалі залишишся навіть без змінної пари білизни! Сюди ж тобі й так повертатися не світить ніяким богом!

Тим часом Уляна висунулася з вікна й поманила мене до себе:

— Забери-забери своє лахміття, бо Петро все попропиває за якийсь тиждень! Але спершу ні, черкни сеньйорові Агостіно про мене кілька гарних слів у блокноті!

— Краще я собакам — Бельмондо й Челінтано — напишу, щоб тебе належно сприйняли і слухалися безвідмовно.

— Пиши собакам, пиши навіть чортові рогатому, але не забудь вказати, що я — твоя рідна сестра! Ну, що — полегшало тобі від приїзду Ромки? Може, передумаєш і тепер із моїми дітьми та Петром залишишся?

— Я везу Ганну в Київ у французьку клініку. Нічого їй не полегшало... — без особливого ентузіазму обізвалася сестра.

— Але ж вона вже навіть ходить, а лежала, як колода!

— Що тобі казати, Уляно? «Для дурака закон не пісан, а еслі пісан, то не чітан, а еслі чітан, то не понят, а еслі понят, то не так!» Їдь уже, їдь, куди зібралася! Щасливої дороги!

Мої речі ми забрали, справді зладувавши все гамузом у грубезний целофановий мішок, який Уляна купила для квашення капусти, але до цього дешевого сільського делікатесу в неї руки восени так і не дійшли. Ночувати в батьківській хаті не залишилися. Подалися до баби Малини, але застали її в таких злиднях, що тільки обернулися на порозі, залишивши у подарунок старенькій пакет харчів, припасених собі на дорогу. В хаті Зоряни Тарасівни не світилося жодне вікно, і Ромка заявила, що обійдемося без ночівлі, тепер для нас головне — виїхати на трасу й поволеньки скорочувати дорогу до Києва, поки ще на мій біль діють ліки й на трасі нема ожеледиці, яка обов'язково впаде під ранок, ледь на якихось два-три градуси опуститься температура повітря. Через годину за нами ув'язався якийсь джип, і пикатий пасажир навіть кричав через приспущене вікно, щоб ми зупинилися, але Ромка також висунулася з вікна і так заджеркотіла французькою, що тим, які їхали в джипі, на якусь мить відібрало мову й, нарешті, висловивши на нашу адресу яку лише знали огидну лайку, вони прибавили газу. Я боялася, що тепер ці романтики з великої дороги очікуватимуть на нас десь у глухому місці, але траса виявилася порожньою.

Проте мені знову стало зле. Біль у хребті дужчав і наростав, наче хвилі в штормову погоду. Спочатку я тихесенько стогнала, потім вже голосно ойкала й нарешті почала кричати так, що Ромка лише закусила губу й грудьми лягла на кермо, щосили вдивляючись у каламуть якихось слизьких, наче медузи, передсвітанкових сугінків.

— Наступну таблетку зможу тобі дати лише через півгодини. Терпи! Ми вже недалеко від Києва! Ось лише під колесами не дорога, а дзеркало!

Я розуміла, що моє квиління й зойки заважають Ромці зосередитися й вести свого червоного «жучка» з оптимальною швидкістю й належною обережністю. Щосили старалася мовчати, але не витримувала болю і таки зойкала та сичала. Раптом нашу машину понесло навскоси через трасу, перекинуло через глибокий рів на порослий кушами горбик і потягло вниз юзом. Я щосили верескнула тільки тоді, коли авто вже благополучно зсунулася з пологого обриву на лід і, високо підстрибнувши на слизькому, зупинилося.

— Ти як? — тремтячим голосом запитала сестра. — Щастя, що я не натиснула на гальма: машина пішла б у ріку такими кульбітами, що нас уже риби розглядали б через віконне скло. Тепер будемо чекати, поки нас хтось витягне. Якщо досі мій «жучок» не пірнув у царство Нептуна, значить, стоїмо всіма чотирма колесами на мілководді. Як твій хребет?

— Чомусь хребта не чую. Перестав боліти. Із переляку, мабуть.

— Чого ж тоді плачеш?

— Самі сльози котяться. Напевно, стрес із мене виходить.

— Краще хвороба вийшла б.

На трасі стовпилася ціла вервечка машин з півсотнею цікавих, власне, здебільшого просто співчувальників і роззяв. Нас витягали з річища якоїсь для мене невідомої безіменної притоки Дніпра ще з добру годину. На трасі Ромина машина завелася з першої спроби, й присутні заплодували:

— У сорочці власниця «жучка» народилася!

— Ні, у батнику! Ще й із капюшоном!

Сестра ввімкнула якийсь прилад, уже причеплений нею до переднього скла, і на мій здивований погляд мовила:

— Це навігатор. Буде нас вести по Києву, як собака сліпого, — вже пояснила сестра, дивуючись моїй дрімучості.

Через хвилину премудра машинерія озвалася до Ромки французькою мовою співучим жіночим голосом. Із усього почутого я розуміла тільки назви київських вулиць і площ. Правда, вже зовсім недалеко від клініки нас зупинила міліція. Ромка вийшла з машини і французькою мовою залепетала: «Au secours!», «J'ai besoin de votre aide», «J'ai une urgence!» і ще добру сотню інших фраз, із чого я зрозуміла тільки слово «бампер», а ще ламаною українською чи російською «лід», «канава», «чорт», «срана траса», «наш консул», «жаловацца». Рома тицяла своє водійське посвідчення мало не в обличчя міліціонерові, відчайдушно жестикулювала й корчила такі страшні міни на обличчі, що напівпритомний від її істерики даїшник не витримав спектаклю скаженої «француженки», а тому вирішив за краще взяти під козирок і махнув жезлом, що ми можемо їхати, куди нам треба.

— Що ти йому такого наговорила?

— Те, що зі слиною на язик прийшло!

— Не краще було спілкуватися українською?

— Ти при своєму розумі? Бампер розбитий, машина подряпана — два тижні довелося б у міліцейському відділенні пояснювати, що нікого ми не задавили своїм «жучком», а тим часом мою цяцю на штрафмайданчику на окремі запчастини розбирали й розпродували б всім бажаючим.

У клініці перед Ромчиною машиною навстіж відчинилися автоматичні ворота, з корпусу, наче за командою невидимого режисера, рясно висипав медперсонал. Чоловік у комбінезоні взявся відпарковувати сестрине авто, чим мене не на жарт перелякав: навіщо Ромка незнайомій людині ключі від машини віддала, хоче позбутися свого «жучка»? Мене мало не силоміць посадили в коляску, миттєво оформили, скупали, перевдягли у лікарняний одяг і почали возити різними поверхами на цілу купу обстежень. Усе робилося швидко, без найменшої

метушні. Черг і пацієнтів у коридорах клініки я взагалі не бачила.

Потім Ромка дуже зручною каталкою повезла мене в палату і сказала, що поки що я пообідаю і відпочину, а пополудні збереться консиліум і познайомить мене зі станом хвороби й можливими етапами мого лікування.

– Навіщо мені знати про якісь етапи? Я ж у медицині не розумію нічогосінько! Хто прислухатиметься до моєї думки?

– Думка пацієнта – вище всього. Ти мусиш знати про складнощі й ризики лікування, а найголовніше – про ймовірний результат. Належно ознайомлена, маєш право відмовитися від запропонованого тобі лікування, й спеціалісти спробують знайти якийсь інший спосіб!

– Ромко, ти – ненормальна? Я хочу, щоб мені допомогли позбутися болів, а не щоб мене вивчили на лікаря! Чесно кажучи, мені все одно, як мене лікуватимуть, головне – результат! Позитивний результат, Ромцю!

– Не закусуй вудила. Ти не Блокова степова кобилиця! Я буду перекладати тобі українською, що казатимуть французькі лікарі. Й коментувати буду їхні пропозиції, хоч це перекладачам і заборонено. Але ти – моя сестра, я – майже готовий спеціаліст у медицині, тому ризикну в професора запитати дозволу на такі коментарі.

– Можна подумати, ніби хтось зрозуміє, коли ти перекладаєш, а коли – коментуєш!

– Існує професійна етика!

Проте Ромка прийшла значно швидше від лікарів і заявила, що дані томографа, які ми привезли з обстеження в обласній лікарні, дуже відрізняються від результатів обстеження у київській французькій клініці: моя ситуація набагато краща, ніж лякали нас провінційні лікарі.

– Грижі є, але вони зовсім незначні, їх можна усунути консервативним шляхом. Оперувати твій хребет немає жодної потреби. Не можу вийти з дива: як це сталося?

– Що сталося? – не зрозуміла я.
– Куди позникали твої міжхребцеві грижі!
– Може, їх узагалі не було?
– А фотографії томографа? Залишається припускати лише неймовірне: ми в моїй бідолашній машині добряче гепнулися на річковий лід, а твій спинний мозок, з якого в обласній лікарні ськими-такими препаратами лікарі бодай частково зняли набряк, а я нафарширувала сильнодіючими французькими ліками, зі всіма своїми досі висунутими «равлячими ріжками» влігся на місце.

– Значить, я здорова!

– Якби ж то! Мусиш пройти повне обстеження.

Французькі лікарі з дорогозної столичної клініки запропонували мені полежати тиждень-другий на незначній витяжці хребта, прийняти курс ліків для загального оздоровлення, комплекс вітамінів і мікроелементів, а тоді ще раз пройти томографію.

– Ромко, ця клініка дуже дорога? – з тривогою запитала я сестру. – Може, краще мені звідси змотувати вудочки!..

– Луї оплатив твоє лікування повністю!

– Як? Його ж тут не було.

– Оплатив із Франції, з Руана. Заспокойся, все гаразд. Через тиждень Луї за мною приїде. Боїться, щоб я вела машину назад у Францію українськими дорогами.

– Ти щось недоговорюєш, Ромко.

– Недоговорюю, бо й сама ще достеменно не знаю. Думала, затримка, а тест, який я купила в оцій клініці, показав дві смужечки. Я, здається, вагітна, сестро! Луї такий радий і щасливий! Ось лише як мені тебе тут саму залишати й куди ж ти після свого повного обстеження підеш? Поїхали зі мною в Руан!

– Ні.

– Добре подумай. Я злого тобі не бажаю.

– Ні, Ромко, ні! – репетувала я. – Не буду нахабою!

– Маєш ще цілих два тижні на роздуми.

– Ні! Я вже набулася на чужині, досить. У рідному краю і цвілий сухарик смакує, як мамина паска.

– Куди ж ти подашся після лікування? Ні хати, ні сім'ї... Здоров'я тепер також прийдеться берегти, як зіницю ока! Один раз – пощастило, але вдруге на подібне й не надійся! Відтепер будеш носити в собі цю болячку, як міну сповільненої дії, якщо хочеш знати правду!

– Дякую, що нагадала.

Сестра образилася. Простояла біля вікна, вдивляючись у двір і ховаючи від мене свої, напевно, заплакані очі, добру годину. Я ж навіть не могла підійти до неї, обняти, попросити пробачення: так прив'язали мене тією витяжкою до ліжка, що й судом прийшлося користуватися! Несподівано Ромчин телефон бринькнув і замовк. Сестра взялася віддзвонювати. З їх розмови я збагнула, що телефонувала Поля.

– Ромко, ти ж купила київстарівський номер. Чому Поля «грає бомжа»?

– Поля завжди лише подає знак, щоб я їй віддзвонила.

– І у Францію тобі лише піпікнула, коли я потрапила в лікарню, а ти їй віддзвонювала?

– Звичайно, віддзвонювала. Для Полі такі розмови надто дорогі.

– А мені сказала, що на розмову з тобою витратила тисячу доларів.

Ромка розреготалася.

– Такої ціни за кількахвилинну розмову по мобільно-му в природі не існує, – і раптом до сестри дійшов смислною сказаного. – Чекай-чекай, Поля взяла в тебе тисячу доларів?

Сестри сварилися по телефону хвилин п'ятнадцять. Поля категорично заперечувала, що взагалі брала в мене якісь гроші, коли я перебувала в обласній лікарні, зате перелічувала свої найменші витрати на моє відвідування

в лікарні: упаковка молока, три яблука, йогурт, солодкий сирок, булочка з родзинками, шоколадна плитка, вологі салфетки, вушні палички. Мені було соромно й образливо все це слухати.

Через два дні прилетів Луї, переговорив із лікарями клініки, які твердо пообіцяли мене поставити на ноги, й почав квапити Ромку повертатися у Францію. Сестра погоджувалася, проте лише з тією умовою, що зробить це тільки тоді, коли я вже зможу сама себе в лікарні обслуговувати, а також якщо вони з чоловіком візьмуть в оренду для мене бодай кімнатку в якоїсь київської господині щонайменше на півроку наперед. Перша справа вирішилася без проблем, а ось із другою поталанило менше. Сестра вибракувала одна за одною квартири, які здавалися в оренду: то надто далеко від центру, інша – в поганому районі, третя – брудна, четверта – не біля самого метро. Коли я заїкнулася, що треба ще й роботи шукати, сестра категорично заперечила проти будь-якого мого працевлаштування й заявила, що з півроку легко зможе мене утримувати за свій рахунок. Я вирішила не нагнітати обстановку, спочатку тихо-мирно відправити Ромку в Руан, а тоді самій вирішувати, що мені чинити далі. Коли з сестрою ми завітали на київський головпоштамт, виявилось, що мене вже чекають аж два листи від Лінди. Правда, я колись не витримала й написала Цуммер із Італії, але в тому листі обіцяла з нею домовитися про зустріч, аж коли повернуся в Україну.

У щойно отриманій мною кореспонденції Лінда писала, що збирається в Одесу і, якщо я буду в Києві, щоб обов'язково їй зателефонувала. Ромка, в якій мобільник був на дві сімкарти: французьку й київстарівську – запропонувала телефонувати з її телефону, й Лінда відгукнулася вже після третього гудка. Вона саме гостювала в родичів у Одесі! Страшенно зраділа, що я, нарешті, обізвалася, а почувши від Ромки, що лікуюся в столичній

закордонній клініці, пообіцяла вже післязавтра прибути в Київ. Тепер у мене з'явилася вагома причина відправити сестру з чоловіком у Францію: в Україні ж я залишалася не сама на себе, а на рішучу, кмітливу, ділову й багату подругу.

Узагалі-то при першій зустрічі я не впізнала колишньої Лінди, хоч і в студентські роки вона не була ні тихонею, ні сірою мишкою, ні закомплексованою пай-дівчиною-відмінницею. Тепер Лінда зробилася справжньою світською левицею, випещеною дамою в дорогих хутрах і золоті. Спочатку я розгубилася навіть, як до Цуммер звертатися: на «ви» чи на «ти», але Лінда розщебеталася, мов ластівка на дроті, замовила на кілька діб для нас із нею двомісний номер у готелі, а всі четверо ми перейшли на «ти», наче зналися не один рік, пообідали разом з Ромкою та Луї в готельному ресторанчику, випроводили моїх родичів у їхньому ж авто аж за околицю Києва, звідки дві години тряслися в таксі, більше простоюючи в корках, аніж рухаючись, і цілу ніч не могли наговоритися про те, що за цих майже тринадцять років із нами навідбувалося.

Чесно кажучи, мені увесь час чомусь здавалося, що Лінда не потребувала жодної моєї сповіді. Якимсь телепатичним чуттям вона й так про мене все до найменших дрібниць знала. Зате її власне життя було огорнуто суцільною таємницею і відгороджене від світу китайською стіною. Більше того, Цуммер чомусь не впускала мене на свою територію, при цьому всьому залишаючись приязною і доброзичливою. Лінда розповідала про власних трьох діток. Особливо гордилася найстаршим — дванадцятилітнім Гаврелом-Зусманом, названим подвійним іменем на честь обох рідних дідусів. Із п'яти років Гаврел прекрасно грав на скрипці, спочатку на малесенькій 1/16, але як тільки підростав музикант — йому купували важчий та більший, ну, і, звичайно, дорожчий, інструмент. Вчителі пророкували кучерявому Гаврелові блискуче майбутнє.

Лише минулого року він аж двічі брав участь у міжнародних конкурсах, але насправді вважав музику лише хобі, адже, як і його батько, давно вирішив стати лікарем, але пластичним хірургом. Лінда розповідала про Давидову клініку, дива зцілення дуже важких пацієнтів, але чомусь не відчувалося, що вона гордиться своїм чоловіком хоч наполовину настільки, наскільки дітьми. Дві дочки — Ашира та Ілана — з кольорових фото поставали надзвичайно вродливими створіннями. Десятилітня Ашира навіть брала участь у конкурсі краси серед дівчаток свого віку в їхньому місті, й лише тому, що не стрималася й позіхнула на сцені, зайняла друге місце, а восьмилітня Ілана має неабиякі здібності до іноземних мов і вже цілком пристойно розмовляє п'ятьма провідними мовами світу, не беручи до уваги рідні єврейські мови — ідиш та іврит.

Лінда поцікавилася, чи я не була заміжною. Я у відповідь без особливого ентузіазму буркнула, що в Італії жила з хлопцем із нашого села, проте створити міцну родину з ним не вдалося.

— Сім'ї може й не бути. Іноді це неабияка розкіш і навіть видатки. А ось дитинку тобі народити вкрай необхідно!

— Ти ж знаєш, що в мене з відомої тобі причини взагалі може не бути дітей.

— Готовий ембріон у наш час лікарі підсаджують уже в жіночу матку. Після невдалого аборту проблема криється не в ній, а в поганій прохідності труб. Давидів друг-гінеколог із Тель-Авіва — один із найкращих лікарів такого профілю в нашій державі. Сотні репродуктивних клінік нині гарантують батьківство тим, на кого матінка-природа знеможено махнула рукою.

— І що я скажу своїй дитині? Де її тато? Хто він? Сер Сперматозоїд із Всецивілізаційного Банку Біоматеріалу?

— Фе, Ганно! Не впадай у крайнощі. Знайди собі чоловіка, ну, принаймні, коханця! Біоматеріал інкогніто —

це справді крайній, навіть найкрайніший випадок, і про таке можна буде говорити, коли тобі наблизиться як мінімум років сорок п'ять! До того часу живи повноцінним статевим життям із чоловіком або й чоловіками. Що природно – те не гріх. Розміняла сороківку? Розміняла! Досить грати цнотливу семикласницю!

Ми з Ліндою фактично кожного дня шукали для мене житло, але чинили це без особливого ентузіазму. Я, що роками жила без вихідного, а не тільки відпочинку, раптом зрозуміла, як це гарно – мати багато вільного часу, нікуди не квапитися, не поспішати. Й головне – аніскі-лечки не боятися завтрашнього дня. Правда, останнього я таки потай від себе самої боялася: ось Лінда поїде – й що я робитиму в Києві без даху над головою, без грошей, місця роботи, нікому не потрібна. Я тікала від цих думок, наче миша від найменшого шереху, проте знала, що рано чи пізно прийдеться і цій проблемі глянути в очі.

Вечорами моя подруга телефонувала в Ізраїль. Про щось домовлялася на ідиш, і постійно залишалася невдоволеною, чого не помітити я не могла. Проте одного разу обличчя Лінди розпогодилося і вона аж вигукнула:

– Еврика! Як і Архімед, я, нарешті, також знайшла те, чого шукала! Завтра їдемо до тітоньки Песі! У неї трикімнатна квартира, рідні нема. Сімдесятирічна бабуся Песя, як її відрекомендують друзі моїх друзів, життєрадісна й компанійська. Має велику колекцію фарфору, кімнатних квітів і дві папуги. Через свої вазони й справжній китайський фарфор колись передумала виїжджати в Ізраїль. Моя подруга Шошанна запевняє, що маленькою дитиною любила тітоньку Песю більше, ніж власну маму, а це означає, що тобі в тітоньки Песі житиметься добре. Будеш прибирати, варити їсти, ходити за продуктами й цим компенсуватимеш плату за квартиру. Ромка, як обіцяла, підтримуватиме тебе матеріально, я також час від часу пересилатиму тобі шекелі. Чого підняла брови? Це

так наші гроші називаються. Приблизно дають чотири шекелі за один американський долар. Звичайно, Ромчині єврики дорожчі, зате в мене шекелів набагато більше!

— Не можу брати до безконечності ні в тебе, ні в Ромки ніяких грошей. Улаштуюся на роботу — й проблема вирішиться. Скільки мені одній треба! А за те, що знайшла квартиру мало не в центрі столиці за якісь там мої нікчемні послуги з прибирання й догляду, — не знаю навіть, як дякувати.

— Догляду не треба: тітонька Песя з усім сама справляється: вона, слава Богу, не лежача і не настільки хвора й стара. Завтра з самого ранку їдемо дивитися на її помешкання. Уже в Песиній квартирі я наберу номер подруги, й вона сама викладе цій тітоньці наше прохання. Так буде найкраще. Тобто найрезультативніше. Зараз тільки зателефоную на стаціонарний номер і домовлюся про нашу зустріч уранці.

Лінда почала розмову з власницею квартири своєю неповторною одеською говіркою, але вже через дві-три репліки перейшла на ідиш. У розмові проскакувало багато німецьких слів, і мені вдалося зрозуміти, що тітонька Песя прекрасно пам'ятає Шошанну, свою маленьку трояндочку, й виконає будь-яку її забаганку, тим більше, якщо квартирантка виявиться чистоплотною і сумлінною. А з Шошанночкою вона з радістю поговорить по телефону, якщо Лінда їх з'єднає, адже свою хорошу дівчинку вона вже не чула тисячу років!

— Тепер, Ганно, слухай мене уважно. Щоб тільки у тітоньки Песі в квартирі ти не побачиш — не видавай свого здивування, жаху чи обурення. Шошанна попередила, що ремонту помешкання тітоньки Песі не бачило років сорок. Отже, це вже не квартира, а печера первісної людини. Тільки не знепритомній від побаченого. Тітоньці Песі буде неприємно, якщо на твоєму обличчя промайне тінь огиди чи обурення. Якщо справа вигорить, бо-

дай санітарний ремонт у квартирі зробимо. Тобто не ми особисто, а наймлені мною майстри. За тиждень усе буде вилізано, як у графському палаці. Веди себе скромно, але без приниження й лестощів. Тітонька Песя – вдова академіка. Думаю, триматиме вухо гостро. Бодай на перших порах. Ні про яку Італію ти їй нічого не розповідай. Захворіла – потрапила у престижну столичну клініку – я примчала з Єрусалиму, твоя сестра Ромка з Франції, з Руану, – й підняли тебе на ноги. Шошанна переконана, що тітонька Песя із зайвими розпитами в душу тобі лізти не буде. Зате на твій номер телефону дзвонитиму і я, і Шошанна, щоб хоч раз на тиждень перекинутися кількома словами з тітонькою Песею. Ці розмови для старенької будуть важливішими від манни небесної у пустелі!

Як і передбачала Лінда, у квартирі ми побачили таке, чого й при всіх попередженнях Лінди я навіть сподіватися не могла. Єдине, що було в ідеальному стані, – зо три десятки вазонів мало не до стелі. Саме за них старенька й потерпала, коли прийшли майстри й у квартирі запахло лаками-фарбами. Проте Цуммер за якусь символічну плату домовилася з сусідами, і Песині зелені друзі поїхали у термінове відрядження на цей же поверх, але в інші квартири. Щоправда, ремонт за Ліндин кошт прийшлося робити двічі, бо з першого разу досягти належного результату не вдалося, й це розтяглося на цілий місяць, але тепер Песині апартаменти могли приймати й самого міністра.

Ми з Ліндою перемили увесь справді унікальний і просто чудесний фарфоровий посуд, що зайняло майже цілий день, а коли прибули дві машини з новенькими меблями й вантажники рознесли їх по кімнатах, ми ще й порозвішували свіжовипрані штори й її, навіть обережно почищені нами від павутиння й пороку картини, які на чистих стінах засвітилися блиском справжніх шедеврів. Фарфору було дуже багато, а тітонька Песя категорично відмовлялася ховати свої скарби в шафах: усе мало сто-

яти на видному місці, навіть якщо це була всього лише паркетна підлога!

— Ти так потратилася! — скрушно мовила я Лінді, коли ми пішли за покупками. — Коли ж я тобі таку величезну суму грошей віддам?

— Що потратилася — це правда. Проте хіба ти не бачила: всі Песині меблі вже були суцільними інвалідами? Як ти збиралася обідати за столом на двох ніжках, сидіти на кульгавих стільцях чи спати на ліжку, матрац якого лежав по діагоналі від бічної стінки до самої підлоги? Тепер тітонька Песя від мене в залежності, тож їй і в голову не прийде тебе виганяти ні через рік, ні через п'ять. Боргів у тебе переді мною нема. Все, що я придбала — насправді купила не тобі, а тітоньці Песі. Шошанна пообіцяла більшу частину витрат мені повернути.

— Через мене вже більше місяця твої діти й чоловік не знаю навіть, як дають собі ради.

— Для дітей є няня, для чоловіка — покоївка й куховарка. Я з ними усіма по телефону розмовляю кожного дня. Врешті, мого чоловіка знайдеться кому няньчити без мене. Нам із Давидом узагалі треба відпочити одному від іншого. Примелькалися вже до оскомини. Може, на який час і роз'їдемося.

— Ви що, розлучатися збираєтеся? Давид іншу знайшов? У тебе хтось появився, Ліндо?

— Ну, чому відразу розлучатися? Відразу — знайшов? Чоловіки нікого не знаходять — вони завжди в активних пошуках! Розумна жінка має ставитися до чоловіка, як до собаки: доглядати, годувати й час від часу відпускати гуляти. Ми з Давидом — мільйонери, у нас троє дітей, ми пов'язані великими грішми і спільним майном: триповерховий будинок, яхта, приватна клініка. Нам розлучатися у жодному разі не можна. Просто треба час від часу відпочивати одне від одного, так би мовити, міняти декорації. Думаю, повернуся додому, набудуся з дітьми — й

чкурну в круїз на два-три місяці, а то й на півроку. Може, спробую якусь бізнесову справу розпочати, ось тільки яку – поки що не уявляю, але щось робити мушу, щоб живцем нудьга не загризла.

– Ліндо, що це з тобою діється?

– Знаєш, як я рвалася в Одесу! А тієї милої старої Одеси вже нема. Є Привоз, є Потьомкінські сходи, є Дерибасівська, є пам'ятник Дюкові, є Приморський бульвар і навіть Тешин міст, але колишня Одеса – тю-тю! Може, ми її намагалися в Ізраїль вивезти, а ненароком по дорозі в Землю Обітовану загубили. Хочеш анекдот? Сидять Роза і Фіма біля Тель-Авіва на лавочці коло свого шикарного особнячка. Літо. Вечір. Зорі. Місяць. Несподівано втомлена ностальгією за Україною Роза питає: «Фіма, звідси ближче до Бердичева чи до місяця?» – «Ой, Роза, Роза, що тобі казати? Краще зроби висновок сама! Ти місяць бачиш? Бачиш! А Бердичів?» Та найстрашніше: старіємо ми з тобою, Ганно! Те, що нам допомагало в молодості, зараз лише обтяжує. Дивися, скільки я хутра накупила! Тільки шуба з хвостів чорнобурки потягла на тисячу доларів! А куди тепер все це повезу?

– В Ізраїль.

– Додому? Не сміши мої старі тапочки! У нашій державі субтропічний клімат. Уявляєш, верблюди водяться! Залишу тобі ці норкові, чорнобуркові, горностаєві випендрьоси. Якщо наступного року взимку приїду, може, щось ще й одягну, а може, інше куплю. Тож ти собі цього барахла не шкодуй, носи!

– Ліндо, чомусь мені здається, ніби ти розчарувалася у своїй Землі Обітованій. У Давидові – також.

– Помиляєшся, подруго. Я лише перестала на світ дивитися через рожеві окуляри. Думаєш, просто жити в країні, де кожного дня цілком ймовірні терористичні акти й час від часу починається справжня війна. Нехай на околицях, але війна. І при цьому пам'ятати, що всі твої діти

обов'язково служитимуть в армії. Всі, без винятку, навіть дочки. Думаєш, військова повинність — це супер-екскурсія чи екзотична прогулянка? Чесно кажучи, це найстрашніше, що в мене в житті було, хоч і прослужила у війську я всього місяць. Повір, те, що в тебе сталося з Льончиком — ще не найстрашніше з усього можливого. Колись розповім: для цього треба особливого настрою! Ша, кошкер, про це — мовчок і рот на замок!

— Допоможи мені знайти роботу!

— Я вже її давно для тебе підшукую. Вчителі в Києві на вагу золота. Зарплата, кажуть, маленька, ніхто й не поохоче, тобто не спокушається з доброго дива на такий чорний і черствий хліб. Ось тут маєш телефони директорів шести шкіл і дитсадочків. Я підбирала тільки ті освітні заклади, які недалеко від будинку тітоньки Песі. Завтра зранку всіх обдзвонимо — вибереш сама. Але давай для тітоньки Песі сьогодні бенкет організуємо! Й для нас із тобою — також. Не хотіла тебе задалегідь засмучувати: післязавтра лечу в Ізраїль о шостій вечора. Ось тобі в подарунок наймодніший мобільник купила: тепер будеш мати аж два — від мене й від Ромки!

— Навіщо мені аж два?

— А раптом один вкрадуть — залишишся без зв'язку. Ти це можеш! Телефонувати буду лише я, бо твоєї учительської зарплати на міжнародні дзвінки не вистачить. І приїжджати в найближчі роки також буду лише я. Але колись ти таки завітаєш у Єрусалим, побачиш моїх дітей, мій дім, собаку, ручного оленя, трьох кішок. Я дуже хочу, щоб ти зрозуміла, як можна і як треба жити достойно! Не батрачити, не загинатися в безпросвітніх злиднях, поначіплявши на себе десятки обов'язків, які насправді тебе не стосуються жодною мірою.

Усю ніч ми їли солодощі, тропічні фрукти, а також пили вино й слухали класичну музику. А ще тітонька Песя і Лінда навперебій розповідали єврейські анекдоти.

— «Послухайте, Хаймович, вам коли-будь приходилося втаювати, що ви — єврей? — Яким чином, Яша? Як я міг заховати свій природний інтелект в очах, аристократичний профіль, бездоганні манери?»

— «Ціля, де ж ви так довго пропадали? Я вже пережити почав: а раптом у вас усе гаразд?»

— «Белла Мойсеївна, чому ви вдруге не виходите заміж?» — «Нащо? Я маю собаку, який гарчить, папугу, який за мною повторює сказане, камін, який димить, kota, який гуляє, коли захоче й з ким захоче... Ви вважаєте, що цього набору для особистого щастя мало?»

— «Сарочко, скільки вам років?» — «Уже наближається до тридцяти». — «І що саме вас так на цьому шляху затримало?»

— «Додик Маркович, наші прибутки ділимо порівну: п'ятдесят на п'ятдесят». — «Але ж, Фімошка, я хочу сімдесят!» — «Ну, добре-добре, умовили: сімдесят на сімдесят!»

— «Розочко, з днем народження! І скільки ж оце вам стукнуло?» — «Коли я виходила заміж за свого Левончика, мені було двадцять, а моему нареченому — сорок, тобто я вдвічі від свого чоловіка молодша. Тепер Левоніч сімдесят, а мені, очевидно, тридцять п'ять!»

— «Мойше, якщо вам таки нічого кинути до ніг жінки, то я вас благаю: хоч самі не плутайтесь під її ногами!»

— «Санепідемстанція на Привозі: «Продавець, у вас є документи на цю рибу?» — «А вам що саме потрібно? Свідоцтво про її смерть?»

— «Ціля, я твердо вирішив, що більше ніколи не буду з тобою сваритися!» — «Ні, ви тільки погляньте на нього: він вирішив! А моєю думкою для блізіра поцікавився?»

— «Хто цей штамп?» — «Уяви собі: народний депутат!» — «Ого! Який амбал — міг би в порту й докером попрацювати. Якраз у нас є прекрасна вакансія вантажника — пальчики оближеш!»

— «Борю, не тремти диван: ти лопнеш усі пружини!»

— «Коли ви заходите в шикарне приміщення, де вас вражає великий гардероб з сотнями вішалок — то це ТЕАТР, а когда після вистави виявляється, що пропало ваше пальто, тоді вже починається ЦИРК!»

— «Уявляєш, половина жителів Одеси — євреї?!» — «А друга половина?» — «Єврейки!»

— «Не спить Зяма всю ніч, крутиться, не дає заснути Сарі. «Зямочко, що з тобою?» — «Я винен сусідам сто доларів!» — Сара встає, набирає телефонний номер сусіда: «Розенманн? Це Зямина Сара. Він вам сто доларів ніколи не віддасть!» Лягає в ліжку, до Зяма: «Спи! Тепер уже не ти, а Розенманн заснути до ранку не зможе».

— «Яша, я за тиждень пройшов повний курс лікування. Аж три тисячі доларів на це потратив» — «Який жаль! У Бердичеві за ці гроші ти три роки лікувався б, ще й на похорон вистачило б!»

— У радянські часи й саме життя ставало ходячим анекдотом. Наш добрий знайомий працював поліграфістом у типографії, де друкувалися десятки газет. На пробних примірниках завжди ставив печатку «брак». Одного разу цілком випадково цей штамп вліпив на чоло Брежнєву. Сміх сміхом, а бідного Івана Калістратовича мало не судили.

Вранці ми обдзвонили всі Ліндою мені запропоновані школи й дитсадочки й у своєму виборі зупинилися тільки на трьох закладах. Тепер треба було їхати до їхніх директорів, щоб на власні очі пересвідчитися, настільки в цих навчальних закладах є перспективи мого працевлаштування. Уже в першій школі, куди ми завітали, виявилось, що посеред року звільнилося місце вчительки початкових класів, яка вимушена була звільнитися з роботи через тяжку хворобу матері. Учні, з якими директор мене познайомила, виявилися дуже милими, спілкувалися зі мною українською мовою, але на перервах у шкільних коридорах, у буфеті, їдальні й навіть учительській звуча-

ла тільки російська. Для мене таке явище чомусь відразу виявилось дразливим і малоприємним і я не переходила на російську навіть тоді, коли мої ймовірні колеги нею демонстративно зі мною спілкувалися. Директор дуже зрадів моїй появі, адже без вчителя-класовода школярам 1-Б два останні тижні прийшлося несолодко, прийняв мою заяву, зробив ксерокопії трудової книжки й диплома про вищу освіту і сказав, що вже завтра я можу приступати до роботи.

Коли з Ліндою ми вийшли з корпусу, я призналася по-друзі: дуже боюся цієї школи, бо відчуваю, що колектив не особливо радо мене сприйняв.

– З чого ти це взяла?

– Усього за якихось дві години мені довелося почути на свою адресу в спину далеко не доброзичливі шепоти: «дєрьовня», «бичка», «сільпо».

Лінда розсміялася на мої розчарування й страхи:

– Не дрейф! Сама ж і протиставила себе колективу, бо не спілкувалася російською, як усі інші. Сьогодні зробиш манікюр, модняцьку зачіску, завтра одягнеш мої хутра й прийдеш до школи королевою!

– Я не буду розмовляти російською! Школа ж нібито українська!

– Правильно, на російську мову переходити не треба. Інакше це буде виглядати твоєю повною капітуляцією. Тримайся одного берега. Як постановила, так і чини. Але в одязі ти мусиш бути вишуканішою і багатшою від своїх колег. Причому набагато. Це відразу поставить їх на місце. Куплене в Києві хутрове баракло я категорично в Ізраїль везти не буду – з мене там верблюди сміялися б, тож дарую тобі. В моєму з Давидом котеджі три кімнати відведено під гардероб: для чоловічого одягу, для мого, для одягу дітей. Вікна в цих кімнатах зашторені. Одяг висить на «плечиках» рядами на таких, як у ваших великих магазинах, пристроях. Вигідно, бо завжди легко вибрати

потрібне й тут же приміряти перед дзеркалом на всю стіну. Не збіднію, якщо з тобою поділюся тим, що прихопила в Одесу, а ростом і вагою ми приблизно однакові, тож усе тобі підійде. Ох, Одеса! Приїхала, щоб справити в Одесі фурор, а виявилось: чинити фурор нікому. Правильно кажуть: нічого в Одесу приїжджати з претензіями, Одеса – сама по собі величезна претензія! І все-таки це не Одеса мого дитинства чи юності. Гарне місто, дотепне, навіть метушливе й аж занадто балакуче, але чомусь уже не моє. І Єрусалим не мій, хоч до цього старовинного міста я звикла й навіть уже його полюбила. Напевно, я сиджу між двома стільцями, уявляєш? Україна – не моя батьківщина, Ізраїль – не моя батьківщина. Тоді де моя Земля Обітована, де? Мабуть, людині найкраще проживати від народження до смерті власне життя там, де вона народилася.

– Ось я й не ризикую більше нікуди виїжджати навіть на короткий час.

– Цілком тебе розумію і навіть подумки схвалюю такий вибір. Ти – розумничка! Тримайся, Ганно, своєї землі руками, ногами, зубами, якщо зможеш. Я ще приїду до тебе в гості через кілька місяців. Може, з часом Одеса й Україна перестануть мене сприймати як блудну дочку. Може, простять, що колись виїхала. Повернутися назавжди усе одно вже неможливо! Тоді, у студентські роки, в мене просто іншого вибору не було, коли вся родина гамузом скоропостижно зібралася в Ізраїль. І Давида я дуже любила. Життя без нього собі не уявляла.

– А ти хотіла би жити у Києві? – перевела я розмову на інші рейки, розуміючи, що знову заходиться на неприємну для Лінди тему.

– Знаєш, коли летіла в Одесу, – думала, що не витримаю і в Україні залишуся назавжди. Така ностальгія мене охопила, що прямо відчувала: божеволію. А прожила в найкращому одеському готелі два тижні, відвідала зна-

йомих – категорично ні. Хочу додому, в Ізраїль, в Єрусалим. А з дому знову кудись у світі попруся. Отака тепер я, розумієш? Перекотиполе. І, чесно кажучи, дуже незаптишно мені від цього.

Ніяк не могла зрозуміти Лінди. Мати можливість подорожувати по всьому світі, бути настільки матеріально забезпеченою, що кілька тисяч доларів чи євро – кишенькові гроші, їй не могли дати ради власним забаганкам. Пересит у неї, чи що? У народі кажуть, що як багато, то їй свині не їдять. Але подрузі я не промовила ні слова. Провела в аеропорт, обняла, побажала щасливої дороги, а потім довго проводжала поглядом Ліндин літак. Хоч би нічого не трапалося! До катастрофи з Ту-154, який летів із Тель-Авіва в Новосибірськ було ще трохи більше, ніж півроку, але як тільки зовсім інший Ту-154, який вилетів з Борисполя також у Тель-Авів, зник із мого поля зору, мені чомусь здалося, що Лінди я вже більше не побачу. В уяві чомусь до деталей проявилися елементи страшної катастрофи, вибух, уламки повітряного судна, які падають у Чорне море.

Взяла таксі відразу ж після вильоту Лінди. Додому повернулася майже непритомна. Тітонька Песя чомусь вирішила, що я захворіла, власне, підчепила якийсь вірус, ось-ось почну кашляти, захрипну, загриую, тому застала вила поміряти температуру, з'їсти здоровенний грейпфрут, випити протигрипозну мікстуру. Я лежала на дивані, наче йог на цвяхах: знала, що з борту літака Лінда за телефонувати не може, а минуло всього півтори години, відколи лайнер з іншими пасажирами й моєю подругою злетів у повітря. Ще півтори години терпіння. Ще півтори години я не знатиму, як Лінда долетіла. Щонайменше півтори години!

Нарешті Ліндин телефон озвався. Вона вже в ізраїльському міжнародному аеропорту Бен-Гуріон у Тель-Авіві. Долетіла без жодних проблем! Усе в ажурі! Аж після цієї

звістки я почала розповідати тітоньці Песі, що завтра виходжу на роботу й дуже хвилююся.

— А-а-а, он чому ти манікюр зробила! А педикюр?

— Зима, я в чоботах, колготках, нігтів на ногах не видно!

— А ти для себе зроби! Найголовніше: особисто для себе самої бути гарною. І коси не остригай. У мене колись такі самі були: густі й пишні! Я з них до заміжжя такі зачіски уклала — ціммес! Мій Еліазар закохався не стільки в мене, скільки у мою зачіску, уявляєш? А потім здуріла — й постриглася. І вже більше відростити таких кіс, як у мене були, ніколи не змогла. Жаліла, що залишила їй перукарці за зроблену мені стрижку й укладку. Переплатила в разів десять, а то й двадцять! Але що вдієш — молода була, дурна, нікому було ні зупинити, ні порадити. Сирота. Батьків розстріляли в Бабиному Яру. Коли німці прийшли в наш комунальний будинок, інші жителі нас, євреїв, просто мовчки видали. Всіх, до одного.

— Як це — видали мовчки?

— А так: німці підводили тих, хто мав єврейські риси обличчя, запитували: «Юде?» — а зігнані на кухню мешканці або казали «Ні!», коли йшлося про когось із їхніх, або мовчали, коли німці вказували на єврея чи єврейку. Мені тоді було три місяці. Мама спеленала мене й поклала між гурток дітей із нашого поверху, які гралися в кімнатці для сушіння білизни. Для цих малюків я була живою лялькою цілу годину чи й дві. Коли німці гурт євреїв з нашого будинку вже погнали вулицею, бабуся Єлизавета прийшла покликати своїх внуків обідати й остовпіла: діти гралися єврейським немовлям!

— А далі?

— Що ж могло статися далі? Хто б наважився невинне дитя віднести в гестапо? Люди навіть у найскрутніших обставинах — не звірі. Правда, допитувалися в дітлахів, як це сталося, що Рівчина доня стала їм живою іграшкою. Ті пояснювали, що Залман був дуже проти, щоб Рівка за-

лишала маля в пелюшках із чужими дітьми, але дружина розплакалася – й він поступився. У нашому будинку-бараці у війну залишилося всього п'ять сімей – всі інші виїхали або загинули. Ті, кому було нікуди виїжджати, хто так і не наважився тікати пішки, переселятися, й доглядали мене більше півтора року, і годували по черзі. Ніхто й не вірив, та що не вірив – не мав найменшої надії, що виживу: молока не було зовсім, хліба обмаль. У баби Єлизавети з трьох онуків двоє померли, хоч були і старшими, й фізично значно міцнішими від мене. Але якимось дивом вижила я! Навіть тифом перехворіла, а таки вижила! Врешті, й всі інші з нашого будинку, кому пощастило, врятувалися від голодної смерті завдяки тому золоту, що мама запеленала коло мого тільця. Євбаз годував і рятував киян протягом усєї окупації.

– А що́ таке – Євбаз? Благодійна установа?

– Під час воєнних негараздів благодійності не існує. Євбаз – це Єврейський базар. Стара назва торгової площі в Києві. Там на картоплю й муку кияни міняли в селян із найближчих сіл одяг, золоті прикраси, годинники. Бабуся Єлизавета поділила золоті речі моїх батьків порівну між своїми сусідами. Вони потихенько їх спродували, рятували від голоду власні сім'ї й мене рятували. Виживали, як могли. Після війни я потрапила в дитбудинок, звідти – в школу-інтернат. Потім – вступила в педагогічний інститут. Уже студенткою зустрілася з бабусею Єлизаветою на Хрещатику. Вона мене впізнала з першого погляду: вилита Рівка! Правда, перепитала ім'я, прізвище, а тоді запросила в гості, подарувала мамину книжку з кольоровими малюнками зачісок, які можна робити з довгого волосся. Хочеш, покажу? В гуртожитку мені дівчата якраз і робили зачіски за тією книжкою. Давай переглянемо цю мою книжку. Може, завтра тобі щось змудруємо!

Не книжка, а цілий кольоровий альбом виявився унікальним. З довгого волосся без бігудів, лаку, начісуван-

ня, виявляється, можна спорудити королівські зачіски, що мені й змайструвала тітонька Песя наступного ранку. Правда, нам обом вставати з ліжка довелося о п'ятій годині ранку, але моя краса вартувала такої жертви!

До школи я пішла в Ліндиному манто з хвостиків чорнобурок, шкіряних теплих черевичках і навіть без шапки, щоб не псувати зачіски. На щастя, морозу не було, а нульова безвітряна температура повітря з самого ранку обіцяла першу весняну відлигу. Мої першокласники застигли з відкритими ротами, коли разом із дзвінком на урок я ввійшла до класу. Звичайно, трішки припізналась, але тому, що у вчительській мою зачіску колеги розглядали з усіх боків, як витвір мистецтва.

Чи було мені приємно? Ще б пак! Якій жінці не хочеться почуватися особливою! Бігла зі школи додому навпростець дворами – так найближче, всього п'ятнадцять хвилин ходу, і думала, чи колись навчуся сама на своїй голівоньці таке диво споруджувати: не буде ж тітонька Песя переривати свій сон кожного раннього ранку о п'ятій-шостій годині. Ой, але, напевно, я сама себе отак зачесати ніколи не зумію!

Коли ввійшла в квартиру, тітонька Песя саме смажила оладки.

– Зараз! – кинулась я до плити. – Я встигаю з обідом! Навіщо ви самі взялися за кухню?

– Хіба ти в мене в наймах? Я також люблю готувати й умію це робити краще, ніж ресторанный шеф-кухарі. Мій Еліазар так завжди казав. Ну, розповідай же, як зустріли вчителі й учні твою нову зачіску?

– Однозначно: на біс! Тільки чи завтра я сама зумію спорудити щось подібне?

– Подібного не треба. Подібні лиш інкубаторні курчата й капронові колготки. Завтра буде інша зачіска, після-завтра – ще інша, й аж через двадцять днів повернемося до нинішньої! Сідай, будемо смакувати моїми оладками з

медом і чаєм з м'яти. На м'яту або мед у тебе алергії нема?

– Ну, що ви? Я з дитинства люблю запах м'яти, і чай з медом люблю. Мама нам, малим, взимку заварювала чай то з липового цвіту, то взимку з гілочок вишні або малини, то з висушених листочків меліси.

– Твоя мама ще працює чи вже на пенсії?

– Мама вже нема на цім світі. Й тата нема. Є четверо сестер.

– О, яка ти багата! Дуже погано бути в світі одній. Я деколи як подумаю, що сама-самісінька, аж страшно стає: помру – в замкненій квартирі буду лежати, може, й цілий місяць.

– Бог з вами! Знайшли тему для розмови!

– Ти трохи відпочинь, полеж, погортай книжку із зачісками, вибери, якої завтра бажаєш, а я серіал подивлюся. Дурненький, простенький сюжет, але для моїх старечих мізків якраз те, що треба.

Я склала у пральну машину зняту вчора білизну з ліжка тітоньки Песі, ввімкнула агрегат і сіла розглядати альбом із зачісками. Поміж кольоровими світлинами красунь було багато цікавих афоризмів без вказівки авторства. Однозначно, що це не були авторські саморобки укладача книги – цитати належали комусь із великих: «Жінки творять історію, хоча історія вказує лише імена чоловіків, які їх кохали», «Руки жінки, які обвиваються довкола шиї коханого чоловіка, – це рятівний круг, кинутий йому Богом з самого неба», «Жінки взагалі-то безстрашні, за винятком тих, які бояться жити», «Для того щоб бути красивою, жінці достатньо одягти чорний светр, вузьку спідницю і пройтися центральним бульваром під руку з чоловіком, якого вона любить», «Якщо жінка не здається, вона перемагає, якщо здається – завжди диктує свої умови перемождю», «Якби жінок не існувало, найбільші гроші світу не мали б ніякого смислу». І, якщо зважати на стиль, афоризми мали авторство далеко не одного філософа чи письменника.

Тітонька Песя – справжня жінка, навіть на схилі свого віку – дуже красива жінка. Лінда – жінка-вамп, мої Поля, Леся й Уляна – жінки-стерви. Ромка – жінка-квітка, жінка-зайчик, жінка-кицька. А я? Хіба коли-небудь у своєму житті я почувалася жінкою? Тягловою кобилою, бджолою, відром, дійною коровою – так. А жінкою? Он уже які зморшки посіялися навколо очей і уст. А ці глибокі носо-губні складки! Мені ще не було й двадцяти, як незнайома жінка у скверику біля університету зробила висновок, що за моїми плечима ціла сороківка. Сеньйора Мічеліна також вважала, що я заробляю на навчання не сестрам, а своїм внукам.

Від песимістичних роздумів мене відірвала тітонька Песя:

– Ну, вибрала? Нинішня серія кіносеріалу «Просто Марія» зовсім невдала. Краще було й не дивитися, й так нічого не втратила б.

– Я хотіла б сама собі укласти найпростішу зачіску. Навіть оце зараз спробувала б зробити, щоб вранці мати певність, що справлюся.

– Найпростішу зробиш тоді, коли твої колеги перестануть дивуватися майстерності твоєї перукарки, тобто мене. Щонайменше тиждень мусиш тримати колег у шоці. Я саме так робила, поки не причарувала свого Еліазара. Отже, цього місяця ніякого самоуправства: самозванцев нам не нада, камандірам буду я!

– Замучитеся ви з моїми зачісками!

– Гриву маєш розкішну! Якби зважити – до кілограма, напевно, все твоє волосся дотягнуло б. Ану глянь, як тобі це фото?

– Укладати таку зачіску прийдеться годин три.

– Ні. Ця зачіска лише здається складною. Двадцять хвилин – і ти в дамках! Така самісінька в мене була, коли я виходила заміж. Завтра знайду тобі наші з Еліазаром фотоальбоми, побачиш, якою з моїм нареченим ми були

красивою парою! Я на четвертому курсі заміж вийшла.

– Рано!

– Чому рано? У ті часи це було навіть пізнувато. Принаймні, всі мої однокурсниці повисакаували одна за одною ще до четвертого курсу. Залишилися неодруженими лише розлучена Тамара і молода вдова Міля, чоловік якої загинув, коли затонув підводний човен, на якому він служив старпомом. Тоді загибель радянської лодки так засекретили, що двадцять років Міля не могла про свого чоловіка нічого дізнатися. Щомісяця платили дружині зарплату вже давно покійного чоловіка – й вимагали від неї мовчати.

– А як же ви познайомилися зі своїм нареченим?

– Ще на першому курсі прийшов нашій групі читати історію КПРС молодий асистент. Ми з Еліазаром зустрілися поглядами – й відразу покохали одне одного. Потім він став доцентом, професором, академіком, ми отримали кімнатку в гуртожитку, потім дві кімнатки в бараці, а згодом оці апартаменти на Хрещатику. Але дітей не було. Знаєш, для єврейської сім'ї це значно більше, ніж трагедія. Чому не було – не знаю. Ми одне одного не звинувачували, навіть боялися перевіритися на безплідність, щоб не травмувати того, хто виявиться винен. А хіба в цьому нещасті можна бути винним? Для мене дітям був мій Еліазар, для нього «дитинкою», як він мене називав навіть при сторонніх людях, була я. Він був сміливий, мій Елізарчик. Одного разу на партійних зборах один-єдиний став на захист чужого аспіранта, який, як виявилося, у Центральній науковій Бібліотеці Академії Наук УРСР, тій, що нині імені Володимира Вернадського, насмілився попросити «Історію України-Руси» Миколи Аркаса. Мій Елізарчик проголосував при відкритому голосуванні проти відрахування цього наївного хлопчини з аспірантури. Ну, за це півроку вже Елізарові не давали ні спокійно жити, ні нормально працювати! Він навіть попрохав

мене у валізці йому про всяк випадок тримати наготові дві пари змінної білизни, ложку, миску, алюмінієве горня і пояс із собачої шерсті, бо радикуліт якраз тоді вже добре давався моєму чоловікові взнаки в холодні пори року. А коли наші почали виїжджати в Ізраїль і взялися з усіх боків підбивати нас на подібне — ми дуже завагалися і таки не зробили вирішального кроку. Навіть коли старий Мойше до нас прийшов з попередженням, що скоро почнуться страшні єврейські погроми, особливо у великих містах, ми подякували йому за піклування про наші долі й випровадили додому. Шкода було свого кубелечка, колекції фарфору, яку для мене Еліазар збирав більше півстоліття, моїх пишних і рідкісних вазонів. Як уявляла свої квіти у сміттєвих баках — подібне за життя мені довелося кілька разів бачити! — сама не своя ставала. Еліазар постійно потерпав, що інфаркт зароблю, хвилювався за мене, а звалився сам. Всього один-єдиний інфаркт — і... Розумієш, раптом усе святе й непорушне для нашого покоління звалилося нам же на голови: ідеали, історія, політика, держава. Як у тому анекдоті: цорес!

— А що означає — цорес? Арешт?

— Цорес на ідиш — біда, нещастя, горе! Є такий одеський анекдот: довжелезна черга коло дверей магазину, останнім у якій стоїть старий єврей. «Що дають?» — запитують у нього. «Цорес». — «А якого розміру?» — «Якраз на вашу голову!»

— Не треба було вашому чоловікові все брати аж настільки близько до серця!

— Але й не кожен був здатний таке витримати. Я змогла, бо раніше не особливо історією і політикою переймалася. А Еліазар марив комунізмом — достатком для всіх, справедливістю для всіх, рівними можливостями для всіх. Утопія! Такого навіть у Ізраїлі ніколи не буде, а не те що у завжди вошовому СРСР бути не могло. Я не романтик. Я — прагматик. Не знаю, як би зараз жила, якби

не переоформила чоловікову пенсію на себе по втраті годувальника. Звичайно, платять набагато менше, власне, половину з хвостиком від тієї суми, якби Еліазар був живий і сам свою пенсію отримував, але все ж таки не той мізер, на який нині живуть інші пенсіонерки. Тільки нікуди я звідси не поїду, хоч би прийшлося голодувати: старе дерево пересаджувати дуже ризиковано! Бог добрий. Бачиш, несподівано Шошаночка озвалася, Лінда скільки грошей сипнула, щоб привести моє житло в людський вигляд, ти — як ясочка, чи як там у вас кажуть, коли йдеться про добру й гарну дівчину або жіночку?

Вночі я довго не могла заснути. Чомусь мені було дуже шкода Песиного Еліазара, хоч я ніколи його навіть не бачила. Та й на Песиному весільному фото він був зовсім некрасивим, худюшим, носатим і блідим, як мрець. Читав у педінституті історію КПРС! Ну, й що? А яку іншу історію він міг читати в радянські часи? Й скільки пережила Песя мало не з самого сповиточку! Хай Бог боронить від такої долі всіх людей і нас, грішних, як любила повторювати моя прабабуся Катря. Моя мама також народилася на полі бою недоношеною. Який жах, якщо вдуматися в це воєнне страхіття! Не треба про це розповідати тітоньці Песі.

Силою власної волі я перемкнулася на інші спогади. Чомусь згадалося моє перше місце роботи, дитячий садочок, вісімдесят дев'ятий рік. Саме тоді директрисою в школу в нашому селі призначили мою колишню однокурсницю — Лерку Деридрай, якій ще в університеті вчепили прізвище Лерва. Уже абітурієнткою вона була кандидатом у члени КПРС, під час навчання в університеті по через голови лізла в начальство, при кожній слушній нагоді доносила на нас і в деканат, і в КДБ. Одного разу дівчата їй зробили самосуд: зловили після енного доносу в гуртожитському коридорі й насипали в рот перцю. Марійка Гуменна на слізні Лерчині заперечення своєї

вини тоді зовсім по-простяцьки їй відрубала: «Хитра срака пердить тихо, але смердить на всю хату!» Згодом Лерка-Лерва, повноцінна молода комуністка, дружина секретаря райкому комсомолу й за сумісництвом – коханка начальника міліції, стала директором школи. Коли я ще працювала в рідному селі в дитсадочку нянею, ми зустрілися з нею випадково біля магазину й вона почала мені заливати, що цього року на Великдень жодної дитини не буде коло церкви. Я відповіла їй, що надворі кінець 80-х, уже два роки, як дітей за відвідання церкви ніхто не переслідує, змінились обставини, держава дозволила людям у Бога вірити. Новоспечена директриса школи зневажливо фиркнула, зате наступного року на День Перемоги біля пам'ятника полеглим у Другій світовій війні учні вже не стояли в почесній варті – Лерка заявила, що школа не повинна сповідувати радянських традицій. Те, що йшлося про пам'ятник полеглим односельцям, рідним дідам і прадідам місцевих школярів, Лерці-Лерві було до фені! Вчорашня запекла комуністка демонструвала свою нетерпимість до радянських звичаїв і традицій. Потім, у 1994 чи 1995-му ми, однокурсниці, зібралися на зустріч. Мені було дуже соромно, що виявилася найубогіше вдягнуною, адже часи були сутужні, а на моїх руках – четверо молодших сестер, а я – безробітна. Лерка при всіх зневажливо обізвала мене старцункою, і я у рясних сльозах втекла з того зборища, тим більше, що й грошей на посиденьки в кафе в мене не було. Згодом, уже напевно в 1998-у, дівчата-однокурсниці умовили мене прийти на зустріч. Я пристойно вдяглася, назичила грошей із значним запасом, пішла з усіма однокурсницями в якийсь третьосортний ресторанчик, куди дівчата запросили й окремих наших колишніх викладачів, і наших улюблених куратора й декана. Лерка-Лерва почала вихвалитися, як вона колись була в групі комсоргом, старостою, профоргом, як усі її боялися, бо кандидат у КПРС –

це в радянські часи було-таки щось! Я підняла бокал і виголосила особливий тост: «Чого мудрий соромиться, тим безстижий хвалиться! Наша Лерка у радянські часи шодня бзділа панам, а досі воняє нам! Тож вип'ємо за чисте й свіже повітря!» Деридрай зірвалася з-за столу, як обпечена, а Марійка Гуменна їй услід промугикала: «Галубое-галубое, не биваєт галубей!» Інші дівчата взялися совістити й мене, і Марійку, яка несподівано перейшла в наступ на всіх присутніх:

– Жалієте Лерку-Лерву? Забули, як декого з вас через неї на Дзержинського викликали? Як на вас шкіра тремтіла, що вилетите з університету після співбесід «с прістраствієм» у КДБ? Як ми цю суку за її систематичні доноси червоним меленим пекучим перцем нагодували – вже не пам'ятаєте? Але Бог – високо, бачить далеко. Має тепер наша Лерка-Лерва чоловіка-гоміка! Що? Ви про це не знали? Дивуетесь? Це ж високе звання! Рівне кандидату в члени КПРС! Еге ж, офіційна дружина педераста, щоб краще для всіх було зрозуміло – гомосексуаліста! Чому, що при владі в студентські часи була, нас гнобила – хвалиться, аж захлинається, а про свого голубенького-голубенького ні пари з уст? Уявила, що ніхто не знає її сімейної таємниці? Ха-ха, та про це вже всі жаби кумкають! Лерчин коханий, сто разів у сраку граний!

Того разу ми недовго посиділи в ресторані з однокурсницями. Чомусь відразу ж після колотнечі з Деридрай, тобто Леркою-Лервою, настрої у всіх пропав і навіть бажання згадувати студентські роки згасло. Цікаво, Лерка досі працює в моєму селі директором школи? І вона комуністкою була, й чоловік тітоньки Песі був комуністом, але хіба цих людей можна зіставляти й порівнювати? Різні пари калош, як любила наголошувати моя прабабуся.

З тітонькою Песею ми жили душа в душу. Іноді правда, виникали казуси, бо курку вона не вважала м'ясом, але завжди надавала їй перевагу над телятиною. Сама

прекрасно готувала рибу, особливо фаршировану, любила плетені булки-хали, а коли появились в продажу круасани, то могла за день ум'яти й три такі рогаики з вишневим варенням чи згущеним молоком, запиваючи м'ятним чаєм з медом. Яюсь я таки промовилася про народження мами від уже розстріляної під Вінницею, коли наші брали гітлерівську ставку «Вервольф», тоді лише чотирнадцятилітньої моєї бабусі, і тітонька Песя обняла мене, обціловуючи все обличчя. Їй же я чомусь розповіла всю правду й про Льончика Жбанкіна, й про аборт, і про Ліндині неприємності через мене в університеті, і про свої заробітки в Італії, і про Шурка. Не змогла тільки признатися про негідну поведінку власних сестер, коли сама раптово тяжко захворіла. Відчувала, що таке про рідних не розповідається. Тим більше, що й Лінда тітоньці Песі про вчинки Полі, Уляни й Лесі не промовилася навіть словом. Якщо когось згадувала в розмовах, то хіба що Ромку.

І тут розпочалася Помаранчева революція. У Києві на Хрещатику й Майдані взагалі творилося стовпотворіння: тисячі, мільйони приїжджих! Хто з киян не мав здоров'я вдень чи вночі простоювати разом з усіма, прилипає до екранів телевізорів і дивився репортажі з Майдану годинами. Люди навіть харчувалися однією картоплею в мундирах і бутербродами з чаєм, щоб не тратити на приготування складнішої їжі час і не пропустити по телевізору якоїсь дрібниці. Старші школярі взагалі не приходили на уроки. Молодші вчилися, адже було небезпечно таких малят залишати без нагляду, проте погодувавши тітоньку Песю й прихопивши якихось смаколиків для тих людей, які жили в палатках, я обов'язково бігла на майдан. Туди ж помандрували верблюжі ковдри тітоньки Песі, пледи, подушки з натурального пуху. Старенька наполягла, щоб я все це віднесла людям, які ночують на холодному бетоні. Сама тітонька Песя двічі дибала на майдан, благо,

це було зовсім близько, але ж нібито недалеко тільки для моїх молодих здорових ніг, а не для її подагри й серцевої недостатності.

З Єрусалиму прилетіла Лінда, також ні з того, ні з сього оселилася на майдані й прибігала до тітоньки Песі хіба що скупатися чи нащобетатися зі старенькою годину-дві. У ті дні Лінда була зачарована українським народом.

— Тепер мені не соромно, що мій дід — українець! Це прогресивна нація! Це сила! Та що там сила, це така потуга, перед якою не встоїть жодна перепона!

Зателефонувала й Поля. Сказала, що Уляна приїжджає з Італії, щоб оформити розлучення з Петром Першим і забрати дітей до себе. Вона виходить заміж за сеньйора Агостіно. Він уже готовий удочерити її діток.

— Уляна здорова? Не завдали шкоди її хребту Бельмондо й Челінтано, як мені колись?

— Нема вже тих тіпа проклятущих собак! Челінтано здох, а Бельмондо в притулку, бо вже зовсім не може ходити. Уляна потихеньку колола псам якесь дуже сильне снотворне чи тіпа заспокійливе, постійно перегадувала, скільки в їх шлунки тіпа впадало. Пси зажирили й за якийсь рік один за одним тіпа почали хворіти. Сеньйор Агостіно мало не вмер з розпачу, тіпа. Але Поля знайшла спосіб його втішити й тіпа переконати, що кохана жінка — набагато краще від якихось там тіпа догів, якщо навіть вони дуже породисті, тіпа!

— А Леся?

— Скажу тобі по-секрету — наша Леська під слідством. Відкрила тіпа масажний кабінет. Дівчатка зі своєї згоди чи Лесьчиної особистої примхи десь там із кимсь із клієнтів тіпа спали — тепер всі гамузом тіпа мають менінгіт на здорову голову! Тож наша Леся плаче-ридає: боїться конфіскації всього її майна тіпа за організовану проституцію. Я кажу їй: часи не ті, нічого тобі тіпа ніхто не зробить, глянь, що у державі чиниться! А вона тремтить,

тіпа, як осиковий лист: підписка під невїзд — усе-таки серйозна річ, тіпа. Але ж нічого їй, тіпа, менти не зроблять! Найбільше, що станеться: прийдеться, тіпа, відкупуватися від тюряги. Я ще не з таких ситуацій двічі майже ціла й чиста виходила, тіпа! Наркотики — набагато страшніша стаття від проституції, тіпа, але ж видряпалась! Та й усі оті Лесьчині курви — тіпа, повнолітні, який із неї спрос? Леська ж не дурна: спочатку, тіпа, паспорти вимагала, санітарну книжку, а тоді на роботу, тіпа, приймала. Мене того року, тіпа, як підловили з ширкою...

— Ти що — вже й колешся? Чи тільки куриш цю заразу?

— Я — ні. На це задоволення, тіпа, знайшлися багаті клієнти. Вигідна справа — наркотики, особливо кокс, тіпа, проте коли починає пахнути тюрмою, смак до грошей, тіпа, відразу пропадає, азарт — також. Ти не дрейф, тіпа ми з Леською не в голову биті, тіпа, викручувалися раніше й зараз викрутимось! Уявляєш, усім бажаним пропонують безплатну екскурсію в Київ за рахунок «Нашої України», тіпа! Уляна мене агітує: поїхали, Київ побачимо, сфоткаємося, тіпа, нашу Ганну відвідаємо — ти ж нам не чужа! Тільки в палатках ночувати тіпа не хочемо й цілими тижнями на майдані, тіпа, простоювати не будемо. Помахаємо, тіпа, ручками в об'єктив, щоб наші знайомі нас побачили по телевізору, позаздрили до посиління — й, тіпа, додому! У тебе хоч зможемо дві-три ночі перекантуватися? Ромка призналася, що ти дуже гарно влаштувалася, тіпа, в якоїсь старій єврейки. Та бабера, тіпа, глуха, сліпа, склеротичка? Скільки їй років, тіпа? Довго ще жити збирається? Скоріше нехай склеїла б ласті: і квартира тобі, може, дісталася б, а якщо не квартира, тіпа, то хоч золоті цяцьки — в євреїв золота завжди, тіпа, купа-купезна. Простягне ноги — відразу ж обшукай всі закутки: у міській квартирі, тіпа, нема такої схованки, щоб її не можна було знайти! Це тільки в селі як закопають на городі або в лісі, тіпа, скляну банку чи залізну

коробку з грішми – самі, тіпа, згодом відшукати роками не можуть. Ну, то як радиш, тіпа, нам їхати до тебе в гості? Чи як? Може, заявиш ат варот паварот рідним тіпа сестрам стосовно ночівлі?

Як же я надіялась, що тітонька Песея відмовить: усе-таки Лінда ближча, ніж мої сестри! А вона добродушно заявила, що мої родички їй квартиру не пересидять. З неабияким душевним трепетом я вирушила зустрічати Полю й Уляну на вокзал. Відвела сестер у кафе, хвилин двадцять переконувала бути з тітонькою Песею культурними, вихованими, вести себе доброзичливо й скромно. Сестри хитали головою «так-так», але презирилися між собою і аж душилися тамованим реготом.

Три доби все нібито було гаразд. Поля й Уляна вели себе цілком пристойно. Правда, наодинці мені читали такі нотації, що вуха в'янули, особливо Уляна. Зі своїм Петром вона про все вже домовилася: хату переписує на нього – натомість чоловік офіційно дозволяє їхнім спільним дітям виїхати за границю з мамою. Залишилося ще Петра позбавити батьківських прав, але адвокат порадив, що зараз цього робити не варто: виявиться, що діти жили з батьком цілих три роки, а Петро єдиний реально про них піклувався, тобто безпосередньо доглядав, поки їхня мама була на заробітках в Італії. Треба вичекати рік, тоді порушити справу, що Петро аліментів не платить, дітьми не цікавиться – і прапор у зуби, вперед за орденами!

– Але ж наша батьківська хата... Може, ми з Ромою колись захочемо туди навідатися, а Петро й на подвір'я нас через тебе не пустить...

– Нічого туди навідуватися, тіпа. Чого ви там такого із ряда вон вихадящева не бачили? – розізлилася Поля. – Хата! Хата! По всіх швах розлазиться ця хата. Тепер у моді чвораки, а не гнилі хижі!

– Ти з сестрами хоч була раз на рік на могилках мами, тата, наших бабусь?

– Коли й чого, тіпа? Мертвим усе одно, чи до них взагалі хтось приходить, тіпа, чи всім вони по фіг!

– А ти звідки знаєш?

– А що, тіпа, мертві можуть поспілкуватися з живими, тіпа, щось їм порадити, допомогти матеріально? З того світу, тіпа, ще ніхто нікому грошей не передавав! Це взагалі дурна розмова, тіпа: піти на гробки, запалити свічку, пом'янути маму-тата, тіпа!

– Полю!

– Дивися яка ти мудра стала! Не людина, а живий докір, тіпа, ходяча совість! А сама, тіпа, на могилках в мамі й тата коли була?

– Востаннє навідувалась, як із Ромкою їхали в столичну клініку. По бур'янах до хрестів брели. Мамин хрест потріскався, татів портрет зірвався з хрестовини.

– Давай-давай, вчи нас уму-розуму, тіпа! Ти ж, тіпа, наша мамлета! Досі не можеш вийти з ролі опікунки, так? А ми вже дорослі, тіпа, нам ніякої опіки не треба! Краще, тіпа, давай домовимося: якщо сеньйорові, тіпа, Улянині діти не сподобаються, вона з усіма документами їх привезе, тіпа, до тебе. Добре? Будуть у Києві до школи ходити, рости столичними мамзелями, тіпа. Ну, й тобі якась забавка буде – вважатимеш їх своїми дочками, тіпа! Хі-хі! У тебе ж власна сім'я взагалі не передбачається, тіпа хіба я брешу? Ну, не здавати ж Улянці, тіпа, своїх Тоню й Віту в інтернат, правда? А вона, тіпа, своє особисте щастя на дочок не проміняє, ні! Я також би так само зробила, бо не настільки дурна, як була ти, тіпа, коли нас чотирьох тягла, аж перділа від натуги! Хі-хі!

– Ти б хоч совість мала, Полю. Приїхала в гості, живеш на всьому готовому – і таке мені кажеш!

– А що? Кажу, що думаю, тіпа. Й Уляна мої думки, тіпа, поділяє.

– Чому ж мовчить?

– Хто мовчить, той трьох навчить, – вставила свою ре-

пліку Уляна. — Поля діло каже і я теж так думаю, що моїм дітям коло тебе краще буде, ніж в Італії.

— Ні. Я вже набулася опікункою. Розбирайтеся зі своїми проблемами самі. Пора й честь знати. Тим більше, що, як кажуть, на третій день риба й гості починають псуватися й тхнути.

— Дивись, як ти заговорила, тіпа! Ага, ага, вже згадала, що нахабних гостей хіба що під стіл садовлять. Але не забувай, тіпа, що гість рідко буває, та багато бачить, — розізлилась Поля.

— Приїхала сваха до свахи притулити сраку до сраки, сіли, за столом посиділи, закусили, випили і побзділи! — зіронізувала й Уляна.

— Їхали б ви, дорогі сестрички, вже сьогодні додому, поки місця в поїздах безплатні. А то я щоранку йду на роботу — й душею терпну, припускаючи, що ви у тітоньчиній Песиній квартирі витворити можете!

— А що ж це такого ми можемо витворити, тіпа? Якщо вкрадемо якусь дрібницю, тіпа, — на нас перших підозра впаде. Ми не дурні такі ляпи, тіпа, допускати. А сказати щось перчене-мочене, тіпа, твоєї старій можемо, й обов'язково на прощання скажемо!

Коли ж наступного дня повернулася зі школи, застала сердиту, аж із неї іскри сипалися, Лінду.

— Хупца! Яке нахабство! Поля — шикса! Паскуда тобто, курва! Якби я тебе не знала ще зі студентських літ, оце зараз виставила б з квартири слідом за сестричками! Не могла мене й тітоньку Песю попередити, що сестри в тебе червиві? Господи, чого я тільки за дві години не наслухалася — довіку не забуду!

— Вони що, тобі у вічі нахамили?

— Ні, вони знати не знали про мою присутність! Прийшла вранці з майдану і лягла від стіни на двобічний диван. Знаєш, як я його люблю: вигідно, навіть постіль застеляти не треба, не видно, що я там спала.

А прокинулася від того, що твої дві мавпи на цьому ж дивані, тільки з іншого боку побічниці, всілися пити каву й шепотілися. А в мене ж музичний слух: шепіт чую краще від крику! Що вони тут виговорювали! На тебе, на мене, на тітоньку Песю! За ними тюрма плаче! Це явні бандитки! Розбійниці! Потенційні гангстерки! Ймовірні вбивці. Як для них несподівано я зірвалася зі свого ложа – тікали навіть роззуті. Їхні чоботи я за двері повикидала, й інше шмаття – також. Ти собі як хочеш, а щоб я тут їх більше не бачила! Тітонька Песя, коли почула від мене, про що вони розмовляли, хотіла в міліцію телефонувати, але тебе пожаліла. Я зателефонувала твоїй Ромі, вона розповіла, як ти була для всіх них, чотирьох, опікункою, як на них майже п'ять років батрачила в Італії, а коли захворіла, Поля видурила в тебе останню тисячу доларів.

– Що було, те минуло!

– Ганно, схаменися, не будь настільки дурна! Рви будь-які зв'язки з цими упирицями, бо пропадеш! Як наші кажуть, бережись вогню і не вір воді! Не сподівайся, що твої Поля й Уляна перевиховаються, несподівано з доброго дива стануть кращими. Вовк може втратити лише свою шерсть, але не власну суть! Люди між собою рівні не на землі, а в землі! Ми з тітонькою Песею тебе дуже любимо, але навіть заради таких стосунків не можемо потурати твоїм скаженим сестрам. Це живі ходячі катастрофи! Шакали! Росомахи! Це ті, які своїх жертв поїдають живцем! Але чому ти мовчиш? Чому бодай не плачеш? І навіть словом не боронишся? Ганно-Ганно, дурні ростуть навіть без дощу! Хіба ти зовсім безголова? Хочеш бути милосерднішою від Господа Бога? Та якби Бог мав хату на землі, люди повибивали б йому всі вікна!

Думала, після від'їзду в Єрусалим Лінди й усього того, що сталося через моїх сестер, тітонька Песя змінить своє ставлення до мене. Яюсь про це їй навіть сказала. Про-

те старенька зітхнула, вказала мені рукою на крісло коло столу й мовила:

– У цьому світі ми вибираємо друзів, але аж ніяк не родичів. Для кожного його рідня – це завжди або кара Божа, або нагорода. Та й бачимо ми своїх близьких дещо по-іншому, ніж вони є насправді. Закоханому й качка ангелом здається, а братові й сестра-гадюка – щонайбільше вужем. Саме отак воно чомусь є. Тільки ж усе одно краще погана латочка, ніж хороша дірочка. Забагато в тобі доброти. Для твоїх учнів – це добре, в школі так і треба, вони маленькі, хочуть від своєї вчительки тепла й ласки. А дорослим людям себе щедро не роздаровуй: не варто ж увесь сир вкладати в один вареник. Ну, й заміж тобі треба, заміж, заміж! Шукай собі пару, бо з розуму зійдеш!

Я подумала, що тітонька Песея хоче мене позбутися зі своєї хати, почала перечитувати оголошення про оренду помешкання, але ціни кусалися настільки, що на свою учительську зарплату я не могла винайняти не те, що кімнату, а навіть куток у спільній кімнаті з господинею. А ще ж мені треба було щось їсти, в щось вдягнутися. Перспектива скрути мене й врятувала від покvapного рішення, а через місяць-два наші стосунки з тітонькою Песеєю знову налагодилися, та й Лінда телефонувала мені з Ізраїлю навіть без тіні якогось невдоволення чи гніву.

Інша річ, що з приходом президента Ющенка до влади і його бездарного правління великі надії поволі почали згасати, поки держава знову не опустилася в сутінки, хандру й, наче повія, не пішла по руках слинявих скоробагатьків, корупціонерів і відвертих злочинців. Жабомишодралівка у верхах, можливо, низам була мало помітною, проте вони на власній шкурі добре відчували: щось дуже не так у данському королівстві! Кілька разів я натрапляла на газетні статті Льоньки Жбанкіна. Якщо на початку виборів він писав про Януковича як сильну людину, яка змогла покінчити навіть із власним бандитським минулим, а в

процесі Помаранчевої революції тільки легенько, майже непомітно сумніваюся, чи отруєний хворий Ющенко зможе справитися з державною машиною, то тепер відверто знущався і з президента, й з народу, який обрав такого недотепу і невдачу.

Відчувала, що моє ставлення до Жбанкіна завжди буде упередженим, але мене дивувало, чому ніхто із властимущих не заткне цьому горлохватові, який знущався зі всенародно обраного президента, рота! У телефонних розмовах з Ліндою ми тепер майже не торкалися політики: я відчувала, що подруга категорично не бажає чути ні про Україну, ні про український народ в цілому, ні конкретно – про нашого президента.

Дізнавшись, що в школі я вчила німецьку мову, тітонька Песя заявила, що ідиш також належить до германських мов, а це означає, що хто вже бодай знає ази німецької, той легко осилить живу єврейську мову, і взялася за моє репетиторство. Я не відчувала нагальної потреби в знанні ідишу, тим більше, що Лінда й сама не одного разу визнавала, що п'ята частина Ізраїлю постійно розмовляє російською мовою, і навіть коли я приїду до неї в гості, навіть узагалі без ідишу не пропаду зі своїм знанням савецкой общепанятнай, але ображати тітоньку Песю я не хотіла, тим більше, що вона почала все частіше хворіти, як у нас у селі говорили, «пристигати», й уже навіть не виходила на вулицю.

Київ, який під час Помаранчевої революції масово заговорив українською, поступово знову ставав російськомовним. У нашій школі на перервах між учнями й у вчительській між педагогами почала різко домінувати російська. Я твердо трималася одного берега – демонстративно спілкувалася лише українською. Одягалася, настільки мені вдавалося, вишукано, адже Лінда, крім хутра, залишила мені цілу валізу різних своїх фірмових вдяганок. Невдовзі я сама навчилася робити собі зачіски на основі

фото з Песиної книжки, бодай раз на місяць відвідувала косметолога, регулярно робила манікюр і педикюр. Ніхто навіть позаочі мене ні «бичкою», ні «сільпом», ні «дерьвенею» більше не обзивав. Діти любили, а це вже був мій другий набір першокласників, батьки підопічних мене щиро поважали. Але ж «не люблена дівчина – сирота», і я почувалася найсамотнішою людиною в світі! Одного разу наважилася і прямо на вулиці якогось сивуватого інтелігентного чоловіка запитала: «Скажіть, будьте ласкаві, скільки б ви дали мені років? Але без компліментів!» Чоловік посміхнувся, зміряв мене з ніг до голови і впевнено відповів: «Щонайбільше? Сороківки ще точно нема! Угадав?» Я дзвінко розреготалася й похитала головою: мені вже було значно більше.

Бігла дворами, подумки прикидаючи, що сьогодні варитиму на вечерю. Тітонька Песя слабла прямо на очах. Кардіолог сказав, що її серце працює не більше, ніж на тридцять відсотків, і треба або вживлювати кардіостимулятор, або міняти клапани – щоб вирішити точно, що саме доведеться лагодити в зношеному до краю більше ніж сімдесятилітньому організмові, потрібне повне обстеження. Лінда радо погодилася приїхати з Шошаною десь наприкінці квітня й покласти тітоньку Песю у філіал єврейської медичної клініки в Києві. Серцева недостатність – це серйозно, навіть дуже серйозно, що вже там говорити!

Роботяги із Західної України розбирали якусь старезну одноповерхову будівлю, напевно, кочегарку, про що свідчила височенна труба над нею. Ця споруда досі й так лякала своїм виглядом дітей, а особливо – нічних перехожих. Парубки-роботяги, напевно, трохи закропилися сорокаградусною «свяченою» водою і тепер упівголоса виспівували на мотив пісні «Ой чорна я си, чорна» досі мені не відому, проте, напевно, також народну пародію:

*Ой чорна я си, чорна,
Чорнява, як циганка.
Ще-м си полюбила, ще-м си полюбила
Чорнявого Іванка.
Іванка та Іванка,
Іванка, та не дурня —
Горівку не сховаю, горівку не сховаю, —
Вже п'яний до полудня.
А п'яний, то дурило,
То лецтий розбишака.
З кондуктором зчепився, з сусідою побився —
В міліції заплакав.
Проклята самогонка —
Закрили-пов'язали,
Іванкову головку постригли під «нульовку»,
П'ятнадцять суток дали!
Кохаю — не кохаю:
Дві курки зарубаю,
Бо що тепер я вдію, — найдалше у неділю
Для Йванка притаскаю!
Як глянув пан начальник
В мій кошук: «Ой, Маланко,
Ця страва громадянська, ця страва громадянська
Тепер не для Іванка!»
Продам диван і шафу,
Щоб Йванка відкупити
Та шляк най тебе трафить,
та шляк най тебе трафить —
Якщо не кинеш пити!*

Біля самого будинку мене наздогнав наш шкільний завгосп і вчитель військової підготовки в одній особі — Пáзор Юліан Максимович. З самого початку моєї появи в школі він проявляв до мене якісь дивні знаки уваги, але мені чомусь категорично не хотілося з ним нічого спіль-

ного мати. У педколективі нашого воєнрука, чесно кажучи, всі побоювалися, окрім хіба що директора, проте й він обходив гострі кути з цим обвішаним поверх напівцивільного-напіввійськового кітеля значками й медальками воїна-інтернаціоналіста. Ми, вчителі, на тих цяцках-відзнаках особливо не розумілися, адже між ними не було ні ордена Червоної зірки, ні Бойового Червоного Прапора – одна дрібнота, але темно-сіре залізччя відзнак таки тримало нас у напрузі – як-не-як ветеран війни! А Юліан Максимович умів виставляти себе напоказ. Це завжди проявлялося на педраді, коли він навіть не просив, а вимагав слова. Виходив посеред кабінету стройовим кроком, випнувши груди. У річницю виводу радянських військ із Афганістану, 15 лютого, наш Пазор, або як його кликали позаочі старшокласники, що навіть при найбільшій дисципліні в жодній школі ніколи нікого не бояться, – Пазур чи Лазар Безсмертний або ще й Барон Мюнгаузен, завжди виступав і на загальній шкільній лінійці, і в різних класах зокрема, особливо перед старшокласниками, протягом усього цього дня. Тоді обов'язково вдягав бутафорний кітель полковника громадської організації «Українське реєстрове козацтво», хоч справжнього офіцерського чину найімовірніше ніколи й не мав. Із кожним роком бойові подвиги Пазора на словах збільшувалися: то він імпровізував, як нібито служив у розвідці й з превеликим ризиком для власного життя десятками брав у полон «язиків»-душманів, то в деталях малював словами, як одного разу керував операцією з ліквідації воєнного ворожого каравану, то власноручно рятував льотчиків, яких вороги збили в скелястих афганських горах. Але найчастіше любив розповідати, як їхню БМП підбили, вона зсунулася в арик і напівзатонула, а душмани лазили по машині зверху, стукали по броні камінням і вигукували, що будуть із білих баранчиків живцем дерти шкіру. А ще Пазор нібито побував у полоні, тиж-

день без рісочки хліба й росинки води в роті сидів у глибокій земляній ямі-в'язниці, уже чекав видимої смерті. Він же під час бойової операції провалився у страшне безживне провалля і самотійно вибирався звідти мало не цілий місяць, а харчувався лише зміями і дикобразами. А ще Пазор літав на вертольотах МІ-8 і МІ-24, особисто бомбив і обстрілював душманські кишляки, а при цих словах довірливим притишеним голосом уточнював, що насправді то були замасковані під мирне поселення афганські чи пакистанські військові склади, ще й для коханої медсестри рвав квіти на нейтральній смузі, тому двічі під час таких вилазок мало не загинув: он як мізинець покалічило осколком – навіть ніготь уже більше не росте! Старшокласники катастрофічно не вірили в розповіді Юліана Максимовича, найсміливіші навіть в очі насміхалися: «Тареадор, смелеє в бой! Там ждють тебе любовь!», «Ану, ще разок брехніть, а ми повіримо!», «Де ваша зірка Героя Радянського Союзу? Чому вам її досі не вручили? Проклятущі штабні криси! Самі пороху не нюхали, а справжнім воякам он як навіть досі заздрять!» За ці насмішки Пазор завжди жорстоко й підло мстився винним, без свідків розпускав руки, тому іноді до школи заявлялися обурені батьки й обіцяли написати на Юліана Максимовича скаргу, щоб його зі школи звільнили, й так, паскуда, пенсійного віку!

Серед колег-працівників Юліан Максимович відзначився тим, що здавати гроші на дні народження або похорони родичів колег ніколи не бажав. Голові профкому доводилося тижнями бігати за воєнкомом, але завжди безрезультатно. Ще коли працювала в нашій школі його дружина – Ксенія Артеміївна, то Пазор завжди казав: «Але з нас двоє, як за одного!» – й іноді на якусь дещичку розщедрювався. Проте в його дружини раптом тяжко захворіла мама, Ксенія Арсеніївна написала заяву на звільнення за власним бажанням і гайнула в Сумську область

доглядати недужу, а так сталося, що її посаду в школі зайняла я. Зате вибивати різного роду матеріальні допомоги для себе, коханого, Пазор умів. Писав заяви-прохання-клопотання у відділ освіти, соцзабез, депутатам, радникам президента, президентові, керівникам різних фірм та бізнесових організацій. Зміст його послань завжди був однаковий: болять фронтові рани, грошей на ліки не вистачає, умираю в муках, крайня скрута, біда. Не можна сказати, що нашого Пазора щедро обдаровували грошовими подачками, але щось йому таки капало то звідти, то звідси. Правда, за день до його смерті прийшли чистити фейс нашому псевдо-учасникові бойових дій Юліанові Максимовичу Пазору якісь справжні вояки, дійсно обстріляні й бойовими орденами відзначені хлопці-«афганці», в керівництва яких тиждень тому він виканючив медальку «За заслуги» III ступеня. Отримавши її, Пазор від щастя й радості напився і в якомусь кафе чи їдальні привселюдно відгукувався про учасників бойових дій у Афганістані як про кончених псів і сексуальних ізвращенців. Побачивши нежданих гостей і збагнувши причину їхньої появи та можливі наслідки такого візиту для себе, Юліан Максимович зумів утекти зі школи через вікно у спортзалі. Зате після його трагічної загибелі під колесами маршрутки тих двох «афганців» таки довгенько тягали слідчі, підозрюючи в неіснуючому смертному гріху, поки не встановили їхнє абсолютне алібі.

Юліан Максимович особисто мені завжди чомусь здавався неприємним, якщо не використовувати більш точного слова – бридким. Неохайним його пористе й аж наче давно не мите обличчя робили насамперед вуса, які цьому учасникові бойових дій зовсім не личили і які він доглядати катастрофічно не вмів і не хотів. Короткі сиво-чорно-руді, з вигнутими назовні щетинками, вони завжди нагадували мені стару зубну щітку, добряче понищену довгим користуванням.

Пазор наздогнав мене коло самого під'їзду. Нібито галантно, але насправді – комічно, відчинив переді мною двері й пропустив всередину перед собою. Ліфт довго не опускався вниз, і за цей час Юліан Максимович поцікавився, хто я насправді: родичка чи квартирантка тітоньки Песі. Я уникла прямої відповіді, муркнувши щось абсолютно невизначене:

– Казав сліпий: «Побачимо!». Казав глухий: «Почуємо»!

– Треба, щоб та квартира дісталася вам! Це навіть не квартира – це скарб, і – жодного близького родича в господині. Я сам на ту золоту кліточку власні плани мав, але... Розумієте, коли я служив у Афганістані...

– Про Афган краще не треба. Коли його згадують, то йдеться або про святе й страшне, або падлюцтво, якому й нема назви, якщо на темі Афганістану спекують. У моєї першої вчительки там один-єдиний син загинув. Замордували солдатика душмани в полоні. Я бачила його покалічене тіло. Дуже хотіла би забути – не вдається.

У відповідь Пазор здер зі своєї шевелюри пижикову шапку й похилив голову. Отже, ще не пропащий чоловік, наш Юліан Максимович! Правда, й хвилини не помовчав. Знову взявся розтікатися мислю по дереву. Базарна баба цей Пазор, а не мужик!

Ліфт гегехнув усіма своїми металічними нутрощами, зупиняючись, скрежетнув – і з натугою відчинився, тому Пазор замовк на півслові. Але піднімалися ми вгору якимись ривками. Відчувалося, що клята машинерія готова скоропостижно врізати дуба й навіть у найкращому випадку застрягнути між поверхами. Подумки я вже обіцяла собі, що надалі краще ходитиму пішки, ніж користуватимуся таким ліфтом. Але вже було пізно: кабіна конвульсивно шарпнулася – й зупинилася. Світло погасло. Я намацала кнопку виклику й надзвичайно зраділа, що диспетчер обізався відразу.

– Електрика пропала. Ви вже треті телефонуєте, що

застрягли. Чекайте! Як тільки появиться світло, поїдете собі далі, не переймайтеся!

— Наш ліфт дуже погано скрипів, як тільки ми в нього ввійшли. Навряд, чи подача електроенергії зрушить його з місця!

— Я запишую виклик. Дадуть світло — пришлю до вас механіків. Не робіть паніки!

Ми з Юліаном Максимовичем мовчали хвилин десять, а тоді він почав грубо приставати, а водночас аж захлинаючись, квапливо жалітися, що став удівцем при живій дружині й тепер уже нікому його зігріти, приголубити. Я щосили відштовхнула Пазора й забилася в протилежний куток. Місця було багато — ліфт дванадцятимісний, але й тікати нікуди, а мій супутник з кожною хвилиною нахабнішав і робився до краю агресивним. Ковтаючи слова й склади, обіцяв розлучитися зі своєю невірною Ксенією Арсеніївною, для якої стара мама дорожча від ого-го якого в любовних утіхах чоловіка, й одружитися зі мною, допомогти заповучити Песину квартиру, вивести мене, таку красуню й модницю, в люди, вже цього місяця роздобути нам, молодожонам, путівки в Трускавець. А він дуже ощадливий, не п'є, не курить, за кілька літ назбирав цілих п'ять тисяч доларів!

З Ліндиної чорнобуркової шубки, яку я й сьогодні влягла, хоч вранці й завагалася, чи не буде дощу, бо ж тепло, як на зовсім ранню весняну пору, полетіли гудзики, обірвався рукав. Я вже лежала на підлозі в розфалантаному платті й розірваному намисті, щосили стискаючи до купи свої стегна, між які Пазор щосили намагався пропхати свою холодну руку, коли з шахти ліфта почулися голоси механіків, й Пазор скочив на ноги. Його ненависть до мене була настільки страшною, що нападник зовсім не контролював себе, щосили копаючи мене під ребра й у живіт. А коли появилася світло і я підхопилася на ноги, почав лупцювати мене по обличчі. Ліфт утроб-

но гарчав усім своїм залізяччям, постійно конвульсивно шарпався, але чомусь із місця зрушити не міг, і мені здавалося, що поки появляться механіки-ремонтники, цей садист заб'є мене до смерті. Врешті, механіки взялися витягати кабінку ліфта гаками, а побачивши мене в далеко не найкращому вигляді, старший із них гукнув:

— О, а вони часу марне не гаяли! Міліцію викликати чи як?

На підлозі ліфта валялися кілька шматків хутра з моєї, тобто Ліндиної ще вранці розкішної шуби й розсипані білі великі намистини. Я не могла вимовити й слова, а в Пазора несподівано почався словесний пронос:

— Істерія, істерія! Дамочка злякалася темряви, коли погасло світло, й замкненого простору злякалася, почала битися до стін, сама себе калічити! Я старався чимось допомогти, але не зміг втримати Ганну Романівну. Дивіться, щό тільки вона собі наробила! Ще трохи — й збожеволіла б! Ой, який я вам вдячний, що вчасно підоспіли. Ми з Ганною Романівною з однієї школи! Колеги! Щό ви собі подумали таке страшне? Як ви могли припустити, що я — гвалтівник? Це всього лише жіноча істерія! Тут лікаря треба, а не міліції. Але найкраще, щоб у нашій школі про цей випадок нічого не знали, а то й вчити дітей такій психопатці не дозволять. Ганні Романівні краще просто випити дві-три таблетки валер'янки. Такі страхи мають безслідно пройти! Це всього лише жіноча істерія! Не користуйтеся більше ліфтом, Ганно Романівно, якщо у вас такі проблеми з нервами!

Старий механік перепитав, чи зі мною все гаразд, і я ствердно кивнула головою, яка в той момент взагалі відмовилася щось розуміти й навіть думати.

Зате тітоньку Песю мій вигляд перелякав мало не до смерті:

— На тебе напали? У білий день? Щό з тобою скоїлося? Сумка де? Ти запам'ятала обличчя нападника? Він тебе

душив? Гвалтував? Ти не поранена? Я викликаю міліцію! Цього не можна залишати безнаказаним! Ганно!

Я запротестувала стосовно дзвінка в міліцію. Тож до самого вечора старенька витягала з мене подробиці того, що сталося в ліфті, й таки погодилася: зі школою прийдеться розпрощатися, якщо міліція розпочне проти Пазора справу, в якій постраждалою виявлюся я.

– Щастя, що він тебе не згвалтував. Але гарної Ліндиної шубки дуже шкода. Вже й відремонтувати, напевно, неможливо. Але прощати Пазорові такого свинства не можна. У жодному разі – не можна! Думаю, він тепер тебе боїтиметься, як чорта рогатого!

– Треба було мені бодай по-іншому вести з механіками. Ну, хоч не заперечувати спроби згвалтування. Не стане він тепер мене боятися! Оськаженіє ще більше! Це якась нечисть, а не людина! Я покину школу. Завтра почну шукати іншого місця роботи.

– Це не вихід. Із нашого будинку ми не переїдемо. Пазор – також. Що зміниться від того, що ти з власної волі залишишся без роботи?

– Я більше не буду користуватися ліфтом!

– Дитячий лепет на моріжку!

– Куплю газовий балончик!

– О, це вже щось!

– І придумала, що зроблю...

– Якщо нападе – пирснеш.

Але я запланувала не спосіб оборони, а справжній злочин.

Кілька днів виношувала свою несамовиту ідею, а Юліан Максимович тим часом просто знущався з мене в шкільних коридорах, коли при свідках невинно перепитував, як моє здоров'ячко, як мої розхитані нерви, чи я п'ю валер'янку на ніч. Пазор нахабнів і нахабнів, а я прокручувала в пам'яті завдані мені різними негідниками давні кривди: як колись гоголем ходив університетськи-

ми коридорами Льонька Жбанкін, а в мене не вистачило мужності навіть плюнути йому в пику; як Поля забрала тисячу доларів, яку мені віддав на лікування Шурко, що міг цього взагалі не робити; як сестри осоромили мене перед Ліндою, коли я дозволила їм під час Помаранчевої революції ночувати в тітоньки Песі; як Пазор-гвалтівник виставив мене, ним же побиту до крові, перед ремонтниками ліфта психопаткою, яка нібито мало не заподіяла собі смерть від страху замкненого простору! Майже тиждень вечорами я очікувала ненависного Пазора біля нашого будинку, поки не дочекалася.

Юліан Максимович виносив сміття, бо наш сміттєпровід знову забився, а я стояла біля дверей під'їзду. Звісно, як щодня цього тижня, чекала своєї жертви. Дві чи й три години, як мисливець у засідці на дичину, полювала на Пазора. І бризнула в очі перцевим газом без жодного прояву нападу з його боку! Бризнула щедро з дуже близької відстані.

Може, спочатку, як тільки Юліан Максимович побачив, що я рушила йому назустріч, він думав, що я хочу з ним поговорити, бо коли кілька хвилин тому заходив зі своїм сусідом у будинок, мене коло дверей під'їзду не міг не бачити. Але не могла ж я нападати при свідках! Надіялася, що, може, вийде в гастроном. Вийшов зі сміттям у прозорому целофановому пакеті. Тож коли я рушила моєму дорогому Пазорові назустріч, він аж розцвів й залибився на всі свої тридцять два, чи скільки там у нього їх залишилося, зуби. Я натиснула на кнопчку в балончику й натискала доти, поки не зрозуміла, що мій газовий пристрій уже зовсім порожній. А при цьому кричала, хоч, правда, й не дуже голосно: «Рятуйте! На чоловіка бандити напали! Міліція! Люди, рятуйте!» Пазор валявся на доріжці, тер очі кулаками, ревів, як бик, стогнав і вив, а я навіть не тікала з місця події. Коли ж із будинку вибігли перелякані жителі першого поверху, простягнула їм порожній балончик:

— Якби я вчасно не надійшла, якісь харцизяки Юліана Максимовича й убили б! Ось із цього балончика один пирскав йому в обличчя, а другий тримав бейсбольну біту в руках і зловтішно шкірився.

— Не варто було вам брати цю річ у руки. Тепер там ваші відпечатки! — буркнув дядько Влас, колишній міліціонер.

— Сама не знаю, як цей балончик опинився в моїх руках. Механічно підняла. У шоккових ситуаціях я неадекватна. Юліан Максимович свідок, яка зі мною сталася істерія, коли ми в ліфті застрягли. Треба негайно викликати міліцію! Може, крім моїх власних, на цьому балончику залишилися й відбитки пальців нападників! Телефонуйте якнайшвидше! Я свій телефон залишила в квартирі перед тим, як сміття виносила. Вернулася від сміттєвих баків до під'їзду, а тут — напад! Мало не в білий день! Якби я не закричала, було б уже по всьому. А закричала — і той, що з битою, лише замахнувся, а вдарити не посмів! Втекли, поганці! Комуś Юліан Максимович, напевно, дорогу перейшов! Знати б лише, кому? Ви не впізнали нападників, Юліане Максимовичу?

— Не треба міліції! — стогнав Пазор. — «Швидку», «швидку» викликайте, бо осліпну! Викликайте «швидку»!

— Ну, тоді я забираю газовий балончик додому, щоб не пропав. Якщо приїде міліція, може, пригодиться, — грала я дурненьку до кінця своєї вистави однієї акторки, остаточно прикинувшись шлангом.

Присутні схвально кивали головами: авжеж, авжеж, аякже, треба, щоб міліція затримала нападників, бо вже навіть із будинку скоро буде страшно вийти!

Колеги в школі мене всоте розпитували про напад на Юліана Максимовича та мої безстрашні дії. Я старалася уявляти все те, про що розповідаю, щоб не збитися, не почати кожного разу фантазувати з новими подробицями і не виявитися брехункою. Колись, здається, у Ніцше,

я читала, що у своїй помсті чоловік тільки злий, а жінка — завжди погана. Ну, що ж, я погана, навіть найгірша в світі, бо після уроків на пару з директором зголосилася відвідати Пазора в лікарні. Побачивши мене своїми підпухлими баньками, він аж затрусився й конвульсивно зашарпався, а я солоденько поцікавилася:

— Вам уже краще? Боже, як же ви страшно виглядаєте! У вас істерії після того нападу бандитів не було? Щастя, що хоч без істерії обійшлося! Чому заяву в міліцію не напишете? Таке прощати не можна! Злочинці повинні сидіти в тюрмі!

Йшла додому, розмахувала сумочкою і сміялася сама до себе. Горбата бабуся, що коло автобусної зупинки продавала смажене соняшникове насіння малесенькими скляночками, провела мене співчутливим поглядом: «Малахольна!» Вдома я хотіла все розповісти тітоньці Песі, але в неї знову стався серцевий напад і невідкладно прийшлося викликати «швидку», тож уже виявилось зовсім не до казок про нашого сусіда Барона Мюнгаузена.

Після лікарні Пазор узяв відпустку і поїхав відпочивати в Трускавець. Мені просто мріялося, щоб він більше у нашу школу не повертався ніколи. Й, напевно, думки матеріальні, а жагучі мрії збуваються, бо через місяць я особисто стала свідком, коли якийсь шкет, на вигляд маленький, худенький, майже підліток, чоловічок у сірій куртці з великим капюшоном, насунутим низько на очі, штовхнув Юліана Максимовича під маршрутку. Голова нещасного лише репнула, як кавун, що його ненароком не впіймав чи й просто випустив з рук утомлений вантажник, під заднім колесом машини. Я повернулася додому в шоці. Так, Пазор — паскуда з паскуд. Так, злочинець чи майже злочинець. Але той, хто винен у його смерті, — не менший від нього бандит і грішник. Не хочу жити серед такого контингенту!

Як мене не вмовляла тітонька Песя, я таки написала в

міліцію заяву, що на власні очі бачила зумисне вбивство, а не випадкову дорожньо-транспортну пригоду, яка закінчилася смертю людини! Зі мною розмовляв психолог, потім мене двічі перевіряли на «детекторі брехні». Зійшлися на думці, що я дійсно стала свідком спланованого злочину, але ж не побачила обличчя вбивці, а значить, нічим слідству допомогти не можу!

У школі ми зібрали гроші на похорон, і ніхто не відмовлявся їх здавати, навіть ті, кому жодного разу на день народження Пазор не давав ні копійки, зате на гостину обов'язково приходив. Директор телеграмою викликав із Сумщини Ксенію Арсеніївну. Ідентифікувати в морзі чоловіка їй не було жодної потреби: у момент аварії при ньому виявилися паспорт і військовий квиток. У школі після уроків Ксенія Арсеніївна зайшла у свій колишній клас і попросила мене залишити їй ключі: вона хоче переночувати саме тут.

— Ви що? Та ж у вас є квартира, чоловікові ключі візьміть у міліції. У вас же має бути в паспорті штамп про одруження, вам ключі мусять віддати.

— Я там ночувати боюся.

— Кого боїтеся? Тіло в Будинку трауру в холодильнику. Врешті, якщо вам аж настільки страшно, переночуєте в нашій із тітонькою Песею квартирі. Ми живемо в одному з вами під'їзді, лише на різних поверхах!

Тітонька Песея поставилася до Ксенії Арсеніївни співчутливо. Запитала її про матір і здоров'я старенької. Ксенія Арсеніївна відповіла, що мами давно нема, й у неї нікого взагалі нема з рідних. Чому ж так довго не поверталася в Київ?

І тут нещасна вдова вибухнула такими сльозами, що нам ледве вдалося вгамувати її. Виявляється, Пазор знущався з Ксенії Арсеніївни вже з першого дня їхнього життя разом у квартирі дружини. Скупий, вічно невдоволений, агресивний, він забирав у Ксенії Арсеніївни

всю зарплату до копійчки. Все життя тримав дружину в чорному тілі або, як сам любив казати, «в ежових рукавицах». За кожну покупку нещасна мусила звітувати до найменшого дріб'язку. Одного разу вона загубила чи їй не додали в магазині десять копійок, і за цей мізер між подружжям виникла жаклива сварка. Юліан Максимович вхопив з плити щойно закипівий чайник і почав поливати руки Ксенії Арсеніївни водою з нього, вимагаючи, щоб вона згадала, на що витратила копійки, яких не вистачає. Кип'яток ошпарив кисті рук, пролився на стегна, литки нещасної. Коли приїхала «швидка», довелося брехати, що тріснула банка з м'ясною консервацією, яку Ксенія Арсеніївна нібито стерилізувала. А м'яса ж у них не було місяцями! Ну, крім тих випадків, коли Юліан Максимович обідав у шкільній їдальні. Коли ж і появлялися вдома на сковороді одна-дві котлети, то також лише для Юліана Максимовича. Любив «свіжі вуха», тобто вішати локшину наївним слухачам. Брехав — і навіть не червонів.

Я поцікавилася, чи правда, що Пазор служив у Афганістані? У відповідь удова нервово засміялася й сказала, що він служив прапорщиком на харчовому складі усього двадцять три доби в Ємені, але несподівано його служба там урвалася, бо й так мізерний радянський військовий контингент звідти чомусь вивели. Воєнних сутичок у цій найбільшій з усіх арабських держав країні не було — звідки там могли взятися ворожі каравани зі зброєю, склади боєприпасів, наші бойові гвинтокрили? Але за радянським законом, як тільки кому-небудь з військовослужбовців офіційно щастило опинитися на території держави, якій СРСР надавав «братську збройну допомогу», то кожен із таких представників нашої «країни-миротворця» автоматично ставав воїном-«інтернаціоналістом» і міг розраховувати на пільги, почесні й славу.

Ховали Юліана Максимовича в закритій труні: з його

голови залишилося одне місиво. Я пішла на похорон виїмково заради Ксенії Арсеніївни, а не Пазора. Й тепер уже слова Ніцше про те, що жінка у своїй помсті – погана, не мали жодного значення. Просто боялася, що Ксенія Арсеніївна звалиться з інфарктом чи інсультом ще до того, як її законного чоловіка-упиря закидають землею на якогось далекому київському кладовищі. Коли ж приїхала з удовою до нас із тітонькою Песею додому, несподівано для обох заявила:

– Завтра напишу заяву на власне звільнення з роботи, а ви, Ксеніє Арсеніївно, таким чином повернете собі назад місце класовода в нашій школі. Для себе я щось обов'язково підшукаю. Інше й краще. Але жити мусите у своїй квартирі. Там десь ще мають бути п'ять тисяч доларів заховані. Ваш покійний чоловік хвалився мені такою сумою, коли мало не згвалтував мене у ліфті.

На підтвердження тітонька Песя внесла мою понівечену шубу.

– Ви думаєте, я вам не повірила б навіть без доказів? Ви й мене маєте за таку погань, як Пазор?

– Нічого поганого ми про вас не думаємо. Тільки ви мусите пересилити свій страх. Не зможете зараз – не зробите цього ніколи, – мовила тітонька Песя.

– Щосили постараюся, – несподівано відразу ж погодилася Ксенія Арсеніївна й почала збирати свої речі. – Але якщо не витримаю і серед ночі прийду, ще одну ніч перебути у вас впустите?

Я ствердно кивнула головою.

Знайти педагогічну роботу посеред навчального року виявилось не так просто, як мені здавалось. У відділ освіти якого тільки району Києва я не зверталась, але найбільше, що змогла знайти, – місце на час декретної відпустки або лише чверть ставки вихователя групи продовженого дня, та й то лише з нового навчального року. Отже, до серпня треба було нам із тітонькою Песею пе-

ребиватися хіба що на її пенсію. З мого боку це виглядало б свинством і махровим паразитизмом.

І я захандрила. Здавалося, навіть уві сні мій мозок працював над одною-єдиною проблемою: де влаштуватися на роботу? А ще ночами мене мучила люта безсонниця. Тоді бідну голову обсідали невтішні думки. Так, я прекрасно розуміла, що я – звичайна-звичайнісінька людина, і доля не зобов'язана мене носити на руках, навіть була вдячна Богові, що завжди простягав мені рятівну соломинку в найскрутніших ситуаціях, але водночас я відчувала, що життєвих випробувань мені вже забагато! Картала себе за те, що у більшості випадків сама була винна у власних неприємностях, але водночас і розуміла, що якби мала шанс почати все заново, навряд чи змінила б свої вчинки на інші.

Не втаємничуючи тітоньку Песю, влаштувалася в найближчий супермаркет касиром. Свою цілоденну відсутність пояснювала тим, що моє нове місце роботи – вигадана мною престижна школа-гімназія – знаходиться від центру міста далеченько, а пробки в години пік продовжують час на дорогу вдвічі, а то й утричі.

Посада касира виявилася каторжною: наплив покупців шалений – центр міста. Я відробляла зміну – й просто валилася з ніг від втоми, а ще треба було зварити тітоньці Песі суп-пюре, зміряти їй тиск, прослідкувати, чи старенька випила всі їй призначені ліки, двічі-тричі на ніч прокинутися, щоб пересвідчитись, чи тітоньці Песі раптом не зробилося зле, вдосвіта приготувати свіжі страви на весь день – «забезпечити ресторацію», як жартувала недужа. Я не тільки втомлювалася, а ще й невимовно скучала за своїми колишніми учнями, педколективом, школою, яка раптом виявилася моїм омріяним місцем роботи.

При випадкових зустрічах із Ксенією Арсеніївною гра-ла задоволену, щасливу й самодостатню жінку. Але по-

думки іноді проклинала себе, що настільки необачно поступилася їй місцем праці. Дурний альтруїзм, комплекс неіснуючої вини!

Державою вже правив інший президент – Янукович, а в народі побутував анекдот, який розпочинався запитанням про те, що спільного між Віктором Федоровичем і цирковим ведмедем, якого навчили їздити на мотоциклі. Відповідь була проста: і перший, і другий узагалі не знають, чим керують. У державі почався відвертий розгул бандитизму. «Тітушки» з битами, кастетами й ножами чи й зі справжньою вогнепальною зброєю стали звичним явищем. Захоплення прибуткового чужого бізнесу виявилось повсякденною справою. Зазнало рейдерської атаки навіть видавництво Івана Малковича «А-ба-ба-га-ла-ма-га».

Я цілими днями сиділа за касовим апаратом і автоматично вистукувала ціни придбаних покупцями товарів на моніторі, приймала купюри, видавала здачу. Краєм ока постійно контролювала ймовірних крадіїв, яких уже навчилася розпізнавати з півпогляду і які з кожним разом вдавалися до все більш витончених способів легкої наживи. Проте як охоронці й касири не старалися бути пильними, злодії благополучно крали як не одне, то інше кожного дня. Врешті, ліміт витрат (приблизно 2% виторгу) завжди виявлявся перевищеним і лягав на продавців, охоронців і добропорядних покупців, які й оплачували чужі крадіжки, самі того не знаючи: націнки ж існували навіть стосовно уцінених товарів, так званого другого сорту пошкоджених, пом'ятих, трішки зіпсованих фруктів та овочів!

Врешті, повністю позбутися крадіїв неможливо. На кожне яблуко стікер не наклеїш, щоб воно при виході з торгового залу покупця-зłodія подало знак, що залишилося неоплаченим. Ковбасу крадії ховають в рукава, шоколад висувають з упаковки і цю «сорочку» зі стікером

залишають на полиці, а обгорнуті фольгою солодощі спокійнісінько кладуть у внутрішню кишеню. Врешті, досить взагалі обгорнути товар з чипом фольгою – і стікер пишати не стане. Можна взагалі прикинутися дурником, склеротиком, «человекам рассеяним с улицы Басейнай». А ще нечисті на руку покупці з'їдають і псують набагато більше товарів у залі, ніж пробують винести. Відмазка завжди одна й та ж: «А що, я не маю права? Вже й покоштувати не можна? Це ж навіть на ринку не заборонено! А якщо воно не смачне, то що, куплю – і викину?» У лотках із розвісними цукерками завжди залишалися кілька порожніх фантиків, з фісташками чи смаженим у лущинні арахісом – добра жменя сміття: справа рук щоденних любителів заморити черв'ячка на халяву.

Умудряються красти спиртні напої, навіть випивати їх із пляшок. Ходить отакий бурмило з пивним животярою торговим залом і демонстративно хлебче пивко, а на зауваження охоронця висловлює своє «фе» на повний голос: «Я що, пляшку з'їм? На касі розрахуюся!» А тоді повертається в ряди з пивом, міняє порожню пляшку на повну й дійсно розраховується на касі. Ось тільки не за дві пляшки, а за одну! Або дивишся – ну й мачо! А в нього в штанах півлітрова пляшка горілки.

У деяких злодіїв жести настільки витончені, що й на камері спостереження їхніх крадіжок практично не видно. Одна пані в нас постійно купувала пляшку дорогошого коньяку, а завжди вмудрялася виносити не одну, а дві. З полиці спочатку, не криючись, брала дві. Одну запихала у спеціально підшиту до свого кардигана кишеню, а другу, оглянувши й наче забракувавши чи передумавши купувати, ставила на місце, а тоді нібито робила остаточний вибір й перекладала зі стелажа у свою корзину знову. Зловилася тільки тоді, коли вже після виходу за межі каси пляшки дзенькнули, торкнувшись одна одної, а касир почула цей звук і натиснула кнопку тривоги.

Дорогі креветки або кальмари перекладають в такої ж ваги упаковки від анчоусів, курагу – в теж тристаграмову коробочку, але від сушених яблук або чипсів. Зловлять – ніхто з винних нічого не знає, брали той товар, від якого коробка: всередину й не заглядали! Звичайно, переважно працює «команда» злодіїв: двоє-троє нібито взагалі між собою не знайомих «покупців», які й підстраховують один одного, й заслонюють своїми тілами від камер та інших людей, і знімають гвалт у торговому залі чи на касі у випадку разаблачення. Ловкасть рук і нікакова машеннічства! Фірма венікі не вяжет: фірма делает труси!

У передсвяткові дні особливого напливу покупців у нашому маркеті було й таке, що крадії виносили кожен двадцятий товар. Платили за нестачу, звичайно, ми. Це навчило й охоронців, і касирів не ловити гав і пам'ятати, що далеко не всі приходять у магазин купувати, а дехто діє за принципом: «Ловися, рибко, велика й маленька!» Головне – красти часто в різних магазинах, але невеликими порціями. Тоді й міліцію охорона викликати не стане. Посварить, заставить заплатити за товар або його повернути – і з крадія вина, як з гуски вода. Звичайно, траплялися нечисті на руку й самі працівники магазину. Таких звільняли з тріском, якщо ловили на гарячому. Якщо ж не ловили, – за вкрадене сплачували ми всі разом, і злодій надалі залишався у виграші.

А ще відвідувачі торгового залу крали товар заради розваги: молодь, засперечавшись або з метою хохми, веселощів; діти – з причини спонтанної спокуси чи простого шибеництва; вбогі – зі злиднів; багаті – від жиру. Одного разу охоронці впіймали на крадіжці «даму з вищого світу». Вона зателефонувала чоловікові, той моментально приїхав і втричі переплатив за вкрадене, щоб тільки не викликали міліцію, мовляв, мадам тяжко хворіє: у його дружини клептоманія. Врешті, навіть із викликом міліції – одні проблеми. У нашому магазині ми це зробили

тільки один раз, та й то лише тому, що злодійка сама грубо наривалася на неприємності, вела себе з охоронцями й касиром, як навіжена. Якби просилася, ще й заплакала, про міліцію не було б мови. Чому? Обшукувати крадія має право лише міліціонер його ж статі, власне, жінку — тільки жінка в присутності двох понятих теж відповідної статі. Працівники маркету бути свідками не мають права, стати понятими серед випадкових покупців переважно ніхто не хоче, а насильно ж не заставиш.

Сьогодні, в останній тиждень перед Великоднем, людей в торговому залі, а отже, й у чергах до наших кас, виявилось дуже багато. Я підвела голову, щоб привітатися з черговим покупцем і не змогла закрити свій уже напіврозтулений рот.

— Щось не так? — здивувалася у відповідь жінка такої краси, якої я ще ніколи не бачила навіть у кіно.

— Ні-ні. Все гаразд, доброго дня. Ви така гарна, як Нефертіті! Я ошелешена вашою вродою.

— У вас теж така зачіска, яку я теж уперше в житті бачу. Краса несказанна! До якої перукарні ходите?

— Сама роблю собі зачіски!

— Відкривайте салон краси! Зароблятимете значно більше, ніж тут!

Нетерплячі покупці невдоволено загули, та й я розуміла, що за балаканину в робочий час можу мати великі неприємності, адже касирам лише дозволялося вітатися, дякувати й ставити запитання, але при крайній потребі, звісно, наприклад, чи клієнт не може розплатитися дрібнішими купюрами. Два плечисті чоловіки стали з обох боків красуні, один покотив перед собою візочок із продуктами. Тілоохоронці! Й коли я вже хотіла обернути голову до чергового покупця, жінка також повернулася, зустрілась зі мною поглядом і помахала пальцями «па-па», як це роблять малі діти незнайомим людям, яким раптово заімпонували. Це було так несподівано й зворушливо,

що цілий день я не могла забути своєї випадкової зустрічі з Нефертіті.

Тітоньці ставало все гірше й гірше, і я умовила її лягти в лікарню. Гроші, які Песя заощаджувала на свій похорон, тепер танули з кожним днем. Діагноз виявився невтішним: аневризма. Лікар пояснив мені, що аорта ослабла, розтяглася-розширилася до краю. Інакше кажучи, зробився у цій товстій судині своєрідний мішок, у якому застоюється все більше крові, а ця кров неминуче гусне.

— Скільки тітонька Песя ще здатна прожити?

— Цього вам ніхто сказати точно не зможе. Небагато. Найбільше — тиждень, може, десять днів, але ваша бабуся може померти й сьогодні.

Я зайшла в палату, хитаючись від почутого, — й тітонька Песя все зрозуміла:

— Макес? Цобрес? Уже скоро мені макес? Ой-ой-ой! Їдемо додому, Ганно! Негайно викликай таксі — в мене часу нема тебе умовляти, що по-іншому вже не буде!

Уже з квартири тітонька Песя майже годину зі стаціонарного телефону спілкувалася, з усього видно, з адвокатами, поки одного зі своїх співрозмовників не попросила приїхати негайно, бо вона хоче скласти заповіт. Мене старенька заставляла прочитати цей документ вголос двічі, вимагала дуже уважно зіставити оригінал з копією, перевіряти весь текст слово в слово, сама довго розглядала фірмові бланки навпроти світла. Коли ж адвокат, отримавши досить високу винагороду за свою роботу, нарешті, пішов, тітонька Песя кивнула мені, щоб я сіла коло неї на ліжко.

— У нас навіть двадцятиюридні брати й сестри — близькі родичі. Кому з адвокатів я не телефонувала, кожен обов'язково заявляв про наші з ним родинні зв'язки! Кожен а хусн он а калэ! Запахла квартира — всі інші проблеми виявилися малозначущими. Але тепер є заповіт й обличуть вони голий ніж, а не ложку з медом!

— Тігонько Песю, вам хвилюватися не можна! Краще я викличу таксі й повернемося в лікарню!

— Яка лікарня? Ти що, дитинко? Я вже вмираю, Ганно! Щось мене так, наче гострою спицею, проткнуло наскрізь отут, зліва й така гаряча хвиля по всьому тілу пішла, а тоді зробилося слабо-слабо! Це вже все! Давай, я тобі наостанку заспіваю. І моє золото на пальці мені, мертвій, не чіпляй, щоб злодії могилу не розгрібали. Мертвим уже ні гроші, ні всі скарби світу не потрібні.

— Може, «швидку» таки викликати?

— Викличеш, коли я дихати перестану. Квартиру не продавай. Мої вазоночки на смітник не викидай, дуже тебе прошу! Й фарфор бережи, він дуже дорогий. Але найголовніше: який гарний! У тебе ж идишер коп і а идише херц! Я знаю, що ти мені обіцяне завжди виконаєш.

— Може, якіс ліки вам дати, щоб менше боліло? Від серця, чи що?..

— Мій бідний херц б'ється все повільніше й повільніше, а кров, здається, уже й у легенях хлюпає. Але попри це мені зовсім не страшно вмирати. Й навіть нічого вже не болить аніскілечки. Тільки навіщо ти мене обманювала, що працюєш у гімназії, якщо ледве влаштувалася продавцем у супермаркет? Надіялася, що стару єврейку можна обдурити? Й своїй знайомій власною роботою класовода добровільно поступилася... Ти мені халеймеси для кіндерів не розповідай! Я тебе наскрізь бачу.

— Не хотіла вас хвилювати. Поступилася місцем роботи Ксенії Арсеніївни, бо по-іншому не могла, а тоді опинилася на цідилку!

— Краще слухай, бо не встигну заспівати перед смертю: «Фэйгэлэ фин ибер шварцер ям ун мир гебрахт а бривеле фин малке фин таргам...»

У пісні розповідалося, що прилетіла пташка з Туреччини з-за Чорного моря й принесла єврейському хлопцеві-красеню любовного листа від іноземної цариці. Ті-

тонька Песя тихенько співала із заплющеними очима. З її правого ока одна за одною котилися сльози, а в кутиках уст появилися рожеві маленькі бульбашки. Кров!

– Приїде Лінда – поховайте мене поверх мого Еліазарчика, зверху на його домовині. Тепер так підзахоронувати близьких родичів на Байковому кладовищі уже дозволяється. Й не плачте, коли будуть закидати домовину землю. Вдома заспівайте мою пісню, коли сядете мене пом'янути увечері. Еліазар її також дуже любив. Тепер на тім світі часто співатиму своєму чоловікові про турецьку царицю. О, мало не забула сказати: Шошаночці переда-си мою родинну брошку з рожевим діамантом, Лінді – бласл-л-л-е...

Тітонька Песя раптом схлипнула, зупинила погляд на мені й уже більше навіть не моргала віями, тільки з кутика рота їй швиденько-швиденько потекла червона ниточка по підборіддю, шиї і загубилася в складках нічної сорочки на пазусі. Я кинулась телефонувати у «швидку»...

Опівночі Лінда прилетіла в Київ, але без Шошани: та з сім'єю, чоловіком і двома синами якраз відпочивала в Дубаях. На свою подругу Лінда була дуже зла: місяць квапила улюбленицю тітоньки Песі летіти в Київ, а Шошана затіяла справу не одного дня, щоб держава Ізраїль узяла на себе безплатне лікування бідної єврейки з України. Коли ж нічого не вийшло, раптово змилася в Дубаї, навіть не попередивши Лінду. Все з'ясувалося тільки після мого дзвінка, коли Цуммер, мабуть, разів двадцять набирала номер Шошани, поки та не відізвалася.

Ми сиділи за столом навпроти портрета тітоньки Песі в молодості й величезного букета червоних троянд, пили вино, впівголоса співали пісню про турецьку царицю, що закохалася в юного єврея. Не плакали, проте сльози самі горохом котилися по щоках.

– Тяжко тепер мені буде без тітоньки Песі, – поскаржилася я, притулившись до подруги.

— Благополучно переживеш і цю втрату. Ніщше писав, що життя — дуже тяжка штука, але всі ми ідеальні в'ючні тварини, щоб нести життя на своїх горбах. Я ще й не таке в своєму житті пережила!

— Ліндо, що ж це такого з тобою скоїлося? Чому ж ти нічого про себе розповідати не хочеш?

— Ти ще багато моїх цоресів не знаєш! А мене, уяви собі — мене, горду, сміливу, впевнену в кожному кроці! — теж.., ну, майже, тобто мало не згвалтували. Троє шаутів, каферів, шльомелів, шлімазлів, троє гадів підколотних, — не знала, якими лайливими словами навіть означити своїх кривдників Лінда, — мало не взяли силою, коли я служила в армії!

— Про кого ти ведеш мову, Ліндо? Про ворогів? Палестинців? Лазутчиків? Терористів?

— Я говорю про паскуд останніх, своїх ровесників, які під час військових навчань опинилися поряд зі мною!

— Їх судили?

Лінда заперечливо похитала головою. Нещастя з нею сталося несподівано. Адреналін, самовпевненість, бажання кожного військового бути неповторним і першим-найпершим зіграли свою роль. У чомусь винна була й сама Лінда, яка цілий день розповідала хлопцям надто «масні» анекдоти. Коли ж вони несподівано знахабніли й почали розпускати руки, зрозуміла, що в одну мить наче стався якийсь масовий психоз, і закричала. Якби не поява командира, який почув її воання, все закінчилося б набагато гірше, а так Лінда, боячись реакції свого нареченого, написала у рапорті лише про те, що співслужбовці систематично принижують її як жінку. Якщо Лінда бодай заїкнулась би про спробу згвалтування, кожен із них загримів би щонайменше на двадцять років за ґрати.

Цуммер уся тремтіла, розмазувала по обличчі туш із вій і звірялася мені з таким, про що ніколи в житті не розповіла б навіть рідній матері.

— Розумієш, я тоді вже була вагітна своїм первістком. Звісно, що від Давида. Просто ще не знала, що завагітніла. Ми ж користувалися засобами захисту! Як тільки гінеколог підтвердив мій стан, із армії мене звільнили. Давид надзвичайно піклувався про нас: про мене й ще ненароджене маля, а я боялася одного: або народжу каліку, або подібного на когось із тих трьох дурнів! Ти не уявляєш, якою тяжкою для мене виявилася ця вагітність! А згодом — свіжа напасть. Виявилось, що секс перестав для мене бути задоволенням. Навпаки, став невимовно тяжкою повинністю. Народила одну дочку, другу — думала, гормони приведуть мій організм у норму. Нічого подібного! Знаєш, коли я тепер переживаю оргазм? Ніколи й нізашо не вгадаєш! Тільки тоді, як літак, на якому подорожую, потрапляє у повітряні ями! Ось і літаю час від часу при кожній слушній нагоді. Давид нічого не знає, але відчуває, настільки я до нього холодна в ліжку. Сексуальна сфера — дуже тонке діло. Роди маля, Ганно, не відкладай, роди! Квартиру маєш, грішми буду допомагати. Їдьмо зі мною в Ізраїль, там ляжеш у клініку й тобі підсадять дитяtko! Наполовину воно буде твоїм рідним! Ну, чого ти, чого? Це ж у всіх жінок дитя рідне лише наполовину! Тобі ж уже сорок п'ять! Ще кілька років — і все, власної дитини тобі вже не народити!

— Я не візьму в тебе грошей. Ніскільки і ніколи. Не будемо повертатися до цієї теми. Але ти забагато випила, Ліндо! Та й зовсім не час для такої розмови: поминаємо ж тітоньку Песю.

— Справді: сьогодні — не час. Тільки згодом ой як жаліти будеш, що мене слухати не захотіла, все життя жалітимеш!

Лінда полетіла в Єрусалим наступного дня. Не могла собі простити, що промовилася про спробу її звалтування в армії, а я прекрасно усвідомлювала, що то була зовсім не спроба, й ніякого командира, який нібито по-

явився вчасно, як *Deus ex machina* у грецькому театрі, не існувало. Був dokonаний акт наруги над жінкою! Одного, двох, трьох гвалтівників — це вже й не настільки важливо, хоча групове згвалтування небезпечне насамперед тим, що під час цього процесу в жінки може зупинитися серце! Була кривда, було знущання, було насильство! Ось чому Лінда так перехвилювалася під час вагітності: небезпричинно припускала, що народить маля не від Давида, а від котрогось із гвалтівників!

Хто ми, жінки? Безвольні жертви у чоловічому світі? Мстиві потвори-амазонки, замасковані під сучасних феміністок? Чому Бог нас сотворив настільки слабкими фізично? Невже припинився б рід людський, якби ми могли фізично протистояти своїм кривдникам-чоловікам? Чому саме жінки переважно завжди жалісливі й милосердні? Чому панічно боїмося поганой думки чоловіків, навіть якщо це наші кохані, котрим повинні довіряти бо-дай настільки, наскільки вони довіряють нам?

Ходила на роботу в супермаркет, як біоробот. Навіть перестала собі робити зачіски. Скручувала коси вузлом на потилиці, туго пришпилювала шпильками-гренадльями, щоб не розсунулися, вдягала джинси або чорні штани й ту футболку, яка вранці потрапляла мені в шафі під руку, — і один будень змінювався іншим, а нічого суттєвого в моєму житті не мінялося. Харчувалася одними круасанами з чаєм чи кавою. Коли з Руану телефонувала Ромка, я наче вдягала на обличчя маску й грала роль усім у своєму житті задоволеної шебетушки. Але досить було вимкнути мобільний телефон, як на мене такою хвилиною насувалися хандра й депресія, що я лягала на ліжко вниз обличчям і голосила, як божевільна, поки сусіди не починали стукати в стіни.

Одного разу я відпрацювала тільки півзміни: страшенно розболівся зуб і мене відпустили до дантиста. Завбачливо купивши в хлібному магазині два великі круасани

з вишнями, я насилу впхала їх у свою дамську сумочку – нести в окремому целофановому пакеті їх не хотілося. Бігла через площу до станції метро, думаючи лише про те, чи не доведеться рвати зуб, і раптом побачила тілоохоронців Нефертіті. Вони спокійнісінько стояли в тіні розквітлої, аж ніби кипучої білою шумою акації, а за якихось два кроки їхня господиня тісно притулившись до якогось пана, поквапом йшла з ним під руку до розкішної машини. Ось тільки моє натреноване на магазинних злодюжках око вловило щось підозріле у цих тісно притулених одна до іншої постатях.

Боже, чоловік веде Нефертіті силою! То лише здається, що його вільна рука в кишені. Дно кишені, скоріше всього, задалегідь розрізане й через дірку рука просунута аж до правого боку живота своєї супутниці. Подібним методом у маркетах віртуозні злодії майже на касі в покупців-роззяв легенько висмикують банкноти простісінько з рук, а тим здається, що купюри через їхню неуважність просто впали на підлогу. Але тут не крадіжка – тут розбій! У правій руці чоловіка – зброя: ніж або пістолет, яким він впирається дівчині в печінку! Недовго думаючи, я наздогнала пару й, порівнявшись із озброєним злочинцем, крикнула: «Рятуйте! Убивають!» У цю мить його рука зробила півколо й круасани в моїй сумочці квакнули, високо пирснувши вишневим варенням навсебіч, а потенційний вбивця, блискавично покинувши Нефертіті, вскочив у машину, яка їх чекала, й авто, мало не ставши дибки в ривку, на шаленій швидкості помчало вулицею. Тілоохоронці миттєво опинилися біля Нефертіті, а вона, вимазавши руки варенням, розстібала мою білу шовкову блузочку, шукаючи на тілі ножову рану.

– Це не кров! Не кров! Це вишні! – заспокоювала я Нефертіті. – Це лише варення витекло з круасанів!

Тілоохоронці завели нас у Нефертітину машину, й за

кілька хвилин ми вже були вдома в красуні, а ще через півгодини в кімнату, де ми вже навіть ласували цукерками з блискучої коробки, щоб зняти стрес, і зуб від пережитого мене зовсім перестав боліти, ввірвався її чоловік з гримасою жаху на сплотному обличчі.

Нефертіті звали Соломією. Вона, як я аж тепер помітила, була вагітною. Очевидно, щоб забрати в чоловіка бізнес, планувалося викрадення його дружини. Чоловік комусь телефонував, на когось кричав, від когось вимагав кращих тілоохоронців для дружини. Врешті, вийшов у сусідню кімнату, а коли повернувся, мовив до Соломії лише три слова:

– Їх уже нема!

– Що з ними сталося?!

– Машина перекинулася через перила моста на закриту на ремонт трасу під ним.

– Це авто з його пасажирами твої гицлі туди загнали? – запитала Соломія тремтячим голосом.

– Нічого подібного! Хто би встиг за ними погнатися? Але це вже не має аніякогісінького значення. Водій просто не справився з керуванням. Кохана, ти не дуже злякалася, коли той тип з ножем вів тебе до їхньої машини? Може, я викличу лікаря?

– Лікаря не треба. Зі мною все в порядку! Яке «злякалася»? Скоро хіба що тебе почну лякатися, усвідомлюючи, на щó ти здатен! А тоді просто не могла повірити, як таке взагалі можливе й як це в білий день на виду в моїх тілоохоронців мене викрадають!

– Ця жіночка – твоя рятівниця? Можеш нас познайомити?

Увечері Соломія з чоловіком і його власними тілоохоронцями шикарним чоловіковим авто повезли мене додому. Погодилися зайти на хвилинку, щоб на мої запросини помилуватися колекцією фарфору й вазонами, а просиділи добру годину. Тільки мені було соромно, що

не мала чим несподіваних гостей навіть почастувати. На прощання Соломія заявила, що замість моєї ножем бандита знищеної сумочки завтра привезе мені крокодилячу, але я віджартувалася, що на такий нікчемний аксесуар шкода вбивати рідкісного земноводного, навіть якщо це страшний хижак і сучасник динозаврів.

Ми обмінялися з Соломією телефонами, і вона знову зробила мені «па-па», як це властиво маленьким діткам. А через три дні знову разом із чоловіком заявила в гості.

— Ми хочемо вам віддячити, — сказав Соломіїн чоловік. — Називайте суму, бо я не здатний оцінити життя і здоров'я своєї дружини й нашого майбутнього дитяти!

— Я не візьму грошей!

— Тоді ми купимо вам машину, на ваше ім'я відкриємо дім краси, косметичний салон!

— Навіщо мені машина? А бізнес — узагалі не для мене.

— Ну, не обманюйте, що для вас найбільше задоволення — працювати касиром у продуктовому торговельному центрі.

— Ні, касиром — ні, але, чесно кажучи, мені все-таки найбільше подобається вчительська професія.

Соломія переглянулася з чоловіком, і він поспішив більше її, ніж мене запевнити, що спробує щось хороше мені якнайшвидше підшукати.

З появою нових друзів моє життя також змінилося. Я купила пляшку дорогого вина, коробку найкращих цукерок і тримала все це в холодильнику, знову почала робити собі кожного дня іншу зачіску, відвідала косметолога. Мені навіть приснилася тітонька Песя, поплескала мене по щоці, як це любила робити при житті й назвала хорошою дівчинкою.

Через кілька днів зателефонувала Соломія і попросилася з чоловіком і якоюсь нам усім потрібною дамою в гості. Незнайомка кинула недбалий погляд по моїй квартирі й, з усього видно, залишилася дуже задоволеною й

порядком в ній, і моїм домашнім виглядом, і однією з найкращих зачісок на моїй голові, яку я годину тому й спорудила для відповідного враження гостей про мене. Виявилось, Соломія з чоловіком привели власницю приватної гімназії, яка ось-ось мала відкритися в центрі столиці. Дама коротко розповіла про шість іноземних мов, які здобуватимуть діти, басейн, зимовий сад, три спортзали, танцювальний зал, комп'ютерний зал, кафе-ресторан для гімназистів і ще чимало такого, що звичайним школам і не снилося. Мені вона запропонувала посаду директора, наголосивши, що це просто посада технічного керівника цього навчального закладу, тобто виробничого директора, а власницею залишається тільки вона. Дітей на навчання також набиратиме лише вона, а ось створення з нуля гімназійного педколективу — справа моїх рук і розуму. Наостанок власниця назвала суму моєї місячної зарплати, і я мало не присіла від несподіванки: таких грошей у нашому продуктовому маркеті й за рік заробити не змогла б! Коли гості пішли, я зателефонувала Лінді, щоб поділитися радістю.

— Це тітонька Песя тобі з того світу допомагає! Недаром приснилася й тебе хорошою дівчинкою назвала. Ой, який жаль, що ти — не єврейка! Може, хоч зважишся на єврейське дитя? Але ні, нічого не вийде: у нас родовід ведеться тільки за жіночою лінією! Проте довго не думай: народжуй, поки ще твоя репродуктивна машина заводиться, а то заглохне — і вже з місця не зрушиш навіть на буксирі!

А на другий тиждень Соломія пригнала під наш будинок новеньке авто, куплене на моє ім'я.

— Ось тобі й ключі від гаража в сусідній новобудові. Залишається лише здати екзамени на водійські права! З цим уже сама як-небудь справишся! Головне: прямо з нальоту якнайкраще зарекомендуй себе на новій посаді. Сподобається працювати директором — з часом цю гімназію тобі в Беллі Аркадіївни викупимо!

Проте моя керівна робота виявилася не такою вже й легкою. У нашій гімназії вчилися діти багатих і навіть дуже багатих киян. Ставлення до них педагогів мусило бути особливим, і ця тонесенька межа між «ще можна» і «в жодному разі не дозволяється» часто ставала зовсім не прямою, а дуже й дуже хвилястою лінією. З педколективом також вистачало справжнього менінгіту. Добре, що Белла Аркадіївна підказала мені спочатку набирати педагогічних працівників на випробувальний термін – всього лише три місяці, й уже в перший тиждень роботи вимагати показових уроків, а на випадок, якщо педагог не знає навчального матеріалу або плекає надії, нібито дітям багатих батьків знань не треба, гнати такого «спеціаліста» в ший. Проблема виникала ще й з прийомом на роботу кадрів за телефонними дзвінками, чийсь проханням, широкими спинами високопоставлених родичів, коханців, кумів, колишніх однокласників, бізнес-партнерів чоловіка чи дружини. Саме з такими вчителями було найбільше клопотів. Деколи навіть ті, хто спочатку заявляв про себе дуже гарно, як тільки виявлялися остаточно зарахованими на постійне місце роботи, несподівано здирали з себе шкуру хамелеона й починали «качати» власні права чи ставити перед дирекцією такі вимоги, що я сама спочатку не знала, що тепер із цими педагогами маю робити. Надалі до мене дійшло: ніяких жалощів, компромісів, поблажок – за таку зарплату, яку своїм працівникам наша гімназія платить, вони зобов'язані викладатись на сто відсотків! Кому нібито надто важко, кого начебто «такий скажений темп роботи», висока амплітуда самовіддачі не влаштовує, хто з вродженого ледарства чи найкращих ілюзій розчарувався, зневірився, образився, почувається скривдженим, заїждженим, перевтомленим, «дурним, що погодився на таку невдячну роботу», – тим трудові книжки на руки й «до побачення, псевдо-Песталоцці, йдіть, поки є вакансії, копати канави чи замітати вулиці!»

Особливо далася мені взнаки одна вже далеко не першої молодості «мамина доця». Спочатку прибігала до мене в кабінет після кожного уроку, щоб поділитися своїми найменшими успіхами й досягненнями, згодом вирішила писати підручник з навчального предмета, розрекламувавши власну затію не тільки в нашому навчальному закладі, а й по всьому Києву, афішуючи себе авторкою унікального підручника, проте навіть у рукописі ця навчально-методична книга далі тильної сторінки сама писатися не захотіла. Згодом – гірше: «через цю вашу довбану гімназію» і відповідальну роботу в Лялі нема вільного часу навіть у вихідні і «не залишається жодних шансів на особисте життя», отже, виймово нібито через мої завищені вимоги вона так ніколи й не вийде заміж. А одного разу у відповідь з'явитися на батьківські збори, оскільки батьки незадоволені її методами роботи з учнями, від Лялі Радованівни я взагалі почула опупею і отупею з шести частин на п'ять торбин: «Вам треба заробляти собі авторитет – ви особисто й віддувайтесь за всі недоліки в нашій гімназії перед мамочками й татусями цих олігофренів! А я не директор, я – звичайна вчителька і не збираюся класти своє молоде життя на оltар освіти!» І – нарешті, мобільний телефонний дзвінок її розгніваної мамусі, що Ляля через нашу гімназію захворіла, тепер їй зубчик болить, а я ж набагато старша і тому повинна до своїх молодих кадрів ставитися поблажливо, опікуватися такими екстра-талановитими людьми, як її доця, що могла і мала законне право у змарнований через мене вихідний зовсім не приходити до школи на збори, на яких батьки-мільйонери «взули» її дитячко «по самі помідори»! Я хотіла пояснити, що сама старша від Лялі всього на п'ять років, а «взути по самі помідори» можна тільки особу чоловічої статі, й за нібито «змарнований батьківськими зборами вихідний день» вчителі отримали премію, тим часом як екстра-талановита Ляля з кожним днем працює все гірше й гірше, налаштовує дитячий

і вчительський колективи проти себе. Проте мамаша й слово не давала мені вставити. Не вдавалося їй навіть сказати, що тепер педколектив дійсно ненавидить Лялю Радованівну й навіть позаочі називає її Ляльохою. Справді, навколо дівулі, образно кажучи, утворилася мертва зона, а Сергійко Пилипчик з 5-А йменував її на перерві у присутності однокласників токсичною мегерою. З хлопчиком розмовляла і я, і психолог, і його власний батько, але дитина стояла на своєму: його однолітки не бажають бачити цієї мегери в радіусі нашої гімназії! Це вже починало скидатися на великі потенційні неприємності. Я однозначно розуміла, що не сьогодні-завтра батьки покладуть мені на стіл колективну заяву з усіма їхніми підписами, щоб я подбала про те, аби Ляля Радованівна з їхніми чадами не пересікалася взагалі.

Намагалася делікатно пояснити Лялиній мамі, що її донечка має скандальний характер, практично щодня налаштовує колектив проти себе, катастрофічно не вміє ладити з людьми, навіть із друзів робить ворогів, грає роль невинного дитяти віку молодшої ясельної групи, а насправді розміняла вже п'ятий десяток і оце тільки вчора налетіла на мою секретарку, як торнадо, обзиваючи й принижуючи ні в чому не винне дівча, як п'яний двірник бомжа, а тим часом мама моєї секретарки на три роки молодша від Лялі, отже, «безборонна й ідеальна Лялечка» мала б ставитися до моєї секретарки, як до ймовірної власної дитини. На тому боці мобільного зв'язку обурена матуся кипіла й шипіла, як останніх тридцять грамів води в залишеному на ввімкненій електроплиті чайнику й, нарешті, видала на-гора сакраменто: «З якої радості це ви мене вчите розуму, панімаш? Це ж я вам перша зателефонувала, панімаш, тому насамперед я маю право сказати все, що думаю, панімаш, а не ви мені мізки правити!» Я обірвала телефонну розмову, але Панімаш телефонувала ще й ще. Коли ж заблокувала її вхідний номер, Ляли-

на мама почала дзвонити з інших телефонів, у тому числі – зі стаціонарного, і прийшлося вимикати мій власний мобільник. Вранці я офіційно звільнила Лялю з роботи. Звичайно, через кілька днів надійшла позовна заява на мене особисто в суд, були й мирні, й шляхом погроз відверто дикі спроби поновлення звільненої вчительки, але ж договір між нашою гімназією і найманими педагогічними працівниками апріорі був складений мудро й передбачав ще й не такі казуси, тому ветрам ганімай, сонцем палімай Лялі-Ляльосі таки довелося шукати іншого аеродрому для своїх крилатих ілюзій.

Через два роки механізм нашої гімназії вже працював, як швейцарський годинник: залишилися тільки найкращі кадри, колектив змонолітизувався, найскладніші проблеми вирішувалися швидко й оптимально. Проте зникли проблеми, якими була забита моя голова по зав'язку, появився «порожній» час, – і я знову захандрила. Кожного вихідного просто не знала, куди себе подіти, боялася йти у відпустку, ненавиділа свята, державні вихідні.

У Ромки вже було двоє діток, Соломія народила Ангелінку, якій я стала хресною мамою. Двічі я їздила в Руан, але це місто аж ніяк не було красивішим типового українського обласного центру, а Ромині діти – Джеремі й Адель – ставали мені на рівні підсвідомості німим доктором, що сама я особисто, напевно, ніколи не матиму ні ось такого розумного синочка, ні такої гарнюсенької донечки. Повернулася з Франції у настільки депресивно-му стані, що мусила взяти кілька сеансів психотерапії у найкращого в Києві психолога, який наостанок мовив:

– Вам стане краще, але це ненадовго. Задіяні надто глибокі процеси психіки: інстинкти. Вже так природою дано, що кожна жінка призначена насамперед для того, щоб рости дітей. Моя порада: усиновіть, удочеріть інтернатського хлопчика чи дівчинку, якщо не бажаєте наступного разу звертатися вже не до психолога, а до пси-

хоаналітика чи психіатра. Ви розумна, освічена людина. Я не буду вам загортати гірку правду у блискучу фольгу. Тільки дитина спроможна дати вам потужний стимул до життя. Тільки дитина!

Але я не зважилася на такий крок, як усиновлення чи вдовечеріння. Не спала ночами, мучилася цією проблемою, як еретик у катівні інквізиції, — але таки не змогла. Саме тоді й зустрілася з Костиком Вихором. Він уже не був ні веснянкуватим, ні кирпатим, — напевно, мені, юній першокурсниці, колись просто здалося, що з його обличчям щось не так. Насправді звичайний статний чоловік: не модель, не мачо, не актор із глянцевого журналу, але ж і не те карикатурне обличчя, що в усіх і завжди викликає іронічну посмішку. Звичайно, у порівнянні з Льончиком Жбанкіним Вихор колись дуже програвав й у красі, й у манерах, і в умінні вдягатися, але хіба це можна було вважати найголовнішим?

Перекинулися кількома словами про се, про те — й Костя таки завдав мені удару під дих: поцікавився сім'єю, дітьми. Запитав і, очевидно, побачивши мою міміку, відразу сам аж змінився на обличчі. А я бадьоресенько відповіла, що в мене дітей ціла школа. Правда, після цієї фрази квапливо попрощалася й вскочила в перший-ліпший тролейбус, аби колись у мене закоханий Костик не побачив непроханих сліз, що таки вистрибнули з-під моїх вій, наче з густого очерету наполохані жабенята.

А всередині травня Ромка з дітьми й чоловіком несподівано приїхала до мене якраз тоді, коли я вже мала вдома ще одну гостю — Лінду. В неділю я і мої гості гуртом і, звичайно, з Роминими дітьми, зібралися в Ботанічний сад подивитися, як цвітуть бузки, жасмини й півонії, що цього року, як нав'язувала свою думку преса, виявилися особливо пишними. Я зателефонувала Соломії, вона до нас приєдналася з чоловіком і донечкою, тож спонтан-

но зорганізувалася своєрідна групова екскурсія. Діти почувалися посеред квітів, наче в раю. Мені також від цієї краси природи полегшало й на душі, й на серці. Проте Лінда, як виявилось, пристрастилася до цигарок, тому попросила нас почекати її на центральній алеї, поки вона надихається димом. Чекали недовго, марнуючи вільний час розмовою про те-се, новини-моду-ціни, жартували, реготалися, коли раптом з відведеного для курців місця Цуммер вийшла з Льончиком Жбанкіним. Не знаю, яке в мене в той момент було обличчя, але по лиці Соломії майнув такий переляк чи огида, що мені стало не по собі. Жбанкін буркнув привітання, що, напевно, стосувалося нас усіх загалом, але навзамін не отримав ні від кого відповіді, а Лінда зашебетала:

— Ну, як вам мій знайомий, колишній однокурсник? Супер-фурис? Акула пера! Столичний поц! Льончику, ану повтори той анекдот, який мені розказував, коли я запитала, чому ти так опустився, що вже п'єш горілочку, як воду? «Топлю в спиртному свій цорес!» — «І що? Є якісь успіхи? Вдається?» — «Яке там «вдається»? Мій цорес вміє добре плавати!» Але ти, Льончику, не червоній, не червоній і не тушуйся з ганьби перед богомним товариством! Поганому виду немає встиду! Ці багаті вродливі дамочки, уяви собі, насправді тебе мають у дупі, в самій дірочці! Але від душі посміються, таки широко посміються, якщо тим їм щось пікантне розповіси! Ти ж клоун ще той! Ну, розкажи, наприклад, як тобі мало твої цирли не поламали, коли належно не похвалив Януковича в своїй гнилій статті після його інавгурації або як ти на френзоль з маслом заробляєш щоденним дуполизтвом! Досі болять пальчики? А дійсно смачна хала, плетена булка, тобто по-вашому — калач, а по-нашому френзель, коли такими вонючими губами її слиниш? І при цьому ще й нібито кайф отримуєш, як в дитинстві від морозива, еге ж?

Льончик Жбанкін знітився і стрімголов звернув у біч-не відгалуження Ботанічного саду. Його вигляд був жалюгідний: обтріпані внизу на холошах брудні джинси, заношені кросівки, пом'ята сорочка без двох верхніх ґудзиків, їдкий запах поту й дешевих цигарок, чорний траур під нігтями, колись вродливе, навіть пещене, обличчя пооране глибокими зморшками. Я навіть подумала: чи не божем зробився, може, на смітнику живе?

Вдома я відвела Лінду на кухню й зашипіла-заклекотіла:

— Ну ти й удружила мені, подруго!

— Як рейдела, так рейдела, аби добре мейнела, як казала моя одеська муме, тобто рідна тігонька, мамина сестра. Знаєш, як це перекладається з одеського сленгу? «Що сказала, те сказала, головне, щоб добре розуміла, про що саме взялася говорити». Насправді це я Льончикові «удружила», а не тобі. Нема більшого задоволення, ніж бачити останню погань у такій-ось ситуації! Повержену з Олімпу мерзоту, розтоптану, як черв'як на швидкісній трасі, Богом і життям!

— Ти, Ліндо, завжди була скажена, а тепер просто ненормальна!

— Оце саме й Льончик сказав, коли я йому напроорочила ночівлю у витверезнику. Ще й пісню Володимира Висоцького нагадала:

*Вот ані надехали — наказали аспіду!
Супротив міліції он нічаво не смог:
Вивелі балезнава, руці ему — за спіну,
І с размаху бросілі в «чьорний варанок».*

— Божевільна!

— Та ні, насправді я найнормальніша з вас усіх. Я — єврейка. Ві гіт ці зайн а ід! Я кришталево мислю в той час, коли ви — лише тужитеся, щоб наважитись думати.

Ось я тобі покажу фотографії мого сина: зі от іхес! Моя гордість! Повернувся зі служби в армії таким левом, що я навіть собі уявити не могла!

Лінда вийняла із валізи товстелезний пакунок зі світлинами: ось вони всією родиною на Мертвому морі, ось її дочки Ашира й Ілана в Індії, ось Давид у своєму кабінеті в медичній клініці, а це – Лінда на верблюді, Ашира на верблюді, Ілона за кермом шикарного авто, Стіна Плачу в Єрусалимі, Ліндина сім'я на тлі найкращих місць Тель-Авіва – столиці Ізраїлю, Ліндина сім'я в Парижі, Кракові, Нью-Йорку, Відні. Півсвіту об'їздили за останніх п'ять років!

– А ось це – мій і Давидів син Гаврел-Зусман!

Я здивовано підняла брови: навіщо спільне синівство офіційних батьків ще й підкреслювати?

– Сумніваєшся, що Давидів? Я також скільки років сумнівалася!

– Значить...

– Значить-значить, що кури плачуть! Зецт цех авек ін рот а мехайє! Тобто сідай, слухай і отримуй задоволення!

– Може, не варто!

– Якраз навіть дуже треба! На щастя, згвалтували мене, Ганно, уже вагітною. Після цього я хотіла аборт зробити, приїхати куди-небудь у Європу – й лягти на операцію. В нас, євреїв, аборти нібито не заборонені, але й зовсім не заохочуються. Та й одруженій жінці в нас на аборт треба отримати дозвіл свого чоловіка.

– Ти запроторила своїх кривдників у тюрму?

– Ні, я злякалася розголосу. Злякалася втратити Давида. Повела себе так само, як ти з зоотехніком, що спричинився до смерті твоєї мами! Бачиш, я не краща від тебе. Я такаж боягузка.

– Ти ж могла народити дитину від котрогось із гвалтівників!

– Але народила від Давида! Недавно в Давидових па-

перах знайшла результати аналізів наших ДНК і довідку, що Гаврел-Зусман – наш спільний син на 99,9%! Потай від мене Давид зробив аналіз на батьківство. Спочатку я аж розсердилася на нього, а потім збагнула: молодець! І, знаєш, мені наче попустило десь усередині. Не в животі, не смійся! У підсвідомості, напевно. Власне, в усьому попустило: у голові, в серці, в животі. Навіть секс із Давидом став неземним задоволенням! Уже й повітряних ям не треба для мого оргазму. Я тепер така чудова дружина, ціммес! А яка маме – уявити не можеш: а ідіше маме! А яка балебусте – господиня! Й усе в мене аф ідіш – дуже добре, істинно по-єврейськи!

– Щаслива!

– Народжуй дитину – й ти також усіх своїх комплексів позбудешся. Народжуй, дурепо! Скільки можна чекати манни небесної!

– Ще трохи почекаю!

– Доки й чого? Кінця світу, як свідки Єгови?

– Ліндо, не перетворюйся в мого персонального ката...

– Ну, добре, обличимо цю тему. Соломія тобі гімназію в колишньої власниці вже викупила? Чи вона раптом забула, що даного слова треба дотримувати! Урятувала ж ти їй життя! Їй і на додачу і її ненародженій дитині!

– Белла Аркадіївна не погоджується продати свій бізнес ні за які гроші. Та й у Соломіїного чоловіка виникли великі фінансові проблеми. Ну, й мені особисто власності на гімназію не так щоб аж-аж. Я, знаєш, цілком задоволена посадою генерального директора цього закладу! Мені більше не треба!

– Ага, виявляється, оце твоя стеля? Межа щастя! Забула, як про подібних людей у народі кажуть? Нагадати? Горбатого могила виправить! Поганий солдат, якщо не мріє стати генералом!

– Ліндо, не всі мріють стати бізнесменами. Я відчуваю: це зовсім не моє поприще!

— Ти, Ганно, взагалі унікал: тебе намагаються пригостити ресторанною стравою, а ти вимагаєш чорного хліба зі склянкою сирого молока! Нехай Соломія, врешті-решт, дасть тобі гроші на нову приватну гімназію!

— І де я її побудую? Поруч із Беллиною, щоб мені було так само близько від власної квартири до роботи?

Розгнівана Лінда тільки махнула рукою в мій бік і почала збирати валізи, щоб повертатися в Ізраїль. Через кілька днів поїхали в Руан і Ромка з родиною. Мені залишалося на самоті пережити довге й порожнє київське літо. Тож я відсунула свою чергову відпустку до кінця календарного року й щодня товклася в гімназії: на щастя, роботи для мене на кожен новий день там знаходилося видимо-невидимо.

Коли почався шкільний вересень, то, слава Богу, разом з ним почалися нові клопоти. Я старалася всю себе віддавати роботі, щоб приходячи додому, просто валитися з ніг. Коли ж у листопаді бухгалтер заявила мені, що прийшла крайня пора брати річну оплачувану відпустку, я, як і минулого року, запропонувала їй компенсувати грішми, але цього разу бухгалтер без відома Белли Аркадіївни на таке порушення іти не посміла, а власниця гімназії сказала, що не хоче неприємностей із законом, адже я жодного разу, відколи в її гімназії працюю, не використала свою відпустку повністю. Правда, таки погодилася, як сама сказала, востаннє, при умові, що за наступний навчальний рік я візьму відпустку авансом, тобто вже починаючи з середини січня.

Соломія в цій моїй біді нічим мені зарадити не могла, проте помітивши, що я ось-ось розридаюся, підказала, що до гімназії я все-таки можу приходити через кожні два-три дні, будучи у відпустці, й цього мені ніхто не заборонить. Я систематично ходила на роботу навіть у час першої половини власної відпустки, але правильно кажуть, що людина планує, а Бог керує. Новий майдан

на Хрещатику, задимлене від підпалених шин перехрестя Хрещатика й Грушевського, сутички на Інститутській і моя самотність погнали й мене до протестуючих. Яке ж було здивування, коли між звичайними людьми, які передавали з рук у руки бруківку, я побачила Соломію в розкішній норковій шубі й те, що робила ця бізнес-леді своїми випещеними руками в дорогуцких замшевих рукавичках із тонесенької оленьої шкіри. Впізнавши мене у відблисках вечірньої пожежі, Соломія лише кивнула і замість привітання поступилася трохи вбік. Тепер уже я брала з її рук каміння й передавала якійсь замотаній у допотопну шерстяну велику смугасту хустку, які, мабуть, українські жінки носили ще при евакуації під час наступу гітлерівців, сивій чи й не вісімдесятилітній селянці, яка в нашому ланцюжку виявилася до мене найближчою.

До самої півночі я пекла пиріжки трьох видів: з малиновим варенням, капустою з вареними яйцями і з м'ясним фаршем — для протестуючих на Майдані, вдосвіта несла їх до імпровізованої кухні протестувальників, а тоді вже цілий день знаходилася разом з людьми, які на Майдані й ночували. Коли ж мирних протестувальників почали розстрілювати, Соломіїн чоловік мало не силою забрав її з Майдану, аргументуючи тим, що не хоче, аби маленька Ангелінка росла півсиротою без матері. Мене ж посадив у свій джип, як сам сказав, «для сповіді», й почав:

— Ганно, ти що, не бачиш, що вбивають не просто так і зовсім не випадкових людей? Іде справжнє полювання, сафарі, змагання на кращі екземпляри дичини! Але дичиною стають люди! Тільки насамперед або красиві, або оригінальні своїм виглядом, або зовсім юні, або чимось інші, ніж ті, що навколо них. Йди додому, якщо не хочеш також дістати кулю! Або хоч одягни вовняну шапку! Одні твої коси — це така ознака неповторності, що ти й увити не можеш! Тобі тут залишатися дуже небезпечно! Ганно,

прошу тебе, та щό там прошу – вимагаю: марш додому або сиди у своїй гімназії, не потикайся на Майдан!

Але я вискочила із джипа, в якому на задньому сидінні залишилася, з обох боків затиснута тілоохоронцями Соломія і її навіжений чоловік поруч із водієм.

У Маріїнському парку тусувалися п'яні й агресивні «тітушки». Майданом ходили чутки про труп якогось чоловіка з відрізаною головою, який у Маріїнському парку було знайдено напередодні. Горів-палав Будинок профспілок, і з його вікон униз на вірну загибель вискакували люди. Уже все частіше й голосніше говорили про Небесну Сотню, на майдані кожного дня звучала трагічна пісня «Пливе кача в воді сині...» Загиблих героїв у трунах несли на витягнутих угору руках через увесь майдан. Дзвонили дзвони святої Софії і Золотомихайлівського.

– Перев'язувати поранених зможеш? – запитала мене якась втомлена й закіптюжена жінка. – Медичну освіту маєш?

Я кивнула головою підряд «так» і «ні», але жінка-лікар не стала уточнювати, яка моя відповідь стосувалася якого саме її запитання й повела мене й ще кількох дівчат і жінок до місця, де ми взялися надавати допомогу пораненим. Коли я вперше вимазала долоні й рукави свого кремового пальта в людську кров, чомусь виявилось дуже не по собі навіть дивитися на себе. Згодом це відчуття щезло, відбулось якесь отупіння-збайдужіння, і я навіть зуміла помітити, що з Інститутської приносять чимало поранених якраз у шию і їх врятувати практично неможливо, вірніше, я і такі як я, цього робити зовсім не вміли. Було дуже страшно, коли кров із сонної артерії біла вгору фонтаном, і такий поранений помирав усього за кілька хвилин, а ми просто не вміли, зупинити артеріальну кровотечу і врятувати його при нашому найбільшому бажанні. Машины «швидкої» снували туди-сюди, але не встигали відвозити до найближчих лікарень усе нових і

нових поранених. За якихось кілька годин я, здавалося, постаріла на десять років і так втомилася, що ледве трималася на ногах. Убиті лежали рядами на холодній зимовій землі біля Михайлівського Золотоверхого. Майдан димів і палало роздоріжжя на початку вулиці Грушевського. З Інститутської доносилися постріли й крики. У якусь хвилину мене стиснуло в грудях, я вирішила відійти від поранених і хвилику перепочити, але, виявляється, таки знепритомніла й отямилася вже на руках чоловіка, який в цей страшний день найчастіше пхався під кулі й виносив поранених і мертвих з тих найбільш прострілюваних місць на Інститутській, куди зважувався далеко не кожен.

– Пий... Пий! – ковток води привів мене до пам'яті. – Як тебе звати?

– Ганна.

– Я – Юрій. Ти хто?

– Вчителька, – чомусь сказала напівправду.

– Ого, «вчителько моя, зоре світова, звідки виглядати, де тебе знайти?» – чомусь замуликав мій новий знайомий. – Надіюся, тепер уже без мене обійдеся, бо на Інститутській я більше потрібний!

Він побіг, здавалося, в саме пекло, й мені ставало особливо страшно, коли в черговий раз Юрій знову повертався на Інститутську, шойно поклавши переді мною непритомного або агонізуючого чи й такого, що криком кричав страждальця. Ті, що перев'язували поранених, вже говорили різне, зокрема, що тепер зумисно завдають молодим і красивим болючих ран, щоб вони кричали й кликали на допомогу, а снайпери вбивають насамперед тих, хто кидається їх виносити з зони обстрілу, що з лікарень крадуть поранених, вивозять у ліси й замордовують або розстрілюють, що тітушки поголовно озброєні, що й на Майдані серед протестуючих є ті, які стріляють людям у спину.

Коли опівночі постріли трохи стихли, і Юрій присів

коло мене на лавочку, затагнувшись цигаркою, я наважилася на таке, чого ніколи не зробила б у мирний час:

– Ходіте до мене додому. Я тут недалеко живу, на Хрещатику. Помиєтесь, якусь годину подрімаєте, якщо тільки зможете заснути.

– А ваші домашні щό на це скажуть?

– Щό можуть сказати ті, яких у природі не існує?

Поки Юрій хлюпався у ванні, я готувала немудру вечерю з убогих залишків продуктів, які знайшла в холодильнику, але оскільки сама вже не ночувала дома третю добу, то й ці запаси були мізерні. Мій дивний гість, проте, їв навіть вівсяну кашу з малиновим варенням і бутерброди з маслом і шпротами з консервної бляшки, аж за вухами лящало.

– Знаєш, які ці вбиті хлопці тяжкі! Поранені набагато легші. Скільки смертей, скільки каліцтва!.. Коли народ поповнить оцих загиблих, а також їхніх дітей, онуків, правнуків? О, як страшно відчахнулися цілі могутні гілки нашої нації!

– А ви особисто наче смерті собі шукаєте, пхаєтеся туди, де найнебезпечніше!

– Хто ж туди пхатися має, як не моє покоління? Я вже нажився, всього набачився, мені й умерти не страшно. Недавно читав, що в лісах Смоленщини досі, хоч вже минуло майже 75 років, тисячі непохованих трупів радянських солдатів часів Вітчизняної, ну тієї, що з німцями, війни, лежать, вірніше, вже тільки їхні кості валяються. А ми ж не залишили навіть під скаженим обстрілом нікого, ні однісінького не залишили: ні мертвих, ні поранених. Ось у чому полягає різниця ментальності росіян і українців! Тільки чи зауважили ви, що вбивають насамперед наймолодших? Можливо, я й зумисно собі смерті шукаю, але ж мене навіть не дряпнуло жодного разу!

– Нехай Бог боронить! Постукайте пальцем по чомусь дерев'яному! Я не хочу, щоб вас убили!

– Значить, мене й не вб'ють, якщо така жінка цього боїться!

Я приводила Юрія до себе ночувати вже третю ніч, і почувалася з ним, наче зі старшим братом. Уже знала, що в нього було чи є двоє синів, з якими трапилося, напевно, щось страшне. Чи не загинули на Інститутській, якщо самого туди так сказано тягне? Але розпитувати боялася. Знала, що його перша дружина померла незабаром після весілля, а діти народилися значно пізніше від жінок, яких він уже й не пробував полюбити. Знала нібито дуже мало, а здавалося – все. На світанку мало не кожного дня мені телефонували то Лінда, то Ромка, адже здогадалися, що в інший час я не де інде, як на Майдані разом з іншими протестуючими. Ось тільки вони уявляли, що це такий самий майдан, як Помаранчевий, безпечний і мирний, а як тільки заводи мову про вбитих, я запевняла, що в Києві все гаразд, щоб їх не хвилювати. Чи стріляють? Стріляють! У білий світ, як у копійчку. Мені було соромно за таку брехню, але щоб змінилося б від того, якби Лінді, а особливо – Ромці – я сказала правду? Легше мені стало б, якби сестра божеволіла з переживання за мене? Врешті, на правду є телевізійні новини. Нехай дивляться, слухають, роблять висновки – нічого розпитувати мене!

Коли одного пізнього вечора ми з Юрієм повернулися з майдану в мою квартиру, він заявив, що сам приготує вечерю, тим більше, що цілий пакет продуктів ми в той вечір таки купили в маркеті, в якому колись працювала я. Юрій порався на кухні і, як краєм оком я зауважила, досить професійно, отже, нажився після смерті своєї Оксани самотнім довгенько. Я викупалася й помила голову. Останнє кожного разу було справою непростою: моя майже двометрова густа коса вимагала витратити на це дійство щонайменше півгодини, а ще годину волосся треба було сушити: спочатку рушником, тоді електросушкою,

а наприкінці досушувати розплетеним і розпущеним по плечах. З миттям і першим етапом сушіння я справилася у ванні. Електросушку ввімкнула в розетку вже у спальні, а досушувати свої русяві коси, в яких то тут, то там сріблом сяяли сиві волосинки повернулася у вітальню, бо це у квартирі тітоньки Песі, тобто тепер уже моїй, – найтепліша кімната. Юрій зазирнув, щоб покликати мене вечеряти – й остовпів:

– Мавка! Лесина Мавка! Я ще не бачив таких кіс! – він зачудовано торкнувся моєї голови, а тоді почав запихати моє волосся собі на груди під сорочку, ніби купати в його хвилях власне обличчя, цілувати мої коси, обсипаючи їх словами радості й здивування.

Ми впали на персидський килим посеред вітальні й стали близькими при світлі дев'яти лампочок тітчиної кришталевої люстри. Я ніколи не думала, що любов'ю безсоромно й щасливо можна займатися при такому сліпучому освітленні: те, що в моєму житті відбувалося раніше, творилося або в повній темряві, або під ковдрою.

Того вечора ми так і не повечеряли. Просто з вітальні перейшли в спальню, впали на широченне ліжко, розмовляли, любилися, розмовляли, любилися, засинали, просиналися, любилися, розмовляли, знову засинали.

Коли за вікном почало сіріти, я тихенько вивільнилася з-під Юрієвої руки й вийшла у вітальню, знайшла на підлозі свій банний халат, одягнулася й підійшла до вікна. Київ лише починав прокидатися, і зовсім не вірилося, що на його вулицях не тільки стріляють, а й убивають.

– Боже! – прошепотіла я самими губами. – Дай мені дитинку! Я не прошу сім'ї, не прошу чоловіка. Дай мені дитинку, бо в мене зовсім нема часу зволікати з її народженням! Господи, я грішна, дуже грішна, карай мене після смерті всіма пекельними муками, але в земному житті прости й помилуй. Я не хочу дитяти з пробірки! Я благаю Тебе: допоможи мені народити від героя! Не буду пеле-

нати Юрія жодними обов'язками, ніколи не стану нав'язуватися йому, не буду шукати. Боже, дай мені дитинку. Дай, а я обіцяю, що більше ніякими благаннями не набридатиму тобі, Господи!

Двері у вітальню легенько скрипнули. Замотаний у простирадло, як римський патрицій, Юрій стояв позаду мене.

– Народи, Ганнусю, обов'язково народи від мене дитячко! Ти – жінка, про яку я все життя мріяв! З тобою я зможу стати іншим, таким, якого ти знаєш! Назвемо сина Миколкою, це таке гарне й могутнє ім'я, а якщо буде дочечка, – Оксанкою. Народиш?

Я пробелькотіла, що в моєму віці таке вже навряд чи можливе, але якщо Бог дасть нам дитя, сприйму це як найбільший у світі дарунок небес.

А потім Юрій пропав. Я шукала його по всьому майдану, добре пам'ятаючи, що клялася Богові цього не робити, але ж я шукала не для того, щоб нав'язуватися своєму коханому, а щоб переконатися, що його не вбили. Кожен, хто собою поповнював Небесну Сотню, для мене чомусь асоціювався з Юрієм. Наче несповна розуму, я продиралася до таких домовин, мліла й терпла, заставляючи себе глянути в узголов'я, – і переконавшись, що це не Юрко, горіла-палала від сорому за те, що підло тішуся й радію, як у труні хтось інший.

Потім Майдан закінчився, я повернулася до директорських обов'язків і, коли одного разу в нашому гімназійному ресторані замовила плов, мене раптово так знудило, що я мало не осоромилася перед офіціантами й тими двома-трьома вчительками, які мали «вікна» й у свій вільний час прийшли сюди перекусити. Вибігла в жіночу туалетну кімнату, намочила обличчя в холодній воді – нібито стало легше. Що ж я такого з'їла, що мені настільки зашкодило? Ну, не могли ж два тоненькі свіжесенькі деруни зі сметаною на сніданок і горнятко кави

з верхками спричинити таку скажену блювоту! Мій погляд впав на підвіконник – і... Прибиральниця Валя насадила вазонних рослин у всі можливі посудини, а коли я заставила кращі екземпляри висадити в дорогі вазони, то своїх зелених мальків-недоробків у різних бляшанках і здоровезне криве алое в п'ятилітровій дубовій бочечці вона розмістила на підвіконнику в учительському жіночому туалеті. Ледве мій погляд упав на цю убогу зелень, як я несподівано збагнула, що зараз, як божевільна, накинусь на алое і буду його, гіркуше, колюче, брудне їсти до очманіння, відламуючи від стовбура цілими листками, не миючи їх і навіть не обчищаючи від верхньої шкірки, хоч на цій рослині в туалеті, мабуть, бактерії аж кишать. Насилу стримала себе й вийшла на коридор, все ще хижо й ласо оглядаючись на алое. Тільки ж у моєму сонячному сплетінні знову щось конвульсивно стиснулося, перевернулося – і я мусила стрімголов бігти назад, у першу-ліпшу кабінку туалету.

Секретарці мовила, що погано почуваюся і йду на прийом до лікаря, а сама в найближчій аптеці купила тест на вагітність.

– Готуєтеся стати бабусею? – запитала провізор. – Донечка вийшла заміж? Надієтеся, що невістка вагітна?

– Мабуть, – відповіла я зовсім невлад і заквапилася додому.

Дві смужки однозначно засвідчували, що в мене буде дитина. Я зателефонувала Лінді й запитала, як мені можна позбутися приступів блювоти.

– Гризи сухарі, як білка горіхи. Увесь час гризи. Мені сухарі при всіх трьох вагітностях допомагали! А хто ж батько твоєї дитини?

– Герой.

– О, тепер у вас у Києві на майдані кожний втарой – тоже герой! Бачила по телевізору, як міліція знущалася з голого Михайла Гаврилюка, а він навіть у такому не-

приглядному вигляді вів себе, як запорозький козак перед тим, як його мають настромити на палю. Або як Остап Бульба, старший син знаменитого старого козака Тараса, пам'ятаєш, у Гоголя? Надіюся, твій особистий герой не поповнив Небесну Сотню?

– Я також надіюся.

– Не лякай мене, Ганно!

– Я буду народжувати, навіть якщо Юрій не обізвється.

– Ти йому телефонувала на мобільний?

– Ніхто не бере трубку. Спочатку гудки були – тепер уже й гудків нема. Мені страшно, Ліндо!

– О, саме такого настрою тобі тепер бракує! Йди на прийом до гінеколога. Почуємо, що скаже лікар.

А лікар почав мене лякати, що дитина народиться якщо не зі синдромом Дауна, то обов'язково зі синдромом Клайнфельтера чи Морріса, бо це дуже характерно для малят, зачатих передклімактеричними батьками. Наполегливо радив робити аборт, це ж зараз зовсім безболісно й абсолютно безпечно, обіцяв дати телефон найкращого хірурга-гінеколога.

Я приходила додому і не могла знайти собі місця. Були моменти, коли мій розум вже майже погоджувався, що аборт – єдине правильне рішення. Але тоді я згадувала, як здуру першокурсницею зробила подібне і чим усе закінчилося, хоч могло закінчитися набагато гірше. А ще спадала на думку та моя розмова з Богом на світанку після першої ночі з Юрієм, і мені ставало страшно, що тепер Господь мене обов'язково покарає смертю, бо ж навіть якщо лікар каже, що сучасні аборти – це 99,9 % гарантії, то все одно існує той 0,1% летального, тобто смертельного ризику, а де ж та гарантія, що саме я не опинюся в тому 0,1%. Це ж у загальному співвідношення 99,9%: 0,1%, але стосовно кожного пацієнта це лише п'ятдесят відсотків до п'ятидесяти! Жахлива арифметика зі статистикою!

Коли зателефонувала Соломія, то я вже просто не витримала й так розридалася, що за якусь годину вона з чоловіком були в мене вдома. Соломія радила їхати до Лінди, лягати в ізраїльську клініку на збереження вагітності. Лінда також цю ідею підтримувала обома руками, але ж Белла Аркадіївна, власниця гімназії, поставила мене в дуже тісні рамки: або я залишаюся директором до передродової відпуски, на яку пред'явлю лікарняний листок, народжую дитя, відбуваю післяродову відпустку й знову пред'являю лікарняний листок, а надалі для свого маляти наймаю няню – й виходжу на роботу, або звільняюся хоч сьогодні, а вона знаходить іншу людину на посаду директора гімназії.

Фільми про сучасних попелюшок фальшиві, як бутяфорні паперові квіти. Я розуміла: й так сталося нечуване диво, коли Лінда мені посприяла отримати квартиру тітоньки Песі в самому центрі Києва. Більше див у житті мені сподіватися нічого. Соломія дуже комплексувала і почувалася винною, що гімназія Белли Аркадіївни так і не стала й уже ніколи не стане моєю, проте я розуміла, що в цьому була насамперед моя вина: хто ж продає прибутковий бізнес? Ось якби гімназія для її власниці стала хронічним менінгітом, обернулася витратами, збитками, тоді – будь ласка, платіть гроші й користуйтеся на здоров'я, пришелепкуваті нові власники, а так надіятися на подібну розв'язку навіть смішно! Коли ж той чорт помре, якщо він ще й не хворів! Поки спечуться книші, то в тілі голодної баби вже не буде й душі! Марні надії на хеппі енд.

А мені приснилася мама й несподівано пообіцяла, що коли я народжуватиму, вона буде поряд зі мною. І дуже дивний був той сон: я розуміла, що мама давно на тому світі й водночас бачила її гарною, молодою, живою, здоровою, в платті з такої тканини, якої в магазинах і не знайти. Я запитала маму, чи нема мого Юрія на тому світі, а вона заперечно похитала головою і так гарно мені

посміхнулася, що цю усмішку я наче носила перед очима цілий тиждень.

Токсикоз минув так само раптово, як і почався. Гінеколог лише дивувався, що моя пізня вагітність протікає настільки благополучно, і навіть я взагалі би заспокоїлася, але ж події в державі виявилися надто екстремальними для малесенького жіночого щастя. Несподівано Росія відшабувала від України Крим, а навздогін цій безсовісній розбійницькій анексії почалися криваві сутички на Донбасі, які чомусь затягнулися в часі до безконачності. Правда, в перші тижні мені здавалося, що не сьогодні-завтра воєнні сутички на Луганщині й Донеччині припиняться, все внормується, повернеться у старе річище. Натомість оскаженілі п'яні бабери волали: «Путін, пріді!!!», прихильники приєднання Донбасу до Росії били українських патріотів, закатовуючи на смерть навіть за те, що сміливі одинаки, наприклад, наважувалися не дозволити топтати ногами український прапор чи з державних будов збивати тризуб, кровопролиття на сході України ставали все жахливішими, а в Києві появились біженці-переселенці. Я не могла без жаху ані слухати такого змісту новини з фронту, ні дивитися по телевізору ті страшні кадри. Врешті, й розуміла, що це дуже шкідливо для здоров'я дитинки в моїй утробі.

Зате сама собі уявлялася дурним страусом, що запхав голову глибоко в пісок і вірить, що надійно заховався від усього світу, переляканою мавпою, яка почергово затулює очі, вуха й рот, наглядно демонструючи: «Я нічого не бачу! Я нічого не чую! Я нічого не кажу!» Було дуже соромно за себе, а ще більше за тих, які майже століття жили на українській землі, жерли український хліб і м'ясо, а так ані навчилися розмовляти по-українськи, ні поважати націю, яка ставилася до їхнього власного народу, як прийнято на Україні ставитися до старшого брата, прекрасно розуміючи, що коли той «старший брат» ще

з власної каки коники ліпив, «молодший» уже вчився у братських школах і навіть у Києво-могилянській академії, яка перевищувала професорським складом і рівнем знань, що давала випускникам, усі тодішні європейські університети. А ще було соромно за ту команду, яка на чийось молодих і чесних героїчно відданих життях прийшла у Верховну Раду, сіла у м'які крісла, патетично заявила, що готова й щоб «кулю в лоб», але насправді не виявилася здатною навіть припинити брехати й красти.

Проте колись від когось почуті мною слова, що їх приписували Сталіну, про те, що один убитий – це трагедія, а тисяча вбитих – лише статистика, виявилися на диво слушною думкою в її застосуванні до анексованого Криму, який нібито на псевдо-референдумі майже стовідсотково проголосував за повернення в лоно Росії, а Севастополь – це зробив не як-небудь, а на цілих 123 відсотка, й до стікаючого кров'ю Сходу – Луганщини й Донеччини. Як не дивно, український народ із часом привик і до АТО, й до гібридної війни, й до «закону Савченко», який цьому ж народові коштував добрих кілька десятків нових убивств, згвалтувань і розбою, здійснених передчасно помилуваними злочинцями, і до неспівмірного обміну полоненими, й до затяжних злиднів, які повернули країну до середини 90-х. Народ платив податки на війну, на якій відмивалися криваві гроші з обох боків, ледве зводив кінці з кінцями, бідував, страждав, носив траур за полеглими, але хоч більшості громадян приходилося вдягатися із секенд-хенду, двожилінні й уперті у своєму прагненні вижити й жити українці все одно не переставали рости хліб, грати весілля, народжувати дітей і молитися, молитися, молитися в усіх церквах, які вже не вмщали прихожан і кожної неділі значна частина віруючих стояла на папертях навіть під дощем чи снігом.

Чомусь мені під час усієї моєї вагітності здавалося, що мій коханий воює в АТО на Донбасі. Я просто була впев-

нена в цьому і благала Бога, щоб Господь оберігав його бодай для того, щоб Юрій хоч побачив наше дитятко. Тим часом я вже навіть не шукала батька своєї ще ненародженої дитинки: Юрин телефон спочатку скидав мої дзвінки, потім приймав їх до сьомого чи восьмого гудка, але так жодного разу і не відізвався, а тоді й замовк назавжди. Врешті, односторонній зв'язок з боку мого коханого завжди міг налагодитися: Юрій прекрасно знав, де саме і в якій квартирі на Хрещатику я мешкаю, хоч як він мені, так і я йому, навіть не сказали своїх прізвищ.

Я ходила на роботу з величезним животом, і дівчата-старшокласниці при зустрічі зі мною в коридорах гімназії дивилися на мене з неабияким острахом. Одного разу секретарка повідомила мене по комутатору, що на прийом проситься учень першого класу Владик Лісовський. Перший клас гімназії відповідав п'ятому загальноосвітньої школи, але такі юні відвідувачі ніколи в мій кабінет ще не заходили – вирішувати їхні проблеми завжди бралися тільки батьки. Я насторожилася: що ж такого могло статися, що дитина вирішила особисто звернутися не до класного керівника чи фючера, який чергував на коридорі під час уроків і своїм завданням мав розрадити гімназиста, який несподівано вибігав зі сльозами на очах із класу, перевірити, що дитина робить у туалетній кімнаті, якщо гімназист не виходив звідти більше п'яти хвилин, відвести учня до лікаря у випадку, якщо хлопчикові чи дівчинці раптом ставало зле.

Владик Лісовський виглядав, наче на брифінгу одnodумців дуже успішний банкір у зменшеному масштабі: дорога стрижка, новісінька сорочечка, ідеально випрасуваний костюмчик, краватка від відомого модельєра. Хлопчик слухняно відреагував на моє запрошення сісти навпроти, хвилину посовався в кріслі й почав:

– Можливо, я торкаюся мені непосильної теми, але вважаю за потрібне сказати, що мою молодшу сестричку

доглядає няня Мелася. Вона колись няньчила й мене до чотирьох років. То було дуже давно, і няня уяви не мала, що в нашому будинку всюди встановлені відеокамери. Уявіть, вона жодного разу мене не тільки не вдарила, а навіть не шарпнула за руку чи на мене не крикнула. Коли ж я розбив старовинну китайську вазу в мій тодішній зріст, Мелася цю вину взяла на себе. За ту вазу тато хотів мою няню звільнити, але коли про це почув я, то так кричав і копав ногами меблі й покоївку та куховарку, а коли це не допомогло, то й тата і його тілоохоронця, що мама таки переглянула відео з камери — й Меласю було оправдано і навіть винагороджено. Моя сестричка Міхаеля вже має майже чотири роки, а тому скоро їй тато найме іншу няню: щоб добре знала англійську мову, могла навчити Місю танцювати й належно користуватися столовим прибором і щоб сестра навчилася усіх правил етикету. Мені шкода, що няня Мелася залишиться без роботи навіть на якийсь місяць. Їй же треба за якісь кошти жити, платити за орендовану квартиру, бо ж вона не з Києва — зі Львова. Наша няня дуже розумна й добра! Коли почала називати нашу Міхаелу Михайлинкою і Місею, тато й мама дуже сердилися на Меласю, а тепер у нас вдома усі саме так і тільки так мою сестричку Міхаелу називають. А знаєте, чому я вас відірвав від справ і попросився на прийом? З усього видно: у вас також скоро буде дитинка. Візьміть няню Меласю її доглядати! Я вам гарантую, що жодного разу не пошкодуєте. Ось тут для вас, Ганно Романівно, я записав телефон няні Меласі, щоб таку гарну няню у вас не перехопили інші потенційні роботодавці. Зателефонуйте якомога швидше, поки наша Мелася ще не зв'язана якимось новим договором. Обіцяєте? Це не тільки для няні Меласі, а й для мене особисто дуже важливо, розумієте? Навіть може вважатися питанням честі для мене!

Знову мені на допомогу спішить Deus ex machina.

Я таки маю якогось небесного охоронця чи охоронців!

Кивнула головою Владикові на прощання, а коли хлопчик вийшов за двері, попросила секретарку з'єднати мене з його мамою. Владикова мама, почувши від мене, що її малолітній син веде себе як дорослий, щасливо засміялася:

— Він уже й на зборах банкірів брав слово, уявляєте? Мій чоловік переконаний, що в нашій сім'ї майбутній президент України росте!

Довідавшись про пропозицію, яку зробив мені Владик, його мама підтвердила, що син має цілковиту слухність, адже такої няні, як їхня Мелася, в цілому Києві не знайти. Довідавшись, що я маю народжувати в кінці осені, Владикова мама весело сказала, що в такому випадку їм прийдеться два місяці оплачувати роботу обох няньок, щоб не розраховувати Меласю з роботи швидше.

— Але це навіть для нашої Міхаелі краще. Не буде такої трагедії, як тоді, коли Владикові прийшлося міняти няню! Я умовлю Меланю погодитися бавити ваше дитя. Ось тільки оплата праці...

Із тривожно завмираючим серцем я поцікавилася, скільки в них няня отримувала помісячно. Сума була величенька — третина моєї директорської зарплати, але я вже наслухалася про різних горе-нянь і для власного дитяти бажала тільки найкращої.

У листопаді я народила свого Миколку. До цього часу няня Мелася вже півмісяця мешкала у моїй квартирі. Так для мене самої було краще, адже з кожним днем, що скорочував відстань до тієї миті, коли я мала стати мамою, мені самій робилося все страшніше й страшніше. Правда, пологи були легкими, а перейми тривали всього якихось три години. Забирати мене з лікарні прийшли Соломія з чоловіком, Ромка і Лінда. Усіх їх я називала своїми кумасями, хоча в церкві ця роль випала тільки Ромі.

З Меланею ми знайшли спільну мову й, попри пере-

сторози Лінди, навіть мало не перейшли на «ти». Власне, я спробувала це зробити, але Мелася категорично запротестувала, незважаючи на те, що їй було років шістьдесят з маленьким хвостиком, а мені майже п'ятдесят. Але ж я для Миколчиної няні була роботодавцем, а вона – моєю найманою робітницею, і ми, як резонно мені кілька разів утовкмачувала Меланя, не могли почуватися на рівних. Няня у вільний час навіть варила смачнющі страви, бездоганно бавила моє дитя, а ще встигала прибирати у квартирі й навіть вишивати коло горловини й на рукавцях малесеньких Миколчиних сорочечок дрібненькі яскраві узори, бо вважала, що саме сакральна карпатська вишивка – найкращий оберіг для немовляти. Я, червоніючи, якось сказала, що не можу їй платити більше, ніж домовлялися раніше, а Мелася у відповідь щиро розсміялася й відповіла, що всю додаткову роботу виконує для власного задоволення.

Я вперше залишала роботу на роботі, власне, гімназію в гімназії, чого раніше зі мною ніколи не було, та що там не було – навіть бути не могло, й на крилах щастя летіла додому. Перша усмішка, перший зубчик, перший крок мого синочка для мене особисто виявлялися подіями світового масштабу. Меласина надійність гарантувала можливість залишати й усі домашні клопоти дома й не рватися на шматки, переживаючи за дитину. Проте, мабуть, нема жодної мами, незалежно від її віку, яка б не придумувала собі неіснуючих страхів і не боялася всіх можливих дитячих хвороб. Я ж добре пам'ятала розмову з гінекологом, який на ранніх строках вагітності наполегливо умовляв мене зробити аборт, адже від «передклімактеричних батьків народжуються виродки й каліки». Хвороби Дауна в Миколки не було – лінії на його долоньках однозначно свічили про це. Слава Богу, не було в мого синочка й ДЦП. Врешті, й про першу хворобу, й про другу хвороби лікарі мене вже давно повідомили б. Не було

й синдрому Морріса, коли зовні дівчинка насправді є хлопчиком, але приховано. Кілька років тому, коли я гостювала в сестри в Руані, Ромка розповіла мені, що «жайворонок Франції» Жанна д'Арк була спалена як відьма лише тому, що при огляді інквізиторами в неї взагалі не виявилось піхви. Проте у таких нібито дівчаток із набором хромосом ХХУ нема пеніса, а мій Миколка його мав!

Та мені все одно не давала спокою думка, що в моєї дитини може бути прихований синдром Клайнфельтера, а це також хромосомний набір ХХУ, тільки тоді всі можливі біди ще попереду й на перспективу в такому випадку ніколи не мати Миколці щасливого сімейного життя, а мені – внуків. Мелася, почувши від мене таке, як вона сказала, глупство, аж у поли вдарилася:

– Ви що, не бачите, який у нього півник-кугутик? Та це ж такий росте фраєр, що за ним дівки й молодиці просто гинути будуть!

Втім, няня Мелася – це лише звичайна людина, не медик і не дипломований науковець-генетик, а застереження того гінеколога все-таки мають якісь вагомні підстави. Тож коли приїхала Лінда, ми з нею понесли Миколку в найдорожчу київську клініку робити аналіз ДНК. На щастя, все в моєї дитини з набором хромосом виявилось в нормі, тож Меласі я навіть не призналася, з якої причини показувала малюка лікарям.

Проте одного разу няня звернула мою увагу на маленьку рожеву плямку на правій щощі Миколки.

– Напевно, комар укусив, – спочатку не надала значення плямці я. – Через день-два само собою зійде.

А плямка не зникла. Ні через тиждень, ані через місяць чомусь навіть не збиралася зникати. Зате повільно, але неухильно збільшувалася й збільшувалася. Педіатр розвів руками, не вміючи пояснити причину цього явища, але виписав направлення на огляд онколога. Я повезла Миколку в «Охматдит» на власній машині разом із

нянею Меласею. Звідти, правда, прийшлося брати таксі: боялася, що зроблю аварію.

Базалиома!.. Проміжне утворення між доброякісними пухлинами й раком шкіри, бо не дає метастазів. Але це все одно рак. Рак!

Увесь вечір мене по мобільнику й через скайп втішали Ромка й Лінда. Вранці приїхала Соломія з власною дочкою і залишилася на весь день. Я не пішла на роботу. Навіть попереджувати секретарку не стала, що не з'явлюся. Не прийшла – і все: нехай діється, що завгодно, нехай Белла Аркадіївна звільняє з директорської посади, нехай з неба каміння падає – мені байдуже! Не стане Миколки – не залишиться жодного сенсу жити й мені!

Через чотири дні я таки змогла взяти себе в руки. Напевно, настільки перевтомилася від нестерпних думок, що організм увімкнув процеси гальмування. Ходила на роботу, потай голосила у своєму кабінеті, коли вже просто несила було стримуватися, але на люди виходила зі звичною усмішкою і олімпійським спокоєм на обличчі.

Соломія приїжджала в гості кожного вечора. Коли я звірилася з нею думкою, що хочу продати машину, щоб оплатити Миколчину операцію, кума не витримала:

– Я тебе так підставила, не змогла викупити в Белли Аркадіївни гімназію! А машина – щó, купа залізязччя, продавай хоч завтра і рятуй сина. Знаєш, я не хотіла тобі розповідати, але краще, якщо це почуєш від мене. Ми з чоловіком перестали бути мільйонерами. Я вже не депутат Верховної Ради. Мій чоловік володіє звичайним середнім бізнесом, який неухильно скочується до бізнесу малого. У мене вже нема тілоохоронців. У чоловіка – та кож. Та й навіщо ці гнилі понти, коли хтось чужий перед тим, як ти заходиш у туалетну кабінку, заглядає в бачок і унітаз, стоїть під дверима, поки ти тужишся, а тобі соромно й пукнути, бо чужа людина все чує? Коли тілоохоронець в готелі спить у тому ж, що й ти номері в кутку

на дивані, а ти боїшся спросоння муркнути щось зайве? Гидко. Принизливо. Безглуздо. Від першої кулі ніхто нікого не може врятувати. Ні від кулі, ні від ножа, ні від шприца з якимись бактеріями чи дверної ручки з хімічною зброєю. Не врятувала ж від смерті ідеальна охорона улюбленого американського президента Роберта Кеннеді чи індійську лідерку Індіру Ганді. Про дрібнішу рибку й говорити годі.

— До чого ти це ведеш, Соломіє?

— Знаєш, коли нібито найчесніший партнер мого чоловіка вирішив силою віджати наш бізнес, а для цього замовив моє викрадення, мій чоловік знайшов спосіб розправитися і з викрадачами, й зі своїм псевдо-другом. Загинуло сім осіб. Ось тільки фортуна від нас відтоді відвернулася. Ні, ми не голодуємо й не одягаємося з секонд-хенду. Багато хто в Україні лише мріє жити в таких умовах, як ми живемо, але нас відцуралося колишнє оточення: бідний багатому не товариш. Жоден чоловіків друг не пройшов перевірку на вошивість.

— Ти ж маєш красиву й здорову доцю, а це — найголовніше!

— Ангелінка росте, а в дорослому віці їй, як і нам з чоловіком, знову прийдеться все починати з нуля. Або майже з нуля. У нашій країні нема нічого стабільного. Не держава, а сейсмічна зона! Вічно насувається циклон за циклоном, трясє, гуркоче, палає. Ніколи нема жодних гарантій на завтрашній день. Я хотіла налагодити стосунки з харківською подругою, поїхала на переговори з нею — і...

— Вона також не пройшла перевірку на вошивість?

— У тім-то й річ, що перевірки взагалі не було. Ми з подругою навіть не зустрілися.

— Чому?!

— Сталося щось таке, що не має жодного пояснення. Кажуть, через багато десятиліть після катастрофи «Титаніка»

рибалки виловили в морі немовля в старомодному рятувальному крузі із назвою цього корабля. Подібне до такої ж петлі часу чекало й мене в Харкові.

– Ти про що, Соломіє? Де Харків, а де – «Титанік»!

– Краще слухай мене і не перебивай. Я приїхала в Харків увечері, поселилася в готелі. Мені довго не спалося. Розумієш, із Харковом у мене пов'язано чимало й хорошого, і дуже поганого. А Харків суттєво відрізняється від Києва. Якщо Київ, образно кажучи, емоційний митець, то Харків – холонокровний науковець.

– Ого, які в тебе порівняння!

– Мовчи і слухай. Приснилась я собі на років п'ятнадцять молодшою. Уявляєш, усе, що було пізніше, з моєї пам'яті ніби стерлося: нібито нема в мене ні бізнесу, ні чоловіка, ні донечки Ангелінки, зате нині вже покійний тато строго вимагає, щоб подарунки від свого рятівника я цьому чоловікові негайно повернула. Пишу листа, відношу до сусіда подаровану моїм новим знайомим шубу й дивовижний своєю красою перстень. Уяви, це все, про що тобі розповідаю, не сон, а колись було насправді. Але прокручується вві сні так, наче відбувається вперше. Приїжджаю з татом на вокзал і згадую, що в орендованій мною квартирі під подушкою залишилися сережки від одного гарнітуру з перснем. Це також правда, але тоді я забула про сережки під подушкою і не згадувала про них аж до ось цього приїду в Харків. Вві сні я біжу через усе місто, поспішаю вулицею Різвяною, влітаю в будинок, відчиняю двері квартири, сягаю рукою під подушку – сережки є! І – прокидаюся...

– Спитися – сниться. Що ж у цьому сні такого дивного?

– У самому сні – нічого, але вранці я чомусь вирішила негайно їхати додому. Щось наче вело мене. Останній квартал до нашого будинку я вже бігла. Відчинила квартиру, влетіла у спальню, скинула подушку на підлогу –

під нею ті ж самі сережки з діамантами! Уявляєш? Мені полізли мурахи по плечах. Ноги підігнулися. Чоловікові нічого не розповідала, проте Ангелінка ті сережки якось виявила. Вони їй дуже сподобалися, тож заставила мене приміряти. Тепер щоранку вимагає, щоб я їх одягала. Звідки взялися ті сережки в моїй квартирі київській через багато років після того, як я залишила їх в орендованій мною харківській квартирі?! Яким чином я наново до подробиць пережила вві сні те, що справді колись уже відбувалося? Чому сережки, які я колись не повернула чоловікові, який, може, сподівався від мене взаємності й такої ж допомоги, яку надав мені, дивовижно знайшлися через багато років? Як розуміти цю скажену петлю часу? На добро вона чи віщує велику біду?

— Я також колись уночі несподівано опинилася в часовому проміжку сорокових років минулого століття, під час війни з німцями, коли випадково заночувала в курені в лісі. Враження далеко не з приємних, тому цілком розумію твоє хвилювання. Але якщо твоя власна мала дитина просить тебе носити ці сережки, вони не можуть бути злом. Устами дітей говорить Бог. Одягай цю прикрасу, носи на здоров'я і нічого не бійся. Все буде добре. Мені би твої клопоти...

Лінда мало не щовечора квапила мене їхати в онкологічну клініку в Ізраїль із Миколкою на операцію. Я зволікала, як тільки могла. Чому — не знаю. Коли ж запитала, чи залишиться на обличчі в сина хоч трохи помітний шрам, Лінда відповіла, що шрам буде, але хіба як малесенька гілочка ялинки. Та зловісна гілочка чомусь відразу для мене почала асоціюватися з похоронними вінками, і я знову почала всіма способами відтермінувати поїздку в Землю Обітовану. Машину я вже продала, гараж — також, готова була, якщо виникне потреба, продавати навіть квартиру. Миколчина няня Мелася підтримувала мене, як могла. Одного вечора, вклавши Миколку спати,

вона сіла коло мене на дивані, взяла за руку й, дивлячись у вічі, мовила:

— Не гнівайтесь на те, що я вам скажу. В нас у Галичині про такі плями на обличчі кажуть, що це ознака Божої кари за гріхи!

— Які гріхи можуть бути в такої маленької дитини, як мій Миколка?!

— Можуть бути гріхи роду. Їх відмолювати треба, у великих храмах відмолювати, а не операцію робити. Кажуть, є якийсь дуже помічний монастир Георгія-змієборця. У цьому монастирі нібито живе монах, який нічого про себе не пам'ятає, але в одну мить дізнається все про кожного, хто приїжджає в монастир просити в Бога прощення чи допомоги. Кажуть, зцілює людей навіть від найстрашніших хвороб.

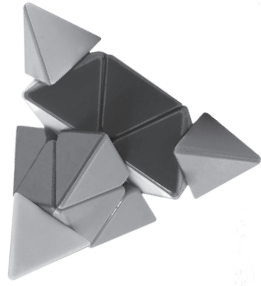
— Мало в це віряться. Мабуть, нам з Миколкою прийдеться летіти в Єрусалим.

— Лікарня в Ізраїлі від вас нікуди не дінеться — полетите туди на день чи два пізніше. А поки що попросіть Соломію, щоб відвезла вас своїм авто до того монаха. Заодно про свої сережки йому розкаже. Та й її Ангелінку нехай чернець благословить, щоб гріхи батька не впали на дитину. Вибачте, але ви так голосно розмовляли, що я навіть у думці не маючи підслуховувати, з іншої кімнати чула, нібито Соломіїн чоловік винен у загибелі семи людей, а їхню сім'ю за це Бог уже карає. Та й не дивно, бо це дуже тяжкий злочин. І число сім — особливе, диявольське. Господи, прости мене грішну, в нас у Галичині його дуже остерігаються: ніхто нічого не продасть і не купить за суму, яка рівна семи. Умовте Соломію поїхати з вами до цього монаха. Кажуть, він має келію в обителі, яку в народі називають монастирем Небесної Сотні. Такий храм всього лише один на всю Україну! Думаю, допитаетесь, де він знаходиться, якщо наважитесь їхати. А я би вам дуже й дуже радила: не зволікайте! Допоможе — не

допоможе, але ж однозначно: не пошкодить!

Зателефонувала Соломії. Подруга відразу ж погодилася й сказала, що вже нині всіма можливими способами постарається довідатися, куди саме нам треба їхати. Я ввійшла в дитячу кімнату. Мій Миколка на підлозі грався з нянею Меласею пластмасовим конструктором. Узяла дитя на руки, пригорнула й з острахом, як це робила кожного дня, глянула на рожево-бузкову плямку на його личку. Чомусь вона мені здалася трішечки меншою і набагато блідішою, ніж була вчора.

Інстинкт саранчі

Я — лузер?! Серед ночі прокинувся аж мокрий від того, що якийсь вифранчений тип разів десять обзивав мене невдахою, єхидно й зверхньо позираючи поверх окулярів у мій бік. За столиком у ресторані він сидів сам-один, без друзів-випивох *благородних кравей* і чергової «дами серця», — а що така в нього мала неодмінно з'являтися раз за разом, переконувати мене потреби не було: мав на донжуанів і казанов уже належно набите око, — жлуктив дорогезне вино й майже нічогісінько не їв, хоча стіл перед ним аж угинався від делікатесів. Але винце він попивав майже безперестанку, власне, спроквола цідив між зубами, наче ніяк не міг розпробувати, чи воно його високої персони гідне. Був смуглий, аж чорний, і кучерявий, як вівця. Гойдав ногою в лакованому туйфлі, закладеною на коліно, й зневажливо глипав у мій бік, ніби в хрещатицькому столичному ресторані, крім мене, до когось іншого не міг прилипнути аж настільки неприємно чіпкими й колючими очима.

Боже, мені що, — Пушкін приснився? Йо-пе-ре-се-те, Олександр Сергійович? АС Пушкін, як про нього відгукувався коротконогий комік у якійсь вульгарній телепередачі? До чого б це? Й не міг Олександр Сергійович мене обзивати лузером, бо це слово англійське, а найближчою з усіх мов йому була французька. Ні-ні, вам не причулося: французька, а не російська! Тільки нею він мав строчити свою прозу й віршовані нести, як несамовитий! А творив лише російською. Якесь божевілля: писав так, наче тільки російську й знав, нею постійно користувався від своїх перших вимовлених ще немовлям слів і аж до фатального пострілу Дантеса. Чудеса в решеті, та й годі: однією мовою спілкувався з рідними й під час балів, бенкетів

та прийомів у царському палаці з друзями й коханками, зовсім іншою – писав свої вірші, поеми й навіть неабияку прозу! Чи десь у світі подібне явище існувало? Ха-ха, навіть в українській літературі: Михайло Коцюбинський творив мовою Шевченка, а вдома, власне, у його ж таки сім'ї, і діти, й дружина, й старенька сліпа мама визнавали тільки російську! Тож із рідними спілкувався Михайло Михайлович великодержавною мовою, як і зі своєю коханкою Олександрою Аплаксіною! А Пушкін...

Та й що спільного у мене з Олександром Сергійовичем? Тим більше зараз, при моїх величезних проблемах. Ну, не треба, не треба утрирувати: не проблемах, а проблемках, а ще точніше – просто неприємностях. Мацюпісінських. Ну, що я – пацан шістнадцятилітній? Женитися мене змусять, йо-пе-ре-се-те? Ще не з таких рук видирався! Та й нікому нічого довести не вдасться. Ось тільки слідчий трапився мерзотний і загонистий. «Малолітка», «малолітка»! А я ту малолітку під себе силою стелив? Я їй дитинку вклепав? Сама прийшла посеред ночі! Сама! Подумати лише! Десятилітня дівчинка – й чоловік із сивиною в чубі. Що вона собі придумала? Уявила себе дорослою? Цьомки-бомки – й дядя квартиру перепише?! А повинна би хоч на гальма натискати. Принаймні, добряче думати, що робить, мала би! Це ж ніколи нікому не шкодить. Особливо Євиному поріддю. Боже, як вони мені набридли, ці вроджені дурепи! Відповідальності – нуль. Зате емоцій – ешелони. Й обов'язково – романтика, рожеві окуляри. Й омріяне щастя, нестерпна жага вічної любові! Ха-ха-ха! Тільки чи вона взагалі існує – ота любов, йо-пе-ре-се-те? Навіть не вічна, а банальна, швидкоплинна – існує? Чомусь я особисто з нею ніколи не зустрічався. Точніше: розуму, себто власної голови, з такої-ось дурної причини. як любов, а насправді – гормональний дисбаланс, емоційне напівбожевільне захоплення – не втрачав ніколи. Жодного разу! Бувало, но-

чами не спав, вірші писав. У рожевій юності навіть мріяв з однокласницею Люською з дев'ятого поверху сиганути, з висотки викинутися після того, як вона відмовилася прийти на побачення, хоч вкотре пропонував. Здавалося, тільки наша спільна смерть усіх переконає, що перші чисті, як пелюстки, любовні переживання були взаємними, та й однокласники перестануть із мене кпити на кожному кроці. А вона, широкорота Люська-кирпа, навіть на горище нашого будинку підніматися навідріз відмовилася! Хоч то був день радянської армії, більше того, саме Люсьці випало мене вітати, і всі чотири перерви між шістьма уроками я те й робив, що переконував кляту однокласницю, нібито наше сходження вдвох на дах багатоповерхівки стане мені найкращим подарунком. Ага! Демонстративно поклала мені на парту листівку й книжку Джеймса Чейза «Вінок із лотоса», про яку три роки мріяв, ларі ведерчі! Спересердя того ж дня слізною впросив мамуську, щоб купила мені цуценя, обов'язково самочку, назвав своє щеня Люською і, гуляючи нашим подвір'ям, кожного разу отримував неземне задоволення від того, що коли голосно кликав собачку, як тільки моя однокласниця появлялася на горизонті й раптово червоніла, як півонія, вже від того, що сучка мчала мені під ноги кулею через клумби й пісочниці, ледь почувши: «Люсько! Люсько! Люсько! До мене, псявіро! Знову новий кобель тобі голову запаморочив!»

А в університеті викладач російської літератури, бувши під шофе у день власних іменин, якось «пааткравеннічал» із нами, – майбутніми журналістами, й завів мову про донжуанський список Пушкіна. Мовляв, сто тринадцять красунь звабив поет, і кожного разу про це саме у фривольному стилі занотовував у власному щоденнику французькою мовою, але всі лайливі слова, особливо ті, що стосувалися статевого акту, писав *русскім язиком*. Я, тоді ще абсолютно недосвідчений і навіть по-справж-

ньому нецілований, подумав: а це рекорд? У мене, наприклад, у донжуанському списку буде п'ятсот коханок! І про кожну в своєму щоденнику я зможу написати ще пікантніше. Уявляєте? Чи не ідіот? Уявив себе бичком-«васпроізводителем», як у «Піднятій ціліні» йменував подібних дід Шукарь.

А якщо я сам, йо-пе-ре-се-те, розбестив себе тією завідомо вульгарно-еротичною, тобто порнографічною, писаниною? Ще тільки знайомився із черговою жертвою, — тьху, вже навіть огидне словечко вживаю з лексики того дурноверхого слідака, який почerez день пудрить мені мізки дурницями, не вартими виїденого яйця! — а відразу ж натхненно уявляв, що саме буду писати про її ноги, очі, груди, дупцю або що-небудь інше — залежало від того, чим особливим володіла моя чергова «дама з Амстердама».

Чому я ще з юних літ виявився таким цинічним? Патологія? Генетика? Батяня коханок міняв, як свічки у своїх оранжєвих «Жигулях», мамуська також підгулювала — не сліпий же я був, із першого класу мотав на вус і навіть не просто здогадувався про якісь невинні шури-мури обидвох — знав достеменно. Інша річ, невігідно мені було демонструвати свою обізнаність у кошачих справах найближчих родаків. А дід — узагалі мерзота, йо-пе-ре-се-те. Бабуся до смерті йому дорікала якоюсь вдовицею, що після війни від нього, жонатого партійця, вірного лєнінця й сталінця, завагітніла й не знайшла розумнішого виходу, ніж повіситися на самому ганку йому підпорядкованої сільради на Станіславівщині, де він двадцять років беззмінно встановлював, лєліяв і підтримував радянську владу. Мав дідуля великі проблеми, бо ж у нього як голови колгоспу насамперед запитали, що це за така показова смерть і чому не десь у stodолі чи на сухій вербі, а саме в приміщенні державного органу влади скоїла перша красуня в селі самогубство. Щоб урятуватися, дід пришив

Катерині політику: мовляв, тягалася з упівцями під час війни, а коли цих ворогів радянської влади і її чоловіка чи не насамперед, в останніх схронах та криївках істребки «взяли к ногтю», напевно, злякалася путь-доріженьки в один бік кудись аж у далеку Караганду чи Магадан і вирішила за краще скоропостижно здохнути, а значить, бути похованою у своїй Бандерівщині.

Спочатку я усіх своїх рідних за їхні подвійні стандарти, як тепер прийнято називати (ну й метафора, вашу матю, йо-пе-ре-се-те!), потай просто ненавидів і зневажав. А далі збагнув, що це норма, бо всі розумні й належно адаптовані до умов так живуть. Підріс — і сам особисто почав ставити нікому не потрібні досліди. Ось тільки питання: експериментував на тих, що мене любили чи на самому собі? Найімовірніше, на собі. Дурень! Йолоп. Суперімбещил! Але ж це в юності було таким незабутнім, йо-пе-ре-се-те! Щоразу неймовірний драйв отримував! Адреналін у крові аж зашкалював! Навіть залежність появилася: хотілось екстриму будь-якою ціною.

Першою стала Ганна. Зі студентської групи спеціальності «Вчитель молодших класів». Правда, проживала в гуртожитку в кімнаті зі студентками-журналістками, до яких я навідувався час від часу поплескати язиком і на дурняк випити... ну, бодай міцної кави. Нічого особливого: ні крутих прикидів, ні замашок-понтів, як жовчно нині прийнято іронізувати, — власне, ані рожі, ні кожі. Здається, до наших побачень у неї навіть хлопця не було, себто й такого залищальника, що лише після танців у сільському клубі ровесницю чи сусідку додому проводить і навіть поцілувати не наважується. Ганька як Ганька. Село селом: школи нема, сільрада згоріла! Та ні, школа була, й сільрада також, у ті часи навіть найменші населені пункти без цих інституцій уже не існували, — це мій такий чорний гумор на позначення діри, глибинки, глухого місця. Зустрічалися ми з Ганною два місяці настільки потай,

що ніхто з моїх однокласників, як на здоровий глузд — цього дива дивезного: крутий міський із діда-прадіда красунчик-ловелас і скромна, аж зашмаркана селючка, ха-ха! — й припустити не міг.

Почалося із того, що цілком випадково вдвох записалися на приміський поїзд і повернулися в гуртожиток. Я іронічно поскаржився, нібито в нашій хлоп'ячій кімнаті миша в холодильнику повісилася, на кінець тижня їсти нічого, й у відповідь Ганна розщедрилася на якусь закрутку з курятиною і солодким «болгарським» перцем, яку минулих вихідних котрась із дівчат привезла з дому. Я ще зловтішно прикинув: ой, і влетить же дурній Ганьці за її самоврядкування! Вечеряли, слухали по транзистору «Польову пошту», я вішав дівчині локшину на вуха — більше з вдячності за ситу вечерю, ніж від нудьги зеленої, плів, наче з гарячки, про те, що вона дуже подобається мені уже з добрих півроку, бо ні в кого на нашому потоці нема таких кіс — кучерявих, густих, ціла хмара волосся на голові, як його не вкладай і не причісуй. Слово за словом, тут притулився, там притиснув, тут поцілував, на ліжко схилив — Ганна навіть не боронилася. Тільки потім якимось так дивилася на буру плямку на простирадлі, наче повірити не могла, що вже й не дівчина. Чесно кажучи, я й сам особисто не на жарт злякався: що тепер буде? Заквапився у свою кімнату, але в дверях аж обдало окропом: ану ж ця дурепа щось із собою зробить, як ота дідова коханка? Чергова ж на прохідній бачила, як ми удвох поверталися. Та й простирадло явно з речовими доказами. Умовив Ганю, щоб негайно запрала постіль, бо потім ніяке мило чи пральний порошок не візьме, вона погодилася. Взагалі, увесь вечір вела себе як на автоматі. Ніби мало що й чула з того, що я їй говорив. А плів я безперестанку загальні фрази, ні до чого ними себе не зобов'язував. Правда, спали ми в одному ліжку, й вранці у суботу також додому не поїхали. Цілий день переканту-

валися під блаженною гуртожитською ковдрою. Ганьці, напевно, ще було боляче мені віддаватися, бо навіть простирadlo плямилося, але закушувала губу й намагалася не стогнати.

Втім, хіба то був секс, йо-пе-ре-се-те? Ніякого задоволення, якась ніби нав'язлива сверблячка й одні недобрі передчуття. Ні, Ганька не відштовхувала, віддавалася без віднікування. Тільки насправді мені чомусь раптом перехотілося з нею взагалі щось мати, навіть зробилося не по собі. Коли ж увечері на своїй станції Ганна виходила з приміського поїзда, провів її в тамбур і на прощання шепнув на вухо, що дуже сумніваюся, ніби вона до мене була цнотливою: не так має бути вперше, як у нас було. Начебто я тоді знав, як воно має бути – вперше!

Потім ми ще кілька разів переспали у вихідні, коли гуртожиток незвично затихав-порожнів, але разом через прохідну вже ні заходили, ні виходили. Моя партнерка не могла не розуміти, що наші стосунки апріорі приречені й довго не протривають, йо-пе-ре-се-те! Ще б пак: на мене викладачка англійської оком кидає, і про це всім у моїй групі відомо, тож не могли дівчата-журналістки з Ганниної гуртожитської кімнати при нагоді про це не базарити, а то ж така красуня з рисами обличчя єгипетської царівни-фараонки, що Ганні до неї – як паровозу до ракети. Ось тільки час від часу під час любовців (та які ж то любовці, одна пародія!) благально повторювала:

– У нас у селі, якщо хлопець із дівчиною спить, – завжди жениться.

Я лише відмовчувався. Що мав казати? Що мені байдуже, які в її селі порядки? Більше до Ганьки не приходи-ти? П'ять, ну, від сили – шість днів я без сексу витримати міг. Легко! А тоді в університет на пари ледве прилазив, як варений. Всю попередню ніч не вдавалося на воло-синочку здрімнути: ядра пекли, прутень від напруги аж потріскував, йо-пе-ре-се-те. Ставало ясно, що з такими

темпами по мені незабаром буде грати музика, але я її не почую. Потрібний запасний порт. Як іронізував мій дядько, чоловікам усе одно, в якому порту трюми розвантажувати, лиш аби наші вантажі приймали.

А Ганна взяла — й завагітніла. Голову даю, що мені на зло. Дуже цій дурепі забаглося заміж, не що інше, йо-пе-ре-се-те! А тоді плакала, переймала в університетському коридорі й на вулиці, благала, щоб ми несли заяву в загс. Проте навіть найближчим подружкам у гуртожитку не сміла признатися, що дитина від мене: хто би їй повірив? Бо ж хто я, а хто — вона? Син заступника директора великого заводу й учительки престижної міської школи — і дочка якоїсь зацофаної доярки! Диву дивуюсь, як вона лише взагалі вступила в університет, ще й у гуртожитківській кімнаті з майбутніми журналістками койко-місце отримала? Щоб єдиного сина, наприклад, в університет запхати, моїм батькам прийшлося викласти солідну суму, йо-пе-ре-се-те!

А до мене взялася липнути Валерія з юридичного. Не церемонилася, після першого побачення потягла на квартиру, яку любій доці знімав батечко-прокурор, що-правда, пташок лише районного польоту. У холодильнику в юристки завжди була купа делікатесів: балик, шпроти, сирокочена ковбаса, апельсини, цукерки з лікером. Асортимент, йо-пе-ре-се-те! А ось тост був завжди один: «За плече друга й стегно подруги!»

Що ми тільки з Лерою з зурфаку не витворяли! Саме із нею отримував і кайф, і драйв, хоч тоді таких слів у студентському лексиконі — і не тільки! — ще взагалі не існувало, і тваринне відчуття альфа-самця, й чоловічої гордості за себе самого, неповторного. Навіть наївно мріяв: Лера завагітніє — одружуся. Влучив момент і сказав їй про це — надіявся, належно мою порядність оцінить, а вона так розреготалася, що зупинитися в тому божевільному нападі сміху зо п'ять хвилин не могла.

– Ти? Одружишся? А я за тебе вийду?! Ха-ха-ха! Хі-хі-хі! Яскрава у тебе уява! Навіть хвороблива! Зразу видно: журналюга! Тільки запам'ятай: ти для мене тимчасовий, прохідний, як транзитний поїзд. Або перевалочний пункт. Іншого коханця у мене в цей момент нема – ти й знадобився терміново. Пойняв? А завагітнію, то зроблю аборт. Якщо заплатити за хороший наркоз, не буде болю ніякого. Ну, й цікавитися в лікаря не треба, кого ми з ним шойно убили – хлопчика, дівчинку? Це щоб не появлялася жодна інформація для роздумів і мук совісті. Ходи до мене, красунчику!

Йо-пе-ре-се-те!

Я шосили гримнув дверима. Дуже образливо стало. Плакати захотілося! Використала мене Лера, як перед порогом ганчірку в болотяну погоду. Нікого мені бачити не хотілося, навіть незнайомих пасажирів у автобусі. Коли брів у гуртожиток на автопілоті, у присмерковому парку несподівано зустрівся з Ганькою. Кричав на неї, обзивав гидкими словами, звинувачував, що шукає клієнтури в сутінках. Вона оправдовувалась, що якогось підручника на абонементі їй не дісталось, а викладач із цього предмета дуже строгий і вимогливий, тож мусила засидітися в бібліотеці. На автобус уже грошей не мала, бо в гаманці зосталося рівно на дорогу додому, тож пішла в гуртожиток навпростець, парком. Я реготнув, порадивши, щоб дала викладачеві, тоді навіть під час сесії їй відмінна оцінка гарантована. Дурепа ридма розридалася, вкотре почала благати, щоб ми одружилися, навіть пригрозила: не витримає ганьби, якщо мама довідається, що ми удвох натворили.

– А що такого ми натворили, йо-пе-ре-се-те? Що? Та ще й удвох? Я – пас! – відгородився від будь-якої відповідальності й навіть узявся приспівувати: «*Треба було не давати, кулаками затуляти...*»

Надалі при зустрічах дивилася на мене, як на верши-

теля її долі: з надією, острахом і мольбою, йо-пе-ре-се-те. Я не реагував. Індиферентно дивився на неї, наче на по-рожнє місце. Слово «індиферентно» мені дуже подобалося. Не байдуже, не холоднокровно, а індиферентно!

Врешті, Ганна постраждала-постраждала — й таки зробила аборт. Чи знали про це її сусідки в гуртожитській кімнаті? А мені яке діло? Власне, я мав дуже великі неприємності, коли Лінда Цуммер списала мене отим віником по писку, ну, відшмагала на сцені колючим трояндовим букетом, йо-пе-ре-се-те! Але ж за мій авторитет дорого поплатилася: з університету дурепу з тріском вигнали, єврейкою славили. Я легко міг прикласти свої делікатні руки до її скапареної долі, щоб хоч на товариському суді очиськами покліпала, страху наїлася, наче дурний глини, але чомусь вирішив нічого не встрягати. Ага, сам вирішив! Якби не Костя Вихор, я таки, йо-пе-ре-се-те, затягав би Лінду по міліціях, судах, підключив би прокуратуру, КДБ. Мало їй не дісталося б, у найкращому для неї розкладі обставин — нерада була б, що зі мною взагалі ув'язалася в якесь протистояння. Але з веснянкуватим Костею ми жили в одній кімнаті. Занадто багато він про мене знав. Ну, й кулаки в хлопця були, як гирі: ще з п'ятого класу на заняття в секції боксу ходив, йо-пе-ре-се-те! Щоб показати, що зі мною зробить, якщо я Лінді чи Ганні хоч словом кривду вчиню, отим своїм кулачиськом моє грубезне (щоб чай якнайдовше гарячим зберігався) порцелянове горня розбив на друзки й навіть не покалічився. Та ще й при кураторові завів зі мною про саранчу. Я спочатку й не второпав, про що він триндить узагалі і який стосунок якась невидана в наших краях саранча має до мене особисто, коли Костя почав розповідати, як малим зловив здоровецького трав'яного зеленого коника і той боляче вкусив його за палець.

— І ось сидять такі стрибунці в траві, як наш Льонька Жбанкін на лекціях із журналістської етики, а тоді в їхніх

мізках стається затемнення, реактивно прогресує короста чи дизентерія звинин, й ці убогі істоти з непримітних зелених комах стають саранчею, яка починає фантастично розмножуватися й жадібно поїдати все навколо. Інстинкти таких виродків найпримітивніші: жерти й злягатися, злягатися й жерти! Але тоді неминуче стається демографічний вибух і саранча виявляється карою Господньою для людської цивілізації, бо її хмари здатні знищити все на тисячах гектарів і принести голодну смерть людям, худобі й усьому іншому живому!

Куратор хмикнув і навіть похвалив Костю:

— Журналісти повинні знати різні цікавинки. Їх можна використовувати в публікаціях, як використовують сіль і перець в кулінарії. Ось тільки яке відношення має саранча до вашого однокурсника, мені второпати важко.

— А Льончик усе зрозумів без авторського тлумачення. Такий метод у літературі, та й у журналістиці, називається алюзія. Врешті, він у нас ЙОПЕРЕСЕТЕ — а це слово означає «вундеркінд у дорослому віці».

На щастя, зателенькав дзвінок на пару і я кинувся в аудиторію, щоб не пояснювати кураторові, що саме мав на увазі Костя, теревенивши про саранчу. В гуртожитку, правда, ми не на жарт словесно зчепилися з Вихором, і я мусив помінятися місцем проживання в гуртожитку з іншим студентом, боячись, що цей дурило, веснянкуватий Костя, мені не дасть спокійно жити, або за Ганну, в якої лікарі виявили онкологію, ще й приб'є. Навіть на парах старався сідати далеко від нього і надалі не підтримував жодних стосунків. Йо-пе-ре-се-те! Та ні, улюбленого словечка я більше майже не вживав — і так приліпилося до мене прізвисько Йопересете, а насправді означало воно далеко не вундеркінд і навіть не мудрагель.

А як закінчували університет і кількома різними групами свіжоспечених випускників обмивали дипломи в ресторані, мої однокурсники і я з ними вже й почували-

ся майже справжніми журналістами, Ганна таки вловила момент! Коли вийшов віддихатися від танців при вході в ресторан, виринула, наче з-під землі, й так підленько запитала:

— Тобі наша дитинка не сниться? Хлопчик мав народитися! Чекай-чекай, ще буде на старість снитися! Обов'язково! Я тобі цього ніколи не забуду. Вмирати буду — пам'ятатиму!

Дурепа божевільна. Хіба мені не все одно — хлопчик, дівчинка? Я ж не планував ніяких дітей! Якщо без мого бажання, то яка відповідальність, яка? Жінка сама повинна думати, що робить. А ця он до чого дійшла! Треба було їй про стать абортованої дитини розпитувати! Але найголовніше: навіщо мені про це казати? Скільки літ минуло, а й досі її слів викинути з пам'яті не можу, хоч тоді розреготався, а на кінець ресторанної забави ще й напився, як свиня, — напівпритомного хлопці в гуртожиток ледве дотягли, ще й «швидку» мусили викликати — мало копита не відкинув.

Аж на третій день після випускного купив зошит на дев'яносто шість сторінок і зробив перший запис:

1. Ганна. Нечупара: погано виголені ноги. Бреше, що до мене була дівчиною: за один раз целку не зламаєш. Аборт зробила хтозна від кого, я — пас. Лише її гріх. Моя — це що-найбільше! — прикра помилка.

Але все одно почувався так, наче щось дуже цінне украв, а сам навіть і не скористався — викинув у каналізаційний люк, аби тільки знищити речові докази й від гріха подалі. Треба було щось написати і про Леру, а я відразу не зміг, бо вже в першому записі свідомо злукавив, сфальшивив, скомпонував таке, ніби мій щоденник писав для когось чужого, а не для себе самого вирішив робити записи. Ну, добре, добре, визнаю: брехун! Систематично обманюю сам себе. А кому що до того? Кому? Краше не лізли би ви всі гамузом не у свої справи! У кожного

в шафі, як кажуть англійці, є, а в кого нема – обов'язково буде, чужий скелет. Та до систематичних щоденникових донжуанських записів тоді було ще далеченько.

На третьому курсі мене обрали комсоргом групи. Тепер стипендія виявилася мені гарантованою, незважаючи на оцінки під час сесії, але якщо вдавалося успішно скласти всі екзамени, декан назначав комсоргам і старостам стипендію підвищену – і це було вже щось із чимось! Я, наприклад, почувався рівним університетським відмінникам – ленінському стипендіату Анатолієві Котовському, власне, Толикові-Дай-Списати-Супромат із фізико-математичного факультету, вважав себе елітою, мріяв про державний розподіл після закінчення навчання в столицю чи, на крайній випадок, у Дніпропетровськ або Харків – міста-мільйонники. Врешті, всі журналістські комсорги й старости небезпідставно на такий вигрешний квиток сподівалися. Так і сталося, бо як могло бути по-іншому? В СРСР завжди існували мірки, касти і привілеї. Треба було тільки знати місця, мати добрий нюх і вміння служити. «Цебто, вислужуватись?» – іронізує мій внутрішній голос. А чом би й ні? Все одно інакше не проживеш ні тоді, ні тепер.

Але ж мій мобільник-дебільник не дає насолодитися спогадами. Чого пищить, що нова набридлива есемеска вимагає? Рахунок я поповнив! Невже абонплата не дійшла? Таж я тричі перевіряв і номером помилитися не міг. Зараза, ще й це на мою голову! Банк вимагає сплатити за обслуговування кредитною картою. Саме тоді, коли в мене грошей катма! Закон підлості! Почнуться проценти на проценти! Мушу в когось позичити півтисячі, мушу, кров із носа! Частиною покрию банківську вимогу, а тим, що залишиться, з горем пополам дотягну до зарплати. Всього три дні залишилось! На кав'ярню раз на день мені вистачить, але на ресторан – вже дзуськи, йо-пе-ре-се-те. Ой, обіцяв же собі це слово не вживати –

й знову! Проте з банківською заборгованістю краще не жартувати: злуплять шкіру з м'ясом, а тоді ще й на голі кістки зазіхнуть. Ось як лише Соломія з отих узагалі фантастичних боргів видерлася? І не просто видерлася, тепер ще й такою автівкою-лялею по Києву ганяє, наче стала коханкою нафтового магната з Об'єднаних Еміратів. А була ж скромниця-законниця: того — «не можна», те — «совість не дозволяє», за те — «Бог гнівається». На тринадцять років від мене молодша. Я ще на початку наших зустрічей прочитав у Інтернеті, що за віковою різницею ми — ідеальна пара.

З початку 2005 року майже одинадцять місяців прожив із Соломією в громадянських сімейних стосунках. Ледве умовив її на таку авантюру — вимагала якщо не штампу в паспорті, то бодай церковного шлюбу, ніби мені конче треба ще й цієї напасти! На козаку — нема знаку, а на жінці видно всі діри й кінці. Півроку співіснували в мирі-злагоді, взаємній приязні, як Адам і Єва. Бо то ж Соломія — солома соломою, власної думки нема, в усьому під мій лад пристосовувалася. На щастя, у Харків приїхала півроку тому й узагалі не знала мого минулого, зокрема як я два роки тому в усіх своїх публікаціях скажено агітував за Януковича, як висміював Ющенко й тих, що в Києві на майдані стіною стояли за свого кандидата в президенти. Коли ж про це мова поміж нас таки зайшла, наплів Соломії цілий кузов солодких оселедців: і що моїм прізвищем інші продажні журналюги підписували свої статті, боячись за себе, коханих, і що четверта влада, тобто преса, мусить тримати можновладців у постійній напрузі, аби не скурвились. Урешті, коли написав про Ющенко-вого сина, який в одному з київських ресторанів частував друзів шампанським за двісті гривень, що мало не вдвоє дорожче за місячну пенсію рядового українця, то зумів утовкмачити Соломії, що такі вчинки близького родича президента в умовах тотального зубожіння народу просто

недопустимі. Щоб Соломія зі мною погодилася, прийшлося робити екскурси в минуле й згадувати індійського президента Махатму Ганді, який возив із собою козу, щоб харчуватися її молоком і не жити багатше від власного народу.

Соломія працювала у харківському видавництві літературним редактором, але підробляла ще й коректором у газеті: щоб тільки мені, коханому й ненаглядному, догодити й смачненькими харчами, й кишеньковими грішми на таксі, й одягом із голочки, тим часом як сама користувалася громадським транспортом і для себе не гребувала недоносками з секонд-хенду. Я ні в чому такому й не перечив: її вибір, її воля, її право.

Але тут на моєму туманному горизонті несподівано намалювалася Христина. Справжня жінка-вамп: вольова, харизматична, без найменших комплексів. Думав, переберуся до цієї супер-вумен із Харкова у Дніпропетровськ — новий виток щастя почнеться, богомне життя. Заведу впливових друзів, рано чи пізно затешуся поміж депутатів Верховної Ради — для цього, виявляється, на той час вимагалось всього два з половиною мільйони гривень, — і в дамках на все життя. До гробової дошки, як кажуть, у шоколаді! Ось тільки ресторани, без яких моя екстравагантна Христиночка не могла й дня прожити, вимивали з мене всі наші із Соломією спільні гроші, власне, витягали-видирали, наче потужний заграничний пілосмок вітчизняне сміття з-під дивана навіть із розтріпанними клаптиками ниток від його оббивки. Тож не думаючи довго, узявся я канючити в Соломії гроші на автівку, недорого, середнього класу, ну, наприклад, чеську «Шкоду-Октавію». Соломія довго не здавалася: не потягнемо такого кредиту, й машину банк забере, і вже вкладені гроші пропадуть. Подібний крутий поворот безсердечної фортуни багато хто в ті часи на собі особисто випробував. Кредити банки тоді роздавали направо й на-

ліво, мало не силоміць упихали гроші всім без винятку, хитромудро нав'язувалися стрічним і поперечним зі своїми позиками, але з поверненням боргів нещасним банківським позичальникам приходилося дуже нелегко. Колектори телефонними дзвінками, опівнічним гупанням у двері й навіть візитами на роботу доводили боржників до такої межі, що дехто у Києві з моста Патона викидався. У провінції злісних боржників били, калічили, та й поручителям, яких боржник у договір з банком повписував із власної примхи навіть без їхнього відома й згоди, теж діставалося не менше.

Соломія мала всі підстави не погоджуватися на страшну авантюру з придбанням «Шкоди-Октавії» в кредит. Я навіть не дуже й вірив у свою удачу. Навіть хотів облишити марні надії, забути про коханку, безбідно жити з Соломією під одним дахом й далі, власне, отямитися й не шукати пригод на свою задницю, а на її душу. Тільки відступати перед самим собою було незручно. Тож щоб зламати завідомо приречений жіночий опір, я надумався цілий тиждень додому не з'являтися. Трохи в Христиночки підночував, трохи в редакції: щоб Соломія змогла отримувати відповідну інформацію для нових порцій співчуття і жалю до моєї коханої персони. Ну, й муки совісті таки дотисли мою скромницю-законницю до ручки: взяла позику в банку. Три дні я зволікав із покупкою, переконував Соломію, що ще тисячу доларів мушу напозичати у друзів, а сам поспіхом розраховувався з роботи і квапив Христину повертатися до її рідного Дніпра. Приїхати ми таки приїхали — а там ні хваленого бізнесу, ні впливових друзів. Хіба що екс-коханці, які за час відсутності моєї вамп-вумен собі набагато молодших від неї «паєньок-заєньок» завели, й розрекламоване Соломією «елітне» житло — задрипана бабусина однокімнатка в хрущовці зі старушенцією такого віку, що їй ще Ленін міг любовні листи писати. Повний облом, йо-пе-ре-се-те!

Але за той Соломійн кредит ми у Дніпропетровську прожили з неабияким шиком прекрасних три місяці. Закінчилися фінанси – пережерлися-пересварилися, і за останні копійки я купив плацкартний квиток у Київ, де ледве влаштувався на роботу в інтернет-газеті. Три роки раз чи й два рази на місяць писав Соломії у видавництво обов'язково рекомендовані, щоб достеменно знати, чи їх моя адресатка отримує, слізні листи, клявся допомогти розрахуватися з кредитом, а коли зрозумів, що Соломія вже давно мене розкусила й нічого зі мною мати ніколи не захоче, навіть ні на дзвінки, ні на листи не відповість, накатав на півзошита опупею про свої митарства, а її бездушність і черствість, адже нібито й зараз лежу із запаленням легень у лікарні мало не для бомжів, де о дев'ятій вечора світло в палаті вимикають, а їсти дають усього лише раз на день ледве не тюремну баланду! Наприкінці свого послання дописав «PS», що ніяких грошей від мене Соломія ніколи й нізащо не отримає, тож нехай продає свою нирку, око, півпечінки – це вже на її вибір, чого менше шкода, – щоб таким чином розрахуватися з банківською обмахайлівкою, а я в азартні ігри з грошовими монстрами грати не збираюся. Я пас – пойняла, скромнице-законнице?! У донжуанському щоденнику записав:

«53. Соломія. Легковірна дурепа. Грала благородну й довірливу дитинку з вищою освітою. Думаю, аж тепер життя її навчить, чого коштує локоть кваші. Порозумнішає моментально, ще й у геометричній прогресії. Мені ж індиферентно: пересічна баба, нічим у сексуальному житті мене збагатити чи здивувати не зуміла.

54. Христина. Підпарканна хвойда з Окружної. Оральний секс. Анальний секс. Бракувало ще тільки в ніс або вухо. Тьху! Надіявся: збагачуюся досвідом, а наче смердючим багом увесь вимазався. Ще й гусарську нежить підчепив. Як у тому анекдоті про неперебірливого бабія з випадковими дівчатами й жінками, що в есемесах другові секс назива-

вав полюванням, а своїх партнерок сороками та воронами: «Убив сороку. Ще одну сороку. Ворону. Ще сороку. Ще ворону». Потім кілька днів — ні словечка. Нарешті: «Лежу в лікарні, чищу зброю». Надіється, після таких «спа-процедур» я більше не буду ризикувати? Буду! Я ж не переляканий підкаблучник. Гонорея давно лікується без жодних наслідків. Щастя, що клята Христина чимось екстравагантнішим не нагородила. На сексі помішана бабера. Дипломована курва».

Довгенько жив раком-самітником. Одне, що (благородний аргумент для себе самого!) боявся когось заразити. Інше, що (а це вже реальний стан справ!) жодна сорока-ворона не підлітала на досягну відстань пострілу з моєї рушниці. Життя перетворилося в сірі будні. Правда, зустрічався з якоюсь пришелепкуватою Леською-Олеєю, але вона вже під час другого побачення сповістила, що має маленького сина. А мене — що, чиясь дитина повинна цікавити? Та не збираюся я не тільки на твій «причіп», Олесю, гроші витрачати, а й узагалі з тобою мати щось серйозне. Жаль тільки, що у нас навіть до ліжка не дійшло, бо розкусила мене ця крутихвістка по міміці обличчя після її слів про дитину ще й в'їдливо припечатала наостанок: «Лаймів об'ївся? Вилиці від оскоми звело?» — і вскочила в першу-ліпшу маршрутку.

А тепер можете собі уявити, що я мав відчути, коли за вказівкою редактора приїхав брати інтерв'ю в однієї з наймолодших депутаток Верховної Ради! Соломія повела себе так, наче вперше мене бачила. Доглянута, випечена леді з фігуркою все тієї ж ляльки Барбі, але... з уже іншим прізвищем. Дорогезні духи. Стрижка-укладка за сто доларів. Кофтинка щонайменше за тисячу зелених, сумочка-кластер — за дві чи й більше. Не дама, а реклама! Я ніби прозрів... Боже, та вона ж могла би легко перемогти у конкурсі «Міс Києва»! Це щонайменше — «Міс Києва»! Без зусиль узяла б і «Міс Європу»! Які в неї вії! Очиська на пів-обличчя! Які красиві пальці, довгі, тоненькі. Рані-

ше ночами безсердечно оббивала собі на клавіатурі нігті, підробляючи на всіх доступних халтурах, а тепер кожен нігтик – як олівчик! А яка шия, які зворушливо тендітні плечі. Ніколи не думав, що таке диво існує – лебедина шия! У моєї Соломії справді лебедина шия! Христина з її крикливою косметикою і намальованими на лисому лобі бровами та зношеним мало не до дірок, тому аж драглисто-зморщеним тілом моєї Соломії хіба що в бабусі годилася. А я, ідіот кончений, проміняв писану красуню на потворну карикатуру, а не жінку. Йолоп шизанутий! Я обікрвав довірливу й чесну людину, яка заради моєї примхи свою голову поклала під банківську гільйотину! Соломію треба негайно повернути, силою відібрати в того невідомого облесника з великими грішми, йо-пе-ре-се-те! Ну, втратить моя мала місце в парламенті – й що ж такого станеться? Для Соломії ні посада, ні матеріальні цінності ніколи не мали якогось значення!

Знічено пробелькотів, що кредит, який ми колись разом так необачно взяли на «Шкоду-Октавію», обов'язково поверну. День і ніч працюватиму, а ті гроші поверну! Навіть якщо за ту злощасну позику банк уже втричі більше накрутив! Надіявся, скромниця-законниця належно оцінить мій благородний жест доброї волі, пом'якне, розчулиться, почне відмовлятися від такої жертви, йо-пе-ре-се-те! А вона, вона – знаєте, що? Ніколи й нізашо не вгадаєте! Скромно опустила свої довжелезні вії і мовила, що ніяких боргів у мене стосовно неї нема й навіть бути не може, бо ті мною вкрадені й легковажно розтринькані гроші – її мізерна плата за сексуальні послуги підстаркуватого Казанови за викликом. Зробила з мене платну повію, проститута зробила! Стерва! Стервоза!

Чоловіки розбещують жінку. Жінка повинна мати лише одного сексуального партнера. Одного-єдиного на все життя. Якщо більше, – деградує! Опускається нижче й нижче. Падає в багно розпусти. «Ей, ти що – ку-ку? –

чую свій внутрішній голос. – Соломія перестала бути собою? Вона ж собою тепер тільки зробилася! З твоєї, і тільки твоєї вини пройшла таку школу життя, яка тобі, паршивцю, ніколи не виявиться посильною! Ти в подібній ситуації дуба врзав би, ласти склеїв, зіграв у ящик, а не шукав би порятунку! Що вона такого в тобі раніше знаходила? Ти порожній, як багато разів уживана, брудна й навіть уже поламана тара. Ой, ти в сексі – ас? Був кінь, та з'їздився! Натомість вона – жінка як сонце!»

Теперішня Соломія – сонце? Чоловіки розбещують жінку, яка повинна мати лише одного чоловіка, йо-пере-се-те. Одного-єдиного на все життя. Вічно чекати його повернення, як Пенелопа Одіссея. У Соломії цей задрипаний мільйонерчик – лише другий чоловік, а вона вже порчена. Он якими фразами розкидається! «Казано-ва за викликом!» А раніше ж церковного шлюбу вимагала, до смерті вірною своєму законному мужеві, себто мені, а не кому іншому, сподівалася бути!

Ні, жінки – кожна зокрема й усі разом – це фуфло. Правильно написав той літературний критик із Тернополя в «Літературці», що ні одна баба ще справжнього мистецького шедевру не створила, ні одна впродовж усієї історії людства не змогла дорівнятися чоловікові. Саффо, Катерина Білокур, Клеопатра, Нефертіті, Марія Медичі – ці не в рахунок. Їм просто пощастило. «А Калігула, Іван Грозний, Петро Перший, Сталін – патологічні садисти, слуги диявола» – докидає мій внутрішній голос. Та замовкни ти, набридливий безтілесний опоненте! Тільки чоловік-письменник здатний описати жіночі відчуття-враження-переживання так, ніби достеменно зчитав з її мізків усю необхідну інформацію. Ну, наприклад, Гі де Мопассан у романі «Життя» вивернув навиворіт свою Жанну, як рукавицю, розкрив усі її страждання й устремління настільки глибоко, що й жінці-письменниці, якщо б навіть ліпила власну героїню з себе самої,

нізашо й ніколи не вдалось би краще. А де подібний літературний текст про чоловічі проблеми жінки-письменниці? Нема. І ніколи не буде! Відчував, завершуючи «Мадам Боварі», присмак миш'яку в роті Гюстав Флобер, цією деталлю акцентуючи на жіночих смакових передчуттях смерті, розкривав наївні надії Анни Кареніної, що й законний муж, і ловелас Вронський ще гірко пожалують, довідавшись про її самогубство, Лев Толстой. А що такого унікального, власне, суто чоловічого, зуміли описати Жорж Санд, Гарріет Бічер-Стоу, Маргарет Митчелл, Джордж Еліот, Марко Вовчок, Ольга Кобилянська, Леся Українка? Недолуго передавали всього лише фізичні відчуття чоловіком власного напівоголеного мускулистого тіла або негативну оцінку порядним сім'янином-кріпаком якої-небудь розпусної сільської дівулі? Ха-ха-ха! Замість еротичних чоловічих переживань змалювали жіночу тамовану хтивість? Бабську огиду як різновид ревнощів до більш успішної в чоловічих очах ровесниці, йо-пе-ре-се-те? Але ж це не маскулінні відчуття! Це – пшик! Мало дотичні до реального життя припущення! Художні вигадки феміністок-самозванок, прихованих німфоманок, афішованих мисткинь, але аж ніяк не гранично близькі до справжніх реалій чоловічого мислення художні домисли! Не чоловічі фантазії, бажання, страждання! Чесно кажучи, суцільна брехня! Огидна бридня! Зловонна фальш!

Таж не те що письменник, а пересічний чоловік-журналіст краще опише будь-яку жіночу долю чи фатальну подію з бабського життя, ніж найталановитіша жінка-журналіст – чоловічі випробування. Перегорніть підшивку газет – переконаєтесь! А ще як поспівчуває самотній молодиці, як нібито випадково й невимушено залишиться в неї ночувати, бо останній автобус хвіст показав, як розімліє від домашнього вина чи самогонки й полізе господині під спідницю або в пазуху – ще й тілес-

ний куш отримає. Не одного разу таке діло у відрядженнях успішно перепробував – і жодного разу не було осічки. А тепер уявіть, як закінчилися б подібні реверанси жінки у відношенні до сільського бухгалтера чи голови. Та висміяв би він дурну журналістку після того, як нею ж і скористався, і показав на двері! Отож-то! Мене, як ті малахольні гризуни з КДБ підловили не на зерні – на полові, й мало не з розбігу почали натякати, що мають на мене, розпусника, від кількох сільських бабів, які в моїх руках побували, компромат, це аж розсмішило, йо-пере-се-те. Ха-ха-ха! Жінка, яка стала бодай одноразовою коханкою, доносів на свого любчика ніколи не накатає. Тим більше – в КДБ. Рабиня завжди залишається рабинєю. А я написав. І на Валерію, і на викладачку англійської мови. Я спромігся, пересилив себе, убив у собі страх. Реально проявив себе здатним на вчинок. «Хі-хі-хі! – ніяк не може заспокоїтися мій внутрішній голос. – Що ти коли-небудь міг проявити? Хіба фотоплівку, та й ту неякісно: жодного тобою власноручно зробленого фото навіть провінційна газета ніколи не надрукувала. Зате на всіх поворотах ти постійно проявляв дурість і боягузтво!» Обмова, злісний наклеп. Образа честі, врешті-решт! Але кого до суду притягнеш, йо-пере-се-те, – себе самого, якщо той внутрішній голос у тобі, й не виженеш його ні горілкою, ні сексом, ні самонавіюванням. Але ж саме внутрішній опонент означає, що я не пропаша людина: ще здатний на вибір між добром і злом! Зіставляю, порівнюю, роблю висновки. «Ой, колись таки знайдеться письменник, який тебе так розмалює в художньому творі, що власної тіні сахатимешся!» – це вкотре мій внутрішній голос. Виявишся сучасним Доном Жуаном чи Любим Другом, але в такій огидній іпостасі, що з тобою, реальним прототипом, вітатися перестануть!» Ну й хто такий твір напише? Якщо письменник-чоловік, то у соціальних мережах в Інтернеті чи навіть містифікованих

під стиль відомих літературознавців статтях назву його заздрісним імпотентом. А якщо ризикне мене виставити на вселюдський огляд письменниці, почну розгромну дискусію про жіночу прозу. О, як сучасні навіть найталановитіші письменниці бояться подібного тавра! А що — хіба неправда, не існує жіночої прози? «Існує, існує, коли взагалі нема й гостро відчувається дефіцит прози чоловічої», — знову кепкує мій внутрішній голос. Ага, навздогад буряків, щоби дали каші. Мовляв, термін «жіноча проза» — чоловіча вигадка, виразний прояв чоловічої закомплексованості. А хто доказово доведе? Хто, йопе-ре-се-те? Всього лише агресивними феміністками це вилами по воді писано!

Чоловік природою задуманий як домінанта в сім'ї, колективі чи суспільстві в цілому. Не вистачить розуму — є кулак. Досить гепнути, щоб аж стіл угнувся чи й тріснув, — усе миттю стає на місце. Фізична сила — не останній аргумент. Стартові можливості сильної статі незрівнянно кращі й вищі. Чоловік запрограмований на роль героя, вождя, лідера. Натомість жінка мусить пристосовуватися, улягати, зі шкіри вилазити, щоб догодити, рано чи пізно, покірно чи з відчайдушним опором, але таки скоритися. І Сапфо це, врешті-решт, зробила, й Клеопатра.

Але повернемося до наших баранів, себто овець. Мені дуже подобається термін «жіноча проза» в застосуванні не тільки до літератури. Містке формулювання. У жінок — завжди проза, відповідальність, тягар обов'язків, кухня, прання, прибирання, місячні, вагітність, пологи, немовлята, памперси, «мусі-пусі», кашки-мелашки. І ніхто у цьому явищі не винен, а чоловіки — тим більше: закон природи. Древні римляни що казали? «Закон поганий, але він закон» — *Dura lex sed lex*. Український філософ часів Бароко і Ренесансу Станіслав Оріховський увиразнював: «Закон вищий від короля» — *Maior erit lex,*

quam Rex. Якщо навіть від правителя держави закон вищий, то про Євине довговолосе плем'я й говорити нічого, йо-пе-ре-се-те. Натомість у чоловіків замість прози, буденщини, сірого побуту, рутини – романтика, лірика, здобутки, перемоги, ейфорія від життя. «Тату, що значить «кохати»? – Дитинко, це так, як літати! – Мамо, що значить «любити»? – Терпіти, дитино, терпіти». Це не чоловік звів наклеп, а написала жінка, сучасна поетеса, і правду написала!

Але ж клята Соломія! Чому вона так вчинила? Навіщо вийшла заміж? Із якої причини настільки грубо й зловтішно проїхалася по моїй душі, немов залізним катком по свіжо настеленому асфальту? Легше їй від тієї помсти стало? Ми ж могли й надалі підтримувати стосунки. Могли зустрічатися. Могли сповідатися одне одному, скаржитися на свої проблеми. Що в цьому поганого? Козел я довбаний, навіщо в останньому листі порадив їй нірку продати, щоб покрити банківський борг? Оце, напевно, й стало останньою краплею її терпіння. Але хіба якесь одне дурне слово ображеного чоловіка здатне перекреслити все? Не може такого бути! У Соломії добра душа, співчутливе серце, йо-пе-ре-се-те. Невже вона ніколи більше не зварить мені вареників з вишнями? Або з солодким сиром і родзинками? Ці страви їй так вдавалися! І в сексі вона була такою приємною...

Ну, з якої радості нам необхідно розходитися назавжди? Й саме тоді, коли я настільки гостро потребую допомоги, а їй ця сама допомога гроша ламаного не коштує. Мабуть, із застосуванням власного депутатського мандата якось на мого навіженого слідчого вплинула б, витягла б із халепи, заставила закрити кримінальну справу, поки не дійшло до суду. Я ж нічого тому розпусному дівчаті не зробив! Нічогісінко! Ще й ці нероби з Верховної Ради якраз почали закон про педофілію обговорювати, мусолити питання хімічної кастрації. Приймуть – і під гарячу

руку вже декому не знадобиться й в'язничних нарів, бо тюрма — це ще один мішок з камінням у дірявому державному бюджеті. А так один заштрик — і ти ангел, власне, безстатева істота, йо-пе-ре-се-те. У радянські часи нібито ніякої хімічної кастрації офіційно й не існувало, але, як поділився таємницею один із моїх однокласників, який брав інтерв'ю у «зеків» у Сокальській тюрмі на Львівщині під час проходження нашої виробничої практики, не одного гвалтівника тюремні ескулапи з допомогою заштриків імпотентом робили.

Звідки я мав знати, що та малолітня шльондрочка недороблена — донечка лейтенанта нової поліції? Звідки? На вигляд дівчинка скидалася нібито з якоїсь неблагополучної сім'ї, ну, наприклад, байстря, сирота, півсирота, чії батьки на заробітках за кордоном, — ось вона й не знаходить собі місця в порожніх чотирьох стінах.

Догрався! У сорок шість років хімічно каструють — і живи собі, новоявлений євнуху, на повну котушку, йо-пе-ре-се-те! Гаремів нема, щоб туди влаштуватися й доносами або недремним наглядом за султановими наложницями компенсувати власні приниження й ущербність. Значить, і далі працюю у редакції через тин-колоду, якщо не виженуть, себто якось зможеш дотягти до пенсії, бо, кажуть, від кастрації у чоловіків насамперед мізки всихають. А запореш одну статтю, другу, третю — редактор оскаженіє: йди вулиці підмітати, писако! Чомусь наш кіт згадався. Мама його через нестримні бажання до «совокуплення» віднесла каструвати, але сусідська Мурочка за інерцію прибігала, терлася до кота, лащилася. Бідний кіт утікав від тієї киці, як навіжений, бо, виявляється, навіть котові соромно бути євнухом, а як жити таким калікою чоловікові в розквіті сил?

Добре, що хоч узагалі те дівчатко не трахнув, а думка це зробити, йо-пе-ре-се-те, якщо чесно, двічі проскакувала, тож тепер можуть підвести хіба що під звинувачен-

ня лише в розтлінні неповнолітньої. Але й це під закон про педофілію підпадає. Тож мій конику-горбоконику, один заштрик – і вже більше дибки не станеш. Не буде в мене такого задоволення, яке жодній жінці-письменниці словами не передати! Бо що, наприклад, може написати найталановитіша авторка про той момент, коли у хлопчика-підлітка вперше в житті наступає ерекція? Думаєте, щасливим дітвак робиться, отримує такі відчуття, що до ейфорії подвигу прирівняти, йо-пе-ре-се-те? Не поціли-ли ви, глупі жіночки-письменниці, в десятку, навіть у мішень взагалі ніколи не поцілите своєю відповіддю. Чого не дано, того не дано, як не стартуйте. Чоловік – величезний окремий світ. Я, приміром, коли мій коник-горбоконику усерйоз заворушився, навіть перелякався не на жарт. Уявіть: досі нічим особливим не наділений орган вашого тіла починає поводитися так, наче зробився від вас абсолютно незалежною істотою. А незручності, а сором від того, що нічого спонтанним ерекціям не можеш вдіяти, йо-пе-ре-се-те. На фізкультурі, під час уроку математики на контрольній, на перерві – раз! – і починає тобі розпинати ширінку, аж «блискавка» чи гудзики тріщать. А десь через місяць після першої в моїм житті ерекції погнали нас, тоді восьмикласників, на медкомісію у військкомат. Усіх хлопців лікарська комісія дуже прискіпливо оглядала. Зір, слух, серце, руки-ноги, колінні рефлекси. Насамкінець звеліли роздягтися повністю. Без трусів вишикували перед лікарями, а в комісії ж не одні чоловіки! Ну, й стався конфуз. Ровесники підхіхкують, а я зробити нічого не можу, щоб мій коник-горбоконику нагнувся пасти траву, як в усіх інших, і його хоч вдалося б долонями затулити. А молодесенька лікарка встала з-за столу, пластмасовою указкою легенько стукнула – й усе, по моїй ерекції. Однокласники моєї ганьби забути не могли тижнів зо три, йо-пе-ре-се-те. А тут ще й полюції почалися. Мамуська чомусь вирішила, що вони

означають, ніби я вже з якоюсь хвойдою сплю, крику наробила. Батяня з її рук простирadlo з мого ліжка видер, а саму силоміць виштовхав на кухню. Обоє там ще з годину репетували, щось доводили одне одному, в чомусь взаємно звинувачували. Проте зі мною батько так і не порозмовляв, хоч, як тепер я думаю, обов'язково мав би поговорити, розтолкувати, як реагувати на подібні чоловічі проблеми, врешті, бодай заспокоїти. Мені ж, юному і недосвідченому, тоді здавалося, що в мене якась хвороба, патологія. Однокласники табуйовану дорослими тему також обминали. Одні ще з острахом очікували перших ерекцій і полюцій, інші вечорами під ковдрами тихенько займалися онанізмом і водночас переживали, що через цю гріховну пристрасть неминуче у скорому часі стануть імпотентами. Щоб перевірити, чи такого лиха ще не скоїлося, вкотре вдавалися до мастурбації й знову обливалися потами від жаху неминучої кари за рукоблудство. А в худюшого двометрового Жорика перша ерекція сталася аж в одинадцятому класі. Він влетів у спортзал і закричав: «У мене вже стоїть!» Очі в хлопця чомусь зробилися пулькатими і круглими, як тенісні м'ячики, й такими рухомими, що здавалося, ще мить — повисакають із лоба на підлогу. Вчителька фізкультури огріла його гумовою скакалкою — і: «Сто упорів лежачи! Починай віджиматися, раз-два!» Але Жорик вибіг із спортзалу і з сорому зачинився в роздягалці. На тому занятті фізкультурниці відправила дівчат лазити по канатах, а нас, хлопців, гнобила до сьомого поту. Астматичний Івась, від значних фізичних навантажень досі на фізкультурі звільнений, аж знеприємномнів. Вчителька зневажливо глянула, як ми приводимо однокласника до тями, й ніби мимохіть кинула: «Поганому танцюристові власні яйця заважають». Після того злощасного уроку ми, хлопці-восьмикласники, задихані й мокрі, всю перерву грюкали у двері, навіть припускали, що наш бідний Жорик у роздягалці вже повисився.

Аж коли на наступне заняття дзвінок задзвонив, заплаканий хлопець сам відчинив двері.

— Що та клімактерична бабера може знати про ваші чоловічі проблеми? — доброзичливо поплескав Жорика по спині рукою і риторичним запитанням поклав край неприємній ситуації сивий шкільний столяр, якого заступник директора викликав, щоби він або сам двері в роздягалці із завіс знімав, або щоб ми всі гуртом ті зсередини Жориком замкнені двері вибивали, якщо навіть при цьому їх поламаємо...

Це ще як дивитися — ким бути важче: чоловіками чи жінками? Спробували б вони тільки голитися щоранку, йо-пе-ре-се-те! Тепер навіть депутати Верховної Ради й телеведучі в ефірі з'являються вчора-позавчора, часто аж три дні тому голеними. Думаєте, з доброго дива? Умгу. Стараються бодай на якийсь час уникнути неприємних відчуттів. На більший проміжок часу не вдається — заростеш, як мавпа, будеш подібним на снігову людину.

Але я вже готовий не нарікати на жодні чоловічі біди, зуби зціпити й натужно перти біду поперед себе, жити безхатченком, холостяком, невдахою. На цих парадигмах долі я сам собі завинив. Продав батьківську трикімнатку в Умані — міг бодай на Троєщині якесь житло купити. Ні, розтринькав усю валюту за якихось півроку: спочатку шукав квартири у центрі, на Хрещатику, на Подолі, в Липках. Коли грошей поменшало — думав на Лівобережці або на Позняках, а тоді вже й у Вишневому не вистачило навіть на кімнату гуртожитського типу, йо-пе-ре-се-те. Послав мені у Харкові Бог Соломію — здавалося, набагато кращої вартій. Тепер — кирдик, finita la commedia! Ні кола ні двора, ні даху над головою, ні брата або сестри, ні жінки, ні дітей, хоч би нешлюбних — Господь персонально на тобі, Льончику, вирішив поставити жирну крапку, й не лише на тобі — на усьому твоїм роді. Скінчилися ви, дурні Жбанкіни, урвався Богові

терпець дивитися на ваші випендрьоси. А заскоками ви прославилися персонально всі, без винятку! Кожен характеризувався непосидючими жирними хробаками під власним черепком. Й насамперед мій прапрапрапрадід Жбанок, якому раптом устрелило в дурну голову, що вистачить, за велінням Катерини II ставши дворянином, який ха-ха-ха-ха! — у власні кріпаки, щоб їх було більше, адже певної кількості люду ценз вимагав, переписав навіть своїх батьків, сестер і півсела друзів дитинства, всього лише додати російський суфікс — і з часом уже ніхто й не здогадається, що він українець, адже зі зміною прізвища появиться потомственний «руській барін», і ближчі до мене родаки, один від іншого підліший! Чого ж ви, гади «потомственні», не виздыхали ще до мого народження? І я би не мучився, й ніхто через мене клопотів не мав би, йо-пе-ре-се-те.

Ахібаінші, вже сторонні для мене люди, від мене чимось кращі? Часто ще й набагато гірші! Набагато! Пам'ятаю, як я приїхав у Київ на практику студентом-п'ятикурсником. Столична російськомовна газета, журналісти-зубри! Призначили мені наставника — першого ж дня такі умови роботи нав'язав, що я аж увігнуся! Словом, «туда-сюда — абратна: тебе і мнє пріятна!» Я не встигав, одне завдання за іншим валив, часу виявлялося обмаль катастрофічно, і, якщо чесно, в мене узагалі нічого не виходило. А клятий столичний журналюга на кожній «п'ятихвилинці», яка в редакції зранку тривала щонайменше дві години, прилюдно чихвостив мене так, наче особисто з неволі викупив і тепер я йому повинен бути вдячним «па гроб жізні!» Значно менше діставалося моєму напарникові, лєнінградському студентові, також журналістові-практикантові, який з першого дня нашого персонального шефа позаочі охрестив «старпером», а майже всі його вимоги й вказівки пропускав попри вуха. Вже при знайомстві лєнінградський студент зажадав від наставника журналістського

квитка, вийняв із кишені лупу й почав те посвідчення пильно досліджувати. Журналіста аж перекосило:

– Ти чьо, пацан, на каво батон крошишь!?

– Бдїтельность – главная черта журналіста. Бдїтельность і вніманіє!

Аркадій – дуже «прадвінутий». Найбільша його мрія, щоб послали у відрядження в «гарячу точку» на два-три дні. Цього терміну перебування на ворожій території цілком достатньо, щоб законно отримати посвідчення воїна-інтернаціоналіста. А це, крім слави, ще й купа пільг, квартира поза чергою, гарантія кар'єрного росту. У гуртожитській кімнаті я наважився запитати Аркадія, навіщо він такий цирк із лупою влаштував, що нашого наставника мало кодрашка не вхопила.

– Цирк? Мой дед, Андрей Валерьевіч, абикнавенний савецкій служащій в горіспалкоме, падобним метадом ваабще устроїл себе безоблачную жізнь. К нему в кабинет даже міліціанер баялса захадїть. Дед непрїменна устраївал праверку паспарта пасетїтеля, ево служебнава удаставїренїя – і всьо с помощью лупи, всьо внимательна і долга. Еслї пасетїтель не видерживал і вазмущалса, дед такова сразу асаживал: «Не нравїцца – не прїхадїте ваабще! Ілі ви протів савецкаї властї?»

Я заздрил Аркадієві за його вмїле протистояннїя «старперовї» – яка витримка: такого не проб'єш, не візьмеш ані критикою, ні «взиванїями» до комсомольської совїстї, ні прилюдним розпїканнїям на редакційній «п'ятихвилинці». Якось у розмовї з Аркадієм я здуру бовкнув, що постійно маю таке відчуття, наче опинився безсилим, бо вже остаточно забуцаним усїма, телям у стадї зубрїв.

– Га-га-га! Какїе зубрї? Ето же обикновеннїе гієні і шакалі! Вот ім палец в пасть і не ложи – атарвут і сьєдят моментальна! Хочеш жіть – ставай шакалам!

З редакційного гуртожитку, куди нас, студентів-практикантів поселили, менї захотїлося втекти у першїй же

вечір: бруд, цигарковий сморід, який уже досяг консистенції постійного смогу, який висить під стелею, таргани, як коні, комарі, як горобці, прилипливі дівки-машиністки й кур'єрки, а з боку сильної статі, розлучених і взагалі неодружених холостяків, — дідівщина дика. Озлоблені життям «зубри», тобто гієни і шакали, миттю зробили особисто з мене безправну істоту «прийми-подай», «прочитай-відредагуй», «купи-звари». Треба було чимдуж робити ноги з проклятої общаги. Спочатку зі мною нав'язався шукати приватного житла й мій єдиний у цій ситуації приятель — Аркадій Водоп'янов. Убили марно один день, другий, третій — ніхто нічого не орендує, а проживати в гуртожитку нестерпно. Мій напарник остаточно зневірився в затії оренди приватного житла, заявив, що в общазі ще «многа тьолак, ім неаприходаваних», а я шукав далі. Метався по Києву, аж голова йшла обертом, перечитував усі оголошення на парканах, стендах і в газетах, аж мені ум за розум заходив, — і таки знайшов!

Випадково познайомився з молодим інженером із заводу «Більшовик», який знімав квартиру не далеко не близько — на вулиці Карла Маркса! Я спочатку такій удачі навіть не повірив — центр міста, до нашої редакції, якщо користуватися метро, — рукою подати! Познайомилися ми з Сашком узагалі волею Його Величності Випадку. Пацан сидів біля фонтану в одному кеді, а другий узагалі без підшви тримав у руках. Мав настільки жалюгідний вигляд у своїх страшнуватих, бо з грубезними лінзами окулярах, і з однією босою ногою навіть без шкарпетки, що я підсів до нього й сам нав'язав розмову. Виявилось, підшву кеда йому відірвало на ескалаторі в метро, власне, її в якусь мить зажувало й ковтнуло механізмом, а тоді ескалатор дуже різко загальмував — і люди покотилися по сходах униз, як груші. Побитий-потовчений до синців і нещасний на вигляд, ще й із одним трісну-

тим скельцем в окулярах, хлопець тепер у явному розпачі сидів на лавочці, прикидаючи, як добратися додому або до першого-ліпшого взуттєвого магазину. Я співчутливо запитав, який саме розмір взуття він носить і пообіцяв скоро повернутися із сякою-такою взувачкою. Подумки картав себе за неоправдану спонтанну благодійність, але таки купив чоловічі домашні тапочки на розмір більші, ніж було цьому убогому розумом невдасі треба, передбачаючи, що новий знайомий може гроші за них не віддати або доки я повернуся, узагалі зникнути з того місця, де його залишив, а тоді самому прийдеться тапочки носити. Проте Саша чекав мене, як Бога, й зрадів дешевим шльопанцям більше, ніж виграному в Ріо-де-Жанейро мільйону доларів. Вартість тапочок мені повернув відразу ж ще й запросив у гості. Я мало не підскаочив до неба, почувши що він сам-один орендує цілу кімнату. Проте коли ввійшли у квартиру, мені здалося, що вона в якусь мить раптом задвигтіла, ніби збирається злетіти вгору, як Ан-134 із аеродрому. Галюцинації в мене з перевтоми, чи що?

Господар поставив на плиту чайник, поквапом узявся робити якісь бутерброди, вийняв із холодильника пляшку з нещасними краплями коньяку на денці, виклав на стіл пакетики з розчинною кавою.

А двигтіння стін таки виявилось справжнім: під будинком проходила гілка метро. Сконфужений моїм прислуховуванням до підземних звуків, Саша мовив, що у великій кімнаті цієї квартири є стіна з тріщиною на п'ять сантиметрів: крізь оту діру не лише всі розмови чути, а й добре видно, що в помешканні сусідів робиться. Про небезпеку проживання в такому аварійному житлі я в ті хвилини чомусь і не подумав – ейфорія забила мені паморочки: ось тільки б пощастило домовитися з Сашею про мое в цій квартирі тимчасове проживання! Це ж таки шанс, це жадана автономія – а головне: аж ніяк не проклята общага! Від інженера я довідався, що бездітні господарі три-

кімнатки — очевидно, якісь начальнички середнього розливу, бо ж інакше й навіть таке ущербне житло в центрі столиці їм ніколи не світило б, учора поперлися на море відпочивати — якраз «оксамитовий сезон» почався, а що Сашко доводився їм якимось далеким родичем і жив тут уже третій рік, то свою квартиру хлопцеві довірили без жодних сумнівів у її збереженні. Мені ж терміново треба було даху над головою усього на якийсь місяць, поки відпрацюю свою журналістську практику, тож я з наскоку почав проситися до інженера у співквартиранти, навіть здуру пообіцяв платити оренду за кімнату повністю: й за себе, й за нього. Сашко червонів-нітився, м'явся-м'явся — і таки згодився, навіть заявив, що харчуватися буде мо за його рахунок, якщо я готовий повністю платити за оренду житла. Правда, тоді ще ціни на продукти взагалі не кусалися: хліб — шістнадцять копійок, кіло картоплі — дев'ять, півлітрова пляшка кефіру — сім копійок, двісті-грамова банка сметани — двадцять чотири копійки, кілограм вареної ковбаси або сосисок — два карбованці сорок копійок, бо ж як-не-як торжество «розвинутого соціалізму»! Іншими словами, Сашкова згода на моє щоденне харчування за його кошт не могла вважатися подвигом, про що я в ту ж мить і подумав, невимовно шкодуючи, що здуру запропонував платити за своє проживання всю ціну. Ми посиділи, перекусили, я провів Сашка в найближчу «Оптику», де йому через два дні пообіцяли виготовити нові окуляри, й із превеликим небажанням зібрався повертатися в остогидлий гуртожиток.

Від свого нового знайомого дізнався, що він служив на флоті, звідки уже на початку другого року армійської муштри Сашу комісували через травму:

— Шторм розгулявся скажений, наш капітан хотів перечекати в бухті негоду, а нам дали з берега категоричну відмову — виставили сигнальний прапорець «аз», тобто заборонили навіть наблизитися до суші. Розумієш, на сиг-

нальних прапорцях радянських кораблів букви старослов'янського алфавіту – і кожна має значення цілого терміну чи наказу. Від вітру обірвався фал із сигнальними прапорцями на нашому катері й так мене тією линвою зненацька врзало по очах, що я свідомість втратив. Боцман був впевнений, що від такої страшної травми взагалі осліпну, але у воєнному госпіталі мені врятували половину зору на правому оці й третину на лівому. Місяць провалявся в очному відділенні. Там отакі «раздалбай», тобто невдахи, як я, не були рідкістю. Один посковзнувся на медузі, що її хвилею викинуло, й настільки потилицею об палубу вдарився, що зовсім осліп. Інший канат намотав на руку, чого робити взагалі заборонено, й це кожен матрос уже з першого дня перебування на кораблі знає, і умудрився цим залізним шнуром вени та сухожилля собі на зап'ясті порізати, ще й на додачу око вибити, хапаючись за все, що потрапляло під руку, щоб не звалитися за борт.

Редакційний наставник у гуртожитку вже мене чекав із довжелезним списком термінових для виконання завдань, але я муркнув, що сьогодні ж перебираюся на орендовану квартиру й до проходження практики зможу приступити лише в понеділок. Мого напарника, на щастя, в гуртожитській кімнаті не було: субота, пішов у кіно чи на Дніпро з черговою пасією. Я навіть зловтішно подумав, що тепер за мене в гуртожитку перед наставником-«старпером» мусить одноосібно віддуватися Аркадій. Але – на здоров'ячко! Й так постійно досі обидва з мене воду варили.

З Сашею ми порозумілися легко й швидко. Добрий душею, компанійський, балакучий, він наочно продемонстрував мені, як не варто, більше того – як узагалі не можна себе вести з малознайомими людьми. Прізвище в нього було Пазор (чи Пáзор?), мав батька Максима, маму Євгенію, молодшого на одинадцять місяців брата Юліана, який служив у Ємені, але з дня на день, уже де-

мобілізований, мав заїхати до нього в гості. Мені відразу ж здалося, що Сашко чомусь остерігається або й соромиться власного брата, вірніше, не особливо бажає мені його показувати, адже як лише Юліана згадував, то Сашкове обличчя вкривалося червоними плямами.

— Що ж то в тебе за такий брат, що навіть говориш про нього з неабияким соромом?

— Брат як брат. Мамин пестунчик. Приїде — побачиш. Хоче в Києві за якусь роботу зачепитися.

— Чи не на пару з тобою в цій квартирі збирається твій брательник поселитися?

— А тобі що? Ти ж через місяць закінчиш практику і поїдеш у свій університет!

— Я поїду, а ось ти... Сяде тобі братило на шию фундаментально!

— Оце вже ні, й сто разів — ні! У цій квартирі йому нічого не світить. Тітка й дядько Юліана й на дух не переносять. Уже їм сала за шкуру залив, коли після школи приїхав у столицю вступати в «Політехнічний інститут». Мало того, що уже перший екзамен провалив, так ще й гроші з цієї квартири у родаків поцупив. Великі гроші тоді пропали. Дядько хотів міліцію викликати, а тітка зупинила: «Тебе ж першого запитають, звідки в тебе аж п'ять тисяч керебе й чому вони не лежать на ошадній книжці!». Потім наші батьки напозичали, в кого тільки скільки могли, і третину їм віддали відразу, а решту досі гуртом віддаємо, тобто і я чверть кожної зарплати щомісяця вношу, й папаня всю власну пенсію кладе їм на рахунок.

— Хороший в тебе, значить, братило! Чому тільки його гниле нутро настільки раптово проявилось?

— Звідки ти взяв, що раптово? У школі через нього постійні неприємності в наших батьків були. А оскільки ми вчилися в одному класі — були «пагодками», як нас йменувала вчителька російської літератури, то й мене час від часу підбивав на різні штучки-дрючки.

– Наприклад?

– Е, багато чого було. Тільки соромно розповідати.

– А ти розкажи про хоч один випадок! Мені. Як журналістові. Така інформація, може, пригодиться, а тобі ж самому тільки легше стане.

– Ну, хіба що один випадок розповім. Підмовив тоді мене Юліан власні какашки в цукеркові фантики загортати й у гардеробі дівчаткам у кишені пал'ят і курточок підкладати...

– Ха-ха-ха! В якому ж це було класі?

– Ми тоді вчилися в сьомому, але підкладали какашки дівчаткам із молодших класів. Одного разу нас таки зловили прибиральниця й бібліотекар, так би мовити, на місці злочину! Крику було! Вчителька російської мови й літератури, наша «класная рукавадільельніца» викликала мене з братом на середину класу – й давай перед усіма ганьбити. Мовляв, Бог «стерву метіт»: у нас навіть прізвище Пазор, тобто «позор» – «ганьба», «сором»: «Стид і страм так вести себе, як ви, стид і страм!» Отоді й вчепилися до нас прізвиська «Стид» і «Страм». Учні дражнили на кожній перерві, я згорав від сорому, а з Юліана – як із гуся вода. Тільки зверхньо либиться у відповідь, коли його кличуть: «Стид, а, Стид, есьт дела!» – і все. Проте, мабуть, і він переживав, бо коли вперше нас ще школярами наступного року привели у військкомат на медичну комісію, як майбутніх солдатів, відкликав мене вбік і з притиском мовив: «Віднині наше прізвище «Пазор», а не «Пазор», ясно? І тут, і в армії, зрозумів?» Я скористався цією порадою, хоч служити нас призвали не одночасно й опинилися ми в різних військах.

З часу переселення на приватну квартиру мої справи у газеті пішли значно краще: я мав достатньо часу на збирання матеріалу й власні статті. Ось тільки підписувався під ним наш «старпер», і гонорари за них отримував також він. Було кривдно, але не випадало робити «бунт

на палубі». Врешті, за всю практику від нас вимагалось мати в газеті всього дві публікації – і ми їх надрукували! Правда малесенькі, як цигаркові коробочки, власне, навіть не статті, а повідомлення. Зате за нашу натхненну працю на користь «старпера» нам таки виставили оцінки «відмінно».

А ще Сашко познайомив мене зі своєю дівчиною Ксенею. Скромна, розумна, делікатна. Чесно кажучи, я йому аж позаздрив: якби мені таку – одружився б, не вагаючись! Про це й сказав принагідно, і Саша аж сполошився. Тоді й промовився мені, що збирається пропонувати своїй дівчині руку й серце. Ось незабаром у неї буде день народження, він замовить столик у ресторані, влаштує коханій вечерю при свічках – і освідчиться. Я хмикнув – Сашко зблід:

– Щось не так?

– Усе правильно. Ось лише чи наважишся попросити руки й серця – в цьому я дуже сумніваюся!

– А я тебе також у ресторан запрошу! І нехай Ксеня приведе свою подругу.

– Для чого – нехай приведе? Й мене в цій ситуації навіщо? Для підтримки твоїх штанів? Думаєш, при свідках пропонувати вийти за тебе заміж – надійніше й легше?

– Ні, це щоб у мене шляху назад не було, щоб я мусив освідчитися. Ну, й щоб ти у випадку непередбачуваних обставин підтримав розмову. Ти ж не хто-небудь, а журналіст. Язык у тебе підвішений. Говорити вмієш!

Поговорили – й забули. Саша щодня на заводі. Я – в редакції, Аркадій дується, простити не може, що я залишив його в общазі «на съєднення валкам». Прийшлося просити Сашу, щоб «ленінградець» останній тиждень практики пожив з нами – три кімнати, місця вистачить! Аркадій особливо не випендюрався – «рубаха-парень», «душа-члавек», швидко завоював довір'я – і Сашко вирішив, що святкувати день народження його Ксені в ресто-

ран підемо ми з Аркадієм, щоб подруга коханої дівчини ненароком не сплутала карти. А в останній день в мене трапилася велика неприємність. Мало того, що ввечері напередодні до Саші приперся братило, отой звізданутий Юліан, і з Аркадієм вони удвох подалися в кабак, а тоді – з якимись дівками у придніпровські кущі, звідки повернулися аж вранці, та ще мені так розболівся зуб, що я цілу ніч вив, як пес на попелищі. Уранці глянув у дзеркало – й відсахнувся: флюс! Під правим оком гуля завбільшки з кулак, око запухло. Проте мусив їхати в редакцію, і вже звідти «старпер» таки потягнув мене в якусь стоматологічну поліклініку «для білих», тобто в номенклатурну установу. Зважаючи на нагноєння, рвати мені зуб спочатку не рекомендували, а тоді порадилися – й таки вирвали. Аркадій приволік мене з редакції до Саші на Карла Маркса безсилою, підпухлого, із жовто-синьо-зеленим синцем на пів-обличчя. Ніхто нікого з таким красивим фейсом у ресторан й не впустив би. Замість мене пішов Юліан. Гостилися вони довго, мені здалося: аж надто довго. А тоді хтось загував у двері. Навіщо це робити, коли є дзвінок? Відчинив – аж остовпів. Юліан і Аркадій тримали під руки мертвецьки п'яного Сашу, який на ногах не тримався, зате праву руку глибоко засунув у кишеньку піджака, як Ленін на більшості своїх пам'ятників. Ксеня стояла збоку, ковтаючи сльози.

– Маряк – с печкі бряк: протянувся, как червяк! – не вгавав Аркадій, а тоді до Ксені: – Не реві, дура, биваєт, биваєт! Мужик – он і єсть мужик! Тварь – мужик, пані-маш, скатіна – мужик!

Я відвів дівчину у ванну, щоб умилася від розводів по обличчі туші з вій. Тим часом Юліан видирав з Сашині руки, досі схованої в кишені, бордову коробочку.

– Так нічево і не сказав, дурак, і кальцо не подаріл, – майже шепотом звернувся до Аркадія російською мовою. – Сам подарю, Атведу девку дамой, аказивається,

здесь недалеко, — і падарю! Меньше реветь будет! — і вже голосно: — Испортіл день ражденья такой красавице, ідіот! Пашлі, Ксюша: в нас свабоной пастелі нету, ілі са мной ляжешь?

Ми з Аркадієм просиділи за столом до ранку: він вийняв з-за пояса штанів недопиту пляшку коньяку, почав із неприхованою гордістю розповідати, як офіціант спочатку хотів коньяк налити у графин, а він передбачливо наполіг, щоб подавали спиртне у пляшках. Ось три коньячки за вечір і «роздавили». Правда, одну площину він благополучно приховав — і тепер «балдеєм без гармошкі».

— Ну, как тебе Сашина девахва? — російською мовою підлаштувався я під Аркадія.

— Ну, — скривився він. — Бивают і палучче. Но: «Любіть невазможна тебя, зато і забить невазможна! Я би не атказалса с такой покувиркаца! Юлік, вот увідишь, шпокнет ейо не глядя!

Я не зрозумів:

— Ви чьо, с кабака вернулись, не паевши всласть?

— Ти чьо? Я нажралса ат пуза, налопалса, как таракан на свадьбе! А ваабще, за счет Саші харашо жить. Каждый день корміт нас, как на убой. І в кабаке на стале только птічьева малака не хватала. Вот только дурак, дурак он, малий, неісправний глупец. Увідишь, чем ета кончицца!

— Чем?

— А все тем же: «Била тебе любімая, била тебе любімая, а стала мне жена!»

— Чья жена?

— Юліанова. Он как только услышал ат Ксюхі, что ана живьот на Крещатіке в квартире пакойнай бабушкі, прінялся Сашу спаівать, как сельскава дуралея! Вішь, до сіх пор Юліка нет і нет, хоть давно уже пара ему варатіцца! Значіт, с Ксюхай кувиркается. Етат не упустит вазможнасті стать ківляніном. Он па трупам, па кастям

пайдет – а сваєво дабьется. І я дабьюсь. І ти. Ведь ми с табой – русскіє, ми – неблагодарніє, а значіт, ми – умніє і хітриє.

– І Юліан – русскій?

– Пачті.

– А Саша?

– Саша – хохол. Наївний, добрий, глупий хохол. Нечева перетіраць, пустимі разговорами воздух сатрясать. Пей – і успокойса! С етава дня Саша всю жизнь будет плакать, вспомяная Ксюху. Всю жизнь будет мучаться: не уберьог! Ха-ха-ха!

Коли наступного дня пригнічений до краю Саша пішов на завод, невдовзі заявився Юліан, усміхнений і вдоволений.

– С меня кабак за Ксюху!

– Чпокнул? Паздравляю! А я так і знал, так Льоньке і гаваріл!

– Я женюсь, ребята! Сєводня заявление несьом. Так сказать, девічій пазор пакрить! Кагда же вам магарич виставлять?

– Не позже панедельніка: наша практика заканчивається, ми уезжаем с Києва!

Я почав поквапом збирати речі, щоб сьгодні ж повертатися в гуртожиток, але Аркадій запротестував:

– Куда? Заčem? А еслі Саша с горя і таскі удавіцца? Нет, ми друга в беде не бросім, тем более, чьо теперь ат нево бесплатно не только жратва, но і пійтью гарантіровани.

І ми залишилися проживати на квартирі в Саші і в суботу, й у неділю. Чесно кажучи, увесь цей час пиячили чорно за Сашин рахунок. Я навіть забув йому гроші за мое і Аркадієве проживання повернути.

У понеділок Юліан запросив нас «кутіть» у якійсь брудній привокзальній забігайлівці. Але чи ми вже до цього часу добряче перепили, чи недоперепили – радості від цього застілля не отримали ніякого. Мені чомусь

було навіть соромно й гидко. Юліан гороїжився, сипав масними жартами і підливав у наші не миті належно чарки водяри. Нарешті, спровокував сварку, бо, мовляв, ми його вважаємо «конченим падлецом», а він, якщо ми наполягаємо, здатний Ксеню повернути Сашкові. Аркадій заспокоїв Юліана, що всі ми «падлеци», навіть він особисто «чист, как банний ліст». Коли ж я з Аркадієм залишили Юліана допивати й додати ним виставлене на стіл із якимись випадковими «собутильніками» і квапливо поперлися на вокзал, я вголос невпопад перед ленінградським колегою багато разів кааявся, що не попросився з Сашею. Аркадій же у відповідь запевняв мене, що завжди є помилки, які не виправляються ніколи, і що всі чоловіки – мисливці, в жінки – дичина, тож нехай жінки пильнуються, якщо хочуть вціліти. Навіть признався, що прочитав мій донжуанський щоденник і мрію перевершити Пушкіна в любовних походеньках.

– Дуралей ти, Льонька! Твайо равненіє на Пушкіна глупа і противесественна. Да і чьо ти а ньом знаєш? «Пушкін – наше всьо!» Га-га-га! Бил «ачарован і аганчарован»? А то, чьо он собственних детішек ат крепастних девах, каторих ему в пастель падкладивала няня Аріна Радіонавна, продавал как «крещьоную скатіну» – знаєшь? А самневацца в свайом атцовстве он не мог – детішкі-та все билі шакаладніє, то есть мулати. І самой бальшой любов'ю Александра Сергеіча аказалась не жена, Наталья Ганчарова, а ево же крепасная девка па імені Ольга. Іхній савмесний ребьонак умер, а Ольга взялась маніпулювать паетом: дай мне вольную, пастрой мне шикарний дом, выдай замуж за дворянина! Пушкін всьо ісполнил, а кагда понял, чьо любимая с него сделала іспалнителя своїх капрізава, написал сказку а залатой рыбке. Панімаєшь, он себя почувствовал залатой рыбкой! Сматрі, сам не акажісь на ево месте!

Уже в поїзді до мене прийшла думка, що я здуру пе-

рейшов якийсь дуже небезпечний рубіж, власне, уподібнився до Аркадія і Юліана. Подібна думка до мене приходила ще кілька разів у житті, причому завжди після того, коли я робив чергову дурницю. Так, я міг зупинитися. Так, я навіть мав, я повинен був зупинитися. Але не вистачало бажання, часу, сили волі. Ну, й постійно тягло мене, як магнітом іржаві цвяхи, жити безвідповідально. Не міг я не жити на халяву, за рахунок інших. Не міг я втриматися, коли бачив красиву та ще й податливу жінку. Мисливець я, мисливець по життю! Безхарактерний, безвольний «пражигатель життя!» Ну, таким мене Бог сотворив!

Тільки з якої це причини заздалегідь я нию й нию, наче карієсний зуб? Ще невідомо, чи мене цього разу взагалі притягнуть до кримінальної відповідальності. Хто зна, чи й Соломія не передумає, одного чудового дня до мене не повернеться. Вона ж однолюбка. Скромниця-законниця. Дуже тяжко їй прийдеться в діаметрально іншій іпостасі. Голову даю: не витримає вона таких випробувань. Чесна занадто, дуже відповідальна. Врешті, я ж її перший чоловік. Цей факт щось-таки значить. Син у сім'ї багато значить. Перший у сексі партнер багато значить. Жінка повинна мати одного-єдиного сексуального напарника. Інакше — все: системна помилка, збій у програмі! Світ завалиться, досить порушити це правило. А чоловік, йо-пере-се-те? Чоловік може мати й купу-купезну жінок! Він же нічого не втрачає від зміни партнерок! Нічогісінько! Хіба що стає професіоналом у любовних утіхах, всебічно розкривається як особистість! О, знову мій капосний внутрішній голос: «А може, перетворюється в «любого друга» Мопассана?» Досить іронії і самоїдства! Й так на душі, як у помийній ямі. Врешті, хіба я особисто мав щось колись проти, аби й у мене була одна-єдина жінка на все життя? Але ж не вийшло! Не вдалося! Не моя вина!

Невже? Навіть «зеки» в тюрмі визубрюють Крими-

нальний кодекс, як свідки Єгови – Біблію, а я за чотири повні десятки свідомого життя абсолютно нічому не навчився! Плив за течією доти, поки не викидало на берег. Відсапувався, відповзав у тінь, а тоді чекав на новий приплив, який підхоплював і тягнув чи горнув мене узгалі невідомо куди. Сповідував процес – мети не ставив! Журналюга я дебильний. Скільки людських проблем пройшло через мою писанину – нічого мене не навчило, не приспонукало взяти віжки власної долі у свої руки.

Та ні, я вряди-годи щось оригінальне таки робив! Ну, власне, таке, від чого всі просто тетеріли. В одинадцятому класі умовив друга напередодні першого вересня перефарбуватися на блондинів. Як же в перукарні нас тоді відмордували! Але в Олега вийшло на славу, а мій ріденький чуб став не білим, а якимось огидно брудно-жовтуватим, йо-пе-ре-се-те. Наступного ранку однокласники мені й відповідне прізвисько вліпили – Льончик-Майонез! Уже на великій перерві я з горя постригся на лисо, але прізвисько Майонез за мною все одно залишилося. Ні через десять років, ні через двадцять на зустріч з однокласниками саме через це тавро я не їздив. Заздалегідь уявляв, як мене зустрінуть: «О, мегазірка, журналіст світового масштабу Льончик-Майонез!» Це ж навіть якщо з кимсь одним зі шкільних товаришів цілком випадково на вулиці пересікався, той мене обов'язково Льончиком-Майонезом обзивав, а на вечорі шкільних друзів буде ціла зграя однокласників, ну, й дівчата, і Людка-Люська, іменем якої я свою сучку назвав, – також.

Їсти хочеться. Чим менше грошей у кишені, тим шаленіше розігрується апетит. Але насамперед мушу сплатити за послуги банку. Позичу п'ятсот гривень у консьержки в під'їзді будинку, в якому знімаю квартиру. Дасть чи ні? Я в неї ще ніколи не позичав і копійки: отже, велика ймовірність, що таки відстебне нещасну півтисячку. Опісля можна змотатися на іншу квартиру. Речі – скільки там

їх: портфель, пальто, костюм, три сорочки, халат, зимове взуття, комп'ютер – винесу, коли заступить на зміну напарниця Зої Русланівни. Але ж: чи взагалі дасть Зо-Ру грошей? У всіх інших знайомих я й так уже в боргах, як у шовках! Катастрофічно не вмю розпоряджатися фінансами. Втікають вони від мене, як вода в пісок. Треба одружуватися. Терміново треба знайти собі пару, щоб не пропасти, як бродячий пес на ярмарку! Але кому я потрібний – плішивий, спитий, розбещений, ненадійний у стосунках підстаркуватий крендель? Хіба що Ганні. Голову даю навідріз, що вона навіть заміж не вийшла, йо-пе-ре-се-те. Тільки навіщо мені ця селючка? Яка з неї вигода, яка від неї користь, куди з нею у столиці вийдеш, такою дрімучо-сільською баберою? Врешті, з її кандидатурою завжди можна почекати. Навіть якщо після шістдесяти появлюся на її порозі, – Ганна від щастя аж зомліє. Буде годувати з ложечки, піклуватися про моє безцінне здоров'ячко, в санаторії за власну пенсію відправляти. Проте навіщо квапити події? Ганна – це на далеке майбутнє, коли вже навіть сам собі не буду потрібен. Але я ще і молодий, і красивий, і здоровий! «Відносно, відносно», – зловтішно триндить і триндить мій внутрішній голос.

Тільки за що мене так покарано? Що ж я такого непоправного зробив? Доля усім дає шанс на виграшну лотерею! Невже я її навіть не придбав або загубив, або, може, й викинув із шухляди разом із різним непотребом? Життя й у мене могло скластися цілком по-людськи, йо-пе-ре-се-те! На днях зустрівся з одноклассником Костею Вихором. У Києві живе. Одружений. Трикімнатна квартира, машина, дача. Жінка працює в адміністрації президента. Запросив мене в гості. Ну, невеликі статки як на відомого в Україні журналіста газети «Дзеркало тижня». Меблі давно просять заміни. Холодильник імпортований, але, якщо не помиляюся, «беушний». Килимки на підлозі потерті. Відкоркував Костя закарпатський коньячок,

а міг би й вірменський, випили, закусили, розговорилися. Потім його малий зі школи прийшов. Ще через кілька хвилин – дві дочки: семикласниця й дев'ятикласниця. Найменший у садочку – через дві години його Костя має звідти забирати. Аж п'ятеро дітей! Багатир! Ще кілька років, поскаржився, прийдеться туго підперізуватися: старша доня, Віолетта, на платній формі навчання в медичному інституті імені Богомольця. Зате найпрестижніша спеціальність – нейрохірургія. Замахнулися! Із грязі в князі! Не міг переконати, щоб поступала на стоматологію в який-небудь обласний медичний інститут? Зубів у людини значно більше, ніж мізків.

Та й навіщо їм було розганятися аж на п'ятьох нащадків? Так уже склалося, так сталося. Умгу, сталося-склалося: на всяке ядіє єсть противоядіє. Мовив із прозорим натяком, а Костя наче сказився. Почав плести такої, що я мало вовком не завив. Мовляв, гине в абортарії всього один людський зародок – а доля всієї цивілізації змінюється на гірше. Аборт – не тільки вбивство й кримінальний злочин, а смертельна загроза жінці. Їхню сусідку Тамару чоловік-генерал заставляв по два-три рази на рік лягати в гінекологію на це діло – тепер щонеділі їздить до своєї Томи на цвинтар, осунувся, ногами шаркає, навряд чи й до пенсії дотягне, явно загнеться з причини усвідомленої вини передчасно. А ще півроку тому таким здавався героєм – впину йому не було. На всі Тамарині благання кричав, аж найближчі сусіди крізь стіни чули: «Син у нас є! Дочка є. Повний комплект!»

Запитав, як мої сімейні справи. Я хотів здуру ляпнути, що дружина Соломія – депутат Верховної Ради, але вчасно схаменувся: він же довідається, хто насправді її законний. Збрехав, що маю особняк у Вишневому, над питанням нащадка з дружиною натхненно працюємо, але поки що, на жаль, нічого не виходить. Костя взявся щиро радити взяти церковний шлюб: це безвідмовно

допомагає бездітним парам. Або всиновити чужу дитину. В інтернатах багато малюків мріють мати маму й тата.

Гарна порада! Дуже доречно! Й – головне! – вчасна!

– Давай ще по одній! – пропонує Костя. – Щоб ми були гарні, здорові, успішні й самодостатні! Щоб наші жінки нас любили!

– А куди наші від нас дінуться? Нехай краще чужі молодичі за нами оглядаються!

Навіщо тостам умовного способу дієслів, якщо все можливе вже давно було в способі дійсному? Колись я однозначно почувався розумним, вродливим, міцним і самодостатнім!.. Кругом найкращі дівчата вилися, як бджоли довкола меду. А може, як метелики біля ввімкненої електричної лампочки? Я ж їх колекціонував, умертвляв у формальдегіді своєї безсердечності, приколював булавками байдужості до встелених плюшем картонних коробок розтління. Бджіл ніхто подібним способом не колекціонує. Бджоли рятуються від таких, як я, навіть ціною власного життя. Дурило я, дурило, йо-пе-ре-се-те! Постановив собі «заіметь» 500 коханок. Для чого? З якою метою? Аби мені Пушкін снився?.. Щоб я у порівнянні з оцим пересічним Костею почувався в програті? А мій однокурсник – що, мене обскакав, щастя загнуздав? Не хотів би я його долі багатодітного батечка. Повиростають Костеві сини і дочки – де жити будуть, куди приведуть своїх наречених? Його сусід-солдафон таки має рацію: двоє дітей – найбільша розкіш, яку може собі дозволити найблагополучніша сім'я. Генерал жінку абортами зі світу звів і тепер кається? Та що ж це за напасть така – діти, яких не хочеш, не плануєш, а вони зачинаються, просяться на світ Божий без твого відомо й волі? Що, секс – це священний ритуал, яким перша-ліпша пара містично викликає майбутнє немовля, спонукає приходити у цей світ? Дурниці! Секс – окремо, любов – окремо, діти – окремо. У нас із Соломією у Харкові,

наприклад, квартири не було: я саме цим аргументував і небажання реєструвати шлюб, і нібито тимчасову відмову від дітей, Соломія протизачаткові таблетки пила, обійшлося без абортів. А могло навіть і з таблетками не обійтися! Подружка, в якій Соломія про таблетки й вициганила інформацію, завагітніла, хоч дуже ретельно, в одну й ту ж годину оті пілюлі ковтала щодня. Результат? Народилося хворе маля, тепер на ціле життя воно батькам наче камінь на шиї!.. Треба було взяти з Соломією бодай церковний шлюб. І мав би я дружину, як сонце. Й нащадка вже давно мав би. І на них обох гарував, як віл!

Весела перспектива, правда, йо-пе-ре-се-те? Ні, ні, я краще похолостякую. Дитину чоловік здатний і в свої сімдесят літ гарнющій молодичці вклепати. «А виростити дитя встигне?» – звичайно, це вже мій внутрішній голос, мій персональний інквізитор на кожну гарну думку три заіржавілі залізни контраргументи ліпить. А я стою посеред життя, як посеред високої бурхливої води: і страшно втопитися, й брести до берега прийдеться, й нікого поблизу, щоб хоч якийсь канат кинув, якусь гілку чи палицю подав. Як же мені було добре в студентські роки! Прозора водичка в потічку – по кісточки, переступити міг ту річку-невеличку або дощечкою-кладочкою скористатися. Тепер розлилася моя ріка життя на кільканадцять метрів у ширину, й вода в ній недобра, якась аж коричнева, мутна, як пиво, – напевно, у верхів'ї дощі пішли. А може, це гріхи течію життя мені так скаламутили-споганили? Аякже, гріхи! Це тільки повинь! Випадковість, ситуативна ймовірність. Я ж не посеред океану, щоб утопитися!

– Ти що, заснув, Льоньчику! Від роботи з ніг падаєш? Усі гроші не заробиш, як не намагайся! Ходімо, надворі провітришся – і кожен у свій бік: я – в дитсадок, ти – додому, у своє Вишневе!

– Якого дідька мені у Вишневе? – мало не видаю себе,

але вчасно спохоплююся. — Буду в редакції статтю додзобувати, нема часу вештатися сюди-туди, йо-пе-ре-се-те.

— А дружина як на це відреагує?

— Нормально. У нашій сім'ї демократія: де хто хоче, там і ночує, хто що хоче, те й робить.

— Краще би ви собі хоч однеєнку дитинку зробили.

— Не сци в компот, і до цього черга дійде!

— Ну, й розібрало тебе. Знав би — й не наливав...

Крашу б закуску до коньяка на стіл виставив, а не лимончик тоненько нарізаний і ледь поцукрований. Я ж на голодний шлунок двісті п'ятдесят грамів перекинув — як тут не сп'яніти?..

...На четвертому курсі викладачка англійської мови таки вліпила мені двійку на екзамені, але у відповідь на справедливе обурення погодилася відомість із оцінками сьогодні не здавати, якщо я прийду на шосту вечора: вона милосердно погоджується на перездачу. Іншими словами, якщо витягну на оцінку «добре», омріяну підвищену стипендію не втрачу. Хлопці з моєї кімнати від напівбожевільного реготу покотом лягли, як тільки дізналися, чому не зможу піти з ними за компанію ввечері на стадіон. Одні вголос масно й глумливо смакували мою роль юного коханця, інші заздрили, ще інші — тверезо прикидали «за» і «проти». Ще б пак: наближався кінець літньої сесії, тож ми заробляли стипендію не на п'ять, як під час сесії зимової, а на цілих вісім місяців. Безглуздо втрачати суттєву державну матеріальну підтримку — а підвищена стипендія тоді вже дорівнювала зарплаті будівельника — міг лише останній ідіот, яким я ніколи себе не вважав. Ясна річ, мамуська без копійки мене б не залишила, та й тато посопів би, посопів — і розщедрився б, але власні гроші — це особливі гроші. Дотації від батьків і так завжди гарантовані, проте це зовсім інша стаття бюджету. Без стипендії я залишитися не маю права. Врешті, звичайна стипендія — це норма, а підвищена — честь і гонор.

Тамуючи дрижаки, такі скупався в холодній воді – гарячу в гуртожитку вже вимкнули, дістав із шафи ще нову, з магазинною етикеткою, майку, дві години тому куплені новенькі сині плавки, кілька разів, вагаючись, міняв одна за одною мало не всі свої сорочки, поки не зупинився на тій, що нібито не потребувала прасування, й нарешті, незважаючи на тридцятиградусну спеку, натягнув випускний костюм, що його за маминими наполяганнями тато купив мені аж у Вільнюсі ще в рік закінчення школи, а тепер, після мого четвертого курсу, ця колись люксовога вдяганка виявилася і тісна в плечах, і коротка в рукавах. Давно треба іншого костюма, але в магазинах – такий ширпотреб, що я подібне, якби мені навіть доплачували, носити не збираюся. Та й скільки ж то разів на рік нормальний чоловік вифранчується, як на парад? У листопаді на день народження Льови з економічного вдягав – ніби ніде не тягнуло, не тиснуло, а зараз уже добре відчутно, що піджачок малуватий. Тоді ми в ресторані до ранку «гуділи», я прокинувся в ліжку з Валею Берендеєвою і Ксюхою Верлатко – Лєвоновими одногрупницями. Ну, що було – те з водою сплигло. Зараз мені ані до Валі, ані до Ксюхи. З ними почергово на побачення я навіть у шортах і футболці бігав. А тут потрібен фасон, відповідний рівень. Добре, ще хоч штани не зробилися куцими. Обійдуся без піджака. Правда, сорочку таки прийдеється прасувати, й що – йти у краватці, але без піджака? Так ніхто не наряджається, але... виглядає красиво, імпозантно. Розкуто, молодіжно виглядає. Ризикну. Може, нову моду започаткую?

Просидів у порожній аудиторії майже годину. Коли вже зневірився у можливості Perezдачі й вирішив повертатися в гуртожиток, із деканату прибігла секретарка й сповістила, що мене кличе до телефону якась дівчина. Пітними руками я взяв трубку, з якої трічі пролунала адреса, куди мені треба негайно з'явитися. Голос був не

Вілени Альбертівни, але сьоме чуття безпомильно підказало мені, що це саме її домашня адреса. Ватяними ногами побрів на вимушене побачення, благо, що названа вулиця виявилася поруч. Під будинком опустився на лавочку й почав гарячково мізкувати, що тепер мені робити. А раптом із роботи повернеться Віленин чоловік? А може, це розиграш? Бодай якісь три квітки годилося б купити або пляшку шампанського. Який же я йолоп! І як я маю до Вілени підступитися? Це ж не Ганна в порожній гуртожитській кімнаті! Й не розпусні Ксюха чи Валька з економічного, йо-пе-ре-се-те. Й – нема жодної гарантії, що в мене з хвилювання вдасться! А якщо не вийде? Ганьби не оберуся! Господи, чого я сюди приперся? Дамський спасенник, чи як перекладається з російської словосполучення «дамській угоднік», яким сьогодні мене вже іронічно пойменували хлопці в гуртожитку? Добре, що попереду літо, а то й це псевдо прилипло б до мене, як смола до кожуха. За літо, може, забудеться. «Льончик-Майонез не забулося», – кольнув мене під саме серце внутрішній голос. Не забулося, але ж у нашій студентській групі ніхто про Льончика-Майонеза нічого ісінько не знає. Закінчимо університет, розлетимося, й «дамській угоднік» засохне, щоб від моєї персони відпасти, як старе болото від нового кеда, йо-пе-ре-се-те.

Ні, я таки, мабуть, піду звідси геть! Ну, пропаде стипендія, – і дідько з нею! Зате хлопці не будуть кпити. Але Вілена Альбертівна махає рукою з балкона третього поверху. Назад дороги немає! Треба, Федю, треба! Тільки який я Федя? То – герой кінофільму «Операція «И» та інші пригоди Шурика!» Тому Феді така Вілена стала б подарунком, а мені виявилася випробуванням долі, від якої не втечеш і яку навіть конем не об'їдеш. Але вже чому бути, тому не минути: піднімаюся сходами, як на Еверест: мені чомусь дуже страшно, серце в п'ятах, по спині мурашки танцюють, як індіанці на галявині нав-

круги засмаженого ворога. Напевно, тепер уже я – той ритуальний канібальський обід. Але двері відчиняються – і Вілена Альбертівна одним ривком перекидає мене у вітальню. Коридор, здається, в її квартирі був, тільки я в ньому навіть не роззувся.

– Не бійся, не бійся! – пристрасно шепоче Вілена, тицяючи мені в руку презерватив, і одним рухом скидає на підлогу халатик, накинутий на голе тіло. – Ти що, ніколи цим не користувався? Дурнику, навіщо натягнув до краю? Розірветься! Не було кому тебе позбавити цноти, красунчику? Лягай, лягай, бо ще знепритомнієш!

– Сюди... ніхто.. не... зайде?..

– Ніхто й ніколи. Я двері замкнула. Врешті, перевірю. Ні, таки залишила відчиненими!.. Добре, що нагадав! Сунься до стіни, ледацюго!.. Зараз будеш сумлінно вчити англійську, щоб надалі не завалювати іспити з мого навчального предмета!

З Віленою ми натхненно любилися ціле літо. Вона аж схудла від наших зажимболів і коханології. Я ж, хоча викладався на всі сто, все-таки знаходив час і силу обережно збирати інформацію про Віленіного чоловіка Степана, якого вона називала на американський манер Стівом: актор театру й кіно, часто на гастролях, дуже талановита людина, вмів так увійти в образ, як це вдавалося хіба що Шевченковому сучасникові Михайлу Щепкіну, а з пізніших великих майстрів – Іванові Миколайчукові, Богданові Ступці. Хто я проти настільки талановитого Степана? Чому Вілена зі свого актора пилінки не здуває, а зраджує з кожним, хто не проти бодай одноденного флірту? Може, він у коханні слабак? Женило не виросло? Маленьке, як мізинний палець? Може, як у тому анекдоті: «Побачила королева гру геніального актора, передала йому пляшку шампанського і кошик найдорожчих квітів із запискою: «Приходьте до мене увечері в образі Отелло». Актор з'явився: бурхливий секс, незабутня ніч.

Через три дні — нова вистава. Знову шампанське, кошик квітів і записка від королеви: «Прийдіть до мене в образі Антонія». Актор з'явився в назначену годину: прекрасний секс, розкішна ніч. Далі — нова вистава, нова філігранно зіграна роль, шампанське, кошик із квітами і записка із запрошенням прийти до королеви в ролі Олександра Македонського. Знову неймовірний секс, фантастична ніч. Згодом — нова роль. І знову шампанське, кошик найдорожчих квітів від королеви й записка: «Прийдіть до мене у власній іпостасі!» Актор з'являється — і... повне фіаско. «Що з вами?» — шепоче королева. «Я вже три роки, як імпотент».

Цікаво глянути в очі Вілениному чоловікові. Мені, як майбутньому журналістові, таке навіть корисно, навіть на перспективу це ще як потрібно, бо журналістська праця — постійні зустрічі з непересічними людьми. Невже всі великі люди виявляються нещасливими? І наче сам собі накаркав: запитав Вілену, коли вона роздобуде мені квиток у третій ряд, щоб і я міг оцінити талант її законного. Відповіла, що хоч наступного тижня, коли трупа повернеться в Київ із закордонних вояжів.

Мені ще так ніколи з Віленою не було добре, як у той вечір, йо-пе-ре-се-те. До дванадцятої то любилися, то пили токайське винце, то бешкетували у ванні, то знов у ліжку мало не всі пози перепробували. Із неабияким жалем думав, ще день-два — і халява мені увірветься: коли чоловік в хаті, на його ліжку в придачу із благовірною красунею не дуже-то зможу претендувати. Залишився наніч, хоч раніше ніколи такої помилки не допускався. А близько третьої години ночі в двері подзвонив чоловік. Вілена захвилювалася, аж уся раптово постаріла, але взяла себе в руки, відчиняти квартиру не поквапилася й мені зриватися з ліжка й ховатися в якомусь закутку чи банальній шафі не дозволила:

— Вдавай, що спав і шойно прокинувся! Все має бути

гранично правдоподібно. Ну, коханець, ну, чоловік застукав зі своєю дружиною в ліжку. Й що тут такого? Мільйони разів у театрах обігрується. Лежи, чи не тобі сказала! Таке в нас із моїм котиком уже колись було, одного разу вийшло навіть ще пікантніше, але не бійся, до кривавої розправи не дійшло. Тільки не провокуй, не підігруй йому. Краще мовчи, сопи у дві дірки. Награється, нафантазується, втомиться – й усе всім разом і кожному зокрема обійдеться. Тільки не показуй, що боїшся. Дивися театр одного актора без емоцій. У жодному разі не підігруй! Він великий артист, у процесі натхнення в будь-яку мить здатний перейти межу. Пам'ятай про це! Ніяких експромтів!

Наївся в ту ніч я такого страху, що, Боже, спаси й помилуй! Віленин Степан виявився ще тим психопатом. І реготав, і плакав, і вірші читав, далі – гітару вхопив і дай на все горло виспівувати:

*Белий шиповнік, дікій шиповнік,
Краще садових роз.
Белюю ветку юний любовнік
Графскай жене пріньос.*

Сусіди гупають у стелю, стіни, підлогу, а цей дурило у відчинене вікно їм у відповідь кричить:

– Репетиція!

І знову за своє:

*Іх харанілі в разних магілах
Там, где старінний вал.
Как тебя звалі, юнаша мілий,
Толька шиповнік знал.*

Я розумію, що це вже не про садівника, а про мене, бо Стів із кухні приніс ножище, яким таких, як я, двох уку-

пі проштрикнути можна, почав читати монолог Гамлета, а тоді Отелло й ще якихось мені не відомих літературних ревнивців. Уже й Вілену не на жарт трусить, і надворі день біленький: якщо розбуджені театральними криками, співами й монологами сусіди не викликали міліцію посеред ночі, то тепер уже й чекати на подібну щасливу розв'язку марно. А Стів усе більше входить у раж, не грає – маніпулює почуттями своїх героїв, і ні на гран не втомлюється, зараза, від постійних перевтілень: страшна річ – натхнення! Уже мої джинси-«Wrangler» полетіли через вікно, труси й кросівки у квітнику або десь на тротуарі валяються, й футболка, махнувши короткими рукавами, як нездатними для польоту крильцями птиця ківі, внизу. Нарешті Степан з усього розмаху гепнувся у фотель – і захропів, ніби з важкого перепою:

– Тікай! – прошепотіла Вілена, а сама «Марш Радецького» Йоганна Штрауса зубами вибиває. – Тікай, бо як проснешся, – біда буде! Ти що, досі не зрозумів, що Стів тобі або мені горло перерізати в будь-яку мить міг?

– А ти? Що буде з тобою?

– Скажу Стіву, що приснилася йому моя зрада. Минулого разу повірив. Йому часто сниться, ніби грає якусь роль. Він неіснуючі театральні сюжети мало не щочі переживає.

– Псих він у тебе кончений, от що! Куди ж я, голий, піду, йо-пе-ре-се-те?..

Але Степан заворушився, спробував із заплющеними очима з фотеля піднятися, і я, на ходу стягнувши парчеву скатерть, як пробка, вискочив із Вілениної квартири. Сходами вгору піднімалися якихось двоє стареньких.

– Вілена зовсім розуму не має! – кивнув на мене дід. – Степан колись і її порішить, і котрогось із коханців.

– Йому лікуватися треба, а не в театрі ролі великих людей грати. Пам'ятаєш, як на Великдень у нашому під'їзді мене, сімдесятирічну старушенцію, до тебе при-

ревнував? Ще трохи – й забив би нас обох до смерті, якби Ліля з сьомого поверху «швидку» до свого чоловіка-алкоголика не викликала. Лікарі чомусь вирішили, що це саме їхній пацієнт розбушувався з причини білої гарячки, вкололи Степанові через рукав піджака щось таке, що він аж обпісявся, а тоді гамівну сорочку вдягли, довжелезними рукавами сповили, як ляльку, й повезли в лікарню з увімкненою сиреною.

– Як бідний хлопчина тепер додому добереться? Не грецькі часи – в тогах тепер ніхто не ходить, – зіронізував дід. – Якщо не «швидка», то міліція обов'язково причепиться, а тоді – прощайся з інститутом чи гарною роботою. Ходи, ловеласе, знайдемо тобі якусь одіж і подаруємо діряві шльопанці.

Згораючи від сорому, я погодився на таку пропозицію. Але з усього мені запропонованого шмаття вибрав тільки робочий комбінезон і старі дідові сандалі.

– Можеш нічого не повертати! – на прощання розщедрилися старі. – Ми й так збиралися викинути цей непотріб у смітник.

Я вийшов у двір, як типовий роботяга з ЖЕКу: сантехнік, муляр чи електрик. Але це тільки я себе так уявляв. Біля під'їзду гралися в класики дівчатка. Старші не покинули гри, а близнята-дошкільнята вчепилися мені в обидві руки:

– Дядечку, твої заграничні джинси і кеди забрав кривоногий Едик із першого під'їзду. Він у шостій квартирі живе. Йди, вимагай, нехай віддає, поки не продав на «блошиному» ринку. Едик усе, що краде, якщо погано лежить і ніхто не бачить, за безцінь збуває! Але ми посвідчимо, що він твої речі повизбирував у тітки Марусі під вікнами! Не посміє не віддати, якщо скажеш, що ми тебе до нього скерували! Едик – боягуз! Йому не треба, щоб знову дільничий робив шмон у його брудному лігві.

Але по своїй дорогезні джинси й інші речі гардеробу

я не пішов: соромно стало перед малечею. Та, врешті, збагнув, що вже, мабуть, увесь будинок мене в обличчя знає і прекрасно розуміє, з якої причини до Вілени вчащаю. Еге ж, *«Білий шиповник, дікій шиповник, / Краше садових роз. / Белую ветку юний любовник / Графской жене пріньос»!* Заквапився геть, щоб не по роках поінформовані близнята щось мені таке не вповіли, від чого земля під ногами загойдається. Потім гірко шкодував, що з Едиком свою пропажу не владнав за гарячими слідами: купити подібні шмотки виявилось досить непросто й дуже витратно. А так тому волоцюзі дав би трояк, а тоді пригрозив міліцією – і гроші Едик повернув би, й одяг, ще й радів би, що настільки легко відбувся.

У вересні наша студентська група зібралася в повному складі: ніхто не вмер, не одружився, з власної волі чи добровільно-примусово не покинув навчання. Відзначали ми радісну зустріч у нашій кімнаті. Засиділися до десятої вечора: негуртожитським пора вже й роз'їжджатися по домівках. Та язики від спиртного розв'язалися, й то не на жарт. Почали про початок ХХ століття, громадянську війну на Україні, Нестора Махна, перескочили на Симона Петлюру, а тоді й на Степана Бандеру. Завжди скромний і делікатний у поведженні Дмитро Яковенчук, а він у нас найбільш ерудованим, точніше, найначитанішим вважався, після енної чарчини компетентно заявив, що до цих історичних діячів можна ставитися по-різному, але без них Україна не існувала би навіть у такому коматозному стані, в якому зараз знаходиться. Мовив – і в повітрі відразу ж гостро запахло смаленим: хлопці й дівчата наче миттю протверезіли, знічено замовкли, почали прощатися, поспішно розходитися. Мені в голову стрельнуло: ось і перший кандидат у нашій групі на відрахування з університету, йо-пе-ре-се-те. Врешті, воно, може, й обійшлося би Дмитрові, адже не тридцять сьомий і навіть не сімдесятий чи вісімдесятий, а вже тисяча дев'ятсот вісім-

десять шостий рік натужно крутив педалями планети, але з прикрого збігу непереборних обставин його дурний ляп таки не минувся безкарно. А в усьому був винен отой Віленин артист! Опосередковано, але винен. Я не міг йому простити шести годин свого липкого страху. Не міг і не хотів. Яковенчук потрапив під рикошет. У мене не було жодного бажання або причини доносити. Так вийшло. Так сталося!

Коли десь в останніх числах грудня декан сповістив, що після четвертої пари треба обов'язково зайти у відділ кадрів, я й припустити не міг, що від цього візиту почнеться нова й далеко не найславніша сторінка моєї біографії. Кім Гаврилович зустрів мене мало не як «ворога народу»: мовляв, що в мене з Віленою Альбертівною, якої думки особисто я про її чоловіка, хто в нашій студентській групі найнадійніший, а з ким би я в розвідку не пішов. Питання сипалися, наче горох із дірявої торбини, через що я почав не на жарт нервувати, навіть плутатися у відповідях. Врешті, вже через якихось десять хвилин у аскетично вмебльованому кабінеті начальника відділу кадрів мені чомусь стало ще страшніше, ніж тоді, коли нас, голубків-перелюбників, застукав Віленин артист у власному родинному гніздечку і свою театральну майстерність шліфував на моїх і Вілениних нервах від третьої години ночі до мало не десятої ранку.

Мій співрозмовник, образно кажучи, то натягував віжки нашої розмови, то відпускав: нібито був на моєму боці, але водночас жорстко грав проти мене. Врешті, глибокодумно мовив: «Ніхто не знає так тебе, як гарні хлопці з КДБ», – і запросив із сусідньої кімнати з напіввідчиненими дверима чоловіка в цивільному, але з явно військовими рухами й жестами. Представивши мене майорові комітету державної безпеки, начальник відділу кадрів заквапився до ректора. Вийшов, щоб не заважати «вербовці», проте для мене жодного значення вже

не мало, чи Кім Гаврилович справді підніматиметься на третій поверх, де знаходилася університетська адміністрація, чи стоятиме поруч під дверима, щоб чути кожне слово.

«Вербовка», на жаль, пройшла успішно. Я здав і Вілену, і її прибацаного артиста, й Леру, й Толика-Дай-Списати-Супромат. Повишкрябував із своєї пам'яті якісь дрібнички, що їх при дуже великому бажанні можна було розцінювати як ознаку ненадійності такої-то особи. Здур Дмитрові слова приписав Вілениному артистові. Ще й додав, що той мріє Петлюру на сцені зіграти або Нестора Махна в якійсь кінокартині, ось тільки і першого, і другого не як ворога, а як людину, що прагнула добра своєму народові. Степана Бандеру навіть не згадував, бо нутром відчував, що за згадку про цього персонажа й сам нарвуся на величезні неприємності.

У підвечірньому парку збиралася молодь. На танцмайданчику біля вже прикрашеної новорічної ялинки на повний голос ввімкнули магнітофон, який горлав на все горло того ж таки «Садовніка», але мені чомусь здавалося, що потенційний убивця пісенних закоханих – не хто інший, а я, і за це прийдеться відповідати, якщо вчасно не зупинюся:

*Тот, хто убіл їх, тот, хто шпiонiл
Будет наказан тот.
Белiй шиповнiк, дiкiй шиповнiк
В память любви цветъот.*

Уже наступного дня мене викликали в гнітючу установу на вулиці Дзержинського і добре знайомий з учорашнього дня майор, ледь я переступив поріг його кабінету, ошелешив абсолютно незрозумілим запитанням:

– Знаєш, хто така Мата Харі? Ні? Геніальна танцівниця, а ще – першокласна повія. У ліжку з високопоставле-

ними клієнтами випитувала в них найважливіші державні і військові таємниці. Ясно?

Я перелякано похитав головою.

– Пояснюю для тупих і слабомислячих: Вілена і Лера – надалі не твого розуму діло. Це *наші* дівчата, перевірені, приручені й під постійним нашим наглядом та контролем. Щодо Вілениного актора, то рано чи пізно він таки дограється: скільки клубочок не котився б, ниточка закінчиться. Але ні він, ні Толик-Дай-Списати-Супромат ніколи нікому не говорили про Махна чи Петлюру. Ніколи нікому – отже, ти збрехав. Наполовину збрехав, бо це сказав інший хлопець. Хто, ми знаємо: у тій компанії не ти один горілочку дудлив, було вас надто багато, щоб інформація не витекла. Нашу довіру ти не виправдав, перевірку не пройшов. Вільний! Найближчим часом зустрінемося в тюремній камері.

У мене підігнулися ноги. Мало не впав навколішки перед майором, почав лебедіти, що все-все-все розповім – лише тюрми не треба. Кадебіст підсунув чистий аркуш паперу для моєї заяви про добровільну співпрацю з КДБ.

Якби я тоді знав, що цьому скаженому псу було відомо тільки те, що Яковенчук усього лише згадував Махна, Петлюру, врешті, саме так хтось у своєму доносі й перетрансформував його крамольні слова насамперед зі страху за себе, мовляв, щоб і вовк залишився ситим, і кози цілими! А я у своєму доносі дослівно написав Дмитрову промовисту фразу про те, що до Махна, Петлюри, Бандери і їм подібним унікамам можна ставитися по-різному, але без цих героїв Україна не існувала би навіть у такому коматозному стані, в якому знаходиться зараз, написав слово-в-слово й, звичайно, чого вже тут гріха таїти, власноручно наклав на шию чи не найталановитішого хлопцеві з нашого університету петлю.

– Вибирай псевдо, яким підписуватимеш свої ра-

порти. Кожного місяця маєш нас постачати свіжою інформацією. Сьогодні викладеш у найменших деталях про Дмитра Яковенчука і його неблагонадійність. Ми знаємо, що це за фрукт. Його старшого брата з Афгану в цинковій труні привезли. Незважаючи на строге попередження, особисту заборону й конвой, батьки таки ухитрилися розпечатати гріб. У старого зупинилося серце, коли побачив, як «духи» познушалися над його старшим, а Дмитрова мама опинилася в «психучці». Довелося молодшого Яковенчука, тоді ще тільки п'ятикласника, відправляти на якийсь час у школу-інтернат. Він тричі звідти тікав. До дядька, до тітки, до першої вчительки. Характер показував! Але як його стару підлікували – Дмитра залишили з мамою. Він про це не розповідав? Не скаржився? Про Афган, безглузду війну з участю СРСР, братову мученицьку смерть? Ще якимись антирадянськими своїми міркуваннями у гуртожитку з друзями не ділився?

– Ні.

– На нього великий вплив має вісімдесятирічний дід із Криворівні. У нас нема інформації, на превеликий жаль, у нас чомусь відсутні дані, що стариган служив у бандерівцях під час війни. Може, справді не служив. Але, швидше всього, таки служив, а якщо ні, – принаймні, співчував і допомагав. Западенці – потайний народ. Ти у Дмитра до найменших подробиць розізнай про діда все, що зможеш. Але дуже обережно розпитуй, завчасно не злякай пташку. Зрозумів?

– Зроблю. Дайте ще листочок – на одному рапорт не вміститься: в мене почерк розгонистий і крупний.

– Підпишешся прибраним іменем, але надалі міняти його вже не зможеш. Думай, який історичний герой тобі найбільше імпонує, щоб надалі в нас під його іменем фігурувати.

Я підписався Ярославом Мудрим. Це, напевно, було верхом нахабства, бо майор, дочитуючи до кінця мій пер-

ший донос, від реготу мало зі стільця не впав, уторопавши, на яке псевдо я наважився.

На самому початку нашого останнього семестру Дмитро Яковенчук потрапив під електричку. До нього на похорон з однокурсників-одногорупників тоді ніхто так і не поїхав – збоялися. Кожен викручувався: того зуб вимордує – талон до стоматолога взяв, у цього нирки простуджені – в лікарню треба, цей грошей на дорогу не має, інший ние, що пропуски прийдеться відробляти. Я з КДБ отримав завдання загітувати однокурсників на Дмитрів похорон, але тільки даремно витратив час. А Костя Вихор, напевно, запідозрив причину моєї агітації, тож перед усіма однокурсниками мене виставив дурнем:

– Чому сам не їдеш, якщо інших так наполегливо підмовляєш? Ти з Дмитром від першого курсу в одній кімнаті жив!

– Якщо ніхто не їде – я також пас! Буду сам-один пертися аж на край світу, йо-пе-ре-се-те! Але з ким-небудь поїхав би обов'язково. Дмитрові друзі – називаються!

Ніхто на моє дорікання не зреагував і словечком. Група інтуїтивно відчувала, що поміж нами несподівано щось змінилося на гірше й навіть на набагато гірше: хтось один чи двоє, чи троє вже червиві, ненадійні. Я втішав себе думками, що в державі мусить бути порядок, нагляд за некерованими елементами завжди потрібний, і такі, як я, – також, бо диктатура пролетаріату існує й досі, інакше давно виник би державний переворот. Навіть хотів цими міркуваннями поділитися зі знайомим майором, але згадав його погрозу побачитися зі мною в тюремній камері – й передумав: не варто дратувати людожера.

Через місяць мене знову викликали в комітет державної безпеки на Дзержинського і в касі виплатили 25 карбованців за сумлінно виконане завдання. Тієї першої фіолетової двадцятип'ятки я довго не міг позбутися: то в магазині здачі не виявлялося, то продавець придив-

лявся, наче до підроблених грошей, хмикав, повертав назад і радив у банку злощасну купюру розміняти, а тоді вже й приходили за пивом чи хлібом. Навіть у біблійного Іуди тридцять срібляків узяли, а в мене – ні! З горя купив за ту двадцятип'ятку нерозпечатану пачку білетів – і не виграв на жодну з п'ятдесяти лотерей навіть залізного рубля. Хіба існує на світі справедливість?..

Зоя Русланівна грошей мені не позичила. Навіть пояснювати не стала, чому. Таким тоном мовила «Ні», що я взагалі пошкодував, навіщо на цю стару мавпу надіявся! Отже, ще два дні без копійчки в кишені. Й хто знає, чи зарплата в понеділок прийде – у казначействі в цей день завжди якісь звірки фінансових документів: ще ніколи гроші в понеділок мені на рахунок не поступали. Зате з банку прийшла свіжа есемеска, що на мене будуть накладені штрафні санкції, якщо сьогодні до 18.00 не надійде абонплата за користування кредитом. Я аж упрів. Ну, я що – з-під землі викопую ту нібито й мізерну суму, яка, проте, зростатиме втричі за кожен протермінований день? Мої думки заметалися в голові, як шойно поневолена пантера в залізній клітці. Я перебрав добру півсотню прізвищ і не знайшов жодної людини, до якої міг звернутися з проханням позичити грошей.

Чому не міг би? Якщо Соломія ще зберегла свій старий телефонний номер, півтисячі гривень вона зобов'язана мені дати! Гудки почулися, але трубку не брав ніхто. Може, це телефонний номер уже якоїсь двірнички, прибиральниці чи бомжа, йо-пе-ре-се-те? Вкотре наполегливо решетував у пам'яті хоч трохи грошовитих і совісних знайомих – результат нульовий. Ще раз набрав Соломіїн номер – ані гу-гу!

– Чому калікуєш? – почув позад себе співчутливий знайомий голос. – Болить колінний суглоб? Міняти на штучний – дорога забаганка. Мій шеф поміняв, а тепер із таким скрипом ходить, як робот-термінатор.

— Костя! Привіт, Вихор! Який суглоб? Утомився — весь день на ногах. Як воно в нас виходить: то роками не бачимося, то вже другий день підряд розминутися не можемо! Кавою не пригостиш? У мене гроші вкрали.

— Кавою не пригощу, бо двома чашечками не обійдемося, і з твоєї подачі у забігайлівці назамовляємо такого, що півзарплати хвостом мелькне, а в нашій сім'ї тепер строгий ліміт на забаганки — кожную копійчку відкладаємо на Віолеттине навчання. Але вдома є сякий-такий обід: правда, пісний борщ і гречана каша з печінковою підливою, бо вранці діти печінку зі сковорідки вже повиловлювали й з'їли. Ну, чому насупився? Для тебе знайду ще й розчинну каву. Й чарчину горілки! У холодильнику для несподіваних гостей має бути принаймні зо півпляшки.

Ми знову засиділися з колишнім однокашником мало не до шостої вечора, поки господареві не прийшлося квапитися в дитсадок за своїм найменшим. Перетерли всі теми, згадали однокурсників і знайомих, навіть Ганну зі спеціальності «Вчитель молодших класів», яка до нашої студентської групи мала таке відношення, як дишло до «Мерседеса».

— Директорує Ганна в найкращій київській приватній гімназії. Така поважна дама, з начальницькими замашками й манерами! Ти би навіть її не впізнав! Розкішна жінка! Я жартома запитав: «Как амурние делішки, как радимие детішки?», — але вона чомусь лише гірко посміхнулася, а тоді аж із ледве тамованим відчаєм мовила, що їй не до власної сім'ї: має цілу школу дітей, загалом — більше тисячі. Отже, заміж так і не вийшла. І розумом, і красою, а тепер ще й престижною посадою не обділена — лише жіночого щастя Бог не дає.

— Що ти нюні розпускаєш над Ганниною долею? Захотіла б лише — захомутала б щонайменше якогось передового вчителя-методиста, йо-пе-ре-се-те. Значить, їй і самій гарно живеться, що до сих пір не виходить заміж.

– Ну, знаєш, не верзи дурниць: є серед людей птахи-підранки, є однолюби!

– Це, приміром, як ти зі своєю Даркою? – Костикова згадка про Ганну з педфаку мене розізлила не на жарт, і я почав відчувати, що втриматися, аби не наобразити колишнього однокурсника, не зможу. – Який ти наївний! А спробував би одну бабу, другу, третю – й відчув, які на смак різні делікатеси у різних ресторанах! Вони ж і глибокі, й мілкі, і широкі, й вузькі, йо-пе-ре-се-те. Двох однакових трудно запопасти. Правда, жінки відчують, коли в них дублерка з'являється. Уяви, навіть ім'ям суперниці ще не промовився, а вони вже тактильно вловлюють твої промахи: не там потис, не туди поліз – не той смак любові!

– Цить, навіжений: діти в хаті!

– Нехай запозичують життєвий досвід у дяді Льоні! Тоді в їхній квартирі не буде «беушних» телевізора чи холодильника й протисненого дупами мало не до підлоги дивана, якому сто літ в обід!

– Вставай, одягайся – і стрімголов на вихід: зараз моя Дарка прийде. Твої гостини їй дуже не подобаються.

– Хто така твоя Дарка, йо-пе-ре-се-те? Першосортне цабе європейського масштабу? Велика людина? Писана красуня? Досі носом шморгає? Пригадуєш, як викладач філософії їй сказав: «Дарко, видуй шмарклі й коло дошки не гундось!»

– Замовкни! У Дарки кільканадцять років був гайморит. Це захворювання дуже погано лікується. Тричі на курорт відправляв: і в Крим, і в Чорногорію, і в Єгипет. Зараз уже трохи залікували хворобу, але остаточно не вилікували, зате носові пазухи чисті, майже не потворять голос.

– Ха-ха-ха, п'ятеро дітей – і чотири рази на курорті, йо-пе-ре-се-те! – після мого іронічного висновку Костя пити уже не захотів, але я ще й ще підливав горілочку у свою чарочку, бо який смисл на дні пляшки останні

ковтки aqua vita на сльози собі чи господареві залишати.

– Підривайся з фотеля, рушаймо на свіже повітря!

– А ти пошли котрусь із дочок за братиком-Кіндра-тиком.

– Мого сина звати Віктор!

– Хіба не все одно? Віктор – Гектор, вуличний інспектор! А мене вже розібрало, я би навіть переночував у тебе. Може, позичиш яку сотнягу-другу, йо-пе-ре-се-те?

– Ночуватимеш у себе вдома. Грошей не дам.

– Ну-ну-ну, не сердься! Що, вже більше ніколи не запросиш мене в гості? Огидний тобі, тому що правду кажу?

– Твоя правда, як в око петарда!

Ми вийшли у двір. Я розізлився не на жарт. Сталось, як-то кажуть: люблю тебе і поважаю – беру за хвіст і ви-ряджаю!

– Дурень ти, Костю! Якщо Ганька самотня і настільки любові спрагла, міг би з нею шури-мури закрутити, йо-пе-ре-се-те!

– Слухай, Казанова, твій бруднючий рецепт щастя мені не підходить. Ще один раз про мою Дарку чи Ганну з педфаку погано відізвешся, так тобі в дюндель вріжу, що й ногами вкриєшся! Думаєш, усім засліпило й закла-ло? А ти один – білий і пухнастий? Таж наші дівчата ще за гарячими слідами твоєї авантюри подейкували: в тебе з нею щось було. «Негарно закінчилося», – в один голос твердили.

– Ха-ха-ха! Приший-кобилі-хвіст! Мене тоді на-розхват перші красуні й модниці з економічного, юри-дичного й нашого факультету розхапували. Вілена Аль-бертівна через кохання до моєї персони мало не віша-лась, – уже забув? Став би я воловодитися у свої найкра-щі юні літа з якоюсь селючкою з педфаку!

– Погана ти людина, Льончику! Дуже погана. Щось маєш у собі від глистяка чи мокриці. Гидотно смердить від тебе, образно кажучи. Визнай правду, термін давності

вже збіг, ніхто до криміналу тебе притягнути не зможе, — часом не ти став призвідцею Дмитрової смерті?

— Мудруй, та не перемудрувай! Вдруге підряд у гості мене запросив, отже, за мої журналістські напрацювання поважаєш, — і таке городиш!

— Статті статтями, ніхто й не сумнівається, що ти спец: мене легко переплюнеш! А ось як людина ти не той, власне, навіть аж ніяк не дуже. Про таких у нашій редакції кажуть: токсичний чоловічок, навколо завжди виникає мертва зона. Тож не грай ображеного — слухай, бо надалі вже й зустрічатися не будемо: переходь на інший бік вулиці, як мене здалеку побачиш, а я це ж саме робитиму, якщо тебе в натовпі заздалегідь упізнаю. Недавно мені прийшлося розмовляти з мамою Дмитра Яковенчука. Вона віку при монастирі доживає. Прохопилася, що в останній день свого життя син двічі повертався, щоб з нею попрощатися, ну, й не втримався, висловив матері свої припущення, хто його міг здати кадебістам. Я усіх однокурсників про це перепитав, а тебе вирішив не чіпати, бо й так зрозумів, хто зробився сексотом. Дмитро сказав своїй мамі, що пєсиголовці взялися його дуже сильно нагинати, але він на нікого доноси писати не зможе. Поставили перед вибором: або тюрма, або доноси, — Дмитро, як бачиш, знайшов оптимальний вихід із патової ситуації. Мама спочатку не зрозуміла, на що саме їй доведений до відчаю син натякає, а коли вже його не стало, почала в пам'яті прокручувати всі Дмитрові припущення. Каже, в чернецтві мирські проблеми залишаються за порогом обителі, а вона одного-єдиного бажання, дуже гріховного, пересилити не може: просить Бога, щоб хоч в останній свій день змогла у донощиків безсоромні очі глянути, у твою свинячу пику плюнути!

Як же я втівав від Кості, від його останніх, кинутих уже мені далеко вслід недобрих слів! Хто він такий, той несповна розуму багатодітний мудац Костя Вихор, щоб

мене судити, йо-пе-ре-се-те? Він у моїй шкурі коли-небудь жив?! Три дні перед зарплатою крихти хліба в роті не мав?

Вдома набирав і набирав Соломіїн номер, гудки йшли, але трубки ніхто не піднімав. Випробовує силу моєї волі? Ха-ха, та я додзвонюся, хоч би тиждень прийшлося телефон з долоні не випускати! Мені грошей треба, а не любові! Коли ж, нарешті, мобільник завібував, мене мало не до стелі підкинуло: Соломія! Але телефонували з банку. Та пішли ви собачими стежками зі своїми боргами, йо-пе-ре-се-те! Пеня, то пеня! Знову даремно набирав і набирав Соломіїн номер. Курва продажна! Позарилась на грошовий мішок свого мільйонера... Що їй та п'ятисотка? Кишенькові гроші! А я тут пропадаю через такий мізерний мізер! Біля сьомої мобільник-дебільник знову дав знати, що комусь мене спотребилося. Вискочив із ванни, на ходу обтираючись від мила власними трусами. Дзвонив слідчий. Завтра о десятій годині чекає мене у відділенні. Пора закінчувати мою справу, а то його по голівці не поглядять.

Його всього лише не поглядять, а мене посадять! Отой поки що нерозгаданий мною як психотип слідчий боїться маленьких неприємностей, а я тепер через його дзвінок усю ніч заснути не зможу. Йї випити нема що, і грошей катма, щоб купити бодай чверточку й хоч розслабитися, відсунутися від цього всього, що мені раптом на голову звалилося.

Але перед ранком я таки заснув. І приснився мені дід у каптурі, йо-пе-ре-се-те. Почав із якоїсь радості вимагати, щоб я згадав назву села, звідки був родом Яковенчук. Примахався, як божевільний: згадаєш – будеш жити, ні – залишилося тобі три дні топтати ряст. Я щосили напружував пам'ять, а згадати не міг. Знав, що назва пов'язана з дубами: Дубці, Стародуби, Дуба, Дубище... Називав наугад, а гість заперечливо хитав головою. Врешті,

мені урвався терпець, я зозла накинувся на діда, зірвав каптур, а під ним виявилася ще одна накидка. Я здер зі старого й ту – під нею інша, а під тією ще інша, й шоразу колір чергового дідового капюшона все темніший і темніший. Довго зривав, аж руки затерпли. Коли зірвав останній, чорний каптур, виявилось, що під ним голови нема. Тільки регіт – і порожнеча. Сатанинський мото-рошний регіт із тієї безодні. А проснувся – відразу ж пригадалося: Дмитро не раз виспівував коломийку, що він із села Діброва коло Станіславава. Правда, любив нас, хлопців, але тільки – хлопців, не дівчат, жартома частувати сороміцькими коломийками: «Ой дівчино, дівчинонько, дівчино-моргулько, ти би мені не далася, якби не мій вуйко!» Зустрічався з Оленкою М'ятною з худграфу. Така у них любов була – увесь університет заздрил. Але, напевно, Дмитрів «вуйко» не дуже квапив любовні події. Врешті, я особисто переконався, що Олена була незаймана до мене, коли на п'ятому курсі наша група святкувала день народження котроїсь із дівчат у триста тридцять третій кімнаті, а М'ятна виявилася шкільною подругою тієї нашої одноклассниці й принесла їй у подарунок великого рудого ведмеда. Надворі стояла зима, неймовірно красива зима, сніжна, рідкісно пухнаста, в міру холодна і в міру тепла. Ми вийшли усією компанією з вхідних дверей гуртожитку прямо у фіолетово-біло-золотий вечір. Ніколи не думав, що ці настільки контрастні кольори можуть творити таку суголосність! Гуляли парком, казилися, кидалися сніжками. Потім ми з Оленкою відстали від інших, чомусь почали розмову про те, яким хорошим хлопцем був її Дмитро. М'ятна плакала – я втішав. Не можу сказати, що я її згвалтував, але й не буду твердити, що не зробив цього. На мене щось найшло. Просто найшло на мене! Я близькості з М'ятною свідомо не прагнув! Думаю, в усьому винен отой пухнастий сніг. І фіолетово-білий вечір. І золота від ліхтарів зима.

Досі шкодую, що Олена категорично не захотіла зі мною підтримувати стосунки надалі, чомусь навіть перевелася в інший університет у сусідню область. Ну добре, добре, я – свиня, а що ж такого грішного зробила Оленка у ставленні до Дмитра, йо-пе-ре-се-те? Заплямила чисту пам'ять про нього? Зрадила їхнє неземне кохання? Абсурд! Живий, як кажуть, про живе гадає. Але у своєму щоденнику про Оленку М'ятну я не написав ні слова. Наче її не було. Або в тому засніженому парку між нами нічого не сталося. Або відбулося не з нами. Завжди трохи аж моторошно ставало, коли пробував «прокрутити» для себе, як це я робив не раз й не двічі стосовно інших дівчат, отих кілька хвилин фізичного поєднання, бо сказати «злягання» – язик не повертається, і кожного разу не вдавалося зробити. Голова чомусь моментально ставала свинцевою, наче з важкого перепою, руки в'яли, почувався розбитим і кволим, як напівздохле курча. Може, Дмитро з того світу на мене якись чари насилав? Ха-ха-ха! Звідти не приходять. Але та любов на снігу в нічному парку виявилася особливою: такими дивовижними були враження, просто, чесно кажучи, неймовірними, єдиними аж такої амплітуди у моєму житті! Багато разів хотів їх повторити, пережити подібне ще раз, але завжди щось мало не містичне заважало: то снігу не було, то не було з ким, то не було де.

Врешті, змінився я після Оленки М'ятної не в кращий бік. Ні з ким надалі вже не мав жодного бажання цілуватись. Уникав цього й тоді, коли фізично кохався не з однією пасією. Та якою там пасією? Точніше й усього лише – з черговою партнеркою, що мені не відмовила в близькості. Навіть відчув, що нікого вже не зможу полюбити навіть так, як у студентські роки любив Леру з юрфаку. Невже це правда, що не тільки чоловіча сила вичерпується, але й що просто любити, навіть не тілесним і не розділеним почуттям володіти, люди можуть

лише певну кількість разів, бо такі існує ліміт на любовну енергію? Іншими словами, любився-любився, кохав-кохав – і став дерев'яним у власних почуттях чи емоціях? Мабуть, зі мною саме так і вийшло. Але ж не зробивсь я імпотентом! Я ще го-го-го! Жеребець нівроку!..

Голився наче на свій похорон, довго й ретельно. Прокляту малолітку згадував найостаннішими словами. Також мені новітня Лоліта з повісті Володимира Набокова! Дурень я, дурень, що її не трахнув. Усе одно прийдесться відповідати: який же кайф упіймав би хоч наостанку! Майже два роки прожив-прокантував без сексу, аж ядра ночами нили, як запломбований зуб із усередині недобитим навіть миш'яком нервом, – а тут узяв і стримався, пожалів: дитя нерозумне, йо-пе-ре-се-те! «Стримався! Ха-ха-ха! – давиться сміхом мій внутрішній голос. – Пожалів! Ой людоньки, ой тримайте мене, ой дайте якусь насінину заткати дірочку, бо впісяюся!» Зараза! Коли ти вже замовкнеш? «Два роки! – не вгаває опонент. – А Настя? А Вероніка?» Ніби не знає, що Настя своїм вічним: «Вважай! Вважай-вважай-вважай, я тебе благаю!» – мені під час кульмінаційного моменту псувала увесь кайф. Я трахався з нею, бо в той момент не мав з ким іншим спати, поиняв? А ось Вероніка – це клас! Тобто спочатку було все за найвищим розрядом. Її мінети – мінети мінетів, хоч передні зуби в дівулі вирости мало не у два ряди, тобто були так нерівно нагромаджені один на одного, що Тарик Чупренко за чаркою мене якось запитав: «А ти не боїшся?» Не боявся. Принаймні, до пори до часу, Тарасе, таки не боявся. Був переконаний, що ніяка дурна мисля в її розпелеханій макітрі не ночує. А ще мені дуже подобалося, коли Вероніка торкалася блискучої мордочки мого коника своїми віями. Від тих дотиків я несамовитів! Проте ця вигадниця довбана мене таки довела до біди. Кожного разу якісь новенькі ігриська в ліжку придумувала і я розкошував у її фантазіях, поки не ляпнула:

«А можна, я тебе вкушу? Ну, за твій...» Я моментально згадав Тарасові слова перестороги й аж відскочив до стіни. Вероніка засміялася, більше не наполягала, гралася моїм коником, наче кицька живою рибиною на березі річки — й раптом, йо-пе-ре-се-те! Запхала в дірочку свою шпильку-невидимку з волосся! Сталося щось страшне! Я качався по ліжку, повзав по кімнаті, стогнав і вив! Добре, що ця курвега не втекла, а таки з власної ініціативи викликала «швидку» й лікарям усе пояснила, бо з мене від болю вони й слова не витягли б. У травмпункті сказали, що я таки в сорочці народився: моя партнерка ту злощасну шпильку ввіпхала не гострими кінцями вперед, а тупим боком. Після цього з Веронікою ми розійшлися безповоротно й назавжди. Я навіть почав нав'язливо боятися жінок, як наш кастрований кіт сусідської кішечки! З величезними труднощами пересилив свої страхи, знову привів до себе на квартиру Настю з її неодмінним: «Вважай! Вважай-вважай-вважай!», — щоб бодай переконатися, чи не все ще втрачено! Але й Настя *ушла в туман, укрилась тучкай*: не довго думаючи, зібралася на заробітки в Бельгію якогось паралітика доглядати! З її поспішним від'їздом у мене почався піст, набагато триваліший, аніж Великодній. Яюсь давав собі раду, але самообслуговування прирівнювалося до того, як медіум Кашпіровський годував людей по телевізору.

...Коли тільки затягнув дурне дівча у свою квартиру, мій мозок просто закипів, наче ввімкнутий у розетку електрочайник, у якому води всього на два пальці. Мені закортіло тій малолітній хвойдочці зробити комплімент, щоб далі все скоїлося за спільною згодою: «Пусти мого горобчика у своє гніздечко!» Ага, горобчик, — голоший грифище! Та й гніздечка у її літа, мабуть, ще не намощено: груденята під платтячком жодним контуром не позначалися, навряд, чи й оволосявіння між тонкими й рівними, як палочки, ноженятами було би присутне!..

Витяг із шухляди свій донжуанський щоденник: прийдеться палити, речовий доказ. А може, доказ того, що я дітьми ніколи не цікавився: моїми партнерками завжди ставали виїмково дорослі жінки! Ні, нищити щоденникових записів не буду, навіть прихоплю з собою. Напевно, слідчий захоче переглянути, перечитати, щоб до нього, нарешті, дійшло, що ніякий я не педофіл!

А загалом, що мені з собою в СІЗО брати? Рушник, зубну щітку, мило, тапочки... Тьху, це ж беруть у відрядження! Змінну пару білизни, паспорт, щоденник, журналістське посвідчення, Біблію, з якою тиждень тому мені нав'язалися свідки Єгови, — ось тільки де вона? Щоб знайти яку-небудь річ у цьому хронічному творчому бедламі, треба всю квартиру догори дригом перевернути. Обійдуся без Біблії, не такий уже й грішник! Проте до десятої ще цілих дві години. Можна до Соломії зателефонувати! Проте до чорта рогатого вона тепер мені здалася разом із моєю банківською заборгованістю? Все одно віднині буду на повному державному утриманні, «все включено», як на турецьких курортах! Ні, таки дзенькну!

Соломія озвалася! Я хотів по-людськи, по-хорошому, а вона й слова не дала сказати:

— Не телефонуй мені більше, інакше будеш мати справу з моїм адвокатом. Чому взяла трубку? Щоб відповісти на всі запитання, які ти сумлінно підготував, але не виголосив з тієї причини, що я узагалі не хочу їх чути. Твій шантаж ні до чого хорошого чи поганого не призведе: чоловікові я все давним-давно розповіла, гроші за кредит виплатила ще до знайомства з ним і нашого одруження. Повертатися не збираюся нізашо й ніколи: краще на той світ, аніж до тебе. Я вагітна, отже, нервувати мене дуже небажано. Грошей не дам. Ані копійчки. Рятувати з допомогою депутатського мандата не буду. Навіть від гільйотини — не буду. Мати за людину не збираюся також. Ще раз обізвешся, висловиш найменші претензії — надалі

тебе буде складати годинниковий майстер. Це в кращому випадку. В гіршому – тебе шукатимуть, але вже ніколи й ніде не знайдуть. Це не погроза, а попередження. У мене все.

Я заревів, як бик. Соломія що – телепатка, йо-пе-ре-се-те? Здатна мої думки читати? Щоб вона не розродилася, щоб каліку народила! Я відсиджу в тюрмі, вийду і її заріжу! «Ха-ха-ха! – не витримав внутрішній голос. – Вишел Ленін із падвала, винял ніжик із кармана: «Буду резать, буду біть, нада срочна суп варить!». Охопивши голову руками, повалився на застелене ліжко в костюмі й черевиках. А якщо я нікуди не піду – вони що, пришлють по мене наряд нової поліції, двері виламають? У «Вечірніх новинах» цей сюжет покажуть із відповідними коментарями? Ні, краще добровільно з'явитися, ніж на такий глум наражатися! «А ти не псих! – озвався внутрішній голос. – Ти – злочинець зі стажем. Признайся, у десятому класі намагався Люську виманити на дах не для того, щоб разом із нею зіскочити в безодню, а для того, аби підло турнути її вниз. Тоді й помстився б, і нічого би тобі не було, йо-пе-ре-се-те: нещасний випадок – і крапка, й ніхто з однокласників не сміявся би вже з твоєї нерозділеної любові, бо це ще треба додуматись, що ви удвох робили на тій верхотурі: вірші читали, місто споглядали, зорі лічили, цілувалися, а ще – нікому й ніколи вже тобою облюбована красуня не дісталася б, ревнувати надалі взагалі не приходилося б!» Я мало не кинувся з кулаками... на білу стіну: мій в'їдливий опонент, як завжди, виявився недосяжним.

Залишив господині записку, що проживання в її квартирі достроково припиняю, отже, й платити нічого не збираюся, нехай навзамін бере комп'ютер. Замкнув двері й вирішив, аби остаточно втамувати хвилювання, спуститися з восьмого поверху пішки, а ключ віддати консьержці. На шостому поверсі хтось уже ретельно затер

«малюнки первісних людей». Звичайно, ще можна вгадати, де і що було намальовано, а що написано, але для цього треба було раніше хоч краєм ока споглянути оті мальовидла, тобто бачити оригінали. Я ж у той злочасний вечір плівся сходами вгору, бо ліфт чомусь не працював, і застукав на гарячому трьох дівчаток, які вже встигли всі стіни на сходових клітках стіни п'ятого і шостого поверхів розмалювати здоровенними фалосами, вульгарними написами, серед яких переважало слово «член». Дві втекли, а третю малявку я зловив, ще на сходах почав їй читати нотації, соромити, картати і силою зтягнув до себе в квартиру. Спочатку думав: накричу – й відпущу. Але перед очима стояла дика сцена: дівчинка – дівчинка! – висолопивши язичок, натхненно малює мошонку, у ній – яечка, а далі пеніс і особливо старанно – головку. Правда, всі фалоси на дитячих малюнках показували пів на шосту. Якби це малювали хлопчики, навіть ровесники цих малих поганок, година була б іншою: якщо не дванадцята, то без п'яти перша – точно! Упіймана дівчинка шалено виривалася, двічі боляче вкусила мене за руку. Не кричала, тільки сльози котилися по обличчі, як горох, і скімлила, як сліпе цуценя, коли йому не вдається знайти свою собачу маму. Звичайно, була перелякана до півсмерті. Почав лагідно їй вичитувати, що для того, аби щось малювати, треба мати про цей предмет бодай елементарне уявлення! Та як тільки взявся розщипати пасок, у двері квартири задзвонили так, наче наш будинок уже горів-палав або на нього падала щонайменше нейтронна бомба, йо-пе-ре-се-те. Зрозуміло, що негайно не відчинити означало нарватися на величезні неприємності. Я зорієнтувався на ходу і, голосно вичитуючи шмакодавці за її наскельні малюнки, щоб це почули насамперед ті, що за дверима, не гаючи ні хвилини, відчинив квартиру й штовхнув дівча в розкриті обійми її аж біло-сірого, як останній сніг на полях, батька в поліцейській формі

й з револьвером у руках. Саме він мені так погрожував, аж заїкався, викликав наряд, склали протокол, і я вже думав, що на цьому все й закінчиться, адже дитина сама підтвердила, що дядя всього лише сварив її за зіпсований ремонт на стінах. Проте батько наполягав, щоб обов'язково написали, що в мене пасок на штанах був розстебнутий! Коли таке було? Чим він таке зможе довести? Сам поліз битися, губу й ніс мені розквасив, ми здорово пошарпалися, сорочка зі штанів мені справді трохи вилізла, але щоб пасок був розстебнутий! Я вперся й не зізнався попри величезний пресинг, навіть у акті власноручно написав, що про пасок – наклеп!

І ось – викликають у відділення втретє і, як сказав слідчий, востаннє. Значить, малолітка змінила показання. Її, нарешті, навчили, що має казати. Буде СІЗО, буде суд. Може, й оправдають, але в СІЗО мною потішаються. Давно наслуханий, що там із гвалтівниками дурних малоліток «матюрі зеки» роблять. Жаль комп'ютера, за жирно господині квартири таку дорогу річ залишати, йо-пе-ре-се-те. Я ж заборгував усього за якихось неповні два місяці проживання! Відвезти б комусь на зберігання хоча найцінніші свої речі. Мені великий термін не дадуть! Скоріше всього, отримаю лише умовно. І пальто зимове дороге, й взуття – шикарне. Чому все моє добро має пропадати? Але куди, куди його діти, йо-пе-ре-се-те?

Татана! Ну, як я міг забути про Татану? Працювала в столичному журналі, де я втримався всього два тижні: аврал страшний, справжня сокодавка, нерви на межі. Співробітники встигли просвітити, що в радянські часи ця худенька й маленька жінка, ну, справжній горобець, а не людська істота, була помічником-секретаркою головного редактора й навіть перекладачем з англійської, коли в журнал приїжджали іноземні гості. Потім почалися зміни за змінами, прийшло інше начальство, дівчину понизили до кур'єра, а перед самою пенсією запропо-

нували всього лише місце прибиральниці. Звали її, здається, Тетяною, але чомусь прилипло оте Татана й ніхто уже по-іншому й не кликав. А ще з невідомої причини всі зверталися до Татани на «ти», навіть я, хоча лише два дні тому влаштувався на роботу й прибиральниця мені ледь не в матері годилася. Катастрофічно не вміла відповідати злом на зло. Її вихованість і делікатність у поводженні постійно смішила й бісила — не вражала. Всі її тлумили, а Татана у відповідь нікому кривди не чинила, навіть не плакала, якщо й допікали до живого, лише знічено посміхалася. Я ще тоді думав: оця стара Татана — живий символ типової жіночої прози, себто уособлення життя дурних бабів, які в юні роки мріють про принца, в молодості намагаються зробити людиною першого-ліпшого хама, за якого вдалося — це якщо тільки вдалося! — вискочити заміж, а на старості літ гордяться тим, що нічию сім'ю не розбили, нічийого батька від дітей не вкрали. Татана безвідмовна, вона з радістю візьме на зберегання моє барахло! Пильнуватиме, як зіницю ока. Та найголовніше: не привласнить, поверне за першою моєю вимогою! Тільки чи я раптом не стер Татанин телефон? Є, є дорожочинний номер! Ура, врятований!

Нахабно брешу, що банкомат ковтнув мою картку саме нині, коли зібрався переїжджати на іншу квартиру з попередньої, господарі якої вже мої речі за поріг виставили, а тепер навіть за таксі заплатити нічим. Так-так, нехай вона бере машину і приїжджає. Диктую адресу, вже диктую! Гроші на днях віддам, ось тільки вироблю в банку нову карточку, а мої речі нехай у неї полежать — я ж довіряю своє майно дуже надійній людині. Так, чекаю з нетерпінням. Уже зношу речі в під'їзд! Фу-у! «Без лоха і жисть плаха!» Вертаюся в квартиру. Переписую записку господині помешкання, але забираю листочок з собою. Передам консьержкою разом з ключами, щоб та дурепа не запідозрила, що я втікаю, не розраховувшись, а то ще

міліцію викличе. Це ж одне: вийти з одним портфеликом у руках, а зовсім інше — серед білого дня винести з квартири всі власні речі!

На прийом до слідчого я запізнився на цілих п'ятнадцять хвилин. І справа була не лише в екстренній евакуації мого майна в таксі, яким приїхала моя підстаркувата рятівниця, а насамперед у тому, що несподівано запіпикала рятівна есемеска про зарплату. У Татани очі на лоба полізли, коли банкомат у її присутності повернув мені картку, яку нібито ковтнув ще вранці! «Ловкасть рук і нікакова мошеннічства!» Я зняв усе, що міг із рахунку зняти, хоч, як завжди, цілих три гривні залишилися недоступними, бо ж видається лише сума, кратна п'яти. Фактично, й усю зарплату я також вручив Татані на зберігання: мені й однієї сотні на перших порах вистачить, нічого тюремне шобло своїми кровними підгодовувати! Ну, а за таксі, будемо вважати, я їй просто забув повернути, скільки там отих Татаниних витрат!

Тихенько постукав і ввійшов у кабінет слідчого, відчуваючи: хвилююся так, що піт градом тече по спині й навіть мої шкарпетки мокрі, — а слідак підхопився з-за столу й з простягнутою для вітання рукою рушив мені назустріч, як біблійний батько до блудного сина. Я отерів: що сталося?

— Вибачте, що прийшлося пережити кілька неприємних діб. Із вас знято будь-які підозри. Поліції вдалося розшукали винного у згвалтуванні й убивстві в ліфті вашого будинку десятирічної дівчинки. Загнаний у глухий кут нашими доказами й судово-медичною експертизою, злочинець уже в усьому письмово зізнався.

— Належну компенсацію мені начислять?

— Яку компенсацію? За що? Ви ж у тюрмі й одного дня не просиділи безневинно! Люди, а на жаль, і таке трапляється, цілими роками строгого ув'язнення чужі гріхи

спокутують всього лише за те, що випадково опинилися не в тому місці і не в той час!

– Мене чужі гріхи не цікавлять. Я про вашу некомпетентність, удар по репутації відомого в Україні журналіста.

– Навіщо перебільшувати? Не така вже некомпетентність, не такий удар і вже точно – не настільки відомий журналіст, яким, приміром, був Гонгадзе. Не женіть пургу, а то почнемо по-справжньому копати – й на вас що-небудь, але обов'язково нариємо. Тоді оце все гамузом, що ви в останній тиждень пережили, виявиться дріб'язком у порівнянні зі справжніми неприємностями. Ми ж не сиділи, склавши руки: шерстили вздовж і впоперек вашу біографію. Тож мушу сповістити, що вам добре відома хвойда з Дніпропетровська вже за ґратами. Наркотики, торгівля людьми. Пришиємо вам опосередковану причетність до її кримінальної діяльності. Це при належному бажанні зробити настільки легко, як два пальці обпісяти. Христина з радістю все підтвердить. Без жодного тиску здала добрий десяток дурнів, обклепала й невинних, і про «бідного гусара» не забула замовити словечко, себто про вас. Ну? Будемо *лахматить бабушку*?

– Подумаю.

– Краще давайте так: я пропоную вашій увазі важливу й дуже цікаву інформацію для унікальної майбутньої статті, а ви забуваєте про свої душевні страждання і муки останніх трьох днів. Розходимось, як в морі пароплави.

– Напевно, таки буду скаржитись.

– Ваше конституційне право. Ми, навізямін, також маємо право підозрювати, опитувати, збирати матеріали. Тим більше, що в конкретному випадку йшлося про смерть дитини від рук маніяка, гвалтівника-вбивці! Третя смерть за півтора місяця! Коли розслідуємо подібні злочини, тонкощі спілкування з підозрюваними під час процесу слідства якось відходять на задній план.

— А я — саме цей маніяк? Так? Я? Я — маніяк, йо-пере-се-те? Я?

— Не треба істерити. Що це у вашому пакеті? Змінна білизна для перебування в СІЗО?

— Не присікуйтеся. Нашкодили, як поганий кіт, а тепер шукаєте, чим болячіше вколоти? Давайте матеріал. Подивлюся, настільки він цікавий. Якщо підійде, будемо розходитись, як у морі дельфіни. Я не кровожерливий, на відміну від вашої контори.

— Контора не кровожерлива, а каральна.

Ми розмовляли години зо дві — дві з половиною. Про «Синього кита», його жертв і погіршення криміногенної ситуації в столиці, відколи почалося збройне протистояння на Донбасі, про те, що в країні багато нелегальної зброї і кримінальних розбірок із її застосуванням, а найстрашніше — діти й підлітки самі беруться розкривати злочини, не припускаючи, настільки це для них ризиковано! Колись у школі був такий навчальний предмет — безпека життєдіяльності, тепер, мабуть, існує щось до нього подібне. А чому вчать? Через дорогу на зелене світло переходити! Як дитині уникнути небезпеки, врятуватися в екстремальній ситуації — жодних порад! Ось двоє перших дівчаток, які постраждали від цього упиря, мали сто відсоткову можливість урятуватися — й не зуміли. Маринка злякалася, що мама її покарає за імпортований наплічник, який опинився в руках нападника, а Любася не посміла голенькою, але ще цілою і живою з підвального вікна на людну вулицю вискочити! Ну, й ця, остання жертва, Ліля: поверталася з додаткового заняття з англійської мови, запримітила, що за нею слідом нав'язався підозрілий тип, адже постійно озиралася, але ні кричала, ні в зустрічних перехожих допомоги не просила. Злочинець сам зізнався, що вже й утратив надію її вполювати. Ну, зупинилася б дівчинка під своїм будинком, помахала рукою комусь невидимому на балконі чи у вікні, крикнула:

«Мамо, я вже йду, простудишся біля відкритого вікна!» — маніяк стовідсотково припинив би переслідування. Та ні, вбігла в під'їзд, викликала ліфт, а він втелюючись в кабінку разом із дитиною, на ходу буркнувши консьєржці, що обоє спішать до його приятеля, батька дівчинки, в гості. Консьєржка й розвісила вуха: цікавий серіал по телевізору йшов, не могла від того примітивного мила відірватися. Не зуміла допомогти навіть фоторобот скласти: високий, худий, погано виголений. Під такий портрет підходить двадцять відсотків чоловіків! А шмакодявки-однокласниці загублої теж не придумали нічого кращого, ніж ловити вбивцю на «живця», бо саме так у фільмах показують.

— Я нічогосінько не чув про зґвалтування й убивство дитини у нашому під'їзді!

— Ви майже тиждень були у відрядженні: ми перевірили, й де ви ночували, й з ким обідали, і яким транспортом туди й назад зі Львова добиралися. Ну, ви таки вияснили, що саме львівські клерки будуть робити з міським сміттям? І надалі розвезитимуть його цілою Україною? Ні? Але повертаємося до нашої справи. Значить, так. Стосовно Лілі у вас було залізне алібі, але ж Роксану ви у свою квартиру силою зтягли!

— А ви бачили її малюнки на стінах? Вважаєте, що я мав пройти мимо, наче нічого не бачив або ще й дурне дівчисько похвалити, йо-пе-ре-се-те! Всього лише вирішив розтолкувати малій, що так чинити не можна! Звідки я знав, що вона настільки перелякається?

— Дитяча психіка — річ дуже тонка й непередбачувана. Коли, наприклад, одне дитя гине, його друзі здебільшого тікають від місця трагедії або переконують себе, що той, кого вже й на світі нема, просто заховася. У нас був такий випадок: купалися на Дніпрі дві сестрички, одна втонула, а друга замість того, щоб кликати людей на допомогу, давай старшу гукати, бігаючи берегом і перепитуючи відпо-

чивальників, чи ніхто Галі не бачив, така білява дівчинка з двома косичками, взута у червоні тапочки-в'єтнамки. Коли з усілілою розмовляв психолог, виявилось, що дівчинці здавалося, ніби сестричка лякає її, щоб не лізла в глибшу воду, затаїлася де-небудь і ось-ось знайдеться. У нашому з вами випадку дівчатка — молодці, не розбіглися по домівках, хоч запросто могли це зробити: в сімдесяти п'яти відсотках отак і чинять з переляку, — а насамперед підняли на ноги Роксанину сім'ю. Батько дитини, наш лейтенант, якраз був на виклику в сусідньому будинку: типовий сімейний конфлікт — жінка з синцем під оком, чоловік п'яний. Саме складав протокол, коли дружина зателефонувала, що їхню дочку якийсь тип затягнув у 67 квартиру. Консьержка свідчила: ліфт не працював, а наш лейтенант, бідака, почерез п'ять сходинок перескакував — не біг, а майже летів по сходах угору. Дякуйте Богу, що вам кулю в голову не всадив — нерви, як виявилось, має залізні. Я б на його місці, мабуть, не зміг собою оволодіти.

— Дуже він собою володів! Усі гудзики з моєї сорочки на підлогу дощем посипалися, зуб досі хитається.

— Зате ви отримали належну науку на майбутнє: ніхто ні за яких умов силою не має права чужу дитину зтягати у своє помешкання! Навіть запрошувати в гості не може. Як журналіст, викладіть усе це доступно й цікаво. Наголосіть, щоб батьки довірливо спілкувалися і повсякчасно слідкували за дітьми. Неповнолітні з навіть дуже похвальних і добрих помислів часто необачно влазять у страшні й небезпечні справи. Ось із горезвісним «Синім китом» троє старшокласників лише в Києві мало не загинули, підтасовуючись під потенційні жертви, щоб викрити вбивць. Хоча, звісно, буває й навпаки: й серед недолітків є такі відморозки, що волосся стає дибом. Але нехай ваша публікація врятує комусь хорошому життя чи здоров'я. А ми натомість нагородимо вас належною

сумою – таким чином і жадану компенсацію отримаєте! Ну, йдіть додому, складайте речі назад у шафу – ніхто вас не бере під арешт. І викликати більше не буде також. Ви – чистий, тепер до вас – жодних претензій.

Я вийшов із відділення міліції, думаючи, де тут поблизу можна сито й дешево пообідати, але не встиг пороззиратися навколо, як мало не впритул з тротуаром припаркувалася дорогуша «Бентлі-Контіненталь». Із машини вискочили два здоровенні мавпії з грубо тесаними обличчями й залізними руками, щоб миттю втиснути мене в заднє сидіння поміж себе. «Тілоохоронці», – мелькнуло в голові. «Свіжа халепа», – констатував мій внутрішній голос. Із переднього сидіння обернувся хирлявий довготелесий чоловічок у чорних окулярах і простягнув мені газету:

– Бачив? А може, й читав?

Я ковзнув поглядом, щоб знайти прізвище автора статті й отримати можливість «тягнути гуму», ще не відаючи, чого саме від мене потрібно цим кінг-конгам і їхньому крихкотілому начальникові.

– Оксана Сиволапова – класний журналіст. Завжди береться за найбільш наболілі для соціуму теми.

– Читай уважно, суперкласний журналісте! – зіронізував той, що сидів біля шофера. – Що в цій статті, як на тебе, професіонала, можна вважати недоліком? Які слабкі місця бачиш?

Я читав пильно й скрупульозно. Читав майже по складах насамперед тому, що надривно думав: що зі мною станеться опісля? Цей субтильний крокодил напівамазонський забаг, щоб я виголосив вирок Сиволаповій? Щоб її піф-паф у якомусь темному закутку? Чим же вона його так зачепила? Стаття всього-на-всього про бабусь, яким колишній мер Києва Леонід Черновецький узамін на їхнє житло пообіцяв шикарне проживання в будинках для пристарілих, а тепер, як виявило журналістське роз-

слідування, їх там погано годують, погано доглядають, погано, погано, погано, аж настільки погано, що деякі бабці-дрибці повтікали з тих жажливих дідорень і бомжують на вулицях або вокзалах української столиці. А що я особисто можу з цього приводу сказати? Мені ж насправді все одно, мені до фені «любі бабусі» Черновецького і їхня незavidна старість! Ін-ди-фе-рент-но, що з ними сталося вчора й що трапиться найближчим часом. Сиволаповій, мабуть, – також, як і всім журналістам, котрі за кілька годин забувають персонажів власних публікацій, бо на горизонті появляються цікавіші події і люди ще з трагічнішою долею. Справа не в бабусях. І не в журналістці, прізвище якої на слуху. Справа в тобі, йо-пе-ре-се-те. Думай, Жбанкін, думай, що цим гицлям від тебе треба, а то з цієї машини, напевно, існують лише два виходи: на волю і на той світ. Мусиш бути на крок попереду від напівамазонського крокодила, то й уцілієш.

– Однобічна стаття. Більше співчуття й жалю, ніж об’єктивності.

– Що саме ти маєш на увазі? – знімає крокодил окуляри.

– Нема ні словечка, чому «любі бабусі» так легко піддалися на авантюру, де були їхні діти, внуки, близькі родичі? Якщо такі існують, то чому за старенькими не доглядали? А тепер чому не беруть їх на проживання до себе, йо-пе-ре-се-те? Не за майно – з чистого співчуття? Якщо нікого з рідних нема, то чи не жили ці бабусі в молодості, як Папригунья-Стреказа з байки Крилова суто в своє задоволення?

Напівамазонський крокодил спроквола плескає в долоні – аплодує моїм думкам, і я розумію, що поцілів у яблучко: можна й далі розвивати сюжет у тому ж дусі:

– А тепер – що, пожиттєве перекотиполе, любі «бабці-дрибці Черновецького» захотіли на старість у Маямі, на Мальдіви, в Дубаї, забажалось, щоб для них усе –

all inclusive, як на дорогих курортах? Чому Сиволапова про це мовчить? І ще одне, дуже, на мою думку, важливе: бродяжництво – не хвороба, навіть не особистісний вибір, а злочин у зародку. Здається, колись навіть така стаття в кримінальному кодексі СРСР була. Бомж або й бомжиха здатні на все: вкрати, образити, спровокувати конфлікт, пограбувати дитину, йо-пе-ре-се-те. Таких людей треба тримати в спецізоляторах, як бродячих псів у притулках. На жаль, іншої альтернативи я не бачу.

– Прекрасно! Плачу сто доларів за геніальну промову!

Я тримав у руках купюру з портретом Бенджаміна Франкліна, який навіть президентом США не був, а такої честі удостоївся, і почувався пасажиром, який несподівано виграв джек-пот за номером одноразового тролейбусного квитка.

– А тепер: по суті справи, Льончику-Майонезе! Про тебе відомо все: від першої миті народження до цієї хвилини життя. Чесно кажучи, поганюще життя препоганої людини. Викрутився, не посадили за педофілію – вітаю!

– Я нічогосінько тій малолітці не зробив!

– Бо не встиг зробити. Але що таке ганьба, осуд знайомих, СІЗО, перспектива довготривалого ув'язнення, ти мав можливість і час інтелектуально осягнути особисто. А тепер уяви: в СІЗО вже тиждень сидять двоє сімнадцятилітніх пацанів. Сидять за ту ж таки бомжиху Черновецького, тобто, за великим рахунком – ні за що. Так, люди повертаються до життя навіть після реанімації і виходять на волю з СІЗО. Ніколи ні з чого в житті не треба робити надмірної проблеми. Але в цій, дуже конкретній і винятковій справі, йдеться про моїх рідних сина й племянника. Публікація Сиволапової дуже ускладнила ситуацію з їхньою долею на перспективу і – насамперед! – із вироком суду. На противагу цій статті мені потрібна твоя. Без жодних прізвищ, без посилань на конкретні випадки. Але настільки гучна публікація, щоб покрила

аргументи Сиволапової, як козирний туз козирного короля, – іншими словами: потрібна геніальна стаття. Ціна питання – тисяча доларів. Завдаток ти вже отримав, ось маєш ще дев'ять таких самих зелених папірчиків. Поставайся написати якнайшвидше. Кожен день у СІЗО для запідозрених у злочині стає роком. У хлопців уже почався понос мозку, виють-ридають – і роблять дурниці одну за одною. Перешлеш тобою написане електронкою на ось цю адресу. Я перечитаю: може, якийсь абзац тобі ще прийдеється підправляти, щось додавати, щось викреслювати. Будеш редагувати під моїм контролем. У жодну газету свою писанину не надсилай – сам придулю на власний розсуд, де треба. Але це має бути не стаття – бомба! Інакше... Ну, здається, тобі не треба пояснювати. Твій телефон у мене є, тобі мого – *не нада*. Маєш добу часу. Опісля відіспишся. І відіп'єшся. Які гроші – така робота. Гроші великі, завдання нелегке. Десь отут призупини машину, Санько! Вилазь, писако, в'їжджаємо на Хрещатик. Забудь марку й номер машини, які ти рано чи пізно захочеш використати для шантажу. Зі мною подібне не проходить. Ти ж не хочеш продавати власну нірку, шмат печінки чи й одне око, щоб відкупитися від моїх посягань на твоє вонюче життя? Ні? Чесно – ні? Правильно робиш. Пам'ятай: я персонально для тебе – намісник диявола, натомість ти для мене – одноразовий презерватив. Прокручай у голові нашу розмову частіше, може, ще кілька років проживеш. Спірне питання, тому всього лише: може. Вирішувати буду я. Ти – ніхто і звать тебе ніяк. Якщо всього лише плюну – ти втопишся.

Мене виштовхали з авто, хоч я й не збирався там затримуватися. Після подібного спілкування завжди хочеться щодуху мчати на край світу, а не засиджуватися у новоствореному філіалі божевільні.

Проте не все так погано, як спочатку здавалося. Кримінальну справу закрили, за майбутню статтю заплатили

тисячу доларів, господиня раніше орендованої квартири не побачить мене, як свої вуха без дзеркала, всі мої власні речі – в Татани. Стоп, якраз до Татани я й навідаюся! Хоч щось ледь-ледь перекусити в неї знайдеться, мусить знайтися. Комп заберу, все інше нехай ще день-два зберігає. Але куди я піду з тією машинерією, без якої статтю ані не напишу й ні відправлю? Врешті, і з комп'ютером не відправлю: треба наново Інтернет встановлювати. Хоч можна записати на диск і відправити з будь-якого кафе. А зворотній зв'язок? Напівамазонський крокодил подумає, що ховаюся, і мене зіжре без солі й перцю. Краще куплю новенький ноутбук, підключу до нього Інтернет і буду листуватися з тією рептилією, що їздить із персональними охоронцем і шофером на «Бентлі-Контіненталі», скільки душі влізе, йо-пе-ре-се-те. А свій старий комп здам у комісійний або продам Татані, хай підключить Інтернет, дивиться погоду, новини, бавиться на старість – у неї точно цього дива нема й ціл на комп'ютерну техніку вона не знає. Якби Татана, приміром, не мешкала в якійсь двірницькій комірчині, а володіла хоч двокімнатними «апартаментами», упросився б до неї, як там на Західній Україні кажуть? – в комірне. А так прийдеться шукати іншої квартири, не дуже гостроязикої і агресивної господині – й починати нове життя.

Врешті, починати нове життя не тільки можна, а й треба, не відкладаючи. Соломії ж вдалося стати прімою. Ганна також зробила похвальну спробу осідлати долю. А Лінда Цуммер навіть стала мільйонеркою в Ізраїлі. Випадково побачив її в Ботанічному саду. Припустив, моя колишня кривдниця в Києві кантується, підзаробляє на базарі, бо зовні, особливо одягом, зовсім на мільйонерку аж ніяк не скидалася. Надумав бодай чимось боляче кольнути її за той мордобій трояндовим букетом на сцені університету, і взявся розповідати образливий для євреїв анекдот, копіюючи їх вимову замість звука [p] – [g]:

«Абгам, дагогой, шо тебе сегодня пгіготовіть: кугочку ілі гибку? – «Гадасть моя, мне всьо гавно». А Лінда тільки розреготалася й, зім'явши дорогушу дамську цигарку та вхопивши мене за грудки, просичала:

– Життя набридло, поц вонючий? Не сци, власно-ручно більше бити не стану! Гидко руки бруднити таким лайном, як ти! Зате зараз можу значно більше, ніж колись мені вдалося студенткою. Ти ще не втямив, що гроші споконвіку вирішують усі справи, а Ізраїль своїх покривджених громадян захищати вміє?! Тим більше, якщо йдеться про молоду єврейку-мільйонерку! Хочеш міжнародного скандалу? Та ще й у системі Інтернет тисячоголосого невдоволення усіх євреїв світу, що їхню красуню якийсь вошивий журналюга у київському Ботанічному саду вирішив згвалтувати? Не стямишся, нещасний, коли за тобою зачиняється броньовані двері без внутрішньої ручки в якійсь українській психушці. Зрозумів імовірний хід наступних подій, каліко на всі мізки? А тепер ходи, познайомлю тебе зі своїми колежанками, чи як-то в нас найкращих подруг називають у Галичині? Посмакуй, як гарно звучить: ко-лі-жан-ки!

А тоді перед Соломією і Ганною познушалась із мене, як лише хотіла. Ще й пісеньку Висоцького приплела до моєї долі. Тиждень після такого глуму затяжної безсонниці не міг позбутися!.. Все привиджалися мені Ганніні чи Соломіїні, чи й Ліндині діти, які легко перескакували з української на французьку, а тоді ще й на англійську чи іврит. Підростаюча еліта! Європейська молодь, яка здобуває освіту по Гарвардах чи Оксфордах! Ого, тепер уже на сто років і навіть назавжди я відстав не тільки від такого безцеремонного молодого покоління, а й навіть від оцих самодостатніх, аж нахабних моїх же ровесниць, а Ліндиних «колежанок» узагалі не Бог зна звідки – таки з України! Світ перевернувся догори дригом, йо-пе-ре-се-те! Все стало з ніг на голову! Чи навпаки?

Татана озвалася вже на другому гудку. Відповіла, що вона проживає на Інститутській, мені з Хрещатика до її квартири хвилин десять ходу. На якій вулиці? Може, я не розчув? Інститутській? Татана мешкає в центрі міста? Ну й ну! Коли ввійшов у квартиру, ледве стримав здивування: чистота, як у операційній, на стінах дорогі картини, люстри кришталеві, квартира, мабуть, величезна, бо лише коридори п'ятиметрові. Татана пригостила мене кавою по-віденськи і ще теплими пампушками з маком, яких я з'їв цілий десяток — далось взнаки кількаденне недоїдання.

— Дякую, Тетяно, — як вас по-батькові?

— Джансугівна. Тільки я не Тетяна, а Татана, це грузинське ім'я.

— Ви на грузинку ані трохи не подібна.

— У маму вдалася. Покійна мама з Одеси. А це квартира батькового брата-професора. Його три роки тому не стало. Я доглядала дядька Отара майже двадцять літ, відколи він потрапив у метро в аварію. Ходити не міг, в університеті викладання довелося полишити, а книги з атомної фізики писав. Їх видавали навіть за кордоном. Друкував одним пальцем на друкарській машинці, а коли комп'ютери появилися, придбав цілий видавничий центр. Ходіте, покажу. Мені цього всього, звичайно, не треба, проте комп'ютер люблю: скільки інформації, скільки англомовних друзів!

— Українцями гребете? Земляками? Знайомими?

— Це вони мною гребуть, а не я ними. Всі ж навіть на роботі — однієї і тієї ж самої: патологічна невдаха, задерж'яніло самотня жінка, незреалізований талант.

— Ну, тут ви самі собі винні: огризатися треба! Між вовками жити — по-вовчому й вити! Ось мене сьогодні мало в каталажку не посадили. Уже в торбу з дому прихопив навіть змінний одяг, бо в СІЗО тюремної одежі не видають. Ось — цілий комплект, бачите!

– Господи Боже! А я й не здогадувалася, чому ви з орендованої квартири настільки спішно вибираєтеся, мені ваші речі несподівано на зберігання віддаєте! За що ж така страшна напасть на вас упала?

– Неугодний я владі. Навіть небезпечний. Якби не захищався-огризався – на вечерю би вже хлебтав баланду, а не ласував вашими пампушками! Але ж я завжди правду писав і до гробової дошки писатиму! Тільки засидівся я у вас, пора!

– Куди ж ви підете – надворі вже сутеніє? Я вам постелю в дядьковому кабінеті на розкладному кріслі, бо його дубове двоспальне ліжко довелося викинути – розгойдалося, за два десятиліття під калікою понишилося дуже. У тій кімнаті велика бібліотека, й не тільки з фізики, – дядько художню літературу любив, особливо ту, що в радянські часи була дефіцитною. Може, ви щось на ніч захочете переглянути? Мене, наприклад, читання заспокоює навіть після найбільших неприємностей. Маєте бажання працювати – сідайте за комп'ютер. Він без пароля. Потрібна електронна пошта – заходьте, вона також доступна. Інтернет швидкісний, дядько звик до всього найкращого, а я поки що тягну цю абонплату. Роблю це більше зі звички, ніж у пам'ять про дядька. Не люблю перемін. Боюся щось міняти, навіть якщо це приходиться робити під тиском обставин: біда навчила.

Я працював усю ніч, як проклятий. Одну й ту ж статтю писав на чотирьох файлах. Власне, розглядав єдину проблему з різних точок зору. Зліплю все до купи – й вийде бомба! Спочатку пошукав у Інтернеті інформацію про бомжів. Як виявилось, це переважно цілком притомні, добрі, безневинні двоногі, йо-пе-ре-се-те. Люди-рослини. Нікому не заважають, обходяться мінімум благ. Живуть одним днем, здатні віддати останнє такому ж, як і самі, небораці. Маячня! Хіба може людина, втративши дах над головою, роботу, друзів, сім'ю, сповідувати

обліко морале? Той, хто жебрачить, уже працювати ніколи не буде! Повії займатися чимось іншим, ніж трахання, також ні за яких умов не погодяться за найбільші гроші. На чому ж отой крокодил напівамазонський мені наголошував? Що Христина, мабуть, відкрила підпільний будинок проституції – і погоріла, хоча значно більше шансів було на щасливе процвітання її справи? Курви будуть завжди. Жебраки – вічні. Бродяги – також. Це ще як дивитися, кому краше: мільйонерові чи бомжу, йо-пе-ре-се-те? Останньому трястися над своїм завтрашнім днем не треба, ночами страждати від безсонниці не приходитьсь, щоб бізнес не дав осічки, турбуватися – також. Машину-лялю вибухом не рознесе, дружину ніхто не звалтує, собаку не отруїть, дитину не викраде. А чому? Тому, що в бродяг нема ні бізнесу, ні шикарних авто, ні дружин-топ-моделей, ні собак, які дорожчі за трикімнатну квартиру в центрі Харкова, Львова чи Києва, ні діточок, яких із пелюшок няні на золотий нічний горщик садять. Бомж – російська абрієвіатура: *без определённого места жительства*. Тим часом, як чмо – *человек, маральна опустівшийся*. Ну, тобто: *курі, бухай, ражай дебілав!* Але що з тими бабусями Черновецького? О-па! Забили на смерть одну таку старушенцію два якісь малолітні недоробки! Чим забили: ногами, битами, камінням? Що саме стало причиною розправи, йо-пе-ре-се-те? Хто спровокував? У якому мікрорайоні Києва це сталося? Ні слова. Ні прізвищ, ні вказівки, де відморозки працюють, вчаться, живуть. Просто факт. Суха інформація. Може, ще десь знайду значно більше про це, напевно, відразу ж резонансне столичне вбивство? Ніде нічого, йо-пе-ре-се-те! Крокодил напівамазонський постарався, щоб усю інформацію, що, можливо, за гарячими слідами злочину й появлялася в Інтернеті, видалити. Ану, ще раз перечитаю бодай той мізер, що знайшов. Нема. Як це – нема? Вже зняли! З під рук вихопили. Ну, Льончику-зайчи-

ку-мамин-фан-фан-тюльпанчику, будеш писати замовну статтю?

А мені – що? Та бабусенція – моя близька родичка, тітка, хресна, перша вчителька, зрештою? Звичайно, напишу, йо-пе-ре-се-те! Гроші треба відробляти, з цим крокодилем напівамазонським краще взагалі бути *пайньою*. Але суто для задоволення власної цікавості варто дізнатись, який поц на тій шикарній «Бентлі-Контіненталі» їздить. Номер машини пам'ятаю. Ні-ні, більше нічого, без жодних умислів, – тільки довідаюся. Десь у мене була міліцейська база приватних автомобілів. Ага, диск є, але на ньому жодної інформації про крокодила напівамазонського і його дорогушу машинку, нема, йо-пе-ре-се-те. Великий, значиться, звір, динозавр юрського періоду: щонайменше український пріма-скоробагачко, або злочинець екстра-класу й одночасно мільярдер. Врешті, мені досить того, що його служба працює краще, ніж радянський КДБ, наша СБУ й американська розвідка, разом узяті: назвав мене Льончиком-Майонезом уже з першої зустрічі, про що відомо всього лиш кільканадцятьом однокласникам, та й ті цікавістю до мого шкільного поганяла спалахують лиш від випадку до випадку!

Щоб налаштуватися на відповідну хвилю, починаю входити в роль. Ну, приміром, це мене особисто безпідставно й дико звинувачують у вбивстві бомжихи. Слідак що казав: досить опинитися не в тому місці й не в той час. Може, я не зміг пройти мимо, може, намагався надати їй першу медичну допомогу! Але ж я не убивав! Я старався зробити штучне дихання. «Рот у рот», – іронізує мій внутрішній голос. Ні, непрямий масаж серця, навіть розстебнув пальто, щоб полегшити дихання. Ну, добре, – інші колізії, інший поворот сюжету, йо-пе-ре-се-те! Може, стара мене розіздила своїми нав'язливими проханнями милостині, ганебним чіплянням, може, дорікала, що я такий же, як її син-негідник, забруднила мені білий піджак

своїми давно не митими руками, може, приліпилася, наче жуйка до смартфона — ну, і я не втримався, вдарив, ні, відштовхнув, ні-ні, ледве що вирвався з її лап, а бабера не втримала рівноваги й гепнулася до бордюру головою.

Ні, краще так: я упізнав свою кривдницю — колишню університетську бібліотекарку, яка втридорога спродувала дефіцитні книги по блату своїм знайомим, а студентам дописувала ту літературу в їхні картки читачів і вимагала платити за втрату книжки в п'ятикратному розмірі. Мій батько, почувши, що я, першокурсник недороблений, цілих півроку не повертав у бібліотеку Мопассана ще й сесію завалив, а цю гидку книжку, перепозичуючи ще і ще таким, як і сам, двійочникам, урешті-решт загубив, списав мені любовні колізії Мопассана дрібним почерком від залізної пряжки на спині й нижче!

Або нехай ця бомжиха буде мамою мого кращого університетського друга, якого перед його Першим вересня в житті відвезла в районний інтернат, а як тільки Василь почав учитися в університеті, вимагала її утримувати на його студентську стипендію, одного разу й мої гроші вкрала, й гуртожитський килимок зі стіни кімнати, в якій ми жили. Або нехай виявиться, що працювала комендантом студентського гуртожитку, а заодно доносила в КДБ на Дзержинського на всіх, на кого тільки вдавалося роздобути компромат. Через неї Дмитро Яковенчук під поїзд кинувся. Або створила в гуртожитку гніздо розпусти, підшукувала дуреньким першокурсницям клієнтуру, а гроші за секс-послуги текли в бездонну кишеню комендантші. У її афери були замішані Лера з юрфаку, Валя Берендеєва, Ксюха Верлатко, а Ганна з педфаку навіть аборт зробила!

Ну, що я такого смішного уявляю, що мій внутрішній голос жили рве з гомеричного реготу, йо-пе-ре-се-те? Я — журналіст, без яскравої уяви людям моєї професії нічого в пресі робити! Я — творча особистість. Автор, рівний

деміургові у своєму художньому творі! Художній домисел – важливий компонент літератури, йо-пе-ре-се-те. «Вимисел, а не домисел, – єхидно підправляє мене внутрішній голос. – Замовна стаття – ганьба для журналіста, який себе хоч трохи поважає!» А здохнути в якійсь ямі від кульової дірки в потилиці, опинитися в тюрмі, стати хімічно кастрованим – честь і доблесть?

Я метався кімнатою, виголошував промови, падав від знесилення у вже розкладене крісло, komponував статтю уривками, друкував їх на принтері, правив червоним, шматував, розкидав: усю підлогу тими рваними й покресленими аркушами встелив. А ще кричав, ревів, скреготав зубами, проклинав свою професію, правду і брехню, владу й бандитів, бомжів і Черновецького. Несподівано зловив себе на думці, що в екстазі натхнення цілком уподібнююся до шизоїдного Вілениного актора.

Проте статтю-бомбу я таки написав. Витяг остаточний текст на папір, потім ще чотири інші її варіанти роздрукував, уважно вчитав і зробив висновок, що всі різновиди моєї писанини на одну й ту ж тему пошлю крокодиліві напівамазонському – нехай друкує, що сам хоче, вірніше, який варіант йому любий-милий. Від непосильної праці нестерпно захотілося їсти. Ну, хоч каву на Татаниній кухні я й сам собі зварганю! І в холодильнику щось без дозволу господині намацаю.

Але Татана вже ліпила пельмені, на плиті підсакувала накривка над баняком із борщем, від ароматів якого в мене почала точитися слинка, а над туркою повільно й красиво піднімалася кучерявою перукою пахуча кава-кавуся. Побачивши мене, господиня зойкнула:

– Не встигла! Запізнилася! Який сором! Сніданок буде щонайдалі через десять хвилин. Але ви сідайте! Їжте поки що бутерброд і пийте каву! Боже! Синці під очима на півдолоні! Ви ж цілу ніч не спали! Навіщо ви так собі життя вкорочуєте? Не можна ж так над собою знущатися!

— Доброго ранку, Татано Джансугівно! Не клопочіться — я ж не гість, а всього лиш однодобовий квартирант. Який сьогодні день?

— Четвер. А завтра п'ятниця та ще й тринадцятого.

— Значить, на завтра відкладати пошуки нової квартири не варто. А я просто вмираю спати. Виснажився за ніч, наче в шахті зміну відпрацював. Але ще мушу придумати назву своїй майбутній публікації і відправити її електронною. Дозволите з вашої пошти?

— Та будь ласка! Знайдете ярлик «mail», наведете курсор — усе само по собі відкриється.

— Ну, тоді я до праці на якихось п'ятнадцять хвилин — і спати!

— Поснідайте спочатку!

Дурний би я був, якби від сніданку відмовився, але ж треба тримати марку, тому на Татаніну пропозицію зовсім не зреагував: сама прибіжить уклінно запрошувати до столу.

Назва статті уже була в мене на язиці: «Мисливці і впольовані». Так називався переклад роману «Тигролови» Івана Багряного, здається, голландською мовою, бо ж німецькою чи англійською — «Закон тайги». Махровий плагіат — оця моя назва, але хто здогадається? Зате гарно й інтригуючо, а це чи не найважливіше в журналістиці. Написав короткого листа. Мовляв, завдання виконано за півдоби. Вибирайте будь-який варіант. Дозволю редагувати на ваш розсуд, пропоную назву, яку також можете змінити. Надіюся на порозуміння.

Мою кореспонденцію комп'ютер відправив уже з першого разу — значить, помилок у переписуванні на екран електронної адреси я взагалі не зробив. Татана з кухні гукнула снідати — я вдав, що не чую, згодом гукнула ще раз — та ж сама реакція, навіть злякався, що подумає, ніби я заснув і не наважиться будити, але господиня тихенько прочинила двері:

— Ходіть уже, Леоніде Варфоломійовичу, кидайте свою капосну писанину: охолоне сніданок на столі!

Напихаючись Татаниними стравами, я подумки дивувався, як могла така жінка залишитися самотньою: досить один раз підкріпитися її смаколиками, як шлунок закохається до божевілья. Татана підклала мені в тарілку добавку за добавкою і світилася від щастя. Ще один різновид жіночої прози — отримувати кайф від того, що прислуговуєш, догоджаєш, стоїш на задніх лапках! Ну й, звичайно, отримуєш скupu похвалу. Я забрав у Татани свою зарплату, залишивши їй 300 гривень нібито за нею витрачені для мене продукти, і заявив, що йду шукати квартири, щоб не сидіти у такої доброї і гарної людини, як вона, моя найкраща приятелька, на шії.

Мені в голову стрельнуло, що мушу якось хитромудро витягнути з Татани таємницю її життєвого фіаско, щоб мати в руках козири, але натомість отримав таку інформацію, що мені очі на лоба полізли. Виявляється, в тому, що я ночував, тобто дядьковому кабінеті, прилаштована відеокамера, яка вмикається від найменшого руху, а в Татаній спальні — монітор, на якому вона все бачила: і як я ходив, як рвав чернетки, кричав, плакав, комусь невидимому погрожував застрелитися. Дядько в останні роки мав приступи, тож за його вимогою колишні співробітники університету й встановили таку апаратуру, щоб Татана могла вчасно викликати Отарові «швидку». А я — я з якої радості «під ковпаком у Мюллера», йо-пере-се-те? Хто дав право розсекречувати таємниці моєї творчості? Це інтим! Таємниця під трьома замками! Сюди не можна пхати носа нікому! Я награно розсердився, але Татана сприйняла мою образу і мій артистичний гнів за справжню монету, почала благати її простити й навіть узялася зривати відеокамеру зі стіни, але не втримала в руках, падаючи з нею з піраміди спішно складених для того, щоб добратися до цієї апаратури, столиків-стільчи-

ків, і розбила. Це розізлило мене ще більше, тож гримнув дверима й вискочив із Татаниної квартири.

На вулиці стояла страшenna спека. Цьогорічний серпень бив усі рекорди: вже другий тиждень термометри показували близько +40° у тіні. Я прилаштувався в найближчому кафе й замовив кухоль дорогого чеського пива. Звичайно, я зараз повернуся на Інститутську. По-перше, треба мати інформацію, чи моя стаття замовникової сподобалася. По-друге, після безсонної ночі й усього вчора пережитого просто валюся з ніг. По-третє, я так і не зробив найважливішого: не запитав, чи не дозволить Татана мені день-два пожити в її квартирі. Знайти хороше помешкання в Києві непросто, тим більше, що я не бажаю ніякого офіціозу, підписання договору, пред'явлення паспорта. Як воно в житті виходить: одні мають зайві квартири, зайві квадратні метри, зайві гроші, а інші мусять за цю зайвину їм ще й платити, йо-пе-ре-се-те! Добре, на цей коротесенький момент у мене тисяча доларів є, але чи зможу я володіти бодай таким капіталом завтра, через тиждень, півроку? Ні, треба обов'язково залишатися в Татани. Але нехай вона мене попросить це зробити, а не я – її!

Зайшов у аптеку, купив йод і бинт: дурепа таки добряче розгаратала собі ногу, – буду рятувати свою персональну старушенцію. Назустріч поспішав молодий чоловік з букетом настільки гарних троянд, які я вперше в житті бачив.

– Де ви придбали таке диво? Мені подібних квітів дуже треба. Ну й троянди!

– Це еustomи. Їх продають он там на розі, у «Квітковій майстерні».

– Невже це – штучні квіти? Я би й не здогадався!

– Ні, квіти живі. Це так невдало назвали магазин.

Еustomи виявилися дорогеньким задоволенням, тому я купив лише одне стебло з кількома рожево-білими

пуп'янками й більш насиченою здоровенною квіткою. Зате придбав непогане вино, про що майже відразу пошкодував: можна було обійтися й дешевшим, адже все одно моя нинішня «подруга» в цій справі анальфabet і на вині не розуміється.

Татана відчинила двері настільки швидко, наче під ними сиділа. Жінка була заплакана. Її розбитий лікоть і коліно пообв'язувані якимось закривавленим ганчір'ям. Я кинувся дезинфікувати йодом і перемотувати рани бинтом, тицьнувши Татані на коліна свій букет. Вона блаженствувала від такої моєї джентльменської уваги.

Вино розв'язало жінці язик і за півтора години я знав усю її реальну, а вона – мою художню біографію. Татаніні батьки не дуже ладили між собою: то жили вкупі, то по кілька років не бачилися, то знову на якийсь час сім'я поверталася на круги свою. Мама увесь час повторювала, що зробить усе для того, щоб доня не повторила її долі. У школу проводжала, зі школи забирала навіть у старших класах, чим викликала в'їдливі насмішки над дівчиною Татаниних ровесників. Коли їхали після уроків переповненим автобусом на свою галасливу Молдаванку, де жили у маленькій двокімнатці, Гафія тримала Татану за руку, коли йшли в кіно чи в театр, не відпускала з-під свого нагляду й на хвилину. Розпечатувала й перечитувала всі адресовані Татані листи, безцеремонно рилася у її портфелі. Татана не вела щоденника, як її романтично налаштовані ровесниці, – розкривати свою душу перед неминучими неньчиними скандалами заздалегідь видавалося страшнувато. Батько приїжджав із повним чемоданом екзотичних свіжих плодів і сухофруктів, накупував Татані повну шафу одягу, водив доцю на морозиво й на пляж, але через кілька днів після великої сварки з мамою знову збирався у свою Осетію. Коли прийшлося вступати, батько порадив Татані київський університет, у якому викладав його рідний брат. Один місяць, поки

не дізналася мама, Татана жила в гуртожитку з однокурсниками, але Гафія якимось дивом про це довідалася й наробила крику, що гуртожиток – страшне місце розпустити й вона втратить доню, вірніше, її доня там утратить цноту. Дядько погодився їх обох узяти на проживання до себе. Нібито все стало на свої місця: мама куховарила й прибирала, Татана вчилася, дядько Отар писав докторську дисертацію. Після закінчення університету дівчина пішла працювати у журнал «Всесвіт». Що жодної вакантної посади не було, погодилася якийсь час бути секретаркою, а сама натхненно перекладала з німецької роман «Степовий вовк» Германа Гессе. Мамі Татанина посада категорично не подобалася, вона поїдом жерла дядька Отара, щоб він прилаштував племінницю на роботу в університеті бодай асистенткою на факультеті іноземних мов, але це не вдавалося зробити настільки швидко, як Гафії бажалося, й дівчина залишалася секретаркою головного редактора, не дуже цим переймаючись і не особливо через це комплексуючи.

Біда прийшла тоді, коли Гафія надумала з дочкою провідати своїх рідних на Миколаївщині, мовляв, поки бабуся й дід ще живі, поки тітки й дядьки молоді. У селі було якесь колгоспне свято. Багато п'яних, ще більше пісень, музики, усі веселі й щасливі, з дурнуватими посмішками від вуха до вуха. Й сусідки, й рідні вголос почали Татані роки лічити: тридцять перший пішов, дівка-перестарок, засиділася, давно пора заміж, тому, не відкладаючи в довгий ящик, жениха знайдемо, весілля відгуляємо. Увечері прийшов свататися Ромко-Ромашко. Підпила від радощів мама цвіла й пахла: сама собі господиня, дочку навіть без присутності чоловіка заміж за найкрасивішого парубка видає! Після сватання постелили Татані й Ромкові разом – хіба не все одно: на місяць раніше, на місяць пізніше. А наступного дня виявилося, що Роман посперечався з трактористами на цілу свою зарплату, ніби

посвтається до Татани, а женитися не буде! Ні благаннями, ні скандалом вирішити справу не вдалося. Сплана Татана відправила телеграму батькові, щоб приїжджав одразу на Миколаївщину. Мама зі своїми сестрами денно й нічно гризлися, як собаки. Роман ходив гоголем. Село гомоніло.

– Для чого такі погані люди живуть на світі, Татано Джансугівно? – зумисно перебив її розповідь, щоб наголосити на своєму співпереживанні й співчутті.

– Питала про це в одного монаха: поганими людьми хороші випробовуються.

Коли Джансуг, нарешті, добрався до місця призначення і йому все розповіли чужі люди ще на автобусній зупинці, то зопалу викинув із «КамАЗа» якогось юного колгоспного шофера, приперся чужою машиною до воріт своїх тестя й тесті, побив Гафію і всіх її найближчих родичів, причетних до сватання, силоміць ввіпхнув у кабіну Татану, щоб показала свого кривдника, й поїхав із дочкою на помідорні плантації, де Роман бригадирував. Спочатку Джансуг намагався поговорити з кривдником по-доброму, пробував по-чоловічому розв'язати справу, пропонував з Татаною бодай розписатися, а на другий день розлучитися, навіть на коліна став: Роман – ні! Татана вперше в житті побачила, як батько плаче. Жінки-колгоспниці оточили Джансуга тісним кільцем, широко співчували, навперебій давали поради, мовляв, Роман ще одумається, він у селі не найгірший, а ще варто знеславленим батькові з дочкою піти до парторга, до голови – нехай вплинуть! Але коли Джансуг із Татаною поверталися тим же експропрійованим «КамАЗом» у село, Роман із друзями в затінку під лісопосадкою вже пиячили, тож реготалися, на знеславлену дівчину пальцями показували й свистали навздогін. Джансуг побілів, розвернув машину – і на повній швидкості... чотири трупи.

Потім був суд, п'ятнадцять років тюрми татові, що-

денні мамині прокльони дочці, що такою дурепою виросла. Роз'їхалися довічними ворогами: мама — в Одесу, Татана — в Київ. Дядько Отар нічого не розпитував, але до Татани вже серця не мав. Тільки й мовив: тиждень-два — живи, а далі шукай собі іншого пристанища. Вона кілька днів з ранку до вечора шукала, уяви не маючи, як це робиться, квартири, яка б здавалася в оренду, але якось у другій половині дня Отар додому не повернувся, не прийшов увечері, наступного дня — теж. Виявилось, що через дядькову глибоку замисленість, а через це — ще й неухважність його зачепив електровоз у метро, спричинивши молодому й перспективному професорові тяжкі травми ніг і довічне каліцтво. Тепер уже Татана дядькові стала більше, ніж потрібною.

— Й що, квартира досі на Отарові значиться? — запитав я з тремтінням у голосі, пам'ятаючи про нелюбов Татани до найменших змін. — Ви ж її у скорому часі втратите або й уже втратили!

— Ні, дядько подбав про заповіт і гроші на переоформлення квартири задалегідь збирав: я за його вказівкою їх на долари міняла. Квартира тепер уже законно моя. Тільки хіба я від цього щаслива? Приходжу з роботи, броджу порожніми кімнатами, довжелезними коридорами, до сутінків із лоджії вечірнім Києвом милуюся й думаю: а постаріюся ще більше, зляжу, захворію — хто догляне? Я би вас усиновила — й творить-пишіть собі у дядьковому кабінеті статті, живіть у професорських апартаментах — мені й на кухні місця вистачить! Ну, й словом перекинутися мені було би з ким.

— Дорослих усиновлювати забороняється законом. Але своїми думками про підселення в цю квартиру кого-небудь із вулиці ви ні з ким не діліться! Хочете, щоб вас отруїли, підлаштували вашу смерть під самогубство заради того, щоб зробитися законним господарем такого розкішного помешкання?

– Мені подібні страхіття наглої смерті й на думку не спадали.

Які парадокси: це ж саме мені з думки не йде, йо-пе-ре-се-те. Заглянув у електронну пошту: мені – нічого, Татані – три листи англійською мовою. Дурня! Напевно, якась реклама. Треба виспатися – ціла ніч із тією писаниною втрачена. Й хоч би – дякую! Ну, доба ще не минула, крокодил напівамазонський – зайнятий чоловік, може, у свою електронну пошту ще й не заглядав навіть. Є важливіші речі, ніж його «дякую». Ввечері пориюся в Татаніній пошті, а перед цим належно огляну кімнату: раптом ще одна відеокамера в якомусь закутку захована, йо-пе-ре-се-те?

Заснути довго не міг, встав, попросив у Татани легенького заспокійливого – запропонувала барбовал. Розрекламоване снотворне! Отже, в Татани вже на старість і сон пропав, якщо такими ліками користується. Правда, заснув моментально, а коли уже прокидався, знову задрімав і переді мною з'явився дід у каптурі й старечим тремтливим голосом ледве витиснув: «Додаю тобі ще одну добу. Осмислюй, що робиш. Це дуже важливо». Ну, чого ще це страшидло двоноге від мене хоче? У минулому сні казав: три доби, тепер ще одна, додаткова й важлива. До чого б це? Дуже тяжкий тиждень, ось моя психіка й не витримує: псевдо-пророчі сновидіння провокує, породжує безпричинний страх. Скупався, поголився, прийшов на кухню, звідки тягнувся тонкий запах смаженого м'яса.

– Що це у нас знову за кулінарні витребеньки?

– Качка з яблуками. Ви такий худенький, що вам добре харчуватися не завадить.

– Спека надворі. Мені компоту хочеться або квасу.

– Компот є, тільки він із холодильника. Пийте маленькими ковточками, щоб горло не боліло.

За кілька хвилин справився з тлустою домашньою

качкою, випив майже літру абрикосово-яблучного компоту й, поклавши ноги на бильце іншого крісла, розслаблено мовив:

— Я в раю, Татано Джансугівно?

— Женитися вам треба. Любляча дружинонька й наварила, і напекла би набагато краще, ніж я умію.

— Сумніваюсь, дуже сумніваюсь. Та й пізно мені женитися.

— Тільки жіночий вік для одруження обмежений, а чоловікам заводити сім'ю ніколи не пізно.

— Як яким чоловікам, як яким. Я належу до тих, яких менше і які, на жаль, ведуть себе з жінками, як отой мій кіт, який після однієї вимушеної операції щоразу панічно тікав від залищань напасної сусідської киці.

— Яка операція, Господь з вами!

— Це я не про себе, а про кастрованого kota. Прошу вас: облишмо цю пікантну розмову, бо мені соромно й неприємно. Та й статтю мушу завершити, а коло неї роботи ще на одну ніч. Ви не лякайтеся, якщо почуєте, що я бурмочу або викрикую. Це у мене такий стиль роботи, я — дуже емоційна людина. Завтра вже матимете спокій: я ваші райські апартаменти покину, переберуся в якийсь чужий закуток, прийдеться до свого комп'ютера Інтернет підключати, а це означає — два-три дні знову за межами досягання і я для редакції, і редакція для мене.

— Та можете залишатися тут і на тиждень, і на місяць, якщо достойне житло не знайдете. Правда, таких дорогих страв надалі не гарантую, але з голоду вмерти не дам.

Я демонстративно почав вивертати кишень, безжально відділив одну столарову купюру з тугого згортка й подав господині:

— Готуйте смачненькі страви, бо не тільки я всмак поїсти люблю, а й ви цього заслуговуєте! Якщо дозволите, ще раз не відмовлюся скористатися вашою електронною поштою, бо мушу відправити чорновий варіант статті.

Ви будете мною гордитися — не стаття, а бомба! У тих питаннях, де інші нюні розмазують, я все завжди ставлю на свої місця: чесно, правдиво, навіть жорстко підводжу читачів до наболілого!

— О, я з радістю прочитаю вами написане!

— За ці два дні ви мені стали найріднішою людиною, Може, в якомусь наступному житті ми зустрінемося вчасно й у нас буде й дім, і авто, й сад навколо дачі, а ще — троє гарнуніх і розумних діток!

— Фантазер! Ви ще мені руку й серце запропонуйте!

— І запропонував би, та боюся відмови, — знічено потупив очі. — Тепер шлюбів, в яких чоловік набагато молодший від дружини, навіть модні: Галкін і Пугачиха, Євгеній Гор і мама його однокурсника Надія Бабкіна, проте мною перелічене, образно кажучи, тільки вершина айсберга, тобто це відоме всім. У минулі століття й наш вік були, є і завжди будуть чоловіки, яким потрібна дружина-мама, особливо, якщо з власною ненькою з дитинства у них існували проблеми.

І я взявся в деталях переповідати дійсний факт із власного життя, коли одного дня під вечір мама забрала мене з дитсадка і разом зі своїм коханцем повезла в ліс начебто по квіти, грибочки-листочки, подивитися на білочку, зловити метелика. Спочатку дорослі хотіли замкнути мене в машині, але сам я злякався залишатися, розревівся не на жарт, тому взяли в ліс із собою, задурили малого, нібито будемо гратися в хованки, зав'язали очі маминою хустиною, вимагаючи, щоб я проспівав пісню з мультфільму про крокодила Гену й Чебурашку п'ять разів, а тоді розпочинав їх шукати. Звичайно, я по-дитячому наївно й чесно всі умови виконав, але знайти бодай маму, не кажучи вже про чужого дядька, не міг ані через п'ять хвилин, ані через десять, а коли минуло півгодини, уже ревів-трубив, як поранений лось, на увесь ліс. Мене почув якийсь чоловік і ще годину втішав, що мама з дядею

ось-ось прийдуть, бо в цьому гаї дорослим людям загубитися неможливо, тим більше, коли таку сирену, як я, чути аж у найближчому селі, але я замовкав тільки для того, щоб на мить перепочити між сеансами надривного крику й плачу. Нарешті мама з пом'ятими зачіскою і забрудненою глиною спідницею разом зі своїм червоним і пітнім директором школи появилися поміж деревами, а мій рятівник спересердя плюнув, обізвав маму негарними словами, махнув рукою і зник у гушавині. Мамуся ж почала мене обнімати й ласкаво називати Льончиком-пухнастим-зайчиком-фан-фан-тюльпанчиком і перекопувати, що в усьому винна Баба-Яга, за якою вони побігли, щоб відігнати подалі від машини дяді Мишка й, що найважливіше, – від мене, малого боягуза. Вдома я хотів розповісти про пригоду з Бабою-Ягою татові, але мама вхопила мене на руки й понесла купати, оскільки ця процедура мені в дитинстві дуже не подобалося. Тож у ванній я вже кричав не на весь ліс, а на увесь наш будинок, а тато від моїх вересків утік до сусідів і повернувся за північ добряче під мухою, але я цього не бачив, бо вже спав, зате чув уранці мамині дорікання й татові претензії, і вже тоді розумів, що мої батьки зовсім не такі, яких би мені хотілося мати.

Татана Джансугівна тільки співчутливо зітхала, а коли я попрошався і вийшов нібито дописувати свою статтю в Отаровому кабінеті, то в дзеркалі у коридорі побачив, як стара карга вицілює вранці мною подаровані еустоми, які з пуп'янків уже перетворюються в повноцінно розквітлі троянди. В електронній пошті жодного слова від крокодила напівамазонського не було, йо-пе-ре-се-те. Значить, моя стаття до нього не дійшла! Росинки поту неприємними волохатими гусеницями сповзли мені з шиї по спині вниз. Треба терміново посилати статтю ще раз! Але мій лист і стаття відразу ж повернулися. Надіслав ще раз – результат той же. Комп'ютер постійно умикав програ-

му, яку ми з колегами-журналістами називали «д'явол». Це означало, що електронна адреса напіаамазонського крокодила мною скопійована з папірчика неправильно, йо-пе-ре-се-те. Тільки як таке може бути, якщо зараз я адресу не набрав наново, а користувався даними адреси мого попереднього листа? Знайшов друкованими великими літерами рукою мого замовника записану електронну адресу. Набрав, звірив, ще два рази звірив, написав листа, прикріпив файли з усіма варіантами статті, надіслав, — а моя кореспонденція повернулася: «д'явол». Мені стало не по собі: якщо той крокодил напівамазонський досі не отримав свого замовлення, матиму великі проблеми, йо-пе-ре-се-те. Але ж я відправляв ще вранці й тоді стаття не поверталася: пішла, як по маслу, з першого разу! Врешті, у крокодила є мій мобільник. Зателефонує — все поясню. Тільки на душі зробилося кепсько. Щоб розважитися, почав шерстити Татанину електронну пошту. О, мадам листується з довгоголовими англійцями їхньою рідною мовою. Ну, як тільки такі кінські обличчя можуть подобатися жінкам? Ага, це професор, це письменник, а цей рудий шотландець — невже потенційний жених? Перший знав Татаниного дядька, переписувався з колегою кілька років. Зове Татану в Лондон на постійне проживання, просить прихопити з собою Отарові рукописи, бо це велика цінність і неймовірний прорив у сучасній фізиці. Якщо вдало складуться обставини, Татана заробить мільйони на такій спадщині! Цікаво-цікаво, йо-пе-ре-се-те. Письменник претендує на Нобеля і пропонує Татані перекласти українською мовою два його романи. Зелена нудьга й найменшого інтересу: туфта, йо-пе-ре-се-те! Але ж емоційний шотландець цитує Роберта Бернса й мріє про зустріч! Ну-ну, зараз я тобі таке відпишу від імені коханої, що моментально відлиплинеш, відпливеш, як собача кака від берега, йо-пе-ре-се-те, засохнеш, як пліснява на сонці! Конкуренти мені пощо?

Врешті, яка це все дурня: розправився з якимось залицяльником якоїсь передпенсійної тітки! «Є речі, важливіші від миру», – заявляв президент США Рональд Рейган товаришу Брежнєву. Для мене також має значення не електронна Татанина переписка, а її люксова квартира. Н-да, втратити таке диво не можна. Іншого шансу не буде. Тільки щось не віриться, що підсліпувата стара відьма здатна божевільно закохатися в такого орла, як я. Жінки, звичайно, дурненькі, але їх бодай почерез раз таки рятує інтуїція. Боюся, що й Татана безповоротно здасть цюрюк, як тільки запропоную одружитися. Ні-ні-ні, це поганий варіант: мої наміри й матеріальну зацікавленість видно здалеку навіть неозброєним оком. Не треба галопувати. Клієнтка ще не дозріла. Поквап добрий тільки при ловлі блох. Рибка зірветься з гачка, якщо завчасно смикнути. Треба обдумувати не те що кожен крок, а навіть кожен рух. Що ми на цей момент маємо? Дурненьку самотню сіру мишку – і багатенького журналіста: повна кишеня доларів. Тут жертва й мисливець ідуть паралельно. Що ще? У мене, як повинна здогадатися Татана, нібито проблеми з сексом. Принаймні, я про це їй натякнув. Таке в чоловіків іноді буває, але – тьху-тьху, мене аж ніякою мірою це не стосується. Сказав для *блізіра*. Тут я тепер начебто на крок позаду. А що – лягати з цією гнилою колодою в ліжку? Та не дочекається від мене такої жертви стара карга! Є набагато кращі, молодші, пахучі, смачніші дівчатка й молодички! Тільки про це – потім. Далі: я – геніальний журналіст, завтра про мою публікацію-бомбу заговорить уся Україна. Завтра? Коли ще моя стаття вийде друком! Вийде-вийде, обов'язково появиться в центральній газеті: крокодил напівамазонський постаріється, щоб це сталося якнайшвидше. Тут я від Татани попереду на великий крок, навіть на два кроки. Але що це мелькнуло в моїй голові й моментально забулося? Ага, треба пошукати в Інтернеті власних пу-

блікацій. Якщо статтю про бомжів крокодил напівамазонський отримав, вона вже має засвітитися бодай у всевітній мережі! Ні, нічого нема. Жаль. Значить, рукопису моєї статті крокодил не отримав. А це вже і страшно, й дуже погано для мене. Проте що я вдію? Вкотре пробую переслати електронного листа — «д'явол». Буду відправляти ще завтра вранці. А якщо знову не піде? Текст у мене є, роздрукую на папері й носитиму з собою. Заговорник сам мене знайде, якщо йому припече. Треба чимось цікавим зайнятись, бо не засну. Одне, що поміняв ніч на день і вже добряче виспався, друге, що мушу належно продумати всі свої майбутні дії. Отже, програма-мінімум: я шукаю квартири, знаходжу найстрашнішу діру, веду на оглядини Татану. Дурепа в шоці, що така талановита людина буде жити мало не на смітнику. Тим часом обсыпаю цю недалеку бабепу подарунками: квіти, солодощі, кіно, театр. На великий термін такого богемного життя у розумінні Татани моєї тисячі доларів, ба, уже дев'яцот зелених, не вистачить, отже, прийдеться *абалванівать* дурепу прискореними темпами. Якби хоч стаття про бомжів у якійсь газеті появилася — мав би ще один козир для маніпуляції убогою жіночою психікою. Але моєї публікації нема, й це дуже погано і для справи, й для мене особисто: крокодил напівамазонський може подумати, що я його кинув і прибрати мене взагалі, йопе-ре-се-те. Як це так — прибрати? Застрелити, чи що? Ні, я не вийду з квартири, поки стаття не появиться на шпальтах періодики! А як же в таких умовах мої вдавані пошуки нового житла? Цю справу не можна відкладати навіть на завтра! Куй залізо, поки гаряче! Тим більше, що йдеться про вихідні: субота, неділя. Можна після шокуючих вражень запросити наївну Татану куди-небудь, влаштувати їй, як особливий презент, «вихід у світ». Наприклад, на виставку квітів у Ботанічному саду. Щоб там зустрітися з Ліндою, Соломією чи Ганною? Краще

на презентацію у Спілці письменників першої книжки початкуючого автора: там це часто відбувається, ще й публіка неперебірлива – принаймні, моїх теперішніх друзів-колег і колишніх коханок точно не буде. А якщо хтось і появиться – шепну: тітка приїхала, вигулюю стару провінціалку «злачними місцями» Києва. А може, повести її в театр? «Куди-куди, йо-пе-ре-се-те? Як ти з нею на людях покажешся, а? – бурчить мій внутрішній голос. – Також будеш усім своїм VIP знайомим плести небиліці про тітку з периферії? З ними такий примітивний номер не пройде!» Натяк хоч без ехидства і з цілком резонним резюме, отже, й мій внутрішній голос «за». Добре, до ранку мій мозок і цю проблему опрацює, а вранці видасть на-гора оптимальне рішення.

Тепер програма-максимум: я мушу одружитися з Татаною! Треба тільки довідатися, чи мама-тато старої дурепи ще живі. Вони ж – реальні претенденти на її спадщину! Фу-у, голова йде обертом від таких проблем! Татана ж може скласти на мене заповіт. «Ага, тоді ти перший опинишся під підозрою, якщо з нею щось трапиться», – резюмує мій внутрішній голос. Ну, ніхто ж не дурний, аби з Татаною щось негайно ставалося. Мій тато марлевий мішечок з пральним порошком мамусьці у подушку здуру не зашивав? Був упевнений, що та захворіє на рак легенів, а в мамі тільки алергія почалася. Якого було крику, як вона той злощасний мішечок виявила! У прокуратуру написала, в суд на батька подала. Старий ледве зам'яв справу. Але, наприклад, Татана може раптом просто осліпнути, впасти в довічну лежу. Ні-ні-ні, це препоганющий варіант! Узагалі така розв'язка непосильна для моєї психіки: мати у власній квартирі напівтруп на кілька найкращих років життя! Мусять бути інші методи вирішення моєї проблеми, йо-пе-ре-се-те! Ну, рік-два витримаю роль взірцевого мужа. Тим часом Отарові рукописи сплавлю за кордон, відмию якийсь мільйончик і житиму в Лондоні на проценти

від свого депозиту в банку, приспівуючи. «За півроку спустиш усі гроші, геніальний транжире, й знову опинишся на цідилку, – не вгаває внутрішній голос. – Збережи Татанину квартиру як запасний аеродром». Ніби я проти? За той же мільйон у Києві, мабуть, удасться покайфувати набагато шикарніше, ніж у Лондоні. А Татану я приручу, йо-пе-ре-се-те. Ну, як у цирку тигрів приборкують. Скільки в Інтернеті унікальних матеріалів про сімейне насильство – безцінна інструкція для дилетантів! Тепер стара дурепа на двох роботах: працює прибиральницею в редакції і прибирає квартиру якогось багача один раз на тиждень – в одруженні зі мною буде прибирати у двох, трьох, чотирьох клієнтів. А ще буде аж трястися, щоб найсмачнішою стравою щодня мужеві догодити! Інакше... «Що – інакше? Збираєшся щодня лупасити свою нелюбу дружину?» – підленько цікавиться мій внутрішній голос. А яке твоє сране діло? Яюсь уже справлюся. Приборкання непокірної – мій коник. З Ганною вийшло, з Соломією вдалося. Правда, у цьому випадку вдалося тільки наполовину, але тому, що Його Величність Випадок сплутав карти. Олесья зірвалася з гачка, бо передчасно смикнув. Зате наївну Татану скручу у вісімку без особливого зусилля. У цій шикарній квартирі зі мною такі лялі любитимуться, що Соломіїн мільйонер позаздрить, а Татана ще й каву нам, розімлітим голуб'ятам, у ліжко носитиме, йо-пе-ре-се-те! Та що там каву, в зубах тапочки, як належно видре-суваний кімнатний песик!

Розмріявся! Краще видаю з Татаниної електронної пошти мій лист до того пришелепкуватого шотландця. Скільки шкодував, що університетське відмінне знання англійської мені вже ніколи не пригодиться, – а таки стало в пригоді! Й ще пошукаю в Інтернеті, хто переклав «Степового вовка» Гессе українською мовою – треба Татану обладнати публікацією її власного перекладу. А тепер ще раз, чи нема де моєї статті – й спати, бо вже четверта

година ранку. Є, є стаття! Є! Але, Боже мій, публікацію змінили до невпізнання, й назва зовсім інша – «А судді хто?» Йо-пе-ре-се-те! Навіть про те, що мені особисто безпідставно довелося майже місяць знаходитися під слідством, згадується. І про махровий непрофесіоналізм тих, хто провадив розслідування справи про згвалтування й смерть дівчинки у ліфті. Навіщо про таке було згадувати? Слідак отримає догану від начальства, оскаженіє, почне знову під мене рити. Ми так із тим крокодилом напіамазонським не домовлялися! Я сам повинен був текст замовної статті редагувати, якщо в цьому виникне потреба. «Твоє ім'я було потрібне, а не редагування, – співчутливо зітхає мій внутрішній голос. – Але не сци в компот: стаття вийшла гостра, як ніколи. Справжня бомба!». Умгу, саме та бомба, якою мене рознесе на кавальчики, йо-пе-ре-се-те. А може, й не рознесе! Слідчий побоїться зі мною надалі мати справу. *Безумству храбрых пайом ми песню!* Отже, гроші я чесно відробив: крокодил напівамазонський не повинен ставати мені на дорозі. Все в ажурі. Завтра осилю нову сходинку вгору або й дві чи три сходинки. Осилю?

Інтуїція в мене справді нікудишня. З найкращих міркувань щоразу неодмінно вляплююся в таке, від чого потім не можу ні відмитися, ні навіть відшкребтися. Он півроку тому в голосіївській забігайлівці вдруге познайомився з таким собі Юліаном Максимовичем Пазором. Той обмивав свою майбутню медальку «За заслуги» III ступеня, про яку, очевидно, днями й ночами мріяв – і ось: душа не витримала, забажала свята й сто грамів біленької. А коли почув, що я – журналіст, запропонував мені навіть не горілочку – коньячку, і переконав, що такими сенсаціями поділитися, що мої колеги до смерті заздритимуть, якщо статтю напишу. Брехав гладко, дуже правдоподібно і яскраво: я навіть не підозрював, що й про душманські каравани зі зброєю, і про полон – чистої води брехня. Дурило я, забув, зовсім із голови вилетіло, що про цьо-

го свого братчика колись мені студентові-практикантові розповідав молодий інженер, в якого я жив у квартирі по вулиці Карла Маркса.

Ну, й врешті, мені чи Афганістан, чи Пакистан, чи Ємен – усе одно Схід, про який ще Кіплінг писав, що його Заходу, тобто європейцям, зрозуміти взагалі неможливо. Мій візаві тепер був чи не п'ятдесятип'ятирічним або на кілька років старшим чи молодшим – уже з чесно заробленим радянським соціалізмом – добре помітним пузом, що випиралося над паском, коротконогий, сивуватий, стрижений машинкою, а головне – з блискучим приплюснутим обличчям, як у бурятів, і вусами, що з першого погляду нагадували добряче понищену стару зубну щітку. Я почав торгуватися за ціну замовленої мені статті: чесно кажучи, аж через годину наших перемовин і за мій кошт удвох розпитої пляшки горілки ледве дотяг свій майбутній гонорар до ста доларів, бо клятий ветеран-інтернаціоналіст виявився ще й скупим, як Гобсек, і впертим, як старий цап.

Ну, й написав я про ветерана-інтернаціоналіста хвалебний нарис. На свою голову написав, бо не квапився Пазор зі мною розраховуватися, доки не отримає свою медальку-нагороду! А отримав – віддавати обіцяне взагалі відмовився, навіть на телефонні дзвінки більше не відповідав. Зате редактор нашої інтернет-газети особисто таким тоном покликав мене на прийом, що я уже з самої інтонації боса однозначно збагнув: землетрус, ураган чи цунамі, а то й усе разом, мені гарантовані. У кабінеті редактора сиділи мало не столітні три старі гнилі-гнилезні сиві пні при повному військовому параді: капітан, лейтенант і підполковник. Уже першим запитанням до мене виявилось, скільки років моєму газетному героєві. Я буркнув, що вже точно він аж ніяк не їх ровесник. Думав, таким чином оптимально для себе вирішу неждану-негадану проблему, але не тільки не роз-

рулив ситуації, а ще й влип по вуха, бо ці діди, виявляється, десь усередині шістдесятих у Ємені не то воювали, не то встановлювали статус кво з боку СРСР одночасно із президентом Єгипту Гамалем Абделем Насером, який якогось чорта лисого взявся надавати Північному Ємену військову допомогу. Агресивно налаштований полковник мені популярно пояснив, що після сімдесятих років у Ємені жодних збройних сутичок не було, а радянський контингент у цій країні хіба що воші бив і місцевих дівок псував. Н-да, приписав я неіснуючі подвиги вошобоеві й курвареві, а той ще й медальку в спілці воїнів-інтернаціоналістів заплучив дешевим коштом! Редактор вимагав від мене написати спростування, діди гупали в підлогу своїми костурами, а я знав, що скоріше звільнюся з роботи, ніж писатиму подібне, бо тоді вже все – в жодну газету працювати не приймуть. Але якось обійшлося без спростування: секретарка головного шепнула мені, що хтось із тих сімдесятирічних дідуганів нагло вривав дуба, два інші на мою публікацію, образно кажучи, плюнули й розтерли, а редактор мене з роботи не звільнив. Зате надалі заставляв писати статті, під якими ніхто інший із наших журналістів власний підпис і не поставив би! Іншими словами, за всі мною допущені ляпи з повеління свого прямого начальства лизав я дупу Януковичу та його кодлу до ідеальної, якщо не сказати – стерильної чистоти! Врешті, лизав аж ніяк не гірше, ніж нині своєю ще теплою публікацією крокодилові напівамазонському. А Пазор на мої очі так більше й не появлявся. Мудак не з вусами, а із старою зубною щіткою під носом! Тьху! Краще постаратися заснути, ніж подібне згадувати, й так нічого вже змінити не вдається.

Правда, можна і навіть варто було б ще належно обдумати свою майбутню розмову з Татаною під час сніданку, але нехай це вже буде експромтом. «Найкращий експромт – добре підготовлений експромт!» – не здається

внутрішній голос. Тоді нехай мій мозок, поки сплю, опрацює до деталей і цю проблему. Ну, а-а-а, бебі, *завтра буде краще, чем вчора!* А про гроші, які прийдеться витратити на Татану, переживати не варто. Як любив повторювати мій однокурсник-єврейчик родом із Чернівців: «Сьогодні *гіц*, а завтра *ніц* – або навпаки: нині *ніц*, а завтра – *гіц!*» Проте удачу не можна випускати з рук, якщо її чудом вдалося зловити. Аби тільки завтра пощастило знайти якесь дуже страшеньке помешкання, щоб повести туди Татану на оглядини. Жахнеться тонкосльоза бабера, йо-пе-ре-се-те, почне впрошувати залишатися в неї – тоді можна й пропозицію одруження як напівжарт-напівсерйозну річ бовкнути. Далі вже все буде залежати від Татаниної реакції, а не моїх планів. Але при навіть найбільш негативному розв'язанні проблеми у мене ще дуже багато часу для досягнення мети. Із дистанції я не зійду, хоч би Татана гадюкою звивалася, а її інтуїція вовком вила. А-а-а, а-а-а, бебі, а-а-а, а-а-а, а-а-а...

Ми знову снідали, як найкращі друзі або дуже близькі родичі. Розмова текла блискучою весняною річечкою. Я згадав про «Степового вовка» в перекладі українською мовою. Татана знічено посміхнулася: мовляв, її переклад був аж ніяк не гірший. Колись давно їй залишилося доопрацювати останній розділ, як у «Всесвіті» надрукували «Степового вовка» іншого перекладача, а вона й опустила руки, не довела до пуття майже готову роботу.

– Мені прочитати дасте?

– Я на машинці друкувала: вам читати на вже поживлому папері буде важко.

– Принесіть, може, хоч по діагоналі перегляну.

Татанин переклад, як не дивно, виявився унікально вдалим.

– Ми видамо ваш переклад «Степового вовка»! Я знайду, хто візьметься за це. Гонорару не гарантую, але книж-

ка стовідсотково вийде! Навіть із передмовою перекладача! Потягнете передмову?

— Спробую.

— Негайно сідайте за переклад останнього розділу! Негайно!

— Сьогодні не зможу, маю прибирати в квартирі депутата!

— Як же нас усіх калічить побут, щоденна потреба в грошах! Така жінка, як ви, не повинна займатися чимось іншим, крім перекладів геніальних літературних текстів, а ви з власної волі упряглися в ярмо поденщини!

— Та я лише три години витрачу: поперу, випрасую, витру пилюку. Без цих підробітків пропаду. Комунальні видатки за квартиру набагато більші від моєї зарплати, тож мушу викручуватись, як умію. А брати когось на проживання ви самі не радите, отже, інших фінансових надходжень не передбачається.

— Працювати понаднормово наймичкою в якогось депутата! Якби мав право, не дозволив би вам таке чинити! Але я чужа людина, ви від мене грошей не візьмете, слухати моїх порад не захочете...

— Пийте каву, їжте глазурований рисовий пудинг, він ще теплий і зараз найсмачніший. Облишимо розмови про моє працевлаштування. Ви унікальної душі людина, і я ніколи не стану ярмом на вашій шії.

— Батьки ваші ще живі?

— Уже нема ні тата, ні мами. По мамі залишився зведений брат, мешкає в Одесі у тій же квартирі, де я народилася, на Молдаванці, але я ні з ним, ні з вітчимом стосунків не підтримую. Чужі люди. Мене знати не хочуть, то як я можу набиватися в рідню?

— Ваша воля. Проте мушу вам признатись: я починаю шукати собі іншого помешкання. За добро не можна платити злом. Це кармічний закон, за порушення якого завжди гряде неминуча кара.

Навіщо я таку махрову ахінею бовкнув? Який кармічний закон? Хто його сповідує? Голився – і готовий був надавати самому собі по пиці. Мене завжди несе, як тільки починаю розвивати якусь тему, йо-пе-ре-се-те. Це добром не закінчиться. Слова вилітають швидше, ніж встигаю зважити, чи варто було таке говорити взагалі, а я вже не раз переконувався, що навіть думка матеріальна. Мовлене вголос – тим більше.

З радістю констатую, що Татана від мого рішення спохмурніла: воно її, напевно, приголомшило. Проте відмовляти не стала, а я плекав надію, що відразу ж стане це робити. Ну, якось переварить інформацію. Може, ймовірний мій переїзд на іншу квартиру – занадто тверда для її вутлого мозку пожива? Нічого, я готовий розжовувати, нехай лише відкриває рот і ковтає готовеньке! Що ж мені одягти-взути? Напевно, стару футболку, легкі штани й бруднуваті кеди, щоб власники квартир повірили, ніби ймовірний їхній клієнт – людина небагата. Коли прощався з Татаною, помітив, що мій зовнішній вигляд її неприємно вразив. Нічого, Альберт Ейнштейн ходив ще не в таких недоносках! Кажуть, лікті вилазили зі старого піджака, приятелі зауважували вченому, що настільки убого й неохайно вдягатися не можна, бо він не хто-небудь, його всі знають в обличчя, а Ейнштейн відповідав, що коли всі його й так знають, то яке значення має старий піджак? Останнім часом уже й у Києві стало модно ходити в одязі без особливих претензій. Лінда тому яскравий приклад. І крокодил напівамазонський також не вирізняється нічим, йо-пе-ре-се-те, але годинник на руці в нього дорогуший!

Надворі скажене сонце розтоплювало небесну сферу. Тротуари майже пахли горілим. Чудесна погода для поїздки в метро з самого центру столиці аж на станцію «Лівобережна»! Там здаються в оренду якісь дві квартири – вчора відірвав від паперових оголошень телефони

власників. Пертися на край світу такою спекою — жахлива перспектива. Краше (поки ще є гроші в кишені, бо відчуваю, що «спущу» все найближчими днями) дозволю собі посидіти за кухлем дорогезного чеського пива «Krušovice» в якомусь більш-менш пристойному кафе. Ресторани ще зачинені — рано, а ось у звичайну забігайлівку мені потикатися тепер уже не випадає: сьогодні я, і в цьому не маю найменшого сумніву, прокинувся знаменитим. А хіба не правда? Публікації такого рівня в періодиці з'являються щонайчастіше раз на п'ять років! Ну, після ситого сніданку я пивком залагодив свою самодостатність фундаментально — живіт, як бубон, тепер можна в газетному кіоску поцікавитися, чи є мої статті. Ого, різні варіанти надрукували аж у трьох газетах! Але щоб тому крокодилові напівамазонському пальці покрутило, як він мою роботу споганив! «Чому споганив? — не погоджується внутрішній голос. — Ти просто ніколи так не насмілювався б написати! Статті унікальні. Сьогодні до їх обговорення залучаться сотні читачів». Я купив по одному примірнику газет і рушив за квітами. З величезним букетом ромашок — усе ж таки втричі дешевше, ніж одне-єдине стебло еустоми! — стояв перед під'їздом і телефонував Татані. Вона вибігла у сіренькому ситцевому халатику також у білих ромашках, взута у старі тапочки з майже протертими наскрізь дірами на великих пальцях, ухопила мій букет, притисла до грудей газети:

— Ви — геній! Гратулюю! Я прочитаю зараз же, навіть якщо запізнюся з прибиранням квартири депутата!

Я мудро промовчав, хоч уже на кінці язика телебалося: тебе звільнять, дурепо, біжи на роботу чимдуж, а читати будеш увечері або хоч усю ніч!

Перша квартира мені не сподобалася: надто чиста, кондиціонер, цілком пристойна побутова техніка, і до цього всього щастя ще й надута, як гуска, конс'єржка у під'їзді. Заможні люди живуть у цьому домі, якщо таку берегиню

можуть собі дозволити. Але, вкусив себе за язик, якби не Татанина квартира, я би орендував саме це помешкання. Сказав господині, що пораджуся з тіткою, посидів у кафе з дорогущим бокалом пивка цього разу вже німецького виробництва – «Vetter-33», й вирішив подивитися наступне житло. Про всяк випадок запитав офіціанта, чи хтось тут поблизу не здає поганенької квартиру в оренду. За кілька хвилин хлопець поклав переді мною папірчик, на якому значилася космічна сума.

– Це така вартість одного пива?

– Пиво коштує 130 доларів. Але можна розплатуватися гривнями по курсу валюти. Ця сума – загальна: власне, за пиво й ще сто гривень за потрібну вам адресу.

– Де адреса?

– Розраховуйтеся – отримаєте. Дуже близько звідси.

Я подав офіціантові мало не цілу пачку гривень дрібними купюрами, залишивши в гаманці останні три п'ятсотки, він вивів мене з кафе й показав рукою на зелений під'їзд:

– Там. Другий поверх.

Цікаво, як офіціант зрозумів мою фразу «поганенька квартира»? Може, зважаючи на ціну замовленого мною пива, вибрав найкраще у цьому мікрорайоні з усіх можливих помешкань? Але апартаменти виявилися власністю середнього достатку. Господиня курила смердючу цигарку й поглядала на мене зверхньо:

– Квартира здається вместе со мной. Значіт, твоєї буде лишь одна комната. На кухню, у ванну і туалет вход у порядку череді. Платить нада за полгода вперед. Я ночью інагда храплю. Кагда душно, хажу в одной ночной рубахе, в туалете сіжу часами: в мене страшние запори.

Й раптом заговорила майже чистою українською мовою:

– Це вже всі мої недоліки. Відколи чоловік помер, я монашка: жоден мужчина у моему ліжку не ночував.

Ясно? Це я для того кажу, щоб ти без жодних претензій на секс-обслуговування! — знову перескочила на суржик. — Не тваєво сада ягадка! У молодіє годи я била любовницею Фіделя Кастро! Так-так, два роки вправлялася в іспанській мові на Кубі. Не віриш? По глазах понятно, — нет. На, пратівний, пасматрі, какой красавицей я била п'ятдесят п'ять лет назад!

На кольоровій світлині Кастро справді обнімав господиню квартири: волошкові очі старої відьми відповідали очам Фіделеві пасії, а довжелезна товста коса спадала розсміяній русявій дівчині через плече мало не до колін.

— Хочеш, кофе зроблю? Послушаєш мої васпамінанія!

Каву прийшлося пити без цукру — господиня всоте переконувала, що цукор — найстрашніша з усіх повільно діючих отрут. Спогади про Кубу виявилися недвозначно масними: мені треба було рвати кігті від «монашки» якомога швидше. Я сказав, що збігаю в магазин за тортом і вином, про всяк випадок тихенько прихопив у кишеню світлину «монашки» з Фіделем Кастро (для журналіста це безцінна знахідка!), — й тільки його колишня коханка мене бачила! Відійшовши далеченько, розгорнув клаптик паперу з адресою ще одного вранці запланованого для огляду помешкання, до якого, чесно кажучи, вже й зовсім не мав жодного бажання навідуватися. Але ж два перші житла аж ніяк не надавалися, щоб їх оглядати разом із Татаною.

Остання для сьогоднішнього огляду квартира знаходилася далеченько від станції метро, проте виявилася саме такою, про яку я мріяв: ремонт двадцятирічної давності, гербарій із засохлих живцем вазонів на вікнах, зо двадцять порожніх пляшок по всіх закутках, старий пошарпаний до дір, аж пружини стирчать, диван, кульгавий стіл, п'ять стільців різної масті, ввімкнений холодильник, який час від часу підскакував і гуркотів, наче колгоспний трактор «Кіровець». Господар мав із цим чудом техніки

середини минулого століття дуже багато подібного: час від часу також підскакував на стільці й тарахкотів без перепочинку! Я знав, що собаки бувають подібними до їхніх господарів, але щоб холодильник скидався на господаря – вперше бачив.

– Погоджуйся, чувак, бо за таку ціну не знайдеш нічого кращого навіть на Троєщині. Ти ж холостякуєш, уже зранку пива нажлуктився, несе від тебе, як із пивзаводу, значить, про сім'ю, дітей, авто чи породистого пса нема й мови, – навіщо тобі палац? Аби дощ не дзюрив і вітер не віяв! Мої пляшки не викидай – я їх із дня на день зберу і здам. Штори завтра принесу з пральні й повішу. Ну, й на днях телевізор тобі від тещі припру: вона все одно глуха, їй що з телевізором, що без нього – вші́стко єдно! Можеш поселятися навіть сьогодні! Куди квапишся? Присядь, вип'ємо за мою фартову хату, за те, щоб ти сюди дівок водив, а вони носом від тебе не крутили!

Горілка була навіть дуже не дуже, проте ми випили пляшку на двох і закусили напівзогнилими яблуками з брудної целофанової торби: нічого, спирт будь-яку заразу продезинфікує! Коли господар утомлено розлігся на дивані, я вирішив їхати додому, на Інститутську, по Татану. Вийшов на подвір'я, жовте від жару й нестерпної спеки, і мені раптом зробилося зле. Дитячий майданчик поплав перед очима, але, на щастя, біля пісочниці падала тінь від якогось дерева і я присів на лавку з двох облуплених дощок без спинки. Замість того, щоб полегшати, мені ставало все гірше й гірше: то морозило, то кидало в піт, у роті пересохло, слина стала гіркою і тягучою. «Пальона водочка, йо-пе-ре-се-те! Телефонуй Татані, нехай бере таксі, якнайшвидше приїжджає сюди й везе тебе відразу ж у лікарню, бо гігнеш», – знайшов чим потішити мене внутрішній голос. У відповідь я буркнув, що й сам можу викликати «швидку». Мій невидимий співрозмовник зареготав. «Швидка» може взагалі не приїха-

ти. А примчиться – лікарі переконаються, що п'яний, бідно вдягнений, отже, черговий лузер по житті, якийсь нещасний безхатько – навіть у лікарню везти не стануть.

Куди ж моїй Татані гнати таксі по мене? Фу-у, на розі будинку великим чорним шрифтом – назва вулиці й номер 11-А. Хоч тут повезло. У відповідь у трубку мобільного Татана залебеділа-заїстерила, двічі тремтячим голосом перепитала адресу, пообіцяла, що негайно виїжджає, зараз буде! Умгу, не менше, ніж за сорок хвилин! А я так довго протримаюся, не знепритомнію? Треба постаратися трохи пересунутися вправо, бо тінь від дерева відповзла: сонце вже у зеніті.

– Дядя, *каторий час?* – два довготелесі підлітки звертають із тротуару й прошкують до пісочниці.

Вони чули, як я розмовляв по телефону, тому передбачливо ховаю свій дорогий мобільник у кишеню – про всяк випадок від гріха подалі.

– У мене годинника нема.

– Подивися на мобільнику.

– На жаль, хлопці, він «беушний» і показує години неправильно.

– Дай цигарку.

– Я не палю.

– Дай грошей на цигарки.

– При собі не маю ні копійчки.

– Ти – бомж, *балезний?*

– Я – людина.

– Якщо бомж, то вже точно не людина. Сміття. Лайно. Покидьок.

– Пацани, мені дуже погано.

– Дивися, який пацик знайшовся! Через таких, як ти, всім погано. Дехто навіть у СІЗО на мультках і холодних нарах кантується!

– Шпунтик, ти на сповіді? Розбазікався! Зашнуруй хлєбало!

— Хлопці, допоможіть! Мені чомусь робиться усе гірше й гірше.

— *У ніщій слуг нету!* Обшукай його, Шпунтик!

— Не хочу! Узагалі нічого протизаконного більше чинити не буду!

— Патякало! Не вийде тобі чистеньким залишитися, якщо бодай один раз уліз у кров.

Я шарпнувся, щоб оборонятися або втікати, але тіло зовсім не слухалося, тож мої телефон і портмоне таки опинилися в руках цибатого й прищуватого.

— О-паньки, цей бомж — мільйонер! Шпунтик, уявляєш, п'яний вонючий безхатько — і цілком пристойний смартфон, а ще — дев'ятсот доларів у кишені, окрім гривень? Хіба таке чмо не заслуговує смертної кари?

— *Батя* нам голови поскручує. Краще йдемо звідси, Властелін Калец!

— Еге ж, якщо знову попадемося ментам, старий обов'язково повідкрчує не тільки голови, але й яйця! А ні — лише похвалить: ми сьогодні поза підозрою. Нас тут нема і в жодному разі бути не може! Значить, Шпунтик, — що? Це зробив із бомжем той, хто й стару бомжиху відправив у рай. Хі-хі-хі, у Києві появилвся санітар. Чуєш, як звучить: санітар столичного міста?

— Це вовк — санітар лісу! А ти, ти... Уже й не знаю, як тебе назвати!.. Через тебе мені та бабера досі сниться!

— Було памперси вдягти, якщо такий ляканий. Тобі сниться, а мені сподобалося: просилася вона дуже зворушливо й правдоподібно!

— Властелін Калец, ти обіцяв не нагадувати!

— Хі-хі-хі!

— Хлопці, відпустіть мене, йо-пе-ре-се-те. Я не бомж, я — журналіст, — ледве чутно прошепотів я, але у відповідь на мої слова шпанюки лиш переглянулися з явним страхом чи глумом.

Немолода жінка у бігудях, привідчинивши вікно, грізно запитала моїх мучителів, що вони зі мною чинять. Гукають, що від спеки якийсь дядько знепритомнів, тож приводять його до тями. Жінка обіцяє викликати «швидку» — хлопці контраргументують: не варто, дядько п'яний, лікарі його не заберуть, ще й штраф можуть виписати тому, хто їх викликав.

Усе пливе перед очима. Слабну більше й більше. Де ж та безголова Татана? Я ж так просив її поквапитися!

— Він умирає! Дивися: бульбашки з рота пішли. Змотуємося: мені гидко! Ми ідіоти, здуру знову засвітилися... Тепер нам цього аж ніяк не треба!

— Телефонуй з його мобіли баті: нехай ліквідує наші помилки.

— Зараз наробить крику, що ми влізли у свіже гімно!

— Нехай кричить: усю злість випустить, менше нам перепаде.

— Не бере трубку!

— Спочатку есемеську з паролем, що це телефонуєш саме ти, надіслав?

— Тебе забув запитати! О, вже відізвався.

— Ну, й що сказав? Ну?

— Репетував, що через двадцять хвилин відвезе нас назад у СІЗО. Нагулялися! Про цього бомжа краще нам було таки змовчати, але з вікна нас бачила якась тітонька...

— Що вона могла побачити з такої відстані? Змотуємося!..

Мене люто рве, але опісля стає трохи легше. Майже поруч проходять дві щебетливі молодички з малою дитиною. Помітивши мене, міняють тему веселої розмови:

— У резервацію би цих п'яниць проклятих позбирати, як колись індіанців у Америці! Яка страшенна спека, а воно нализалось — й не здихає! Ні інсульти, ні інфаркти таких не беруть. Непотріб людський!

– Ма, дядя хворий, дядю зубчик болить?

– Краще би його совість заболіла.

Відчуваю, що час від часу втрачаю свідомість, але таки опритомнюю знову. Наді мною схиляється довго-волоса дівчина, стискає моє зап'ястя, лічить пульс. Її подруга увагою приятельки до моєї персони відверто не-вдоволена.

– Облиш! Може, цей бомжара має снід або якусь іншу смертельну хворобу. Навіщо тобі воловодитися? Відки-не копита у тебе на руках – поліція тебе ж, милосердну, так затягає, що самій собі не будеш рада. Ну, облила його водою, відсвіжила, привела до тями – й усе, досить, по-клади поруч пляшку: захоче пити – дотягнеться! Ходімо звідси геть, інші ж бо навіть не підходять. Золоте правило – не пхатися в чужі справи! Тим більше, що він п'яні-сінський!

І раптом я бачу своє неприродно скоцюрблене тіло в пісочниці з висоти двох-трьох метрів. Ні, тепер уже десь, мабуть, щонайменше з даху будинку. Згадую Татану – й моментально опиняюся над довжелезним корком-затором. Ось вона вистрибує з машини, пірнає в метро. Вже вибігла на станції «Лівобережна», знову сідає в таксі. А де ж мої грабіжники? Розсілися в альтанці, прищуватий зі шприцом, у хирлявого тремтять руки, як у старого паралітика. За тяжко зароблені мною гроші зуміли протягом кількох хвилин знайти, де купити собі трійла! Наркомани довбані, йо-пе-ре-се-те!

– *Папаня* тобі голову відірве, що мене знову втягнув у свіжі неприємності! Тепер перед слідчим будеш викручуватися сам. Або сядеш!

– Сяду? А ху-ху не хо-хо? Маю такого батяню, що мене й з рук сатани вирве! Законного папку! Ти, мелочь пузатая, – тільки єво пазорішь, понял? А я – син!!!

– Він такий же твій папка, як і мій. *Сам* признав мене

рідним, і мамка не стала заперечувати! Ми з тобою не двоюрідні брати, а – рідні! Тільки мамки в нас різні, та й то двоюрідні сестри.

– *Заче́м врьошь?* Шпунтик, батяня узнаєт, що в твою голову *взбрело*, – ти труп!

– Дізнається, ха-ха! Він у цьому впевнений на всі сто. А мій *атец*, ну, той, що записаний моїм у свідоцтві про народження, думаєш, чому злиняв? Тому що наш спільний *папко́* давно живе на дві сім’ї! *Понятно?* Я, а не ти – його улюблений син. Мільйончики старого *будем деліть поравну, как там тебя* – Властелін Калец?! *Завещаніє* на нас обоїх оформлено. Моя *маманя своїмі глазами* читала! *Єй тоже* куш *полагается, как і твоей*. Так що не *очень губу разкативай!*..

– Ну ти даєшь, мелачлівий! Мая галава ат такой інфармації чуть не лопнула! Ладно, братец кролік, не дрейфь, нам усем хватит! Денег у батяні – немеряно. Может, і ти гульньошь, пака он паявітса на гарізонтє? Не так страшно будет вислушивать муру галубую старава хрена!

– Не хочеться.

– Ти кокс хоть раз в житні нюхал? Нет? Ну, ето патом папробуєшь. Вещь! Понаравіцца – гарантірую! Сєводня будет только укольчик! Баїшься укольчиков, малец? А-а-а, ти передо́за баїшьса? Не дрейфь! Батяня за тебя с меня трі шкури спустіт в случае чево. Полдози тебе введу – на первый раз хватит!

– Боюся на голку назавжди підсісти, як ти!

– Ат аднаво раза ні беремєніют, ні наркоманом не становяцца! Зато бамжіху забудєшь крепко-накрепка. Нікагда больше ана даже сніцца не станєт.

– Ладна, Властелін Калец, только раді таво, штоби бамжиха атцепілась, папробую! Але тільки раз, щоб вона більше не снилася!

– Канєшна, дарагой Шпунтік, адін-єдінственний раз!..

Мої батьки підгулювали, та хоч ось таким брати-ком-наркоманом-спокусником не нагородили. Доземний уклін обом! Але – як же я досі не здогадався? – це ж синочок і племінничок того крокодила напівамазонського, який мені замовив статтю. Дивна спіраль: гроші не пропали, навіть із процентами вернулися в сім'ю! А ось і мій благодійничок, йо-пе-ре-се-те. Мчитьсь в «Бентлі-Контіненталь» з власним шофером і двома тілоохоронцями-мордворотами мостом Патона. Зрадіє, як мене впізнає? Внутрішній голос не втримується від колочки: «Ще й як! Такі, як він, свідків не залишають». Пробую піднятися й утікати бодай з цього місця, де мене пограбували й можуть знову провідати малолітні наркомани-вбивці або при потребі легко знайде їхній таточко-крокодил напівамазонський. Напружую всі сили, щоб поворухнутися. Чомусь здається, що співаю, але насправді стогну – й остаточно приходжу до тями. Боже, яка спека!

...Мама зі своїм директором на легковому авто підвозять мене до воріт заводу, мамуся заводить у адміністративне приміщення, цьомає і каже бігти сходами нагору до тата. Мій портфель важкий, наче в ньому повно каміння, тому, піднімаючись, я, опецькуватий першокласник, ледве перебираю ногами. У приймальні нікого, в кабінеті – також. Але позаду кабінету є маленька кімнатка, в якій я іноді граюся, щоб нікому не заважати, якщо тато проводить нараду. Там хтось повискує, наче цуценя, і тяжко дихає. Відчиняю двері. Спітнілий тато відскакує з-за плечей секретарки, яка грудьми лежить на столі. Червона, як калина, Настуся покvapно підтягає свої чорні широченні внизу штани-кльоші, але замочок-блискавка підступно заковує тканину й застебнути ширінку вже не вдається.

– У тітоньки Насті ангіна. Я їй робив укольчик. Мамі

про це не треба казати: знаєш, як вона боїться, щоб ти або я не принесли додому грипу, — квапливо переконув мене тато.

Ревом реву, кричу і плачу, істерю до конвульсій, закривавлення під лоб очей і піни з рота. Я ж не маленький, у нашому класі вже усім дітям відомо, що роблять їхні батьки уночі. Але Настуся — не моя мама і директор школи — не мій тато. Чому ж вони *цим* займаються з моїми татом і моєю мамою? Дуже кривдно, соромно й страшно. Тато дає мені запотиличника — і я... злітаю вище будинків.

Крокодил напівамазонський репетує на своїх вишкребків і смачно лупцює їх по мордасах, а тоді пильно засвоює інформацію з мого мобільника, плюється, бурчить, що тепер журналюга занадто багато знає, кудись телефонує, всоте вибачається, що не зумів належно проконтролювати відморозків, яких узяв усього на півдоби, щоб відмити тюремний сморід і дозволити від'їстися на ресторанних смаколиках у вихідний день, коли нема й бути не може викликів до слідчого, а тепер ось, як грім з ясного неба, виникла термінова потреба негайно повертати їх назад, аби обидва мали залізне алібі й не ускладнювали стару справу, наказує шоферові й одному з тілоохоронців негайно «брати за шкірку безмозких ідіотів» і везти їх у СІЗО, але відразу ж повертатися назад. Мене дуже пече в сонячному сплетінні. Ледве дихаю. Не відчуваю ні рук, ані ніг. Невже я вмираю? Навколо стільки перехожих! Чому ніхто досі не викликав «швидку допомогу», йо-пе-ре-се-те? Внутрішній голос не минає нагоди боляче вколоти: «А ти особисто викликав би «швидку» зовсім чужому комусь у подібній ситуації?»

По газону біжить голенький хлопчик. Він, мабуть, ще навіть не розмовляє. Так жалісно дивиться на мене, аж губенята в малюка ламаються: ось-ось зареве ревма, як

це в ранньому дитинстві, та й мало не до чотирнадцяти років, постійно робив я. Істерична дитина, мабуть, батьки якісь психопати. Проте в нього очі й ніс моєї мами, а на щоці — родимка, як у Ганни з педфаку. Якби цей малий зумів когось покликати на допомогу, ну, бодай заверещав-заплакав на все горло, щоб люди збіглися на його галас! Але він заперечливо хитає головою, і від його категорично негативної реакції на моє безсловесне прохання розпечені горошини поту котяться мені по спині: це ж мій і Ганьчин первісток, той, кого не повинно бути, кого взагалі нема, хто навіть не існував ніколи бодай у такому вигляді! Але хіба я особисто винен, що він багато років тому не народився?

Он місяць тому брав інтерв'ю в однієї успішної директорки столичного овочевого ринку. Вона також завагітніла ще у свої студентські роки, хлопець про її вагітність навіть не знав, але ж аборт не зробила, народила. Батьки на перших порах навіть із дому на вулицю виставили, а вона вчитися в інституті не покинула, у пологовому будинку від сина не відмовилася, тільки віддала в будинок маляти до того часу, поки сама зможе себе і його утримувати. У відмовній заяві головне правильно написати: назавжди від дитини відмовляєшся чи поки що не можеш сама виховувати! Як тільки бізнес цієї вумен пішов угору, забрала дитину з дитбудинку. Коли ж син виріс, а вона випадково зустрілася з колишнім коханим, що вже мало не бомжував, то розповіла йому про їхнього спільного нащадка. Чоловік зрадив, сина відразу ж визнав своїм. «Тепер обоє дармоїдів сидять на шиї в дурної баби, яка днює і ночує на роботі!» — не вгамовується мій внутрішній голос. Але я також від дорослого сина не відмовився б, якби Ганна його колись народила. Чесне слово, не відмовився б! Зараз навіть погодився б на шлюб з Ганною, якщо в неї є квартира і її зарплата мене більш-менш

влаштувала б. Але ні: в Ганьки нема такої шикарної хрещатицької квартири, як у Татани на Інститутській! А без квартири навіщо мені якась пересічна директорка гімназії?

Але голеньке немовля дивиться на мене з таким презирством, що мені стає не по собі: я уже галюциную від здуру випитої пальної водачки. Не треба було мені її жлуктити, та ще й після цілої літри міцного пива, та ще й у таку спеку! Більше – ні краплі, ані-ні-ні. Все! Зав'язано зі спиртним надовго. Поки Татанину квартиру на себе не переоформлю, навіть ковтка вина в найкращій компанії не лигну, до пляшки пива не доторкнуся! Тільки де ж Татана, йо-пе-ре-се-те? Крокодил напівамазонський набагато швидше до мене добереться, ніж ця стара каністра – й тоді кирдик, квиток на той світ без пересадки гарантовано!

Злітаю вгору. Знову бачу себе розпластаним у пісочниці. Наді мною стоїть із перекирвленим обличчям напівамазонський крокодил. Тілоохоронець копає моє тіло вузьконосим лакованим туплем під ребра й розводить руками: «Живий!» Крокодил нервово поглядає на годинник, із навороченої мобіли телефонує шоферові. Миттєво переміщуюся у «Бентлі-Контіненталь», виразно чую шепелявого Санька, який запобігливо лебедить, що вони з Гаврилом під'їжджають, уже за два квартали від місця зустрічі. Що означає в бандитському лексиконі «гаврило», йо-пе-ре-се-те? Може, це ім'я ще одного тілоохоронця, а може, лопата, целофановий мішок, біта, шприц із отрутою? Перекоаний, що затягнуть у машину, вивезуть за місто, камінь на шию – і в Дніпро. Або закопають у лісі. Або вкинуть у яму з вапном, старий шурф, топку. Ні, цього не станеться, бо я хочу жити, йо-пе-ре-се-те! Зриваюся на ноги й навмання-наосліп біжу туди, звідки чую шум траси. Там порятунок. Численні свідки

не дадуть мене безнаказано вбивати цьому крокодиліві напівamazonському і його безжальним «гаврилам»!

У моїх очах темно, і я перетинаю тротуар на автопілоті. Ой, навіщо так, ой-ой-ой? С-с-с-с-с, як же мене заболіло! Наче спрожогу в м'ясорубку вскочив. Але очі таки прозріли. Бачу, як одночасно зі мною з протилежного боку швидкісної траси вбігає поміж машини Татана в сірому халатику з ромашками. Скриплять гальма, перевертається одна машина, з розмаху виштовхує іншу аж на газон. Знову удар, ще один. Порожнеча. Ні, я живий і навіть охоплюю зором цілий квартал, бачу Татанине й своє понівечені тіла начебто згори. На моїм обличчі з якогось дива лежить закривавлений дірявий тапочок і здається, ніби я тримаю цю взувачку в зубах. Але водночас периферійним зором вловлюю напівпрозору й красиву, раптово дуже відмолодлу ще одну Татану високо вгорі. Вона віддаляється й віддаляється, робиться малопомітною зірочкою, цяточкою, промінчиком, блідим зблиском – і гасне. Отже, їй особисто шикарна квартира на Інститутській уже не знадобиться! А мені? Йо-пе-ре-се-те, я ж утрачаю такий унікальний шанс на дурняк отримати достойне житло! За що, ну, за віщо мене знову покарано? Шокований несподіваною інформацією, переводжу погляд униз. Татанин тапочок, протертий на великому пальці, й досі лежить на моєму обличчі. Нечупара, як вона посміла, йо-пе-ре-се-те? Мерзотниця! Під'їжджають кілька поліцейських автомобілів, дві «швидкі» з увімкненими сиренами. На обох тротуарах – строкаті юрби цікавих. Що саме так притягає випадкових перехожих до споглядання результатів жахливих аварій? «Ніби ти особисто не зупинився б?» – іронізує мій внутрішній голос. Знайшов час і місце вчитувати мені мораль! Я – професійний мисливець за сенсаціями! Моє зацікавлення подібним – нормальне явище для журналіста!

— Цій штучне дихання уже не допоможе, — зупиняє свою колегу з кисневою подушкою рудий лікар.

Але я — живий! Усе чую, бачу, я, на відміну від Татани, ще тут! Мене можна врятувати, моє тіло ворушиться.

— Агонія! — констатує товста лікарка. — Пульсу нема, зіниці не реагують на світло, шия зламана. Та й усі нутрощі однозначно відбиті, а ліва нирка перетворилася в кашу. Який смисл продовжувати йому передсмертні муки на хвилину-дві?

Брехня, що залишилося жити лише хвилину-дві! — чомусь мені стає шкода себе настільки, що готовий ревіти ревма, як у дитинстві. Це ж несправедливо, жорстоко, підло, йо-пе-ре-се-те! Я спробую вижити зі зламанною шиєю! З манжетом на карку, численними переломами рук-ніг-хребта, навіть без лівої нирки. Я готовий надалі існувати навіть у інвалідному кріслі в будинку для калік і перестарілих і пісяти-какати в памперси. Я погоджуюся на притулок у найгіршій київській дідорні! Надайте ж мені допомогу, поки я ще живий! Рятуйте мене, чорти б вас забрали, довбані ескулапи! Чому ж ви нічогосінько не робите? Злочинна бездіяльність карається законом! Де поліція?

— Щось вони різницею у віці та й віком зовсім не подобають на Ромео і Джульєтту. З якої причини назустріч одне одному так божевільно летіли? — каже один патрульний до іншого. — Свідки в один голос твердять, що все дуже скидалося на романтичну сцену з кіно.

Яка романтична сцена, йо-пе-ре-се-те? Я тікав від смерті, а Татана... Ця стара мавпуца тупоголова своєю поведінкою вкотре довела аксіому жіночої прози. Ця ідіотка з шикарною квартирою... Ця... Але раптом бачу перед собою знайомого діда в каптурі. Він спроквола відгортає один капюшон, другий, третій, четвертий — і страшна безодня на місці його голови береться всмокту-

вати мене уперед ногами в себе, в якусь гидку й смердючу порожнечу, втягувати безповоротно й дуже неприємно, клейко, слизько, починає мене живцем поїдати, власне, розтирати-розпорошувати на якусь чорну крупу, чорний бруд, чорне сміття, чорн-н-н...

Знехтувані Ноем

Я повернувся зі столичного кардіологічного центру таким, наче в цій лікарні за якихось півгодини прожив цілих п'ятдесят років. Сяни вдома не було. На щастя, – не було, то мав час ще до зустрічі з нею зібрати себе до купи бодай про людське око з усіх отих дрібненьких запчастин, на які раптом розвалився у кабінеті медичного світила й досі продовжував і продовжував розвалюватися, незважаючи на те, що перший шок нібито вже минув і натомість наступила тяжка, вдавлююча в тротуар, землю, підлогу порожнеча.

Моїй молодесенькій дружині залишилося жити півроку! Це в найкращому випадку – півроку. Шість місяців, двадцять чотири тижні, півтори сотні днів, близько чотирьох тисяч годин. Господи, а їй лише тиждень тому виповнився двадцять один рік! Оксана юна, весела красива, свіжа, щаслива! У неї ніколи не боліло серце! Не синіли нігті, не стискало за грудиною, не проявлялася найменша задишка. Такими сердечники не бувають! Настільки гарними й молодими не вмирають! Такі народжують діток, міряють найкраще взуття, дивують подруг екстравагантним одягом! Такі живуть довго і щасливо! Тільки все це за теорією ймовірності. У конкретному випадку – Сяна приречена, й цей вирок відмінити ніхто не може. Априорі приречена. Априорі в кращий бік нічого змінити неможливо.

Відчинив холодильник. На полиці у його дверцятах намацав пляшку, налив горілки у перше-ліпше горня, що потрапило під руку, по вінця. Випив – і не сп'янів. Стояв біля вікна, автоматично розглядав пісочницю, лавки, різнокольорові люльки, в яких із гордістю за себе

й власних діток возили немовлят юні матусі, чомусь поголовно подібні на цибатих восьмикласниць, гойдалки, з яких сміялися й верещали малюки дошкільного віку, стояв, дивився — і навіть сам не помічав, що беззвучно плачу, не витираючи сліз. Це — все! Вирок оскарженню не підлягає. Я — не мільйонер Девід Рокфеллер, який за просто міг собі дозволити кілька разів за життя поміняти власне серце на донорське. У мене замало всіх відкладених за три місяці разом із залишками наших весільних грошей навіть щоб купити Оксанці омріяну нею норкову шубку, не те що оплатити подібну закордонну операцію один-єдиний раз! Боже, чому таке страшне нещастя звалилося на Сяну? За що її караєш, Господи?

Перший дзвіночок тривоги продзвенів на весіллі, нашому весіллі. Оксана глибоко зомліла під час показово-обов'язкового танцю молодят. Ніхто цього не сподівався, адже танець був повільним і плавним. Напередодні ми два тижні ходили на щоденні репетиції до хореографа, який обіцяв, що все у нас вийде унікально красиво, філігранно відточували кожне па, кожен рух і навіть погляд. А тут раптом Сяна поблідла, наче казкова Снігова Королева, і впала мені на руки бездиханною. Та найстрашніше, що привести її до тями не могли ні водою, ні попліскуванням по щоках, ні нашатирним спиртом. Якби не мої практичні навички реаніматолога карети «швидкої допомоги», наречена померла б ще на власному весіллі. Ніхто тоді не розумів, настільки це, що сталося з нею, серйозно. Наші матері перешіптувалися, що, можливо, Сяна вагітна, і навіть я припускав насамперед саме цю ймовірність як єдину причину глибокої непритомності моєї коханої. Тож весілля благополучно продовжувалося, грала весела музика, офіціанти жваво обслуговували гостей, балакучий і надмірно розв'язний тамада не давав нікому й хвилини спокою, пінилося шампанське, звідти й звідси кричали «Гірко!». Коли пе-

реживання вляглося, ми навіть безтурботно протанцювали кілька танців, а наречена весело запевняла подруг, що їй конфуз стався або через надмірне хвилювання, або через чиюсь заздрість і недобрі очі.

Проте вже через тиждень я помітив, що моя молоденька дружинонька неабияк засапується, коли їй приходить сяходами вибиратися на п'ятий поверх до нами орендованої квартири. Оксана ж пояснювала свій стан хронічним бронхітом, який у неї час від часу загострюється, але моя інтуїція забила тривогу. Коли ж повернувся з нічного чергування, під час якого стався летальний випадок із молоджавим директором банку: раптово помер на коханці-співробітниці у власному автомобілі, — мені чомусь здалося, що й Оксана може загинути під час наших любощів у ліжку. Чомусь уявилася така смерть настільки виразно, казуїстично й страшно, що того вечора до дружини я не зміг торкнутися. Вранці Сяна весело й щасливо запитала, кого я більше хочу: сина чи доньку, а я натомість болісно й гостро збагнув, що вагітніти їй у жодному разі не треба! Ми пили каву з Оксаниними пиріжками з повидлом із ружі, повидло капнуло на мою світлу краватку. Дружина заметушилася, щоб якось урятувати мій новесенький аксесуар — і раптом сповзла на підлогу. Знову глибока непритомність, мої безрезультатні спроби привести Сяну до тями, виклик реанімаційної бригади, яка прибула майже моментально — й неабиякий переляк у широко розплющених очах ледве вихопленої з пазурів небуття коханої. А тоді — кардіологія, лікарня, повне обстеження й невтішний діагноз: міжсерцеві перегородки аж ніяк не відповідають нормі. Через місяць виявилось, що йдеться про вроджену ваду серцевого м'яза, яка призвела до міокардіопатії — потовщення ендокарда за рахунок розростання в ньому еластичних та колагенових волокон. Лікуючий кардіолог узявся делікатно натякати мені про невідворотну перспективу нада-

лі несумісного з життям протікання Оксаниної хвороби. Я прекрасно розумів, про що саме йдеться, без пояснень, тому слухав, узагалі не чуючи його потоку слів, а коли кардіолог замовк, ледве з себе видушив:

— Оксані не варто нічого казати. Дуже прошу вас, нехай вона краще нічого не знає.

Лікар завів мову про те, що дружину треба оберегати від будь-яких фізичних навантажень або стресів, запевняв, що першу групу інвалідності Оксані стовідсотково дадуть, найефективніші ліки призначать. Я приречено махнув рукою: тепер це вже не мало аніякогісінького значення.

Звірився своєю бідою з колишнім однокурсником Борисом.

— Не переживай, старий, щось зробимо...

— Ти геній! Посидиш, помізкуєш — і змайструєш нове серце для Оксани!

— Серця не змайструю.

— То може, я винайду мільйон доларів, щоб оплатити операцію з пересадки і заплатити за донорське серце?!

— Не божеволій! Щось придумаємо!

— Гроші давно придумали, а мене й тебе до цього відкриття навіть не залучили. Світ — лише для багатих. Хто не має бабла, змушений жити не як хоче, а як може! А так усе складалося радісно й гарно!

— Вольтер недаром казав, що як тільки ми починаємо вважати, що нам усе підвладне, на нашу територію вривається до зубів озброєний і жорстокий Випадок!

— Потринди мені! Тут втрутився хіба що сам Бог або диявол.

— Умгу, у цих двох надто багато масок на обличчі: доля, несподіванка, прикре непорозуміння, чиясь помилка.

— Та пішов ти зі своєю філософією!

Блукав парком, у якому рясно зацвіли різнокольорові бузки: від фіолетового — до білого й червонястого, і на-

магався знайти бодай якийсь розумний вихід. Блукав — і розумів, що у цьому випадку вибору взагалі не існує. Наприкінці вісімдесятих пересадка серця в СРСР виявилася надзвичайно ризикованим експериментом на людях, бо в цій царині найменшої гарантії на успіх не існувало: скрупульозно особисто перелопатив у обласній бібліотеці всю існуючу інформацію. Серце шимпанзе, серце донора, який загинув у автокатастрофі, — усе одно недовговічне й ненадійне серце, яке відторгалось якщо не через тиждень, то через місяць або півроку. Як лікар, я прекрасно уявляв, що вибір таких донорських органів, як серце, дуже обмежений, тому практично кожному пацієнтові гарантована несумісність чужого органу з його організмом із усіма супроводжуючими ускладненнями, як і небезпідставно припускав, у яких муках помирили ті, хто з безвиході погоджувався на ризиковану, власне, апріорі фатальну операцію. Врешті, про трансплантацію в Оксаниному випадку взагалі не йшлося: хто б за це взявся і з якого дива? Часу на пошуки лікаря-експериментатора також не було. Чесно кажучи, я навіть не припускав, де його можна знайти, як і не міг залишити Оксану в лікарні бодай на кілька днів: вона панічно боялася моєї відсутності й поклала всі надії, що саме я і тільки я спроможний гарантувати їй порятунок. Залишалось тупо грати мені відведену коханою роль. Врешті, я мусив зробити її дні, скільки б там не судилося жити Сяні, щасливими! Оце й усе, що мені було посильним реально.

Назустріч головною парковою алеєю йшла група студенток — Оксанині однокурсниці. Взятися навперербій розпитувати мене, коли вже Сяну випишуть із лікарні, адже ось-ось почнуться державні іспити, а її можуть до них не допустити, й тоді Оксана залишиться без диплома. Щоб відчепитися від галасливих дівчат, я муркнув, що моя дружина написала заяву про академвідпустку, бо ризикувати здоров'ям я їй категорично заборонив,

і Сянині подружки, змірявши мене зневажливими поглядами й нагородивши кількома репліками, нібито я хочу мати хатню рабиню замість дипломованого спеціаліста, демонстративно почимчикували в бік паркового кафе.

Повернувся в кардіологію, забрав у лікуючого лікаря результати всіх проведених обстежень і, звісно, за його порадою, вирішив їхати на консультацію до найбільшого медичного світила в Київ. Оксані сказав, що три доби, проведені біля її ліжка, мушу відпрацювати, а тому, може, приходитиму, а може, й не вдасться цього надалі кожного дня зробити, тому сьогодні ж постараюся телефоном викликати її маму, яка й почергує невідривно біля дочки: городи вже посадила, сама на пенсії, тож два-три дні може Оксані присвятити. Коли ж, повернувшись зі столиці, прямо з вокзалу захопив таксі і поїхав у лікарню, виявилось, що Сяну за її ж наполяганням учора виписали й мама забрала доньку в село на свіже повітря й домашні делікатеси. Мені чомусь здалося, що дружина в село не поїхала, але вдома її таки не виявилось. Зате зателефонував мій тато й поцікавився, коли я віддам ще 500 крб., які було витрачено на наше з Оксаною весілля. Я щосили ревнув у трубку: «Ніколи!!!» – і зв'язок обірвався.

Мій старий – монстр. Разом із мамою ціле життя працюють у казначействі й уже інфіковані манією збагачення. Їхні щоденні розмови про гроші вбивали мене, мабуть, іще з п'ятилітнього віку: «Гроші! Гроші! Гроші!» А ще ідіотські прислів'я: «За копійку бухгалтер повісився!», «Між картоплею і бухгалтерією спільне те, що або за зиму робітники з'їдять, або навесні КРУ посадить!». Брата й сестру мої батьки влаштували на роботу в банках, після закінчення школи забезпечивши обом найкращу вищу економічну освіту – тож тепер мають і однодумців, і близьких духом нащадків, і компетентних співрозмовників на тему грошей.

А я – відщепенець, бо на власний розсуд вибрав меди-

цину. Гроші на моє навчання витрачені все, а значить, допомагати після інституту й інтернатури батьки мені й не збиралися, тож власними силами я ледве зумів вчепитися за посаду лікаря «швидкої». Найнижча ланка медичної ієрархії. Власне, саме те, що батько мені розтлумачив на прикладі анекдотичної ситуації: «Що спільного між моїм сином і вагітною семикласницею? Не знаєш? І те, й інше – довічна ганьба для сім'ї!» Гроші на весілля батьки після моїх довгих умовлянь таки позичили, але тисячу старий забрав із наших посажних відразу ж, як тільки гості почали розходитися з ресторану. На щастя, йому вистачило клепки вчинити це не при всьому народі, а відкликавши мене в курилку. Я навіть Оксані про такий казус не признався. Тепер батько вимагає негайного остаточного розрахунку. Тільки звідки я візьму таку суму, якщо з наших весільних залишилося всього триста двадцять, а за три місяці я поповнив рахунок усього лише на 135 крб., бо на лікування Сяни вже пішло майже дві сотні, а поїду в Київ – ще добра сотня гавкне? Добре, що мої старі не знають адреси нами орендованої квартири – лише телефон. Якщо батько припреться особисто за грішми, то хіба до мене на станцію «швидкої». Цікаво, а за домашнім телефоном можна взнати адресу? Не дай, Боже, прилізе, коли вдома буде лише Оксана.

Мені прийшлося трястися розтелембаним старезним «пазиком» у страшній тисняві до батьків дружини й на ходу придумувати вагому причину того, чому Оксана мусить брати академвідпустку за місяць перед закінченням інституту. На щастя, про цю справу заговорила сама Оксана, й камінь звалився мені з плечей. Ми пішли в ліс, наслухалися соловейка-зозулі, нанюхалися конвалії, націлувалися-намиливалися, а ввечері зібралися додому. Надалі Сяна щодня виварювала-випікала мені різні смаколики, ідеально випрасовувала сорочки й носовички, я кожного дня приносив коханій бодай квітку, якщо не

букет. Увечері ми ходили в театр, кіно чи й ресторан – і мені зовсім не вірилося, що ця ідилія дуже швидко закінчиться. Дружина більше не неприємна, на серце не скаржилася, сходами зі мною разом не піднімалася, і я не бачив ні задишки, ні вимірював шалені стрибки її тиску.

Наше полунично-малинове літо минуло, як один день. Оксамитовий сезон – від середини вересня до початку жовтня – ми знову провели на морі. Повернулися засмаглими й задоволеними. Про дітей Сяна більше мови не заводила. Я втішав себе тим, що моя дружинонька оцінила, настільки нам добре й удвох, а сам ковтав протизаплідні чеські пілюлі, які привіз мені з Праги напарник, ковтав, боячись незапланованої Оксаниної вагітності більше, ніж наслідків для себе самого тих осоружних таблеток, бо ж пам'ятав ще студентський жарт: один невдалий рух – і ти батько. Колега безпідставно лякав мене імпотенцією, адже ним роздобуті таблетки рекомендувалося приймати всього раз-два на місяць у випадку спонтанного флірту. А взагалі, Борис був непоганою людиною, тільки на п'яну голову завжди слізно мені співчував, що ще до кінця року я залишуся вдівцем. А Сяна прожила майже вісімнадцять місяців понад усі терміни, які відводили їй найоптимістичніше налаштовані кардіологи! Мені здавалося, хвороба справді відступила, але ж люди найширше вірять у те, в що найбільше просто хочуть вірити.

Настав вересень, і я знову отримав відпустку. Поїхали на Азовське море, а на останній тиждень, що залишився, – в Карпати. Косівський базар зачарував нас несамовитістю кольорів, жовтогарячими барвами вишиванок і герданів. Оксані особливо сподобалася одна унікальна річ ручної роботи. Ми тричі поверталися до тієї чорнобривої сорочки в руках бабусі, яка її продавала: й ціна кусалася, й на відміну від інших здебільшого весело-радісних узорів, вишивка була якась аж трагічно-драматична. Красива – так! Але водночас настільки траурно-уро-

чиста, що я вперто не бажав бачити цю сорочку на своїй коханій. Але Оксана наполягала: хочу, дуже хочу, купи! Вже й бабуся переконувала:

– Дівочко, тобі треба сорочки весільної, а не похоронної! Любчику, – це вже до мене, – краще придбай своїй коханій оту чи он ту кошульку! Ця, що продаю, – сорочка для вже старшої жінки.

– Я – не Любчик! – огризнувся я. – Мене звати Юрієм. А моя Оксана нехай приміряє собі таку сорочку, яка їй найбільше сподобалася!

– Та я не ім'я твоє мала на увазі. У нас кажуть «любчик», якщо комусь добра бажають. – І, побачивши обручку на моїй чи Оксаниній руці, додала: – Купи своїй дружиноньці веселу сорочку – й у щасті купатися будете!

Але чорнобрива сорочка дуже личила Оксані. Це й бабуся-продавчиня насамкінець визнала, й випадкові цінителі, що обступили нас тісним колом. Ми ще добру годину поблукали базаром, купили чорниць-афінів, розкішний гердан у тон Оксаниної вишиваної сорочки і повернулися в готель, де Сяна вирішила приміряти вишиванку ще раз. Люстро у ванній виявилось невеличким, і дружина збігла вниз, у фойє, щоб намілуватися обною перед дзеркалами на всю стіну. Я не боронив і навіть із нею не пішов: хіба це відстань – з другого поверху на перший? Та в номер моя дружинонька вже не повернулася. Прибіг переляканий черговий і, затинаючись, заявив, що уже викликав «швидку», але лікарі нічим допомогти не змогли, тому вимагають присутності когось із родичів коло померлої.

Ховали Оксану в тій уподобаній нею косівській кошульці з домотканого полотна, й присутні перешіптувалися, що такої краси нерукотворної ще в житті не бачили. Хтось із старших жінок упівголоса мовив, що в смерті такої молоді людини винна Сяною придбана сорочка, яка нібито виявилася завідомо похоронною: народні майстрині й

такі на замовлення вишивають.

А я запив, запив так, що самого в реанімації ледве відволали. Якби не друзі-колеги, мої шанси на життя виявилися б мізерними. Борис узагалі більше, ніж тиждень, тримав мене під своїм наглядом ще до реанімації. Два-три рази на день обов'язково заїжджав: то «швидкою», то й сам після зміни, й напівнепритомного, вірніше, вже агонізуючого, вчасно доставив у реанімацію.

Відлежався – повернувся на роботу. Хоча б день не порожній: часу на спогади й недобрі думки нема. Робота, робота й робота! Ось тільки щось у мені зламалося. Перехотілося вкладати в свою працю душу, будь-якими зусиллями повертати до життя вмираючих, всупереч здоровому глузду рятувати їх і тоді, коли вже не залишалося жодної надії. Все навколо стало рутинуою, втратило сенс. Я ніби погас. Перетворився в людину-робота. Жодного співчуття до пацієнтів не відчував. Жалю не мав. Відповідальності – також. Усе нібито робив, як книжка пише: придертися неможливо. Але – не більше. Але зовсім некладаючи всі свої вміння. Але – без жодних емоцій. Раніше я майже сам умирав, образно кажучи, під час кожного летального випадку. А тепер ніби остаточно переконав себе: всі смертні. Наче ці слова й не я сказав, а хтось чужий у мені, малознайомий, сторонній. Борис вичитував мені на кожному кроці, ганив, соромив, одного разу навіть ударив, коли після мого сякого-такого огляду наприкінці зміни його бригаду «швидкої», що лише заступила на чергування, диспетчер послав знову за тією ж адресою, а в пацієнта, якому я годину тому призначив корвалол, мій напарник діагностував важкий інфаркт усєї задньої стінки серця і того ледве врятували.

Та найстрашніше сталося через два роки. Нашу бригаду викликали до дитини, яка впала у гумовий басейн. Їхали неквапом, навіть без сирени й блимавки, бездумно припустивши, що йдеться щонайбільше про якісь не-

значні травми – подряпини, переломи, забиття. А коли прибули, то, незважаючи на мною зроблене дитині штучне дихання, залишилося тільки констатувати смерть дівчинки. Я досі не можу забути той маленький, на літрів тридцять поліетиленовий басейн з яскравими дельфінами й медузами на бортиках і дні. Чоловік відлучився, щоб приготувати донечці манну кашку, а коли повернувся, його дитя лежало в басейні обличчям догори і вже навіть бульбашки з ротика й носа не пускало. На батька трирічної малявки було страшно дивитися: він тримав її тільки на витягнутих перед собою руках, тряс, кликав доню і вив, як дикий звір. Я самими губами прошепотів, що нам тут уже нічого робити, всунув нещасному папірчик із констатацією смерті пацієнтки, й машина «швидкої» притьмом рушила на станцію. Але не встигли ми туди доїхати, як голос знервованої диспетчерки, яка репетувала, як це ми надавали допомогу й визнали дівчинку мертвою, якщо батько, не маючи жодних медичних навичок, вирвав дитя з того світу й утоплениця вже навіть дихає, повернув мене до усвідомлення страшною реальності: наша медична помилка коштуватиме лікарю й медсестрі посади. Коли ж повернулися, мала справді подавала кволі ознаки життя, й під завивання сирени ми повезли її в реанімацію, де спеціалісти з допомогою апаратури запустили не тільки дихання, а й серце.

Молоденька медсестра тихенько хлипала в машині, відчуваючи докори сумління, і я ще раз повернувся під двері реанімації. Прекрасно розумів, що всього лише дихати – ще не означає жити. Навіть серцебиття – аж ніяк не ознака щасливого повернення з потойбіччя, адже надто довго нещасне дитя знаходилось без свідомості, а перед цим – ще й хвилин десять, не менше! – під водою, тож мозок маляти давно загинув, але водночас усвідомлював і те, що надавати малій потопельниці допомогу мав аж ніяк не кілька хвилин, а щонайменше півгодини, й тому

якраз мене особисто чекають найбільші неприємності.

Батько дівчинки сидів у коридорі, обхопивши голову руками. Мені здалося, що можна з ним налагодити бодай якийсь контакт, адже від реакції родичів пацієнтки на нашу халатність, точніше — дуже й дуже ймовірної письмової скарги, залежала моя доля.

— Ви — мужня людина, — торкнувся я плеча почорнілого від горя чоловіка. — На жаль, позитивний результат неможливий.

— В-в-вона — жив-в-ва! — простогнав чоловік. — В-в-вона буде жити!

— Жити — буде, але дуже спірно, що почне розмовляти, мислити, ходити, гратися. Легені с'як-так працюють. Серце — запустили. Ось тільки мозок навряд чи вдасться привести в норму! Його нема. Він уже вмер. Є тіло без душі. Тепле, живе, але без найголовнішого органу — повноцінного мозку. Не хочу вас лякати, але боюся, що ви ще не раз пожалієте, що не дали їй спокійно відійти. Все, що чекає вашу дівчинку надалі, — убоге й примітивне рослинне існування. А ви ж — іще такий молодий. У вас ще можуть бути діти. Здорові. Повноцінні. Тільки дивлячись на неї, ви вже ніколи не наважитесь зачати дитину. Свій вибір ви зробили. На жаль, дуже страшний вибір.

— В-в-ви! — простогнав-заревів чоловік. — В-в-ви не порятув-в-али її в-в-вчасно! В-в-ви оф-ф-формили акт смерті — і поїхали! В-в-ви — злочинець, в-в-ви — нелюд!

— У мене самого недавно померла молодесенька дружина! Я знаю, яке це горе й нещастя — втрачати найрідніших!

— Якщо в-в-ви так само її рятув-в-вали, то й не див-в-вно, що померла. Я подам на в-в-вас у суд. В-в-ви не маєте прав-в-ва працюв-в-вати лікарем! В-в-и — в-в-вбивця у білому халаті!

З кінця лікарняного коридору бігла, спотикаючись, низька і повненька, як м'ячик, жіночка, напевно, мати

дівчинки, й голосила. Я зрозумів, що удвох вони мене просто прибіють, вискочив на сходи, прожогом збіг униз, махнув шоферові «швидкої», щоб машина поверталася на станцію без мене, і вскочив у переповнений автобус.

Усе! На край світу звідси! Й так зарплату платять раз на півроку, хоча це не робота, а каторга. Куди-небудь — лише звідси! Туди, де чорт каже «добраніч», де мене ніхто не знає в обличчя! Нехай цей дурило подає в суд! Нехай подає. Це не медична помилка, а прикре непорозуміння! Уже сьогодні мене в цьому вошивому місті не буде! Який я лікар «швидкої», якщо приїжджаю до пацієнтів лише з йодом-зеленкою, аспірином і анальгіном? Що я можу запропонувати умираючій людині від високого тиску? Від стенокардії? Або ниркової коліки? Ні-чо-го! Ні-чо-гі-сінь-ко! Аптечка порожня. Нема навіть бинтів і вати. Тисяча дев'ятсот дев'яносто четвертий рік. Ось-ось початок третього тисячоліття. Успіхи — небачені!

Я вкидав у дорожню сумку речі жужмом. На щастя, сумка була велика, куплена перед нашою з Оксаною першою поїздкою на море, а мого барахла — обмаль. Написав записку господині квартири й загорнув у цей же папірець гроші за останні три місяці. Перевірив, чи не забув найважливіші документи: паспорт і диплом. Про трудову книжку доведеться забути. Й так у Києві зможу працювати або вантажником, або двірником. Але двірником — ні: такої посади тепер узагалі не існує. Вантажником на базарі — найімовірніше. Що ще? Ага, мало весільну знимку не забув. Сяно-Сяно, як же тобі добре у тих неосяжних позасвітах! Навіть я заздрю!

Усі документи забрав? Десь має ще бути ошадна книжка, на якій трохи більше, ніж півсотні, очевидно, вже навіки втрачених радянських карбованців. Для чого мені ошадкнижка? Дурень думкою багатіє? Почав порпатися у шухляді, шукаючи більше вчорашньої днини, ніж чо-

гось важливого, й несподівано натрапив на грубий конверт. А це що таке? Оксанине свідоцтво про народження. Жіночі протизаплідні таблетки. Кілька дрібно списаних аркушів у клітинку. Засушене суцвіття рожевої акації. Почерк – Сянин! Як я міг на цей скарб не натрапити раніше? Сяночка дякує мені, що наше подружнє життя перетворив у казку. Вона свідома того, що смерть ходить за нею слідом. Розростання міжсерцевих перегородок, виявляється, – наслідок її вродженого пороку серця. Такі діти не доживають і до трьох місяців, – так сказав Оксани лікуючий кардіолог, коли вона принесла свою дитячу амбулаторну картку. Їхня розмова відбулася після того, як Сяна умовила маму забрати її з лікарні, а потім у селі ми ходили в ліс по конвалію. Медична книжечка лежала між іншими документами в батьківському домі, тож заради неї моя дружина туди й вибиралася. А ще вона прочитала всі результати обстежень і хоч не лікар, а педагог, зрозуміла, що її земні дні лічені. Цікаво лише, *коли і як те* станеться? Чи хоч буду я тоді поруч? І що станеться з нею потім? Не може такого бути, що взагалі нічого не залишиться! Не від тіла, а від думок, мрій, нашої любові!

Бідна дівчинка! Їй так хотілося жити! А я нічого-нічого-гісінько не зробив! Навіть того, що все-таки зумів отой нещасний батько, який оце сидить під реанімацією. Я капітулював, здався без бою. Нікчема й погань. Мені нема ні оправдання, ні прощення. Ввіпхнув Оксанин конверт під свої лахи на дно сумки. Як мені тепер жити? Залишуся – з роботи виженуть, за неналежне надання медичної допомоги людині в небезпечному для життя становищі притягнуть до кримінальної відповідальності. А сяду в поїзд і зірвуся з місця – куди? Хто й що мене чекає на краю світу? Яка перспектива? Житиму на вокзалі? Ночуватиму, як безхатько, на лавці у парку? Буду харчуватися недоїдками зі сміттьєвих урн? Проте це все-таки набагато краще, аніж судова тяганина. Ні, не тюрма, – є страшніші речі

від ув'язнення: безконечні судові засідання, свідчення батьків тієї дівчинки, докори, звинувачення, прокляття. Боюсь. Поговору боюсь, людських осудливих поглядів боюсь. Не витримаю суду – цієї дійсно жахливої процедури. Як співав Висоцький?

*Ека беда –
Вьол я всегда
Жисть бєшшабашную, –
Всьо ерунда,
Кроме суда, –
Самава страшнава.*

Проте мушу тримати себе в руках. Треба віддати гроші й ключі господині мною орендованої квартири в руки. Як це так – замкнути двері й змитися? Непристойно. Дуже негарно. І за трудовою книжкою піти у відділ кадрів – що буде, те й буде: сам винен. Врешті, нехай головний лікар порадить, як і що маю зробити, щоб моя помилка не виявилася плямою на репутації усіх лікарів станції «швидкої допомоги». Зателефонував господині квартири, подякував, що чекала грошей за оренду аж два з половиною місяці. Пояснив, що виїжджаю в довготривалі відрядження, тож нехай шукає іншого мешканця, бо, може, я взагалі сюди більше не повернуся. Бабуся Магда придибала за ключами й грішми через півгодини. Сказала, що ще півмісяця, за які я авансом сплачую належне, квартира чекатиме на моє повернення. На прощання мене чомусь тричі перехрестила.

Головний лікар підсунув листок паперу й запропонував написати заяву на звільнення з датою двотижневої давності. Таким чином виходитиме, що сьогодні в мене був нібито останній робочий день. Я шкрябав заяву рукою, яка норвила здохнути, підписувався, ставив дату, відчуваючи, що перевтілююся в робота, перестаю бути мислячою людиною, пишу на автоматі.

— Ти, хлопче, влип дуже глибоко. Як будеш викручуватися перед слідчими, не знаю. Дівчинка прийшла до свідомості. Впізнала батька. Отже, мозок не загинув. Диво!

— Як таке може бути?!!

— Може, як бачиш. Любов сильніша від смерті. Особливо любов рідних. Лише батьки потерпілої твоєю халатністю безнаказаною не залишать. Навіщо намолів дурниць? Чому не співчував, не перепрошував, а ніс ахінею про те, що дитя стане живим трупом? Нюх утратив? Ми ж тобі так співчували після смерті Оксани, так тебе підтримували, заплющували очі на твоє пияцтво, на кричущі огріхи в роботі! Боялися півсловом поранити, а ти! Лікарем тобі вже не бути. Справжнім лікарем. Зносилася на тобі ця професія. Таке серед нашого брата буває. Йди. Тобі найкраще взагалі з міста кудись надовго зникнути.

— Знаю. Дякую за трудову книжку. Тобто за звільнення не за статтею, а за власним бажанням. Це з вашого боку дуже благородно.

— Навпаки. Це — злочинно, але я не Ніцше з його девізом: «Падаючого підштовхни». Забирайся з кабінету геть. Дивитися на тебе не могу.

Побрів на вокзал, але до Києва не виявилось жодного квитка. Дівчина-касирка інтуїтивно здогадалася, що мені все одно, куди їхати, й запропонувала останній, який залишився, квиток у Харків. Я кивнув головою і подав у віконце потрібну суму.

У плацкартному вагоні було холодно й брудно. Білизну не брав: вона виявилася чорнішою від тієї ганчірки, якою моя мама миє підлогу. Зате без цієї страшної білизни провідниця не дала мені ані матраца, ні рідкого, як марля, зіпраного до дір (лише основа) байкового коца. Крізь розбите вікно вривався протяг і кушпелив по вагонному коридорі соняшникове лушпиння. Пахло брудними шкарпетками, випарами алкоголю й тютюну. У протилежному кінці вагону сварилися й, мабуть, уже

й билися якісь п'яні мудаки. На бічній верхній полиці навпроти лежав беззубий худючий дід і хропів, як здорівний ведмедило у барлозі посеред зими. З рота старому текла слина. Він прищмокував і голосно втягав її всередину. Я ліг головою до вікна, з якого мені добряче докучав крижаний протяг. Замотав голову плащем і наляштувався бодай перележати довгу осінню ніч.

— На заробітки? В Росію? — несподівано спитала жінка з сусідньої полиці.

— Й сам не знаю.

— Куди ж ти їдеш, якщо не знаєш?

— А ви — знаєте?

— Я особисто — добре знаю. Їду нирку продавати.

— Вона у вас лишня? Себто третя?

— Дурило. Трьох нирок у людей узагалі не буває. Але з однією можна прекрасно жити. У нас півсела на проданих нирках живе. Хто дітей вчить, хто будується, хто машину купив.

— Ваші односельці — поголовно божевільні люди. Свіdomо залишитися з однією ниркою — це щонайменше приректи себе на страшне каліцтво.

— Без грошей жити ще гірше.

— А якщо вам обидві видалять?

— Як це — обидві? Ми так не домовлялися!

— Під наркозом ви цього навіть не відчуєте! Зрозумієте, що з вами зробили й що сталося, аж коли перед святим Петром опинитеся!

— На тому світі, чи як тебе розуміти? Навіщо лякаєш?

— Попереджую.

— Розумний дуже. Побув би ти в моїй шкурі, не на таке зважився б. Спи краще, малахольний принце данський!

— Ого, а ви — начитана! Чи не вчителька зарубіжної літератури?

— Яке твоє діло?

— Не зліться. Може, і я надумаю колись щось таке,

як оце ви всеж наважилися, продати.

— Так би й сказав. Я ж не одна така. З десяток навіть цього разу приїде з усієї України. Збираємося о десятій годині на привокзальній площі коло сивої бабці, яка здає квартиру на одинадцять днів — і ні більше, ні менше: саме на одинадцять. Це ніби такий пароль для втаємничених. Тільки документи з собою треба мати. Ну, медичні обстеження кардіолога, нефролога й три аналізи крові: повну розгортку, кров на цукор і ще на якусь реакцію Вассермана. Минулого разу мене забракували через відсутність одного аналізу. Тепер уже все виробила. Є вже всі результати лабораторних досліджень. Й аналізи, як сказали мені лікарі, в нормі, хоч про нирку я їм навіть не натякала — не можна.

— Краще б ви завтра навіть не підходили до тієї бабусі. Влаштуйтеся якимось багачам дитину бавити чи в квартирі або особняку прибирати, чи їсти варити — благополучно залишитеся й з ниркою, і з грішми.

— У мене часу нема на такі довготривалі заробітки. Мамі поставили діагноз «рак грудей», але поки що тільки перша стадія. Треба терміново маму оперувати, щоб не виявилось запізно. У мене, знаєш, яка славна мама: на ноги мене сама поставила, вищу освіту дала, хату нам із чоловіком побудувала, дітей доглядає! Я на маму дуже подібна й обличчям, і характером.

— А чоловік ваш чому на заробітки не їде?

— Поїхав у Росію — і пропав. Мовчи вже краще хоч про мого чоловіка.

— Бачите, які небезпечні часи настали.

— Не тільки бачу — відчуваю власною шкірою. Кожним нервом відчуваю. Як же усім добре жилося, поки не почалися ці страшні перетурбації! Старі гроші обезцінилися, з ощадної книжки їх узагалі зняти неможливо, ноги до колін сходила по всіх інстанціях — не віддають, хоч їх у мене там аж тридцять чотири тисячі — всією сім'єю на

одну ошадкнижку клали, щоб процент отримувати високий, а тепер уже навіть замість зарплати бартер. Ось: розраховалися з учителями не чим-небудь – горілкою! Кажуть: Україна. А яка ж це Україна? Одне безголів'я. Кажуть: потерпіть – ніби можна відкласти на років десять їсти, пити, одягатися, лікуватися, жити? Уявляєш: учителям запропонували зарплату горілкою. Бартер, чорт би його дер. А я що, за мамину операцію горілкою можу розрахуватися? В аптеці запропоную пляшку або й дві-три за ліки? За наркоз – ящик спиртного? За операцію – втричі більше? Чи візьмуся продавати горілку на базарі? Й так уже за півціни три ящики сусідам на весілля відпустила. Один вихід: нирка.

– Мама знає, на що саме ви заради неї зважилися?

– Навіщо їй про це знати? Я нібито поїхала на курси перекваліфікації на два тижні в обласний центр, а насправді взяла відпустку за свій рахунок – тепер таке навіть заохочується, виробила закордонний паспорт: операція не в Києві й не в Україні – сам розумієш.

– Смілива ви жінка. Ризики вас не лякають.

– У моїй ситуації кожен день лякає, а не те що якісь там уявні ризики. Спи уже, малахольний, бо таки не на жарт розтривожив мене своїми порадами! Але насправді твої застереження мені до одного місця: все одно назад дороги немає. Хоч, може, дійсно, краще було за границю на заробітки їхати. Але ж ніколи, час підтискає! Ну, й живуть же якось люди без однієї нирки, не дуже скаржаться, і я не вмру: молода, здорова. Спи!

Хотів їй сказати, що з однією ниркою навіть найздоровіша людина більше двадцяти років не протягне – це, як медик, я добре знав, але й розумів, що моя супутниця від небезпечної затії нізащо не відмовиться, тому вирішив не травмувати її додатково своєю медичною обізнаністю. Може, це також елемент клятви Гіппократа: не здатний допомогти – не зашкодь залякуванням. Зате не

спав усю ніч. Лише час від часу поринав у хвилинні напади неглибокої дрімоти. Куди я їду? Зірвався з місця, наче мені в анус хтось скипидару влив. Краще вже було би до батьків у родинне гніздо повернутися. Ага, заявився би син блудний – нову хвилю родинного роздратування на себе обов'язково накликав би. Щастя з медичним дипломом приїхало! З виразною перспективою сісти на шию старим батькам приперлося. Брата й сестру з першої ж хвилини перекосить по діагоналі, батяня лусне дверима й змиється, мама заголосить, як за вмерлим. Ні! Додому мені дороги нема: всі мости зруйновано. Тим більше, що під час похорону Сяни старий не посоромився нагадати мені про п'ятсот карбованців боргу – тоді ще радянські гроші були в обігу. Не хочу навіть згадувати свою батьківську сімечку: згряя!

Щось я вже чув про київський інститут хірургії і транспланталогії, здається, імені Шалімова, колись навіть по телевізору промелькнуло про якусь кримінальну торгівлю нирками, які нібито імплантують хворим десь у Азербайджані, й саме туди донори доставляють власні органи самовивозом. Але раніше особисто для мене це скидалося на марення сивої кобили. Ми з колегами зі «швидкої» навіть сперечалися, чи таке реально може бути, але ж ось, виявляється, може, бо на сусідній полиці молода жінка везе продавати власну нирку. Цілком імовірно, хтось так само везе печінку, легеню, кістковий мозок, а може, й серце. Й чиясь Сяна буде жити ціною смерті іншої людини! Господи, та щоб підібрати пацієнтові такий важливий орган, треба мати широченний вибір, щонайменше каталог зі ста донорів, а не одне-єдине чуже серце!

Чотири доби я прокантував на харківському вокзалі. Знайти роботу не міг, навіть фельдшером або санітаром неможливо було влаштуватися. Жодної вакансії не було, хоча мені вдалося зав'язати непогані стосунки з колегами, в одного з яких, Вадима, одну ніч я навіть ночував

і дуже здивувався набитому м'ясом, рибними делікатесами й різноманітним спиртним холодильнику.

— Ось-ось, не треба тобі проситися до нас у «швидку» на роботу. Чому саме — сам знаєш, якщо в подібній установі працював. Я ось-ось перейду на інше місце. Може, й для тебе з моєю допомогою запропонують роботу. Фірма — приватна, у трудовій книжці запису не чекай і не надійся, зате з голоду не здихатимеш, ось-ось, як на державній роботі.

— Я б на твоє місце в «швидкій» улаштувався, якщо ти звільняєшся!

— Ось-ось, ти би влаштувався! Дзуськи. Начальник на кожную вакансію має щонайменше трьох бажаючих, ось-ось, які рік чи два, чи навіть три тому здобули медичну освіту й досі сидять без роботи. А то все — чиїсь діти, племінники, невістки, зяті, ось-ось. Ну, ти ж сам не маленький, розумієш, близькі родичі впливових людей, ось-ось.

— Хіба такі йдуть працювати на станцію «швидкої допомоги»?

— А куди їм діватися в таке трудне врем'я? Посидить молодий спеціаліст рік-два без роботи, ось-ось, — усі навики безповоротно втратить. Куди тоді його приткнеш навіть при найбільших знайомствах, ось-ось? У морг? Патанатомку? «Швидка» шліфує медичні знання й навички, дає багатющу практику, запис у трудовій саме про цю роботу багато значить, ось-ось. У радянські часи спеціалістів із таким стажем, ось-ось, із руками відривали.

— Тепер ніхто не звертає увагу на подібне.

— Тепер — ні, через кілька років, ось-ось, — знову всі будуть звертати.

— Чому ж ти особисто «швидкої» не тримаєшся?

— Набридло. Дружина через мою хронічну нервозність пішла, вже й розлучення оформляє, ось-ось буду вільним від пут Гіменея. Грошей — мізер. З ліками — проблема. Не тобі пояснювати: пацієнти щодня мруть, як мухи, їхні

родичі переконані, що лікар «швидкої» міг умираючих урятувати, ось-ось, але не доклав належних зусиль. Приходиш додому після зміни, як випраний ще й викручений і висушений. Давай краще вип'єм! Віскі чи рому тобі налити? Чим заїдати це закордонне пійло будеш? Тягни собі з холодильника все, чого душа забажає, ось-ось.

— Як бачу, ти аж ніяк не бідуєш при своїй мізерній зарплаті.

— Оце всього лише тиждень по-людськи живу. Раніше — то впроголодь, то на сухому хлібі. Завтра столичні гості прийдуть, ось-ось. Мої майбутні роботодавці. Отже, тебе запросити ночувати не зможу. Але ти й так уже звик спати на вокзалі.

— Без проблем. Перекантуюся ще одну ніч. Ось тільки ти замов про мене словечко.

— Але ти хоч уявляєш, про яку роботу йдеться, ось-ось?

— Я згідний на будь-яку, навіть чортом-кочегаром у пеклі.

— Неперебірливий ти, всеїдний, як голодний ведмідь. Розумію: незavidна ситуація, а все ж... Я, наприклад, досі вагаюся, чи погоджуватися, ось-ось, бо щось у мені криком кричить, що ця робота не для мене. Якщо передумаю, буду тебе пропонувати замість себе, але щоб потім не каюся, не проклинав і не нарікав, ось-ось. Мобільний маєш, аби тобі зателефонувати?

— Жартуєш?

— Ну, не комплексуй. У мене також це диво техніки появилось всього кілька днів тому. Сиди увесь день на вокзалі, щоб тебе можна було знайти, якщо виявишся потрібним, ось-ось. А ще зроби собі бутерброди на весь день. Холодильник повний, на роту голодних солдатів вистачить, — не збідню. Тільки щось мені підказує на цю нібито легку й високооплатну роботу не погоджуватися, а ти як знаєш, ось-ось. Будь здоров!

– Ну, за твоє здоров'я!

Ми випили ще разів п'ять по двадцять грамів «водачки» (ні ром, ні віскі чомусь не смакували – апіорі чуже це пійло хомо советікусу), я зробив собі кілька бутербродів із баликом та червоною ікрою, поклав у целофанову торбину з харчами малинову «Фанту», яка відразу вкрилася рясною росою (все ж таки з холодильника!), подивився примітивну телевізійну передачу й влігся на розкладному кріслі. У сусідній кімнаті Вадим кілька разів із кимось улесливо розмовляв по мобільнику, поки в нього не закінчилися гроші: тоді за подібне спілкування стягалися кошти й з того, хто телефонує, і того, кому телефонують.

– Ну, замовив за мене бодай слово своїм майбутнім роботодавцям?

– Ні, ось-ось. Краше нехай завтра в розмові тет-а-тет.

Потім роботодавці зателефонували на звичайний телефон, і Вадим знову на все відповідав якщо не «так», то «добре». Він що, панічно боїться своїх телефонних співрозмовників? Зачастив своїм «ось-ось», наче дятел. Напевно, таки боявся, бо після співбесіди знову настійливо запропонував мені випити. Потім ще раз задеренчав стаціонарний телефон, і Вадим цілу годину розмовляв із колишньою дружиною. З тону відчувалося, що в них явно пішло на примирення. Мабуть, це й спричинилося до мого дивного сновидіння, хоча Сяна жодного разу від самого свого похорону мені не снилася.

Ми з коханою йшли і йшли якимсь похмурим лабіринтом чи підземним ходом. У стінах довжелезного коридору виднілося чимало високих дверей, але Оксана категорично забороняла деякі з них відчиняти. Коли ж не перечила і я натискав на блискучу ручку, за ними виявлявся ще один такий самий коридор чи тунель, уздовж якого знову ж таки виднілися двері й двері. Сяна видалася мені дуже знервованою й навіть чимось не на жарт наляканою. Увесь час хрипко повторювала: «Сюди

не можна! Й сюди – також!» Але мене щось перло якраз у заборонені входи, й коли все ж таки знехтував Оксаниними застереженнями і шосили штовхнув чергові двері, за ними не виявив коридору, а темну пропасть. Сяна кудись зникла. Двері скрипіли й гоїдалися на завісах, і я розумів: якщо вони зачиняться, то своєю вагою легко скинуть мене вниз. Пробудився в холодному поту. За вікнами фіолетовіла темрява: надворі глупа ніч. Голосний і грімкотливий удень, Харків спав, наче відпрацював на своєму найбільшому заводі коло верстата дві зміни. Моє серце гупало, як навіжене, а в коридорі хтось важко почалапав до вхідних дверей. Вадим? Куди це він зібрався опівночі? Упівголоса його покликав, й господар несподівано визирнув із сусідньої кімнати, притримуючи ковдру на своїх голих плечах:

– Чого кричиш, ось-ось? Ти настільки неспокійно спиш щоночі, що вже й мене через твої «охи» й «ахи» замучила безсонниця! Стогнеш, зойкаєш, крізь сон розмовляєш із кимось, ось-ось. Мабуть, алкоголь тобі не на жарт шкодить. Якби ми з тобою мешкали в гуртожитку в одній кімнаті, я помінявся б із кимсь іншим або знайшов приватну квартиру, ось-ось. Уже скидаєшся на справжнього психа, щоправда, з червоним дипломом лікаря, який вчора мені показував.

– Мені здалося, що це ти почалапав до вхідних дверей. Хтось ходив коридором – хіба ти не чув?

– Зовсім з котушок, ось-ось? У помешканні, крім нас двох, нема навіть kota. «Хтось почалапав!» Може, білочка? Вона до тебе, часом, не навідується?

– Я виразно чув людські кроки.

– Але я також не спав, чуєш – не спав, ось-ось! І не чув нічогісінько!

– Котра година?

– Четверта з дрібненькими копійками.

– Година бика, тобто диявола. Час, коли в людському

організмі найменше адреналіну. Період найвищої смертності: й самогубств, і природної кончини.

– Віскі будеш, ось-ось?

– Ні.

– Білочки боїшся?

– Задовбав зі своєю білочкою! Дивися, щоб вона до тебе не зачастила, якщо такими дозами почнеш зловживати. Професійно не раджу тобі пиячити серед ночі: вранці на зміну. Краще завари каву – й так уже не заснемо до ранку. Й може, нарешті, признаєшся, що саме пропонують твої роботодавці.

– Та нібито й нічого складного, а гроші за труди – великі: виявляти онкохворих чи інших невиліковних дітей, у нашій державі приречених на смерть у муках, ось-ось. За кордоном їх постараються врятувати найкращі європейські світила. Або хоч продовжити їм, наскільки це можливо взагалі, життя. Чи полегшити муки. Зойка-Сойка, вона колись працювала у нас на «швидкій», переконала, що ця робота, порівняно з моєю теперішньою, – іграшки. Саме вона й звела мене з потрібними людьми, але дружина від такої новини стала дибки, ось-ось: ні! Мовляв, або ця робота, або вона. Ульгиматум. Я від своєї такої поведінки ніколи не сподівався.

– У деяких жінок унікально розвинена інтуїція. Вони задалегідь відчувають небезпеку, як пси й коти завтрашнє виверження вулкану, появу цунамі чи поштовхи землетрусу.

– Інтуїція? Бабські примхи! То їй грошей треба, то вже без надобності й валюта.

– Долари?

– Уяви собі – долари. А при цьому – нічого протизаконного. Виїзд онкохворих дітей на лікування – разом із одним із батьків, ось-ось. Грошима забезпечить влада. На це, виявляється, існує окрема стаття в державному бюджеті. Не знаю, ось-ось, хто розпоряджається такими

фінансами: місцева рада чи центральна, але Україна сто-відсотково забезпечує малолітніх пацієнтів коштами на лікування, харчування й проживання – це вже остаточно вирішено.

– Дуже цікава пропозиція. І навіть благородна. Я б не відмовився.

– А моя Таня вважає за краще разом із нею емігрувати у Францію, вивчити мову, попрацювати рік-два санітарами, перездати іспити на європейський медичний диплом, ось-ось, – і розпочати нове життя. Чесно кажучи, такий поворот подій мені імponує значно більше, ніж онкохворі діти. Танина подруга з чоловіком у Марселі прекрасно влаштувалися. Задоволені й щасливі. А ця затія з виїздом важкохворих дітей на заграничне лікування в будь-який момент може луснути, як мильна булька, ось-ось. І що тоді? Повернутися на роботу у «швидкій» тоді уже не вдасться. А тут – повна непевність у завтрашньому дні. Та й набридло одинадцятий рік після інтернатури працювати лікарем «швидкої», ще й дуже небезпечно: ніколи не знаєш, який псих, бандит чи наркоман тебе чекає за ви-кликом, й відповідально. Ще й майже безоплатна ця каторжна робота, безсонні ночі, змарновані вихідні й свята.

– Візьмеш мене у Францію?

– І не мрій, ось-ось! Усе, що можу, – порекомендувати замість себе на посаду лікаря-агента. Будеш, якщо твоя кандидатура підійде, їздити по Україні, збирати дані про приречених тяжкими хворобами малят, агітувати батьків лікувати своїх безнадійних дітей за кордоном, ось-ось. Отримуватимеш щомісяця 100–150 доларів, за які й житимеш, як біла людина! Ну, принаймні, завжди матимеш у холодильнику те, що віднедавна маю я.

– Скільки-скільки доларів? Вадиме, ти що, жартуєш? Хто ж це мені таку фантастичну зарплату запропонує? Якби хоч тридцять зелених!

– Проби сто п'ятдесят – гарантовано сто отримаєш,

ось-ось. Успіх твого влаштування на роботу залежить від тебе самого. Придумай легенду, з якої це неймовірної причини несподівано покинув своє попереднє місце роботи й опинився у Харкові. Запам'ятай: те, що тебе турнули зі «швидкої», не додає жодних плюсів, ось-ось, навпаки, може навіть серйозно тобі завадити отримати бажане місце роботи. Скажеш, що ти – мій знайомий зі студентських літ: вперше побачилися на конференції початкуючих науковців у Києві в інституті імені Богомольця, мріяли вступати в аспірантуру, а життя, воно ж узагалі непередбачуване, взяло й викинуло нас обох на міліну.

Під вечір на вокзалі Вадим мене й розшукав. Для цього й прикладати особливі зусилля не вимангалось: я ж невідлучно сидів у центральному залі. Він привів із собою якихось двох мудрагелів, що аж ніяк не подобали ні на високих посадовців, ні на медичних світил, і Зою – приємну веселу жіночку. Вадимові знайомі безцеремонно взялися розпитувати мою біографію. Цікавилися роком вступу в медичний інститут, роком його закінчення, сімейним станом. Я сказав, що дружина померла від серцевого нападу і я не зміг працювати там, де щодня її бачив у білому халаті. Старший поцікавився, чи є свідоцтво про Сянину смерть. Я витяг потрібний документ із валізи разом із весільним фото, яке через моє хвилювання так невдало впало на підлогу, що скло тріснуло. Роботодавцю чомусь перехотілося читати свідоцтво. Лише переглянувся з напарником і мовив:

– Годишся! Залишилося уточнити деталі.

– Наприклад?

– Про яку зарплату мрієш? Вірніше, яких грошей від нас надішешся?

Мені дуже не сподобалося його плебейське «тикання». Від такої фамільярності відгонило безнадійно відсталим колгоспом або ЖЕО чи пунктом здачі склотари.

— А що *ти* мені можеш запропонувати? — зухвало зірвалося з моїх уст.

— Зубастий кент, — захікав молодший. — Дамо йому сотню баксів?

— Сто п'ятдесят доларів, — холодно перебив його я. — А надалі — за обсягом виконаної роботи, але в жодному разі не менше ста п'ятдесяти.

— Свій пацан, — ошкірився старший. — Не те, що його товариш-нямло: то ніби згідний, то наче й ні. Безхребетне людиноподібне.

— Бо дорожить сім'єю, — вступився я за Вадима, наче справді йшлося про мого найкращого друга. — Якби недавно не поховав свою молоду дружину, я також відмовився б.

— Хлопці, давайте без явних заскоків, — втрутилася Зоя. — Підходить вам Юрій — платіть належне авансом і не влаштовуйте сорочинський ярмарок. Харків — не Полтавщина! Тут рацію виразно домінує над емоцією.

У залізничному ресторані за рахунок роботодавців ми обмивали мою нову посаду майже до ранку. Сто п'ятдесят доларів лежало в моєму майже порожнісінькому портмоне, але серед ночі я не мав де їх поміняти на українські дерев'яні, тому нахабно запропонував новим знайомим відвезти мене на таксі до Вадима, який довго-предовго не відчиняв двері й аж ніяк не зрадив моїй появі, бо в його ліжку ніжилася дружина. Я показав Вадимові подарований мені роботодавцями новесенький мобільник ще тієї моделі, якою можна було й горіхи колоти, кілька разів висунув й засунув у апарат блискучу антену, дуже галантно, явно видаючи свій стан сп'яніння, попросив у Тані вибачення за несподіваний візит і пообіцяв уранці принести їй букет найдорожчих квітів, а тоді з розмаху впав униз обличчям на їхнє сімейне ложе і, як розповідав мені Вадим, удвох із дружиною вони ледве перетягли мене в сусідню кімнату на знайоме моїм кісточкам усіма своїми

гострими пружинами розкладне крісло ще радянської моделі.

Від нової роботи я отримував задоволення. Об'їжджав усю Україну, і в глухих селах, до яких уже й автобуси перестали ходити, розшукував дітей, фактично кинутих напризволяще навіть рідними батьками. Ці хлопчики й дівчатка цілими днями стогнали на брудних постелях, поволі доходючи до останньої стадії живих трупів: лише шкіра й кості. Лиш очі, які мені ще в шкільному віці довго снилися, коли прочитав «Новину» Стефаника. Батьків приречених діток доводилося з погрозами тюремним ув'язненням заставляти погоджуватися недужих малят лікувати за кордоном. Контраргументи, яких я наслухався по зав'язку, були дубові: свиня ослабла, городи бур'ян глушить, зерно не змолочене, картопля не викопана, розпочата будова, корова не доїтьця, кури не несуться. Мені здавалося, що я раптом потрапив у Середньовіччя дрімучості, тупості й повної відсутності жалю до маленьких, безпомічних і занедбаних страждальців. Супроводжувати діток на лікування в чотирьох із п'яти випадків матері відмовлялися: катастрофічно нема з ким залишити господарство, треба варити їсти іншим дітям, випроводжати чоловіка на заробітки в Москву, глядіти свекруху або свою ж таки стару матір. Це були зовсім не аргументи, а тільки гнилі відмазки: на мене дивилися метушливі й абсолютно порожні очі безсоромних брехунів, хронічних п'яниць і паталогічних капітулянтів. Я силою і погрозами позбавлення батьківських прав заставляв цих зловісних живих пародій на жінок-матерів писати відповідні заяви, особисто приїжджав обладнаною найновішою медтехнікою машиною, а в останню хвилину ще й виявлялося, що в дитини сяка-така медична картка є, але обтріпана, засалена і навіть без украї потрібних анамнезів та аналізів, але хворе на рак дитя не має навіть свідцтва про народження: десь загубилося, пропало, згоріло,

викинули зі сміттям — тепер навіть знайти неможливо. Тож мені приходилося залишати маленьких пацієнтів на медсестру й шофера і тратити дорогоцінний час ще й на процедуру відновлення медичних виписок і метрики.

Іноді нашу машину штурмом брали родичі цілком здорових дітей, вимагаючи від мене везти за кордон саме їхніх нащадків. Якщо чесно, то в окремих випадках мені хотілося одного: власноручно перевішати найбільш тупих і агресивних матерів-дебілок на пострах іншим посеред їхнього ж села. Якби не моя напарниця Зойка-Сойка, то я б таки когось із цих виродків якщо не зробив калікою, то таки прибав насмерть. Зоя вчила мене пропускати не через серце, а «попри туфлі» подібні неприємності.

Проте все-таки я почав не просто пити для заспокоєння нервів, а хронічно напиватися в дюндель. Робив це у вільний від поїздки час, але все частіше й частіше. Світ утратив для мене привабливість існування, люди — найменшу повагу. І тут прогримів небесний грім. Зникли мої «роботодавці», навіть не виплативши зарплату за два останні місяці, а замість них приїхав сибарит-котяра, випещений (із манікюром на нігтях!) Іван Іванович, який уже мені «викав», мало не в перші хвилини знайомства належно нагородив за сумлінну працю (в конверті виявилось 1 000 зелених!) і передав шість листів від матерів, які поїхали зі своїми хворими дітками на лікування за кордоном, а тепер сердечно дякували мені за догляд, харчування, та найголовніше — людяне ставлення медперсоналу до хворих діток і них самих. Одна жіночка дуже зворушливого листа написала відразу ж після смерті свого синочка, але не дорікала й словом: два Петрикові місяці без мук і страждань — це те, що вдома виявилось би просто неможливим. Та ще й у закордонній клініці задовільняли найпримхливіші бажання вмираючого: возили хлопчика купатися в дельфінарії, крутили стереомультими, частували морозивом із різними наповнювачами,

катали на поні в найближчому парку, плавали з хворим на катамарані й вітрильнику. Насамкінець додала: «Якщо існують ангели-охоронці, то Петриків ангел тепер вас охоронятиме. Двох ангелів завжди мати краще, ніж одного».

Я іронічно запитав свого нового шефа, куди поділися мої прямі колишні контактери й почув, що їх нема, тобто більше не буде. Холодок неприємно війнував поза мою спиною: несподівано чомусь зробилося страшно. Іван Іванович це помітив і відразу ж перевів розмову в інше русло. Сказав, що моя напарниця Зоя за довготривале й сумлінне виконання нею службових обов'язків призначена моїм куратором. Це не тільки заспокоїло, а й надалі призвело до нашого зближення. Тобто, тривіального сексу. Жити із хорошою, але нелюбою жінкою я не бажав, а про створення сім'ї навіть не думав. Врешті, про це й не йшлося. Усе одно Оксани мені ніхто не зможе замінити. А так є з ким переспати — й основна проблема плоті вичерпана. Зою, мабуть, улаштував наш симбіоз такою ж мірою, як і мене: лікарі — цинічні люди, з фізіологічних потреб ніколи не роблять не те що катастрофи, а й навіть драми.

Проте у той свій перший приїзд Іван Іванович повідомив, що наша прибуткова справа припиняється: «пакосники», як він називав моїх роботодавців, наламали дров, тому на «синдикат», а вірніше, на якусь його філію, відкрито кримінальну справу, й мені дуже бажано поміняти прізвище і зникнути безслідно. Але він цінує таких людей, як я, тому напризволяще не кине. Й, нарешті, на поверхню спливла жаклива правда у всьому її неприглядному вигляді: безнадійно хворих дітей везли за кордон не на лікування, а в європейські хоспіси. Але цільові гроші Українська держава, звичайно, саме на лікування, куди треба й кому треба сплатила. Великі гроші. Дуже великі. Я всього лише отримував сто п'ятдесят — триста до-

ларів, мої куратори – по вісімсот, хоч на кожну дитину з державної кишені виділялося щонайменше п'ятнадцять тисяч, іноді навіть п'ятдесят чи й сто п'ятдесят – залежно від діагнозу. «Пакосники», виявляється, щонайменше три роки безсоромно жирували, остаточно втрачали міру дозволеного чи залишки совісті й експлуатували до посиніння своїх підлеглих, тобто й мене, і Зою, і ще кількох медиків-агентів. Та найбільший злочин: виявляється, планували залишити з носом усіх тих, які знаходилися від них вище. Наприклад, Івана Івановича.

– Якщо людина має мобільний, то навіть при цьому вимкненому телефонному механізмі вдається постійно її прослуховувати й отримувати належне уявлення, з ким саме і про що найчастіше вона розмовляє.

– Мене ваша контора також прослуховувала?

– Звичайно. Але чогось екстравагантного ми жодного разу не почули. Для нас ви – чистий, а таких ми стараємося зберегти для довготривалої співпраці.

– Ви натякали на відкритій кримінальній справі.

– Ну й що нам справа? Що уявно можливий термін за ґратами? Хмельницький колись відповів татарському ханові: «Усе, що людськими руками збудоване, може бути людськими руками зруйноване». Це ж не перша кримінальна справа, відкрита проти нашого «синдикату». Але мені набагато важливіше інше: будете співпрацювати й надалі чи звільняєтесь?

Я прекрасно розумів, що ні про яке звільнення мені навіть заїкатися не варто. Кримінальна справа у випадку мого неправильного вибору якраз особисто на мені й окошиться, недарма Іван Іванович натякнув про зміну прізвища. Та й Зоя співпрацювати зі злочинним «синдикатом» не покинула, а в неї ж *семь п'ятей ва лбу*: це жінка, яка вміє розрахувати ситуацію на кілька кроків наперед, як геніальний шахіст. Уроджена авантюристка!

– Співпрацювати готовий, але не маю бажання бра-

ти участь у смертних гріхах. Як лікар і живий очевидець їхніх жадливих побутових умов, розумію, що тим багаторстраждальним діткам навіть померти в умовах належного догляду й комфорту виявилось небаченим щастям. Проте боюся, що за подібні афери Господь Бог здатний жорстоко покарати кожного, хто до цих *гробових* фінансів прикладає свої липкі руки.

— А-а-а, Бог покарає? Обов'язково покарає, якщо постійно будете переходити вулицю на червоне світло. Або дуже переп'єте, або п'яним за кермо сядете, або в російську рулетку зіграєте! Але якщо будете уважний, обережний, не ризикуватимете здуру — завжди вцілієте! Отже, проблема нібито небесного покарання лише у ваших власних руках. Хочете бути не покараним — будьте ним!

— Мені чомусь не по собі. Ніколи навіть не припускав, у що здуру влипну.

— Здуру? Точніше: з безвиході! Ви проявили себе чесною, милосердною і відповідальною людиною. Справжнім лікарем! У вашому віці я був таким самим глибоко порядним і наївним хлопцем. Але ж самі бачите, що твориться в Україні, як її безсоромно грабують усі, хто знаходиться біля корита, грабують народ, усіх тих, кому до корита зась. Із вовками жити — по-вовчому й вिति. Більше того, нічого не зміниться від вашої відмови: не погодитесь ви — знайдеться інший. Хіба що для вас зокрема — так, зміниться, але тільки в гірший бік. Навіщо так ризикувати? Десять років тому я був готовий працювати й за двадцять доларів у місяць, а зараз — навіть не знаю точно, скільки в мене тисяч зелених. Доходить до мільйона або й перевалило за мільйон.

— Доларів?

— Ні, не тільки. Різної валюти гамузом. Життя навчило бути всеїдним хижакком. Коли я, як оце ви у «пакосників», прийшов найматися до свого колишнього шефа, той іронічно запитав, якої щомісячної плати я хочу, —

і я відповів: «Тисячу доларів!» А ще додав, що мені абсолютно все одно, що саме я маю робити й стільки годин на добу повинен працювати: йдеться лише про ціну питаня.

— Цей чоловік і далі вами керує?

— Не жартуйте і надалі про таке говорити облиште: дуже багаті аж настільки довго не живуть. Але тоді часи були такими, що нікому не вдавалося вічно втримуватися біля керма. Тепер уже все нібито хилиться до стабільності. Ось ви ще навіть не просите в мене всього лише однієї тисячі доларів, а я вже готовий її вам платити.

— Значить, йдеться про кримінал. Якщо чесно, я вагаюся. Точніше: боюся.

— Всі завжди остереігаються злиднів і несподівано великих грошей. Ці дві крайності фатальні й ризиковані. А ще кажуть, що від тюрми й від суми зарікатися не варто. Але якщо маєш купу грошей, навіть від в'язниці завжди можна відкупитися. Та й багачів навіть середньої руки українська Феміда й легенько торкатися — як у радянській армії солдати казали: салазі бити дембеля ниточкою через подушку! — панічно боїться:

*І вот на суд меня вѣдут,
А суды яйцами трясут
І за убійства мнѣ дают
Три года, лишь три года.
Лишь три года!*

— Людей убивати я не буду ні за які гроші.

— Майте розум: хто вас до такого злочину схиляє?

— Що саме буде входити в мої обов'язки?

— Домовимось. Поетапно будемо вас легенько з усім знайомити. Але крові на ваших руках не буде — гарантую заздалегідь. На моїх, до речі, теж крові ані краплини нема. Хіба я на вбивцю подібний?

Ні, Іван Іванович, хоча вже з першої хвилини я дуже сумнівався, що цю людину так звати насправді, аж ніяк не був подібний на убивцю. Скоріше на вченого чи високопоставленого чиновника: директора гімназії, головного лікаря престижного санаторію, ректора ВНЗ, депутата Верховної Ради. Але про відсутність крові на власних руках мій співрозмовник явно брехав. Я це усвідомлював інтуїтивно, хоча щосили гнав від себе нав'язливу думку всіма відомими мені способами.

А тепер найважливіше: скільки грошей може бути у рядових громадян? Як у кого. Дехто спроможний виявитися надзвичайно багатим, але по місту ходити в засаленому на ліктях піджаку із секонд-хенду. Дехто здатний за десять днів до авансу пустити на дорогу випивку в ресторані не тільки залишки зарплати, але й усі відкладені місяцями гроші на пральну машину чи телевізор. Виїмково із зовнішнього вигляду людини важко встановити її матеріальний статус. Я тільки припускав, що ті, хто їздить на дорогущих закордонних авто, не економлять на молоці для власних дітей. Не шокувала мене й депутатська шістнадцятитисячна зарплата. Розумів, що ще не менше, ніж на добрих шістнадцять тисяч, держава їм гарантувала різноманітні надбавки: преміальні, відрядні, за окремою статтею кошти, передбачувані на лікування й купівлю нібито найнеобхіднішого. Але уявити, що грошей у людини може бути стільки, скільки вона не здатна витратити на найдорожчі забаганки, в той час ще не міг.

Коли ж уже через півтора року у мене самого появилися такі космічні суми грошей, просто отетерів і кілька місяців не міг вийти зі стану ступору. На вулиці не було такого автомобіля, який я при бажанні не міг би придбати. У місті не виявлялося квартири, на яку бодай три місяці мені прийшлося б складати гроші. У світі не існувало курорту чи ресторану, який для мене виявився б надто

дорогим. Єдине: в ногу з великими грішми крокували не менші від них проблеми.

Тоді я ще не навчився переправляти фінанси в офшорні зони, не мав рахунків у надійних швейцарських (і не тільки!) банках. Але горезвісна піраміда «МММ» і крах банку «Україна» переконали мене, що гроші найбезпечніше тримати хіба що в скляній банці, намертво закритій залізною кришкою тим самим ключем, яким господині закручують компоти й салати на зиму. Ось тільки не існувало банки такої місткості, якими у мене стали прибутки, а тому час від часу мене охоплювала дика паніка і я боявся вийти з орендованої квартири навіть по хліб. Грабіжники ввижалися на всіх поверхах будинку в іпостасях мешканців квартир під'їзду, в особі двірника, кульгавої листоноші або веселого кур'єра, який розносив реклами чи вітальні адреси й телеграми. Навіть набридливі свідки Єгови ввижалися мені хитро замаскованими гангстерами! Я купив здоровенний сейф із премудрим замком, але коли його побачив Іван Іванович, то лише іронічно хіхкнув і порадив замкнути цю бандуру хіба що порожньою, а гроші зберігати в квартирі на якомусь найвиднішому місці. Мудрезна порада! Може, розкласти струнками стосиками на підлозі у вітальні чи коридорі? Чи розклеїти по стінах замість шпалер? Чи підвісити на ниточках до стелі?

Постійно думаючи про надійний сховок для доларів, марок, фунтів і українських дерев'яних грубими купюрами, я таки знайшов Соломонове рішення: запакував свої безцінні скарби в картонні ящики з-під печива, цукерок чи розвісних макаронів і круп, понадписував червоним фломастером «Макулатура», «Підшивка журналу «Перець» за 1983 рік», «Підшивка журналу «Наука и жизнь»», «Ялинкові прикраси», «Постільна білизна з пральні», «Старий чоловічий одяг для будинку перестарілих» —

і заспокоївся. Навіть поїхав у нагальних справах в іншу область. Відмовитися від такого вояжу – ця робота за три дні клопотів подвоювала мої статки – при всіх власних страхах і небажаннях не міг. Коли ж повернувся, застав двері, заклеєні шматком паперу з чийось розгонистим підписом і печаткою. Ключ у замку не повертався, і я зрозумів, що квартира відчинена. Влетів у прихожу – все нібито на місці: взуття, шкіряний плащ, портфель. У кімнатах попід стінами хаотично височіли картонні ящики з червоними написами. Проте на ліжку не було покривала, в кутку спальні – сейфа. Мене обікрали! Я вискочив у коридор. Почав натискати на кнопки всіх квартирних дзвінків найближчих сусідів, а вони навперебій узялися розповідати, що сьогодні вранці побачили мої вхідні навісті відчинені двері й відразу ж викликали міліцію.

– Багато пропало? – співчутливо запитав горбатий дідусь.

– Нічого. Тобто вкрали сейф, – відповів заперечно й вчасно спохватився я. – Лише як же вони його винесли, такого важезного?

– Вкрили якоюсь темною тканиною, коли перли вниз учотирьох. Я бачила їх уже на тротуарі біля самого під'їзду, коли вдосвіта приїхала від мами з села нічним поїздом, а з вокзалу взяла таксі. Ще подумала: хлопці у фірмових спецівках і оранжевих кепках працівників магазину «Фокстрот» – невже цей супермаркет почав працювати вночі або з п'ятої ранку? І машина фірмова їх чекала. Один із вантажників запитав, який це під'їзд, а почувши мою відповідь, що третій, погано вилаявся і зі злістю буркнув іншим, що знову доведеться перти пральну машину на дев'ятий поверх, якщо й у потрібному їм під'їзді ліфт не працює. Слідчий мене вже про це розпитував, тільки яка з мене користь: надворі було темно, облич злодіїв я майже не бачила, упізнати не зможу. Допомогти намалювати фоторобот – також.

Зателефонувати в міліцію зі стаціонарного апарату в квартирі не вдалося: телефонні проводи виявилися обрізаними в коридорі. Цікаво: якби я спав, а грабіжники виламали замок — убивали б мене чи що? Розмова з мобільного на 02 виявилася короткою: факт пограбування зареєстровано, тепер міліцію цікавить одне-єдине — чи я писатиму заяву, чи ні. Якщо буде заява — прийдуть знімати відпечатки пальців у квартирі, щоб за цими слідами починати шукати злодіїв. Папірчик, яким запломбували мої відчинені двері, порадили не зривати до приїзду опергрупи, бо інакше й розшукувати грабіжників не стануть. Я спересердя послав чергового дуже-дуже далеко і заревів у трубку, що мені їхнє розслідування потрібне, як левові мандоліна: й так дідька лисого знайдуть, бо насправді шукати й не збираються! На тому кінці зв'язку два чи три ментяри вдоволено зареготали.

Замок пошкодженим не був: відкривали двері спеціалісти високого класу. Я замкнувся зсередини, випив склянку води з-під крана, щоб не тремтіли пальці, зірвав скотч на першому-ліпшому ящику й полегшено зітхнув: мої заощадження лежали в *целостності й сохрнаності*. Ну, крім тих двох неповних сотень зелених, що я зумисно поклав у сейф. Цікаво, злодюги мій сейф розрізатимуть болгаркою чи таки знайдуть спеціаліста, який так унікально справиться з хитромудрим замком, як вони з моїми дверима?

Прискіпливо озирнувся довкола. Н-да, інтер'єр орендованої квартири не тягне на житло мільйонера. Напевно, грабіжники зробили висновок, що тут ледве зводить кінці з кінцями якийсь Плюшкін: різний непотріб у ящиках, одягу обмаль, побутова техніка, крім праски й старого телика, відсутня. Значить, удруге не прийдуть. А може... Вмикай, Юрку, логіку: про господаря яких статків свідчить твоє житло? Навіть на власника ста сімдесяти доларів інтер'єр тягне з величезною натугою, але

навіщо тоді господареві купувати сейф ціною півтори тисячі зелених? Ну, припустимо, в людей бувають різні бзіки. Може, господар мав надію розжитися на гроші ще. Може, очікував спадщини з Америки. Або дружини із заробітків у Пармі. Якщо мої гості так само думають, як я, то через два-три місяці завітають знову. Або, знаючи про мене значно більше, ніж я припускаю, й значно швидше заявляться. Наприклад, завтра чи сьогодні вночі. Й що тоді? Почнуть мене катувати, поки не признаюся, де гроші? Ого!

Мушу терміново міняти свою адресу. Це насамперед. По-друге, найняти двох-трьох тілоохоронців. Навіщо аж стільки? Щоб гуртом було легше мене придушити? Краше одного, та вірного, як пес. Ось-ось: краше придбати собаку. Пітбуля. Ні, пса пристрелять. А тілоохоронців не пристрелять? Або тілоохоронці — мене пристрелити не наважаться? Н-да, я вже починаю по стінах дряпатися. Чому в голову лізе найгірший варіант? Потрібна консультація психолога? Ось тільки, на моє особисте переконання, найкращий спеціаліст із психоаналітики — пляшка біленької. Тільки ж по *водачку* треба йти в магазин — у квартирі ж ані росинки. Відколи зав'язав — жодного спиртного про запас. Тільки: яка зараз година? Половина четвертої пополудню?

На день-два їсти треба накупити. Мінеральної води велику пластмасову бутлю. Заспокійливого в аптеці, бо ж у мене здоровецька валіза ліків — і жодної упаковки хорошого снодійного, а я ж нині таки не засну! І що — надалі сидітиму ізольованим від білого світу, наче сліпий кріт у норі? Зателефонувати Зої? Якого чорта лисого! Що вона мені допоможе, якщо її двічі грабували по-справжньому, тобто забирали все, до копійки. Помешкання мушу поміняти негайно. Вже завтра-післязавтра переберуся кудись інде. Сюди мої експропріатори навіть найближчим часом можуть завітати, щоб відімстити за даремний ри-

зик і важку працю: тягати в руках по сходах такий сейфище – задоволення неабияке. Поки що можу переїхати до свого підлеглого Віктора. Він такий же лох, яким був я, коли відправляв онкохворих дітей помирати в закордонних хоспісах, щиро вірячи, що посилаю на лікування в найкращі європейські клініки.

Але мої паперові ящики дуже підозрілі. Надірве з цікавості чи й просто ненароком бідний Вітьок шматочок упаковки – й отримає серцевий удар від зненацька виявлених космічних статків. Або шофер вантажного таксі через щілину в ящику сотні доларів помітить, або й розсиплеться мій паперовий контейнер під час вантаження в машину чи й на сходах. Ото сміху буде! Буде, буде, але комусь. Для мене – це провал, фіаско, свіжа напасть і страшна гризота. Думай, Юрку, думай, в чому і як перевозитимеш власні довбані мільйони!

Ліфт знову не працював. Я спускався сходами вниз, увесь час озираючись вгору: а раптом хтось уже ворожить біля замка моєї квартири. Назустріч вантажники перли здоровецький холодильник «Ardo», про що було написано величезними буквами на картонній упаковці. Їх супроводжувала дівчина, яка жила наді мною поверхом вище. Я спостережливий: одного разу помітив, яку саме вона відкривала пронумеровану поштову скриньку на першому поверсі. Тихесенько жила, як мишка. Правда, інколи вмикала магнітофон і слухала Ніну Матвієнко. Вірніше, я тоді так думав, що слухала. Та виявилось: це вона співала. Настільки чисто виводила «Ой роде наш красний, роде наш прекрасний, не цураймося, признаваймося...», що в мене навіть не шоки – душа палахотіла від сорому: відколи перебрався у Харків, життя так закрутило, що й напередодні дня маминого народження не спробував відіслати додому навіть копійчану листівочку. Батьки, напевно, думають, що мене вже й на світі нема. А може, й над кимсь із них на цвинтарі вже трава

виросла. Втім, дуже я їм потрібен! Та ж мають інших дітей: улюблених сина й дочку, старших від мене, благополучних, успішних, тож нехай спілкуються, взаємно одні про одних піклуються — я ж і так ніколи не вписувався в їхнє середовище «дебету-кредиту», змалку ріс, наче з якихось причин небажано усиновлений, чужий духом. Тепер, може, й оцінили б мої статки, визнали дорогим синочком, але мені вже їхнього родинного тепла не треба: *а я сам, а я сам, я не верю чудесам!*

Навантажився провізією, аж руки в'яли. Почав відмикати двері — мозок аж проштрикнула гаряча думка: в упаковці від «Ardo» найбезпечніше перевезти на нову квартиру всі мої гроші! Укладу свої ящики всередину цього здоровезного паперового контейнера, обмотаю густо скотчем картонну упаковку від холодильника, щілини також обліплю старанно, заплачу двом-трьом безробітним за труди пляшкою горілки — за один-єдиний раз знесуть усе моє майно до вантажного таксі. Й Вітька попрошу, щоб заздалегідь знайшов ще когось мені і йому на підмогу доперти на другий поверх мій вантаж. А Вітя повірить, що це холодильник. Повірить. Гроші, як не дивно, коли вони тісно упаковані і їх дуже багато, надзвичайно тяжкі. Ну, й скажу, що в коробці з холодильником надійні заводські амортизатори-прокладки, щоби побутова техніка не пошкодилася під час перевозки, тому нічого й не сувається туди-сюди, не калатає.

Я кинув торби з продуктами в коридорі, замкнув квартиру на ключ і заквапився до сусідки за картонною упаковкою від «Ardo». Натиснув на кнопку дзвінка. Почекав хвилину-дві, знову подзвонив — тиша. Мелодія гучнішала й гучнішала з кожним разом, але до дверей ніхто не підходив. Таж я бачив, як вона півгодини тому поверталася додому, як вантажники в її супроводі перли новенький холодильник! Натиснув ручку дверей — а це що за комедія?! Хто тепер настільки безпечно живе,

що не боїться грабіжників, дивиться телевизор навіть із незамкнутими дверима квартири? А може, ті роботяги у спецівках – гангстери, які учора мою квартиру намагалися обчистити, а півгодини тому й цю розорили? Ще й дівчину згвалтували або вбили? Ті також були у фірмових комбінезонах, в оранжевих кепках! Інстинкт самозбереження чомусь не спрацював, і я кинувся в квартиру. Відчинив двері на кухню – нікого, у спальню – також, у вітальні ввімкнений телевизор, а на підлозі – мертва красуня-сусідка і навколо – порожні упаковки від таблеток «Но-Шпи». Ого: один, п'ять, десять, одинадцять блістерів! Моя сусідка що, скоропостижно позбавити себе життя надумалась? Я щосили притиснув вказівним і великим пальцем щоки непритомної, силоміць відкрив їй рот, запхав глибоко в її горло два пальці – і таки викликав блювоту, на що вже мало й надіявся. Таблетки з жовтим слизом (деякі встигли розчинитися!) вискакували на зелений килим, як дрібний град із дошової хмари на траву, але дівчина до тями не приходила. Дихання поверхневе, пульс ниткоподібний. Я стрімголов збіг униз, до себе в квартиру, вхопив потрібні ліки, гримнув дверима, навіть не зачиняючи їх на ключ (зовсім забув про власні мільйони!), виміряв тиск, тремтячими руками набрав у шприц єдине, що ще могло врятувати нещасній життя, і почав рахувати хвилини. Шанси на порятунок були мізерно малими, але коли дорахував до п'ятдесяти, сусідка застогнала й розплющила очі.

– З днем народження, дівонько! Сьогодні на тому світі вихідний: не пускають навіть на екскурсію!

– Де я?

– У Харкові. Місті літакобудівництва, науки й найдавнішого в Україні університету. І навіть поки що на цьому світі. Зараз поставлю тобі крапельницю, бо верхній тиск п'ятдесят, а нижнього апарат навіть вловити не може. Отакого натворила, красунечко!

– Не треба крапельниці. Я узагалі не хочу жити.

– Зате я намагаюся зробити все, щоб ти жила. І Господь Бог, напевно, цього дуже хоче, якщо мене привів у твою квартиру. Де в тебе кава, цукор, чай?

Господиня відвернула голову, не відповідаючи. Я вставив крапельницю, припнувши банку із фізрозчином до віконної ручки – штатива не мав.

– Будеш жити, голубонько, будеш почерез «не хочу». Знайдемо тобі гарного хлопця, народиш діточок... Ось, бачиш, уже й тиск почав підніматися, щоки порожевіли. Тепер сміливо можна сказати: врятована! То що будемо пити за твоє повернення? Чай? Каву?

– Голова болить.

Щоб підняти дівчині настрій, я, від природи не маючи ні голосу, ні слуху, заспівав з репертуару Висоцького:

*Я ж тебе не спрашиваю,
Чьо тебе баліт.
Я же тебе спрашиваю,
Чьо ти будешь піть:
Пельзенске піва,
Самагон, віно,
«Алую гваздіку»
Алі нічево?*

– Та не бійся ти, спиртного не запропоную. Проте міцна кава з цукром або свіжозаварений чай тобі підуть лише на користь.

– У мене нема ні кави, ні чаю, ні цукру.

– Навіть цукру нема? А які-небудь інші харчі є?

– Ні.

– Ти що, вирішила вмерти, не витримавши мук голодної смерті?

– Мене з роботи вигнали...

– Тиждень тому?

— Сьогодні. Зателефонували нашому директорові з банку, переконали його, що я — злісний боржник, — і мене звільнили.

— Чекай-чекай, звільнення з роботи і самогубство — речі дуже далекі в просторі й часі. Якщо їх позначити крапками на одному листку паперу, то ці позначки накладуться одна на одну тільки тоді, якщо аркуш скласти-зігнути. Тобто якщо виникне дуже вагома причина. Ти подумай, як маєш мені власну проблему коротко й доступно пояснити, а я спущуся вниз до себе, принесу харчів і ми успішно вирішимо твою копійчану справу ще до ранку. Повір, камінець під ногами ніколи не здатний вирости до розмірів Евереста. Тобі лише здалося, що смерть — єдиний вихід. Я ще не з таких, як твоя, життєвих ситуацій виплутувався без найменшої подряпини! Гарантую: ти зможеш також, причому легко! Уже завтра реготатимеш зі власного невдалого самогубства.

Я приніс усі досі мною не розпаковані торби з харчами, заварив міцного чаю, зробив бутерброди й ми нарозмовляли так, як це було в моїй юності, коли тільки познайомився з Оксаною і на перше побачення приніс їй суцвіття розквітлої рожевої акації, зірване через щілину в паркані біля чийогось особняка, бо ж грошей не мав навіть на квіти, й у парку на лавці ми удвох із Сяною тоді просиділи до світання, дивуючись, як непомітно проминула ніч.

Коли повернувся до себе, двері моєї квартири зяяли не тільки не замкненими, а й навіть привідкритими, але не через злодіїв, а тому, що я через поквап узагалі забув їх зачинити. Ящики із написами фломастером лежали в квартирі попід стінами, ніким не торкнені. Подумав, що це якийсь добрий ангел охороняє моє помешкання. Можливо, Петриків, як того мені бажала мати померлого в комфортному німецькому хоспісі українського онкохворого малюка, якщо таке явище — своєрідне пере-

програмування для служіння іншій людині чужих ангелів-охоронців – узагалі можливе.

Дочка священика Соломія Пташка виявилася жертвою афери не тільки свого коханого Леоніда Жбанкіна, відомого мені за блискучими публікаціями в харківській пресі, а й ще більшою жертвою банку, який надав їй кредит. Чесно кажучи, як би тільки добросовісна клієнтка не старалася вчасно сплачувати помісячні платежі, видертися з боргової ями людям такого психотипу й таких статків, як ця дівчина, було просто неможливо. Одне те, що кредит апріорі виявився непомірно великим, а інше, що банківський договір мав приховані пастки, яких Соломія не зауважила, проте саме вони давали шанс банкові дерти з клієнтки шкіру з м'ясом і кістками. Розв'язка заздалегідь вирішувалася не на користь позичальника, але якби існував автомобіль, на який бралася кредит, його б конфіскували й продали, а таким чином вдвічі виплачений кредит благополучно погасили, проте автомобіля не було, й колектори влаштували своїй жертві сафари – безпошадне цькування-полювання. Звернутися до рідних за допомогою і підтримкою Соломія не наважилася: порушила всі настанови, дані їй ще в дитинстві строгим батьком. Один тільки переступ: співжиття не у церковному шлюбі, а на віру зі Жбанкіним – це те, що батько-священик ніколи б не простив, а її халепу з банківським кредитом протракував би як Божу кару за аморальну поведінку.

Я розповідав дівчині різні веселі бувальщини, а сам натужно шукав правильних шляхів для досягнення мети. Запропонувати Соломії гроші на погашення кредиту – найбільший із усіх можливих ляп: вона до смерті перелякається моєї аж настільки великої платоспроможності. Порадити їй місяць-два тягнути із виплатою, щоб я потихеньку розрулював її кредит, – однозначно підштовхнути до чергового самогубства. Запропонувати руку й серце –

не прийме такої пропозиції. Та й у мене вже дві нібито дружини є: і Зойка-Сойка, і Ліля з сином у Києві (як у цинічному шансоні, «У меня есть баби две, обе баби так себе»), правда, законний шлюб не оформлений із жодною, але ж факт співжиття залишається фактом.

Нічна наша розмова постійно поверталася до злочасного Соломіїного боргу. Виявляється, хоча на момент намагання покінчити з життям клієнтка вже виплатила банкові вартість аж двох «шкод-октавій», її заборгованість не тільки не зменшувалася, а лише посутньо зростала й зростала в геометричній прогресії, і тепер бідна Пташка згідно банківських розрахунків, повинна ще сплатити вартість аж трьох таких же новеньких машин, хоча всього на одну-єдину взяла злочасний кредит. Попросив Соломію дозволити попрацювати у себе вдома над підписаним нею договором із банком і квитанціями про сплату боргів. Вона приречено погодилася. Така поведінка дівчини мені аж ніяк не сподобалася, і я мусив брехати, що сам особисто був у її становищі, тому вже добре навчений, як відстоювати подібні права позичальників. Це нібито заспокоїло Соломію, й дівчина промовилася, що працювала на трьох роботах, останній місяць харчувалася тільки однією найдешевшою булочкою в день, але заборгованість росла зі швидкістю й параметрами снігової лавини. Я постарався перевести розмову на інші рейки, але зробив це неокоовирно й відчув, що згадка про Жбанкіна дівчині дуже неприємна.

— Причина того, чому ми розійшлися? Розлюбив. Знайшов іншу. Христину. Мені казали, це жінка-вогонь, дама-вамп, не мені пара. Подався вдвох з нею із Харкова у Дніпропетровськ. Напевно, щасливий.

Христина? Я збагнув, що добре знаю, про кого йдеться. Іван Іванович називав цю фурію «Хріста-3-Драйвового-Міста». Обіцяла нам цнотливих дівчаток, а привезла таких *прожжонних* шльондр зі свого регіону, що ми від них

відкараскатися не могли цілий місяць. Ще трохи – прийшлося б і з Христою чинити те ж саме, що з тими двома її компаньйонками, зараженими снідом і вже цією страшною хворобою добряче надгризеними, бо вони зопалу надумалися й Іванові Івановичу пригрозувати міліцією й тюрмою. Ну, врешті, «Христа-3-Драйвового-Міста» вже там, де її подруги хіба що у смужечку, а небо – в квадратики. Цікаво тільки, де ж це обертається Леонід Жбанкін? Давно не зустрічав його публікацій в харківській періодиці. Остання, пам'ятаю, мала назву «Харків, Харків, де твоє обличчя?» Цитата з вірша Володимира Сосюри. Я ще тоді, читаючи статтю, дивувався, як це Л. Жбанкіну так вдалося уловити залізний дух міста-мільйонника, науковий, студентський, молодіжний, а заодно й раціонально-кібернетичний дух? Де ж тепер обертається цей талановитий, але шахраюватий апріорі журналюга, з якої помийної ями харчується? Невже «гай, зелений гай»? Від Христи й такого трагічного кінця для «милого друга» можна сподіватися. Але не треба подібними здогадами хвилювати Соломію: стара любов не іржавіє, зате безбожно ние і пече роками.

Уранці, прихопивши із собою грубу картонну папку з Соломіїними документами про сплату злощасного кредиту, я повернувся у свою квартиру, перемацав ящики, чи нічого не пропало, ліг у ліжко – і раптом зрозумів, що лише ця дівчина спроможна кардинально змінити моє безталанне життя. Здатна, але чи захоче? Зараз вона мало не до сліз вдячна за врятоване життя. Молитиметься на мене, якщо закрию кредит. По-дитячому віритиме кожному моему слову тиждень, місяць, рік. Вважатиме винятково порядною людиною. А далі? Що з нею станеться тоді, коли рано чи пізно, наче шило з міха, вилізе, хто я насправді й чим саме займаюся? Знову наковтається «Но-Шпи»? Зав'яже на шиї петлю, вискочить із балкона, поріже вени? Не варто мені стовбичити на її життєвій

дорозі. Хіба що тільки погасити її банківську заборгованість, порадити надалі бути обачною, по-батьківськи поцілувати в чоло – й навіки безслідно зникнути з поля зору красуні.

Горезвісний кредит я сплатив того ж дня, вирахувавши всі проценти й штрафні санкції заздалегідь, бо після важкої ночі й на якусь годину заснути так і не вдалося. Перед банківськими працівниками відрекомендувався батьком Соломії Пташки, домігся персональної зустрічі з керівником банківського відділення кредитів і його резолюції на нібито Соломіїній заяві (її у двох примірниках я написав заздалегідь), що борг виплачено повністю. Правда, в останню мить виявилось, що необхідно сплатити ще 200 гривень і дві копійки. Розуміючи, що й нікчемна копійка боргу в таких установах здатна вирости до мільйона, я вирішив заплатити 201 гривню, тим більше, що здачі в касі не виявилось. У відповідь на другий примірник заяви, який я зареєстрував за всіма правилами подібних звернень, поштою на домашню адресу мало прийти офіційне повідомлення дівчині про повністю погашену нею заборгованість у банку, але цього остаточного документа Соломії прийдеться чекати щонайменше десять днів. Отже, цілу декаду я матиму причину навідувати свою Пташку, тобто вечорами приходити до неї в гості й плекати надію, що така гарна й розумна дівчина зможе мене порятувати бодай на якийсь час. І – нічого більше. Усього лише десять днів примарного щастя, десять днів ілюзій.

Я напився розчинної кави, відшабатував шматок ковбаси, маслом на палець товщиною намазав краєць білої паляниці і засів за Соломіїну папку. Насамперед треба поміж нею сплачені борги всунути й свою квитанцію: нехай зберігає всі платіжки, адже банк і через десять років здатний через суд вимагати документів про сплату кредиту, а ці папірчики з дрібненьким шрифтом стають білісінькими, якщо тримати їх на денному світлі. Хтось, напевно, слушно

порадив Соломії складати документи в папку із зав'язками: жодна квитанція не полиняла. Проте, крім цих папірчиків, є ще якісь вирізки з газет і навіть листи, адресовані Соломії Леонідом Жбанкіним. Я ніколи не опускався до такої стадії морального падіння, щоб читати чужу переписку чи щоденники, а ось газетні публікації перегляну. З якоїсь же причини Пташка їх зберігає! Хм, це вирізки з явно релігійної газети. За жанром – апокрифи. У першому йшлося про поганого мужа, який усе життя знущався з дружини, але після смерті потрапив у рай, бо, виявляється, під час першого побачення подарував їй розкішну троянду. Я розчаровано хмикнув: дурня! Другий апокриф виявився набагато цікавішим. Розповідалося у ньому, що якийсь маловідомий апостол зі своїм молодесеньким учнем довго мандрували жаркою і злиденною країною. Вирішивши залишитися в пустелі для молитви й аскетичного усамітнення, апостол відправив учня в місто, яке виднілося на горизонті, і дав йому перше самостійне завдання: повернути бодай на каяття, якщо не на спокуту, найбільшого тутешнього грішника-купця. Проте учень потрапив якраз на пишний похорон цієї людини, розчарувався у Божій справедливості й повернувся туди, де розпрощався зі старим апостолом. Коли ж застав свого наставника не просто мертвим, а пошматованим і обгризеним гієнами, впав на коліна й почав дорікати Богові й за купця, і за апостола. Плакав і волав до неба так довго, поки перед ним не з'явився ангел і мовив, що Бог почув дорікання, а тому послав ангела пояснити причину смерті й одного, й іншого. Погрузлий у найстрашніших гріхах купець усе-таки одного разу вчинив добру справу, тож аби він не вимагав за неї плати на небі, йому на землі віддячено пишним похороном. Старий же апостол прожив своє життя праведно, проте колись допустився гріха, тож щоб цей чоловік на тому світі потрапив у рай, отой колишній гріх йому прийшлося спокутати страшною смертю.

Від цього апокрифа мені зробилося не по собі: цікаво, чи зможу я спокутати на землі все те, що натворив і продовжую чинити й далі? А, врешті, хіба не все одно. Іван Іванович любить повторювати: «Не ми такі – життя таке». А може, життя саме тому таке, що ми такі? Іван Іванович каже, що ми не рівня найбільшим грішникам – Трумену, Піночету, Бен-Ладену, а я думаю: займали б ми їхні пости, не виявилися б від них кращими. Все залежить не від людського вибору, а від можливостей. А може, таки від особистісного вибору? Покрутив у руках розпечатані конверти, зиркнув на зворотну адресу й зрозумів, що Жбанкін у Києві. Значить, листи надходили в Харків уже після розриву з Соломією. Що ж коханий пише? Кається? Допмагає гасити кредит? Але коли я прочитав Леонідову зловісну пораду Соломії продати нирку, шматок печінки чи око, щоб виплутатися із боргової ями, мені стало настільки моторошно, як тоді, у кардіолога, який не тільки нічим не втішив мене, а навпаки, холоднокровно виніс вердикт: Сяна приречена. Гад підколодний, оцей аморальний, безсовісний і безсердечний журналюга! Та я ж розчавлю Льоньку Жбанкіна, як блощицю! Викопаю з-під землі цю тварюку! Буде у мене тяжко здихати, шакал! Мало того, що цинічно обвів навколо пальця дівчину, яка йому, старому пневі, повірила, та ще й знущається інквізиторськими методами зі своєї жертви, загнаної колекторами на край прірви!

Увіпхнув папку у портфель і почав одягати пальто, спішно збираючись навідати Соломію, але у дверях зателенькав дзвінок: моя сусідка стояла перед вхідними дверима власною персоною. Ніяковіючи, мовила, що прийшла запросити на вечерю, адже продуктів я приніс щонайменше на тиждень, і їй цього харчу самій не подужати. Я признався, що тільки-но думав про неї, навіть збирався відвідати з гарною новиною: банк офіційно визнав, що кредит майже погашено, останні двісті гри-

вень я доплатив зі своєї кишені, добре, що мав гроші при собі, але найкраще те, що Соломія зберігала всі квитанції в папці, куди не потрапляє сонячне світло, й тому вони зовсім не полиняли. Оце прийшов із банківської установи, забіг до себе випити кави й навіть роздягнутися не встиг. Дівчина прискіпливо оцінила мій зовнішній вигляд і мовила:

– Надворі вже хвилин десять періщить, як із відра. Страшна злива, а ваш плащ сухісінький!

– Я забіг у під'їзд із першими краплями дощу. А вийшов із ліфта – горбатий сусід із дверима мордується: чомусь, бідака, замок у квартирі не міг відчинити, прийшлося допомагати. Це й забрало трохи часу. Ну, нам із вами дощ не страшний, ми живемо не тільки в одному будинку, а й під'їзді! Йдемо до вас у гості, чи як?

На моє лихо, з сусідньої квартири зовсім недоречно виліз старий горбань, привітався з нами (Боже, хоч би Соломії здалося, що вітається лише з нею!) і шморгаючи ногами, потюпав до ліфта.

– Як ваш дверний замок? – голосно гукнув я йому вслід, несподівано пригадавши, що в той божевільний ранок після пограбування мого житла сусід гірко жартував, що його власну квартиру не те, що злодії, а й сам відчинити годинами не може.

– Зачинається без проблем, а відчинити – справжня мука. Матко боска ченстоховська! Прийдеться кликати майстра з ЖЕО і знову безглуздо тратити гроші, яких у мене й так обмаль. Замки нікудишні, хліб пліснявіє вже наступного дня, у під'їзді ніхто не прибирає, сміття не вивозять тижнями: пацюки в білий день між переповненими контейнерами шмигають, як коні. Війни нема, а кругом розруха, срач, хаос! Дожилися, дочекалися! Крадуть, грабують, гвалтують, ріжуть, стріляють. Ви чули, як вночі репетували під вікнами? Страшно кричали! Матко боска ченстоховська, як верещали!

На щастя, приїхав ліфт, і далі балакучий сусід свою тираду вже невдоволено бубонів у його кабіні, спускаючись униз.

— У вашій квартирі майже порожньо, — співчутливо сказала дівчина.

— Переїжджаю в інше помешкання. Чимало чого вже туди й перевіз. Ото залишилися ящики з різним мотлохом: і викинути жаль, і забирати з собою не хочеться.

— Кажуть, вас пограбували.

— Узяли всього лише порожній сейф. Треба було мені в ньому передбачливо залишити записку: «Шановні злодії! Вибачайте за непосильні труди: я бідний, як церковна миша!»

— Обов'язково сьогодні ж поверну вам двісті гривень: якраз зарплату отримала! Ви ж самі призналися, що прийшлося цю суму доплачувати, аби закрити мій кредит остаточно!

— Будуть вам оці дві сотні замість мого подарунка! Коли я читав договір із банком, то ненароком виявив серед обов'язкових даних клієнта, що післязавтра вам двадцять чотири виповниться. Надіюся, запросите на свій день народження?

— Приходьте.

— Торт буде? Шампанське?

— Якщо для вас це має значення, — обов'язково куплю.

— А кого ще думаєте запросити на своє свято?

— Не повірите: нікого. Відколи влізла в цей кредит, навколо мене якийсь вакуум. Люди не люблять, якщо в них позичають гроші навіть на короткий термін. Боржників сахаються. Всі мої подруги поволі повідпливали на недосяжну відстань. Сама винна.

— Ні в чому ви особисто не винні! Ваші колежанки просто не пройшли елементарну перевірку на вошивість. Ненадійні подруги.

Ми смачно повечеряли, нарозмовлялися, насміялися.

На мене наче щось найшло: я жартував, як добряче підпилий тамада на весіллі, кривлявся, прикидався сонним песиком, злим ведмедем, благородним слоном.

— З якої ж такої нагальної причини ви навідалися до мене у той вечір, коли я наковталася «Но-Шпи»?

— Прийшов за картонною упаковкою від імпортного холодильника. Ви йшли поряд із вантажниками — я й подумав, що «Ardo» несуть вам.

— Той холодильник придбали мої сусіди, які мешкають у квартирі зліва. Поцікавтеся, може, упаковку вам віддадуть даром або продадуть за якийсь мізер. Але навіщо вам ця коробенція?

— Складу в неї свої ящики, як буду переїжджати звідси, і уклінно впрошу двох-трьох доходять за пляшку горілки знести мої пожитки вниз в одній-єдиній коробці.

— Купили собі нову квартиру?

— Навіщо? Орендувати зручніше, тим більше, що я ще навіть не визначився, де саме хотів би мешкати, в якому мікрорайоні Харкова найбільш вигідно жити. Й грошей на квартиру в мене тю-тю.

— Хоч зайдете попрощатися?

Я зрадів її запитанню, як циган несподівано знайденому золотому цвяшку, і ствердно кивнув головою. Нам знову було дуже добре удвох, але все-таки я вирішив не тягнути час і поки ще нема дев'ятої вечора зайти до Соломійних сусідів за упаковкою від холодильника. Отримавши бажане за якихось 300 гривень, потарабанив сходами громіздкий трофей додому. Здавалося, все гаразд, а в ліжку я знову крутився-вертівся до світанку й задрімав лише тоді, коли шиби у вікнах почали світліти. Увесь наступний день витратив на пошуки подарунка для Соломійки. Моя Сяна колись мріяла про норкову шубку! Хіба Соломія не зрадіє такій же чудовій вдяганці? Тим більше, що зима на носі. А ще куплю їй красивий перстень. Пальчики в дівчини тоненькі, шістнадцятий роз-

мір каблучки буде впору. Саме цей подарунок усе для мене й вирішить без жодних слів: якщо Соломія перстенець носитиме, попрошу руки і серця; а поверне або не вдягатиме — ну, що ж, не судилося.

Тільки і з тією каблучкою, і до неї такого самого дизайну сережки, які мені ледь не силою нав'язала продавчиня, переконавши, що в комплекті з перснем вони й дешевші, й шикарніше виглядатимуть на моїй пасії, і з норковою шубкою я таки дав маху. Врешті, спочатку все складалося ідеально. Правда, Соломія зникла, почервоніла, але мої презенти прийняла, напівшепотом подякувала й призналася, що ніхто ніколи їй таких дорогих речей не дарував. Мені здалося: зірвав джек-пот, почну нове життя! Але зателефонував Іван Іванович — і через превелике «Не хочу!» я мусив відлучитися з Харкова щонайменше на тиждень. Оця вічна неналежність самому собі для мене була тяжча, ніж усеїдна, як ведмідь, «фірма», за виконану роботу в якій на мене сипалися неймовірні гроші. Фірма? Це в моєму розумінні: фірма. Насправді таки злочинний синдикат із величезною мережею і численними підрозділами та дочірніми філіями! Та й не за персонально виконану роботу мені платили — безпосередні виконавці якраз отримували найменші гроші: я вже давно став одним із чільних директорів цієї скаженої контори.

Чим же ми займалися? Усім. Виготовленням закордонних документів, звичайно, фальшивих, але таких, що відрізнити їх від справжніх неможливо: якби Павло Лазаренко замовляв у нас панамський паспорт, ніхто, ніде й ніколи його власника не затримував би за підробку. Торгівлею органами. Торгівлею людьми. Приватними розслідуваннями. Збиранням досьє на потрібних нам або нашим клієнтам людей. Евтаназією. Викраданням людей. Замовними вбивствами. Відправленням на лікування за кордоном важкохворих. Туристичними фірмами. Торгів-

лею дипломами. Торгівлею БАДами. Наркотиками. Зброєю. Пунктами обміну валюти. Гральними автоматами. Пластичними операціями. ДНК-аналізами для встановлення або запереченням батьківства, в залежності від замовлення клієнта. Сурогатним материнством. Відправкою на роботу за кордоном. Порнопродукцією. Жебраками. Скупкою і перевезенням янтарю. Збутом фальшивих грошей. Будівництвом і продажем квартир, іноді однієї і тієї ж – кільком нерозторопним покупцям. Розкручуванням нових «зірок» естради, презентацією людей унікальних здібностей, як-ось доктор-пі Андрій Слюсарчук, тобто явних шахраїв, псевдо-екстрасенсів і горе-лікарів без елементарної медичної освіти. Ми, наче рентгенівські промені, без перешкод проникали всюди зі своїм довжелезним хвостом продажних високопосадовців, адвокатів і прокурорів. Врешті, мабуть, не існувало жодної прибуткової справи, яка б виявилася за межами нашого досягання. Іноді ми навіть робили добрі вчинки, але таких ніколи не було більше 15 відсотків від загальної кількості справ. Займалися благодійністю, якщо ця сфера пожертвувань на перспективу нам гарантувала великі блага й прибутки. Будували лікарні чи автобани, якщо було украй потрібно комусь із наших очільників засвітитися в іпостасі благодійника і отримати зелене світло на виборах у Верховну Раду, на засіданнях якої таких депутатів майже ніколи не було, зате велике бабло крутилося, половинчасті закони приймалися, пільги народним обранцям гарантувалися, недоторканність, наче бронезилет у зоні бойових дій, носилася й не зношувалася, вороги показово ліквідувалися жахливим способом, як це у звірячому світі чинять хіба що крокодили. Я усвідомлював, що до вершини піраміди мені залишилося ще три-чотири сходинки, але й не випускав з уваги й те, що кожної хвилини навіки прибрати з дороги могли не тільки тих, хто знаходився від мене вище, і тоді вдасться, якщо сприятливо ляже карта, за-

йняти свіжу вакансію і щомісяця отримувати більше, ніж 10 000 зелених, а безжально ліквідувати й мене. Тими, хто нижче, я взагалі не цікавився і не мав до них найменшого жалю: скотобаза. Коли ж комусь із мені знайомих пере-різували горло чи всаджували обойму в живіт, я зі страху несамовитів, як бики і вівці коло останніх дверей бойні. Стресову ситуацію мусив чимось гасити, а що ставати алкашем не хотів, бо вже одного разу ним мало не зробився, й що чоловіки не ходять на шопінг, то міняв свої авто на кращі з кожним власним кроком угору, і вже навіть прикупив перший у моєму житті люксовий джип, як раптом щось у «синдикаті» несподівано голосно хруснуло — й почався страшний обвал: незупинний ефект доміно. Тільки про це прийшлося б розповідати довго й увесь час ловити себе на думці, що в мене, як писав класик, лише одні криваві хлопчики в очах. Врешті, краще повернутися до історії з норковою шубкою, перснем і Соломією.

Із величезним букетом троянд я планував спочатку зайти до Соломії, а тоді вже перевіряти цілісність ящиків у квартирі поверхом нижче. Натискав і натискав на дзвінок, мелодія лунала з кожним разом усе голосніше й голосніше, але за дверима не чулося й найменшого шелесту. Зате мої теленькання, очевидно, дійняли до живого горбатого дідуся знизу, який, коли я вже повернувся на свій поверх, привідчинив двері власної квартири й поманив мене пальцем усередину.

— Поїхала твоя срібляста кицька. Навідався до неї батько-піп — і забрав Соломію додому. Чесно кажучи, правильно зробив, адже тут якісь два бурмила розпитували мене, настільки часто ти у своєї русявої дівки буваєш і коли взагалі додому приїдеш.

— Коли розпитували? Вчора? Позавчора?

— Годину тому.

— Може, мене знову пограбували?

Але замок був цілий, а моя упаковка від холодильника

стояла поряд із меншими ящиками, які я обмацав-обдивився з усіх боків, перевіряючи цілісність упаковок, і знову повернувся до горбатого дідуся.

– Соломія не залишила мені бодай записочки?

– О! Зовсім забув. Конверт передала й великий пакунок для вас залишила. Легкий, але великий. Ось, прошу! Беріть, перевіряйте, чи все ваше на місці, бо мені треба в село збиратися: внучка виходить заміж! Як ви думаєте, п'яти моїх пенсій не буде мало їй у весільний подарунок? Ех, сам знаю, що це мізер – сором один, а не весільний дарунок, але й наскладати більше не вдалося, а те, що лежало на ошадній книжці роками, – пропало пропадом. Матко боска ченстоховська! Аж вісім тисяч за життя наскладав, і як лизень злизав! Усе пішло на труну КПРС.

– Розгорніть пакунок. Там має бути шубка. Напевно, Соломії не підійшла. Може, вашій внучці буде впору?

Старий аж прицмокнув, побачивши, що містилося в згортку, струснув шубкою, виправляючи прим'яте хутро. З кишені манто випала й покотилася каблучка.

– Боже, тут ще й перстень. Це, напевно, означає: на жаль, Соломія вам відмовила?

– Означає, що відмовила. Забирайте для своєї внучки і перстенець, і шубку – тепер вони мені стануть лише гіркою згадкою.

– Але чи принесуть щастя моїй онучці?

– А чому не принесуть? Дарую ж від щирого серця!

– Ну, дякую, дякую. Жаль, що Соломія вам відмовила. Пізніше пошкодує. Проте *єслі к другому уходіт невеста, ещю неізвесно, каму навезло!*

– Ото-то. Цього разу повезло вам і вашій онучці.

– А назад не будете вимагати все це повернути?

– Їду я звідси. Назавжди. Напевно, ще й сьогодні до вечора виберусь. Чи вранці – це вже крайній термін. Так що, може, більше й не зустрінемося ніколи. Хай здорова

й щаслива ваша внучка оце все носить! А ви хіба помоліться за мене.

— Я, звісно, помолюся, але якщо небезпеку відчуваєте, не чекайте ранку. Ті два страшні на вигляд бурмила не просто так винюшкували й випитували. Погані люди: очі в них недобрі й на пальцях кісточки до крові збиті. Бандюки, братки якісь!

— Не такий вовк страшний, як його малюють! — бадьоро гукнув я горбатому дідусеві на прощання, а сам зрозумів: негайно звідси треба вимітатися — питання життя чи смерті!

Спочатку думав викликати вантажне таксі з професійними вантажниками. Везти «Ardo» Харковом було зовсім недалеко: мій джип на автостоянці за якихось 300 метрів, а тоді вже й сам доставлю власні капітали в столицю. Потім вирішив, що краще завантажу «холодильник» у свою машину відразу, бо тягнути з переїздом у Київ уже не наважувався й на годину: велика ймовірність «хвоста». Пригнав джип під самий під'їзд у нашому будинку, знайшов одного підпухлого від запою «синяка» й попросив підшукати ще когось, аби разом за пляшку горілки знесли холодильник униз. Якась бабця з припід'їздної лавочки муркнула, що такі п'яндиги обов'язково впустять мою техніку й, економлячи на вантажниках, я матиму купу брухту, а не холодильник:

— У них не те що інструментів, а й навіть шнурів нема: сама бачила, як ці п'яндиги нове піаніно, також в упаковці, заносили на якийсь верхній поверх. Воно, бідолашне, аж загриміло по сходах уже через кілька хвилин, а тоді господар цього дорогого інструменту з дрючком у руках гнався за ними аж до стадіону.

— У мене ж не піаніно, а значно легший агрегат, і нести його треба вниз, а не вгору — заспокоїв я стареньку, яка у відповідь лише іронічно хмикнула.

П'яниця обіцяв привести знайомих випивох не швидше, ніж за годину, тому в квартирі я ще раз перевірів, чи належно упакував псевдо-холодильник, обнишпорив усі шухляди й шафи в квартирі, щоб випадково не залишити чогось важливого, й вирішив наостанок підбадьоритися гарячим напоєм, поставив задимілу мідну господинину турку з водою і повною з «верхом» чайною ложкою «львівської» кавусі на газову комфорку й вийшов на балкон. Мені з думки не йшли «два бурмила», Соломіїн батько-священик (аякже, це його, і тільки його робота: заборонив дочці зв'язуватися з підстаркуватим скоробагатком!) і чомусь малий Петрик, за останні дні життя якого в комфортному німецькому хоспісі так дякувала його нещасна ненька. Дивно, але я добре пам'ятав цю дитину, власне, її за правим вухом потворну ракову пухлину, яка вже виросла завбільшки з голову хлопчика. Спогад виявився важким, на душі стало ще паскудніше, і я вирішив почекати своїх вантажників біля під'їзду, але коли вже вийшов і навіть зняв сигналізацію зі джипа, згадав, що в квартирі залишив ввімкненим газ під мідною туркою. Напевно, вже збігла моя кавуся і залила полум'я, а газ сичить і поволі наповнює квартиру. Мушу повертатися! Я ще раз натиснув на рожеву кнопку, фари моєї машини привітно моргнули: сигналізацію знову встановлено. Та ледве я зачинив за собою двері під'їзду, як на вулиці щось так бабахнуло, аж на мою голову посипалося скло з віконець уздовж сходів у під'їзді.

Мій джип зірвали!

Мій джип зірвали!!

Мій джип зірвали!!!

Якби не збігла кава, про яку кілька хвилин тому згадавав недобрим словом, уже було б по мені. Хоч би із перехожих нікого не зачепило! Наприклад, отих заготованих мною «синяків» чи бабусю, яка радила мені найняти професійних вантажників? Але краще тепер на вулицю

взагалі не показуватися. Джип ще належно не зареєстрований, нехай міліція шукає, що сталося й чому така гарна машинка дістала крила. Ну, й мої ліквідатори нехай передчасно потішаються: вдалося! Побрів на кухню, вимкнув газ і ні з того ні з цього взявся відмивати плиту від википільої з турки й уже аж пригорілої кави. Робив усе автоматично, тільки щоб заспокоїтися, а пальці по-зрадницьки тремтіли. У «Вечірніх новинах» сповістили про вибух машини біля житлового будинку й два обгорілі трупи поки що не встановлених осіб. Отже, хтось заплатив своїм життям за моє власне. Зі стаціонарного телефону набрав номер таксі, не своїм голосом замовив бус і вантажників, щоб перевезти холодильник. Диспетчер перепитала, куди саме збираюся речі доставляти, бо якраз перезмінка, і я назвав першу-ліпшу вулицю поблизу, — Різдвяну. Машина прибула швидко, але таксист нервував, що його зміна закінчується й вимагав подвійної плати. Як тільки вантажники вийшли з буса, я перехилився через приспущене вікно в кабінку й запропонував водієві досить велику суму, якщо відвезе мене й мої пожитки в Київ.

— Передумали жити в Харкові?

— Набридло. Під ось цим під'їздом сьогодні вибухнув автомобіль. Два трупи. У мене жижки трусяться від страху. Повертаюся до батьків. Не можу в таких умовах ні працювати, ні проживати. У столиці, мабуть, набагато спокійніше. Міліції там більше, злочинців менше.

— Це ще як сказати, але воля ваша. Тільки я вантажників у Київ не повезу. Зміна закінчилася, люди квапляться додому. Та й не треба їм знати, що після зміни я ще поїхав калимити! А завтра вранці зателефоную в диспетчерську, що поламався і заїхав на СТО: машина ж моя — і ремонт майже за мій рахунок!

Під Києвом я попросив таксиста довести мене до станції метро «Лісова». Удвох із шофером з трудом витягли важкий ящик із машини.

– Дякую. Зараз зателефоную братові, нехай під'їде й забере мене з цим «Ardo», бо ж не знаю, чи на дачу перти своє дорожче залізо, чи до батьків: у них і так уже є холодильник, а квартира маленька, однокімнатна!

– З дачі вкрадуть.

– Ось-ось: обов'язково вкрадуть. Нехай брат поки що до себе відвезе. Де моя дорожня сумка? Дякую. Виручили ви мене – не забуду повік. Гостюватиму в Харкові, при потребі лише вас викликатиму!

Таксі поїхало, я запалив цигарку, затагнувся, проте не відчув ні смаку, ні полегшення: екстремальна ситуація продовжувалася, стресова напруга не минала. Ну, й куди я притарабанив свої скарби? Їх тут у мене яким-небудь гоп-стопникам відібрати, як два пальці обпісяти: й малолюдно, й глушина, якої в Києві ще пошукати! А що ж я мав робити: везти «холодильник» із Харкова прямо в Райчин гараж? Дзуськи! Харківського таксиста вже завтра можуть допитати *с прістрастієм*, куди мене відвіз. Якщо ж не здогадаються про водія і не вибиватимуть у нього правду гестапівськими методами, то цей хлопець у сорочці народився! Але все одно треба викликати столичне вантажне таксі, поки мене з «холодильником» не засікли любителі легкої наживи!

Добре, що хоч дублікат ключів від гаража при мені. Затагнувши всередину з вантажниками свій «холодильник», я, нарешті, зітхнув полегшено: все, вдалося, найбільша небезпека позаду! Обійшов беушну «Тойоту»: ну й бардак розвела ця невиправна безталанниця Райка-гайка! Інструменти під ногами валяються, куртка запліснявіла, гриби у корзині зогнили. А це ще що за таке індустріальне диво? Пральна машина? Гігантських розмірів? Фантастика! Що Рая в ній збирається прати? Матраци з будинку пристарілих? Обпісяні ковдри з інтернату для дітей, чії батьки позбавлені прав? Натиснув спересердя на кнопку «пуск» – і двигун озвався. Значить,

ще й підключила цього монстра до електромережі й води. Ну, й що ти зробиш із баберою, яка феноменально вміє тратити гроші на те, що їй сто років не потрібне?

Відвідувати Раю спочатку взагалі не планував. І так терпів її лише тому, що вона сестра Лілі. Краще підшукаю собі квартиру й ще сьогодні перевезу туди «холодильник», щоб ця істеричка його взагалі не бачила. Якщо не знайду житла й не впораюся з перевезенням, прийдеться таки відвідувати Раїсу, брехати, що скучив за нею, вішати на її осялячі вуха позавчорашню локшину. Ну, й чинити все можливе й неможливе, аби тільки дурна мавпа не поперлася в гараж. Найкраще – напоїти, а вона ж горілочку любить, під шофе за кермо не сяде, отже, й у гараж не попреться.

У бюро з оренди помешкань запропонували пристойне житло за грубі гроші й ще до полудня я заселився, алярмово прихопивши на нову квартиру з гаража свій багатостраждальний «Ardo». Все, можна хоч цю дурепу Райку-гайку не відвідувати. Ледь закінчив із найважливішою справою і навіть зібрався прийняти ванну, як на досі не вживаний номер мого нового мобільника зателефонував Іван Іванович, повідомив, що у Харкові всі у ступорі від вибуху мого джипа і ймовірної загибелі, а сам він зараз у столиці і, якщо я десь поблизу від Києва, то ми могли би перетнутися й перетерти найважливіше. Я назвав свої координати, використовуючи заздалегідь узгоджений шифр, і через годину шеф уже сидів у мене за столом. Справи нашої «фірми» виявилися більше, аніж невітшними. Надалі залишалося або забити болт на всьому минулому, поміняти паспорти й під іншими іменами жити незавидно, але безпечно, або знову розпочинати все з нуля. Ми жадібно цмулили коньячок, курили кубинські сигари й істерично радилися, чи взагалі зможемо відновити подібну структуру бодай за три-чотири роки майбутньої надривної праці. Мій нежданий гість

перелічував тих, кого вже нема серед живих, серед них і Зою, називав імена тих, хто «зсучився», дуже нервував, але цілком притомно висловив припущення, що частина «сітки» вціліла й найнижчі ланки виконавців із надією на пристойний заробіток ще місяцями чекатимуть указівок із «центру». Я відважно запитав про те, чого раніше ніколи в розмовах не торкався, бо це вважалося табу: хто саме керував нашим синдикатом і де зараз цей сірий кардинал?

– На пару з тобою п'є коньяк, – злим голосом озвався шеф. – Ніколи б не подумав, що ти навіть не здогадувався!

– Припускав, що насправді ви – не Іван Іванович, але щоб...

– Насправді я Левон Натанович. І тепер керувати буду не я особисто, а тріумвірат: я, ти і... ну, ще одна особа. Гість сам тебе знайде, коли виникне потреба. Це засновник нашої «фірми».

– У нього що, таке прізвисьце – Гість?

– Напевно.

Але ж Левон Натанович, аніскілочки на єврея не подібний! З таким же успіхом Іван Іванович міг представитися Рубеном Аксакаловичем чи ще якимось чортом рогатим. Тож персонально для мене він залишиться тим, ким є, тобто інкогніто, точніше – Іваном Івановичем. Проте видавати своєї підозри я не мав жодного бажання.

– Ніби тобі не все одно? Як хоче, так хай себе називає. Просто без нього нам не справитися.

– Ну, і які найближчі завдання?

– Для прикриття організуємо фірму з великою перспективою. Наприклад, беремося успішно розбудовувати столицю. Леонід Черновецький – ще той хапуга, тож мусимо якнайближчим часом відхопити ласі шматочки території ближче до центру, бо хто знає, чи таким же зговірливим виявиться наступний міський голова Києва й чи зможемо ще взагалі таке повернути пізніше. У мене

п'ять мільйонів доларів аж волають, аби їх пустити в обіг. У тебе лежить бездіяльно бодай половина того, що маю для діла я. Організуємо будівельну фірму, купуємо землю для «свічок» – і починаємо споруджувати небачені для української столиці багатоповерхівки.

– Ризики великі. Узвози й київські пагорби нестійкі, може статися зсув ґрунту й тоді наші «свічки» не тільки з'їдуть, наче діти на санчатах униз, а ще й живцем поховають під собою тисячі мешканців.

– Це тебе хвилює?

– Щоб надто, – звичайно, що, ні, але ж тоді появляться великі проблеми.

– Від нещасного випадку й форс-мажорних обставин ніхто ніколи не застрахований. Це ми здатні обумовити в договорах із клієнтами! А гроші мають плодити гроші: закони бізнесу навіть сам Карл Маркс не виявився спроможним відмінити.

– Може, не треба «свічок»?

– Звичайні багатоповерхівки не настільки скоро окупляться, а нам треба якомога швидше розбагатіти разів у десять-двадцять.

– Ого!

– Ага!

– У столичних пожежників і драбин таких нема, щоб у випадку загоряння зняти людей із верхніх поверхів подібних хмарочосів. Та й, читав якимось, досить із даху такої «свічки» кинути на випадкового перехожого копійку, як ця нібито легесенька монета проб'є людину наскрізь.

– Ну й що? Пожежі нами не передбачаються, ніхто кидати якісь там копійки з даху людям на голови не збирається! Не будь прицюцькуватим сльозобздуром. Будівельна фірма здатна стати міцним прикриттям для всієї іншої, нам звичної діяльності, яку згортати не варто. Парадокс, але: найбільші прибутки даватимуть нам саме ці, роками апробовані, вкрай паршиві справи. Гість

у темі. Він – «за», я – «за». Завтра даси відповідь, чи погоджуєшся ти.

– Я й нині погоджуюся.

– Твої капітали в ящику від «Ardo»?

– Умгу. До чогось кращого я не додумався.

– На перших порах – не найгірше рішення, але надалі – туфта. Про це ще також поговоримо. Запам'ятай: поки мені потрібний – ти в повній безпеці. Під дверима квартири стоїть здоровенний бичара, який віднині буде твоїм персональним тілоохоронцем. Людина перевірена, засобами гіпнотичного кодування перетворена в напівавтомат. Можеш залишати його в квартирі, віддавши наказ, як собаці: Гаврило, стережи! Будь певний, що він із місця не зійде, якщо навіть прийдеться голодувати до півсмерті. Розмов із ним не заводь – сфера мислення майже відключена.

– Біоробот, чи що?

– Називай подумки, як тобі заманеться, але вголос клич Гаврилом. Це ключове слово. Почувши його, виконає найнебезпечніший наказ, навіть самоліквідується.

– Страшний ви чоловік, Іване Ів., себто Левоне Натановичу. Ще й мене отак закодуєте!

– Ти набагато цінніший, коли притомний. Голова в тебе золота! Ну, їдь до своєї тупоголової Раєчки. Чому очі вибалушив? Звідки знаю? Здогадуюся, що без цього візиту ти вкотре не обійдешся. Проте мушу розчарувати: аж ніяк тобі не сподобається те, що там побачиш. Але відвідай її обов'язково. Чим швидше, тим краще. Ну, й вибач, але й твій новий телефонний номер нами й далі прослуховується.

Раїса виявилася мертвецьки п'яною. Очевидно, через вічко у дверях мене таки впізнала, бо двері квартири відчинила, але уже навіть двох слів зв'язати докупити не могла. Повалилася опукою на диван і захропіла огидним

чоловічим храпом. Я пройшовся кімнатами: всюди безлад, запліснявіла їжа в каструлях на кухні, повна ванна брудної білизни. Сміття у відрі давно перевищило його об'єм і гниє величезною смердючою купою. Ні Льоші, тобто Раїного законного, ні Вені, себто її сина-школяра, нема. Щоб довідатися бодай щось, прийдеться котрогось із цих двох апріорі нещасних осіб чоловічої статі дочекатися. Я відчинив навстіж усі вікна: сморід неймовірний! Щоб прибрати у квартирі, прийдеться когось терміново наймати. Отже, так. Раю – в лікарню на лікування. Льошу – «к ногтю», нехай щось чинить! Веню... А куди ж я приткну Веню і де він зараз мешкає узагалі? Найімовірніше, в Лілі. Навряд чи в цих умовах смітника дитина здатна вижити. Скоріше всього, забрала рідна тітка небожа до себе. Зараз поїду до Лілі. Замок у дверях «англійський», можна просто захопнути квартиру знадвору. Але в цю мить несподівано заскрипів ключ і на порозі постав Льоша.

– Як ти тут опинився, Юрку?

– Рая відчинила, але, як бачиш, на більше й не спромоглася. Чому ж ти її не лікуєш від запоїв?

– Бо не мільйонер. Тисячу разів благав не пити – як до стіни горохом. Я вже просто більше не можу. Всі методи впливу мною випробувані. Вибору нема: нехай здихає, і чим швидше, тим для неї самої краще. Ти уявити не можеш, що таке жіночий алкоголізм! Це в сотню разів страшніше алкоголізму чоловічого.

– Давай відвеземо її в приватну клініку. Я повністю оплачу курс лікування.

– Не хочу. Набридло.

– Знайшов іншу?

– *Єть люди в Галлівуде. Хорошая тьотка.*

– Тьотка? Значить, від тебе старша віком.

– І що? Зате з квартирою і спиртного в рот не бере.

— А Веня?

— Ліля забрала. З превеликим небажанням і спротивом, але забрала. Куди ж я мав його подіти?

— Хороший батько!

— Давай краще без дорікань. Може, я зовсім не його батько. У дитинстві *свинкою* тяжко перехворів. Коли тільки почав жити з Раєю, вона дуже хотіла дитини, але за три роки так і не завагітніла. Взлася мене гризти, що в неї все в порядку, тобто причина в мені. Я переступив через ганьбу і сором, зібрав сперму в баночку, перевірівся — поставили діагноз: безплідний.

— Але ж дитина народилася! Й аналіз ДНК підтвердив твоє батьківство!

— Ну, гаразд: Веня таки народився. Ще краще: аналіз ДНК підтвердив, що це мій нащадок. У моїй ситуації батьківство можливе у пропорції 1:100 000, як диво Господнє. Питав лікарів — в один голос погоджуються: таке справді може статися. Але хіба ж у цьому справа? Я люблю Веню, навіть якщо він мені й не син узагалі! Ось тільки з Райкою жити надалі не збираюся! НЕ БУДУ, ясно тобі? Тварюка вона, а не жінка й не людина. Чи ти бажаєш, аби я її вбив і сів за ґрати? Вичерпалося вже моє терпіння до останньої краплі. Оце останній раз прийшов, щоб забрати найнеобхідніші речі, — і більше ані ногою в це вонюче лігво! Якщо хочеш провідати Лілю з Артуром, ходімо до них разом! Заодно я хоч Веню побачу, бо при тобі, напевно, сестричка цієї п'яної тварюки не стане перешкоджати зустрічі з малим, а то наче сказилася: розлучаєшся із Раєю — автоматично втрачаєш сина!

У Лілі в квартирі порядок був ідеальним. З кухні пахло чимось дуже смачненьким, аж мені раптом у рот чимало слини набралось. Зраділа, накрила стіл, защебетала. Ось тільки до Льоші не озвалася й словом. Я запитав, яка паскудна кішка між нею і швагром пробігла, й отримав добрячу порцію істерики: ось, ось той, хто її сестричку ал-

коголічкою зробив, через кого Раїсіна сім'я розпалася, дитя сиротою залишилося! Олексій на такі звинувачення лише grimнув дверима.

— Утік! Укотре втік! А Райку ж треба лікувати! Раї допомогти треба, а не щовечора так бити, що синці тижнями не сходять! Звичайно, й сестричка не ангел. Рая винна, ще й як винна, що настільки пристрастилася до тієї отрути сорокаградусної, але ж вона хвора! Алкоголізм — не примха, а хвороба, яка дуже тяжко лікується.

— Покладемо Раїсу в лікарню вже завтра. Переглянь газети, може, натрапиш на оголошення, щоб за плату прибрали в її квартирі. Там армагеддон! Навіщо дивуватися, що Олексій у таких умовах жити не може чи не хоче. З Венєю я поговорю сам. Добре, що ти забрала малюго до себе. Перевела його в ту школу, в якій вчиться й наш Артур?

— Ні, в ту саму школу, що наш вчиться, не перевела! Не маю права авторитет підривати малому. Ти б послухав, як і про що Веня з ним розмовляє! Це не дитина, а виродок! Ну, поживеш у нас, то й сам переконаєшся. Грошей даси?

— Тиждень тому переслав тобі зарплату міністра, не вже не отримала?

— Отримала — і майже все витратила. Я ж ніде не працюю, на руках двоє пацанів, на яких штани й кросівки просто горять! А погодувати, а гроші на ігри, на школу, на чорт знає що!

— Із Раїсою знову грішми поділилася?

— Ти ж ніколи не заперечував, щоб я матеріально підтримувала сестру.

— Припустити не міг, що Раїса настільки опустилася. Здеградувала баба до нульової позначки.

— Скажи, її Веня — від тебе?

— Не дурій. Веня має батька, Рая — законного чоловіка. Результати ДНК тобі ж першій показував.

– Рая з багатьма шури-мури крутила.

– Умгу, в гараж першим ділом заїхала не машиною, а затигла туди старий диван. Коли замки в шойно купленому гаражі міняв, цей диван власними очима бачив! Безсоромно хвалилася, для чого їй у гаражі *такая мебель!* А стосовно Вені... Ти ж сама наполягла, щоб аналізи ДНК підтвердили, що Олексій – батько малого!

– Все-все! Стоп, музика. Проїхали, забули. Коли ж ми, нарешті, з тобою розпишемося в загі?

– Ніколи! Ти що, не уявляєш, настільки це ризиковано вам із Артуром бути моєю законною сім'єю. Вчора у Харкові джип зірвали, мабуть, по телевізору про це повідомляли.

– Ой, матінко рідна! Це що – твою машину по всьому подвір'ї розкидало і два трупи ні в чому не винних перехожих спричинило вибухом?

– Умгу. Тільки давай про це не будемо. У якій школі і в якому класі вчиться Веня?

– Про нашого Артура чомусь не питаєшся! Наш пацан тебе не цікавить!

– Із Артуром ми ще наговоримося найближчими днями. Мушу терміново переговорити з Венею і відправити Раю в лікарню. Хтось із найближчих родичів має бути при цьому, а її законний через тобою затягну сварку остаточно змився. Де мені тепер шукати Льошу? Даси його номер мобільника?

– Дам, але на мої дзвінки Олексій або не відповідає і взагалі не бере трубку, або його телефон моментально опиняється за межами досягання. Думає, що я не розумію, що він просто відключає мобілу!

– Ти сама як рідна сестра особисто покладеш Раїсу в лікарню! Поїдеш з нею завтра на таксі?

– І не проси. Ні й ні, бо соромно й дуже відповідально. Не хочу брати гріха на душу: раптом у тій лікарні Раїса копита відкине. Кажуть, лікування кожного дру-

гого алкоголіка закінчується його ж смертю.

— Як же ти змінилася за ці чотирнадцять років! Була дівчина, як огонь, стала затхлою водою з торфового болота.

— А ти сам, ти — зробився нібито кращим? Мовчав би хоч! Порядним людям у джипи вибухівку не підкладають!

Проте адресу Вениної школи Ліля таки дала, і я забрав його прямо з останнього уроку. Правда, хлопчина виходив із класу під акомпанемент настільки дикого реготу, що навіть мене пересмикнуло. Від часу нашої останньої зустрічі він ще більше схуд і при своїй непомірно великій голові чомусь був дуже подібний на болт. Раніше я з Артуром жартома називали Веню Шпунтиком чи не з цієї причини. Ім'я Веніамін йому зовсім не личило. Набагато краще було би його назвати Миколою чи Богданком, але Рая вперлася: Веня!

Мій прихід похресник зустрів демонстративно бай-дуже, лише зрадливо смикнулася верхня губа, над якою біліла ниточка операційного шраму: народився із заячою губою. Вийшли зі шкільного подвір'я мовчки. Наче глухонімі, без жодних слів зайшли у найближче кафе і сіли за столик у найдальшому кутку.

— Ну, розповідай, — переклав я на плечі малого тягар самого початку неприємної розмови.

— А що розповідати? Мама п'є. Тато постійно нарікає, що йому таке життя набридло й удома не ночує. Тітка Ліля вважає мене зайвим тягарем. Артур забороняє вмикати комп'ютер: «Куди пхаєшся, Шпунтик! Не твоє — не лізь, пойняв! Пам'ять відшибло? *Хош щєлбан?*» У школі мені вліпили прізвисько Заяча Губа. Учителі більше трійки не ставлять: я ж — син алкоголічки. Забери мене звідси! З цього класу, від моїх мами, тата, від тітки Лілі, Артура! Ти ж — мій хресний!

— Підростеш — заберу.

— Тоді вже не треба буде забирати, тоді й сам справ-

люся. Мені дуже погано, ти це можеш зрозуміти? Зараз, тепер дуже погано, а не в майбутньому!

Він стискав і розтискав кулаки – дуже хвилювався. Ця звичка мені чомусь здалася дуже знайомою. Десь я такі дитячі кулачки вже бачив, але тільки, де саме, відразу згадати не міг. Принесли сік і тістечка, на які хлопчина накинувся, наче щойно повернувся з голодного краю.

– Тітка Ліля дає тобі гроші на шкільні обіди?

– Тітка дає, Артур – відбирає. Як тільки вранці виходимо з дому, ще в під'їзді вимагає: «Раскашелівайса! Вивертай кармани, гамнюк!»

– Будеш ходити на заняття у спортивну секцію? Боротьби, боксу – на твій вибір. Не можна виростати слабаком. Ти ж чоловік! Мусиш навчитися давати здачі власним кривдникам. Твою маму покладемо в лікарню. Алкоголізм – це хвороба, проте вона лікується!

– Мама скільки разів пробувала кинути пити – й знову зривалася. Мені її найбільше жаль. Якби я не народився, вони з татом жили б дружно і щасливо, як раніше.

– Ти тут узагалі ні при чому.

– А я кажу, що при тому. Папка вважає мене чужим, нерідним. Не каже ні слова, купує одяг, взуття, цукерки, але я відчуваю, що саме він про мене думає. У нього в дитинстві була якась хвороба: він узагалі не може мати дітей. Чув, як папка про це зі своїм лікарем говорив по телефону. Мама ж навіть не знає, хто мій батько. Розпитував, коли була п'яньенька й балакуча: якби знала, сказала б однозначно, а то перелічує всі чоловічі імена, які тільки на п'яну голову здатна пригадати.

Раптом мій мозок пронизує неймовірна думка: так стискав і розтискав кулачки, коли погано знав шкільний матеріал, біля дошки не хто інший, а я. Невже це мій син? Та не може цього бути! З Раєю в нас було діло тільки один-єдиний раз і то на п'яну голову. Чому саме до неї прителембався, пізніше й пригадати не міг. Погано мені

тоді було! Настільки зле, що хоч у Дніпро сторч головою.

Це сталося після проведеної мною вдруге евтаназії. Вдруге і востаннє. Більше я цим не займався. Першого разу викликали до вимордованої раком жінки. У животі в неї було настільки велике дупло, що в нього вмістився б футбольний м'яч. Вранці нещасна вже нібито й умерла, ознак життя не подавала. Приїхала «швидка», щоб зафіксувати смерть, але лікарі вкололи адреналін, привели до тями, після чого бідна ще цілих три дні криком кричала: ніякі обезболюючі не допомагали. Її син звернувся в нашу «фірму», а що саме я був у Києві, справу доручили мені. Ввів у вену препарат – жінка тільки посміхнулася й за кілька секунд без жодних страждань померла зі щасливим виразом обличчя. Пізніше Іван Іванович казав, що я їй увів «смерть із запахом конвалій», тобто саме такі нюхові галюцинації викликає в пацієнтів-смертників той евтаназійний препарат. Через тиждень доручили повторити вже мною апробоване. Думав, їду до вмираючого, а евтаназію довелося чинити чоловікові спортивної тілобудови. П'яному, але молодому й дужому сорока-сорокап'ятирічному качкові з такими рельєфними кубиками на грудях, які нечасто вдається побачити взагалі. Він умирав майже годину. Ще зо три години опісля я сидів біля покійного, щоб отрута в його тілі остаточно розщепилася: а раптом запідозрять насильницьку смерть, візьмуть аналізи? Почувався останнім мерзотником: за копійки відправив на той світ абсолютно здорову людину. Що поганого мені цей чоловік зробив? За яким правом я розпорядився його життям і смертю? По кімнаті літала жирнюща міль із білими крилами, і я подумав, що можу її вбити хоч зараз, хоч п'ятьма хвилинами пізніше, а нещасна комаха про мої наміри навіть не здогадується. Але тоді зловити, як не старався ту міль я так і не зумів. Отже, не я розпоряджаюся навіть життям якоїсь нікчемної комахи. Увесь вечір просидів у ресторані й тупо наполегливо

пив, не закушуючи. Як опинився в Раї і де в ту ніч носило її Олексія, – таємниця. Справді, чорт мене поплутав. І не тільки поплутав, а створив сприятливі умови.

Згодом у Інтернеті прочитав статтю якогось доктора наук, що чоловікові найбільше хочеться сексу, коли в нього біда, горе, неприємності. На підсвідомому рівні мужчина начебто намагається бодай уявно повернутися в стан внутріутробного життя, коли ще ні за що не відповідаєш. Венина заяча губа – результат мого п'яного сперматозоїда. Чому ж я не зробив його результати ДНК у відношенні до мене? З тієї причини, що був переконаний, ніби від одного-єдиного злягання з жінкою дитя зачатися не може? Глупство! Навіщо ж повторювати вигадки тупих сільських фраєрів? Я ж лікар, мене переконувати не треба, що зачаття можливе навіть під час єдиного сексуального акту, причому навіть перерваного. Уже й Ліля помітила схожість між Венею і мною, бо ж зовсім не безпідставно запитала, чи він раптом не мій син.

– Хочеш, я куплю тобі квартиру? Гроші на харчі переводитиму індивідуально на твою власну картку. Школу виберемо тобі іншу, нових друзів сам заведеш. Але спочатку – тренування. Зможеш особисто себе захистити – житимеш окремо. Скільки тобі років?

– Тринадцять.

– Мізер для самостійного життя. Але даю слово, що наступного року вже матимеш власне житло. На день народження подарую однокімнатку. Як компенсацію за все, що тобі довелося пережити останнім часом. Тільки не сумнівайся: Олексій – твій папко́. Я років десять тому допомагав твоїм найближчим робити відповідні аналізи ДНК на встановлення твого ж таки батьківства, тому краще від вас усіх знаю, про що говорю. Маму мусимо вилікувати якнайшвидше, батька – повернути в сім'ю. Пам'ятай: все ще можна виправити. Дуже надіюся на твою посильну допомогу в цій справі. Але поки що в тебе

іншого вибору нема: житимеш у тітки Лілі. З Артуром помирись. Я проконтролюю. Знущатися з тебе він більше не посміє. Комп'ютер отримаєш власний.

– Візьми мене з собою.

– Ні. Це не обговорюється: я у постійних відрядженнях, і то на все нам необхідне грошей не вистачає. Сидітиму біля вас у Києві – прийдеться зуби на полицю покласти. Та й, може, твої рідні батько й мама ще помиряться. Дуже на це надіюся і тебе прошу: підсоби! Серед найближчої рідні кожному живеться найкраще.

– Я вже не дитина.

– Але ти ще й не дорослий. Дискусія на цю тему безглузда.

Ліля спекла сирник із родзинками й, мабуть, перед самим нашим приходом мала дуже різку виховну бесіду з Артуром: із червоними вухами, як розквілими маками, і виразом явної капітуляції син втупився у якийсь підручник. І навіщо мені було так по-дурному зв'язуватися із двома рідними сестрами, створювати видимість сім'ї з Лілею? А тепер виходить, що обидві народили мені синів.

Я не остаточний мерзотник, батьківських обов'язків уникаю не збираюся. Врешті, ще прийдеться перевірити, чи Веня – мій син, але це вже справа часу й техніки. Їв сирник, запивав гарячим шоколадом, розмовляв із хлопчиськами, але думками був дуже далеко і від цієї стерильно чистої квартири, і від останніх подій.

...Це скоїлося на такій відстані від сьогодні, що найкраще підходить слово «давно», навіть «дуже давно». Йшов 2000 рік. Наша «фірма» бовталася, як дірявий черевик у бурхливій і брудній калабані. Я вже прекрасно усвідомлював, хто ми й що ми, розумів, чому треба якомога швидше рвати кігті з гнилої «тусовки» в Харкові. Коли ж Іван Іванович сповістив, що знайшлася посада лікаря в Києві, я істеричним реготом ледь не видав своєї телячої

втіхи. Насправді радіти не було чого: прокуратура намацала якісь нитки, що тягнулися до торгівлі людськими органами. Навіть негласно запропонувала тим, хто постраждав у афері з пересадкою нирок, пройти повний курс обстеження у столичній клініці. Нещасні донори здебільшого почувалися вже досить кепсько, тому надіялися хоча б отримати інвалідність, а отже, й мінімальну пенсію. Іван Іванович апріорі передбачив, що прокуратура обов'язково використає таких клієнтів під час судового процесу як свідків у справі «чорних імплантологів», тому нещасні мусили втратити шанс й на отих кілька років, які ще до пори до часу витримував їхній скалічений організм.

Проте моє працевлаштування було цілком законним, у діях – найменшого криміналу. Як лікуючий, я оглядав людей, котрі скаржилися на погіршення стану з причини втрати нирки, виписував їм найефективніші ліки, що реально хоч трохи покращували здоров'я, готував документи на МСЕК, яка, на жаль, не мала повноважень надати групу інвалідності жодному із цих нещасних вже з тієї причини, що ними втрачені життєво важливі органи не виявлялися видаленими через хворобу, ДТП або нещасний випадок й, закономірно, документів про офіційне операційне втручання не існувало. Від мною рекомендованих ліків пацієнтам ставало краще. Збирався консиліум, утверджувалася довготривала програма стаціонарного й дистанційного лікування. Обнадієних пацієнтів виписували з лікарні, щоб вони уже по дорозі додому гинули в дорожніх катастрофах, накладали на себе руки, замерзали, добираючись у негоду в глухе село, раптово вмирили від інфарктів, інсультів, аритмії, серцевої недостатності, вранці не просиналися в міжміському нічному автобусі, що ним поверталися з Києва. Нагла кончина в кожному окремому випадку скидалася на типовий нещасний випадок, але ж я достеменно знав правду. Ні, я не відав,

хто персонально розпоряджався життям цих людей після мною зробленої виписки з лікарні, але усвідомлював: чинили це люди з нашого «синдикату» або, як я їх подумки охрестив, «ангели з великої дороги».

Час від часу Іван Іванович доручав мені роботу, безпосередньо не пов'язану з офіційним працевлаштуванням. Переважно це був експрес-контроль перед серйозними внутрішніми карами над організаторами праці зебраків, повій, власників тирів, ігрових клубів, приміщень для собачих боїв. Мене боялися, як нечистої сили, хоч ні в моєму зовнішньому вигляді не було нічого екстравагантного (Іван Іванович напоумив мене нічим не виділятися з поміж публіки, нижчої середнього достатку), ні у співбесідах (я жодного разу ні на кого не підвищував голос, говорив навіть тихіше, аніж із друзями, щоб, знову ж таки за порадою Івана Івановича, мій співрозмовник намагався нічого не пропустити зі мною сказаного, а отже, напружувався й уже через це починав хвилюватися). Прощаючись із клієнтами, які перейшли межу, чогось не допрацювали чи стали некерованим, я завжди глибокодумно додавав, що хто не слухає доброго слова, той буде вимушений послухати Ицкову сучку. Ні прямого, ні переносного значення останніх слів не відаю досі, але співрозмовники відразу ж після цієї словесної загадки втрачали кураж. Якщо й не втрачали, а лише награно хабрилися, то через день-два родичі навіки втрачали їх самих. Голосних розбірок я майже не пам'ятаю: все робилося шито-крито: була певна людина — нема вже цієї людини, а певним фрагментом бізнесу замість неї керує хтось інший.

Я орендував двокімнатну квартиру, їздив на новенькій іномарці середнього класу, жив самітником, а тому більше перебував у лікарні, аніж вдома. Як і після закінчення інституту, знову відчув задоволення від праці лікаря, й хоч отримував мізер, мою карточку кожного місяця

Іван Іванович поповнював десятками тисячами зелених. Розтринькати ці гроші виявилось проблемною справою, і я значну суму тримав на валютній картці, знімаючи долари тільки у випадку крайньої потреби. Коли ж одного разу вночі власним авто повертався з лікарні додому, на зупинці громадського транспорту мою увагу привернули дві дівчини з величезними целофановими мішками й дорожніми сумками. Я зупинився й запитав, хто посеред ночі посмів вигнати на вулицю таких красунь, і що вони збираються робити, якщо ні тролейбуси, ні автобуси так пізно не ходять, а метро вже зачинено. Дівчата замість відповіді поцікавилися, чи далеко до вокзалу, і я вдавано зітхнув, що дуже далеко: кілометрів з п'ятнадцять. На це старша гірко заридала, а молодша попросила підвезти їх на вокзал. Я вийшов із машини, відчинив багажник, завантажив їхнє «придане» і запросив дівчат у салон, де почав розпитувати, куди вони збираються посеред ночі мандрувати. Виявилось, що грошей на поїзд у них взагалі нема, тому думають усього лише переночувати в одному із залів очікування. Прийшлося втаємничувати наївних провінціалок, що перебування в таких приміщеннях на вокзалі платне й узагалі можливе тільки при наявності квитка на поїзд. Молодша тихенько запитала, чи моя мама або дружина не дуже розсердяться, якщо вони до ранку пересидять на кухні в нашій квартирі. Натяк був більше, ніж промовистий! Тож не залишилося нічого іншого, як везти дівчат до себе додому. Сестер звали Раїса і Лілія. До вчорашнього дня вони ліпили вареники, але неждано-негадано нагрянула санстанція, знайшла якісь неполадки в документах, придерлася до недотримання гігієнічних умов виготовлення продукції – і цех закрили, не виплативши працівницям ані копійки, а пізно ввечері заявився п'яний господар орендованої сестрами квартири, привів нових пожителів, які заплатили авансом за півроку, й викинув дівчат на вулицю з усіма їхніми

пожитками. Мені від таких примітивних колізій нічної пригоди зробилося смішно, але сестри зажурилися своїм незavidним становищем не на жарт. Щоб якось їх розвеселити, я сказав, що тепер почуваюся біблійним Яковом, який несподівано отримав і Лію, і Рахіль. Не варто було проектувати Біблію на власне життя — надалі це виявилось дуже небезпечною і навіть містичною грою! Але тоді я про таке й не думав, і якщо залицявся, то хіба що до Лілі, та й то робив це без серйозних намірів. Принаймні, про женячку мені аж ніяк не йшлося!

Уранці старша додзвонилася додому, в місто Мена, й пополудню мала зустрітися зі своїм чоловіком, який обіцяв привезти хоч децищу позичених грошей на їхнє столичне проживання, а тоді все приїдже сімейство гуртом збиралося шукати нової роботи. Я запропонував дівчатам триста гривень на харчі — й вони не відмовилися, вручив один на них двох ключ від мною орендованої, але ж сестри були впевнені, що власної, квартири, і поїхав у лікарню не тільки на зміну, але й на нічне чергування. Коли ж повернувся, застав свою квартиру вилизаною до блиску, на кухні було наварено-напечено, а найголовніше — мій приїзд зустрінутий такою щирою радістю, що я почувався, як у Бога за пазухою, і вже без Раї і Лілі у своїй тихій, аж ніби чернечій двокімнатній келії себе не уявляв. Раїсин чоловік із якихось причин не приїхав і наступного дня, і вродливі чернігівчанки впросилися пожити в мене бодай тиждень. Аж через місяць прибув Олексій, бо, як виявилось, він ледве роздобув грошей тільки на один квиток на поїзд до Києва, і я знову спонсорував наш маленький «колгосп» грішми на все необхідне. Врешті, Раїса й Олексій влаштувалися продавцями овочів на базарі, а Лілі не щастило працевлаштуватися ніде. Її постійно водив за ніс якийсь Ярема. У суботу й неділю, власне, у свої законні вихідні я сидів удома й, напевно, дратував гостю своїми безцільними блукання-

ми квартирую. Від нічого робити наважився запросити Лілю, яка також відверто нудилася у квартирі після того, як мене смачно нагодувала й помила за мною посуд, в кафе на морозиво, але пригостив і кавою, і коньячком, а тоді вламав провінціалку пообідати в ресторані. Ліля біліла й червоніла, явно нітилася, крадькома зиркала на свої старі туплі й нігті без манікюру, але не відмовилася від такої піднебесної, як сама сказала, пропозиції. Коли ж повернулися додому в порожню квартиру — у вихідні продуктовий базар працював на повну потужність до темного вечора, — сталося те, що в подібних випадках найчастіше й стається, але ми обоє прекрасно розуміли, що наша спонтанна близькість нікого ні до чого не зобов'язує, тим більше, що Ліля була розлученою і ніяких ілюзій стосовно чоловіків узагалі не плекала.

Інша річ, що вже через два тижні моя випадкова секс-партнерка перелякано мені прошепотіла, що вагітна. Увечері я зібрав наш «колгосп» на «правління», заявив, що купую сестрам окремі однокімнатні квартири й починаю з Лілею сімейне життя. Сестри, як виявилось, з дитинства мріяли жити в одному будинку, й ми ще не скоро знайшли два однакові помешкання, щоправда, в різних під'їздах на вулиці Плеханова за п'ять хвилин ходу від станції метро «Лівобережна». Звичайно, можна було собі дозволити й щось краще, але я інтуїтивно відчував, що ніякої сім'ї в нас із Лілею не буде — це всього лише симбіоз, інстинктивне бажання врятуватися від самотності, а що народиться дитя, — то це вже воля Божа: виникне необхідність — куплю шикарну квартиру в якомусь престижному мікрорайоні! Щоранку я їхав автівкою до себе на роботу, Раїса й Олексій добиралися громадським транспортом на базар, а Ліля біла байдики вдома. Чомусь виявилася категорично переконаною, що мати статеві зносини з вагітною жінкою чоловік не повинен і що навіть елементарна праця вагітній жінці

шкодить, тому спала цілими днями, гладшала й робилася мені навіть огидною. Врешті, в лікарні були довгоногі безвідмовні медсестрички, тож проблем зі скоропостижною плотською любов'ю я не мав ніколи, і якщо Ліля когось таким чином і карала, то хіба що саму себе.

І ось одного разу в наше відділення лікарні поступила чергова пацієнтка. У рисах її обличчя вгадувалося щось мені дуже знайоме. Я напружив пам'ять і спочатку припустив, що це, напевно, мама або старша сестра тієї жінки-вчительки, з якою я колись їхав у Харків у брудному плацкартному вагоні й вона йменувала мене малахольним Гамлетом. Але виявилось, це не хто інший, а та самісінька молодиця. Правда, колись вона пашіла здоров'ям, а тепер насилу перла свої хвороби поперед себе! Не відразу, але згодом ця жінка упізнала мене також і мало не промовилася про це вголос. Мені ледве вдалося зупинити її на півслові й почати голосно пояснювати, які саме ліки їй виписую. Те, що я чинив, для мене самого було дуже небезпечним. Я не сумнівався, що й телефон, і мої консультації прослуховуються, а записи із відеокамер у палатах прискіпливо переглядаються. Міцно стискаючи долоню пацієнтки своєю лівою, правою рукою я писав рецепт, вклавши цей папірчик із печаткою в лікарняну особисту справу хворої. На щастя, жінка збагнула: я намагаюся повідомити їй щось надзвичайно важливе. Це я однозначно вловив у погляді її переляканих очей! Виписав одні ліки, другі, а тоді з нового рядка з малої букви написав: «тікайте додому негайно» — й дописав назви ще двох препаратів рядками нижче. Жінка не зреагувала на мій запис, тому я взявся знову пояснювати, водячи авторучкою під латинськими назвами, як саме які ліки треба приймати. На своєму записі «тікайте додому негайно» я щосили старався сконцентрувати увагу пацієнтки, але вона прочитала відповідні слова, аж коли я всьоме чи увосьме під ними зупинив авторучку. Зиркнула на мене

нерозуміючим поглядом, а тоді, затинаючись, запитала, чи безпечно приймати ліки, які їй виписую. Я запевняв, що це вкрай необхідно, навіть дав чесне слово, адже це була правда, й порекомендував пити багато джерельної води, хорошої води, природної, а не з крана міського водопроводу, після виписки з лікарні.

Моїй пацієнтці таки вдалося втекти: відлучилася на кілька хвилин нібито в аптеку через дорогу від лікарні — й не повернулася! Зате мене через кілька днів із роботи грубо турнули, хоч я втішав себе, нібито сам роботу кинув. Не було на моє звільнення жодних вагомих причин: особисту картку пацієнта й мій рецепт хвора приховала з собою, відеокамери нічого протиправного з мого боку не зафіксували, інші хворі жодного слова або вчинку, які виявилися б на моїй репутації плямою, не змогли підтвердити, хоча їх опитували дуже ретельно. Врешті, це вже тільки мої здогади про опитування, але ж ці хворі сторонилися мене, як прокаженого, в мій останній робочий день!

Із Харкова до столиці приїхав розгніваний Іван Іванович, розмовляв зі мною дуже холодно, і цього разу я наслухався такого, що аж вуха в'янули. У якийсь момент навіть здалося, що не сьогодні-завтра мене ліквідують узагалі, й зопалу чи з безвиході настільки віртуозно зіграв безпідставно звільненого, ображеного, з горя навіть готового кинути роботу у «синдикаті», що у своєму артистизмі перейшов останню межу: приєднався до протестуючих людей на майдані. Це ще був далеко не «помаранчевий» майдан, а значно дрібніші протести проти Кучми. Удома я нічого не розповів Лілі ні про своє звільнення з роботи, ні про людей, які разом зі мною цілими днями простоювали під Верховною Радою, Кабінетом Міністрів чи адміністрацією президента Леоніда Кучми.

А ще вдома я фундаментально засів за Біблію. Переважно ховався з цією книгою від Лілі якщо не на балко-

ні, то в туалеті. Читав — і волосся ставало дибки, як від наймоторошнішого детектива, настільки масово підлими й аморальними виявлялися персонажі цієї книги. А я ж, наївний, досі думав, що Біблія — це взірець найвищих чеснот, божественна настанова людям, як саме треба жити. Окремі «кримінальні сюжети» Святого Письма просто мене шокували. Чому Бог не прийняв жертви Каїна, чому? І з якої такої незрозумілої радості прийняв жертву Авеля? Щоб спровокувати братовбивство? Врешті, могло ж бути й навпаки — від перестановки доданків сума не змінюється, тільки тоді Авель убив би Каїна, а не Каїн — Авеля. А пожертвування Авраамом жорстокому й невимомлимому Богові свого довгожданого і єдиного сина Ісаака? Таж на місці Авраама я сто разів замислився б, чи це не диявол спокушає мене зробити таке страшне жертвоприношення, навіть засумнівався б у існуванні Бога взагалі! І як потім дивом урятований малолітній Ісаак мав надалі ставитися до власного батька? Любити і поважати чи катастрофічно боятися і ненавидіти старого? А старобіблійні жінки? Розпусниці, шахрайки, злодійки і дурисвітки! А Ной, отой пращур врятованої від потопу чарунки людства? Як йому жилося після масової загибелі людства? Не згадував загиблих друзів, знайомих? Не мучила совість, що не кинувся рятувати потопаючих, не відгукнувся на їні крики про допомогу? Знехтував, щоб врятуватися самому? Він же ковчег збудував, а інші знехтували попередженням Бога. Так, знехтували, але невже тільки через свою безпечність і недалекоглядність втратили право на порятунок? А скільки тепер таких знехтуваних Ноєм! Я, може, також серед них.

Та найголовніше — мене просто шокував страшний безжальний старозавітний Бог, який для мене втратив найменший авторитет, бо ж, за Біблією, постійно втручався в родинні й не тільки стосунки, вимагав, заставляв силою, безсердечно карав, убивав, гнав по життю бато-

гом і бичем, як стадо худоби, відверто зневажав творіння своє, час від часу навіть безжалісно нищив людей тисячами! Я зробив до сорока паперових закладок у Старому Завіті, перечитував найбільш драматичні місця і вдруге, і втретє – й розумів, що нічогосінько не тямлю, просто не здатний осягнути суть змісту такої Біблії!

Вільного часу, як безробітний, я мав аж забагато, тому одного разу таки пішов «проконсультуватися» з наболілих питань у найбільш авторитетний київський храм. Череватий батюшка з відвислими, як у хом'яка, щоками, розсердився не на жарт, назвав моє намагання самостійно осягнути суть Старого Завіту неспокутним гріхом, богохульством, ерессю, призначив мені в покару кругленьку суму пожертви на церкву й строго заборонив надалі займатися такими дурницями. Розчарований, я побрів із Лаври додому, але у якомусь провулочку зустрів свідків Єгови. Вони активно зраділи моїй зацікавленості Біблією – і навперебій узялися лякати кінцем світу, який неодмінно настане якщо не завтра, то все одно якнайближчим часом. А хоч би й сьогодні! Бо навіщо мені таке дурне життя? Для чого має існувати цей світ, якщо нікому мені навіть доступно пояснити задум Бога стосовно людства?

При церковному вході сиділа сива розкошлана бабусенція в одному ганчір'ї. Я простягнув їй останню купюру, яку намацав у кишені.

– Голубок, люди вже яблука посадили? – шепелявлячи беззубим ротом, прошамкала стара. – Урожай буде великий, сам побачиш, але ще не скоро.

– Ага, через місяць почнуться жнива, – буркнув у відповідь з неприхованою іронією, хоч на вулиці казилася березнева погода й женився вітер зі сніжницею.

Дивна стара. Жебрачка? Йшла б у монастир. Там послушницям бодай миску якоїсь бурди дають тричі на день. А може, не приймають жебраків у монастир? Якась узагалі божевільна жінка. Збирається садити яблука!

Може, юродива. Який урожай вона мала на увазі?

Зовсім розчарований розмовою з батюшкою, а ще більше – від реактивного нападу якогось аж відчаю, я втратив обачність, зайшов у банк і зняв з рахунку п'ятсот доларів, хоча суму прийшлося брати в гривнях – в касі в наявності валюти не виявилось.

Приплівся у якийсь ресторанчик, замовив чарчину «біленької», салат і відбивну. За сусіднім столиком обідали двоє чоловіків, чи не мої ровесники. Вони мені приязно кивнули, щоб приєднувався. Я пересів до гурту. Хлопці виявились цікавими співрозмовниками, хоч по життю уже добре тертими калачами. Білобрисий відрекорендував себе лєнінградським журналістом, чорнявий іронічно назвав себе харківським писакою. Говорили про те-се, зачепили тему сімейного щастя, із жовчними жартами й кпинами торкнулися в розмові якогось Саші-моряка, в якого за один вечір відбив наречену рідний брат. Білобрисий Аркадій, який називав себе «бєлакурой бєстєій» на манер гітлєрівської надлюдини, постійно переривав бєсїду недоречними забєганками й вигуками:

– Мнє нада випїть! Мнє нада многа випїть, панїмаш!
Я жрать хачу! Тєльоначка бї, кабанчика жарєнава!

Його приятєль замовляв для них обох і страву від шєф-кухаря, і графїн горїлочкї, й пляшку дорогого коньяку, і м'ясну нарїзку, й шє якїсь кулінарні прибабасї, взагалї на мєнє й увагї нє звєртаючи. А що ж я хотїв? – щоб вони їм незнаємому, власнє, чужу людїну за свїй рахунок поїли й годували?

За двї годїни приятєлї дїйшли до кондїцїї, протє, як нє дївно, раптом згадали й про мєнє:

– А Юркє закарать фїрменнє кушаньє мї так і нє уда-сужилїсь!

– Афїціант, єщю адно бљуда ат шєф-повара! І бутїлачку каньячка!

– А асїлїм єщю адну? Єдва лї.

— Асилім. В крайнем случае, с собой возьмем в поезд.

Я хотів відмовитися від фірмової страви, навіть категорично зібрався геть і спробував встати з-за столу, але Аркадій і Леонід з обох боків аж повисли на моїх руках.

— Ізвіні, дружок, ізвіні! Тебе нас нікада не панянь, но прастіть можна: ми, русскіє, все бес ісключенья, бальшиє раздалбаі!

— Паймі, такой уж ми ат ражденія народец неблагодарний, невнімательний і ненадьюжний. Панімаш? Но каждый русскій паследною рубаху раді друга снімет і атдаст, еслі чьо! Мадой, чавек, — це уже до офіціанта. — Бутилачку водачки тоже! І сігареткі харошіє, трі пачкі — на дарожку!

— Вот сколько дел я лічна заваліл, адін Гасподь знаєт! — шепотом довірливо признався мені Аркадій, явно каючись.

— А я всю жизнь прідержівалса глупава правіла: штоб за мной аставалісь гори пустих бутилак, толпи абманутих женцін і мілліон разбітих сердец!

Згодом нові мої знайомі в розмові знову повернулися до якихось їхніх знайомих, братів Саші та Юліана:

— Юліана — уважаю! Мужик. Понял, чьо бабенка с ківєвскэй квартирай в самам центре горада, — не аплашал! А вот етат Сашка какой-та глупец: даже не стал сваі права на деваху атстаівать! Даже не верітса, чьо он на флоте служил!

— Вот-вот, я сразу учуял: врьот малец! Падумать только: на сигнальных флажках стараслав'янская азбука: «аз», «букі» «веді», «мисліте», «іван краткій»! Чушь!

Прийшлося мені втрутитися, щоб компетентно заявити, що той їхній Саша-невдаха таки має рацію, бо хто ж фундамент російського флоту у всій його силі й величі заклав? Звісно, Петро Перший! А яким алфавітом тодішній російський цар користувався? Яким свої листи, накази, державні закони писав і видавав? Отже, яку мову міг

застосовувати у морській справі? Ясна річ, давньоруську. Ось звідки «аз», «буки» «веді», «мисліте», «іван краткій»!

Моя несподівана філологічна обізнаність застала журналістів не стільки присмирніти, як образитися. Засоромилися хлопці, чи що? Я знову почав пориватися з ресторану. Вони мене не відпустили й цього разу. Щоб розрядити обстановку, Ляоня розповів якийсь анекдотик, але настрою не було, ніхто навіть не засміявся.

— Сшас я вам стіхі прачту! Умарітельние стіхі! — зголосився білобрисий:

*Как-то раз на бастионе, в тишине начной
На пасту четвортая роти пукнул часовой.
Услыхал на телефону унтер-афицер
И признал он в этом звуке порчу атмосферы.
Вы, солдат, кричит, скатина, все — дурной народ.
Кто давал вам эта права — портить кислород?
Приказал он часовова снять, ареставать.
Приговор он вынес строгий: «Утрам расстрелять!!!»
Но вмешался тут паручик: «Расстрелять не сметь!»
Білі, білі, присуділі — невіновен ведь!
Гаспода ви афіцери, нада честь іметь,
Разве сказана в Уставе, чьо нельзя пердеть?!»
И на утра афицери, злобу затая,
Все Устави перерили — нету ні фуя.
С той пари на бастионе слышна за версту,
Как пердят все часовые, стоя на пасту.*

Харківський журналіст улесливо залився дрібненьким смішком, а коли білобрисий зареготав, засміялися вже ми всі не скільки від змісту вірша, скільки від реакції лєнінградця — він не реготав, а наче квакав — я такого сміху ще ніколи не чув.

Потім лєнінградський журналіст заквапився «в сартір атлїть» і затримався в туалеті надовго.

– Так ми й харківський поїзд втратимо! Може, його вже там, у сортирі, й прирізали, – чорно пожартував харківський приятель лєнінградського журналіста і пішов дізнаватися, чому Аркаша затримався.

Але тепер вже безконечно довго не повертався й Льоня, а до мене підійшов і адміністратор ресторану, й охоронець. Врешті, мені особисто прийшлося платити за розкішний обід усієї нашої компанії. Вийняв з кишені жменю м'ятих купюр найбільшої вартості й уже цим увів сварливих офіціанток у ступор.

– Хватіт, дєткі?

Вдома мене чекав дев'ятий вал шторму. Розтріпана й розгнівана Ліля заявила, що винесла Біблію у відрі з харчовими відходами в сміттєвий контейнер, бо це якась дивольська книга. Виявилось, моя вагітна пробувала читати ті місця, де я зробив закладки, й начиталася такого, що в неї мало не почалися передчасні перейми.

Народження сина не принесло мені того щастя, про яке колись читав у книжках, – аж темно-вишневе, зі стиснутими підпухлими повіками, зморшене, як у старої баби, беззубе, із якоюсь аж ніби бездонною дірою замість рота, личко налякало мене: що з нього, такого страшенького виросте? Але з кожним днем малюк білішав і набував цілком пристойної подоби. Правда, Ліля мене особисто до дитини не підпускала: переломиш, випустиш із рук, заразиш грипом!.. Я не дуже й наполягав: підросте – буду займатися сином вволю. Й так зараз лише памперси, кашки й мусі-пусі – явно справи не батьківські. Мене дуже дратувало, що перед Артуром Ліля мене йменувала «папкóm», як пізніше син мене й називав. Я постійно виправляв це слово на «папа», «папка» або «тато», але на Чернігівщині власного батька чомусь кликали «папкóm» навіть Ліля і Рая, і я здався, зауваживши сестрам лише те, що в дитсадочку чи школі зі слова «папкó» Артурові ровесники сміються й таки матимуть рацію.

Влаштуватися на достойну роботу за фахом довго не вдавалося, і лише перед самою Помаранчевою революцією правдами і неправдами я мало не з боєм вибив посаду судмедексперта в одному зі спеціальних столичних моргів. Якби щомісяця на картку мені не приходили десять тисяч зелених, я не знаю взагалі, чим би харчувалися і як зводили кінці з кінцями і ми з Лілею та Артурчиком, і Раїса з чоловіком, які також то працювали, то вкотре виявлялися безробітними. Спочатку я панічно боявся тринькати гроші, які не заробив жодною своєю справою, але вже через півроку пустився берега й втратив нюх: якщо убиватимуть, то незалежно від мною розбазареної суми.

Сестри нарікали на тісноту в малосімейках, постійно заводили розмову про те, що на вулиці Петра Григоренка збудували й тепер продають прекрасне житло, і я купив обом трикімнатні квартири уже далеко не в одному будинку. Водночас Рая з Олексієм самі спромоглися на потерте імпортне авто, й Ліля умовила мене купити в нашому ж будинку спарений гараж: мовляв, це ж не квартира, де кожен господар хоче мати автономію, це всього лише гараж, а до того — набагато дешевше тримати два авто в одному приміщенні.

На мою картку регулярно надходили валютні кошти. Мені здавалося, це галюнить комп'ютер нашої «фірми»: не зняли мене з обліку — ось він систематично й висилає зарплату. Проте одного дня на порозі моргу заявився Іван Іванович і попросив санітара Митю покликати судмедексперта, тобто мене. Я вийшов, на ходу витираючи руки: думав, це хтось із родичів тих хлопців, яких уже мертвими вирізали зі сплющеного авта, і я тепер заповнював бланки патанатомічного розтину з їхніми прізвищами, вказуючи ступінь сп'яніння й травми, отримані в момент аварії, та найімовірніші причини смерті. Замість привітання шеф ехидно запитав:

– Ну, й не набридло тобі сидіти в декретній відпустці? Віддихався?

Тон і зміст ним сказаного були дуже образливими, але я прекрасно усвідомлював, що про мене аж ніяк не забули, якщо Іван Іванович особисто приїхав на переговори аж з Харкова. Запросив шефа у свою комірку, де переважно перевдягався або пив каву. Ми розмовляли, як старі друзі, про все на світі, не торкаючись найголовнішого, проте з кожною хвилиною мені чомусь робилося все страшніше й страшніше.

– Повертайся, Юро. Я тоді погарячкував, ти – психанув, але ж тебе ніхто не ображав: зарплату отримуєш постійно і вчасно, еге ж?

– Ви надсилаєте – я отримую. Бачите, в цьому морзі сам покійником стаю: мислити розучився.

– Не треба дурних асоціацій. Мертві нікому нічого зробити не можуть. Вони навіть не потіють, ха-ха! Це – найбільші у світі філософи. Мовчазні, глибоко задумані. Їм уже байдуже навіть, з якої причини наступила їхня власна смерть. Правда?

Я кивнув головою, погоджуючись.

– Зате їхнім родичам це зовсім не байдуже.

– Мені – що, хабарі порадите брати за потрібну випіску? Чи бартером розраховуватись? Знаєте, є такий анекдот про прибутковість роботи цвинтарних працівників: «Три трупи закопаєш – четвертий можеш додому взяти!»

Іван Іванович явно образився і перейшов на «ви»:

– Навіщо ця розмова про хабарі й чому саме ви повинні домовлятися з родичами покійників? Вам просто скажуть наші люди, який і коли саме результат потрібен. Це тільки в окремих випадках. Дуже окремих. Виняткових випадках. У всіх інших – пишіть те, що є насправді. Й ще одне. Функції ревізора за вами залишаються. Ну, й фраза про Ицкову сучку для тих, хто не вмє чи не хоче

бути слухняним. І — а це вже дуже важливе: ваша ділянка роботи — кілери. Їх останнім часом розвелось в Україні, як собак нерізаних. Я маю на увазі не професіоналів, а тих безголових дурнів, які готові експромтом убивати будь-кого й де завгодно, аби тільки за гроші. Ну, типу кілерів-початківців, чи як їх інакше варто йменувати? Ви ж знаєте, вам пояснювати не треба, що насправді це одноразові виконавці, які не здатні навіть зрозуміти, настільки важко подібним відморозкам учасно зникнути з місця злочину й затаїтися так, щоб і рідна мама вдень зі свічкою не знайшла. Врешті, це їхні особисті, а не наші проблеми. Тільки такі горлорізи нам іноді бувають дуже потрібними. З ними будемо розплачуватися авансом. Усе ж одно йдеться про відпрацьований матеріал. Такий убивця-невдаха, горе-кілер переважно гине під час затримання або потрапляє за ґрати, міліція і прокуратура розкривають злочин, ми залишаємося за лаштунками — і всі в шоколаді. Отже, я пропоную вам переговори з потенційними найманцями.

— Авжеж! Куди, куди — а все до моєї мами наніч!

— Не зрозумів.

— Прислів'я є таке. Іншими словами, усе знову на мою голову.

— Небезпека для вас особисто мінімальна.

— А насправді — дуже ризиковано! Хто виявиться першим підозрюваним в організації такого вбивства? Я!

— Абсурд! Кілер бачитиме вас один-єдиний раз у цій комірчині при дуже тьмяному освітленні. Настільну лампу повернете так, щоб ви добре бачили його безсоромну пику, а не щоб він розглядав вас, наче під мікроскопом. Завдання ваше дуже просте: передати виконавцеві найважливіші дані про жертву, тобто фото, домашню адресу, місце роботи, зброю і гроші. Від вхідних дверей моргу його вже будуть «вести», власне, невидимо супроводжувати наші люди, про яких кілер-самоучка й здогадувати-

ся не повинен. Ну, й переговори з деякими замовниками вам також прийдеться взяти на себе. Якщо відчуєте, що клієнт слизький, хворий на голову або не все каже так, як є насправді, точніше, нахабно бреше, якщо справа не варта виїденого яйця, женіть його відразу геть! У цей етап вашої роботи втручатися не будемо. Досі інтуїція вас жодного разу не підводила. Ми впевнені, що ніколи дров і надалі не наламаєте. Якщо справа вигідна, попередньо обговорите ціну питання й скажете клієнтові, щоб прийшов через тиждень для остаточної домовленості, а за цей час наші люди зберуть досьє і на жертву, й на замовника. Можливо, прийдеться призначати кілерів обом. Час від часу будете займатися й іншою діяльністю.

– За евтаназію більше братися не маю найменшого бажання. Тут я категорично – пас, і не умовляйте.

– Гарзд-гарзд, евтаназія – не складна річ, знайдуться інші виконавці.

– Хоч за це спасибі.

– Ваша зарплата поки що та сама, що була й раніше. Згодом ставку підвищимо, але хочемо на ділі бачити вашу старанність і бажання співпраці з нами надалі. Й ще одне. Шлюб у жодному випадку не оформляйте. Це загроза насамперед для вашої дитини і реальний спосіб маніпуляцій вами. Глибоких коренів не пускайте. Всі ваші тимчасові подруги – сміття, особливо ті, що сестри.

– У мене ж народився син!

– А виросте свин. Вам взагалі не треба було ніяких дітей. Ми з вами – перекотиполе, а не бузок чи жасмин. Цілком ймовірно, що дуже скоро могутній Харків знову вхопить вас у свої дужі обійми.

– Сумніваюся.

– Зализуйте шрами від того непорозуміння, що між нами виникло. Все це безповоротно й остаточно в минулому. Наші підозри виявилися хибними. Та жінка, яка втекла з лікарні, вже на тому світі. Не шарпайтеся: вона

померла своєю смертю. Поїхала до чоловіка в Москву. Той несподіваного візиту страшенно перелякався, пропонував їй представитися своїй новій дружині сестрою чи матір'ю, а про спільних дітей говорити, як про його племінників. Дурна баба побачила шикарні апартаменти колишнього чоловіка, його нову пасію, доньку московського бізнесмена, який п'ять чи шість років тому саме й приспонукав дурного хохла женитися, рознервувалася – і врізала дуба. Та це так, мимохіть згадалося. Врешті, щоб вам крила не росли, бо нібито ви бодай когось врятували. Ну, раптом ви її рятували, хоч це нині виглядає уже досить сумнівно. Не такий ви наївний, щоб ради когось апріорі приреченого власну голову класти під гільйотину. Гість вам передає вітання. Обіцяє підняти ставку. Суттєво підвищити.

– Дякую, мені й на цій посаді непогано.

– Не обманюйте сам себе. Загнетеся тут через рік-два. Покриєтеся пліснявою, як ці стіни. Ви зовсім не для моргу й не для такої безсмертної і великої науки, як патанатомія.

Надалі доручень із «фірми» майже не було, проте два-три рази на місяць приходилося зустрічатися з такими відморозками, про яких раніше й уяви не мав. І йшлося не про бандитів. Це, як не дивно, були пересічні, зовні добропорядні громадяни, але «з гнилинкою». Приміром, прийшла матуся двох чотирнадцятилітніх дівчат-близнючок з пропозицією продати їхню цноту, поки дочки не профукали свій скарб даром. Або ще одна фурія, одягнена вишукано й з претензією на титул дами з вищого світу. Цій виявився непосильним тягарем дворічний син. Опустилася до крайньої межі цинізму: навіть принесла показати дитину, яку виставляє на продаж! Я запитав, як саме вона уявляє майбутнє такого чудового малюка: в чужій сім'ї в Україні, в родині мільйонерів за кордоном? У відповідь почув, що їй байдуже: навіть якщо сина

візьмуть на органи чи в сексуальне рабство – їй усе одно. Мовив, що можемо заплатити за дитя щонайбільше п'ять тисяч доларів, – погодилась, не торгуючись. Лише зауважила, що свідоцтва про народження дитини нема – в неї не було часу оформити відповідний документ, але тепер це ще краще – сина нібито й не існує в природі. Узяв у профури номер мобільного телефону, запевнив, що найближчим часом із нею зв'яжуться зацікавлені люди, а сам з автомата на околиці Києва зателефонував у міліцію, і вже «купували» дитя підставні особи, а краля загриміла за ґрати на кілька років. Іван Іванович, правда, за гарячими слідами події дорікав мені за самоуправство, але погодився, що зате надалі я чистий і наче аж святий – навіть якби на чомусь і підловили, можна буде згадати про цей вчинок, як взірець дивовижної порядності й законослужняності.

Ну, а те, що приходили наймати кілерів, намагаючись за таку послугу розплатитися двістікілограмовою льохою, трьома мішками картоплі чи ще чимось подібним, – узагалі виявлялося нормою в середовищі людців, які таким чином зводили дрібні порахунки. Гнав подібне бидло, мурло, останню гидоту з моргу, обіцяючи негайно викликати міліцію. А що ще перед розмовою з усіма клієнтами занотовував їхні прізвища й адресу з їхніх же паспортів, як і з їхніх уст усю їм відому інформацію про потенційну жертву, а також заносив у свій блокнот номери телефонів і замовника, й потенційної жертви, то був твердо переконаний: більше такі людці кілерів не шукатимуть, навпаки, роками тремтітимуть перед тепер уже справді ймовірним у будь-яку хвилину арештом.

Робота в морзі застала мене переглянути свої давні стереотипи про злочини. Найпідліші вбивці, про яких із їх зовнішнього вигляду навіть і подумати не міг би, що вони задумують, вражали своєю ницістю й кровожерністю. А ще мені ставали відомими такі нюанси, які для

більшості людей протягом усього життя залишаються таємницями за сімома печатами. Наприклад, до початку праці в морзі я й сам думав, що кулі зі зміщеним центром щонайменше асиметричні. А виявилось, що в них просто зміщений центр ваги, а не викривлена симетрія: верхівки таких куль порожністі, внаслідок чого створюється ефект обертання під час пострілу. Потрапляючи, наприклад, у живіт, така куля зі зміщеним центром ваги робить із печінки-селезінки й кишок суцільний м'ясний фарш, і врятувати нещасного не вдається навіть найкращим хірургам. Й припустити я раніше не міг, що існують навіть ножі зі зміщеним центром. Це безвідмовно смертельна холодна зброя патологічних головорізів, які кидають таким ножарою в живу ціль без промаху, бо в ножа зі зміщеним центром ваги лезо важче за колодку, на відміну від ножів звичайних, у яких завжди колодка набагато важча від леза і які відхиляються від цілі, якщо їх кидати навіть на невелику відстань.

Надивився я на результати дії куль зі зміщеним центром, і ножів, які вбивці після удару в тіло ще й перпендикулярно до першої рани повертали. Людина – тварюка дуже жорстока: убиває не з необхідності, а з примхи, яку породила заздрість, образа, невміння прощати, завищена самооцінка, патологічна мстивість.

Тож одного разу прийшов чоловічище невисокого зросту, але з показною воєнною виправкою типового солдафона, і почав, захиляючись, розповідати про свій життєвий героїчний шлях. І в Афгані служив, і в Ємені, і заступник місцевої організації воїнів-інтернаціоналістів, і недавно медаллю «За заслуги» III ступеня його нагородили. Але тепер ось він принижений, розтоптаний, ображений, тому готовий поділитися грішми, роками від власного рота відірваними – аж трьома тисячами зелених! – аби тільки ота проклятуща вчителька початкових класів із їхньої школи якнайшвидше опинилася в потой-

біччі без жодної пересадки! У розмові про Афганістан новоспечений замовник плавав, як сокира без топорища, отже, явно брехав: не служив там узагалі однозначно. У Ємені, куди, як мені було відомо з газетних публікацій, які я ковтав у юності тонами, СРСР посилав незначний контингент, якихось один чи два батальйони, тобто не більше п'яти сотень солдатів, які насправді байдики били – в цій країні не те що постійних воєнних дій, а навіть епізодичних збройних сутичок у 80-х роках узагалі не було. Збройне протистояння в 60–70-х роках у Ємені якийсь час існувало, але це було так давно, що дуже давно, власне, тоді, коли ще я попід столом, не пригинаючи голови, марширував. Та й мій клієнт не виглядав настільки древнім, щоб сорок-сорок п'ять років тому служити в радянській армії.

Той нині уже й напівзабутий збройний конфлікт реалізувався, коли другий президент Єгипту Гамаль Абдель Насер заповзвся надавати Північному Ємену підтримку. До цієї убогої країни почали прибувати єгипетські війська, і радянський тогочасний очільник Микита Хрущов, також всунувши в цю політичну щілину власні три копійки, нагородив президента Насера Зіркою Героя Радянського Союзу. Якби не звання Героя СРСР, із моєї пам'яті назавжди вилетіло б прізвище лідера пан-арабського руху з таким у нашій мові недвозначно брутальним коренем. Проте нехай майже підпільно, але ж існувала пісня Володимира Висоцького про цю одіозну особу й казуїстику з присвоєнням Насеру званням героя, і я не міг забути головного, того, що наслухався в дитинстві від татового брата, для якого Висоцький був кумиром над усі тоді існуючі кумири, включаючи «Бітлзів», а сам дядько Хома під гітару співав усі відомі, як тепер сказали би, хіти, щосили намагаючись, як це завжди було притаманно Висоцькому, хрипіти, надриваючи жили на багряній шії:

*Патерялі істинную веру,
Больна мне за наш еСеСеСеР.
Атберіте орден у Насера,
Не падаходіт к ордену Насер.
Можна даже крить с трибуни матом,
Раздавать падаркі вкрівь і вкось,
Називать Насера нашим братом,
Но давать Героя – ета брось.
А пачему нет золота в стране?
Раздарілі, гади, раздарілі,
Лучче би давали на вайне,
А насери после б нас прастілі.*

А ще дядько Хома постійно розповідав анекдоти про цього політичного клоуна, декламував про Насера скабрезні віршики:

*Сідит в гареме, чешет пуза
Полуфашист-полуесер,
Герой Савецкава Саюза
Амаль Абдер на всех Насер!*

Посміхнувся, згадавши дядька Хому, але клієнт навіть не зреагував на мою міміку, бо відчайдушно фантазував про подвиги своїх уявних побратимів і власну бойову звитягу при розгромі ворожих караванів, наче відтворював щойно побачений ура-патріотичний радянський фільм. Я час від часу вставляв у розмову уточнюючі запитання, щоб переконатися, настільки цей тупоголовий фраер узагалі некомпетентний у радянській присутності в Ємені. Солдафон нічого розумного пояснити не міг, ба, навіть причину дислокації обмеженого радянського військового контингенту в цій найубогішій арабській державі, більша частина якої – пустеля, і тільки місто-столиця Аден – прекрасний оглядовий майданчик на березі

Червоного моря, з якого можна спостерігати мало не півсвіту й навіть усі шляхи в Індійський океан, із причини чого СРСР і вліз у Ємен, й під страхом розстрілу не міг назвати. Інша річ: у те, про що розповідав, потенційний замовник кілера для вбивства вчительки й сам вірив, як актор, який перевтілювався в художнього персонажа. Ось тільки його короткі сиво-чорно-руді вуса чомусь нагадували мені зубну щітку, вже добре понищену надто довгим користуванням, і робили обличчя якимсь брудно-неохайним, хоча твердий комірець випрасуваної біло-сніжної сорочки стирчав коло шиї з під дорогого кашне, а наглянсовані туфлі блищали, як дзеркало вночі в темній кімнаті.

Я делікатно перепитав чоловіка, що ж це такого страшного й непоправного йому, завгоспові школи й по сумісництву вчителю військової підготовки, зуміла вдіяти якась пересічна учителька, якщо я у нього самого спостерігаю всі комплекси згвалтованої жінки? За таке моє зумисно фривольне порівняння солдафон навіть по-чоловічому не зреагував і не образився, а лише промимрив, що та краса неписана, їхня Ганна Романівна, йому *не дала*. Три години вони просиділи в ліфті, який застряг між поверхами. Хто ж повірить, що між ними так нічого і не було? Це він їй сто разів ще тоді утовкмачував, а вона все одно *не дала*. Й коли опісля у школі він почав розпускати плітки нібито про їхній флірт, написала на нього скаргу. Ясна річ, директор зібрав педраду, а ці високоморальні, бо дурні-дурнезні, бо ж баби-бабами, вчительки так на Юліана Максимовича накинулися, що він мало взагалі з роботи не вилетів. Відтоді йому стало просто нестерпно в рідній школі працювати. Ну, й напали на нього недавно коло під'їзду якісь відморозки з газовим балончиком. Напевно, це його горе-пасія відімстила за ту шарпанину в ліфті й обмови. Мало очей не позбувся, в офтальмологічному відділенні в лікарні тиждень про-

лежав. Що ж тепер – і це також простити? Не стане Ганни Романівни – все миттю вляжеться: раніше ж не одна вчителька в його руках побувала, як рибонька, й досі мовчала, як глухоніма, а тепер! Треба прибрати Ганну Романівну – і знову буде ажур: педколектив присяде, наче мокрі кури перед шулікою, діти й батьки стулять роти, директор почне й у дрібницях радитися з Юліаном Максимовичем, тобто з ним особисто, цілком справедливо й передбачливо потерпаючи за власну начальницьку посаду.

Я зневажливо згорнув уважно мною перелічені три тисячі зелених, отриманих від клієнта, у шухляду й холодно мовив:

– Щось дуже важливе покажу, для тебе, мудак, – просто незабутнє. В Ємені ти такого точно не бачив. Красивою смерть змальовують лише в поганих книжках. Може, побачиш – і передумаєш розправлятися зі своєю колегою. Все ж таки ти – чоловік, мужик, мужчина, а вона – жінщина, слабша стать.

– Не-а, – похитав головою замовник. – Хочу її смерті. Хочу її опустити, як це зеки роблять у в'язниці з деким.

– Знаєш, чому гвалтівників у тюрмах опускають? Не за те, що згвалтували, а за те, що не зуміли жінку умовити добровільно віддатися. Таки замовляєш кілера? Хочеш реваншу?

– Не прийшов би сюди, якби не хотів.

– Подумай: невже тобі, чоловікові, на двобій із жінкою на ринг виходити не соромно?

Чолов'яга заперечливо мотнув головою, наче норостий кінь. Одне за одним я стягав простирадла з покійників, стараючись показати клієнтові саме тих, які виглядали особливо страшно після ДТП, згвалтувань або ж бандитських катувань паяльником, праскою чи дреллю. Клієнта знудило вже від споглядання третього мерця, але він затиснув рот кулаком, ковтаючи блювотиння, і, як я зрозумів, аж ніяк не збирався давати драла з моргу.

– Хочу, щоб Ганну Романівну так, як оту дівчину з відірваною косою. Щоб аж хоч трохи скальп зняли!

– Я також не проти, щоб тебе, козел, як ту дівчину, замордували. Вільний!

– А гроші?!!

– Замовлення сплачено добровільно, тому буде виконано вчасно. З нами жарту погані.

– Як це все мені розуміти? То *нравоучення*, то перевиховання? Що за погрози? Я скажитимуся в міліцію!

– Міліція вже їде! З хвилини на хвилину буде тут. Гарантую, за півгодини – точно буде. Збираєшся чекати ментів у морзі чи поки що віддихаєшся на свіжому повітрі?

Клієнт по-пороссячому верескнув і вискочив за двері, як ошпарений. Я набрав номер, попросив співрозмовницю обов'язково прихопити парасолю, бо мої кості ниють, отже, збирається на дощ, а для себе самого зробив висновок, що топтати ряст власникові вусів, які нагадували стару зубну щітку, залишилося щонайбільше півгодини. Не дуже й помилився: в морг його тіло привезли через хвилин двадцять. Виявляється, спіткнувся чи в натовпі хтось ненароком штовхнув, коли він добігав до маршрут-ки, яка заїжджала на зупинку, і впав головою прямо під її заднє праве колесо...

Коли почалася Помаранчева революція, в мене наче вирости крила. Я надіявся на великі зміни в суспільстві на краще, як, до речі, й оті всі тисячі й мільйони українців, які щодня виходили на площі міст і містечок по всій Україні. Як патанатом, лише дивувався, чому в період такого скупчення народу, приїзду в Київ щонайменше зайвого півмільйона людей, злочинність узагалі не зросла і морг не відзначався більшою кількістю трупів, ніж раніше. Коли ж Іван Іванович у телефонній розмові запитав, чи я ще не здихаю від перевтоми в забитому трупам морзі, я йому у відповідь мовив, що, напевно, в Ки-

еві поміж людей ходить Бог, адже тяжких злочинів явно поменшало, навіть наш центральний морг заповнено лише наполовину, порівняно з попередніми місяцями. Шеф розреготався і попросив для нього записати в блокноті афоризми з тротуарів і стін будинків на Хрещатику. Це було для мене виявилось зробити зовсім неважко й навіть цікаво, і я есемесками надіслав народну творчість в Харків.

– Ось прийде Янукович до влади, стане президентом, його цепні пси знайдуть авторів безсоромної писанини: «Януковіч – галубой, будет Путіну женой!», «Януковича за ґрати – й ґрати, ґрати, ґрати, ґрати!» – а морг їхніми трупами буде переповненим. Даю слово!

– Приїжджайте в столицю – відразу ж заберете оце своє слово, як лише побачите, настільки несподівано прозріла українська нація грає м'язами й уже не боїться нікого й нічого!

Увесь вільний час я проводив на майдані. Ліля з дитиною також приходила. Старалася протовпитися ближче до телекамер, щоб подруги побачили її обличчя по телевізору. Навіть Рая з немовлям ходила на майдан. Маленькому Вені зробили операцію, і вона закутувала його так, що лише очі світилися з-під шапочки. Ейфорія від сили народного устремління змінити державу на краще була настільки великою, що я відніс на майдан свою місячну доларову зарплату. Правда, коли Ліля побачила лише ті гроші, які мені виплачували за роботу в морзі, то наробила поросячого крику й вереску на увесь будинок: як же ж це так, нечуване марнотратство, у нас маленька дитина, сім'я, ми до наступної зарплати не дотягнемо! Я розізлився й запитав, як же, на її думку, дотягають пенсіонери, які отримують раз на місяць п'ятдесят гривень. Врешті, байдужі одне до одного й досі спокійні, як ситі удави, ми чи не вперше зчепилися мало не в бійці. Тільки плач Артурчика нас протверезив.

Неправда, що на «помаранчевий» майдан вийшли тільки бідні. Я впізнавав серед протестуючих немало мільйонерів і навіть мільярдерів. Чесно кажучи, дуже незвично було бачити багатющого пана, який власноручно несе відро гарячого, дорожчого, мабуть, від шампанського, запашного чаю пересічним майданівцям, а за ним ледве встигає вкрай розгублений його тілоохоронець чи помічник, заступник директора відомої на всю Європу фірми або наступник мільйонера, але відібрати від свого пана досить незручну ношу, хоч уже господар пролив гарячу рідину й на дорожці штани, й на кільксотдоларові туфлі, не наважується. А в які доми-палати господарі запрошували людей скупатися, відпочити, відіспатися у м'яких перинах! Дехто не наважувався поріг переступити небачених навіть у розрекламованих фільмах розкішних київських апартаментів, куди гостинні власники силоміць затитали гостей, не дозволяючи навіть роззутися. Не знаю, що тоді сталося з українцями.

За увесь час протестів на київському майдані я лише раз зустрівся з тим, що в інший момент було би нормою. Їхав із моргу проспектом Лесі Українки й угледів бабусю, яка ледве несла дві клітчасті торби чи не більші від неї самої. Перепочивала, змахувала рукою піт із чола й уперто продовжувала свій тяжкий путь. Зупинився, запитав, куди прямує. Відповіла, що на вокзал, їде додому, бо здоров'я вже більше не дозволяє спати у палатці на тротуарі. Закинув сумки у багажник, посадив бабусенцію коло себе, почав розпитувати, звідки вона, скільки їй років. Розповідала весело, що такого, як цьогоріч у Києві, в житті не бачила: гроші рікою, харчі – тонами, люди – ангели. Перед самим вокзалом промовилася, що вона оце на майдані набрала дві новісіньких торби шарпеток: тепер і їй, і усій родині до скону цього дефіциту дефіцитного вистачить. Як же мені хотілося якщо не відвезти стару каністру кудись на Троєщину, хай би звідти добиралася,

то хоч нагруб'янити, але чомусь натомість підніс їй сумки до поїзда, посадив у оплачений «Нашою Україною» вагон і навіть побажав щасливої дороги.

Після перемоги Ющенка здавалося, що не сьогодні-завтра в Україні розпочнеться нова доба. Але... не змінилося нічого. Нічогісінько! Ну, хіба що преса й інші ЗМІ з кожним днем розперізувалися все більше й більше. Ганили владу так, і президента чи не насамперед, що іноді мені за цих дурноверхих журналог ставало соромно. Ну, й сам Ющенко обклався такими радниками, набрав собі таких горе-помічників, що хоч кричи: гвалт, люди, рятуйте! Розгардіяш, непорозуміння, конфронтація у Верховній Раді, кабінеті міністрів, в областях. Баба Параска обіцяла помирити Вітю з Юлею, вважаючи, що це настільки ж легко, як у селі примирити дві сім'ї ворогуючих з діда-прадіда сусідів. Хабарництво процвітало. Прем'єр-міністри мінялися. Держава благополучно йшла на дно. Та найстрашніше: влада навіть не творила видимості бодай якоїсь роботи. Все було, як у казці «Фарбований Лис» Івана Франка: «Хто був дужчий, той кращий, а хто слабший, то ніколи не вигравав справи. Хто що зловив або знайшов, той їв, а хто не зловив, той був голодний. Кого вбили, той загинув, а хто втік, той радів, що живе. А проте всі були дуже раді, що мають такого мудрого, могутнього і ласкавого царя, а надто такого несхожого на всіх інших». У нашому морзі знову побільшало трупів, на яких були виразні ознаки насильницької смерті. Подейкували, що на Донбасі учорашніх прихильників Ющенка, зокрема довірених осіб і активних однопартійців президента, масово у старі шахти скидали. Я був розчарований і злий, невдоволений ні собою, ні державою, ні порядками в ній, тим більше, що наше псевдо-сімейне життя з Лілею неухильно сходило на пси. Й річ не в тому, що вона зі мною не спала. Ха-ха, *красавица южная, нікому не нужная!* Всі її розмови крутилися лише навколо

грошей. А якось прийшов із роботи – моя дружинонька з отакеним синцем. Хто, чому, за що? – виявляється, навідався її колишній, виявляється, коли він п'яний, то дурний і агресивний. Пропонував Лілі сходитися з ним знову й жити однією сім'єю. Вона відмовилася й отримала нагороду – триколірний гостинчик отримала під ліве око. А відмовилася, виявляється, тільки тому, що боялася втратити мої дотації.

– Або женися, або вступися! – напалася на мене мокрим рядом. – Хіба це життя? Хто я тобі? Хто? Хто? Співжителька? Хатня робітниця? Мій колишній любить мене, і готовий навіть із твоїм сином прийняти, знову розписатися!

– Знак якості його величезної любові он як на твоєму обличчі світить! У темряві з таким ліхтарем дорогу видно краще, ніж у білісінький день.

– Не скалозуб! Б'є – значить, любить.

– А як дитину візьметься бити?

– Не такий він уже некерований, як тобі здається. Буде Артурчикові кращим папком, ніж ти. Є лиш одна проблема... Гроші на малого надсилатимеш?

– Скільки?

– Скільки завжди. Добре знаєш, що в Раї з дитиною біда. Ну, хіба я можу їй відмовити? Ми ж рідні сестри! Та й зрозумій же, нарешті! Нема нам з тобою щастя. Не любимо ми одне одного. Їдь у свій вічно молодий Харків, пий, гуляй, розважайся! Так буде найкраще. Я прийму Ярему на місяць-два. Щось виявиться не так – вижену. А може, він змінився, людиною став, може, це моя доля! Ну, Господи Боже, чому я така безталанна!

Наша розмова скидалася на торги: я повинен утримувати Ліло, сина, її колишнього чоловіка, сестру, швагра, їхню хвору дитину. Проте мені натомість таки дарували повну свободу! Можна було роками на цьому порозі не появлятися. Чим погана перспектива?

Набридло мені у Києві бути рабом з хатинкою. Набридло жити в іпостасі дійної корови. У Харкові я зароблю набагато більше. Житиму, як захочу, і спатиму, з ким забажаю. Обідатиму в ресторанах, їздитиму на новеньких тачках, тусуватимуся з цікавими людьми, а то в цьому похмурому й сирому морзі справді й сам пліснявою вкриваюся. Ну, контролюватиму, як Лілін законний буде ставитися до Артура, час від часу без попередження приїжджатиму. Ну, врешті, заберу малого собі, як лише побачу, що йому тут зле. Ну, на крайній випадок потрапить Лілін Ярема в каналізаційний люк чи впаде в метро під електровоз. Це ж не проблема такого дурня усунути з поля зору й узагалі позбутися.

Втомився я від рутинних сімейних проблем і ще дурнішого середовища існування! Набрал номер Івана Івановича й сказав, що через тиждень буду в Харкові.

А далі — місяці й роки життя замелькали, наче справжні кадри фільму. Справ у мене з першого дня виявилось по самісіньке горло. Раз на півроку приїжджав у столицю. Ліля то жила з Яремою, то виганяла його, як шкідливого kota. Раїсину дитину ще тричі оперували. Малюки підросли, єдині щиро раділи моїм приїздам, новим іграшкам і купі-купезній солодошів. Коли вже пішли до школи, я обіцяв їх покатати на катері Дніпром, повезти на риболовлю, намандруватися з ними гірськими стежками в Карпатах, але якось так склалися обставини, що жодного разу нікуди разом й не поїхали. Відкладав, відкладав, відкладав — і... Відкладений лише сир смачний, як любила у мої студентські літа повторювати квартирна господиня.

Потім якось я узагалі збайдужів не тільки до Лілі, а й до Артура. Стосовно Вені, то й казати нічого, бо ж прекрасно розумів: чуже дитя. А тепер виявилось, що він також мій син. І чомусь до цього бідового хлопчини потяглася моя душа більше, аніж за всі попередні роки

до Артура. Минулого літа, нарешті, відвіз обох хлопчаків у Буковель покататися на лижах, потім ще раз, уже в червні, поїхали в Карпати, піднялися на Говерлу. І кожного разу мій Артурчик підносив мені якийсь унікальний сюрприз: скажено-нервоний, некерований, самовпевнений — гранично неврівноважена, істерична дитина. Всього лише посперечалися, хто саме має нести казанок: Веня чи Артур, — а дванадцятилітній шкет кинув свій наплічник на землю й демонстративно зник у хащах. Добу його шукали з командою рятівників. Вже, думали, загинув: якщо не ведмеді загризли, то гадюка вкусила. Знайшовся. Почав йому вичитувати — виявилось: ревнує мене до Вені, мовляв, я повинен лише про рідного сина дбати. Так його мама каже. А ще: до нього самого краще від мене ставиться навіть дядько Ярема. Оце загнув! Думає, що на такі побрехеньки мене зловить, почну зі шкіри вилазити, щоб довести йому власну батьківську любов! Я відповів, що більше його нікуди не візьму, нехай наступного разу їде в гори чи на море з Яремою, якщо вітчим такий хороший. Розповів про нашу словесну сутичку Лілі. Та налетіла на Артура, як дурний вихор, почала згадувати всі Яреміні недоліки, а синові — бздури. Я вхопив свій кейс — і того ж дня знову опинився в Харкові.

А тепер я знову у Києві, і цього разу надовго. Старемося удвох з Іваном Івановичем підняти наш «синдикат» на ноги, бо він уже зовсім *лежачому поліцейському* уподібнився. Часу нема, навіть щоб поголитися. Снідаю і обідаю у закладах швидкого харчування. Сплю всього чотири години на добу. Схуд, як бродячий пес. Нервовий і злющий, наче старий носоріг із хронічною діареєю. Той самий носоріг, що його міфотворці уявили красенем однорогом! Грошей, правда, побільшало: Гість щомісяця виплачує 100 000 доларів, але що мені з цих захмарних сум, якщо нема часу навіть нові туфлі купити: он уже ось-ось пороззявлюються.

Ледве розрулили наші капітали й проекти. Тиждень після піврічного авралу відсипався й від'їдався. Гаврило носив мені у спальню то піци, то суші, яких я так тоді переївся, що надалі на них і дивитися не міг, зате мій тілоохоронець жер оті напівсирі роли кілограмами. Приїхав Іван Іванович, подарував мені «Бентлі-Контіненталь», як сам висловився, – мрію мільйонера-початківця, завів розмову, що пора вже мені й про котеджик у підкиївському елітному селищі помріяти. А чому би й ні? До Лілі повертатися я не збирався, орендовані квартири мені набридли, як незручні короткі й вузькі полиці у плацкартному вагоні, грошей мав у превеликому надлишку. Тож і відгепав я котеджик на славу: триповерховий, із чотирма спальнями, п'ятьма ваннами й туалетами, двома басейнами, кількома входами, три з яких були настільки замаскованими, що ніколи й ніхто не подумав би, що там можуть бути потайні двері. Керував моєю будовою дуже здібний чоловік, справді майстер золоті руки. Коли завершували менший басейн, запропонував зробити одне місце із секретом. Зовні звичайна плиточка, як і всі інші навколо води, а натискаєш на пультик – підкидає тебе вгору на метрів два – й летиш у басейн ластівочкою, дельфінчиком, солдатиком. Жартував, що цією штукаю буду дівчаток розважати, які в мене гостюватимуть. Він багато чого ще цікавого в моєму котеджі напридумував би, але, як виявилось, мав слабе серце: саме воно його й підвело у ліжку з якоюсь надто темпераментною студенткою. Ну, що тут зробиш: кожному своє. Та я й не користувався тим пультом і тим «секретом» ні разу, бо в меншому басейні поселив двох молодих алігаторів, яких мені подарував на новосілля Іван Іванович. Один зубастик через півроку безпричинно здох, і я віддав з нього зробити чучело, щоб прикрасити алігатором-дитинчам власний кабінет. Правда, сам через того земноводного в Івана Івановича удостоївся прізвиська – Алігатор, а дру-

гий звір, сучасник динозаврів, якого еволюція не торкнулась аніскілечки, за три роки вимахав у таке доісторичне чудовисько, що мені самому було не по собі навіть за ним спостерігати. Коли тварюка вибиралася з басейну, то міг наглядно переконатися: росте, як на дріжджах, і вже, мабуть, досягає чи й не п'яти метрів. А може, я помилявся: страх завжди має великі очі. Гаврило переважно й годував мого алігатора, бо шофер і другий тілоохоронець у кімнату з малим басейном навіть заходять остерігалися. З'їдав крокодилище за один раз біля ста кілограмів м'яса, правда, годували ми його далеко не щодня. У кімнаті з басейном і крокодилем разом із Іваном Івановичем не раз «перетирали» найважливіші справи, сперечалися, радилися, виношували доленосні рішення. Іван Іванович, як і Гаврило, пристрастився моє страховисько годувати особисто, іноді навіть привозив живих бичків, кіз чи овець-баранів, якщо не спонтанно, а планово навідувався у гості. Хвалився, що майже приручив мого алігатора, хоч я у цьому дуже сумнівався, бо такий лютий хижак навряд чи міг засвоїти навіть найпростіші вето й табу, тож з'їсти власного годувальника, мабуть, для нього було би все одно, що й телячу тушу.

Час йшов, і все частіше ставало страшно вже від одного усвідомлення, наскільки я постарів, змінився зовні й навіть у душі не в кращий бік. Утішав себе, що всі навколо також постаріли-погасли. Он Іван Іванович як полісів: голова, наче коліно, без жодної волосинки. Моя Ліля сивину вже років п'ять, напевно, зафарбовує двічі на місяць, Раїса розповніла, наче гуска восени. Її Льоха також зморщився, зсутулився й зробився справжнім дідом. Якби я користувався громадським транспортом, мені, мабуть, уже також юнаки і дівчата поступалися б місцем. Але я мав особистого шофера й дороге авто. Тільки яка радість від багатства на старість? Найстрашніше, що мені вже нічого не хотілося. Раптово зробилося

байдуже до себе самого, оточуючих, цілого світу. Робота стала пеклом, відрядження – мукою. Щось у мені криком водало, що не бажає такого життя, щось мене терзало безсонними ночами, постійно псувало настрої, мотало нерви. А ще появилось передчуття якоїсь катастрофи. Здавалося, найближчим часом мене пристрелять, зірвуть мою машину, викрадуть Артура чи Веню й почнуть присилати їхні відрізані пальчики чи вуха і правити за пацанів викуп.

Але сталося набагато гірше. Одного вечора зателефонувала Ліля й з плачем повідомила, що хлопці в СІЗО. Щоб їх витягти з криміналу, прийшлося заплатити стільки, скільки коштував мій шойно вибудований котедж. Якби не газетна стаття Льончика Жбанкіна, навряд чи й адвокати зуміли б довести, що безхатки – це сміття суспільства, й убити стару бомжиху запросто міг хтось із її ж середовища, а не благополучні діти із заможних родин. Правда, Жбанкін якогось дідька почав під мене рити, збирати інформацію, крутитися поблизу Вениної квартири на Лівобережжі, якимось дивом перетнувся з моїми синами на дитячій площадці, взявся їм погрожувати, що він журналіст і все про них знає, а коли я приїхав, настільки дивно загинув, що я досі не можу зрозуміти, чому таке взагалі сталося. Врешті, собаці собача смерть, але пацанів я на тиждень забрав до себе в котедж і перевиховував, як умів і міг. Від моїх статків у них очі на лоба полізли. Ось тільки сумніваюся, чи насправді дійшло до хлопців те, що я їм щосили втовкмачував. Веня, правда, при кожній згадці про вбиту бомжиху ревів і каювся. Артур мовчав і тільки невдоволено сопів, усім своїм виглядом демонструючи єдине: чого причепився, *старий хрич*, я без тебе знаю, що і як мені робити. Прийшлося пригрозити, що коли ще хоч раз на когось бодай замахнуться, а не те що руку піднімуть, надалі взагалі не отримають навіть копійки, а про успадкування моїх мільйонів тоді можуть і не

мріяти. Здається, подіяло, бо навіть Артур утратив напускну безтурботність, почав запевняти, що не маленький, усе зрозумів і широко кається, а причина того, що здуру вчинив, горілка: «Був п'яний, обкурений, дурний!»

Як тільки моя «Бентлі-Контіненталь» повезла цих вилупків додому, власне, кожного окремо – до Лілі й Раї, завжди мовчазний Гаврило несподівано проявив інтелектуальні здібності й промимрив, що зі своїми двома ідіотами я ще наберуся біди по вуха: краще б вони внутріутробно стали жертвами абортів, адже й тепер на людей мало скидаються. Мені від такого висновку мало не глухонімого тілоохоронця стало прикро й незатишно. Я відкоркував пляшку вірменського коньяку, а тоді власною п'яною головою до півночі роздумував над своїм незavidним життям. Що доброго я міг придумати в такому стані? Пив, читав якийсь порнографічний роман на одній і тій же сторінці, поки не звалився на диван при ввімкненому світлі. Прокинувся, правда, вже у темній спальні: Гаврило потурбувався, – й відразу зрозумів, що в приміщенні, крім мене, є ще хтось: виразно чув кроки, зітхання, дихання. Сів на ліжку – й навпроти вікна побачив якусь темну чоловічу фігуру. Напівпрозорий незнайомиць сидів на підвіконнику в півоберта. Я виразно бачив його патлату голову й горбатий орлиний ніс, фалди широкого одягу.

– Ти хто? – ледве видавив із себе.

– Гість.

– Воланд?

– А ти – Булгаков? Ха-ха! Не психуй і не трусись. Під моєю орудою вже кілька років працюєш і – нічого тобі нема: ні осліп, ані окалічив.

– Але хто ти?

– Гість. А взагалі нас – легіон. У кожного своя специфіка, відповідно до клієнтури, так би мовити. Керуємо світом, настільки нам вдається.

– А що, не завжди вдається?
– Бувають проколи. Але дуже рідко.
– Чого ж від мене хочеш?
– Прийшов підвищити плату за роботу, яку ти сумлінно виконуєш. Мільйон доларів тебе влаштує? Щомісяця – мільйон.

– Ого, – я тільки присвиснув.
– Не віриш? А мав би запропонувати обмити нашу оборудку.

– Бар повний. Що саме будеш пити?

– Кров.

Я отетерів. Навіть відчув, як лівою ногою в литці пробігла судома.

– Не дрейф. Кому потрібна твоя майже п'ятдесятирічна гнила кров? Я п'ю лише молоду, яка скаче, немов щойно відкорковане шампанське.

– Й багато можеш випити?

– Ну, за один раз літрів зо три.

– Всю кров однієї людини.

– Не парся. Людей на світі багато. Всіх не встережеш. Мільйон доларів у місяць – чудова ціна за твоє одноразове гощення моєї скромної персони.

– Значить, мова йде про один-єдиний раз.

– Один. Єдиний. Ти згідний?

Я ствердно кивнув головою. Гість перекинув ногу через зачинене вікно на третьому поверсі, шугнув униз – ідесь аж за воротами мого обійстя завалувала згряя бродячих псів, женучи когось невидимого у напрямку столиці.

Коли отямився від побаченого трюку, не міг збагнути, чи це мені приснилося, чи кілька хвилин тому відбулося насправді. Покликав Гаврила, й тілоохоронець, увійшовши, чомусь насамперед узявся привідчиняти вікна:

– Провітрити треба. Сіркою чи здохлим щуром воняє. Не пиячили б ви краще взагалі. Цілу ніч щось бурмочете, з кимось якісь переговори ведете.

— Заткнися! Мовчав-мовчав — і нарешті язик розв'язався?

— Мені йти геть?

— Забирайся! Ні, почекай, поклич сюди шофера. Нехай принесе мені з буфета пляшку коньячку. Будемо з Саньком обмивати мою стрімку кар'єру.

Тілоохоронець нерозуміюче здвигнув плечима. Ми з шофером до ранку видудлили ще дві пляшки вірменського. Я сподівався: відрубаюся, впаду, як сніп, засну миттєво, а сон чомусь не йшов — і все. Натомість появилася тривога, навіть якась незрозуміла паніка. Чиєю кров'ю я пообіцяв напоїти Гостя? Що тепер буде? Мобільник пінькнув і замовк: есемеска. Повідомлення, що на мій рахунок у швейцарському банку нараховано мільйон доларів. Я застогнав, гостро відчуюючи, як піднімається на моїй голові ріденька шевелюра.

Цілий день напружено чекав найбільшої у своєму житті біди. Але нічогоісінько так і не скоїлося. І на другий день нічого, і через тиждень, і через місяць — також. Іван Іванович задумав нове розширення нашого бізнесу, запропонував мені вступити в долю, і я задіяв у бізнес мільйон тих доларів, які прийшли найпізніше, власне, перекинув їх повністю на рахунок «фірми». Тільки встиг це зробити, як зателефонував Веня. Голос малого рвався й тремтів, хлопчина благав негайно приїхати в мамин гараж, бо вони з Артуром там сидять від самого ранку й тепер не знають, що далі мають робити. Корки у Києві того дня були скажені. Я квапив Санька, він об'їжджав і тротуарами, й бічними вулицями, але все одно ми прибули на вказане місце годин через п'ять. Гараж виявився замкнений зсередини. Я зателефонував Вені, сказав, що вже стою під дверима. Нам відчинили. Старший з моїх синів лежав на дивані, мертвецьки п'яний. Молодший був тверезий, але настільки переляканий і зацькований, що не міг двох слів стулити до купи. З жахом лише пока-

зував тремтячою рукою на велетенську пральну машину. В її барабані лежала мертва дівчинка років десяти-дванадцяти. Коли я виймав її з барабана, здалося, що це ганчір'яна лялька: кісточки, очевидно, були потрошені на дрібні цурпалки. Вколов майже непритомному Вені заспокійливе, почав розпитувати, що саме тут розігралося. З рваних речень ледве збагнув, що дівчинка – жебрачка. Артур із Венєю заманили її в гараж, аби згвалтувати, але з хвилювання в них нічогісінько не вийшло. Сконфужений Артур запропонував до смерті попросити жебрачку в машині. Ну, ідіоти й прали свою жертву кілька годин. Коли два перші рази машина зупинялася, дівчинка ще ворушилася, потім уже й не подавала ознак життя.

Ось чисті крові напився Гість! А мої сини виявилися його виночерпцями!

Я наказав Гаврилові принести з машини дорожню сумку й, склавши вдвоє, ми з неабиякими труднощами ввіпхнули в неї багатотраждальне мокре тільце малої жебрачки. Санько повіз труп за місто. Він знав місця, куди вже не один раз доставляв речові докази на вічний сховок. Гаврило і мій другий тілоохоронець Зоро повезли приведеного до тями кількома заштриками Артура до матері. Веню я відпровадив до Раї сам, наказавши хлопцеві мовчати про те, що вони з братом накоїли. Добирався до себе в котедж на таксі, й так мені було на душі погано, що хотілося вовком вити. Знову дудлив із Саньком коньяк до ранку, а вдосвіта зателефонувала Рая, прошепотіла, що мусила Вені викликати «швидку»: здається, пацан зі-йшов з розуму – двічі намагався вистрибнути через вікно, всі меблі в квартирі потрошив, три санітари ледве з ним справилися. Я обтелефонував усіх знайомих, які мали вихід на психіатричну клініку. Довідався небагато: є у них такий малолітній пацієнт, реактивна форма психозу, надано посильну медичну допомогу, спить. Причина хвороби невідома, ступінь тяжкості середній. Ще

треба було переконатися, що ж діється з Артуром. Ліля сказала, що син виспався і пішов гуляти. Куди? А хіба він колись їй про це повідомляє?

Скоріше всього, подався на Венину квартиру на Лівобережжі. Зараз уколеться чи нап'ється, ще щось дурне втворить. Я посадив Гаврила за кермо своєї «Бентлі-Контіненталь», адже мій шофер Санько лика не в'язав із перепоя, Зоро – біля себе на задньому сидінні, і ми поїхали на вулицю Плеханова. Добиралися препаскудно: Гаврило – не Санько, з нього такий шофер, як з мене пілот гвинтокрила, проте все ж таки доїхали без особливих пригод. Я відімкнув Венину квартиру своїм ключем і зайшов усередину. Артур сидів на дивані й дивився якийсь фільм жахів: котилися закривавлені голови, підсакувало на долоні вирване упирем із грудей якогось монаха серце. Висмикнув шнур із розетки – екран погас. Артур аж завив з невдоволення, а тоді почав пашекувати, відверто хамити, погрожувати, що вбиватиме кожного дня іншу людину, бо йому це давно подобається. Я вирішив, що замкну дурила у підвалі власного котеджу, але на сходовій клітці Артур почав вириватися. Ухопив його за шию, здавив, щось хруснуло – і син повалився на бетонну долівку. На щастя, дихав, але до пам'яті не приходив. Я зателефонував у «швидку», заявив, що знайшов пацана непритомним перед самими дверима квартири. Тілоохоронці підтвердили мою версію. Через добру годину з реанімації вийшов лікар-терапевт із чорним протезом замість кисті лівої руки й сказав, що Артур у комі. Коли з неї вийде і чи вийде взагалі, одному Богу відомо. Напевно, на хлопця напали, щоб пограбувати, може, й побили, хоч на тілі жодних ран чи інших слідів насильства нема. Лікар поцікавився Артуровим ставленням до наркотиків. Я признався: так, син іноді балується. А що мав казати: й так усі вени на Артурових руках подірявлені! Лікар висловив припущення: можливо, передоз. У реа-

німаційне відділення прибула розпатлана Ліля й при всіх розкричалася на мене: оце такий папко́, а це результат його байдужості до рідної дитини, це все знову, на її вже від постійних переживань, зовсім сиву голову. Я мало не вибіг з лікарні й тільки махнув рукою Гаврилові: додому!

Тиждень не виходив із запою. Телефонував Іванович, і я навіть його послав городами. Мені зробилося однаково, чи жити, чи вмирати. Я пив, блював, засинав, пив, блював, засинав. А коли почався *атхадняк*, стало ще гірше. Вже не вдавалося піти в *атключку*, відрубатися, впасти у безпам'ятство. Я вив, як поранений вовк, гриз оббивку шкіряного дивану, бризкав слиною і гарчав на тілоохоронців і шофера. Нарешті, мій організм утомився до краю, нерви виснажилися і я тихеньким голосом попросив води. Гаврило приніс мінералку й апельсини. Дивився на мене співчутливо, тому дуже мало вірилося, що сфера мислення в цього гігантського піддослідного кролика відключена гіпнотизером.

Я зателефонував Раї, запитав, що з Венею. Все, як було: погано. Нічого не змінилося. Стан між середнім і важким, жодного покращення нема. Подібне почув і від Лілі про Артура. А може, Гість вимагав від мене крові моїх синів! Обох? Ні, йшлося про одну людину! Несподівано проскочила дуже ехидна думка, ким із двох моїх пацанів я би пожертвував, якби мав такий вибір. Ніким! Мої сини будуть жити! *Свежо преданіє, да верітса с трудом!* Яким із них прийдеться розплачуватися за мільйон доларів на місяць? Напевно, таки старшим. Ще б пак, Артурові я власноручно наніс травму, яка призвела до коми: щось же в його шиї там, де «адамове яблучко», сам чув, неприємно хруснуло!

Ну, невже у моєму довбаному житті усе не могло скластися по-іншому? Хіба я був найгіршим у класі, студентській групі, колективі «швидкої допомоги»? Не старався робити добро, не виношував у юності романтичних іде-

алів, мрій? Хіба мені більше від звичайнісінького людського щастя потрібні оці статки, мільйони, котеджі, машини? Я ж без цього всього легко можу обійтися! Мені ж наче насильно це все барахло впихали ще тоді, як вперше опинився в Харкові! Силоміць упхали! Проти моєї волі!

Почувався, як сучасники Ноя, які не послухалися Бога, не покаялися й заздалегідь не взялися будувати кораблі. Таж Ной від них виявився набагато гіршим: егоїст, самодур, п'яндига! Як же його, мабуть, проклинали потопаючи, як ненавиділи, що він, єдиний з усім своїм сімейством уцілів! А я ж тепер навіть не маю кого звинувачувати у своїх нещастях!..

Увечері приїхав Іван Іванович. Лише глянув на мою підпухлу пику, відразу поставив цинічний діагноз:

– Недоперепив?

Я промовчав. Пили каву, курили сигари. Від спиртного мене вернуло, тому й Іван Іванович не збирався пиячити сам-один.

– Що з твоїми синами? Прогнози які? Жити будуть? Треба ж такому статися: обидва мало не одночасно в лікарнях у тяжкому стані. Що саме доктори кажуть?

– Нічого доброго не обіцяють. У Вені – психоз, Артур у комі. Наче мені хтось поробив, злі чари наслав.

– А-а-а, ти вже повірив й у ворожок, і у відьом. Краще б у себе самого вірив!

– Спати не можу зовсім. Нерви розхиталися, як штахети в гнилому паркані.

– У лікарню вам треба лягти. Терміново! – несподівано вставив свої три копійки Гаврило.

Іван Іванович аж поперхнувся кавою, а коли тілоохоронці й шофер накрили стіл і вийшли, нахилився до мене й майже шепотом поцікавився:

– І давно це наш мудрагель Гаврило настільки осмислено й розумно говорить?

– Уже з тиждень. Ні, п'ять днів, як почав мені то одне, то інше радити.

– Гіпноз ослаб. Заберу я його сьогодні з собою, а вранці привезу: буде, як новенький. Не дай, Боже, пригадає, хто він і як саме отаким зробився!

– Шкода мені його. Та й імпонує він мені притомним значно більше, ніж біоавтоматом.

– Ну-ну, не грайся з вогнем. У мене ось таких самісіньких аж два. Знаю їхній рабській вірності ціну. А було три. Один позавчора прикрив мене власним тілом. Шансів у нього залишитися живим не було жодних. Якби свідомий, не під гіпнотичним впливом, навряд чи на таку жертву й спромігся б. Так що прикинь, який варіант кращий: притомний егоїст чи безмозкий біоробот! До речі, місяць тому Гість мені пообіцяв накинути тобі кільканадцять сотень тисяч зелених. Може, надалі платитиме щомісячно навіть півмільйона. Пообіцяв сам до тебе зайти, тож коли появиться, не нароби в штани з переляку.

Від почутого я аж сіпнувся й мало не признався, що візит уже відбувся.

– Гляди, перед Гостем не дуже кирпу дери й, головне, ніколи не пробуй своєю зарплатою дорівнятися до мене. Тримай дистанцію. Ну, зови Гаврила, наказуй йому супроводити мене додому.

Коли наступного дня мій тілоохоронець повернувся, це був уже аж ніяк не вчорашній Гаврило. Мені стало його дуже шкода, а ще зробилося страшно, з ким я маю справу. Ну, Гість – це Гість, нечиста сила, а ось Іван Іванович, мабуть, і від Гостя жорстокіший і підліший.

Запланував увечері поїхати в лікарню до Артура, але шофер сказав, що в нічну пору цього робити не варто: у центрі, десь на Грушевського чи Інститутській серйозне протистояння. Стріляють. Є вже й перші вбиті.

Я давно не цікавився політикою. Знав, що міліція по-

била якихось студентів, чув, що на Майдані знову збираються люди, бачив по телевізору, як якийсь вірмен або чеченець читав Шевченків «Кавказ», але щоб у протестуючих стріляли – справа неймовірна!

– Їдемо на Майдан. Залишаєте мене між протестуючими, а самі повертаєтеся в котедж і лягаєте спати. Принеси бронезилет.

– Розважитися надумали?

– Хочу між людьми побути людиною бодай одну ніч.

– Завтра за вами коли приїхати?

– Годині о дев'ятій.

Але ні вранці, ні через тиждень, ні через два тижні я з майдану не пішов. Сказати, що сам шукав собі смерті, – це нічого не сказати. Убивали моїх нових друзів, а могли вбити мене. Я відтягав із зони обстрілу поранених, забирав убитих, яких складали біля Михайлівського Золотоверхого. Чесно кажучи, були моменти, коли навіть дуже мріяв, щоб куля дзьобнула мене в скроню, око чи тім'ячко і я поповнив собою Небесну Сотню. І смерть би виявилася героїчною, і до Івана Івановича або Гостя не прийшлося б повертатися. Але, мабуть, я не був достойним ні такого кінця, ні такого добірного товариства у раю. Коли з якимось «афганцем» удвох принесли під собор ще одного мертвого хлопчину, чи не ровесника моїх синів, я вирішив зайти всередину храму, але мене щось туди не пустило: двічі намагався переступити поріг, і двічі спотикався на рівному місці.

– Поклич на допомогу Бога і протистав себе дияволу! – почув позаду.

Обернувся – й помітив старенького монаха.

– Бачив я диявола, й не один раз бачив. Бога – ніколи!

– Диявола не ти один бачив, особливо на Грушевській й Інститутській. А Бога й не повинен бачити, Бога треба відчувати. Господь завжди у твоєму серці.

– З мого серця залишилися одні рвані кавальчики.

Оцим юним ще жити би й жити – а лежать, як ті сухі листки. Саме так, здається співається в пісні. А я шукав смерті – й хоч би дряпнуло.

– Бог на тебе має інші плани.

– Бог не хоче моєї жертви! – хотів сказати «як від Каїна», але затнувся. – Бог відвернувся від мене!

– Господь ніколи ні від кого не відвертається. Навіть від найбільшого грішника не відвертається ніколи! Ти сам себе катуєш. Поклич на допомогу Бога, протистався дияволу, і втече він!

Остання фраза так глибоко запала в мої мізки, що я повторював її наступних п'ять днів, як молитву чи заклинання. І від слів старого ченця у моїй душі навіть розпогодилося. Спитав старого, чому Бог у Старому Завіті настільки жорстокий, а люди – дріб'язкові й підлі.

– І ця загадка розгадана в Новому Завіті. Уважно прочитай хоч одне з чотирьох Євангелій. За змістом вони майже однакові. У Новому Завіті, а значить, і в часі, в якому людство нині перебуває, Господь перестав особисто втручатися в людське життя й людські діла, щоб люди навчилися самі керувати. Та найголовніше: з величезної любові до власного людського творіння Господь послав на муки й смерть Свого Сина, щоб людство зробилося кращим.

– І вона таким стало?

– А ти сам не бачиш? Які хлопці одухотворені на Майдані! А гарні, як ангели!

– Чому ж мертві настільки тяжкі? Я в Інтернеті читав, що душа має вагу. Вчені навіть підраховали, ніби важить людська душа всього кілька грамів. Значить, мали би покійники хоч трішечки ставати легшими, а вони тяжкі...

– Як глина, – додав чернець. – Бо мертві стають перстю, тліном, землею. Зате кожна жива людина невидимо завжди ніби знаходиться в польоті. Крил не має, а все одно постійно перебуває над землею, навіть лежача, по-

ранена чи важкохвора. Це її душа так міцно тримає людське тіло хоч на кілька міліметрів ближче до неба. Читай Новий Завіт – усе сам зрозумієш.

Я викликав машину, дорогою розговорився з Саньком і Зоро про Бога. Приїхав додому, зателефонував адвокатуві, переписав вісімсот тисяч доларів на «Охматдит» як анонімну спонсорську допомогу онкохворим дітям. Озвався до батьків, і коли від мами почув, що всі живі-здорові, несподівано аж просльозився. Здавалося, моє життя зміниться на краще, але приїхав Іван Іванович. Разом зі своїми тілоохоронцями почав крутитися навколо мені колись подарованого авто, сів за руль «Бентлі-Контіненталю», зробив на ньому кілька кіл навколо котеджу, а тоді кудись відправив власний автомобіль зі своїми тілоохоронцями, а сам забаг погодувати алігатора. Я сидів за скляним столиком біля басейну, попивав кавусю з коньячком, а Іван Іванович кидав великі шматки телячої туші, милуючись, як крокодил на льоту ловить криваву поживу.

– Чув, що ти прославився на Інститутській. Герой нашого часу! Чи як там у Лермонтова? Герой-хлопака!

– Який із мене герой – жодна куля навіть рикошетом не зачепила.

– А куди це зник твій Гаврило?

– Сидить он за тими дверима. З самого ранку більше в туалеті, ніж поза туалетом. Вчора знову об'ївся суші, тепер страждає.

– Гість жаліється, що ти скурвився. Він уже тобі й мільйон заплатив, а ти далі за своє: хочеш волі, намилувався нас покидати, неприємно тобі в нашому товаристві. Але глянь: крокодил телям зовсім не наївся й зовсім не проти закусити тобою. Гавриле!

Тілоохоронець висунув голову з туалету якраз тоді, коли Іван Іванович уже летів у пащу крокодила. Я навіть незчувся, як інстинктивно збагнув, що треба рятувати-

ся, натиснув кнопку на пульті — й незavidна плитка під ногами підкинула мого шефа високо вгору, моментально повертаючись на місце. Алігатор розмахував Іваном Івановичем, рвучи його на кусні й піднімаючи фонтани бризок. Бідний Гаврило безстрашно вступив у поєдинок з алігатором уже у воді, й той, залишивши безпомічного, але живого, шефа, накинувся на мого тілоохоронця. На крики й шум прибігли Санько й Зоро, почали стріляти в алігатора, але кулі відскакували від крокодила, наче страховисько було покрите бронею. Врешті, Зоро поцілів у око й крокодилище, забарвлюючи воду червоним, пішов на дно. Санько послужливо подав Іванові Івановичу руку, щоб допомогти вибратися з басейну, але коли той судорожно вчепився за бортик і піднявся над поверхнею води, виявилося, що в нього залишилася тільки верхня половина тіла.

Мої білі-білісінькі від пережитого Санько й Зоро не мали сили мовити й півслова. Що після всього побаченого вони могли вчинити? Розстріляти мене? Я цього не боявся, але й вони таке зовсім не планували.

— Хлопці, кінець. Амінь. Ваша служба закінчилася. Я відпускаю вас назавжди, плачу по сто тисяч доларів підйомних, а ви стараєтесь якнайшвидше перебратися за кордон. Це ваш єдиний і останній шанс уціліти.

— А ви? — прошепотів шофер.

— Хіба вам не все одно? Моя пісенька остаточно проспівана. Ось зараз зателефоную в лікарню, довідаюся, як там сини, поспілкуюся наостанок із мамою і татом і стану мужньо чекати шефових головорізів.

— Їх ми зустрінемо з гранатомета, як тільки в'їжджатимуть на подвір'я. Й пікнути не встигнуть. А ось що вам робити далі — вирішуйте самі, — видушив із себе Санько.

— Далі — кожен сам за себе, — додав Зоро. — Це виглядає підло, але насправді це навіть чесно. Гаврила жаль. Тільки не того, яким він став за останні два дні, а того,

яким був тиждень тому. Признався, що десь його чекає вагітна наречена.

– Без сентиментів, хлопці, без сентиментів. Он уже гості приїхали, сигналять – відкривайте ворота, салютуйте на їхню честь!

Тиждень я никав по котеджі. Басейн із мертвим крокодилом засмердівся, і тепер цей запах просочувався через усі шпари й усі двері, завойовуючи все більшу й більшу площу. На подвір'ї чорнів обгорілий автомобіль Івана Івановича і ще димів мій «Бентлі-Контіненталь», якого наостанок хлопці підпалили вже зовсім безпричинно. Міліція так і не приїхала: чи ніхто із сусідів не чув стрілянини, чи просто не забажав вмішуватися в чужі неприємності. По телевізору постійно говорили про якихось зелених чоловічків у Криму (невже інтервенція нашої планети якоюсь позаземною цивілізацією?), але голова відмовлялася осмислювати будь-яку інформацію. Який завтра день? Неділя? Уже третій тиждень лютого? Треба закінчувати власну дурну життєву трагікомедію. Час розкидати каміння минув. Збирати виявилось набагато важчим заняттям.

Не спав цілу ніч. Умовляв себе, що жити не варто й що евтаназія – безболісна й навіть, кажуть, приємна смерть. Ось тільки не хотілося вмирати в цьому смороді, тижнями гидотно розкладатися під одним дахом із мертвими шефом і крокодилем! Я бажав би собі, щоб мене поховали ще без явних ознак тління, щоб хоч мама й тато приїхали на похорон.

На годиннику блимнула третя година ночі. Кажуть, це час Діви Марії. Але хіба Пречиста візьметься допомагати такому страшному грішникові, як я? Ні Соломія колись мене не врятувала, ні ота Ганна-мавка, з якою так жагуче любився ще кілька днів тому. Не дозволяє Бог мене нікому рятувати. Бо – за що й навіщо?

Дістав ампулу з етаназійною рідиною. Набрал її у шприц, на голку настромив ковпачок. Поїду вранці в парк над Дніпром, сяду на лавочку, уявлятиму весну, дивитимусь на воду й умиратиму під щебетання пташок і запах конвалій. Може, по мене прийде Сяна й ми удвох помандруємо в кращі світи. Тільки що мені вдягнути, щоб не привертати особливої уваги недільних відпочивальників? Мабуть, ось цю майже новісіньку шкіряну куртку, в якій колись ходив у банк сплачувати Соломійн кредит. Цікаво, де тепер ця писана красуня тілом і душею, що сталося з нею за ці роки? Засунув шприц у внутрішню кишеню куртки й відчув, що в кишені щось є. Конверт. Це ж лист від Соломії, переданий мені горбатим дідусем-сусідом! Як же я забув, навіть не прочитав його бодай з елементарної цікавості!

Соломія писала, що мене більше тижня не було, а її бідну голову обсідали невтішні думки, снилися погані сни, але номери мого телефону вона не мала й зв'язатися зі мною при всьому бажанні не могла. А позавчорашньої ночі проснулася з відчуттям явної загрози власному життю. На підвіконнику сидів чорний чоловік у чорному плащі чи шинелі, але під місячним світлом вся його постаць наче просвічувалася наскрізь. Соломії зробилося дуже страшно, зуб на зуб не потрапляв, й кілька хвилин вона боялася навіть поворухнутися під ковдрою. Нарешті ледве видушила з себе:

- Як ви сюди потрапили?
- Одного разу прийшов разом із твоїм другом, — реготнув носатий і патлатий незнайомиць.
- Юрія нема в Харкові.
- А я в Харкові час від часу проживаю, і навіть у твоїй квартирі можу з'являтися.
- Хто ви?
- Як бачиш, Гість!

Соломії стало ще страшніше. Вона спробувала молитися, але з жахом збагнула, що не пам'ятає жодної молитви. Потяглася рукою до столика, щоб намацати Біблію, але рука виявилася неспроможною взяти книжку. З величезними труднощами намацала срібний хрестик на шиї. Незнайомець несподівано заворушився-захвилювався:

— Я вже йду. Ти ні при чому. Від тебе нічого не треба. Я помилився, — і перекинув ногу через зачинене вікно.

Дівчина злякалася, що чоловік випав і розбився. Її тремтятьчі руки торкнулися холодного скла. Вікно було замкнене на всі закрутки. Скло ціле. Під будинком порожньо. У місячному світлі майже біла тротуарна доріжка лежала під будинком, як шойно випраний і висушений домо-тканий килимок. Тільки по всій Різдяній вулиці раптом загавкали-завалували пси, збираючись у тічку, й погнали високий вихор сміття й опалого листя у напрямку до центру міста.

Соломія ввімкнула світло й наважилася посеред ночі зателефонувати батькові. Благала приїхати негайно, забрати її додому, бо відчуває свою загибель дуже близько. Той прилетів біля дев'ятої години і першим ділом запропонував дочці висповідатися. Чомусь не сварив за співжиття з Леонідом Жбанкіним, чого Соломія найбільше соромилася й боялася, зате довго й детально розпитував про нічного гостя.

— Це погань. Якщо таке до людини причепиться, відірватися від цього дуже важко, майже неможливо. Щось із твоїм новим другом не так. Уліз він у щось дуже погане, раз аж настільки паскудне товариство завів. Усі Юрієві подарунки прийдеться повернути. Розумію, що він, може, й гарний хлопець, якщо врятував тебе від самогубства й дав раду твоєму кредиту. Я навіть поспілкувався б із твоїм залицяльником, але ж хто тепер знає, коли він повернеться. Їдемо додому. Будеш увесь великий піст си-

діти на хлібі й воді, сповідатися – щонеділі. Ну, й постійно молитимешся. І за себе, й за свого Юрка. Я також буду згадуватиму його ім'я в церкві. Чи зможемо чимось допомогти, не відаю. Все тільки від нього самого залежить. Напиши листа, залиш йому свій номер телефону. Захоче – сам тебе знайде. Якщо ж не зателефонує, значить, Бог не схвалює ваших стосунків. Збирайся. Маєш у кого залишити його подарунки? Треба когось надійного, щоб передав, а не привласнив.

Читав Соломійного листа і до спазмів у аорті уявляв, настільки довго вона чекала мого дзвінка, як щодня сподівалася, що озвуся. А тепер що мені чинити? Телефонувати? Призначати зустріч? Таж уже скільки років збігло! «Тебе залишилось в мені хіба на півзітхання». Хто це написав? Десь я таке почув і чомусь запам'яталосся. Ні, таки добре, що наші дороги з Соломією розійшлися. Щастя тобі, моя вродлива і наївна дівчинко! Нічого вже не можна повернути, нічого не вдасться змінити.

Відхилив штору. Надворі сяяв сонячний безсніжний лютневий день. Ніколи не думав, що при такій прекрасній погоді буду вмирати. Узяв із собою паспорт, заадресований батькам конверт з листівкою і новорічним привітанням. Так його й не відправив, а тепер за цією адресою знайдуть моїх рідних, бо в телефонній книзі на мобільнику одні позначки й шифри. Навіть не буду брати з собою це диво техніки. Навіщо? З того світу в цей не дотелефонуєшся й за найдорожчий тариф.

Їхав у напівпорожній маршрутці: вихідний день, сьома година ранку, всі ще сплять або в ліжку дивляться телевизор чи п'ють каву. Ганна, мабуть, також якийсь сон додивляється. Гарна, добра українська жіночка. Щастя тобі, Ганнусю. Я б, насправді, дуже хотів з тобою створити щасливу сім'ю – пізно, не вдалося, жодного шансу не залишилось. Прости...

На Дніпрі льоду майже не було. Ніякі останнім часом зими, одна мокрота й хляпанина. Плакуча верба нахилилася на пофарбовану в сонячний колір лавочку, і я вирішив, що це, мабуть, найкраще місця для моєї останньої авантюри. З гостреньких вербових бруньок (ну, й чим не довгасті зернятка вівса!) несміливо показувалися бліді кінчики майбутніх листочків. Але верба уже сяяла, світилася передчуттям весни. Деревя розпустануться, Дніпро оживе, заграє пружкими м'язами хвиль, сонце підніметься вище. Все буде, як завжди. Як було століттями, тисячоліттями. Лише мене ніколи й ніде не буде. Ой, настільки це велика втрата! Для Дніпра, верби, сонця – особливо. Я обережно вийняв шприц – повний. Обійняв зором текучу воду, задумався – й несподівано заснув. Далася, мабуть взнаки, безсонна ніч, ну й попередня також минула навіть без якоїсь малої хвилини відпочинку. І приснилося мені, що я – горобець. Стрибаю собі по тонкому вербовому гіллі, верба цвіте і пахне, а я натхненно полюю і полюю на жирних гусениць. У них людські обличчя. В одній гусениці лице Христї-3-Драйвового-Міста, в іншій – Івана Івановича, ще в інших – когось зі старих знайомих: Гаврила, Зої, тих двох «паскудників», що мене колись завербували працювати у «синдикаті», Льончика Жбанкіна. А в он тієї обличчя Артура: ніс на кінчику ледь-ледь роздвоєний і глибока ямка на підборідді. Ні, Артура я їсти не буду, все ж таки це мій син! А он здоровецька гусінь із обличчям Гостя. Ця вже такого розміру, як удав чи анаконда. Здатна й мене, горобця крихкотілого, ковтнути одним разом і при цьому не вдаватися. Ой, таж таке страховисько навіть чіпати не варто, і взагалі треба мершій летіти геть із цього дерева. Але ж я таки дзьобнув страшну потвору в голову! Дзьобнув її межі очі з усієї сили, й що дивно, величезна гусінь почала морщитися, маліти, мертвіти, поки не перетворилася у сухий сучок

і не впала на землю. Я цвірінькнув з радощів: перемога!

Хтось торкнувся мого ліктя — і я розплющив очі. Навколо сутінки, ліхтарі вже один за одним автоматично вмикаються: вечір. Виспався, сидячи на твердій лавці я таки на славу! Повернув голову: біля мене Гість.

— Що, слабо? — кивнув головою на шприц у моїй руці. — Давай, завершуй, що вже розпочав. Чи може, передумав і знову готовий співпрацювати з нами?

Я не озивався.

— У мене для тебе дві новини: погана і хороша. Яку спершу бажаєш почути?

— Мені все одно.

— Тоді спочатку погану. Веня щойно помер.

— А що з Артуром?

— Хороша новина: вночі Артур вийшов із коми. Жити буде й під моєю рукою працювати — теж. Не тобі пара! Поки лежав і лікарям здавався безпам'ятним, я з ним на-розмовлявся, скільки нам обом влізло. Домовилися про все, що треба. Люблю таких!

— Відпусти його! Що хочеш від мене за сина? Душі?

— «За сина!» — перекривив мене гість. — Не міг сказати просто: «За Артура»?

— Хіба не все одно?

— Ні, аж ніяк не все одно! Ще й твої рятівники й на хвилину не забарилися. Ці жодного обману не потерплять!

Я обернувся і натлі аж золотої від вечірнього електричного освітлення верби побачив крилату високу постать, а поруч маленького хлопчика, який привітно помахав мені рукою. Петрик! Померлий від онкології у німецькому хоспісі Петрик зі своїм ангелом-охоронцем. Хотів покликати малого до себе, а видиво зникло, розтануло, наче й не було.

— Мушу тебе розчарувати: Артур — Яремин, а не твій син. Твоїм був тільки Веня.

Ні, я таки дійсно Дурило Дурилович: дипломований лікар – і роками не помічав очевидного. Роздвоєний кінчик носа, ямка на підборідді! Це ж те, що ніколи не проявляється випадково: генетика! Це передається від батька синові чи від матері дочці. У нашому роду таких носів і підборідь я ні в кого не бачив.

– Ну ти й погань!

– Краще називай мене Гостем!

– А чому не Господарем? Ти ж сам казав, що ти й такі, як ти, правлять світом. А виявилось, ви – всього лише гості, причому ще й непрохані гості! Влазите в душу, як злодії в чужу хату через вікно, й рийтесь у скринях, шафах, шкатулках, людських мізках і серцях, що би звідти цінного поцупити!

– Но-но-но! Ти не дуже, не дуже! Може, я твоя Тінь, твоя підсвідома недобра личина! Ти ж читав Юнга!

– Яка ж ти Тінь? Ти – нечисть! Погань! Думаєш, я тебе боюся?

– Боїшся – не боїшся! Мені це взагалі не цікаво. Скажи, що надалі чинити думаєш? Особливого вибору в тебе й так нема: або на той світ, або під мою руку! Пригадай, скількох через тебе або з твоєю допомогою замордували, розстріляли, живцем у колодязях камінням закидали, на операційних столах на окремі органи розібрали? Згадай, за які благородні діяння ти горнув під себе тисячі доларів? Думаєш, люди тобі все це забудуть, милосердно простять чи твій Бог навіть за такі гріхи тебе помилує?

– Я не хотів жити так, як ти мене змушував! Я заплутався!

– Ого, не вмер Данило – болячка задавила. Тебе взагалі можна до чогось змусити? Ти здатний у чомусь заплутатися?! Ха-ха!

– Добре, хай буде по-твоєму: я – найбільший злочинець, найстрашніший грішник, я – Торквемада Каїно-

вич! Але більше таким залишатися, яким при твоїй і твоїх посіпак допомозі став, не хочу ні на хвилину! Тож, пам'ятай, що я зову Бога і протиставляюся дияволу!

Обличчя мого співрозмовника почорніло й у руці Гостя блиснув залізний шворінь. З темних нічних небес щось сяйнуло, поруч загриміло й мені здалося, що моя голова розкололася надвое, як стиглий кавун. Грім? Так рано, в лютому, на голу безлисту деревину? Ще встиг подумати, що це дуже недобра прикмета: поганий буде рік, неурожайний і тяжкий, – і свідомість вимкнулася остаточно.

Сидів на якійсь гнилій колоді, дивився на свої босі, брудні й закривавлені ноги й сумнівався, що на стрімкий білий пагорб, на верхівці якого сяяла куполами центральною церква обгородженого високим парканом монастиря, без сторонньої допомоги взагалі зможу вибратися. Коло мене крутився хлопчик років шести-семи й постійно перепитував:

– Дідусю, може, мені таки покликати маму? Тобі дуже зле, дідусю? Погано тобі? Ти, часом, не вмираєш?

– Де я?

– У нашому селі.

– Який це монастир видніється на горі?

– Люди кажуть, Небесної Сотні. Але він якось по-іншому називається, лише я забув. Знав-знав – і забув. Там у церкві є велика ікона Юрія-Змієборця. У нього обличчя таке самісіньке, як у мого хресного батька Івана, якого вбили в Києві на Інститутській. Учора вже й поховали. Хочеш, я тобі заспіваю пісню, яку почув на його похороні? «Пливе кача в води сині, не лай мене, мамко, нині...» Тільки ти не плач, добре? А то всі люди плачуть, як тільки ці слова почують. Принести тобі напитися води, дідусю?

– Не треба. Допоможи підвестися. Постараюся дошкандибати до монастиря.

– Я з тобою! – з готовністю спохопився хлопчик.

– Мама тебе сварити не буде?

– Чому би мала сварити? Я туди часто бігаю. Мало не щодня! Найчастіше – на дядька Івана подивитися, як він здоровенну зміюку вбиває. А сам на коникові сидить, на такому дуже гарному коні. У нас у селі їх узагалі нема. Ні однісінького! А я би хотів на такому гарному конику прокататися! Але тобі не холодно, дідусю? У тебе ноги босі, а всюди ще сніг лежить...

– Дзвонять у церкві, чуєш? Як гарно дзвонять і як довго! Нині якесь велике свято?

– Прощена неділя. Сьогодні треба у всіх просити, аби пробачили, й усім пробачати, якщо про це попросять. Ми з самого ранку, як тільки прокинулися, повмивалися й помолилися. Так вчинили і тато, і мама, і бабуся, і братик, і я. Хочеш, я і в тебе прощення попрошу.

– А що ж я у відповідь маю казати?

– «Прощаю. Нехай Бог простить».

– Добре, давай!..

– А тепер і ти в мене прощення попроси!

– Прости мене перший раз.

– Прощаю, і нехай Бог простить.

– І вдруге прости мене.

– Прощаю, і нехай Бог прощає!

– Прости і втретє!

– Дідусю, чому ти плачеш? Я ж тебе прощаю, дідусю. У прощену неділю нікому в прощенні відмовляти не годиться, навіть найбільшому грішникові! Не плач! Я простив, і Бог тобі вже все-все простив! Дідусю, не плач! Бог милосердний, він усім, хто кається, прощає!

Ми поволі піднімалися грузькою стежкою вгору, наближаючись до кованих воріт монастиря. Нас обминали святково вдягнені люди, перемовляючись і перезиркуючись.

– Орисин малий у свого покійного дядька Івана пі-

шов. Той завжди намагався людям небо прихилити. Дивись, таке мале, а з яким великим серцем! Он як веде старця, підтримує, не гидує і не боїться!

— Що з цим нещасним дідом такого сталося, що й одяг усучіль обгорілий, і голова розбита, і все тіло в опіках та кривавих вавках? Катували якісь нелюди старого чи що?

— Напевно, цей обгорілий дід — ще один знак для нашого монастиря. Добрий чи поганий — хто знає. Треба ігумена покликати!

Коли відчинилися ворота й з них назустріч прихожанам вийшли ченці з ігуменом попереду, до мене дійшло, що найголовнішим у натовпі чомусь виявився не хто інший, як я. Люди розступилися, даючи дорогу, і, шкутильгаючи та стогнучи, я в усій своїй неприглядності постав перед ігуменом.

— Звідки ти, чоловіче Божий? Хто ти?

— Не знаю. Не відаю. Не можу цього пригадати, як не силкуюся.

— Хто тебе побив? Хто палив живцем, розбив голову, поламав пальці на руках? Напризволяще по снігу хто тебе пустив босим?

— Нічого не пам'ятаю! Ні-чо-гі-сінь-ко! Лише київський Майдан, задимлену вулицю Грушевського й те, що на Інститутській людей убивають. Таких сміливих, гарних, молодесеньких хлопців у пластмасових жовтогарячих касках і з саморобними фанерними щитами в руках. І лежать ці постріляні, закривавлені, усміхнені, вродливі, але із заплющеними очима парубійки в рядок біля Михайлівського Золотоверхого. А на Майдані над ними голосять, голосять, голосять! Чи співають «Пливе кача в води сині...»? Уже й не пам'ятаю: голосять? співають? Більше нічого на думку не спадає. Нічогісінько. Й оце, що вам розповідаю, лише якусь годину тому ледве згадалося, коли хлопчик, десь був отой хлопчик, який хоче

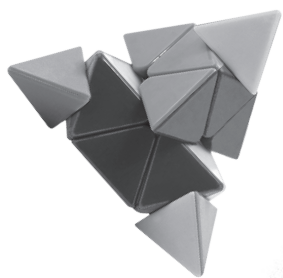
мати такого коня, як Юрій-Зміборець у вашій церкві, заспівав мені похоронну майданівську пісню.

– Що саме надієшся знайти у нашій обителі? Чого прийшов, чоловіче Божий?

– Спа-са-ти-ся, – насилу вимовив я і раптом відчув, що останні сили покидають моє тіло.

Медуза- Горгона

Повернулася додому з державного іспиту перетомлена й знервована до краю. Сьогоднішній бакалаврат заочної форми навчання виявився для мого сприймання майже непосильним насамперед через відверто наплювальне ставлення до екзамену підгрупи, в яку з якогось дива зібрали вісім найтупіших і найледачіших студентів з усього курсу. Розрахунок «зверху» виявився блискучим: який екзаменатор-самогубець посміє в один день під час державного іспиту вліпити «незадовільно» всім випускникам? А оскільки рівень знань, як і передбачалося, виявиться нижчий від плінтуса, то, мовляв, члени екзаменаційної комісії майте воляче терпіння і мужньо вислуховуйте безсовісно здерту-списану з мобільників чи взагалі будь-якого іншого доступу до електронної мережі інформацію без жодних спроб самостійного розуміння, диференціації, перетрансформування й навіть мінімального особистісного розуміння горе-реципієнтами й того мізеру, який їм вдалося неперемислено й по-розбійницьки відчайдушно з Інтернету поцупити. Студенти верзли махрову дурню, як напівпритомні, а уточнюючі запитання викладачів виявлялися для них паралізуючим тіло й убогий дух громом з ясного неба. Білі від явної ганьби губи, пітні лоби – і єдине безмовне волення майже порожніми очима: «Чого ви хочете? Чому ж ви такі немилосердні? Подаруйте ж мінімальну позитивну оціночку – і всі задоволені: ми й так за спеціальністю працювати не збираємось!» А ще – гострий запах поту чи раптового страху, чи й несподіваного для себе самих хвилювання («І цього взагалі було треба? Мамині забаганки забезпечити мені бодай платну вищу освіту ой-ой-ой, як вилазять боком!») чи

й аргументованої ненависті: «Ми ж за навчання гроші в університетську касу заплатили, чого вам від нас ще треба?» З восьми екзаменованих лише троє проявили взагалі ледве-ледве існуючі знання. Всі інші — нуль по фазі. Я хвилини десять, коли обговорювали оцінки, наполягала, щоб п'ятьом випускникам таки поставити «незадовільно», але інші члени комісії мене затюкали-загалайкали, що, мовляв, я свій предмет, тобто саме той, що його викладаю, вважаю найголовнішим, а державний випускний екзамен комплексний, і з двох інших предметів бодай мінімальні навички, власне, знання-привиди, в нами сьогодні опитаних на екзамені були! Але ж учора, позавчора й ще два попередні дні студенти-випускники досить добре відповідали, належно знали матеріал, явно доводили, що університет їм знання дав! Ще й які серед студентів були Умки, пригадаймо Уляну В., Ольгу Л., Вікторію Г., Василя К.! Які ж до їхнього рівня й чесно зароблених оцінок претензії у екзаменаторів могли бути? Власне, саме до сьогоднішнього дня подібної ганьби на іспиті жодного разу не траплялось, а нинішній екзаменаційний день на заочній формі навчання останній, і, ясна річ, усі втомилися, виснажені, знервовані, студенти прагнуть полегшено зітхнути й зібрати свої манатки в торби, налаштовуючись додому — не варто штучно нагнітати обстановку, вельмишановна Алевтино Миколаївно! Отримають цього річчя випускники дипломи — й роз'їдуться, не будуть муляти очі своїми безсоромними всерозуміючими усмішками викладачам, а 90% і сьогорічних випускників узагалі опиняться в рядах трудової еміграції!.. Краще позитив, ніж негатив, краще вдати, що ми не помітили їхнього убогого рівня, ніж розписуватись у власному безсиллі, краще..., краще..., краще..!

Тож одне моє «проти» і два «за» інших екзаменаторів благополучно вирішили долю усіх, без винятку, Тупок і Глупок. Але після такого екзамену мені особисто вже хо-

тілось єдиного: відчайдушно зішкребти з себе слизький леп чужих недолугих відповідей і водночас несусвітнього сорому за власну капітуляцію, за ті злочасні позитивні оцінки – аж ніяк не заслужені «задовільно»! Хотілося скупатися, випити таблетку заспокійливого й заснути ще до того моменту, як невмолимо почне підніматися тиск. А що він сьогодні неминуче підскочить, у мене вже не залишалось жодних сумнівів! Треба тільки обов'язково випередити ключовий момент, власне, просто переспати бодай початок гіпертонічного кризи, тоді, може, клятий розгул нервів, судин і зтяжного внутрішнього невдоволення, хронічної перевтоми (а державні іспити заочників тривають уже п'ятий день!) таки відступить, ледве розпочавшись.

Завтра субота, отже, попереду два законні вихідні. У перспективі – дача, а це насамперед достиглі вишні, розквітлі ромашки і троянди, невгамовні зозулі вдень і молодесенький, бо вкрай невмілий – усього півтора-два колінця тьохкання! – соловейко надвечір. Правда, вибиратися мені з таким високим тиском на дачу – не лише не бажано, а навіть дуже небезпечно: «швидка» туди або взагалі не приїде, або ж добереться аж через добру годину, а значить, користь з неї буде така ж, як від змазування йодом ранки після укусу змії. Проте якщо не спроможуся вислизнути з міста завтра, наступний тиждень бакалаврських іспитів, уже, правда, на стаціонарі, при всьому бажанні й моєму героїчному стоїцизмі не витримаю, а це означає, що в якийсь момент почну істерично обстоювати право державної комісії на негативну оцінку, а тоді й уся наша вчена рать, і навіть студенти наступного випуску носитимуть мене в зубах щонайменше увесь наступний навчальний рік. А як же по-іншому? – щоліта новоспечених випускників-бакалаврів викладачі мало не уклінно запрошують-агітують у магістратуру, бо дві посади лише на нашій кафедрі вже під величезним знаком запитання,

а я безцеремонно рубаю ту здоровезну гілляку, на якій усі гуртом сидимо, й слухати не бажаю, що викладацькі зарплати – святе діло, зате одне й те ж товчу, як заведена: тупий і ледачий студент – не студент, а поблажки недо-лугим випускникам і атестати про вищу освіту питомим «двійочникам» – якщо й не кримінальний, то таки великий моральний злочин.

Мені активно візьмуться мало не на пальцях пояснювати, що ці муро-сіро-буро-малинові випускники й удень зі свічкою на всій території України жодної роботи за своєю спеціальністю не знайдуть, а якщо десь і влаштуються, усе одно при власних недолугих знаннях і тижня не протримаються; новоспечені випускники-невдахи приводитимуть у коридори університету своїх від самого їхнього народження приручених земних ангелів-охоронців: дядьків-прокурорів, хресних-суддів, тіток і дядьків-депутатів, а ще агресивних, бо обкурених чи й обколотих власних бой-френдів, щоб принаймні «серйозно» порозмовляли зі мною особисто, залякуючи якщо не звільненням з роботи – це в кращому випадку, то темним провулочком і кастетиком новоявленого кілера. Врешті, втрутяться начальство, пригрозить «ворожій навалі» міліцією, «хадокі к Леніну» пощезають, наче ніколи до університету й не навідувалися, випускники-«двійчники» скоропостижно переведуться в інший вищий навчальний заклад і наступного року таки благополучно складуть бакалаврат, а мені у стінах рідної *alma mater* довіку не забудуть, як особисто через мене цілий рік довелося працювати на півставки трьом недавно успішно захищеним молодим кандидатам наук.

Прекрасно усвідомлюю, що коли за двійку ледаря доводиться розплачуватися посадовим окладом – це вже не просто абсурд, а чиясь велика життєва трагедія: проживи без роботи або на якийсь мізер від зарплати з малям, а то й двома дітьми, щонайменше рік! Але не можу випускати

з уваги, що неук із дипломом — це не лише нонсенс, адже здебільшого така всюдисуша істота зі здібностями шура чи таргана рано чи пізно займе не просто рядове місце за здобутим у муках і ганьбі фахом, а нехай невеличку, проте керівну посаду. А це означає одне: колишні відмінники, червонодипломники, розумники, Умки, начувайтесь — жаба на палубу лізе!

І що ж матиму в підсумку власного латентного протистояння? Пересварюся з усією ДЕК, тобто зі членами державної екзаменаційної комісії, повагаюся півдня — і таки вимушено виберу інтереси колег, а не справедливую покару студентів-«дубу-дереву-хвойному». Та, на щастя, цього разу до остаточного вибору ще не дійшло. Гіркий досвід минулого літа, коли екзаменатори таки вліпили три незадовільні оцінки й «малокомплектна група» магістрів, замість лекцій у якій враховувалися нібито консультації, годин яких виявилось втричі менше від норми лекційних і практичних, а всі заняття, звичайно ж, проводилися реально, повноцінно й у повному обсязі, навчив усіх, без винятку, моїх кафедралів таки озиратися й на задні колеса, й задалегідь враховувати невтішні наслідки подібної самоекзикуції.

Уже з перших миттєвостей купання мені стає млосно: щастя, що лише стала під душ, а не лягла у ванну. Стараюсь привести себе до повної тям прохолодним ополіскуванням, сяк-так витираюся й... на автопілоті ледве добираюся до спальні. Найстрашніше місце у кожній квартирі — ліжко: в ньому ж люди вмирають найчастіше! Але й для ванни така моя персональна *finita la comedia* не годиться. Виймаю з тумбочки апарат, міряю тиск. Знаю, що моє дилетантське вимірювання в домашніх умовах насправді нікудишне, але якщо більше ста шістдесяти у верхній межі поки що нема, значить, небесами мені ще нібито дозволено трохи пожити.

Картоприл, картопрез, верошпирон, фуросемід?.. Мій чоловік-лікар запася медичними препаратами так, наче всією родиною вибираємося в експедицію щонайменше в безлюдні джунглі Амазонки або на Північний полюс! Втім, із таки скаженим болем голови мені лише читати інструкції маловідомих препаратів! Краще скористатися чимось давно перевіреним. «Но-шпу» знаходжу швидко і дві жовтенькі таблеточки навіть не запиваю водою. Навздогін ковтаю пілюлю папазолу. Тепер уже приходиться шукати води. Мінералки нема, значить, нап'ююся перекип'яченої води з чайника. Можна ще й ковтнути спазмагол, але від цього препарату мені потім дуже погано. Головне: зараз таки полегшає... Через п'ятнадцять хвилин спазми зменшаться, через двадцять суттєво впаде тиск... Проте навіть через півгодини жодних змін на краще нема, й голова від болю робиться дерев'яною. Заснути, заснути, заснути...

Ключ у замку вхідних дверей озивається різким сльипом: повернувся з роботи чоловік. На віддалі перекидаємося кількома фразами, які насправді нічого не значать. Я дуже втомилася. Хвилин п'ятнадцять полежу. Кави не хочу. Черешні? Ситі, соковиті маріупольські черешні? Ще й сорту «Валерій Чкалов»? О, заради цих унікальних ягід я постараюся навіть сісти в ліжку. Ні, на кухню ані ногою: тиск розбушувався!

— Як там у Пушкіна:

*Когда на то позволит Бог,
Когда не буду я повешен,
То буду я у ваших ног
В тени украинских черешен?*

Гарний вірш?

— Гарний, але не твій.

— Я віршів не пишу!

— Ну, неси вже мені свої мариупольські черешні, тільки обов'язково помий під краном! Друшляк у тумбочці на середній полиці!

— Як свідчить простонародний досвід, із бацилами ягоди набагато смачніші!

Але чорний гумор сьогодні зовсім недоречний. — Що нового на роботі? — Одне й те ж. — А в тебе? — Сіра смуга. Воно, може, й не найстрашніше, бо такі набагато краще, аніж чорна. — Машина справна? Кондиціонер, нарешті, заправив? У спеку без охолодження в нашому чорному легковикі підсмажитися можна! — Їдемо на дачу? — Тільки давай без рук — голова справді сказано болить. Перевтомилася, настроїв препаскудний. — Те, що завжди. — Вечері не буде, марні надії: якщо вмираєш з голоду, зроби собі бутерброд. — Я коли-небудь удома нормально повечеряю, як жонатий чоловік?! — Почувайся холостяком — довше виглядатимеш молодо і свіжо. — Ніби я також не втомився. Мені, мабуть, хочеться відчувати з твого боку хоч мінімальну турботу! — Знайшов час дорікати, коли в мене саме гіпертонічний криз!

— Сьогодні криз, завтра екзамен, післязавтра писатимеш рецензію на кандидатську дисертацію, а там поїдеш на пару зі своїм видавцем на презентацію твоєї нової книжки. Затребувана людина! Постійно зайнята, наче канцлерка Ангела Меркель. Цікаво, ця німецька політична вумен своєму чоловікові хоч раз на тиждень їсти варить? — Ти ж не перший день одружений: навички сякого-такого кухаря маєш. — То що, й сьогодні мені самому смажити котлети? — Воля ваша, містер Твістер, колишній міністр! — Їсти хоч будеш? — У-у-у, як голова болить! Я постараюся задрімати. Всього якусь годину-дві. — Кажуть, циклон наближається, вірніше, вже навіть почався на крайньому сході України. — Якщо вранці плануємо виїзд на дачу, мусимо бути впевнені, що після зливи не застрягнемо на ґрунті. — Тоді, нарешті, прийдеться ночувати

в машині. Пам'ятаєш, як ми спали ще в моїх зелених «Жигулях», коли поїхали за грибами і в лісі прокололи обидва передні колеса? Може, обставини складуться настільки вдало, що подібну ніч завтра повторимо? – Руки! Сказала «Ні!» – значить, ні. Все, чао-какао – я сплю! Сплю! Сплю...

Прокидаюся серед ночі – голова! Якщо висмоктати цитрус, повинно стати легше. Та ні грейпфрута, ні лимона в холодильнику нема. Зате є два напівздохленькі лайми й розкішний гранат. Накидаю на плечі старий шерстяний кардиган, виходжу на балкон, сідаю на холоднющий табурет і починаю виколупувати темно-вишневі зернятка з дірчастої половинки екзотичного фрукта. Скоріше всього, не яблуком, а саме гранатом Єва спокусила Адама, адже яблук, навіть дичок чи малесеньких райських, а не те що сортових, у ту далеку доісторичну добу ще й не було. Чому аж ніяк не до речі мені дурні думки в голову лізуть? Отак завжди. Стурбована одним, а перескакую на інше. Синдром інтелектуалки!

Місто спить. Жодного звуку. Навіть тіні не ворухаються. Темні вікна в будинках по той бік дороги. Сонні автомобілі, припарковані вздовж тротуарів під своєрідну «косу лінійку», як у радянських учнівських прописах. Забутий дитячий самокат під бузковим кущем. Старий знайомий – облізлий дворовий пес – улігся на каналізаційний люк. Літо, навіть уночі п'ятнадцять градусів тепла, а він і не збирається зраджувати старій звичці: спить лише там, де взимку відігрівав запалі боки. А може, на перспективу боїться позбутися тепленького місця, якщо кожної ночі особисто не підтверджуватиме на кришку каналізаційного люка власне виїмкове право.

Тихо як! Але ця тиша якась недобра, гнітюча, наче перед потопом. Мабуть, так, як оце зараз я, почувалися біблійні люди, знехтувані Ноєм, власне, апріорі приречені десятки, сотні, тисячі, а може, й мільйони нещасних.

«Знехтувані Ноем»? Біблія постійно веде мову про як не одні, то інші непомірні цивілізаційні людські втрати. Після великого потопу залишився тільки старий Ной зі своїм сімейством. А потопилося ж стільки, що вистачило б колонізувати ще одну таку планету, як наша. Десять колін Ізраїлевих безвісті пропало після ассірійського полону. Дівчаток представники Богом обраного народу постійно убивали відразу ж після їх народження як зайвий тягар і невинуватий баласт. А інші? Й уже навіть не напівдикі племена, а народності й народи? «Людина воююча» – термін точніший від «людина розумна». Учені підраховували, що за шість тисяч років на нашій планеті виявилось тільки 235 днів без війни. Жах! «*Homo sapiens*» – найкровожерніша тварюка на планеті. 25 січня 2018 року Годинник Судного Дня, який науковці світу ввели в умовну дію від часу перших атомних випробувань на людях у Хіросімі й Нагасакі, показував 23.58 – тобто за дві хвилини північ, власне, Кінець Світу. Правда, цей умовний годинник то поспішає, то відстає, бо з його стрілками тільки те й роблять, що переводять то уперед, то назад, і в 1953 році після випробування водневої бомби він також показував 23.58, зате в 1963 після підписання Конвенції про заборону ядерної зброї на його циферблаті вже засвітилося 23.48, а 1997 року після скорочення США і СРСР своїх ядерних арсеналів – навіть 23.43.

Чи розпочнеться Третя світова? Й сам геніальний Ейнштейн не зміг відповісти, якою зброєю користуватиметься людство у цій всесвітній бойні, проте однозначно був переконаний, що в такому разі Четверта світова війна відбуватиметься з допомогою каменюк і палиць, тобто після Третньої світової людська цивілізація скотиться до рівня канібалів із печер. Обнадійлива перспективочка! Для такого потужного ривка варто було тисячоліттями будувати міста, зводити піраміди, навчитися читати й писати, винаходити радіо й телебачення, сяк-так, але

ж таки приручати атом, вибиратися у відкритий космос, злітати на Місяць, почати користуватися мобільним зв'язком, навіть відкрити еру Інтернету. Людська цивілізація завжди гранично парадоксальна у власній суті. Від високих духовних поривів і нікчемних устремлінь із низькими інстинктами її завжди відділяє якийсь мізерний мікрон випадковості, майже неіснуюче нано-диявольське втручання.

А що в цей час робить Господь Бог? Байдуже спостерегає, як саме людство справляється із черговим випробуванням? Як ми гуртом і поодиноці гинемо, страждаємо, грішимо, проклинаємо самих себе, цей світ і Його... Творця? Диявол у такому випадку гомерично регоче – це безсумнівно, але водночас ще й цілком логічно. Диявол – Зло, Порок, Всесвітній Морок, Безодня, Чорна Діра. Бог у жодному разі й на мить не може приміряти зловісної іпостасі Диявола, бо ж не повинен виявлятися катастрофічно байдужим до власного найкращого творіння за своєю ж таки подобою. Ця наголошена Біблією спорідненість людини з Господом, очевидно, не стільки зовнішня, фізична, тілесна, скільки духовна, отже, набагато важливіша, ніж наші руці-нозі й голівонька, поквапом напхана добряче зім'ятою сірою речовиною. Але що саме все-таки чинить Бог, коли людство на планеті уподібнюється до приречених на загибель в'язнів-смертників у юдолі плачу? Нічогосінько не робить??! Більше того, навіть карає смертю найнахабніших у випадку обґрунтування свого власного права, крім обов'язку, як, наприклад, Мойсея, за спробу відстояти бодай якусь власну правоту, людську точку зору?..

Щось тут не те! Якась системна помилка, фатальний збій у програмі забезпечення. Або людям зміст унікальної космічної задачі відомий лише частково. Тобто у нашому розпорядженні лише запитання, але відсутні найважливіші вихідні дані. Як узагалі можна розв'язувати таку за-

дачу? Але парадокс: реальне життя до цього невідступно спонукає людину! Підганяє, змушує, заставляє силою. Як ледачого учня, іноді навіть залишає після уроків на додаткові заняття. Карає фізично. Повертає на повторне студіювання погано засвоєного курсу в одному й тому ж таки класі. Століття занепаду, регресу, переслідування всіх інакомислячих. Криваві й дикі звичаї Середньовіччя. Фашизм у ХХ столітті. Путінське розмахування сокирою війни на початку третього тисячоліття. Це що? — ідіотська спроба повернути історію з точністю до навпаки і — щодуху назад до критичної точки Великого Вибуху! Кара за досі не розв'язану людством запропоновану Богом надважливу задачу з кількома невідомими? Та ж, чесне слово, ми щосили старалися... Ми навіть запустили адронний колайдер!

Ага, жалісно поскигли, поскигли! Абсолют не сприймає жодних пояснень. Він холодний, безжальний, індіферентний. Подумаєш, якась цивілізація на грані самознищення! Малесенька, одна з квадриліаду існуючих у Всесвіті нібито розумних цивілізацій! Одна з безмежної кількості існуючих!

А може, це кара за наше невміння визначитися в системі координат безмежного Всесвіту? А якщо Космос — лише голограма, і насправді ми єдині нібито розумні істоти? Раптом Біблія місткіша за увесь людський цивілізаційний досвід, і людству годилося б студіювати цю книгу книг сумлінніше, ніж студентам фізмату квантову фізику? А раптом усі ми всього лише фігурки в комп'ютерній грі? Може, тільки думаємо, що думаємо, уявляємо, що уявляємо? А раптом нас узагалі нема й навіть не було ніколи? Може, ми — лише галюцинації темної матерії? Страшний сон звихненого розуму?

Навіщо нашій земній цивілізації мистецтво? Технічний прогрес здатний цілком забезпечити висхідний рух навіть без літератури, музики, малярства, театру, хорео-

графії, співу. Навіщо людству генії? Чому ці унікальні особистості достеменно втаємничені в те, що ані жодним боком, ані жодним чином не доступне їхнім сучасникам? З якої радості генії завжди готові пожертвувати навіть власним життям за торжество наче імплантованої в їхні голови феноменальної ідеї? Чому навіть нещасливі в середовищі найрідніших, грубо витіснені з соціуму, негативно оцінені надто притомними сучасниками, як божевільні, парії, вульгарні арлекіни, генії служать *власному талантові* до останньої миті життя, почуваються, немов укушені упирем і вже апріорі позбавлені елементарних інстинктів самозбереження? А самовільно чи з незалежних від них причин втративши свій божественний дар, й у царських палатах не почуваються комфортно, скніють і гинуть у найкращих, ідеально-тепличних, здавалось би, власне, й найоптимальніших умовах для життя? Божевільні! Нормальна людина подібного вибору не зробить! Невже генії лише існують у реаліях, а насправді живуть у власній уяві? Парадокс парадоксів.

І взагалі, звідки митці беруть сюжети для поем, романів, малярських шедеврів, скульптур? Чому не існує літературних персонажів із ідеальними характерами? Тому що люди – не ангели? Чому абсолютно вигадані герої перед читачами постають цілком реальними людьми зі своїми настільки правдоподібними життєвими долями, а в цих життєвих парадигмах – неприємностями, проблемами, злочинами, фатальними вчинками, помилками, довічним каяттям і воанням до Бога, що здається, ніби саме ці персонажі від усіх живих людей живіші й справжніші? Власне, хто ці літературні персонажі насправді? Може, вони таки ймовірні людські душі з тих втрачених для цивілізації, умовно кажучи, «колін Ізраїлевих», і не тільки Ізраїлевих? А раптом ними у якусь фатальну мить знехтував хтось верховно властимущий на землі, у кон-

кретний історичний момент часу вирішивши, що навіть без цих яскравих індивідів планета гранично перенаселена? І, як з причини такого явища надалі несподівано виявилось, що знехтував не тільки ними, а й їхніми потенційними дітьми, внуками, правнуками... Тільки від цього чийогось категоричного рішення ймовірні непересічні особистості все-таки не зникли безповоротно, не взагалі знігелювалися, а просто перейшли з контексту в підтекст, і нестримна жага повернення в людську цивілізацію, власне, кров і плоть, прослідковується навіть у їхніх далеких нащадків. Парадокс: повернути їх у повноцінне людське самовираження здатний хіба що талановитий письменник. Ба, навіть іноді й повертає! Правда, лише у надзвичайно подібний до реального, але від «А до Я» таки видуманий світ власного художнього тексту. Частково на подібне здатний і талановитий скульптор, і геніальний художник, тільки в цьому випадку будуть «оживлені» лише окремі миттєвості, епізоди, фрагменти, а не майже повноцінне і навіть достатньо тривале в часі людське життя. Безтілесні, заангажовані потребою заявити про себе істоти, безтямно жадаючі власного втілення бодай у літературних фантомах, наполегливо шукають медіума. Рано чи пізно таки знаходять, і... Що — і..? Я особисто не відаю, що́. Знаю тільки, що відчепитися від цих ефемерних створінь митцеві рідко коли вдається.

Письменник — колекціонер усього почутого й побаченого. Якийсь звихнутий колекціонер, бо нічого не здатний зі своєї пам'яті викинути. Нічогісінько! У нього не пам'ять, а безрозмірна скринька Пандори, велетенський смітник! О, чого тут тільки нема!

* * *

Тук-тук-тук — двигтить вагон, переповнений, старезний, бруднезний плацкарний вагон 90-х років. Слава

Богу, що хоч у такий знайшлися квитки, бо ночувати на вокзалі — це взагалі Армагеддон.

У одному відділенні зі мною, на сидінні навпроти — два молоді хлоп'яки з Львівщини. П'ють горілку прямо з горлечка, хоч пляшку постійно ховають, то один, то інший ставлячи попри власні ноги на підлогу — у вагоні розпивати спиртне заборонено (міліція церемонитися з порушниками не буде, досить, щоб лиш провідниця поскаржилася), закушують самограйку-шмагулю заздалегідь купленими привокзальними чебуреками, смаженими в олії, через яку вже пройшла добра сотня таких же «делікатесів», тому від їхнього їдла олійна гіркота відчувається навіть на запах, не говорячи про смак. Поряд зі мною біля вікна сидить дядько з претензією на інтелігентність: капелюх, краватка, білі шкарпетки під брунатними босоніжками, але нігті на руках у нього з чорними траурними смужками й поголений дядько абияк: по всьому обличчю то тут, то там смішно стирчать жмутки щетини. Біля протилежного вікна два чоловіки солідного віку й, очевидно, солідного соціального становища, попивають мінералку й мирно торочать про одне й те ж: слава Богу, дочки вступили на престижні факультети, університет гуртожиток дав — оце відвозили в Київ «придане»: постільну білизну, посуд, одяг, взуття, мікрохвильовки, праски — скільки змогли доперти в обох руках, скільки з дому в Київ і притягли. Зараз вертаються впорожні, хіба що з возиками-«кравчучками» та прив'язаними до них вужівками скрученими абияк великими шкіряними чи й дермантиновими дорожніми торбами. Ці пасажирки навіть один перед одним грають великих цабе, хоч насправді, напевно, всього лише начальнички середньої руки майже передпенсійного віку.

Кожна з найближчих до мого місця у вагоні компанія автономна: занедбані без жіночої опіки й аж почорнілі

від надривної кількамісячної праці без вихідних хлоп'яки тихо перемовляються про своє, батьки новоспечених столичних студенточок – про власне, дядько в капелюсі (чому він його не знімає – прибив до голови цвяшками?) постійними демонстративно невдоволеними зітханнями й кректанням відверто проявляє власне індивідуально-зверхнє ставлення до випадкових супутників і мене самої, напевно, також.

– *А десь везуть нашого Ромка старою труповозкою, переобладнаною з машини «швидкої допомоги», везуть на повній швидкості. Набагато швидше від нас у селі опиниться! Але шофер упертий – не хотів нас у машину взяти – фертик: міліція зупинить, штраф великий! Хто би труповозку зупиняв?! Треба зовсім без пульсу бути, щоб із шофера труповозки штраф дерти!*

– *Умгу, ти лиш уяви, як бідна жінка зрадіє, діти побігають з хати зустрічати тата! Плачів буде, нехай Господь боронить! Дай мені пляшку! За Ромкову душечку!*

– *Дурна смерть. Хто б такого міг сподіватися? Ну, на пилорамі ще можна позбутися пальців, а щоб дошка з розмаху влупила чоловіка в правий бік – і розірвала на шматки печінку, я такого ніколи й припустити не міг!*

– *Тепер уже можеш! Троє дітей без батька. І ще двоє в животі вдовиці. Хто їх тепер годуватиме?*

– *Держава якісь гроші на дітей дасть! А Ромко так мрів, коли почув, що близнята будуть, про синів, хоч жінка сказала, що стать на УЗІ лікарка розгледіти не змогла.*

– *Значить, добре побачила, що знову дівоньки. Просто злякалася сказати, адже троє таких же мають. Як тепер п'ятьох дівчат одній вдовиці на ноги покласти! А він, бідака, увесь час турбувався дружиною. Навіть останніми словами, сказаними Ромком по телефону, були, щоб жінка, не дай, Боже, на аборт не зважилась!*

– *Тепер на Ромків похорон усе село зійдеться! Тільки*

його дружина з дітьми, напевно, на свою рідну Вінниччину помандрує.

– Будуватися ж розпочали! І фундамент, і цоколь вивели. Гарна була би хата!

– Ото ж то, що була би! Ще два поверхи згідно плану на цоколі хто побудує? Вдовиця з н'ятьма малятами?

– Чого їй повертатись кудись там! Та й обжилася молодиця, привикла: й діти, і сама вже по-нашому розмовляють – навіть не відрізниш!

– Ось згадаєш мене: поїде вона з дітьми на свою батьківщину, на Вінниччину – сам побачиш! Нема Ромка – нема чого й за що їй з дітьми триматися. Недобудову продасть – і поїдуть.

– Не поїдуть. Я б на їхньому місці нікуди з нашого села не рухався. На яку зламану голову їхати в безвість?

– Ніби хтось її тут з н'ятьма дітьми візьме!

– А на Вінниччині хтось із таким виводком її чекає? То вже все, довіку буде самотньою. Але наше село вдовиці допомогло б. Та й голова сільради несогірший, узяв би сиротят на облік.

– Допивай уже за упокій Ромкової душеньки решту або давай, доп'ю сам, та й лягаймо! Ти наверх лізеш чи мені забиратися на другий пльонтер?

Я також стелю діряве й вогке, але щастя, що бодай без огидних плям, простирадло, одягаю збиту в клубок подушку в наволочку, у брудному до непристойності санвузлі сяк-так мию руки (обличчя не наважуюсь), а тоді вже у вагоні вибираюсь на свою верхню полицю. Той, що в капелюсі, постійно лише невдоволено зітхає і позіхає на весь рот, але чомусь не лягає спати: напевно, скупендра ще ота – грошей навіть на постільну білизну шкодує. Від вікна тягне холодом. О, та в подвійному склі добряча тріщина! Перебираюся головою до коридору: бодай вуха не простуджу. Треба постаратися хоч подрімати,

якщо не вдасться заснути по-справжньому, бо завтра маю три лекційні, а це ж горлові, пари. Не передрімая вночі – звалюся з ніг удень. Прокидаюсь, коли світло у вагоні вже вимкнено. Батьки студенток продовжують вечеряти за спільним столиком. Уже помітно повеселіли, тому зробилися набагато балакучішими. Мабуть, також причастилися тим, що з ніг збиває, як і молоді роботяги, які передчасно повертаються додому на похорон третього, але тепер уже похрюпують на голих полицях – білизну також не взяли.

– *Гуявляєш, яка гадюка наш декан був: на оцінку «добре» в нього могли розраховувати лише «сексоти», власне, ті, що, як і він, доносили про все, що лиш вдавалося винюшкати в університеті, в один кабінетик у КДБ. А наша академгрупа – суцільні розумники-інтелектуали, бо це ж фізмат, предмети складні, тяжкі. Тут найзапекліше зубріння не допомагає. Ну, й на зимовій сесії завалив декан усю нашу групу. Під час другої перездачі подарував «задовільно» лиш сексотам, а іншим – знову двійки. Останню, третю, перездачу приймала ціла комісія – н'ять душ, але ж вона боялася нашого декана, як люципера з пекла! Ну, й втретє – всім нам, невдахам, «двійки». Значить, відчислять, а навесні – забриють у армію, бо ж академгрупа майже поголовно чоловіча. Зібралися хлопці в гуртожитку радитись, як віді-мстити паскуді, а тут мені до повноти щастя ще й телеграму з дому принесли: тата прооперували. У баті давня виразка була, роками мучився, ну, й продірявила йому шлунок чи дванадцятипалу кишку, вже й не пам'ятаю. Після дуже тяжкої операції лікарі нічого доброго не обіцяли. Мама телеграмою благала мене їхати негайно додому. Тож я вже мав більші клопоти від помсти викладачеві: стрімголов зібрався – і на вокзал. А однокурсники думали-думали й таки придумали хохму: склалися грішми, замовили труну й вінки з написами, на яких прізвище, ім'я та по батькові нашого декана – й оплатили доставку домовини й усього траурного*

причандалля за його домашньою адресою! Інша річ, що слідча група без особливих зусиль на другий день розкрила, хто це зробив. Повиключали всіх. Залишилися дві дівчини-однокурсниці, кілька сексотів і — цілком випадково віцілий, бо до змови не причетний, я. В отакому мізерному складі й закінчувала наша група інститут.

Знову засинаю. Прокидаюся від криків унизу. Пасажир у капелюсі репетує на все горло:

— Сталіна вам треба! Сталіна! Він дуже швидко навів би порядок. Половина країни сиділа б у тюрмах, а друга — ув'язнених охороняла. Й через п'ять років мінялися б місцями! Ідеальний порядок був би в державі! І їсти було би що! Нажиралися б ат пуза! Й у магазинах на прилавках був би рай! Зарплату платили б тютілька-в-тютільку — й ні на день пізніше! І всі пам'ятали б, що жити стало краще, жити стало веселіше! Жоден ідіот не смів би розстулювати пащу й про владу верзти дурниці! Сталіна треба!

З сусіднього відсіку вагона сходяться зворухоблені скандалом пасажирки. Того, що в капелюсі, вже утихомирюють і словами, й руками, й навіть копняками. Явно пахне великою бійкою. Проте дурило не здається. Агітує за Сталіна так, наче від його опівнічної тиради вирішується доля світу.

Наперед протискається маленький худий чоловічок:

— Сталіна хочеш? Жукова, може, також тобі повернути? Доручити йому армією командувати? А я від мертвої жінки народився перед укріпленнями німецького «Вовчого лігва» під Вінницею! Чуєш? А чому? — спитай! Бо твої Сталін і твій Жуков кидали під кулі вагітних жінок, яких заставили підняти спідниці, щоб німці бачили, в кого їм насамперед прийдеться стріляти. А за вагітними жінками йшли озброєні червоноармійці, а за червоноармійцями — заградотряди. Постріляні в груди, в голову мертві жінки народжували на березневному снігу перед вже взятою радянськими військами ставкою Гітлера живих діток. Семимісячних, шестимісяч-

них, тримісячних живих недоношених малят уже мертві матері народжували! Я саме у тій веремії прийшов на світ і не мав жодного шансу вижити. Мене бабуся в пазусі принесла холодного, як льодинку, маленького, як новонароджене голеньке щенятко. Я навіть не пісяв і не какав ще цілий тиждень. Мені з пшона на печі зробили інкубатор, а в ротик по дві краплі козячого молока піпеткою капали. Ти Сталіна хочеш? Жукова хочеш? Паскуда!

Поїзд зупиняється. За вікнами вагону — вокзал. Великий перон. Чимало пасажирів чекають своїх поїздів навіть уночі. Отже, наш поїзд тут стоятиме щонайменше кілька хвилин. Маленький чоловічок пробирається до виходу. Я наспіх через голову натягаю светр і вибігаю за ним на перон:

— Де було те, про що ви розповідали? Де саме в бій кинули вагітних? Про яку настільки жахливу подію ви згадували?

— Це сталося під Вінницею, коли Жуков утретє брав ставку Гітлера.

— З якого ви села? Як ваше прізвище?

— Ти з КДБ? З КДБ, хвойдо? Я тобі нічого розповідати не буду!

Чоловік боїться зі мною говорити. Тим часом машиніст подає сигнал: поїзд відправляється. Вискакую у вагон в останню мить, а провідниця вичитує мені довгу мораль, акцентуючи, що нинішній рейс жахливий: якогось пасажира до крові побили: нещасний в її купе переховується. Відчиняю купе провідників: на підлозі сидить той, що в капелюсі:

— Я виходжу. Виходжу! На наступній станції виходжу — нікому не кажіть, де я заховався. Благаю вас: нікому! Уб'ють мене ці осканженілі націоналісти, — уже чистою українською мовою лепече сталініст.

— Рот закрийте — протяг на весь вагон! — зневажливо кривлю губи.

– Я – нічого, я більше нічого, ані слова! Я зараз ви-
йду! Аби тільки від гріха подалі! Пересиджу тут до най-
ближчої станції – і хоч до чорта в зуби!

– Ось-ось: правильнай дарогай ідьоте, таваріці! Опти-
мальний напрямок вама обрано! Щасливої спотикачки!

До чого б це згадалося так виразно, немов примари-
лося? Давня дорожня пригода. Відтоді вже минуло років
десять щонайменше. А моя пам'ять зберігає цю інформа-
цію наче під радянським грифом «Храніть вечно!»

Ліричні герої віршів, образи-характери, образи-типи
в прозі й драматургії – це що таке насправді? Прототипні
зліпки реальних людей? Якби ж то! Насправді це суттєво
відмінні, різуче інші персоналії! Жоден історичний ге-
рой минулого не міг би навіть розмовляти такою мовою,
якою він спілкується зі своїм оточенням у історичних
творах Куліша, Нечуя-Левицького, Скляренка, Лепко-
го, Хоткевича, Малика, Загребельного, Федоріва, Іва-
ничука. Не зумів би так мислити, отак чинити, любити,
ненавидіти. З абсолютною точністю й відповідальністю
стверджую – у жодному разі не зміг би при всьому бажан-
ні й навіть титанічному докладанні зусиль! Щоб бути не
такими, а всього лише наближено подібними, князю Іго-
рю, Данилу Галицькому, Богдану Хмельницькому, Яки-
мові Сомкові, Іванові Брюховецькому, Іванові Сіркові,
Севериніві Наливайку, Іванові Виговському, Іванові Ма-
зепі, Олексі Довбушу, Устиму Кармелюку, власне, літера-
турним особистостям, треба щонайменше жити у ХІХ
чи й ХХ столітті, мати світогляд того письменника, який
і сотворив художньо-історичного героя, сповідувати кон-
цепцію художнього твору, а не імператив давно минулої,
тієї, що навіки канула в Лету, в бездонну часову безвість,
епохи, в якій історичним героям довелося правити дер-
жавою чи розбійницькими методами обстоювати народ-
ні права. Літературні психотипи завжди не тільки на ці-
лі століття молодші від своїх історичних прототипів, а й

разюче інші. Чому й навіщо? Тому, що не лише відповідають запитам історії, а мусять брати до уваги насущні проблеми часу, в якому живуть читачі твору, й ті проблеми, які не тільки не вичахнуть у своєму зародку в історичний момент, а стануть ще гострішими через десятиліття й навіть століття опісля, іноді навіть вже набагато пізніше й від написання художнього твору.

Але ж митець – не Кассандра, не Нострадамус і не Ванга. Проглядання в майбутнє для нього заховане за такою ж непроглядною пеленою, як і для всіх інших людей. Тоді як же з таким квазі-непосильним завданням справляється письменник? Очевидно неймовірно: майже завжди таки дає ради цій проблемі, ще й дуже й дуже успішно її вирішує! Але не шляхом поетапної постановки логічних завдань, не методом вичислень за ейштєнівськими формулами теорії ймовірності. *Сюжети* і *герої* до талановитого митця просто *приходять*, і спочатку в його підсвідомості виринають як дифузні інформаційні згустки. Їх потрібно всього лише вміло розкодувати й у доступно-сучасникам розумінні зафіксувати на папері чи й на екрані дисплею. Вчасно зафіксувати, голограмно відтворити, оживити. Упустиш такий момент – усе пропало! Назавжди. Безповоротно.

Тільки звідки береться оте найголовніше – художня кров і плоть? Хіба що з власної пам'яті. Письменник – Медуза-Горгона, володар феноменальних здібностей. Щось побачивши мимохідь чи мимохіть, почувши випадково, прочитавши один-єдиний раз навіть фрагментарно, без найменшого бажання запам'ятати, здатний міцно-преміцно тримати цю інформацію в своїх мізках назавжди, бо вона в такої людини ніби перетворена в камінні скульптури, вічні слайди, яких нібито й нема, коли не приходить натхнення, і які оживають за першої необхідності настільки виразно й зримо, що навіть не треба натужно пригадувати, напружувати звивини, вмикати

асоціативні ланцюжки. Це як давні файли, якими довго не користуєшся, а тим часом премудрий комп'ютер закидає їх на периферію. Та ось пошукова система отримала слово, фразу, ключ — і забутий файл з периферії опинився на передньому плані — користуйся благами прогресу! Це як квіти чи гриби напровесні в лісі, коли під голими кущами білими латками лежить сніг і навіть натяку нема, що саме тут невдовзі буде пролісковий рай, а кількома місяцями пізніше — розкішна сунична або грибна поляна.

Інша річ, коли саме вони *прийдуть*, дифузні зблиски-мислеформи, спочатку дуже нечіткі й невиразні контури твоїх літературних персонажів, алюзійна багатозначна й амбівалентно чудова назва, голий кістяк сюжету, який потенційно все-таки живий, а тому здатний рости й розвиватися, зародок великого прозового твору, а якщо це вірш, — один-єдиний або два-три вражаючі своєю силою художні засоби? Такі «запчастини» найчастіше виявляються мацюпісіньким кінчиком тієї ниточки, вхопившись за яку, вдається витягти з небуття увесь майбутній художній твір! Якщо вдається, ясна річ. Але ж чи вони *прийдуть* узагалі? Й чи вистачить у тебе вже власного будівельного матеріалу, щоб відповідний скелет «одягнути у м'язи, сухожилля, вени й артерії», вдихнути в нього, наче Бог у Адама, життя, а ще — обов'язково спровокувати своєрідний Великий Вибух, внаслідок якого почне безперервно й динамічно творитися художній світ, заповнюючи собою по вінця некротично-білі, ще абсолютно чисті й порожні сторінки майбутнього рукопису. Ти ніколи достеменно не знатимеш, про що саме будеш писати не те що завтра, а навіть через п'ять, двадцять хвилин, власне, через якусь мить після того, як несподівано до тебе приїде натхнення.

А далі? Персонажі твого ж власного твору відчайдушно боротимуться з тобою, як у скульптурі «Лаокоон» сімейство жерця зі зміями, і далеко не кожного разу

ти заставиш видуманих героїв чинити, як тобі особисто хочеться, як апріорі ти спланував/спланувала, як хотів би/хотіла б розгорнути події. Вірніше, ніколи нікого з цих неіснуючих насправді психотипів до нічого іншого, ніж вони самі того хочуть, і не заставиш, якщо ти вроджений письменник, а не писака з набутими навичками, який безцеремонно диктує своєму іграшковому війську результати бутафорних битв, якщо тільки ти справді наділений талантом, то автоматично вже й всеможним гравцем у солдатики тобі ніколи не стати. Граєш не ти – грають тобою. Хто грає? Вони, вони ж такі, голубчики, твої літературні дійові особи, які безцеремонно диктують всі несподівані вектори сюжету, вибудовують найкарколомніші колізії і конфлікти! Перевтомлений, виснажений, озлоблений, звідчаєний, власне, через місяць-півтора каторжної роботи уяви й думки, майже доведений/доведена до нервового зриву затяжним протистоянням своїм персонажам, ти, нарешті, махнеш рукою: робіть, що знаєте, хоч голови одному поскручайте, я – ні при чому! І, що найдивніше, вони, оскаженілі від досі тобою запровадженого рабства, вірніше, від твого деспотичного втручання в їхні власні долі, нахабні у відношенні до тебе, їхнього ж деміурга й автора, вони – майбутні літературні персонажі твого ж таки художнього тексту, візьмуться завзято й сумлінно працювати на художній результат! Ненав'язливо розгорнуть такі панорами, затіють такі драматичні суперечки, настільки виразно й всебічно розкриють себе у власних вчинках, роздумах і ваганнях, так глибоко проявлять власне паскудне нутро чи високий дух, що не раз і не два тобі холодні мурахи повзатимуть поміж лопаток: звідки це береться в моїй голові, що за чортівщина?! Тільки така феєрія – ще далеко не все.

Твої літературні персонажі не даватимуть тобі ж нормально жити, спати, займатися нагальними справами,

відпочивати, кохатися. Вони будуть невідлучно з тобою завжди, але водночас ніби у якійсь невидимій паралельній площині. Зате рідних і близьких не на жарт лякати-ме твій раптом застиглий погляд, нічне бурмотіння крізь сон, автоматичне нічне ходіння вітальною чи кабінетом із кутка в кутку, твої нестримні перепади настрою і навіть напади просто реактивного трудового лізму. Ти, починаючи з якогось критичного моменту, цілими днями й ночами не вставатимеш з-за комп'ютера, а коли твою роботу з найкращих міркувань твої ж добродійники перебувають вимогами, та що там – навіть лагідними проханнями, наприклад, хоч раз на три доби пообідати, ти не тільки не зажадаєш узагалі сідати за вже накритий паруючий ароматними стравами стіл, а впадеш на ліжко обличчям у подушку й ревітимеш, як поранений звір, адже що́ таке найсмачніші кулінарні делікатеси, коли тебе раптом настільки грубо й необачно позбавили харчу духовного?!

Або ж спонтанно появиться настільки жагуче бажання писати, аж руки затремтять, а тобі саме в цю мить зателефонують, що треба негайно їхати на роботу, бо в розкладі твої пари перекладено місцями, бо.., бо.., бо... Та не має значення жодна причина! Має значення тільки те, що тебе відірвали від насолоди, яку пояснити неможливо, повторити неможливо, описати не вдається. Ну, добре, добре, приблизно окреслити можна. Це майже так, якби в момент наближення оргазму, коли ще ось-ось, хвилечку, півхвилечки – і... хтось голосно задзвонив у двері твоєї квартири, ще й дзвонив довго й наполегливо, як на пожежу. Все – ніякого задоволення. Все – лише гірке розчарування, повна втрата настрою, апатія, моральне спустошення.

Пам'ятаю, чоловік із неабиякими труднощами діставав квитки на гастрольну прем'єру київського театру. Я навіть терміново пошила для цієї okazji шикарне вечірнє плаття. Мої сини й благовірний теж одяглися у все

з голочки. Хлопцям нами було придбано навіть сорочки зі срібними запонками, пов'язано шикарні краватки, вкладено в нагрудні кишеньки випрасувані на кант хустинки. Зі схованки я вийняла дорогушу чоловічу туалетну воду Крістіан Діор і свої справжні французькі духи «Екстрім». Свято заповідалося незабутнім. Але, коли з мене вже в платті і з шикарним макіяжем, який мені зробила візажистка, для цього викликана додому, майстер укладок знімала бігуді, раптом... прийшло натхнення. Мені коштувало немало зусиль, щоб дочекатися, коли мене причешуть, врешті, коли перукарка, отримавши свій гонорар і схвалення її роботи моїм чоловіком, зачинить за собою вхідні двері.

– Я нікуди не піду: буду писати, – відповіла чоловікові на його стривожено-розпачливий погляд.

Гріг мудро промовчав і почав шукати свою барсетку з квитками й грішми на таксі, але сини-близнюки обурились:

– Отак завжди! Припливли? Приїхали? Ма, ти що – знову передумала?

– Ти ж така гарна! У тебе таке чудове плаття! Така зачіска! – о, це вже в дію пішли навіть компліменти!

– Марно, хлопці. Підлабузництво безрезультатне. При всьому бажанні я не можу піти з вами!

– Так не чесно, мамо! Глянь на нас! Ми, наче французькі денді.

– Постриглись, як ти вимагала! Ти ж сама з нами два тижні мріяла піти в театр разом!

– Хлопці, склалися непереможні обставини! Форсмажор!

– Все ясно: прискакав Пегас!

Чоловікові с'як-так вдалося погасити невдоволення синів, але коли вже вони після короткої суперечки таки викликали таксі й поїхали без мене, натхнення раптом також кудись повіялося. Вхопила мобільний телефон:

до початку вистави залишалося кільканадцять хвилин, я ще могла встигнути якщо не на першу, то гарантовано на другу дію, якщо тільки зайвий квиток мої хлопці не продали. Проте чоловіків телефон тупо сповіщав: абонент знаходиться поза зоною досягання або вимкнений. Отже, мої гуртом уже сидять у партері. П'ятий ряд, місця в центрі. Найліпше видно, найкраще чути, бо ж з першого-другого рядів можна розгледіти й карикатурний зблизка грим на обличчях акторів, і награність жестів, і аж штучний шепіт, який глядачі повинні почути аж на балконі, а задні ряди в театрі й гальорка чи балкони – це вже другосортні місця, з яких без театрального бінокля акторську гру належно й не розгледити...

Ту злошасну виставу мої рідні довго не забували. Ще й прізвисько вліпили – Форс-Мажорна! Й не тільки тому, що театральною виставою виявилася дійсно показова високохудожня річ, а насамперед через те, що я особисто в їхніх очах надовго розцінювалась, як *справжня засранка*, якій, окрім свого таланту, нема ні до чого на світі діла.

А може, це й справді так? Може, мій талант мені дорожчий від... мене самої. Ага, боюся, боюся перелічити, від чого саме дорожчий, боюся спровокувати долю. Тільки щó ж я варта без уміння творити, без того, що в мене саму підселено чи, як сурогатній матері, привнесено-вживлено ззовні, без ембріону майбутнього художнього тексту, який надалі безсоромно й егоїстично починає житися моєю кров'ю, здоров'ям, енергією, мене саму всеціло підпорядковувати собі, заставляти нехтувати найважливішим і навіть святим. Словами норвезького керівника експедицією на Північний полюс Третьофа Нансена Ліна Костенко дуже точно висловила суть отакого призначення талановитої людини, яка просто невільна, точніше – безвольна щось змінити, коли в її життя безцеремонно втручається *воно*:

Будем дуже щасливі... Але потім *воно* покличе.
Ви зумієте, Єво, простити це і збагнуть?
Ви не будете плакати? Не поставите душу на якір?
Не зіткнуться в мені два начала – Ви і *воно*?
Я без вас нещасливий. А без *нього* буду ніякий.
Я без Вас збожеволію. А без *нього* піду на дно.

А ще іноді несподівано ні з того ні з сього настає гнітюча пауза в натхненні. Тоді ти проклинаєш свій талант і вже навіть маєш бажання повністю закинути майже ненависну власну творчу працю назавжди. Тільки легше від такого рішення нікому не стає: ні тобі, ні твоєму найближчому оточенню. Чому? Тому що подібно до тебе в такі моменти почуваються хіба що алкоголіки в періоди абстиненції чи наркомани в час «ломки», коли їм не дувається ні про що, крім того, де знайти бодай п'ятдесят грамів навіть «пальної водяри», щоб зняти нестерпний похмільний синдром чи одну таблеточку наркотичної отрути-дурману.

Позбавлений радощів натхнення, ти, нещасний бранцю чи бранко (а може, обранцю чи обранко?) таланту, робишся майже психом, садистом у відношенні до себе самого, некерованим самодуром в очах рідних та близьких. Кажуть, у такі моменти відомі світові митці лізли в зашморг, вискакували через вікно з енного поверху, приклали дуло зарядженого пістолета до власної скроні, ковтали заспокійливе смертельними дозами, калічили себе, як художник Ван Гог, який відрізав власне вухо, напивалися до безпам'ятства. На щастя, в мене особисто навіть приблизно таких бажань щось із собою скоїти ніколи не виникало. Отже, я не геній, слава Богу. Зате появлялася спонтанна жовчна злість, безпричинна ненависть, було багатоденне самопожирання, безсоння і глибока апатія до життя. Виникала нав'язлива думка: все, я так більше не можу!!! Не хочу. Не буду! «Краще смерть, ніж така

потеря!», як казав одіозний персонаж Івана Карпенка-Карого Герасим Калитка, правда, із зовсім іншої причини.

Талант. Слепе, жалюгідне кошеня. Талант. М'якенька чепурна кішечка-душка. Талант. Злющий триметровий тигрище-людодід, готовий зжертви тебе самого і разом із тобою й себе самого, а також ні з того ні з цього розшмагувати всіх твоїх ближніх і друзів тільки тому, що з доброго дива застрайкувало примхливе натхнення – навідріз відмовилося йому служити, а до тебе завітати.

Чи постає питання: талант або життя найдорожчої людини? «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» Володимира Винниченка у вирішенні такої проблеми – чистої води письменницький обман читачів. А ось те, що письменник таки здатний відсторонено спостерігати навіть за «рисочками» смерті на обличчі, наприклад, маленького Лесика, як у драмі Винниченка чи взагалі за всім навіть для людини з найнижчим больовим порогом доволі страшним для байдужого споглядання, як у новелі «Цвіт яблуні» Михайла Коцюбинського, – таки правда. Митець – Сфінкс, Медуза-Горгона, гарпія, василиск, тобто як не крути – все одно виходить, що нечиста сила. Але хіба я почуваю себе Медузою-Горгоною? Ні, бо ця тварюка, скоріше всього, насправді була навіть не істотою, а якимсь роботом на службі у космічних пришельців: золоті крила, залізні пазурі, в паші – ікла, замість шкіри – луска, власне, залізний панцир, на голові – кубло гадюк чи проводів, антен, датчиків, у очах – пристрій-автомат, щоб фотографувати чи умертвляти все живе. А якщо йдеться про променеву, точніше – лазерну зброю, адже Медузу-Горгону Персеєві вдалося обезголовити, лише розглядаючи це спляче – вимкнуте? – страшилище на дзеркальній поверхні власного мідного щита? А якщо все відбувалося зовсім не так, як розповідає міф? Наприклад, промінь зброї Медузи-Горгони переломився в дзеркалі щита Персея і вже відбитим лазером їй відрізало голову?

Але ж навіть із мертвої Медузи-Горгони, власне з її крові, заплідненої Посейдоном, як розповідає міф, народився Пегас – крилатий кінь мистецтва. Ну й метаморфози! Переросло зло в добро? Якби ж то! У грецьких міфах Пегас доставляв Зевсові розкидані ним громи й блискавки з земної поверхні на Олімп, а ще його осідлав царевич-братовбивця Беллерофонт, який на цьому крилатому коні переміг підхмарну Химеру, що з небес спустишувала цивілізований світ. Ще одні пришельці? Війна світів? Битва позаземних цивілізацій? Одним ударом копита на горі Геліконі, де жили музи, Пегас випустив на волю з підземних надр священне джерело, яке й нині нібито дарує митцям творче натхнення. За які ж такі заслуги людського племені це вчинив Пегас? З вдячності? Якої? За те, що Персей убив Пегасову матір Медузу-Горгону? Чи за те, що той повернув дарунки богів: крилаті сандалії сину Зевса Гермесу, а шапку-невидимку, зуб і око сестер-грай – німфам? Голову ж Медузи-Горгони Персей урочисто підніс богині Афіні, яка прибила її до свого щита-егіди. «Ти – мені, я – тобі»? Корупція у масштабах античного світу? Неймовірні, жахаючі своїм причинно-наслідковими зв'язками колізії! Дикі вчинки. Неадекватні результати. Неочікувані наслідки.

Щось тут не те! Та ж, напевно, із вцілілих запчастин робота, якого античні люди мали за Медузу-Горгону, пришельці сконструювали інших роботів, значно менших об'ємом, наприклад, того ж таки Пегаса. Й не було ніякої крові Медузи-Горгони – просто мастило вилилося. Й не було джерела натхнення – була Пегасом викапана свердловина. Й Беллерофонт убивав Химеру не на крилатому коні, а на літальному апараті, оснащеному зброєю летального ураження. А щоб, саме так не можна сприйняти незрозумілі для рівня інтелектуального й технічного розвитку тодішніх людей події? Людська уява – унікальна річ. Фантазує людство феноменально від самої

своєї появи на планеті. По-іншому й бути не може. Людська цивілізація без яскравої уяви – всього лише мурашник або вулик: соціальні стосунки є, невсипуща праця на благо всіх – також, але культура як мистецтво – відсутня.

Тільки я особисто – не Медуза-Горгона! Я ж роблю модняцьку зачіску, взуваю шпилечки, відвідую манікюрний кабінет, якщо не встигаю красиво засмагнути на пляжі, обираю солярій, кохаюся з чоловіком, дискутую з колегами, «жучу» ледачих і хвалю старанних студентів, я вищипую собі брови, відвідую салон, роблю епіляцію волосся на ногах, плаваю у басейні, я мрію, творю, живу, я... Господи, який же з мене робот? Ось тільки пам'ять дивовижна. Вже й сама особисто її боюся. Власне, іноді себе не розумію. Легко можу відмотати назад, наче плівку, власне життя, пережити практично всі минулі події заново, побачити, як на кіноплівці, все, що відбувалося дуже давно, навіть охопити все якимось внутрішнім зором до найменших деталей. Отже, я – чудовисько, бо нічого не можу забути, не здатна нічого стерти зі своєї пам'яті, викинути геть. Я неспроможна вирватися, вислизнути з сітки власних неправильно влаштованих мізків, моєї збоченої психіки з тисячами сюжетів-гадюк, як на голові у Медузи-Горгони. Пам'ять зберігає шматки незавершених вчинків, клапті чужих життів, осколки якихось подій, закам'янілі зліпки облич реальних, але цілком випадкових людей, вузлові моменти їхніх доль, розповідей, пліток, краєм ока побаченого, краєм вуха почутого. Цілий ешелон непотребу, збірний караван чужого житейського сміття. Величезний склад явно не моїх реліквій. Старе захаращене горище колись і для когось дорогих речей. У що ж перетворюється моя пам'ять? У багаточарункову вокзальну камеру зберігання? У величезний контейнер кимсь колись загублених речей, за якими роками ніхто не приходив і не впоминається? У реєстр випадкових знахідок? У не пристосоване для цього приміщення, кимсь

абсолютно некомпетентним відведене під відділ стародруків, із яких сиплеться пил, і нікому бодай належно упорядкувати чи й законсервувати безцінні манускрипти? У шкатулку з біжутерією, яку носити, може, ніхто й не буде (і вже точно ні — насамперед я!), але яку не викидають, бо кожна річ подарована кимсь із дорогих чи близьких людей. Навіщо мені особисто цей мотлох? Із таким багажем дуже непросто дати ради — постійно перекладаєш із місця на місце. З цим іноді навіть непосильно, тобто вкрай важко миритися, але розпрощатися, щоб викинути й силоміць, не вдається нічого. Навіть цілеспрямовано. Навіть зумисно. Хіба що перебрати, передивитися, переглянути — і згорнути в купу, вкотре махнувши рукою: хай лежить до слухної хвилини, адже впоратися з цим усе одно неможливо!

* * *

У автобусі розмовляють два юнаки спортивної статури. Те-се, яка футбольна команда виграла, якій — ніколи не бачити перемоги. Заводять мову про кілька днів тому передчасно померлого друга, активного вболівальника за улюблену команду. На стадіоні підтримував гравців голосними вигуками, жестикулював. Подавився малесеньким уламочком картопляних чипсів. Не більше половинки горошини, а потрапило в легеню. Кров'ю кашляв, та назад із легень оце чужорідне тіло не виходило. Навіть «швидка» нічого не змогла вдіяти. Дурна смерть. У такому молодому віці — й маєш!

* * *

— Поховали Славка-Вурдалаку. Таким «добрим до життя» чоловік був, що без «тьху» ніхто й через років десять не згадає. Пиячив тижнями, працював від випадку до випадку, жінку бив так, що нещасна з тими кольоровими син-

цями-ліхтарями під очима ходила, наче новорічна ялинка, гуляв, як навіжений, жодної спідниці не пропускав. Що та бідна молодиця наплакалася й натерпілась — один Господь знає. Увесь час погрожував: «Ти в мене будеш шовкова! Я з коханкою буду в ліжку лежати, а ти нам каву подаватимеш! Я тебе навчу мені тапочки приносити в зубах, як кімнатну сучку!»

Брехуном був страшенним. Здуру меле непареної ріпи та ще й клянеться: «Щоб мою дитину кров залила, якщо брешу!». Кров його нещасну дочку заливала відтоді, коли дитя лиш дозрівати почало, власне, починаючи десь від класу сьомого. Такий тиск мало дівчинисько, що з носа кривавиця фонтаном була. Ніякі ліки не допомагали. Бідна Віра постійно жалілася, що через дурного Славка таки дочку поховає. А оце понесла його нечиста сила красти на фермі поросят. Напакував аж трьох у мішок, подушивши, щоб не писнули, й, напевно, дорогу перебігав, щоб швидше додому дістатися. Ну й збила його машина. Хто, де, коли? — ніхто не знає. То вже вранці знайшли мертвого Славка з мішком у руках, а в тій торбі — поросята подушені. Знайшли, до речі, Вурдалаку з власним тапочком у роті. Наче замість кляпа йому хтось тапочок у рот захвав. Другий же Славків тапочок від удару закинуло на метрів двісті. Й кашкет опинився аж на верхечку верби. Ото не треба дурниць язиком молоти! Еге ж, «я тебе навчу мені тапочки приносити в зубах, як кімнатну сучку!», еге ж! А, скажу вам, те місце, де трапилася аварія, взагалі нечисте. Мій зять переконаний, що там «сліпий поворот». Я не знаю, що це таке — сліпий поворот, але пам'ятаю, як років двадцять тому на випускному вечорі саме на цьому місці підпили хлопці-восьмикласники вирішили порозважатися. Напхали в стару сорочку й штани соломи й у темряві зненацька кинули це опудало на капот машини, яка з-за повороту вигулькнула. Шофер так гальмував, що шини попалив: дві чорні смуги ще півроку на асфальті виднілися. Жартуни у відповідь

зареготали-засвистали, а водій вийшов зі свого авта — й повалився каменем. Звичайно, випускники драла дали. А шофер до ранку помер, покинутий напризволяще дурнями малолітніми. Потім міліції наїхало кілька машин! Виявилось, у водія стався інфаркт, але батьки винних якось усе зуміли зам'яти, причетність власних дурнів затерли, навіть слідства не було, не те що суду.

* * *

Ворожка сказала жінці, що в правому куті її двоповерхового чворака під фундаментом закопана пляшка з водою в якій омивали покійника. Якщо викопати посудину й вилити на території цвинтаря вміст тієї пляшки, стара, майже розбита паралічем, мама встане після шестилітньої лежжі. Дурна молодиця самотужки взялася за розкопки, тиждень рила, полізла в глибочезну яму, а її там привалило. Досі лежнем лежача мама несподівано справді встала — кажуть лікарі, що то сталося через шок від трагічної загибелі дочки, а молодій жінки нема.

* * *

Зарізала Дарка свого чоловіка. Зарізала — й сама у міліцію із закривавленим кухонним ножем прийшла здаватися. Бив її Василь, відколи одружилися, смертним боєм бив, мабуть, років десять вона йому таке домашнє пекло терпіла, якого не знесла б жодна інша. Селезінку їй чоловік відбив, операцію довелося робити, а Дарка тоді лікарям сказала, що невдало з вишні впала. Вона всупереч своїм батькам з превеликої любові за Василя пішла. Старі її назад і не прийняли б. Але й жіноче терпіння не безконечне. Наробила й біди, і ганьби на все село. Тепер Дарчина мама молиться, щоб дочка себе в СІЗО не порішила. То ж не так просто невинній досі людині жити з таким страшним злочином!

* * *

Хто їй зробив і першу, й другу дитину — невідомо: від народження дурненька Поліна, що з неї візьмеш? Може, й рідні сестри щось вивудили з її слабеньких мізків, але не особливо поширювалися про Полініну таємницю: залишили їй батьківську хату, вряди-годи приносили щось кращого їсти, але переважно вона сама варила картоплю в мундирах — цією стравою і жила круглорічно. Дітей: і старшого Степана, й молодшого — Івася — годувала груддю навіть тоді, коли ті вже бігали до школи. Однокласники через це з хлопчиків сміялися, на перервах постійно глумливо перепитували: «Хочеш циці? Біжи, твоя прицюцькувата мама вже пазуху розстебнула!» Дітей не забирали в інтернат: шістдесяті роки, державі не до відприсків дурненької Поліни, в селі з голоду дітлахи все одно не помруть, нехай ростуть, якщо здатні вирости, як трава під дощем і сонцем. А хлопці з малих років були розумними. Степан усно міг додавати, віднімати, ділити й множити навіть шестизначні цифри, Івась уже підлітком виявився на всі руки майстром: якимось дивом навчився сам печі класти — й краще від нього це не вдавалося зробити жодному мулярові. Старший із армії не повернувся: казали, наступив на оголений електричний дріт і його вбило струмом. Дали телеграму в сільраду: чи везти покійника додому, чи хоронити десь аж за Полярним колом. Голова відбив однозначну відповідь українською мовою: «Труп не везіть тчк психічно хвора мама його не прийме тчк їй здається тчк що Степан живий тчк лиш до неї вертатися не хоче». На тім кінці змісту телеграми не зрозуміли: «Пишите по руски тчк иначе похороним здесь сами». Івась виріс, завербувався на БАМ і пропав, як пес на ярмарку. А Поліну знайшли, як казав лікар-криміналіст, у напіврозваленій хаті десь аж через рік після її природної смерті: труп зовсім муміфікувався. Сестер небіжки тоді вже серед живих не було, середина 90-х — держава у страшних злиднях. Кожен має свого до

нового по саме нікуди. Кому в голові якась хвора на голову древня старушенція?

* * *

На автобусній зупинці підходить старенький чоловік із нашого будинку:

— Хочу з вами порадитися. Ви розумна жінка, книжки гарні пишете, розумієте, як то в житті буває. Бачте, як я зацвів: одна шкіра й кості? А жити хочу! Оце два тижні тому мого брата автобус переїхав: із голови йому корж зробив. Я їздив на похорон: труну навіть не відкривали. А брат був у мене єдиний! Тільки краще такого близького родича взагалі не мати. Колись дівчину в мене відбив. Упросився на заручини, щоб я мав підтримку, а в ресторані мене споїв, нишком відкликав офіціанта і попросив зателефонувати в міліцію, щоб мене забрали, а сам подарував моїй Оленці той перстень, що це я їй купив, додому з ресторану мою кохану провів у київську квартиру та й залишився з нею назавжди. Знаю, що вкрай погано з дружиною жив: бив, ганьбив перед людьми. В останні роки вона з власної квартири, куди брат усіляких фойд водив, перебралася до власної сестри. Стояла на похороні моя колишня худа, як тичка, вітер нею колисав. Я ж підійти не насмівився. Думав: куди мені після онкооперації, зі стомою на животі. А повернувся зі столиці додому — тягне мене до Олени. Я ж так і не одружився. Вік звікував самотнім. Як ви думаєте, якщо я їй про все напишу, вона відгукнеться?

* * *

Телефонує тато. Мій рідний батько, а не родич моїх літературних героїнь — ви мене чуєте, потенційні читачі? Бо коли я веду мову від першої особи, це не завжди я особисто, вірніше ніколи не власне МОЄ «Я», а тільки образ-маска. Голос зажурений, настрої сумний і пригнічений.

Приїхати нам допомогти розбити новий сад на дачі не зможе — погано почувається. «Напевно, мені залишився тиждень, може, місяць або й кілька днів...». Я пропоную татові влаштувати в лікарню, умовляю сьогодні ж викликати йому «швидку», якщо погодиться лягти на обстеження. У відповідь чую, що плаче найкращий рій на татовій маленькій пасіці. Так бджоли трагічно гудуть лише тоді, коли невдовзі мають загинути. А неминуче вмирає найкращий рій, коли передчуває смерть свого господаря або когось із його рідних. Не хочу в подібні забобони вірити! Прошу батька не брати до голови явні дурниці, але вже через три дні ідемо... на похорон.

* * *

А прізвище в нього було Чернохрущ. У селі ж прозивали позаочі Хрущем, бо людиною Кіндрат був слизькою і жовчною. З сестрою за батьківську хату так судився, що швагра в тюрму запакував. На дітей за всі роки копійки аліментів не заплатив, але від них аліменти витребував — платили старому й син, і дочки. Їздив у радянські часи Чернохрущ на заробітки, збирав смолу з кедрів у Сибіру, а на старість — зачастив у Польщу, малину там збирав. Ну, а вчителька історії Ганна Пилипівна вирішила, що й ми маємо спромогтися на книгу «Історія нашого села», запросила якогось краєзнавця. Люди зійшлися до клубу, narozмовлялися з ним цілий вечір, а до місяця зібрали цьому краєзнавцеві за роботу аж цілих тридцять тисяч гривень. Той учений чоловік почав по селу ходити, записувати різні бувальщини, спогади старих бабів і дідів. Яюсь прийшов і до Чернохруща, а той каже: «Е-е-е, навіщо ви якісь дурниці пишете. Ось із мене, з мого життя можна цілий роман списати. Напишіть — заплачу не менше, ніж село вам грошей назбирало. А щоб легше було на папері викласти мою долю, маєте суттєву допомогу: в оцім зошиті все записано, я нічого увагою не обмину!»

Узяв краєзнавець той зшиток удома перечитати, бо ж отримати ще тридцять тисяч за не дуже й важку роботу — велика спокуса, але в селі чомусь довго не появлявся. Коли вчителька зателефонувала краєзнавцеві, що Чорнохруц зовсім зліг-занеміг, умирати збирається, прийшов до старого той вчений чоловік із його чорним зошитом і сказав, що в цих записах зовсім мало матеріалу для книжки, бо ж соромно писати про те, як Чорнохруц у громадську вбиральню півкілограма дріжджів укинув, як зумів здати власну уже здихаючу свиню на м'ясокомбінат, як крав у сусідів кролів. Як Чорнохруц не просив написати про нього книжку, той краєзнавець ні й ні. А була зима, в грубі топилося. Зі злості дурний дід укинув усі свої грошові заощадження в піч, щоб краєзнавець знав, що ніколи й нічого більше через свою впертість не отримає. Проте сталося так, що хоч був Чорнохруц уже однією ногою на тім світі, але одужав. Тепер збирається на того краєзнавця до суду подавати, вимагати від нього тих тридцять тисяч, що люди назбирали на книжку «Історія нашого села», бо, мовляв, укинув власні великі гроші у вогонь через краєзнавця, його насмішки й глум над Кіндратовими записами, його тяжким життям.

Ви думаєте, бодай котрийсь із епізодів можна втулити в якийсь художній текст? Останній, напевно, найбільш надається. Але я вже навіть не думаю — я страждаю! Тата почуваю поруч майже рік. Здається, уже плачу якимись внутрішніми невидимими сльозами. Невропатолог радить відпустити від себе цю драматичну проблему. Каже, через півроку повинно стати легше. Якщо не пересило себе й не почуватимуся краще до року після татової смерті, прийдеться довго і тяжко лікуватись.

Коли в нас появилася дача з більш-менш належно доведеною до пуття оселею, правда, ще навіть без водогону й ванни, я втікала туди в періоди лютої творчої стагнації, чорної депресії. Хапала косу, лопату, сапу, граблі, віник, вила, серп — у залежності, яка була пора року і яка

робота стояла лоском, тобто, що мені мимохить впадало у вічі, як найбільш нагальна необхідність завершити, і фізичною працею вимотувала себе настільки, що вже не могла ні ненавидіти, ані вити ночами з безвиході й дикої туги за чимось настільки дорогим, що без цього себе вже й не уявляла. Стривожений моєю дво- чи й триденною відсутністю, на дачу приїжджав чоловік. На відміну від наших перших років після одруження, коли такі його візити закінчувалися величезними сварками й моєю погрозою найближчим часом подати заяву на розлучення, він вже ні про що навіть мене й не розпитував, а нібито ненароком кидав фразу, наприклад, що йде прогулятися в гай, оскільки там уже, мабуть, появились перші проліски, чи по досягту калину або гриби, чи на озера подивитися на диких качок, чи збирається на той бік пагорба поспостерігати, як до відльоту в ирй готуються лелеки. Я моментально нав'язувалась йому в супутниці. Ми, щоправда, затято мовчали всю дорогу туди й назад, проте коли поверталися, мені вже виявлялося дуже потрібним спілкування. Чоловік розкладав на подвір'ї мангал, розпалював вогонь, нанизував на шампури привезене ним із міста й завбачливо замариноване м'ясо, пік у жаринах солодкий перець, невеличкі картоплини, дрібну моркву й червоні бурячки. Я виносила з підвалу бутельку саморобного вина з нашого ж таки винограду кількох сортів, здерев'янілі лози якого оповивали дачний особнячок з трьох боків, або пляшку наливки з вишень. Ми обідали чи й навіть вечеряли, сміялися, пригадуючи історії з власного або й чужого життя, цілувалися, деколи й кохалися дуже пристрасно й жагуче, а тоді залишалися на дачі, тісно укладавшись на вузьке односпальне ліжко.

У міській квартирі наступного ранку наші сини-близнюки йменували нас первісними людьми за привезений в одязі запах диму від вогнища й брудні нігті або й подряпані до крові бур'янами чи сухим гіллям руки. У себе на кафедрі мені приходилося безсоромно брехати,

що мало не вмерла від харчового отруєння, гіпертонії, радікуліту. Врешті, чимось більш-менш реальним мусила аргументувати два-три дні злісних прогулів. Моя блідість і втомлений вигляд ні в кого не викликали жодної підозри в обмані. Терміново вичитувала пропущені лекції або проводила практичні, дякувала тим, хто вимушено вів свої пари замість моїх, відвідувала ошадбанк, ательє, взуттєвий магазин, базар. Сплачувала, вистоюючи тригодинну чергу, комунальні послуги, забирала з хімчистки одяг чи взуття з ремонтної майстерні, азартно бралася за миття вікон у квартирі, генеральне прибирання або прання. Несподівано іпостась звичайної людини починала повністю мене влаштовувати. Траплялося, що й активно приступала до консервації на зиму фруктів чи овочів й до самої півночі простоювала коло плити. Гарантії, що мною алярмово заготовлені на зиму варення, сиропи й салати не «вистрелять», не існувало жодної, хоч все чомусь зберігалось навіть два роки. Зате від такої роботи на кухні мені все-таки ставало на душі набагато спокійніше, а через тиждень-два поверталось натхнення. Тоді вже домашнім приходилося ходити навшпинечки, у жодному разі не торкатися моїх чернеток, розкиданих на підлозі розгорнутих книг, нічого не розпитувати, не заважати, не дратувати, власне, нібито перетворюватися в невидимок. Щастя, коли моє натхнення надходило спокійними хвилями, наче лагідний приплив на морі. Якщо ж натхнення набирало вигляду шторму, страждали всі, без винятку. І, звичайно, я сама чи не в першу чергу. Навіть якщо я щосили старалася стримувати себе, це далеко не завжди вдавалося. «Зіскочити» з процесу творчості могла від найменшого подразника — налаштуватися ж на відповідну хвилю натхнення іноді не вдавалося цілими тижнями. А ще ж вимагалось щодня ходити на роботу, відповідати на телефонні дзвінки, випроводжати, на ходу видумуючи причину, несподіваних гостей з-під самих дверей квартири, а з найбільш

настирними таки тратити свій дорогоцінний творчий час на дотримання правил візитів ввічливості за питтям кави на кухні. Така рутинна іноді не просто вибивала з колії, а доводила мене до явних неврозів. Але навіть випити таблетку елементарного заспокійливого означало надовго «зіскочити» з процесу творчого дійства.

Чи перетворювалися такі подразники в страждання, муки творчості, тихе божевілля? Ні, слава Богу, ні! Це всього лише були, як би точніше сформулювати суть явища, фонові перешкоди, власне, те, що у фізиці називається «білим шумом». Але воно заважало. Навіть дуже дошкульно перешкоджало. Дратувало. Вимотувало нерви, як затяжний дощ або ниючий біль під пломбою у зубі. Врешті, жоден митець узагалі не страждає в тому розумінні, яке йому приписують люди, не втаємничені у секрети творчості. Так-так, нерозділене кохання здатне вибухнути циклом, а то й цілою книгою любовних віршів. Але не варто робити висновки, що в ці хвилини бідний лірик невимовно страждав і пекельно карався. Навпаки: у моменти написання віршів автор відчувається найщасливішою людиною на планеті, отримує неземне задоволення й метафізичне енергетичне підживлення. Чи могла би навіть взаємна любов поетові дати стільки снаги, чи могли би найвитонченіші плотські насолоди зробити його щасливішим, ніж ті хвилини натхнення, коли митець, як-ось, наприклад, Микола Вінграновський водив пером із невимовною любовною жагою і пристрасстю:

*Я тебе обнімав, говорив, цілував,
Цілував, говорив, обнімав – обнімаю,
Говорю і цілую – вже привидам став
З того боку снігів, цього боку немає?*

Проте щоб інформація з Небесного Архіву проявилася – всього лише: появилася-проявилася, ще без жодної

гарантії, що твір взагалі буде написаний, обов'язково потрібен аскетизм автора, своєрідний любовний піст. Як там за Фройдом: мистецтво живиться гамованою сексуальною енергією, яка провокує лібідо? Переповнений нею, нещасливо закоханий митець робиться співавтором Бога. Наче фізично стає напівбогом. Пише, малює, грає, танцює, перевтілюється. Експериментує. Досягає ідеалу. Продукує шедеври.

Але кожного разу, як тільки автор остаточно виконає свою місію творця, німб над його чолом невмолимо гасне, ангельські крила відвалюються і несподівано виявляються такою бутафорією, що торкнутися гидко, унікальні здібності безслідно зникають, наче їх ніколи й не було. Все! — до зобачання, ларе відерче, гут бай, аста ла віста, адью. Та найстрашніше, що митець із жахом задалегідь передчуває цей момент все більшого вичерпування божественної творчої енергії, тому гарячково й усіма тільки можливими силами старається відтягнути невмолимий кінець хоч на тиждень, на день-два, на кілька годин. Всіма доступними йому способами й засобами намагається продовжити натхнення, з останніх сил тужиться перетворити своє нерозділене кохання у взаємні почуття, наївно надіється, що цього разу йому таки вдасться, що ще ось така авантюра, ще ось такий трюк, ось таке лицедійство — й розпочнеться новий виток спіралі неземного задоволення, що у богемних колах називається творчим екстазом. Якби ж то! Нічого подібного ні в кого ніколи й нізачо від штучної провокації не здійсниться! Курсор у Божій руці вже собі облюбував інший об'єкт. Ти — поза грою, поза досяганням, за межами впливу. Офсайт.

Але що там — офсайт! Це уже навіть не «гірчичник» у футболі — це справжнісінька червона картка. Справедливо чи несправедливо тебе покарали — вже не має жодного значення. Охолонь, відпочинь, розслабся — все

одно нічим собі не зарадиш. Ти пропускаєш гру. Чи й дві. Чи й три, чотири, п'ять, десять... Це ж не спорт, і правила покарання суттєво інші. Тут однією пропущеною грою не обійдеся. Тут уже як ляже колода небесного таро. Астральний зв'язок завжди односторонній, і від твоєї власної волі він абсолютно не залежить. Бац — і повністю припинилася трансляція з Небесного Архіву. Востаннє блиснув і погас екран підсвідомості. Твої потенційні герої потай від тебе зібрали речі й гайнули на заробітки до якогось фортуною більше облюбовано-обцілованого автора. Ти з напівбога несподівано став звичайною пересічною людиною, тому на перших порах тобі адаптуватись у звичних для пересічних людей умовах виявляється ще важче, ніж Робінзонів Крузо на безлюдному острові.

Аж тепер починаються твої немилосердні страждання! Тільки з так званими муками творчості вони не мають нічогосінько спільного. Це страждання від неможливості повноцінної реалізації таланту, від недосяжності апофеозу натхнення. Це наче в природі виник і неухильно відбувається апріорі неможливий зворотній процес перетворення граціозного метелика в потворну й ситу гусінь. Який метелик на подібне добровільно погодиться? «Краще смерть, ніж така потеря...» Звичайно, від аварійного «вимкнення» небесами наділена талантом людина аж ніяк не втрачає здатності писати вірші, не позбувається вроджених здібностей малювати картини, грати на скрипці, танцювати, сценічно перевтілюватися, але все це тепер — тільки жалюгідна пародія на божественне дійство, яке творилося тобою ж в екстазі натхнення. Навіть нібито творча праця вже не приносить того задоволення, що в десятки разів потужніше за оргазм, бо це вже й не творчість, а рутиня. Та й ти сьогоднішній — усього лише пересічний ремісник, а тому, як співає Ірина Білик, «ніхто, і звать тебе — ніяк». Облиш мучити перо чи комп'ютерну клавіатуру (чи скрипку, піаніно, мольберт

і фарби – який ще там у тебе реманент?) і копай город на дачі, вари дітям їсти, ремонтуй своє авто, влаштуй санітарний ремонт на кухні або й аврал у цілій квартирі. Власне, займайся, чим хочеш, доти, поки одного разу інтуїтивно гостро й чітко не відчуєш наближення контакту з Небесним Архівом. Відчуєш і аж підскаочиш: твою персону знову намацали курсором! Тебе знайшли! Тебе ввімкнули! Ввімкнули!!!

Ага, тішся, тішся, дуриле, над розгепаним коханням! Що за сарказм? Грубо, цинічно, фе! В Шекспіровому оригіналі набагато ж делікатніше: «Тішся, паяце, над розбитим коханням!» Не про це насправді мова. Тільки хто сказав, що йдеться не про любов? Нею якраз найчастіше приходиться розплачуватися за прекрасні миті екстазу. Власне, або жертвувати любов'ю, або нею ж платити за народження шедевру. Дорогувати! Не вартує шкіра вичинки. Але це з точки зору пересічних гомо сапієнс. На думку митців, ще й не така захмарна ціна за шедевр оправдана, більше того, про якісь торги на цьому поприщі ніколи взагалі нема мови. Власне, нема на світі ціни, яка виявилася б непомірною не стільки за мистецький твір, скільки за дивовижний час натхнення.

* * *

Ми вибралися в мандри в гори: мій чоловік, я, його друзі з дружинами, гуцул Іван із села Шешори, який пообіцяв за цілком доступну для наших кишень плату стати нашим гідом під час мандрівки Карпатами. Дві великі палатки: для жінок і чоловіків окремо, дві собаки: німецька вівчарка Єва і молодий ротвейлер Оскар, купа туристського причандалля, наплічники, дощовики, кілька пар шкарпеток, змінне взуття й одяг. Коли я побачила купу-купезну речей, які треба було тягти на власних горбах, мені особисто Карпатських гір відразу ж перехотілось. Але чоловіки виявилися джентль-

менами і на наші жіночі плечі почепили тільки наплічники. Марш-ривок у перший день виявився величенький: ми пройшли з кількома перепочинками гірськими стежками кілометрів тридцять. Коли ж почало сутеніти, чоловіки взялися розкладати палатки, обкопувати їх рівцями на випадок дощу, а також зверху з цієї ж причини покривати палатки твердим грубим целофаном. Весело запалахкотіло багаття, закипів сунчик із рибних консервів, але Оскар-непосида необачно вилив уже готовий чай у казанку на траву. Добре, що хоч не обікся дурний песик! Чоловік узяв бляшане відерце й рушив униз до гірського потічка по воду. Я пішла з ним за компанію. Сутеніло. Вечір явно переходив у ніч. Оксамитово-чорне небо, густо продірявлене золотими зірками, аж налягало своїм космічним тягарем на темні обриси лісу. Мені постійно здавалося, що хтось уважно зирить за нами і я вчепилася чоловікові в руку.

— Страшно?

— Хтось за нами підглядає!

— Тобі так лише здається. Ніде нікого: ні шелесту, ні шереху.

У потоці мій чоловік безстрашно набрав води у відро й ми рушили під гору. Проте тепер уже й він не міг утаїти своєї нервозності:

— Хтось є поруч. Затаївся поряд з нами! Дуже близько від нас!

До табору залишалось метрів триста-двісті, й ми прискорили кроки, небезпідставно тривожно озираючись.

— Ой, — прошепотіла я. — Глянь угору!

Прямо над нашими головами безшумно кружляла веле-тенська сова. На тлі зоряного неба й чорних обрисів смерек нічна птиця виглядала зловісною, хижою і потенційно агресивною.

— Така потвора й людський череп може роздовбати, як горіх! — заскімлила я.

— Якби на одного, може, й напала б. На двох не нава-

житися! — підбадьорив мене чоловік, про всяк випадок піднявши з трави сучкувату палицю.

Сова наче підслухала нашу розмову й почала кружляти все ширшими колами, поки не зникла з виду.

Наші друзі вже вечеряли й кілька разів перепитували нас, чи нічого в лісі нам не зустрілося. Особисто вони ніякої сови не бачили, а гуцул Іван заявив, що надалі поночі лісом ходити нікому не радить, адже гори мають своє право, як і ніч — також своє.

Укладатися спати було рано, й компанія, як завжди у таких випадках буває, почала насолоджуватися різними страшилками, що дуже не сподобалося нашому гідові.

Один з чоловікових співробітників почав розповідати про своєї мами тітку, яка мала такі дивовижні сили й здоров'я, що з превеликої любові після весілля тиждень власного чоловіка на руках носила. Одного разу молоді газди затрималися в полі допізна й добряче перевантажили віз картоплею, а на самому броді у воді скинулась якась велика рибина і норовисті жеребці перевернули добрих півсотні погано зав'язаних мішків у ріку. Тож майже до ранку молодій парі прийшлося визбирувати ту картоплю з води, купую насипати на віз, а вдома ще й сушити, щоб не гнила. Хирлявий чоловік тітки тоді від такого труду не на жарт простудився, тож любляча жона поїла його гарячими чаями з липового й бузинового цвіту й молоком із маслом та медом, кутала до сьомого поту в ковдри і перини, парила йому ноги в гарячій воді, а коли милий заснув, вирішила таки поїхати, поки дощі не внадилися, за рештою ще вчора вибраної картоплі на далекий лан, хоч було вже добряче під вечір.

Зійшов повний місяць і стало все навкруги видно, як удень. Ані в дорозі, ні на полі молода жінка не відчувала найменшого страху, бо коні надійніші від людей і їхня присутність завжди є запорукою, що нічого поганого скоїться не може. Але коли підвода вїхала в село, по дорозі перед кінями промчався вертлог — вихорець, який більше властивий для

білої днини, ніж для гупої ночі. Коні здибилися, звернули в інший бік і десь уже близько опівночі опинилися на тому кутку села, про який серед людей ходили погані розповіді. Жінці вдалося зупинити віз біля крайньої напіврозваленної хати, в якій уже давно ніхто не жив, але ця будівля мала красиві й високі білі сходи перед вхідними дверима. Уже заставивши коней розвернути віз у потрібному напрямку, молодиця чомусь упівока глянула на ту хату — й отетеріла: на білих сходах стояла висока біла жінка в довгому білому платті з розплетеним світлим волоссям і здоровезними, мало не до землі, крилами за плечима. Налякана побаченням, мамина тітка тихо зойкнула, але її страх моментально передався коням, які здибилися, наче змії. Водночас біла жінка сплеснула в долоні й стрілою знялася в залите місячним сяйвом небо. Коні знову понесли навантажений до краю віз, як пір'їнку, і миттю примчали до того самого броду, в якому вчора вже перекинули віз. Коли з шумом і велетенськими бризками ріка була благополучно подолана, молодиця не втрималася, озирнулася й побачила, як на броді з води вистромилися дві білі руки, плеснули в долоні, а в небо знову полетіла та сама крилата жінка в сухій-сухісінькій білій сукні, й через довжелезне й широке віяло світлого волосся цієї пані було видно й Чумацький Шлях, і окремі зірки, й навіть місячне кругле світляне кочело вже не в зеніті, а мало не над горизонтом на сході.

Коли ж мамина тітка приїхала додому, вже по цілому селі півні співали. Вона швиденько вивантажила картоплю з воза і накрила її від можливої роси старими веретами, поквапом розпрягла коней, віхтем соломи витерла їхні спини від «мила», що клоччями спадало з хребтів, й повела до стайні. Тут жінка із неабияким здивуванням побачила біля кінських ясел свого власного переляканого чоловіка, який пояснив дружині, що його двічі хтось її голосом гукав знадвору опівночі, ще й торсав зовнішні двері так, аж коло одвірків вапно зі стін сипалося, але він наважився вийти на подвір'я

лише тоді, коли переконався, що вже й сусідські, і власні півні сонце будять. Як тільки побачив стайню незамкненою і порожньою, мало не кинувся будити сусідів, щоб допомогли ловити конокрадів, поки ще можливо якимось зарадити такій страшній втраті, але саме в цей момент на повній швидкості, наче планида, нечиста сила чи демонічна нічна фурія, в'їхала на подвір'я возом його власна дружина, а він з переляку зарився в сіно в кінському жолобі в стайні.

Подружжя ще кілька років жило в достатку, хоч, правда, діти у них так і не народжувалися, а коли прийшли більшовики-совіти, у скорому часі випровадили цих газдів ще з трьома або чотирма родинами нещасних, яких назвали нікому не зрозумілими у селі словами – «кулаки», «куркулі» – аж кудись у Караганду, звідки ані тітка, ні її чоловік уже й не повернулися. Зате один із двох їхніх сірих у яблука жеребців прославився навіть у колгоспній стайні тим, що кожного ранку мав заплетену в дрібушки гриву. Ще й колгоспний сторож клявся, що не одного разу ставав свідком, як на цьому коні в місячну повню при гарній погоді гасає полями якась біла крилата дівка і через сніг її волосся можна бачити і криваві зірки на нічному небі, й кривавий, аж густі вишневі краплі з нього звисають, великий і круглий місяць над горизонтом на сході. Якимось дивом довідався про ту дівку дурнувятий і вдачею дуже нарваний районний чекіст. Приїхав, обчеплений зброєю, як тістечками і яблуками різдвяна ялинка, та ще й у всьому шкіряному – й куртка шкіряна, і штани-галіфе, й чоботи юхтові – чупасом забрав переляканого сторожа на розмову в контору, пригрозив розстрілом, якщо не покаже йому, як і де саме та нічна дівка колгоспного жеребця вигулює, ще й обізвав її найгіршими словами, а розреготавшись, запевнив, що йому особисто добре відомо, для чого тій курві огир. Сторож пробував пояснити, що, може, то й не дівка, а планида, а про планиду настільки брутально відзиватися небезпечно й у білий день, бо вона все видить і чує навіть тоді, коли її нібито поблизу й нема. Проте чекіст

лише реготав і курив цигарку за цигаркою, запиваючи що дві-три затяжки самогонкою прямо з бутлі.

Довідавшись, що місячна повня вже почалася, п'яний комуняка уклався спати в уже розквітлій колгоспній конюшні, а коли серед ночі сторож його насилу розбудив-роздрухав і привів до тями, той швиденько підперезався портупесю, взяв у праву руку наган і побіг аж на вигін. Біла пані в білій сукні їздила жеребцем в яблука великими колами так повільно й красиво, наче вона — щонайменше королева. Складені за плечима крила майже не були помітними й скидалися хіба що на якусь панську верхню одіж із каптуром. Але коли чекіст підняв руку, зупиняючи вершницю, вона легко зіскочила з коня, розпростерла й знову склала свої крила й повела жеребця за якийсь чи тонесенький срібний ланцюжок, чи місячний промінець прямо до чекіста, недвозначно даючи зрозуміти, що пропонує йому самому покататися. Чекіст гідко лайнувся, вихопив з рук білої жінки срібну вуздечку й по-молодецьки скочив на огира, наставивши наган майже впритул до чола крилатої незнайомки.

Сторож аж потім укрився: зараз прогримить постріл — і тоді страшної біди ціле село не обереться. Але дівчина встигла швидше плеснути в долоні, аніж чекіст натиснув на курок. Сплеснула й полетіла в небо стрілою, лише тиша задзвеніла, проте схарапуджений жеребець став дибки й чекістову кулю прийняв у власну шию. Коли ж одночасно повалилися й кінь, і раз по раз обмотаний круг власного тіла срібним ланцюгом чекіст на землю, агонізуючий жеребець із болю почав рвати тіло нещасного своїми гострими й тяжкими копитами на криваві клапті. Чекіст від болю кричав так, що з контори вже бігли й парторг, і голова, і напівсонні господарі крайніх хат, але поки добігли, допомагати вже не було кому. І срібного ланцюжка на чекістові не було, і на коні — упряжі. Ці речі раптом безслідно розчинилися, зникли, як промінь у густій тіні. Лише застигле фіолетове око мертвого огира дивилося на вже єдине в черепі око

чекіста, ціле й майже неушкоджене, але повністю видавлене кінським копитом з очниці. А може, дивилося не на око, а на чорний наган у зламаному, аж рожеві кістки стирчали, зап'ясті руки. Парторг рвійно взявся виймати зброю з долоні мертвого, а наган раптом вистрелив йому прямо в обличчя. Голова підійти до небіжчиків і мертвого коня побоявся, тож наказав сторожеві відтягти бодай парторга за ноги вбік, але й цього разу наган стрельнув — куля потрапила голові в пах. Поки сторож бігав по найближчих хатах за підмогою, голова зійшов кров'ю. Червоної юшки виявилось так багато, що ошелешені селяни спочатку вважали її кінською, а не людською кров'ю. Звичайно, сторожа допитували, але правди від нього так і не почули, а тому заставили підписатися під тією версією, яка влаштовувала всіх. Записали, що всі три вбиті представники радянської влади були при виконанні. Не уточнювати ж, що виявилися мертвецьки п'яними. Та й найближчі соратники чекіста пам'ятали, що їхній лідер дуже любив розважатися стріляниною, а ще більше — лякати нічними пострілами колгоспну голоту. Жеребець, очевидно, злякався пострілу з нагана і несподівано скинув свого вершника, який зі злості всадив огиреві кулю в шию, не розрахувавши, що мертвий кінь здатний придавити його своєю вагою. Парторг і голова, яких покликав на допомогу сторож, пробували визволити приїжджого партійця з-під кінського трупа, але чекіст виявився настільки п'яним і переляканим, що сприйняв своїх рятівників за ворогів і мало не впритул їх порозстрілював.

Суд був публічний і тривав три дні. Зігнали все село. Сторожеві інкримінували вину, що вивів із конюшні для приїжджого чекіста необ'їждженого коня, звинувачували, що не загинув сам замість парторга чи голови, пришили білими нитками державну зраду й дали двадцять п'ять років таборів у Сибіру. Там він жив до початку дев'яностих, жодного разу не озиваючись до рідних навіть листівочкою, а коли поховав свою другу дружину, наважився на неблизький світ

і повернувся в Україну, проте аж перед власною смертю розповів старшому онукові всю правду і про білу паню з крилами, й про те, як наган сам по собі перестріляв усіх трьох більшовицьких шкуролупів.

Романтично, сюрреалістично — але навіщо така інформація мені? Та знаю, що все одно не забуду жодної деталі. Маю не пам'ять, а біокомп'ютер. А гуцул Іван квапить нас іти спати, квапить і сердиться, що його не слухають.

Несподівано ліс починає якось неприємно глухо шуміти. Тривожно. Ні один листочок не ворухиться, а шум є! Врешті верхівками дерев пробігає вітер, але тільки верхівками. Вдруге порив вітру стає набагато сильнішим і вже колише й середнє гілля смерек. Вівчарка Єва несподівано вліпає в землю, розкинувши всі чотири лапи, зате Оскар з несамовитим гавкотом починає кидатися на ліс то з цього, то з іншого боку від палаток.

— Лягайте на землю! Всі! Швидше! Притискайтеся до землі міцно! — кричить гуцул Іван, і ми, як і вівчарка Єва, стараємось улипнути в жорстку траву.

Над нами шумить і виє так, що здається, ніби ми опинилися в камері, в якій у цирку пропонують відчутти, як сприймають звуки коти, собаки й дикі звірі. Враження дуже далеке від приємного.

Врешті, шум стихає різко й раптово. Вітру вже нема. Ані найменшого. З неба іронічно й насмішкувато блимають зорі.

— Слава Богу! — широко хреститься гуцул Іван.

Чоловіків друг береться розшукувати свого ротвейлера.

— Оскар! Оскар! — кричить він у нічну темряву. — Оскар!

*— Оскар! — долучаються до пошуку жінки, й раptom ко-
трає із них несамовито верещить.*

*Оскар розірваний на кілька кривавих шматків. Гуцул скрушино каже, що цього й треба було чекати й строго вичи-
тує нам, що в лісі під голим небом завели розмову про нечи-
сту силу. Залазимо всі гуртом у одну палатку, бо всім стає
дуже страшно, й пересиджуємо, не зімкнувши очей, в ній*

до світанку. Єва постійно налякано й жалісно скавулить. Ніяких мандрів Карпатами більше нікому не хочеться. Усе, кінець нашому відпочинку. Чоловіки закопують Оскара під смерекою. Поквапно спускаємося вниз до найближчого села. Відпочили!

Куди я цю страшилку приткну? Хоча й було насправді, ніхто не повірить. Часи Гоголя минули. Сучасний читач хоче правди, а не сюрреалізму.

Яскрава метафора «знехтувані Ноем» – це що́, перша ластівка мого майбутнього твору? «Знехтувані Ноем»! Дуже гарна, по-філософськи глибока назва! Для художньої книжки чи кінофільму – справді оригінальна річ. Може, сісти за комп'ютер і за літо написати щось невеличке з такою несподіваною метафоричною назвою? Щось гарне, світле, романтичне? Стоп-стоп-стоп! Тільки без світлого й романтичного! Вже півроку після подібного експерименту моя сім'я тримається на волосинці.

«Знехтувані Ноем». «Знехтувані Ноем»... «Знехтувані Ноем»! «Ба-бах!» – і в десятку!.. Тільки: нізашо! Я особисто цього не допущу. Категорично – ні. Ні! Це ж як наркотик: надто небезпечно для життя. Ні, таки – ні. Ні, ні, ні! Ніколи! Як там у Ліни Костенко: «Я більше в пастку не піду»! Маю власний гіркий досвід. Не хо-чу! Не бу-ду!.. Ніхто не заставить і силою!.. Ой, як моя бідна голова несамовито болить!..

Попередня книжка писалася на єдиному подиху. Спочатку я навіть не розуміла, що́ саме стало настільки потужним «двигуном прогресу»! Сто двадцять друкованих сторінок на А 4 за якихось півтора тижня. Без жодної перерви. Навіть без властивого для написання великого художнього тексту «вичахання творчих сил перед екватором», вірніше, перед своєрідним перевалом, коли майже половина художнього тексту вже готова – й раптом починається страшенна втома, безвольність, байдужість, наступає невідчепне бажання відкласти роботу на день-два,

тоді – на тиждень, далі – на невизначений термін, а якщо безсонної ночі узяти й взагалі все написане знищити.

Згодом до мене дійшло, що загадка успішного завершення книжки – у зустрічі-дежав'ю з Моєю Першою Любов'ю. Як це найчастіше буває з колись близькими людьми, ми цілком випадково зустрілися в громадському транспорті. Обоє були далеко не в парадному вигляді. Я добиралася з дачі з сумкою білих грибів. Він віз своєму маленькому небожеві здоровезний акваріум і дуже хвилювався, щоб у автобусній тисняві необережні пасажери це чудо інтер'єру не роздавили. Перекинулися кількома спраглими фразами (не бачилися ж роками!) й несподівано для себе самих домовилися зустрітися наступного дня. О, цього разу вже обоє постаралися: повний парад в одязі й марафеті. Правда, напередодні на рівні підсвідомості я катастрофічно боялася цього побачення, але як уявила свого Колишнього Лицаря, що самотньо міряє широкими кроками найближчі алейки парку біля центральної клумби, чомусь ставало щемливо жаль і цієї драматичної сцени, і його, і себе саму.

Чого саме жаль насправді? Давно минулого? Того, що більше двадцяти років тому на це ж місце в парку я не прийшла, бо здуру причепила за гачечок у автобусі парасольку, щоб стікала від густих горошин короткочасного, але дуже рясного дощу, під який я потрапила ще до того, як під'їхав автобус, і необачно парасольку забула, тож надалі наївно сподівалася, що шофер поверне мені згубу, коли його транспорт повертатиметься від кінцевої зупинки. Прочекала цілу годину, а виявилося, що водій навіть уяви не мав про мною забуту річ. Парасольки вже не було на гачечку позад його кабіни. Не було і на тому сидінні чи під сидінням, на якому я сиділа. Узагалі ніде в автобусі моєї парасольки не було й ніхто з нових пасажирів її навіть не бачив. Я мало не розплакалася: мамина японська чудова парасолька з то-

ненькими гілочками розквітлої блідо-рожевої сакури по всьому тлі! Дорогезна річ! Ну, й дефіцит із дефіцитів: щоб таку річ придбати, треба, щоб особливо пощастило! На побачення йти вже виявилось надто пізно. Та й настрою не було. Сіла в той же злочасний автобус, відвернулася до вікна і знічев'я роздивлялася зустрічний транспорт. А коли брела по калюжах під новою серією дощу – дуже вчасно знову почався! – від своєї зупинки до під'їзду і, давлячись, ковтала сльози нечуваної образи й розпачу, достеменно розуміла, що Мій Перший Коханий мою зухвалу непояву на побачення обов'язково сприйме як грубу зневагу, тож про наші стосунки надалі й мріяти нічого.

Дізнавшись про втрату парасольки, мама зчинила страшенний лемент щонайменше на три поверхи. Ще б пак: рідкісна, дефіцитна річ!.. Тридцять п'ять карбованців, чверть місячної зарплати!.. Куди мене дідько поніс у таку негодую? Чому я не сиджу каменем удома й не готуюся до вступних екзаменів, а шльондраю то нібито в бібліотеку, то до якихось подруг, то ще кудись на зламану голову. Прийдеться про мої походеньки розповісти татові – дасть мені прочуханки! Ось провалю вступні іспити – і золота медалістка опиниться на цідилку! Таж якщо перший екзамен в університет я не «витагну» на відмінну оцінку, то мені прийдеться скласти ще три екзамени, як і всім іншим пересічним абітурієнтам. Навіщо тоді було винаймати найкращого в місті репетитора? Навіщо взагалі було мені Золотої медалі й моїх інфантильно-богемних замашок? Подумаєш, надрукували в обласній газеті цілу сторінку моїх віршиків – велике диво, неземне щастя!

Мама колотить горох з капустою, мішає святе з грішним, шпетить мене, яку завжди вважає татовою улюбленицею, на всю губу. Мама не може простити втрати своєї улюбленої парасольки – і тепер кілька днів я житиму на вулкані її ненависті і дорікань. Кричати, шукати й таки знаходити в молоці кістку моя мама – велика майстриня.

Ось тільки про нею самою загублені речі, багато разів у транспорті украдені гроші з її ж сумки, гаманця, кишені, а ще катастрофічне невміння ладити з людьми, навіть нагадувати не можна. Дружина Цезаря поза підозрою! Парадокс, але моя мама цей античний афоризм трактує в буквальному розумінні. Походження і підтекст крилатого вислову її не цікавить. А ще вона мені ж таки сказано задрить. Ревнує мене до всіх моїх же успіхів і здібностей. Уже років п'ять програмує на всі, які лиш можливі, життєві невдачі! Якщо я не стану студенткою, моя мама мене загризе. Якщо стану, щоденно гризтиме й гризтиме також. Твердитиме, що всі мої похвальні грамоти, призові місця на учнівських олімпіадах, моя Золота медаль – випадковість! Я не заслуговую і десятої частки всіх отих нагород, які на мене чомусь сипле й сипле божевільна фортуна, як із рогу достатку! Я – сіра миша, дурна мавпа, гидке каченя. У мене надто довгі руки, дуже великий рот, постійно жирне волосся, я сутулюся, а ще я надто смугла, страшенно язиката і т.д., і т.п. – перелік недоліків можна продовжувати до безконечності! Лише поява тата здатна зупинити дизентерійні мамині слововиверження. Проте тато приходить із роботи настільки втомленим, що мої скарги йому завжди здаються лушпинням, не вартим уваги.

Йде 1983. У листопаді минулого року помер Леонід Брежнєв, вічний генеральний секретар і любитель поцілунків взасос, від яких удалося врятуватися лише кубинському лідеру Фіделю Кастро, який, як тільки вийшов із літака, запалив сигару. Наступні після Брежнєва «кремлівські старці» – Андропов, Черненко, Горбачов – на політичній арені змінювали один одного, наче калейдоскопічні одіозні фігурки чорта, москаля, корчмаря на нижньому поверсі різдвяної вертепної скриньки. Есересерище на повному ходу котився в прірву, аж двигтів його десятиліттями не змащований і жодного разу не відрегульований заіржавілий механізм. Із кожним днем пересічним

громадянам ставало жити все важче й важче, хоч влада й вимушено йшла на деякі поблажки: більш м'яким стало гоніння на церкву, навіть негласно заборонили вчителям переслідувати учнів, які її відвідують. Але як випускниця радянської школи, комсомолка, спортсменка й татова донечка, я жила рожевими надіями і святою вірою в те, що для *малдьожі все путі аткрити* і світ чекає мене з розкритими обіймами.

Ось тільки моє примирення з мамою неможливе... У четвертому чи п'ятому класі я випадково знайшла у вишневій лакованій валізі її атестат про закінчення середньої школи. У ньому зверху до низу трдиркали самі трієчки, хоч мама постійно гостро-повчально напучувала мене, що вона закінчила десятирічку із Золотою медаллю. А ще у тій же валізі я побачила розкішну чорно-білу весільну мамину фотографію. Висока зачіска, усміхнене щасливе обличчя писаної вродливиці, біле гіпюрове плаття, триповерхова фата, букет величезних молочно-прозорих, аж кришталевих, лілій в руках. Тільки поряд із мамою-нареченою замість тата — якийсь лисий підстаркуватий чужий дядько з широкою обручкою і перснем-печаткою на тому ж таки безіменному пальці правої руки.

Побачене без дозволу виявилось таким шоком, що вже надвечір у мене піднялася температура майже до сорока градусів. Уночі мене терміново не просто госпіталізували, а відразу ж повезли в реанімаційне відділення. Лікарі ніяк не могли встановити причину настільки швидко атакуючої і в той же час цілком прихованої хвороби. Більше того, навіть консилиум, який зібрався наступного дня, не виявився спроможним встановити, що́ діється зі мною взагалі. Несподівану появу мами в реанімаційній палаті я сприйняла, як появу кобри у власному ліжку, несамовитим криком жаху перелякавши медперсонал. Тата до мене взагалі не допустили: в радянські часи тільки жінка вважалася, образно кажучи, єдиною берегинєю власної хворої дитини і тільки

мамі дозволялося, та й то при щасливому збігу обставин і високій посаді мужа, прориватися аж у реанімацію.

Я погано пам'ятаю своє тодішнє перебування в лікарні. Здається, відлежала цілий місяць, а може, й півтора. Надалі батьки приходили відвідувати мене лише вдвох. Мама дивилася на мене так, наче хотіла спопелити очима. Я їй панічно боялася, а ще більше – задалегідь тремтіла в очікуванні того дня, коли мене випишуть, а вже вдома рано чи пізно ми з нею таки опинимося наодинці. Коли ж це сталося, мене просто вимкнуло. Стояла посеред кімнати, як на помості перед обезголовленням. Єдине, чого боялася, – це знепритомніти і знову надовго опинитися в реанімації, а тоді – ще й у лікарняній палаті.

Мама трясла перед моїм носом документами зі злополучного чемоданчика й істерично всоте повторювала, що старшим у дупу не заглядають, а тепер я щонайменше тричі на день буду каятися, що ввіпхала свій ніс не туди, куди таким шмакодявкам, як я, дозволено, а це означає, що віднині в мене мами вже нема й ніколи не буде. На якусь мить замовкала, сідала у фотель і обмахувала обличчя своїм злосчасним атестатом, а тоді вкотре продовжувала шпетити мене знову й знову, поки щосили не мазнула долонею по обличчі й перснем боляче не зачепила по губі, із якої хлюпнула кров. Я витирала червону юшку рукавом свого банного халатика, розуміючи, що його білосніжна махрова тканина уже ніколи й нічим не відпереться, а на зло розлученій мамі раптом абсолютно втративши страх, цідила крізь зуби:

– Ненавиджу!

Мама перевдяглася, намалювалася, взулася у свої дванадцятисантиметрові шпилечки й гримнула вхідними дверима квартири. Я дуже надіялася, що аж тепер вона нас із татом покине, негайно розлучиться і кудись вибереється з нашого дому назавжди, але набагато швидше від мами нас покинув тато. Директорська посада величезного

цементно-шиферного заводу ніколи не давала можливості батькові належно відпочити, обстежитися в лікарні, хоч раз на рік-два поїхати в санаторій. Настав квітень 1986 року — апофеоз страшної Чорнобильської катастрофи, яка тільки прискорила неминучий кінець «імперії Зла», перелякавши усю Європу скаженим вищиром мирного атома. Але й тоді ще ніхто з радянських громадян неминучого початку апокаліпсису СРСР або взагалі не помічав, або голос про таке й говорити не наважувався.

На часі виявилися зовсім інші проблеми. Треба було якнайшвидшими темпами будувати житло для переселенців поза межами тридцятикілометрової зони. Татів цементно-шиферний завод почав працювати в три зміни, й удома я батька майже не бачила. Однієї ночі його забрала «швидка» прямо з кабінету: татові нирки, жовчний і підшлункова чомусь відмовили практично разом.

Я тоді вже вчилася на четвертому курсі університету. Інтуїтивно передчуваючи біду, прибігла відвідати батька на великій перерві. Знервована татова лікарка, ховаючи погляд, тихенько шепнула, щоб я сьогодні вже не поверталася в університет на лекції, а краще востаннє набулася й попрощалася з татом. Ці слова мене довели до стану ступору, але коли я зайшла в палату, здалося, що мені тільки почулася подібна зла нісенітниця. Татові, напевно, вкололи щось обезболююче, може, навіть наркотичне, бо хворий був у досить піднесеному дусі, хвалив мене за успіхи в навчанні, називав розумничкою і просив ніколи не залишати напризволяще маму. Навіть якщо вийду заміж, залишитися проживати в одній квартирі з нею. Дивне татове прохання несподівано не на жарт мене розізлило, адже мама з дня на день відкладала своє рішення відвідати його в лікарні, і я зопалу виклала батькові, що давно знаю і про мамин диплом ледве теплої трієчніці, і про її весільну фотографію в парі з якимось лисим виродком, і навіть призналася про те, що вже більше, ніж сім років, ми з нею

на ножах, а тато вдає, що нібито цього не помічає, або не розуміє, що з кожним днем мені все важче терпіти щоденні мамині глузування, її постійні придирки й жовчні кпини. Хворий піднявся на ліктях і білими губами спитав:

— Чому ти мені про це ніколи не говорила? Раніше чому ніколи нічого не казала? Я боявся не розлучення, а твоєї реакції. Навіть припустити не міг, що рідна мати перетворила життя єдиної дочки в пекло! Чому ж ти мовчала, дурненька?

Мій погляд крізь пелену сліз упав на татову крапельницю, в якій чомусь процес капання ліків у вену раптом узагалі припинився. Зиркнула на татове обличчя – й не-самовито закричала на всю палату.

Через два місяці після татового похорону до мами в гості почав навідуватися її Лисий, що, як виявилось, був актором обласного драмтеатру, дуже перспективним і, як хвалилася мама, провідним актором, якому навіть дали звання заслуженого. Мамі він обіцяв якусь важливу, хоч і другорядну роль у черговому спектаклі, а для цього постійно вчив майбутню акторку щасливо сміятися. Від її штучного «хо-хо-хо-хо!», яке десятки разів на день лунало з сусідньої кімнати, мені іноді зводило щелепи...

Тільки поки що тато ще живий, тато, як завжди, на роботі, і до тих болючих моментів мені ще якось треба прожити цілих чотири роки.

У вітальні мама голосно справляє тризну по мною загубленій японській дефіцитній парасольці. Надворі сяє сонце, наче кількох серій дощу сьогодні й не було. Старий сусід у квартирі поверхом нижче на повний звук вмикає магнітолу. Напевно, щоб не слухати маминих вересків, зате я особисто маю повний комплект ідеальних умов для успішної підготовки до вступних іспитів!

Забиваюся у власну дитячу кімнату, обкладаюся підручниками, тільки не те, що вчитися, а навіть просто читати не можу. Сиджу незворушно, як єгипетська статуя,

і дивлюся в одну точку на стіні. Власне, ніякої точки я взагалі не бачу. Нічого взагалі не бачу. Репетитор сьогодні має перевіряти мої знання за повістю «Земля» Ольги Кобилянської. Вчора я ще раз уважно перечитала текст, сьогодні вранці зіставила власні враження з думками авторів підручника. Господи, невже ці високопоставлені уми навіть не намагалися особисто прочитати художній текст? «Влада землі», «ідіотизм сільського життя», «приватна власність як джерело злочину братовбивства». Стоп!

Хіба когось насправді можуть цікавити отакі надумані висновки? Мене, наприклад, не відпускає, власне, сам художній текст. У ньому щось не так, якісь дефекти, неув'язки, якісь великі прорахунки у творчій роботі автора. Може, все це в моїй голівоньці появилось внаслідок того, що я необачно прочитала незавершені заготовки Ольги Кобилянської до другої, нею недописаної частини «Землі»? Ні. Друга частина — взагалі окрема розмова, хоч скидається на те, що якби вона була написана й видана, могла вийти геніальна річ! Разючі упущення якраз у першій частині! Саме тут усі недоліки, хиби, негаразди тексту. Що? Які хиби? Які негаразди? І взагалі, хто я така, щоб про подібне думати ще й нахабно відстоювати право на власні умовиводи? Школярка-випускниця. Абітурієнтка. Студенткою чи ще й пощастить стати.

...Зі мною, маленькою пацієнткою із так й не встановленою лікарями хворобою, в одній лікарняній палаті лежала чотирнадцятилітня дівчинка, в якій виявили рак мозку. Вона майже увесь час спала й при цьому смоктала вказівний палець, як це роблять хіба що немовлята. Тричі на добу їй щось кололи, щоб не прокидалася і не кричала з болю. Хірург казав їй мамі:

— Ми оперуємо людський мозок, але уяви не маємо, як саме він працює. Якщо ви наполягаєте, ми операцію зробимо. Які будуть наслідки для вашої дитини, скажу чесно: я не знаю. Не могу вам нічогосінько гарантувати!

Що сталося з тією дівчинкою? Невже її вже давно нема на світі?

Напередодні, коли мене вже мали виписувати додому, до неї навідався її батько і довго розмовляв із хірургом. Був післяобідній «сонний час», обоє співбесідників вважали, що я особисто міцно сплю і нічого не чую. Батько дівчинки гаряче доводив лікареві, що на операцію, заплановану наступного дня, він дозволу не може дати, бо в них удома... бджоли плачуть!.. Це означає, що найкращий рій повільно вмирає. Задубілими комахами вже всяяна вся земля біля вулика. Останньою загине матка. Перед отакою наглою смертю рою бджоли гудуть зовсім по-іншому, ніж завжди. Появляється надзвичайно сумний, просто надривний і траурно тягучий звук. Таке стається, коли в сім'ї господаря бджіл хтось уже зібрався на той світ і навіть трьох днів не протягне. Як пасічник, він у цьому бджолиному пророцтві переконувався за власне життя кілька разів. Значить, його доця таки помре. Навіщо її ще перед цим мордувати трепанацією черепа, завдавати зайвого болю?

А може, ця розмова біля ліжка онкохворої дівчинки мені тільки приснилася? У мене теж підозрювали рак мозку, коли несподівано піднялася температура і я не виходила зі стану непритомності цілих три доби.

Ось тільки після того довготривалого перебування в лікарні в п'ятому класі мої головні півкулі почали працювати дещо по-іншому, ніж раніше. Ні, не власне працювати. Я почала інтуїтивно відчувати, яким чином мій мозок мислить. Дурня! Знову не те! Я ж цього діяння як не відчувала, так і не відчуваю! Як же саме назвати таке явище, як бодай побіжно окреслити словами найбільш точно? Я... у певні моменти, дуже рідкісні хвилини, якимось шостим чуттям несподівано вловлюю, як зовсім по-іншому моя сіра речовина осмислює факти. Які факти?! Тоді: інформацію... Яку інформацію?! О Боже!

Вірніше, мій мозок аналізує події з кардинально іншої точки зору, ніж інші люди. Що-що?! Ну, добре, не життя в цілому, не події, не факти, а просто піддає якомусь дивному скептицизму художні тексти... Ого, до психучки залишилося півкроку!

Що ж це діється зі мною?! Чим закінчиться? Яке мені діло до чужих літературних героїв, до їхніх вчинків, поведінки, більше того – нюансів реалізації авторського задуму? Жодного. Особливої цікавості – теж. А це все одно відбувається! Що – відбувається? Не вмію пояснити!

Коли вперше стрімголов читала «Землю», бо не встигала «ковтнути» текст до уроку літератури в ледве викрочених для цього перервах під час підготовки до олімпіади з математики рік тому, багато чого в цьому літературному творі взагалі не зауважила, не помітила, точніше, й апріорі не брала до уваги. Тепер, після уважного повторного прочитання, раптово наче спала якась завіса. Сталося щось таке, ніби я підійшла впритул до здалеку ідеальної малярської картини й замість дуже вдалого сюжетного зображення несподівано побачила грубі мазки, та що там мазки – неоковирну мазню, аж усі щетинки пензля залишилися і олійна фарба цілими шматками, зовсім не розтертими грубими кляксами попримілилася до полотна!

Ні, таки не треба аж настільки прискіпливо читати художні тексти! Не треба задумуватися над тим, чого у творі нема. Але ж!..

Розмова Докійки Чоп'як з Івонікою Федорчуком на весіллі у малолітньої Парасинки – це не просто й не тільки розмова добрих багаторічних сусідів. Та ні, власне у повісті саме так, але зворушливий і чуйний поріг довір'я, надто широкий діалог-сповідь співрозмовників явно вимагають чогось зовсім іншого. А якщо Докійка й Івоніка – колишня пара, якщо мрія поєднати своїх дітей у них виникла не тільки тому, що досить переорати межю – і два великі шматки поля стануть єдиним цілим? А якщо ця

мрія – відчайдушна спроба перехитрувати долю, одружити хоч власних дітей, якщо не вдалося стати подружжям самим? О, тоді багато чого у повісті рельєфно прояснюється! Що саме? Наприклад, чому Докійка так дбає про гарний одяг для своєї родини, чому сама навіть у будень завжди акуратна, чиста і прибрана, як на свято чи весілля. Вона вже тільки одним своїм виглядом постійно нагадує Івоніці, що він має, одружившись із Марійкою, і що втратив, коли відмовився від Докійки заради тих кількох десятинок землі своєї нечупарної майбутньої дружини! Коли ж Михайлові випадає служба в армії, і цього вже неможливо уникнути, хвороблива Докійка починає мислити прагматичним розумом, а не чуйним серцем. Як тільки вона помре, її п'яниця-чоловік прогайнує Парасинчине придане, а без пристойного шматка землі її дочка не виявиться бажаною нареченою для жодного багачького сина. Для Михайлових батьків – чи не насамперед! Задумавши видати Парасинку за некрасивого й примітивного Тодорика, Докійка насамперед мусить зруйнувати казку, яку сама ж втовкмачила дочці-динащі в її світлу голівоньку, але, як колишня суперниця, що втратила коханого через відсутність землі, якої в Докійки-дівчини взагалі не було, переводить усі стрілки зневаги, погорди й ненависті на Михайлову маму. Докійка безпощадна у викритті тупості, нікчемності, примітивності Марійки: «А нехарно, а закурено в її хаті, що не дай, Господи! Сама виглядає, як би більше в комині пересиджувала, ніж у хаті та по надворку – така чорна. Така з неї газдиня... Вона не потребує вичісувати щодня волосся, як дівчина, і щодня чисте білля вбирати не потребує! Але раз на тиждень може се зробити». Так жовчно здатна характеризувати суперницю тільки її ж суперниця. Чому Ольга Кобилянська не розгорнула саме цю колізію? Чому не повернула хід подій так, щоб читач побачив головних персонажів у іншому світі? Бодай Івоніку. Ну, й Докійку, яка повторила хід

конем свого колишнього коханого: через кілька років також не з любові, а тільки з тверезого розрахунку вийшла заміж за Василя Чоп'яка, який невдовзі спився з ревнощів, утомившись денно й нічно наглядати за дружиною, яка своєю вродженою красою, охайністю й чистотою в одязі доводила, напевно, його сусіда Івоніку до тихого божевілля. Й що — старий Федорчук і подумки не зраджував Марійку? Не кається за свій фатальний життєвий вибір, не страждав? Так не буває. Івоніка — фальшивий персонаж, з ніг до голови облудний. Мені він зовсім не подобається!

Чому? Бо ж у повісті старий Федорчук не тільки не введений у ранг ідеалу й порядності батько й чоловік, а паскуда ще та! Факти однозначно свідчать, що як мало не останній злидар у селі, Івоніка допарубкувався до сивого чуба, поки не полакомився на кілька жінчиних «пражин поля», оскільки свого ґрунту взагалі не мав — і пристав до Марії у прийми, незважаючи ні на її сварливість, ні на неохайність, ні на відсутність бодай мудрості серця, якщо не вродженого розуму, доброти, щирості, задушевності. Про довесільні зустрічі-побачення цієї пари не згадується ані словом! Випадково? Ні! Бо ж не було в них ані стояння під місяцем, ні поцілунків, ні освідчень. І про їхнє весілля — ані малесенького спогаду, власне, ні гу-гу. Також наче нічого такого й не існувало. Зате була в минулому і залишилася на момент подій у творі сіра буденщина, тяжка праця, тверезий розрахунок стосовно найменшої користі на кожному кроці. Навіть любові до власних малих діток ні Івоніка, ні Марійка не мали: «Ти гадаєш, я прохолодила собі коли губи краплею молока? Чи я з'їла коли яечко?.. Молоко я продавала, клала крейцарик до крейцарика, і продавала яечка, і прятала крейцарики... Лише Бог один знає, як я не раз від голоду скавуліла! Але зложеного крейцарика ми не дотикалися. Аби я раз булочку собі купила, то й то ні!» На будівництві залізниці Марійка втратила здоров'я: «люблячий» чоло-

вік і «порядний газда» жодного разу не заперечив проти того, щоб його дружина тяжко працювала нарівні з чоловіками! А ще обоє безпощадно ризикували маленькими дітьми, на увесь день залишаючи їх у хаті без нагляду. А ще — ніколи не цікавилися навіть уже цілком дорослими проблемами своїх синів. Скривджений на пасовищі фізично сильнішим ровесником, який відібрав у нього сопілку, маленький Сава не міг надіятися на втручання в цей конфлікт когось із власних батьків, більше того, не наважувався ні батькові, ні мамі навіть пожалітися. Мусив боронитися сам, як умів і як йому вдавалося. Упіймав великого джмеля, вкинув своєму кривдникові за комір — і... став ненавмисним призвідцею до смерті нещасного ровесника-пастушка. А як зреагували на страшний факт смерті чужої дитини Федорчуки-батьки? Як зреагували?! Вони ж тут ні при чому, нехай малий Сава розбирається зі скоєним сам! Найкращий господар, шанований громадою чоловік, Івоніка миттю відсунувся в тінь, зник, заховався. Як страус, запхав голову в пісок — і старого Федорчука нема! А Савина мамуся? О, ця дурепа набагато радикальніша від зовні аж надто спокійного і розважливого власного чоловіка. Марійка не ховається, Марійка вимагає від переляканої, нею безпощадно допитуваної і неодноразово за останні дні битої-свареної дитини неможливого: «“Видиш? — кажу йому. — Він може і вмерти!” Він споглянув лиш по-вовчому в землю, зморщив брови, а по якісь хвилі почав плакати. Плакав, але не сказав ані словечка. А як я приказала піти до хлопця та його мами й перепросити обох, не рушивсь із місця. Неначе закам’янів... Тоді була би я йому з гніву кості поломила. І лише мав щастя, що був усе такий мізерний і блідий, інакше, Біг-ме, була б кості поломила!» Тільки що сталося б, якби Сава наважився перепросити батьків опухлого, агонізуючого хлопчика? З жалю до власної дитини і горя непоправної втрати вони Саву могли й убити, не те що

покалічити! Як же рідна мати про це не подумала, цього навіть не припустила? І жоден з них, дорослих, досвідчених, життєво мудрих – ні Івоніка, ні Марійка Федорчуки – навіть значно пізніше не роблять найменшої спроби перепросити батьків померлого, не намагаються коровою чи грішми бодай частково компенсувати їм страшну втрату, що було і є характерним у випадку подібного нещасного випадку й зараз? Чи обговорювали односельці в дні похорону нещасної жертви джмеля і старих Федорчуків, окрім нерозумного Сави? Ще й як обговорювали! А Марійка та Івоніка не знайшли іншого способу, як затулитися від людського осуду... власною дитиною. Сава надалі фактично перестає рідними батьками вважатися їхньою кровинкою: він «не такий». А що нещасна дитина з пережитого потрясіння починає тихо божеволіти – кому з рідних або чужих цікаво? «Не такий» – і вся розмова! Й хіба настільки патологічна тупість характерна лише для батьків Сави?

А Марійчині найближчі родичі? Поділили між двома дочками землю порівну. Що, ви вважаєте, – правильно зробили?! Здоровій Марійці і сліпій на одне око Тетяні, отже, припала однакова кількість нещасних сотиків ґрунту, бо скільки ж це – пражина? У зносці до тексту написано 130 м². А кілька пражин, навіть аж від сили п'ять чи навіть десять, п'ятнадцять – скільки? Всього лише шість із половиною, – тринадцять, ну, в найкращому варіанті – майже двадцять сотих! У ті часи така мізерна ділянка орної землі ледве-ледве могла би прогодувати сім'ю з трьох або чотирьох осіб! Закономірно, що напівсліпій Тетяні з настільки вбогим приданим не вдалося вийти заміж навіть за такого старого парубка, яким до одруження був набагато старший від Марійки Івоніка. Ну, а далі пішло-поїхало похилою площиною: сільський злодій і марнотратник Григорій Чункач дуже швидко пропив і Тетянине поле, й Тетянину долю, і Тетянине

жіноче щастя. Чому ж Марійка нічим не допомагала нещасній Тетяні з маленькою дитиною на руках? «Гарна» сестра і водночас чи не найближча після батьків Рахірина родичка, яку та характеризує вбивчо: «І що вона їй за тітка? Має гроші й корови, мала полотна й мед, всілякого роду збіжжя, а навіть не дивиться в той бік, де проживають вони!» А тим часом напівсліпа Тетяна «була добра робітниця й мала славу такої на все село» й навіть до Марійчиного Сави ставилася краще, ніж ставилася до нього рідна ненька: «...Все-таки обдаровувала його, чим могла, як там прийшов, і угощувала, не тряслася над крейццером, як тато і мама». Але ж якщо саме так було не тільки в повісті, а в реальному житті? Писала ж Ольга Кобилянська свій твір за гарячими слідами братовбивства у селі Димка, власне, в родині заможного селянина Костянтина Жижіяна? Проте хіба має значення, як воно було насправді? Художній твір — не страшненька фотографія для паспорта. Художня правда вище того, що десь колись із кимсь насправді відбулося. Літературний твір — це есенція життя, а не його мавпування.

Тільки що ж там із образом Івоніки Федорчука? Він би повинен чи не найбільше дратувати уважного читача, бо ж саме про подібних у народі кажуть: «Ні риба, ні м'ясо, а щось таке, як гриби». Звичайно, легко родичам любити хорошого сина, особливо якщо Михайло з юних літ лише те й робить, що підлаштовується під сокровенні думки батьків: і Саву сварить за Рахіру, й постійно доносить старому батькові на молодшого брата за всі його недоліки в роботі, й знущально називає брата «малим», демонструючи власну перевагу, старшинство, вищість. Івоніка любить лише Михайла. Навряд, чи для того, щоб увільнити від служби у війську Саву, батько пожертвував би молодими биками, як це зробив заради старшого сина! Бо ж за Михайла старий Федорчук віддав хитрому авантюристові Буню гроші за пару чудових волів і навіть

не намагався цю величезну для селянина суму повернути, коли Михайла медична комісія таки визнала придатним до військової служби, не спробував із шахраєм Бунем бодай завести мову про повернення грошей:

«—“А гроші, Івоне?.. Що сталося з грішми, коли Михайла покликали?” — Махнув рукою, неначе б зрікався грошей:

—“...Не журися, Маріє!.. Най на тім скінчиться. Що вже гроші!”» Навіть коли Сава працює коло худоби й землі не гірше, ніж у минулі роки Михайло, Івоніка жодного разу не знаходить часу похвалити молодшого сина, а тільки постійно погрожує, що землі у спадщину не дасть, якщо той не буде слухняним у виборі нареченої!

Під час Михайлової служби Івоніка щонеділі відвідує свого старшого, носить йому найкращі харчі, навіть печені кури й білі паляниці, чого вдома на столі Сава взагалі не бачив ніколи. Михайло-новобранець стає справжнім ідолом для батьків, цинічно грає на їхніх почуттях, постійними погрозами закінчити життя самогубством тримає старих у нервовій напрузі. Успішно випробуване на нервах власних батьків дійство він, очевидно, використовує і в стосунках з Анною. О, Михайло — майстер обману! Він утішає вагітну Анну, що обов'язково одружиться з нею, тільки треба нікому не розповідати, від кого нещасна чекає дитину. Михайло начебто підготував цілий виступ для виголошення перед батьками, якщо вони не захочуть його вагітної коханої за невістку: «Чи ви були великими багатирями, як побралися? Га?.. Я лишу вам усе поле, скажу я їм, тіштеся ним, а я беру собі Анну й верну назад до міста... В місті живуть люди і без землі». Пустопорожні слова. Земля для Михайла значить набагато більше, ніж Анна. Цікаво, якби Парасинка не вийшла заміж, а Михайло благополучно повернувся з війська, чи заради об'єднання батьківської та Чоп'якової землі він не одружився б з Парасинкою, кинувши напризволяще

Анну? А чом би й ні? А так він лише облудно обіцяє вагітній нареченій в день свого патрона – святого Михайла – розповісти про їхнє взаємне кохання батькові й просити благословення на шлюб з Анною. Умгу, Михайлові потрібна підтримка святого Михайла! Але ж у переддень цього свята він зважується з братом іти у панський ліс красти лозу для плота й нехтує тим, що наближається велике свято, ще й батько несе гроші в банк, а отже, його супровід Михайлом більш, аніж доречний бодай для елементарної безпеки. Та й ніч має своє право: можна, не червоніючи (у темряві цього ж усе одно не видно) признатися старому про свій з Анною довесільний переступ народної моралі. Але ж ні, Михайло – боягуз, нікчема, людина, яка ніколи не зуміє визнати і виправити власну помилку! Та й Івоніка, що? Не здогадується, хто саме може бути батьком Анниної ненародженої дитини, не припускає, що це не хто інший, як його ідеальний син Михайло? Звичайно, ні. Михайло – ангел, Михайло – святий. Повертаючись із міста, старий несе Михайликові кілька солодких яблук і булочки! А Саві? Саві – нічого. Навіщо, Сава ж не маленький!

Та й під час похорону сина Марійка і її поважаний усім селом чоловік ведуть себе дуже непристойно. Напередодні Сава не зміг ударити Анну, незважаючи на побиту нею свою кохану. А Марійка, жінка й мати, б'є по обличчі вагітну Анну привселюдно! Тим часом Івоніка мовчить і в цю драму не втручається, хоча в подібній ситуації мусить розуміти: Анна не бреше, її правота явна! А далі? Собі самому Івоніка обіцяє, що в майбутньому якось допоможе нещасній, хай тільки все уляжеться, заспокоїться народний осуд. Якось? Коли саме допоможе? Через тиждень, рік, десятиліття? Не знаходить часу навіть Марійку переконати, що дитина, яку чекає Анна, таки Михайлова, і треба з цією жінкою бути лагіднішими. Та коли Марійка виганяє Анну з дитям, а близнята помирають і їхня

нешасна мати божеволіє, Івоніка ні в чому не звинувачує себе. Натомість стає безсердечним інквізитором для власної дружини: «Будемо годувати діти Савині та Рахірині... А Михайликові уступилися нам навіки з дороги...» Старий Федорчук двічі піднімає на Марійку руку, а ця жінка морально набагато краща від Івоніки, адже боїться навіть у інтересах Сави брехливо свідчити, коли приходиться в суді присягати на Біблії! Та й останній вчинок Івоніки – також вчинок типового боягуза. Потай від Марійки, увага: потай! – він переписує найкращий шмат землі на Анниного і Петрового сина. Що ж розіграється, коли Івоніка помре, а тепер уже Петрова законна дружина заявить Марійці про свої права на цю землю?! Нова драма? Нова трагедія?

Та найбільша хиба повісті, в чому я чомусь твердо переконана, не в цих епізодах. Погоджуюся, що автор не повинен описувати всього до найменших деталей. Якщо у творі не залишається порожніх лакун для співавторства з читачем, твір суттєво програє. Ось тільки занадто велика біла пляма у повісті саме там, де сталося братовбивство. Зовсім не так тут треба було вибудовувати колізію, бо виходить, що Сава просто холоднокровно застрелив брата, наклав умираючого сардаком і десь після півночі, що випадково побачила Домініка, побіг за порадою до Рахіри!

Що ж насправді повинно було відбутися в лісі перед тим фатальним пострілом? А здогадатися неважко. Сава від Рахіри вже дізнався, що Анна носить під серцем братову дитину. Михайло ж такого витоку інформації навіть припустити не міг. Напевно наодинці, як завжди, старший брат узявся дорікати Саві Рахірою, а той у відповідь нагадав Михайлові про зведену ним Анну, як набагато важчий гріх. Михайло не стерпів, ударив брата, зав'язалася бійка. Хто ж переміг у сутичці? Звичайно, Михайло: служба в армії зробила його й фізично сильнішим, і вправнішим. Скривджений Сава такого глуму й кривди самовпевнено-

го й до того ж неправого брата простити не міг: правда була ж на боці молодшого! Тож знову повторилося те, що в Савиному дитинстві зі злочасним джмелем: із розпуки й образи вистрелив братові в спину. А тоді, звичайно, злякався і надалі все вже чинив механічно, не особливо обдумуючи власних дій... Рятувався, як міг. Шукав прихистку в Рахіри, бо хто ще на цілому світі міг би його зрозуміти?

Як же отримала того дня я на горіхи від репетитора за власне розуміння повісті «Земля!» Мій персональний учитель при мені навіть зателефонував на роботу татові, заявив, що я глумлюся над письменниками, видумую дурниці про їхні твори і в такому випадку на вступному іспиті отримаю таку двійчище, як контрабас. Тато запитав, чи я присутня при їхній телефонній розмові, а у відповідь на репетиторове: «Так!» – пообіцяв зі мною ввечері серйозно поговорити. Як завжди, не зумів, бо мама до решти забила йому памороки відсіяною мною японською парасолькою. Мої проблеми залишилися виїмково моїми...

Ц-с-с!.. Дощ! Почався дощ. Тихо і зненацька. Рясний. Спокійний. Не йде, а щось пристрасно шепоче. Ось і причина того, чого мій тиск упав і голова боліти перестала. А я думала: стало краще від зерняток граната.

Мій чоловік просуває голову в напіввідчинені двері на балкон:

– Що ти тут аж стільки часу робиш? Я вже цілу годину чекаю, коли повернешся й ляжеш у ліжко, а тебе нема й нема. Весь час думаю: ще знепритомнієш зі своїм високим тиском, а я спатиму й навіть не почую!

– Спи й не переживай – почувеш: я обов'язково падатиму з великим грюкотом!

– Невже почався дощ, Алю? Як там наші сини в археологічній експедиції?! Така зловредна погода, польові умови й життя в палатках – речі несумісні.

– Це короткочасний дощ. Там, де зараз їхня студент-

ська група на розкопках, дощу, надіюся, може взагалі не бути.

– Або ще рясніший, аніж у нас!

– Не з меду – не розмокнуть!

– Як твій тиск?

– Голова уже не болить. Упав атмосферний – унормувався і мій власний.

– Ну, тоді, може, нарешті розповіси всю правду.

– Гріг, скажи мені чесно: що ж ти хочеш почути? Переживав, щоб я тебе не зрадила, – я уже тобі разів десять підтвердила: ні! Бажаєш, щоб сказала, що зрадила, скажу, що так, бо ці допити давно час і пора вже остаточно закінчувати, якщо не хочемо докрутити себе до розлучення.

– Я хочу всього лише знати правду.

– А я всього лише хочу спокою. Чесно кажучи, мені вже наплювати й на ось таку правду, й на ось таку неправду. Вже сама в усьому заплуталася. Моя уява готова намалювати що завгодно.

– О-о! Ти й під час перевірки на поліграфі вийдеш сухою з води: творча особистість! Сама не знаєш, у якому світі живеш – реальному чи видуманому.

– Мистецьку уяву поліграфом не переробиш. Я завжди глибоко вірю в усе, що описую у своїх книгах. Ну, і як лікар, ти сам знаєш: навіть звичайні люди, які скоїли злочин ненавмисно, миттєво забувають його аж настільки глибоко, що й поліграф їхню брехню викрити не може.

– Саме так рятується їхня совість. Але із часом у пам'яті все обов'язково відновлюється!

– Чого ти хочеш від мене?

– Мені дуже погано.

– Мені також. Мабуть, ще гірше, ніж тобі.

– Погано зі мною?

– Із собою самою! Мені здається, наше колишнє щастя вже замкнулося на кодовий замок. У жодного з нас, як несподівано виявилось, нема відмички.

– Гм, я все-таки спробую відчинити. Спробую, бо знаю, що ніяких ключів до дверей, за якими живе щастя, не існує: двері завжди відчинені, але за ними дуже високий поріг!

– Давай розбіжимося в різні боки, Гріг. Це я тобі не пропоную – про це прошу. Уклінно прошу. Діти вирости. Наші стосунки стали нестерпними, прісними й обтяжливими. Ти ж бачиш: ми починаємо просто пожирати одне одного, як бактеріофаги!

– Влучне порівняння.

– Не придирайся до слів. Я завтра-післязавтра переберуся до мами. Без жодних проблем надалі ми з тобою зможемо мешкати окремо!

– Алю, не порі́ гарячки. Ми не просто подружжя, ми давно уже рідні, а тому окремо жити нам не вдасться. Та й ти коло мами з Її Лисим і з власним трудоголізмом швидко без мого контролю склеїш ласти.

– Хіба тобі не все одно, Гріг? Кого ревнують, тому завжди свідомо чи підсвідомо бажають смерті. Уся світова класика на цьому пунктику наголошує!

– Ходи спати, Дездемоно. Свята чи грішна, ти вже, мабуть, мною майже прощена! Амінь.

Несподівано мені кортить відповісти чимось колючим і цинічним, але вчасно кусаюся за язичок: винна, винна і ще раз винна!

– Тільки не подумай, що я не зміг більше обійтися без сексу, й тому вдався до примирення!

А це вже телепатія: хотіла ж якраз про це свого благовірного шпигонуті! На доказ власних слів уже в ліжку чоловік загортається в окреме простирадло й відвертається до стіни. Ну, й слава Богу! «Не хочеш, не мусиш, не треба, літа мої ще молоді! Ти прийдеш і вклонишся знову, та я не прошу вже тобі», – крутиться в голові дурнувата студентська пісенька. Проте заснути не вдається ні через годину, ні через три, ні тоді, коли вікна вже зовсім посвітлили.

Не так просто залатати дірку в сімейних стосунках. Латку все одно буде видно дуже довго. Вірніше, я особисто ще роками достеменно буду знати, що вона таки є...

Навіщо я тоді погодилася зустрічатися з колишнім коханим? Тому, що стара любов не іржавіє? Чи не черствіє? Не пам'ятаю, як правильно кажуть. Тільки летіла я на те побачення, наче шістнадцятилітня клаповуха дівуля під вітрилами білих бантів, і в голові свистів не вітер, а буря! Ми посиділи на гойдалці, випили по каві, з'їли морозиво, погодували булкою диких качок на озері — й розійшлися, обмінявшись номерами телефонів. Звісно, мобільних.

А тоді до мене прийшло таке натхнення, якого в житті не було! Писала цілими ночами. Творила на перервах між парами на кафедрі. Вистрибувала на першій-ліпшій зупинці, щоб на облупленій лавочці біля занедбаної пісочниці, що пахла котами, відкрити ноутбук і з божевільною швидкістю набирати текст, поки надворі зовсім не стемніє. Час від часу ми здзвонювалися, навіть ходили в кіно. Глядачів у залі майже не було. Мій Колишній Коханий несподівано мене обняв і ми жагуче поцілувалися, — а вночі я блискуче завершила свою книжку.

Й усе — натхнення вичерпалося!

Тільки мені дуже кортіло написати ще щось подібне до вже створеного, навіть ще талановітше написати! Я просто гинула від того, що більше нічого створити не вдавалося, мало не дряпалася по стінах від повного штилю у творчості, гнітючої неспроможності якось вплинути, чимось активізувати, прискорити, наблизити натхнення. Еге ж, деякі митці саме в такому стані вдаються до наркотиків, інші — до спиртного. Навряд чи допінг здатний стати в пригоді. Зате самонавіювання — велика річ. Здебільшого саме воно й провокувало сплеск творчості, але про це ніхто й не здогадувався. Зате в богемних колах довго побутував міф, що сифіліс здатний зробити пересічного письменника генієм, як це сталося з Мопас-

саном, який нібито довго й наполегливо шукав, де б, нарешті, підхопити цю страшну заразу. І таки інфікувався, і навіть опісля створив шедеври, й став геніальним, а де-хто за його прикладом свідомо шукав сифілісу на свою дурну голову й у ХХ ст. й мало не став нобелівським лауреатом, чи й, може, став, — хіба не все одно? Головне, що таки спромігся на унікальний художній текст, бо ж усе інше — всього лиш неминучі затрати процесу.

У якусь мить я нібито прозріливо збагнула, що поштовхом до написання моєї попередньої книги виявилася зустріч із Колишнім Коханим. Еге ж, еге ж! Спричинилася! Тільки той єдиний поцілунок у темному залі кінотеатру й став останньою крапкою для мого натхнення! Завершальні сторінки книги писалися вже після поцілунку? Ну й що? Високоамплітудна агонія натхнення, останній сплеск творчої енергії перед фіаско.

Із чоловіком я тоді сварилася з найменшої дрібниці. Він наївно старався перевести все в анекдоти чи жарти. Раніше це мені допомагало, тепер — лише катастрофічно злило, дратувало й навіть доводило до злющих-презлющих сліз. Я починала його ненавидіти. Тихо, притаєно, підло. Сини перезиралися, коли у їхній присутності ми з Грігом жовчно взаємно виясняли стосунки, а одного разу котрийсь із них сказав, що нам обом на шиї варто повісити табличку, як на трансформаторі, з написом: «Не влезай: убійот!!!»

Колишній Коханий нагадував про себе телефонними дзвінками, й ми продовжували бодай раз на місяць зустрічатися. Їздили переважно в по-домашньому комфортний і затишний Київ або виразно молодіжний і холодно раціональний Харків, де нас в обличчя ніхто не знав. Вибиралися з дому всього лише на один день, тільки щоб «поласувати морозивом». Чужі люди сприймали нас, очевидно, за винятково щасливу подружню пару. Ще б пак, ми світилися, неначе неонові голограми

в темряві, сяяли посеред білого дня, навіть якщо він був хмарним і сірим. Поверталися додому, як на плаху. Найважче було гасити оте внутрішнє світіння ще до моменту, коли поїзд в'їжджав на перон рідного міста. Одного разу в такі хвилини Мій Колишній Коханий продекламував рядки вірша Валерія Гужви:

*При зустрічі в застіллі випадковім
Ми ледь знайомі: ввічливі, чужі –
Ти чоловіку поправляєш комір,
Я – при дружині. Тільки бережись
Зустрітись очима ненароком,
Бо як не крийсь, а стане ясно вмить:
Колишньої любові знак високий
На вичахлих губах палахкотить!*

Наївний! Йому здавалося, що нами взаємно двигає неземне кохання, але любов мене, чесно кажучи, насправді цікавила менше всього. Навіть пристрасть як апофеоз плотського кохання я могла повною мірою без жодних проблем отримувати й у рідних стінах. Як там у Ліни Костенко в поезії «Тінь Марії»: «Лежиш з цією, уявляєш ту»? Правда, це сказано від імені чоловіка. Врешті, геніального поета – Аполлінера. А хіба у жінок-письменниць відбувається щось не в подібному руслі? Трішки романтики, трішки уяви, пришвидшене дихання, живе чоловіче пульсуюче доторками тіло, камерна «теплота сімейного інтиму» – і феєрверк оргазму гарантований. Урешті, Стендалю була потрібна не його власна закоханість і навіть не конкретна дама серця, а лише письменницьке споглядання процесу, іншими словами – холоднокровний аналіз розвитку стосунків. Але ж більшості митців отримати іскру для високого вогнища натхнення й написати шедевр завдяки подібним хитрощам узагалі, здається, жодного разу так і не вдавалося. Тарас Шев-

ченко як підписувався під повістями російською мовою? Дармограй! Лексичне значення псевдоніма однозначно засвідчує підтекстову гру висновку автора: літературна квазі-писанина мовою колонізатора — всього лише різновид мастурбації, від якої живе дитя ще жодного разу ніколи й ні в кого не заключилося. Інакше кажучи, оргазму від такої підміни бажаного дійсним чекати марно, як і надіятись на появу літературного шедедру, та що там шедедру, навіть калічного плоду творчої уяви.

Отже, з нашими дурними й ні до чого не зобов'язуючими побаченнями треба було поривати якомога швидше, стрімголов закінчувати убогий спектакль, але мені здавалося, що ще трішечки — і я знову цілими ночами й днями просиджуватиму за ноутбуком і натхненно писатиму свою нову книжку.

Спокуса творчістю переважила над здоровим глуздом. Ми переспали. Цього не варто було робити в жодному разі! Не тому, що тепер натхнення прийти взагалі не могло апріорі, а насамперед тому, що особисто я до такого повороту подій узагалі не була готова: насправді вже давно не любила свого Колишнього Коханого. Вірніше, надто багато про нього знала. А ще точніше, дечого й простити йому ніколи б не змогла. Коли ж спонтанно сталося те, що сталося, я зірвалася з ліжка, наче воно горіло-палало. Що подумав у цю хвилину мій сексуальний партнер? Що я залишилася ним катастрофічно не вдоволеною?

А мені все одно: це тільки *його* проблеми!

Мені було набагато гірше, адже в ту мить я ненавиділа й зневажала себе так, що ніхто інший мене й цікавити не міг. У голові крутилося тільки одне слово: «Курва!»

Та найстрашніше почалося тоді, коли мій Гріг увечері в ліжку почав мене пристрасно цілувати. Просто перемкнуло, ударило струмом, вирувало! Виявляється, на ділі це далеко не так просто: з-під одного — та й під іншого! Врешті, я не Катерина I, яку Меншиков витяг з-під

п'яних солдатів, а цар Петро — з-під Меншикова. «Мой мілий мальчик, зачем грустишь? Девчонку ету нельзя любить: Севодня с етим, а завтра с третім — І так праходит ёю шальная жисть!» Але мій чоловік такої моєї поведінки не міг зрозуміти, майже змусив до виконання подружніх обов'язків, — і в мене почалась істерія. Ми сварились цілу ніч, як ще ніколи в житті. Що найдивніше: я ні в чому ані-ні-ні не винного мужа з повною серйозністю звинувачувала у подружній зраді, й сама в це навіть майже вірила! Подібного від себе самої ніколи не чекала. Таж я не мала найменших підстав до подібних висновків, в мене навіть не було жодних підозр, найменшого права на щось подібне!

А далі? Якесь затьмарення. Не могла видертися з тент нав'язливої інформації, яка мене переслідувала й... убивала. Запросили на літературну зустріч — автор читав уривки роману про адюльтер. Купила книжку відомого прозаїка: виявляється, це роман про жіночу сімейну зраду. Висунула з балконного вікна голову серед ночі — п'яна компанія у скверику бренькає на гітарі й виспіває похабщину найнижчого гатунку:

*Папа мой радной в командіровачке
І єщю не скоро будет он.
К маме теперь ходит дядя Вовачка
Он ей подарил адекалон
Наша мама стала непаслушная,
Начала саседям нагло врать.
А кагда приходит дядя ужинать,
Мама нас укладивает спать.
Вот кагда дамой верньотса папачка,
Дядьку Вовку виганит он вон,
Выбрасит в акно наски і тапачкі,
Випьет весь єво адекалон.
І кагда женюсь і, став вадітелем,
На неделю буду уезжать,*

*Заявлю жене я поучительно:
«Дядю Вовку в дом наш не пускай!»*

* * *

У купе входять три чисто виголені, напарфумлені й одягнені у настільки випрасуваному одязі, що на гострому канті на їх штанах муха розчахнулася б, прилизані й у міру вгодовані, а ще, із усього видно, задоволені життям уже досить літні чоловіки. Напевно, колишні високопоставлені радянські посадовці, о, саме такими й відрекомендовуються один одному. На мене нуль уваги — також ознака радянського псевдо-бомонду: не помічати нікого, крім собі подібних. Витягають із сумок упаковані в шелесткий целофан бутерброди, викладають свіжі огірки, помідори, й, звичайно, неодмінні у довгій дорозі для таких пасажирів двокілограмові тушки запечених з ароматними, аж у носі крутить, спеціями курей-гриль. Одночасно із дорожнім їством на столі появляється батарея пляшок: коньяк, віскі, вино, пиво, горілка. Буде сабантуй на всю ніч!

Влаштовуюся на верхній полиці купе, де моє місце згідно квитка. Заплющую очі. Хвала Богу, що й так! Минулого разу прийшлося їхати з циганкою і двома спортсменами, яким вона ворожила і яких серед ночі обікрала. Нині хоч спокійно спатиму. Ці не приставатимуть, нічого не вкрадуть, не спричинять скандалу. Абсолютно безпечні для випадкових пасажирів і пасажирок ще недавно завідомо хижі ведмеді, леви, орангутанги, які тепер узагалі не прагнуть жодних інших насолод, лише до гикавки напхати власні шлунок делікатесами й залитися по горло різноманітним спиртним, а ще хоч уявно почуватися при владі, вважати себе незамінними людьми.

Гроші в них уже були. Ще й які гроші! Владу вони мали безмежну. Ще й яку владу! Дівчаток — також. Ще й яких дівчаток! Але підкралась оця стара шмара, кошлато-сива

й потворна сука старість, — і все, зливайте, хлопці, воду: скінчилося свято. Ні, є ще від'їдини, післямак, є ще бодай кілька миттєвостей-можливостей хоч у спогадах і тяжкій ниючій ностальгії майже умовно й тільки уявно продовжити вчорашню днину. Особливо в дорозі, коли зі своїми випадковими супутниками ти вже більше ніколи в житті не зустрінешся: бреши, щó тобі тільки в голову влізе, або й спонтанно спроможись на таку відвертість, за яку себе час від часу перелякано картатимеш ще добрих півроку!

Це ж таки неабияке везіння, коли волею Його Величності Випадку опиняєшся в одному купе із собі подібними, а не з учорашніми робітниками, колгоспниками чи їхніми нащадками-невдахами вже в третьому поколінні — типовими априорі стурбованими буденним життям, власне, якщо не грішми, вірніше, їх гострою нестачею, то дрібнесенькими особистісними невдачами і прикрощами типовими виходцями із народу. Наприклад, із блідим, як недозрілий, але вже зів'ялий на пні кабачок, чоловіком, який постогнуючи їде додому після операції в інституті раку чи з роботягами в шкарбунах, під якими дуже ймовірно вже й діряві і — а це вже точно! — аж масні від поту шкарпетки, що на їхніх немитих ногах несуть беззмінну вахту другий тиждень, бо густий запах такої чоловічої не-туалетної не-води не-ala Christian Dior Sauvage заповонив увесь вагон, а не лише якесь одне окреме купе. Чи опинитись у одному відділенні з різного віку жінками, одна з яких ще й з непосидючими й галасливими дітьми: «Хочу пісю! Хочу каку! Хочу пити! Хочу цюцьо! Хочу печенько! Хочу!» Правда, ти сам чи сама особисто після дитячих істеричних «хочу!» вже нічого не тільки не прагнеш, а й узагалі не бажаєш, окрім одного: якнайшвидше добратися до свого пункту призначення.

Грубий у поводженні й натурою — ведмідь ведмедем: лиш одне безжальне обличчя, тесане сокирою, чого вартує! — те-пер якась «шишка» в комуністичній партії Петра Симоненка, з перших хвилин застілля завів мову про Сталіна, а що

на нього кинули, показуючи очима на мою верхню полицю, перейшов на інше. Почав про Микиту Сергійовича, власне, про панельні, рідше – цегляні «хрущовки» й те, що ці будинки вже простояли їм відведені п'ятдесят років, а ще п'ятдесят – безсумнівно витримують: міцнючі, як радянська влада й учення Маркса-Енгельса! Гострий дефіцит житла після війни виявився проблемою №1! Йшлося аж ніяк не про комфорт, а всього лиш сякий-такий дах над головою робітничому класові, бажано найдешевші й елементарно оснащені найнеобхіднішим будинки. Хрущову й принесли один із таких проєктів: чотири поверхи, три під'їзди, ні балконів, ні ліфтів. Мінімалізм. Конструктуалізм. Мікрорайони-близнюки. Зате буде дах над головою в мільйонів радянських «гнаних і голодних»!

Микита Сергійович виявився на всі руки майстром: ухпив олівець, власноручно домалював на проєкті ще один поверх і ще один під'їзд. По вертикалі будинок збільшився, по горизонталі – залишився тим же, та й по собівартості аж ніяк не дорожчим: Хрущов не дозволив збільшити кошторис ні на карбованець. Квартира для однієї малокомплектної сім'ї не повинна мати вигляд стадіону на дому! Тож насамперед для бідолашних верховних архітекторів почався авральний менінгіт: як налити в літрову банку три літри води й ані тару не роздушити, ні рідину не розлити? А щоб узаконити божевільне рішення генсека, державною ухвалою «Про усунення надмірностей в проєктуванні і будівництві» в 1955 році влада розродилася!

Технічний поверх і сходові клітки з невеличкими площадками на кожному поверсі як такі відпали одразу: не до надмірностей, якщо й сходи вже й не сходи, а майже залізобетонна драбина, шириною ледь більше метра! Ванну поєднали з туалетом: нічого, людишкі потерплять, і взагалі, часто й довго купатися шкідливо. На унітазі теж нехай особливо не засиджуються. «Лежача» ванна не обов'язкова: не такі вже й засалені, а якщо бруднючі, то вже давно до такого

стану привикли, — нехай користуються «сидячою», напівлежачою півтораметровою ванною або ж тільки душем. До стелі квартири можна кінчиками пальців долоні дотягнути-ся? Добре, що хоч не головою! Мінімальна кухня — недолік? Ха-ха-ха! Кухня для приготування їжі, а не для застілля: трьох-чотирьох квадратних метрів радянській жінці-кухарці, яка й так увесь день біля верстата вистояла, достатньо! Про сміттєпровід у будинку не може бути й мови: відро в руки — й неси недоїдки на купу вчорашнього сміття на подвір'ї, звідки їх забере машина як не сьогодні, то через день-два: двірнички завантажать в кузов вантажівки непотріб — й поїде твоє сміття кудись поза міську територію. Всі ж радянські міста розпочиналися й закінчувалися смітниками: в'їжджаєш — смітник, виїжджаєш — ще більший!

А ще Микита Сергійович любив подорожувати світом. Але ж хіба це злочин? Як усі закордонні чільники їздили, так і наш генсек їздив у дружні й навіть ворожі країни, і тілоохоронців коло нього ніхто й не помічав. Англійської мови Хрущов не вчив принципово, китайської не знав — а перекладачі навіщо? Та й російська — це ж мова міжнародного спілкування! Во! Інтернаціональна мова! Ніж ми маємо вчитися їхньої, нехай вони нашої вчать! Брехня, що Хрущов із трибуни крив мотом, що погрожував атомною бомбою світові, обіцяючи показати потенційним ворогам «кузькіну матю». Правда, що слів особливо не добирав. Говорив як умів. Простий був чоловік! Мріяв нагодувати виснажений війною і повоєнними труднощами народ, а що йому особисто в США показали користь від кукурудзи, то зопалу й наказав її сіяти навіть у Мурманській області. Смішно, правда? Смішно? Дуже? Аж плакати хочеться! Професіонали-аграрії де були, чому не пояснили Микиті Сергійовичу, що кукурудза — теплолюбна рослина? Сталінські зашпори їм у язика зайшли? Гороховий хліб теж народові в пельку не ліз: гарячим до піднебіння липнув, холодну хлібину хіба що сокирою треба було розрубувати. А взагалі без хліба

жити було краще? Цілина накрилася мідним тазом? Але ж у перші роки давала небачений урожай і цей хліб для голодного населення СРСР був аж ніяк не зайвим! Якраз тоді, за Хрущова, в радянських кінокартинах на екранах і в тележурналі насамперед, і в самих фільмах появились пухленькі дівчата з ямочками на личках, повненькі дітки: і немовлята, і дошкільнята – не рівня поколінню війни і перших повоєнних літ!

Уроки холодної війни СРСР розмістив у 1962 році ядерні ракети за сто кілометрів від США – на Кубі. Ось тоді сам дядечко Сем і наклав у штани. Але ж у Туреччині й Італії США також розмістили ракети з ядерними боєголовками, які могли за якихось п'ять-десять хвилин досягти цілі в найдальших кутках Радянського Союзу. Тож «холодна війна» й Карибська криза стала смертельним випробуванням для всього людства, про що воно, байдуже й зачухане, мабуть, і не здогадувалося. Удвох із Кеннеді Хрущову вдалося перетерти й уладнати проблему. Шкода, що у США Джона Кеннеді вбили, а в СРСР Микиту Хрущова зняли: якби ці двоє залишились при владі хоч би років на п'ять більше, увесь світ пішов би іншою дорогою, рівнішою і ближчою до остаточного миру на планеті.

Ні, цей екс-компартійний ведмідь аж ніяк не дурень. Пройшов добру партійну школу, як і перший український президент Кравчук. На високих посадах тоталітарна система недотеп довго не тримала. Чому ж поперся до Симоненка, невже не розуміє, що пісенька Симоненіна остаточно відспівана? Два інші його співрозмовники – соціалісти з партії Мороза. Ці далекоглядніші, обережніші й навіть... боязкіші. Ні про Сталіна, ні про навіть Брежнєва й словом не заїкаються. Про Хрущова у відповідь співрозмовникові лише підборіддями підтакують або головами крутять.

Костистий і гострий, комплекцією, наче старий півень, чоловік навіть хвилини всидіти не може на місці. Долоні, пальці, ноги, язик, шия, голова в нього, мов на шарнірах.

Орангутанг, а не людина. Руки майже до колін, жере, як не в себе, а по ньому й не видно, що такий проїсний. Ось два його супутники ще майже тверезі, а він за якихось півгодини вже наливався до чортиків. Тільки щось у розмові не сподобається — грюкає кулаком по столу й верещить:

*На стол калоду, гаспада:
Крапльоная калода!
Он падменіл ейо, кагда,
Барон, ви пілі воду!*

Два інші його починають негайно заспокоювати, але вдається заставити замовкнути, лише наливши в пластмасову стопку чергової порції спиртного й укотре запропонувавши випити за його ж таки безцінне здоров'я.

Власне, орангутанг хоче тільки пити й співати, він взагалі нічого не їсть, лише цмулить спиртне. Правда, тепер уже прямо з пляшки, тому супутники завбачливо прибирають коньяк і віскі зі столу. П'янений орангутанг співає вівголоса, з «чувством» і навіть витирає паперовою салфеткою очі. Салфетка у плямах від кетчупу й гірчиці, які тепер уже й на обличчі співака розтерті червоною і двома золото-зеленими смугами. Компаньйони пробують витерти обличчя орангутанга, але він виривається й продовжує співати-нити:

*На полачке стаял чемаданчік,
На полачке стаял чемоданчік,
На полачке стаял,
На полачке стаял,
На полачке стаял чемаданчик!
— А ну-ка, убері свой чемаданчік,
А ну-ка, убері свой чемаданчік,
А ну-ка, убері,
А ну-ка, убері,
А ну-ка, убері свой чемаданчик!*

— А я не уберу чемаданчик,
А я не уберу чемаданчик,
А я не уберу,
А я не уберу,
А я не уберу чемаданчик!
— Я вибравшу в акно, я вибравшу в акно,
Я вибрасіл ваш чемаданчик!
— А ета бил не мой,
А ета бил чужсой,
А ета маей тьоці чемаданчик!
А в ньом било майо, а в ньом било майо,
А в ньом било майо свідетельство о браке,
А в ньом било свіде-,
А в ньом било -тельство,
А в ньом било свідетельство о браке!
Куда же ти, пастой!
Куда же ти, пастой,
Ну, тьоща, ну, скандал — ати-бати!
Зато я халастой,
Теперь я халастой,
Теперь я халастой-неженатий!

Пиво, змішане з горілкою, — йож — доводять орангутанга до кондиції:

— Єщо раз ежа — і сіські набок! Спать хочєцца!
Але сон до сп'янілого бєвзя не йде, й орангутанг знову поривається безголосо співати, власне, хрипко ревіти:

Тучі над горадом всталі,
Миші в атаку пашли,
Чьорную кошку паймалі
І на расстрел павелі!

— Ну все, все, замовкни: дівчину розбудиш на верхній полиці! Спи, алкоголіку.

— Я — алкоголік? Я — п'яний? Ні-і-і-і-і-і!

*Все падружжі с парнями на кустам разбреліся,
Толька я в етат вечер водку хлещу сама!*

— *Лягай, Васько, російський фольклор у твоєму виконанні ми вже почули! Хочеш мати персональні неприємності від самого Мороза?*

— *Я можу й український фольклор. Пожалста!*

*Під білою березою
Стояв п'яний з тверезою.
Притис її до кутика,
Вийняв свого кугутика —
Давай, вай-вай-ва-й — х-х —хррр!*

Заснув, здається. Лише чи надовго?

Найкрупніший із моїх випадкових супутників, образно кажучи, — гривастий лев. Неабиякий красень-чоловік навіть у свої похилі роки, а в молодості, мабуть, не з однієї печі хліб їв — за такими жінки мліють: двометровий ріст, плечі, як кажуть, косий сажень, очі відверті, ніс орлиний, груди колесом, обличчя обвітрене, мужнє — ідеал чоловіка! Та й слово «мужчина» — це й «муж», і «чин», тобто високий посадовець, лідер, авторитетний працівник! Тільки чомусь левище не на жарт захандрив: очі сумні, щоразу відкидає волосся з лоба назад, наче намагається з плечей скинути якийсь тягар, постійно правою рукою робить жест, який у очах психологів означає «все пропало», якісь таблетки передбачливо на стіл ще з самого початку їхнього сабантуя виклав. Дожився неборака: вже «п'є коньяк в прикуску з валідолом», як влучно сказав поет Ігор Римарук.

Поїзд вколисує. Верхнє світло гасне. На якийсь час дрімота бере мене в міцні обійми, але коли вагон зненацька різко сіпається на стрілках, раптово прокидаюся.

— *Якесь місто. Вокзал величенький, дивися, скільки поїздів. Навіщо тільки через гучномовець так голосно кричати про відправлення чи прибуття? Зараз Васько прокинеться — почнеться друга частина концерту.*

— Ні, відмучився неборака, — спить, — констатує ведмідь. — Тепер до ранку дрихнутиме, як убитий: пляшку горілки майже самостійно видудлив. Та ще й двома пляшками пива вкрив. Самогубець!

— Може, й нам пора на боковую...

— Встигнемо ще. Ніч велика. Хоч наговоримося вволю. Тепер уже нема з ким й словом перекинутися. Я он із дружиною розлучився. Вона нашим дорослим дітям сказала після всього: «Атєц — падлец! Біло би лучче пахараніть, чєм атпусіть». А що я не міг її раніше кинути — зрозуміти дурній бабі несила: ще недавно тільки наважся заїкнутися про розлучення, якщо ти секретар райкому!

— Н-да, чистота рядів. Пукнути без дозволу партії ніхто не смів. Я теж кілька років тому здуру з цієї ж причини відчув право на особисту свободу — й розлучився. Раніше подібного й у маренні не припускав: у одній особі парторг інституту й декан факультету! Уявляєш, я навіть вдруге скоропостижно встиг одружитися, але, як кажуть, ухопив меду шилом.

— А я вже думав — один тільки я дурило...

— Думай не думай — той же результат. Як казав грузин, «женішса — жалєть будєшь, не женішса — жалєть будєшь».

Лев запиває таблетку мінеральною водою з пляшки. Знову той самий жест правою рукою «все пропало» — і затяжна пауза.

— Як же багато в моїй долі ажурні трусики з мереживом вирішили! Уяви, апетитна жіноча попа, як персик, а з-під білосніжних штанів ажурні трусики просвічуються.

— Ха-ха-ха! Хо-хо-хо!

— Ти «ха-ха», ти «хо-хо», а я здурів. Здурів! Я спати не міг після побаченого. Мені оті її кляті трусики аж снилися по кілька ночей підряд. Таке настало, що вже не витримував, сідав за кермо своїх «Жигулів», тоді ще в мене «Форда» не було й навіть бути не могло, і шукав смерті. Не віриш? Цілими ночами кружляв містом, уже лиш на бензин і заро-

бляв. Вдень — на роботі, вночі — за кермом. Вдома — пекло: законна муха-цокотуха поїдом їсть, що я притомно-непритомий. На роботі — пекло: розкішна юна красуня, густе біле волосся по плечах, кучері хвилями по всій спині, ніби морський прибій. Ну, й білі мережані трусики з-під біло-сніжних штанів! Наче в її гардеробі лише вони й були!

— До психіатра не звертався?

— Глумишся? Вона наче в засідці постійно чатувала. Зачиню кабінет, вийду в коридор — мережані трусики. Спускаюся в інститутську їдальню пообідати — білі штани, мережані трусики, зайду в бібліотеку — стоїть із книжкою в руках, уся в білому. В обов'язкових напівпрозорих штанах і мережаних трусиках. Наче вони приросли до її соковитої дупки! Ну, я й пішов ва-банк, запитав, чи вийде за мене заміж. Розсміялася: так, із радістю, але тоді мені прийдеться її чотирнадцятилітнього пацана усиновити.

— І ти погодився?

— Уяви собі: так! Усе відбувалось, як під гіпнозом: мое розлучення з мухою-цокотухою, наше весілля із цією Фіфою, тобто тоді ще Заєю, в найкращому ресторані, усиновлення її малого, врешті, й банківські борги до небес. Якби не моя висока посада й винахідливість, ну, ти розумієш, про що я натякаю: справа кримінальна, обговорювати не стану, — пішли б із торбами. Я прекрасно розумів, що Зоя майже вдвічі від мене молодша, пам'ятав майже дослівно її колишній виступ «верной ленінки» на серпневій учительській конференції, від якого й мені особисто тоді аж не по собі стало: суцільне фарисейство! Правда, все це було ще далеко до того, як я побачив її білі мережані трусики. Я після тієї конференції навіть із неабиякою огидою подумав: таке молоде, а яке ж брехливе, яке хиже, яка страшна кар'єристка росте! Потім Зая мені мізки запудрила, що юною-зеленою-недосвідченою просто повірила в горбачовську перебудову, тоді й у КПРС заяву подала, ну, й ту зло-

щасну промову їй написали і тільки уповноважили, власне, силоміць приспонукали виголосити.

— Ти ж був значно більше, ніж зрілим, дорослим чоловіком! І в той же час майже п'ятдесятирічним недоумком! Міг би вже й внуків мати! У тебе був багаторічний сімейний досвід. Діти...

— Я, може, саме через свою Фіфу дорослого сина втратив! Єдиного! Дочка відтоді зі мною навіть спілкуватися не хоче! Муха-цокотуха — теж!

— Тобто перша дружина.

— Перша, звичайно. Фіфа, тобто Зая, ну, та, що Зоя — друга.

— Дружина?

— Господи! Навіщо допитуєшся, наче прокурор чи психіатр?

— А ти вже й до психіатра звертався?

— До психолога.

— Та покинь ту хвойду й повертайся до своєї першої.

— Туди мені вже навіки дорога заказана.

— Це твої надумані страхи! Поговори зі своєю, як ти кажеш, мухою-цокотухою, покайся і сам побачиш: вона тебе пожаліє і сама покличе!

— Не можу, не смію! Розумієш, сина ми вже втратили. Бачиш, як-то в житті буває: Афган пройшов без жодної подряпини. На страшній війні вцілів. А в мирний час серце не витримало. Скільки він мене просив не одружуватись із Фіфою. По-іншому її й не називав! А Зая мені одне торочила: в нас любов, єдина в житті велика любов, моєму синові це ж безсоромно прямо в очі твердила. Він аж блід від її слів і в нього вилиці ходором ходили. Яюсь навіть запив страшенно після такої розмови. Муха-цокотуха тоді мені серед ночі зателефонувала, прийшлося синові терміново кров очищати — мало на той світ не заgrimів! А я й після цього випадку до мухи-цокотухи не повернувся. «Любов-любов»,

«єдиний», «милий». «коханий». То вже тепер я в уявленні Зої «старпер», «старйо-майо», «секонд-хенд», а тоді вона мені щодня локшину на вуха чіпляла...

— *І ти це вислуховуєш день у день? Якби у вас хоч спільна дитина була, то я б ще тебе розумів.*

— *О, зі спільною дитиною теж була історія. Щовечора мені сокоріла, що народить мені нащадка, а якось я прийшов раніше, приліг, бо зуб розболівся, і прокинувся від голосної розмови. Чую: Зая в коридорі по телефону радить подрузі, якими таблетками вагітність зірвати. Її фразу «Не бойсь. Цей препарат на власній матці разів десять особисто мною перевірено. Як тільки плід у собі чую, відразу п'ю ці таблетки — і знову дівочка!» Ще й вперше тоді мене «старйо-майо» поймавала. Мені дух від сорому й образи перехопило. Насилу стримався. Аж через годину пересилив себе, вдав, що спав і не чув ні її гидкої інформації, ні цих страшних слів. Ні, не вдав, а просто переконав себе, що ця глупа телефонна розмова мені приснилась! А тут ще мій власний ювілей наблизвся. Вирішили відсвяткувати за вищим розрядом. Зая вибрала найкращий ресторан, замовила найдорожчі страви. Але сталося так, що напередодні власного ювілею я сина поховав. Розумієш, приїхали його бойові побратими разом зустрічати день виводу радянських військ із Афганістану. Вдосвіта тихенько постукали, крізь двері сказали, хто, невістка їм відчинила. Ввійшли в спальню і вирішили пожартувати над бойовим побратимом. Один несамовитим голосом крикнув: «Рота, надійом! Ми в ацепленії: душмани кругом!» Син кинувся під ліжко: «Автомат! Чьорт, где мой автомат?» — і все: розрив серця, як написав судмедексперт у свідоцтві про смерть. Повернувся я з похорону, а Зая мене давай переконувати, що відмінити бенкет у ресторані з нагоди мого ювілею неможливо. Та й гостей добру сотню запрошено, та й мені особисто треба від тяжкої втрати якось відсторонитися-відійти. Я внаслідок пережитого зовсім безвольним виявився: ювілей, то ювілей, ресторан,*

то ресторан. Правда, із запрошених гостей прийшло менше половини: це вже мені була наука, що взагалі не треба було ніякого святкування впритул до синового похорону! А Зая вдала, що нічогосінько не сталося: коли я вже сп'янів, навіть танцювати потягла. Після нашого танцю ще з добрий десяток гостей наче лизь злизав. Ну, й згодом багато хто мені своє відверте «фе» висловив. Я не витримав: написав заяву про звільнення. Й так уже був працюючим пенсіонером — ректор мою заяву в той же день і підписав. Отут і почалося: Зая наче сказала: їй я без посади завідувача кафедри виявився непотрібним! Тепер що не Божий день, із мене мотуззя в'є. Думаєш, я пішов би до Олександра Мороза старшим, куди пошлють, якби в мене вдома пекла не було? Он, заставляє її фото в нагрудній кишені всюди з собою возити: ревнива, сварлива, жовчна, як сірчана кислота!..

— Вертайсь до своєї першої. Вона, напевно, теж не без гріха.

— Та що там її гріх! Просто відбила мене моя хохотушка у своєї найкращої подруги. А в нас із Вірою вже до весілля йшло. Тільки Віра була завжди строга, мало коли й усміхалася, а муха-цокотуха заливалася реготом навіть без причини. Її й подруги позаочі називали Хохотушкою. Я й подумав, що з цією хоч весело буде жити, а з Вірою можна дочекатися тих же стандартів, що й на роботі: мабуть, і в ліжку матиму офіціоз!

— Ну ти й даєш! Невже не чув пісні: «Любят мужчини вас тільки весьоломі — замуж лишь строгіх берут»?

— А знаєш, недавно з нею зустрівся. Розговорились. Я не витримав, почав жалітися їй на Зою-Заю, і на муху-цокотуху, а Віра мені й каже: «Ти ніколи не вмів по-джентельменськи ладити з дівчатами чи жінками. Не було в тебе шоколадно-квіткового етапу в стосунках з ними. Тобі треба було дівахи, яка на другому-третьому побаченні вже потягнула б у ліжку й перед тобою демонстративно роз-

сунула свої голі ніжки!» Це мене так образило! А потім подумав, порився у спогадах — правда!

— Не ти один — чоловіки всі такі. Правда, опісля того, як наламаємо дров завжди стараємось вислизнути з подібної пастки.

— Вислизнути? Це тепер для мене вже неможливо. Квартира на Зою записана. Вона дуже тонко підвела мене до такого ляпу. Мовляв, якщо буде хата на мені — хабарником вважатимуть, можуть притягти до відповідальності, а вона ж — рядова викладачка, їй же скільки, щоб вистачило на трикімнатку, назбирати з усіх можливих студентських поборів не вийде, це їй дурню зрозуміло! Я влип, як муха в мед, а Зоя чи не кожного тижня на свою і мою голову біди шукає! Брехло всесвітнє моя теперішня. Їй дихати не дай — дай збрехати! Знає, що я особисто в жодну її вигадку не повірю, а стриматися не може! Приїхала від подруги — а бреше, що в рідне село їздила, мовляв, могилу батьків провідати вирішила, бо погані сни почали снитися. Прийшла, мовляв, на цвинтар, — а на хресті на могилі батька місцеві сатанисти кішку розіп'яли. Прийшлося сільського священика кликати, спеціальний обряд проводити на могилі, односельців збирати на поминальний обід! Хоч би мертвих у свої побрехеньки не вмішувала! Сказала б — розтринькала три тисячі здуру, так ні — на благородну справу витратила! Якби лише на цьому скінчилося! Тепер уже маємо навіть судову справу.

— Кримінальну?

— Дай спокій! Розумієш, ляпало воно дурне, язик у неї — вічний двигун, шмата, якою в туалеті хіба що підлогу мити... Нарозповідала студентам, що колись, як вона ще працювала заступницею директора в школі, разом із комісією міськвно нібито знімала вона з роботи очільницю однієї зі шкіл, бо ж та дама закрутила любов із власним учнем.

— Ну, це справді кримінальна колізія: розбещення малолітнього, отож, даремно ти легковажиш.

— Ага, кримінальна. Тільки стосовно Зої. Той колишній учень на час їхнього одруження з директоркою вже повернувся з армії, тож як повнолітній міг просити руки й серця навіть у дев'яносторічної бабусі! Ну, й ніхто з директорського місця через цей шлюб його законну не звільняв — там були зовсім інші причини перевиборів. А моя Фіфа, як завжди, брехнею їде, брехнею поганяє — ось і добазарилась. Подружжя оцих вчителів подало Зою в суд за наклеп, а тепер вона мене їсть поїдом: заступися, виручай! Тільки мені не хочеться й пальцем кивнути: нехай дурену в тому ж лайні, що для інших власноручно приготувала, з ніг до голови обмажуть, як гулящу дівку по селах колись дьогтем вимазували!.. Мені вже навіть соромно не буде за свою законну, бо я вже дерев'яним став, залізобетонним, чавунним коло своєї безстижкої Фіфи!

Чоловік невтішно схлипує. Співрозмовник щось йому пошепки радить, вкладає на нижню полицію, як хвору дитину, укриває.

Я стараюся осмислити почуте, але непомітно для себе самої засинаю, а коли з коридору вагона чую скрипучий голос провідниці, що поїзд прибуває на кінцеву зупинку, зверху бачу: купе порожнє. Може, наснилася мені ця нічна сповідь бідного лева? Е, ні, зовсім не наснилась: на підлозі валяється фото білявої красуні. Кучері дійсно розкішні, посмішка білозуба, ямочки на щоках, лише очі холодні, як у есесівки: ними й на світлині мадам не сміється — просвердлює наскрізь, наче вбиває ними на відстані, як свою жертву — отруйна кобра!

Ну, й де я цей сюжет використаю? Кому таке цікаве? А може, й варто використати, тільки — де?

На час мого перелюбу з Колишнім Коханим ми з чоловіком вже відбулися справжнім подружжям, хоч спочатку між нами, вірніше, з мого боку, майже не існувало кохання, принаймні такого, що збиває з ніг або спонукає робити явно божевільні вчинки. Любов прийшла трохи пізніше, десь аж після народження наших близнят, коли я вже до оскоми наслухалася від подруг про спонтанні

котячі походеньки їхніх благовірних, катастрофічне хронічне небажання альфа-самців допомагати дружинам удома навіть у найлегших справах, невміння ладити з власними маленькими рідними дітьми, а від найближчих друзів свого законного насамперед у застіллях за чарочкою коньячку неодноразово ловила той глевкий притаєний чоловічий жаль, що нібито в якусь фатальну мить здуру чи з надлишку тестостерону в його ж помідорах дурному хлопві забaglося оженитися й упрягтися в непосильне сімейне ярмо. Стосовно сім'ї, то простесенький анекдот виявився набагато прозирливішим від усіх жіночих невдовольень і чоловічих скарг власним ньькам або дурних п'яних сліз і довірливих жалів товаришам по чарці: «Вигравіюваний напис на внутрішньому боці чоловічої обручки: “Цей дятел був спійманий і окільцьований, а далі – дата, місяць і рік... весілля”» Порівнюючи, що саме отримали від своєї долі-злодійки подруги, а що доля подарувала мені, в один прекрасний момент я несподівано і в повному шоці збагнула, що виграла люксову імпортну машину екстра-класу, та ще й на тролейбусний квиток! Але до моменту прозріння було дуже далеко – значно ближчою виявилася точка неповернення.

Тільки й до цієї миті можна було ще сто разів усе перекреслити, розвалити до підвалин, наламати дров, побити горшки, пустити чорну кішку в дім, адже в кожній людині завжди знайдеться бодай одна секунда, щоб безповоротно зіпсувати найкращі стосунки з навіть Богом даними обранцем чи обранкою. Ну, який хосен з того, що достеменно знаємо: вогонь жорстокий, опіки болючі й рани від них довго й погано гояться, гра з вогнем небезпечна, – якщо всі ми рано чи пізно, але таки обов'язково жорстоко обпікаємося, причому виїмково зі своєї власної волі чи з превеликого дурного власного розуму...

Через місяць після татових похоронів моя мама зі Своїм Лисим узагалі пустилися берега. Якщо раніше ніякові-

ла, коли я заставала його у неї «в гостях», то згодом мусила ніяковіти вже я, коли Мамин Лисий намагався мене щосили притиснути до стіни в коридорі або й облапати, якщо мами не виявлялося поруч. Я необачно сказала їй про ці загравання й виявилася сама в усьому винною: мама ні з того, ні з цього побачила в мені суперницю, й тепер життя в одній квартирі з нею стало для мене пеклом. Мало того, що з пенсії по втраті годувальника я регулярно платила комунальні послуги, затоварювала на тиждень холодильник, а мама власну зарплату бездумно тратила на шифонові плаття й біжутерію, вона часто ще й позичала в мене десять чи двадцять п'ять карбованців «на вічне віддавання». Далі – гірше. Раніше з кожного татового авансу мама брала гроші «на красу», тобто купувала собі й мені, хоч насправді – переважно і виїмково собі, якусь золоту прикрасу, й у неї блискучих цяцьок була вже мало не літрова своєю місткістю шкатулка. Яюсь я вирішила почепити на шию тоненький золотий ланцюжок з метеликами, бо декільке літнього платтячка видалося мені надто великим, відкрила нашу інкрустовану перлинами скриньку – й не на жарт перелякалася, що нас ограбували. Мама затулила мені рота своєю липкою від зрадливого поту долонею і скоромовкою зашепотіла, що це вона чесно поділила золоті прикраси: ті, що в шкатулці, – залишила мені, а де поділися її власні – не мені робити власній мамі ревізію. Проте не виявилось не тільки ланцюжка з метеликами – татового подарунка на моє шістнадцятиліття, а й власне татових золотих запонок з малесенькими діамантами й із таким же камінцем чоловічого персня-печатки, що його бабуся чомусь називала «маркізом», і подарувала татові, власне, своєму синові, коли я народилася.

Покійна бабуся Ружа дуже любила мене. І я любила своїх і дідуся, й бабуся, зате вони терпіти не могли моєї мами. Бабуся водно називала її «поганим зіллям», а дідусь як не Козою-Дерезою, то Лисицею-Жалібницею. Мені тоді було

років чотири і я ніяк не могла збагнути, як одна й та сама людина одночасно може бути ще й козою і лисицею. Мені здавалося, що іноді мама просто перетворюється в козу або лисицю, а тоді її ніхто не може впізнати, бо лисиць у лісі багато, а кіз по селах ще більше. Коли ж якось попросила бабусю відвезти мене до її сестри, бабусі Малини, бо хочу перевірити, чи в її стайні між козами з козенятами часом не переховується моя мама, дід і бабуся Ружа щиросердно розреготалися і не могли забути цього випадку роками.

Село, в якому колись народилася моя бабуся, було унікальним. І не тільки через «ель епентетікум», тобто середній за м'якістю звук [л], унаслідок чого тут на «галушки» казали майже «галюшки», а на «лагідно» мало не «лягідно», на «полова» ледь не «польова», на «лебеді» — таки «лебеді». Та найцікавіше, що в цьому селі майже всі імена, причому як чоловічі, так і жіночі, мали свої унікальні місцеві відповідники, з якими я більше ніде й ніколи не зустрічалася. Наприклад, Килин тут звали Калинами, Розалій — Ружами, Світлан — Цвітланами, Марин — Малинами, Омельків — Олельками, Петрів — Прокопами, Богданів — Данками, Володимирів — Волошками. Тож бабуся й мого дідуся називала якщо не Своїм Сонечком, то Волошком або, якщо скоромовкою, Влошком. А ще на Зелені Свята (Трійцю) тут маїли хати й ворота, в хатах на підлогу стелили лепеху, м'яту й васильок, і це зілля висихало з такими незабутніми пахощами, що вони сняться мені й досі. А на Івана-Купала в цьому селі хвіртки й ворота завітчували величезними букетами польових й городніх ромашок, маків і волошок. Я, маленька, може, чотири-, а може, й шестирічна малявка тоді бігала вулицею і порівнювала, чиї хвіртки й ворота найкрасивіші. Взимку ми з бабусею до її сестри Малини приїжджали зрідка, проте й тоді було на що подивитися: на Водохреща на кожній хвіртці в селі появлявся дерев'яний хрестик у віночку штучних квітів, стебел засушеного васильку, сухоцвітів,

колосків і, як мені тоді здавалося, порожніх горошин на стебельцях льону. Ті невеличкі, майже кремові, блідо-кавові горошини мене притягали магнітом, і з найближчої хвіртки я таки зірвала досі мною ніде не бачену прикрасу, принесла в хату бабусі Малини, розколупала коробочки льону й виявила в них блискучі подовгуваті коричневі зеренця. Звичайно, й від бабусі Ружі, й від Малини мені добряче влетіло за той понівечений віночок. Мене навіть чупасом, тобто силоміць і під бабусиним конвоєм, повели перепрошувати сусідів. Але запам'яталася ця пригода не моєю дитячою ганьбою, а красою, може, ще язичеського звичаю кожне свято показово зустрічати квітами й зіллям.

Крім сина Миколи, тобто мого тата, у діда й баби була ще дочка Тетяна, яка жила разом з ними та зі своїми чоловіком й дітьми-двійнятами в одній квартирі. Двійнят у сім'ї чомусь називали двійнею. Але двоюрідні брат і сестра були на років десять старшими, тому жодні мої інтереси з їхніми не перетиналися. Кожної неділі двійня зі своїм татом, запеклим мисливцем і риболовом, їздили на природу, навіть ночували в наметі й каталися у човні, а мене й у вічі, й позаочі називали або пуголовком, або мальком, або комашкою, або потям (як виявилось, це слово в їхньому лексиконі означало пташеня, яке щойно вилупилося з яйця, тобто мокре, жалюгідне, голісіньке, ще без пір'я і навіть пушку), адже були переконані, що саме така нікчемна дрібнота у водоймах чи лісі взагалі нікому не цікава. Усі ці недоладні прізвиська мене ображали, проте я ніколи не подавала й виду, що страждаю, і такою поведінкою заслуговувала у своїх дідуся й бабусі неабиякої поваги.

Старенькі виявилися досить заможними як на радянські часи, коли бути багатими узагалі вважалося непристойно. До пенсії дід працював якимось великим начальником на залізниці, а бабуся – товарознавцем. Дід мав дві вищі освіти, бабуся – одну незакінчену і якийсь коридор,

що, як пізніше виявилось, становив собою перший семестр четвертого курсу інституту, який вона так і не закінчила, бо вийшла заміж і народила мою майбутню тітку, а через півтора року – ще й мого тата.

Чотирикімнатна квартира дідуса й бабусі завжди аж сяяла чистотою, незважаючи на те, що двійня і тітчин чоловік мали феноменальну здатність перетворити, як про це говорилося щонайменше тричі на день старшим поколінням, «навіть королівський палац у колгоспну стайню». Про двійню дід робив безапеляційний висновок, що вони щодня дах на школі зносять, тож коли доводилося проходити повз ту школу, я завжди просила маму, тата чи й бабусю перебігти на протилежний бік вулиці, адже панічно боялася, що з даху несподівано таки полетить на наші голови шматок покрівлі. Взагалі, все те, про що дорослі говорили фігурально, я малою чомусь сприймала тільки буквально. У моїй голівоньці будь-яке переносне значення слів автоматично набирало значення прямого, й це призводило до багатьох казусів і непорозумінь. Наприклад, бабуся любила розповідати, як у юності познайомилася з дідусем. Тоді вона ще вчилася в інституті й жила на приватній квартирі. Якось господиня приспонукала її помити вікно в кухні. У той час ще не було ніяких хімічних засобів для миття скла, і брудні вікна для всіх господинь виявлялися найстрашнішою домашньою проблемою. Їх мили з милом або содою мало не кип'ятком, тоді водою з оцтом уже літеплом, а наприкінці якомога холоднішою водою, витираючи насухо звичайнісінькими зіжмаканими газетами. Від такої тригодинної праці бідна студентка не на жарт утомилася і останню, практично вже майже чисту воду, вихлюпнула з цинкового тазу прямо через вікно, з голови до ніг обливши нею молодого чоловіка з їхнього ж під'їзду. Після того, звичайно, панічно боялася зі своєю жертвою зустрітися, а коли це сталося, просто задерев'яніла і не могла не те що втікати, а навіть зрушити з місця.

А молодик скористався Ружиним безпорадним становищем і несподівано так розцілував, що, як згадувала бабуся, її серце раптом зупинилося, а тоді пішло швидко-швидко й дрібними крочками.

— Бабусю, а які в серця ніжки? Маленькі-маленькі? А якого розміру черевички на тих ніжках? Як мої? А кольору якого?

— О, кожен слідочок отих черевичків ти ще обов'язково відчуєш, коли наступить час! Але таке переповісти неможливо! Відчуєш — ось тоді й збагнеш!

Увечері вже в ліжку я неодмінно тихенько просила власне серденько: «Давай-давай! Скоренько-скоресенько! Туп-туп-туп! Швидко-швидко! І маленькими крочками!» Але моє серце лише спокійнісінько і розмірено стукотіло й ані бігти, ні навіть прискорено тупотіти не мало жодного бажання.

Діда пам'ятаю високим, худим і дуже красивим. Бабуся називала його імпозантним навіть на схилі дідових літ. Сусіди ж позаочі йменували Графом, бо навіть коли збирався винести сміття, обов'язково вдягав костюм і пов'язував краватку. Тих краваток у мого дідуся було штук десять чи й більше, а костюмів аж п'ять: один залізничний, який бабуся називала не зовсім зрозумілим мені словом — форма, бо, як на мене, форму носили тільки школярі, два звичайні, вже трохи ношені, один святковий і один парадний, власне, майже з голочки. За цей одяг дідуся дехто й ненавидів. Я сама стала свідком, як він зробив зауваження двірничці, що в під'їзді другий тиждень не мито сходи, а вона несподівано розкричалася: «Костюм одягнув, галстук зав'язав, окуляри начепив — думаєш, я тебе злякалась, інтелігент вошивий!» Правда, двірничку-скандалістку вже на третій день чи то звільнили, чи перевели в інший мікрорайон міста, бо дід нікому не вмів прощати хамства й, прийшовши додому, телефонував про йому завдану образу комусь аж кілька разів, називаючи

свої регалії, перелічуючи державні нагороди й указуючи колишню посаду, а кожного разу на тім кінці дроту його заспокоював інший голос і просив пробачення за *дурну п'яничку*. Дідусь був переконаний, що зло має неодмінно бути покараним, інакше виросте до неба й порядним людям затулить сонце. Бабусю в очі й поза очі всі звали тільки Ружею, бо, напевно, й у всьому обласному центрі ніхто такого імені, як вона, не мав, а ще від неї завжди ледь чутно пахло трояндовим варенням. Бабуся ніколи не мала ніяких вогонів, окрім... моєї неньки.

Коли я ще не ходила в ясельну групу, то обличчям була більше подібна до мами, ніж до тата, але бабуся чомусь постійно заспокоювала діда, що дочки повинні вдаватися в батька, щоби згодом виявитися щасливими, а всі маленькі діти згодом стають на вигляд абсолютно іншими, ніж у ранньому дитинстві.

Колись бабуся і дідусь дуже протистояли тому, щоб мій майбутній тато одружувався з тоді моєю ще майбутньою мамою. Цю інформацію я отримувала час від часу цілком випадково і кожного разу по крупинці ще задовго до того, як виявила мамину весільну фотографію з Її Лисим.

Ще до нового «менінгіту» (малою я думала, що це слово означає те саме, що й «мармелад») із черговою потенційною невісткою татові батьки вже одного разу не дозволили синові одружитися. Але це було до його служби в армії, отже, мабуть, відразу ж після закінчення школи. Після того тато років десять ні з ким із дівчат не зустрічався, аж поки в його житті не появилася моя мама. Бабуся була переконана, що «погане зілля» магнітом прилипло до її сина лише тому, що в нього висока посада, ще більша перспектива на майбутнє і навіть уже зараз, у такі молоді роки, окрема двокімнатна квартира. Проте цього разу на тата ніякі аргументи батьків проти його одруження не діяли, а коли розгніваним стареньким терпець урвався, бабуся остаточно склала зброю, наостанок упікши свого

мізинчика неоднозначним висновком: «Бери собі, синку, й свинку!»

Коли померла бабуся Ружа, дід прожив лише до вечора. «Вони були дуже щасливі, жили довго і померли в один день» — написано золотими літерами на їхньому спільному надгробку на кладовищі. Цей напис майстрам невеличкої бетонної стели з фотографіями своїх батьків у молоді роки замовив мій тато, а мама тільки жовчно сміялася з його, як вона любила підкреслювати, дурної хлоп'ячої витівки. На татовому пам'ятнику вже не було жодних слів, окрім прізвища, імені та по батькові, а також років народження й смерті. Правда, трохи нижче від цих дат ніби лежала вигравіювана троянда зі зламанною ніжкою і двома опалими пелюстками. Цей рисунок узагалі ніхто не замовляв: майстри чомусь вирішили таке зробити з власної ініціативи й суто на свій розсуд.

...Звичайно, мої гнівні розпитування, де поділися татові золоті речі, й погрози написати заяву в міліцію про їх викрадення, розізлили маму значно більше від колись мною загубленої японської парасольки чи ревізії в її вишневій валізочці. Вона пообіцяла невдовзі виписати мене з квартири й виселити «під псій хвіст!», тобто на вулицю. А коли така страшна погроза не подіяла, бо я не проявила й тіні страху, мама сама розплакалася і несподівано взялася звинувачувати в тому, що моє народження позбавило її ідеальної фігури. На доказ власної правоти навіть безсоромно задерла поділ плаття — і я мало не зомліла з переляку: поверх її трусів мало не до колін звисав «фартух» із широкої, довгої і тонкої складки маминої ж таки шкіри. Моя реакція на побачене вирішила все: я остаточно капітулювала й надалі безвідмовно виконувала все, чого безапеляційно й жорстоко вимагала мама.

Два-три рази на тиждень я змушена була з'являтися додому аж після десятої години вечора: Мамин Лисий в ті дні тижня, коли в театрі не відбувалися вистави чи репе-

тиції з його участю, засиджувався у нашій хаті від самого полудня до пізнього вечора. Заради коханого мама звільнилася з посади заступника директора парку культури й відпочинку і здуру влаштувалася касиром у театрі. Про колишню мамину посаду бабуся Ружа говорила, що без мого тата такої не роботи, а круглорічного відпочинку й відвертого сачкунства для мами ніхто й не придумав би. Зате про свою майбутню посаду вже мама щодня особисто втовкмачувала мені, що це для неї єдиний шанс познайомитися з богомним товариством і невдовзі самій стати акторкою. Правда, нічого доброго з такої маминої затії не вийшло ні в першому випадку, ні в другому, оскільки лише мама знала в обличчя всіх акторів, а її навіть ніхто не збирався запам'ятовувати. Коли ж Мамин Лисий виїжджав із театром на гастролі, вона без нього дуже нудилася й своїми всоте повторюваними розповідями про геніальність *Маестро* доводила мене до сказу, та як тільки вловлювала на моїм лиці тінь погано прихованого глуму або усмішки презирства, починала стару пісеньку про змарновану моїм народженням її ідеальну фігуру, тож я у таких випадках тікала світ за очі. Врешті, насправді втікати не було куди, тому приходилося просто вбивати час, тобто безцільно блукати містом й автоматично наражати себе на величезну небезпеку (таких блукаючих дівчаток легко вираховують різні збоченці), або п'ять чи більше годин, тобто до самого закриття, просиджувати в бібліотеках.

Після смерті тата мама дуже змінилася й у поведінці, й зовні. Мій аналітичний розум усі її зміни піддавав скрупульозному аналізу, й висновки виявлялися невтішними. Напередодні візиту Її Лисого мама годинами чаклувала на кухні. Раніше це не була її сфера, її парафія і її господарські проблеми, тобто на обід хто з нас що знайшов у холодильнику чи буфеті, тим і живився. Тож коли ще школяркою я поверталася додому й із дитячою безпосередністю заявляла, що вже обідня пора і я хочу їсти, мама

тицькала мені п'ятнадцять, двадцять чи й п'ятдесят копійок і відправляла купувати собі чебурек, пиріжок, сто грамів цукерок, печенюк або й морозиво, залежно від погоди й мого власного вибору. Стандартний сніданок у нашій родині був сякий-такий – бутерброд із ковбасою чи твердим сиром і чай або какао. Зате вечерю завжди готував тато. У сіренькому кухонному фартушку з жовтими курчатками по всьому тлі тканини він чистив картоплю, крутив на м'ясорубці фарш, смажив яечню чи омлет, відварював макарони або навіть робив салат олів'є. При цьому часто собі самому під ніс декламував улюбленого російського поета Едуарда Асадова, якого війна повністю позбавила зору:

*Они студентами были.
Они друг друга любили.
Комната в восемь метров — чем не семейный дом?!
Готовясь порой к зачетам,
Над книгою или блокнотом
Нередко до поздней ночи сидели они вдвоем.
Она легко уставала,
И если вдруг засыпала,
Он мыл под краном посуду и комнату подметал.
Потом, не шуметь стараясь
И взглядов косых стесняясь,
Тайком за закрытой дверью белье по ночам стирал.
Но кто соседок обманет —
Тот магом, пожалуй, станет.
Жужжал над кастрюльным паром
Их дружный осинный рой.
Ее называли лентяйкой,
Его ехидно — хозяйкой,
Вздыхали, что парень — тряпка и у жены под пятой.
Нередко вот так часами
Трескучими голосами*

*Могли судачить соседки, шинкуя лук и морковь.
И хоть за любовь стояли,
Но вряд ли они понимали,
Что, может, такой и бывает истинная любовь!*

Я цей вірш знала напам'ять ще в дошкільному віці, тому в дитячому садочку якось навіть узялася його декламувати Дідові-Морозові, довівши таким експромтом виховательок і нянечок до напівпритомності. Ще б пак: радянські часи, сексу нема, подружнє ліжко – взагалі заборонена тема, у фільмах закохані цілуються, іноді тут же залицяльник отримує від гордої обранки добрячого ляпаса – й уже в наступному кадрі він і вона замилювано дивляться на спільне дитя в люльці, а тут шмакодявка – від горшка два вершка! – самовпевнено читає вірш про істинну, найсправжнішу в світі любов.

Мама поверталася з роботи набагато швидше від та-та: доки в мене закінчувалися уроки, вона вже відпочивала на дивані чи в ліжку з мігренню або серцевим нападом. Правда, «швидку» не викликала жодного разу. Проте спала мама в білий день міцно-преміцно, як Спляча Красуня в казці. Одного разу я зауважила подружці, яку привела показати своїх акваріумних рибок, щоб та розмовляла пошепки, бо мамі серце розболілося й вона щойно заснула, на що моя однокласниця зробила перелякані очі:

– Коли в людини серцевий напад, їй спати не можна, бо тоді непомітно підкрадеться смерть – і все! Моя бабуся в подібному випадку ніколи не засинає!

Налякана страшною інформацією, я взялася будити маму й отримала таких гарячих духопеликів, що надалі вже ніколи не тривожила денний мамин сон, незалежно від того, чи в неї розгулялася несамоविта мігрень, чи серце болить, чи мама просто відпочиває від нічого робити.

А коли я ще відвідувала старшу групу в дитсадочку, одного разу по мене прийшов не тато, який приводив мене

сюди вранці й увечері забирав, а мама. Вона страшенно квапилася, й уже з цієї причини я взула лівий сандалик на праву ногу, а правий – на ліву, тому сандалики «посва-рилися» й відвернулись один від іншого, а новий оранжевий светрик застєбнула криво. Взуття мене жахливо муляло, светрик стискав у грудях, але мама була настільки сердита, що я боялася їй про це сказати. На вулиці лило, як з відра. Мама розкрила парасольку, скрикнула, що мій новий светрик обов'язково «пустить колір» й заплямить білі штанці, здерла його з мене й заховала собі під куртку.

Дощ виявився просто сказаним. На підвір'ї дитсадочка розливалися, брижилися і від густих великих дощових краплин наче кипіли величезні калюжі. Мама два чи три рази посковзнулася і мало не впала, й тому надалі для рівноваги парасольку тримала тільки над своєю головою. За якусь хвилику я промочила до ниточки. Назустріч нам із вантажного фургона тітонька куховарка й тітонька посудомийка в кумедних плащах-дошовиках, які мені здалися скафандрами космонавтів і я аж пирхнула від ледве стримуваного сміху, в ящику, накритому целофановою скатеркою, несли продукти. Котрась із жіночок у відповідь на моє мишине «хі-хі» упівголоса мовила: «Господи, вона ж п'яна!» Чомусь тоді здалося, що ці слова стосуються мене, адже саме я бреду по калюжах у одній льолі з коротким рукавцями й білому нейлоновому комбінезончику взута в босоніжки навпаки, та ще безпричинно хіхікаю. З нечуваної образи я заголосила-заверещала не своїм голосом. За це негайно отримала від мами кілька гарячих запотиличників, а вже вдома в тому ж таки мокрому одязі простояла добрих дві години в кутку, поки з роботи не повернувся тато. Правда, у теплій кімнаті одяг на мені благополучно висох, а мама до приходу тата вже й проспалася, і перевдяглася, і навіть поміняла постіль, адже на ліжко бебехнулася у мокрій куртці й заболочених замшевих туфлях...

Тож із раннього дитинства я вже достеменно знала, що моя мама мало не щодня полюбляє випити, особливо вірменський коньячок, який вживає «по наперсточку для здоров'я», як сама про це татові ображено каже, надувши губки. Тепер тих наперсточків за день набиралося кілька чи й кільканадцять, але перед Своїм Лисим вона мужньо трималася й завжди враховувала силу гравітації.

Після втрати батька мій характер відчутно погіршився. Й так небагатослівна, я перетворилася у справжню людську тінь, а не як того можна було сподіватися – дівчину-інтелектуалку з благополучної і заможної сім'ї. Подруг у мене чомусь не виявилось. Не було жодної. Чому? Я зробилася нецікавою однокурсницям, а вони – чи не такою ж мірою стали нецікавими мені. Постійно нарікали й нили, що викладачі вимагають неможливого, ображались на нібито занижені оцінки, відробки й перездачі, хоч насправді вчилися від випадку до випадку й заздалегідь панічно боялися екзаменаційних сесій.

Ночами я писала вірші. Не секрет, що їх натхненно шкрябають майже всі дівчатка в юному віці. Але щоб це були справжні вірші, а не графоманська писанина, насамперед треба, й від цього нікому й нікуди не дітися, щоб юний автор по-справжньому страждав або від самотності, або від нерозділеного кохання, або від сімейного насилля, або непорозуміння з ровесниками. Саме всього цього негативного емоційного баласту в мене було дуже багато і навіть ще трішки на додачу. В університеті я демонструвала дива знань, але ж якби навіть найбездарніший студент просиджував у бібліотеках скільки часу, як я, і його успіхи не виявилися б меншими.

На відміну від колишнього репетитора, викладачі ставилися до моїх трактувань «слабких місць» художніх творів не тільки доброзичливо, а й із неабиякою цікавістю. Зупиняли хіба що тоді, коли я вже надто «наривалася на неприємності», а ще точніше, коли необачно бралася

мандрувати навпростець по мінному полю соцреалізму. Тож коли одного разу я спробувала бодай частково оправдати вчинки Івана Січкаря з повісті Михайла Стельмаха й проаналізувати з позитивного боку його напарника — Семена Варчука, який, за свідченням автора роману «Кров людська — не водиця», мав неабиякий шанс зайняти посаду міністра в уряді УНР, але став бандитом у часи пореволюційні, викладач завбачливо зупинив мене на цій дуже слизькій дорозі, що вела прямісінько на розмову з гострими на язик і унікальними слухом, нюхом і пам'яттю хлопцями в КДБ. Якби це трапилось, навряд чи тоді навіть у майбутньому, хоч і недалекому, мій чоловік зумів би успішно захистити кандидатську дисертацію. Тоталітарна система вміла карати не тільки безпосередньо, а й найчастіше — опосередковано, що, напевно, було набагато болючіше. Та до мого одруження все-таки ще кількасот діб: я ще навіть не познайомилася з майбутнім батьком моїх дітей.

Коли ж при аналізі роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» я з точки зору художності розгромила в пух і прах образ Галі Гудзівни, аргументуючи тим, що «розбійницька дочка» в жодному випадку ніколи не отримала б й найменшого шансу мати настільки безпомічний характер і вирости такою ідеальною лялею, щоб наївно погодитися на чергове зближення Чіпки з бандою, викладач запропонував мені вибудувати в основному сюжетну лінію Галі так, як я особисто уявно бачу цей образ, а на наступній парі практичного заняття з однокурсниками гуртом вирішимо, чи виграв би роман, якби в ньому появилася «інша Галя» й нові повороти сюжету.

У мене вдома лежала книжка Панаса Мирного й Івана Білика, і я могла хоч до ранку опрацьовувати колізії цього роману, проте не було жодних наукових розвідок про спадковість, не було підручників із психології і психіатрії, а ще в цей день до дев'ятої години вечора мама

гостила Свого Лисого і практично до цього ж моменту вхід у рідну домівку мені був категорично заборонений. Тож відразу після пар я пішла в студентську їдальню, з'їла пересолений супчик і вже добряче захололий плов, зате все це запила дуже гарячим чаєм, позичила на абонементі роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», вскочила в тролейбус і, доїхавши до потрібної зупинки, без проблем записалася читачкою в Медичну бібліотеку, де в залі каталогів виписала кілька наукових статей про спадковість, підручники з психології і психіатрії — й фундаментально засіла за них у читальному залі.

Десь після сьомої години за вікнами посутеніло. У читальному залі ввімкнули світло, а кількість студентів і дорослих читачів за рівними рядами столів почало катастрофічно зменшуватися. Я списала крупним розгонистим почерком цілий дванадцятисторінковий зошит цитатами про спадковість і своїми примітками про з точки логіки недопустимі «ляпи» в романі Панаса Мирного, а на рожевій обкладинці графічно відобразила всі ключові моменти Галиної сюжетної лінії. Можна було вже й збиратися додому, але ж до дев'ятої вечора туди потикатись я не могла, інакше зтяжної сварки, маминих істеричних дорікань і скарг на таке проклятуше життя, як в неї, мені не минути. Щоб якось убити час, я почала подумки вкотре уявно прокручувати Галине життя. Отже, так. У підлітковому віці Галя мусить бути такою ж розбишакуватою та хижою, як у її віці колись була Явдошка. Ці риси характеру в дочці дуже подобаються матері, але ними категорично не вдоволений батько. Він зумисно завжди бере Галю із собою на ярмарки і шоразу довгою дорогою втовкмачує дочці, якою має бути ідеальна українська дівчина. У пам'яті Максима зринають юні вродливиці з його рідного села, яких він колись кохав, а потім жорстоко зраджував, але він розповідає Галі тільки те, що вважає за потрібне. Галя переймається романтикою українських пісень, які їй дуже гарно співає

батько, відчуває себе гідною великої любові майбутнього вродливого, жартівливого і розумного мужа й володаркою справжнього сімейного гніздечка. Ось чому в її очах вродливий Чіпка суттєво виграє в порівнянні з вічно під мухою брутальним солдатом-москалем Сидором, із яким вирішила її одружити владна матінка. Розмова Галі з батьком про Чіпку переконує дівчину, що старий з набагато більшою радістю погодиться на її шлюб із заможним хліборобом, аніж на одруження з доволі сварливим і вдачею непередбачуваним москалем, доля якого, як не крути, в кожному мить залежить від війни і миру, царської волі й офіцерської сваволі, а ще — від багатьох фатальних обставин солдатського життя. Кандидатура Сидора як зятя Максимові Гудзю, який на власній шкурі до оскоми розсмакував, що таке солдатчина, ніколи не здавалася найкращою партією для дочки-одиначки, але ж плани Чіпки також не відомі. Якщо Варениченко досі не освідчився Галі, то може взагалі ніколи їй і не запропонувати одружитися. Та ще й розбишацька ватага вирішила саме Чіпку зробити отаманом, а це означає, що сім'я для такого урвителя завжди буде щонайменше сотою гризотою. Галя явно страждає від свого нерозділеного кохання, і це не залишається не поміченим її батьком, а тому Максим Гудзь глибоко задумується над майбутньою долею єдиної доньки. Старий пройшов непросту житейську школу, і йому не треба пояснювати, настільки сімейне щастя важливе для кожної людини. Вже їдучи з ярмарку, Галя звіряється батькові, що зробить Чіпці своєрідне випробування, щоб дізнатися, що саме в нього на думці. Максим же запевняє дочку, що заради її щастя візьме, якщо цього вимагатимуть обставини, отаманство у ватазі на свої плечі. Але подумки сам собі скрушно зауважує, що вийти з банди набагато тяжче, ніж у банду затесатися, тому все одно Чіпка й надалі знаходитиметься на короткому повідку в «братчиків». Контраргумент Галі, що Сидір — також учасник розбійницької зграї, для Максима

не суть важливий: затрублять у похід, Сидір зі своєю частиною зірветься з місця — й усі нитки з минулим обірвуться. Правда, натомість можуть виникнути ще паскудніші зв'язки з іншими волоцюгами й злодіями, але якщо Галя не бажає собі за мужа Сидора, ніхто й не заставить її за нього вийти заміж. Батькове слово в цій справі таки щось значить!

Хитрий Максим запрошує Чіпку в гості, а сам якраз на цей день підмовляє Явдоху поїхати в сусіднє село провідати Сидорових начальників-офіцерів і відвезти їм сала й самогонки, щоб відпустили хлопця на день-два погостювати у батьків нареченої. Чіпка приходить на Москалів хутір, застає Галю саму, між ними відбувається все те, що детально описано в романі. Галя демонстративно нищить свій одяг й розриває намисто, щоб Чіпка зрозумів її ставлення до батькового злодійського ремесла та його ж таки ватаги зарізяк. Саме в цей час повертаються додому Явдоху з Максимом і Сидором. Відбувається «радісна зустріч», виникає великий скандал. Обурений Сидір звинувачує Галю у зраді й розпусті, чого ні Явдоху, ні Максим своєму потенційному зятеві простити не можуть. Гарячий Варениченко зчіпається з оскаженілим Сидором у кривавій бійці, сімейство Гудзів допомагає Чіпці — і побитий та ображений москаль Сидір покидає Максимів хутір назавжди. Далі все відбувається так, як описують самі Панас Мирний та Іван Білик у романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Чіпку виганяють із земства, покалічений Максим у муках помирає через кілька днів після невдалого нападу його банди на багацький хутір. Позбувшись отамана, Максимові зарізяки вирішують пограбувати Явдоху, й, дізнавшись про такі плани тих, кого ще кілька днів тому годувала-поїла, як найкращих гостей, дружина бандитського отамана перевозить власні скарби до Чіпки в село, де й залишається жити спочатку нібито на якийсь тиждень, але згодом — назавжди. Взаємна ненависть ма-

терів мало не кожного дня обертається сварками, колот-нечю і взаємними звинуваченнями. Щоразу саме Мотрі нещадно дістається від оскаженілої «московки». Ображена й принижена, Чіпчина мати з безсилої люті погрожує сваху отруїти. Нагла смерть Явдохи, описана в романі, заставляє і Чіпку, й Галю ні-ні та й повірити, що нахваляння свахи не виявилися пустопорожніми. Починаються Галині підозри, небезпідставний страх за власне життя, виникає протистояння між невісткою і свекрухою, прихована тиха ненависть, яка за кожної слушної нагоди переростає в скандали. Із ганьбою переставши бути членом земства й закинувши свій бізнес зі скуповування й перепродажу полотна, Чіпка не проявляє жодного бажання ставати звичайнісіньким хліборобом. Явдошине майно за якийсь рік виявляється вже прогайнованим. Варениченкова сім'я з кожним днем усе більше убожіє. Замість того, щоб невсипущою працею налагоджувати добробут, Чіпка спродує худобу й цілими днями не встає з ліжка, проїдаючи і пропиваючи вилучені кошти, які через деякий час також повністю вичерпуються. Мотря звикла до життя впроголодь, тому не особливо нарікає на холодні й голодні часи. Найтяжче молодій Мотриній невістці. Галя ніколи не жила в злиднях і виявилася до них абсолютно не готовою. Коли ж заради святкових харчів напередодні Різдва приходиться продати навіть її новеньку кожушанку, між Чіпкою і Галею вибухає перша справжня велика сварка. Перемагає Гудзівна, й одежина залишається в її скрині, але Чіпка з відчаю налагоджує зв'язки з «братчиками», з радістю стає їхнім верховодою замість покійного Максима, починає цілими ночами кудись пропадати. Для Мотрі настають чорні дні, для Галі – час тяжких роздумів, переживань і тривог. Сімейне щастя Гудзівна досі уявляла собі аж ніяк не тяжкою працею і випробуваннями долею стосунків пари закоханих на міцність,

а безмежним щастям і вічною казкою. Леліяна батьками, Галя не вміє бідувати, не може харчуватися пісними галушками зі щербою на воді, не розуміє, як це так: бодай двічі на рік напередодні найбільших свят – Великодня і Різдва – не придбати нових свитки, хустини й чобіток! Несподівано в молодій жінці просинаються хижі материнські гени, але не дрімають і гени старого січовика Мирона та його доброго козацького роду з неухильним сповіданням споконвічної народної моралі. Галя то спонукає чоловіка будь-якою ціною покращити їхнє сімейне матеріальне становище, а Чіпка це сприймає як заохочення до грабежів, то вступає з ним у затяжні суперечки, гнівно осуджуючи й звинувачуючи насамперед у тому, що якраз через розбійницьке Чіпчине ремесло Бог не дає їм дитинки. Для молодого чоловіка такі слова – найпекучіший докір, найболючіша ганьба. Обстановка в хаті нагнітається до краю, і Варениченко вже навіть уголос перед «братчиками» шкодує, що одружився взагалі, а стару матір постійно звинувачує, нібито вона ніколи його не любила, народила в гріху, на сміх людям, а в дорослому віці доносила у волость змарнувала синову долю і заплямила його добре ім'я, через що Чіпку нібито й вигнали із земства. Випадковий прихід у гості Грицькової дружини Христі, її невдала спроба порадити Галі також братися за роботу, бодай найнятися взимку прясти, а в теплу пору року сапати чи жати в когось із сільських багачів, щоб вносити власну лепту в сімейний добробут, призводить до ревнощів Гудзівни й нової фази неспокою в сім'ї Варениченка, який на зло дружині більше, ніж тиждень, у борг корчмареві пиячить із «братчиками» в сільському шинку. На цьому тлі й розігрується кривава трагедія сім'ї Хоменків, на яку напала озброєна рушницями Чіпчина банда. Далі – все як у романі: й Мотрине спонтанне рішення донести на сина у волость, і самогубство Галі, й Чіпка-каторжник із його страшною погрозою

повернутися з Сибіру тільки для того, щоб зарізати власну матір, і благородний вчинок Грицька й Христі, які беруть немічну Мотрю доживати віку в їхній хаті. Але тепер усе вже логічно, гранично правдоподібно.

Раптом хтось вимогливо торкається мого плеча. Бібліотекарка просить закінчувати читати й здавати позичену літературу, бо читальний зал зачиняється. Ще тільки половина восьмої вечора, бібліотека має працювати до дев'яти, як написано на її дверях. Я пробую висловити своє невдоволення, працівниця бібліотеки на підвищених тонах заявляє, що як узагалі не студентку медінституту й не медичного працівника, їхній читальний зал мене обслуговувати не зобов'язаний. Несподівано з переднього ряду піднімається молодий чоловік і твердо заявляє бібліотекарці, що він особисто працюватиме до двадцять першої години, бо в нього попередній захист кандидатської дисертації, а тому читальний зал раніше їй зачинити не вдасться. Працівниця різко міняє тон, починає улесливо вибачатися перед цим, як виявляється, викладачем медінституту, а коли виходить за двері, тихенько їх причинивши, незнайомиць демонстративно пересідає ближче до мене й запитує:

— Не будеш боятися добиратися додому? Надворі вже зовсім стемніло!

Відчайдушно мотаю головою, хоча з окраїни міста їхати в центр таки далеченько, та й не збиралася тут засиджуватися до дев'ятої вечора, ще хвилин десять — і сама покинула б читальний зал бібліотеки без жодних нагадувань.

— Я тебе проведу, — каже викладач. — Не бійся, не скривджу. Маніяки дисертацій не пишуть і в бібліотеках не засиджуються.

Називає своє ім'я — Григорій — і мені нічого не залишається, як відрекомендуватися також.

— Що, мала, пишеш? Курсову? Ну-ну, працой! Трудися — заважати не буду: в самого часу обмаль.

А що мені казати? Брешу, що курсову – хіба не все одно? Без п'яти дев'ята здаємо позичену літературу й разом виходимо на вулицю. Тролейбус на останній зупинці простоює значно більше, ніж на інших, тому благополучно вскакуємо в його задні двері. Всаджуємося на сидіння поряд, хоч транспорт порожнісінький. Розмова не клеїться: моє «викання» у супутника викликає іронічну посмішку, а сама я катастрофічно комплекую.

– Давай спілкуватися на «ти», а то ще заїкою станеш. Я від тебе десь років на п'ять-сім старший. Одне покоління – це народжені в межах десяти-п'ятнадцяти літ, а якщо ми одного покоління, то навіщо цей етикет мадридського двору?

– Ваші студентки також до вас звертаються на «ти»?

– О, а ти ще й кусюча, як оса! Студентки – ні, але ж ти – не з нашого інституту.

– Я з університету.

– Зразу видно: вищий пілотаж! Але я закінчив не інститут, а медичну військову академію. Так що твоя карта бита!

– У мене козирний туз!

– Ну, хіба що туз. Але краплений, бо всі чотири вже використані!

– Я з вами в карти грати не сідала!

– Слухай, мала, не перетворюйся в щось таке колюче, бо перелякане! Університет, академія – ми на рівних і можемо спілкуватися, як рівні. Харé?

– Харé, – не витримую його доброзичливої усмішки. – Тільки чому вам дали таке давнє ім'я?

– Знову викаєш? Не скажу, якщо не будеш до мене звертатися на ти. Моє ім'я – велика таємниця. Хоч можеш мене називати Грігом, як колись однокласники мене звали. Я до імені Гріг вже привик.. Це надзвичайно талановитий норвезький композитор – Едвард Гріг. Чула про такого? Звичайно ж, чула. Така розумака!

– Знаю, хто це – Едвард Гріг, – шосили брешу, молячи Бога, щоб хоч не запитав про його твори.

– А не знаєш – колись зіграю тобі його віолончельну сонату. Правда, для цього треба мені від батька привезти віолончель, хай даремно пилом не припадає. Я проведу тебе до самого під'їзду. Або й до дверей квартири, якщо не заперечуєш і твоя мама в таку пізню пору не вийде тобі назустріч аж на зупинку.

– Дозволяю провести до під'їзду, – ледве видавлюю з себе.

Коли ж заходимо в наш двір, я раптово з невимовним тихим жахом помічаю, що на освітленому вікні нашої кухні нема вазона. Значить, Мамин Лисий ще в квартирі.

– Ти чого? – помічає мою нервозність новий знайомий.

– Мені рано повертатися додому, – видушую ледь чутно.

– Як це – рано? З чого ти взяла? Без чверті десята вчора!

– Але вазона нема! В он тому вікні має з'явитися каланхое.

– Ти що, фільму «Сімнадцять миттєвостей весни» передивилася?

– Які там «Сімнадцять миттєвостей»? Нема вазона – значить, Мамин Лисий ще не пішов...

Про вовка промовка. З під'їзду, злодійкувато озируючись, вишмигує сутула постать.

– О, й на підвіконнику відразу ж вазон з'явився, – іронізує мій супутник.

– Я вже побачила, – відповідаю йому і пориваюся йти додому.

– Чекай, мала. Бачу, що твоє життя й перчене, й верчене, та ще й згірчене. Дай мені свій домашній телефон. Ну, чому боїшся? Скажу, що твій викладач, у якого пишеш курсову. Попрошу, щоб принесла свою роботу най-

ближчим часом. Це означатиме, щоб наступного дня ти відвідала медичну бібліотеку.

– А якщо я не прийду?

– Тоді не будеш допущена до сесії!

Ми сміємося, але новий знайомий чимось неабияк стурбований:

– Слухай, а якщо цей старий пень, тобто як ти його називаєш – Мамин Лисий, одного вечора залишиться у вас ночувати? Куди тоді ти особисто подінешся?

Я стенаю плечима, проте саме така ймовірність мене вже далеко не від сьогодні мучить і лякає.

– Запиши номер телефону прохідної гуртожитку, в якому я живу. Це зовсім недалеко звідси. Якщо навпростець, якихось п'ять дворів. Мене покличуть навіть опівночі. Скажеш, що ти моя сестра, приїхала останнім поїздом і тепер сама-самісінька на майже порожньому вокзалі, що розгубилася і не знаєш, як маєш вчинити. Мою старшу сестру, до речі, так само, як тебе, звуть. Я завжди буду готовий вирішити твою проблему. Зрозумій, кожного вечора може статися неабияка халепа у такому твоєму невизначеному становищі. Не будеш же ти ночувати на дитячому майданчику, правда? Та ще й, не дай, Боже, посеред зими.

Новий знайомий галантно відчиняє переді мною двері під'їзду, і я поквапом входжу в освітлений прямокутник. Відмикаю двері своїм ключем, а мама навіть не цікавиться, де я тинялася до такої пізньої пори. Вона вже наспівує якусь арію. Фальшивить і час від часу ще й регоче тим огидним театральним сміхом, який мене доводить до істерики. Невже мама не розуміє, що її Лисий – альфонс, любовний аферист, брехун?

У нашій горіховій шафі вже давно нема татових сорочок і костюмів, а шкатулка для золотих прикрас узагалі порожня. Закохані до безтями сорокап'ятирічні жінки смішні й жалюгідні. Як там у Бориса Олійника?

*Ну ж, червоніймо... (Браво, мадам!)
Очі опустим чернечно-пречисті.
(Як це колись
                                личило вам!)
Але ж, мадам...
                                уже падає листя...
Та не одводьте погляд убік,
Ну, вже хоч зараз не грайте, нарешті!
...Марне молю.
                                Втрачено лик.
Навіть...
                                зіниці узяті на ретуш.
Ручкою... так (не передам!).
Очі опустим
                                чернечно-пречисті.
(Як це колись личило вам!)
...Але ж, мадам,
                                уже...
  падає...
  листя...*

Мамине ліжко зім'яте, на столі – залишки вечері й у пляшці – третина вина. Невдовзі мама її спорожнить, як завжди. Вино, як свідчить етикетка, так собі. Вітчизняне. Правда, ще не «чорнило», а тільки кагор. Усього лише кагор. Колись мама знала смак у найкращих французьких винах. Купувала їх за татові гроші, звичайно. Мамин Лисий з кожним разом усе більше й більше знижує планку. Вже нема навіть коробки від шоколадних конфет. Цукеркових обгортки і фольги у відрі для сміття – також. Значить, не приніс й вагових солодошів. Квітів на столі також нема. Навіть найдешевших. Навіщо? Мама й так повзає коло його ніг, як побита кімнатна собачка. Я неодноразово пробувала з нею говорити про гідність, самоповагу – й наштовхувалася на височенну

камінну стіну до самого неба. Ні перелізти, ні розвалити її не вдалося. Моя мама невмолимо йде на дно. Не спрацьовує навіть інстинкт самозбереження. Якщо за Свого Лисого знову вийде заміж і пропише його в нашій квартирі, мені прийдеться звідси вибиратися. Куди?

Ні, Мамин Лисий вкотре офіційно одружений і наряд чи захоче знову цілий рік, а то й більше розлучатися з тріском, димом і скандалом. Це так метафорично він аргументує мамі непорушність його нинішнього сімейного стану. Але колишня весільна фотографія моєї мами з Її Лисим висить на найвиднішому місці у вітальні. Зате вже ніде нема татових фотографій. Жодної нема. Добре, що деякі з них я завбачливо заховала поміж газети з моїми надрукованими віршами в папку із зав'язками. Буду вибиратися назавжди звідси, візьму татові фото з собою. В тій папці є також і фотографія бабусі Ружі з дідусем Волошком у молодості. Це мої прямі предки, і я не дозволю мамі спалити їхні світлини, а в неї це зробити щодня аж руки сверблять. Згорів же мій шкільний випускний фотоальбом лише тому, що я вперто відстоювала добре ім'я свого тата і якось заявила мамі, що на тім світі її чекає пекло, бо рай у її житті вже був, проте вона цього навіть не помітила.

Мама виходить з ванни, щаслива, весела і рожева, як поросля.

— Правда, мені ще можна дати двадцять п'ять – тридцять років?

— Можна і двадцять п'ять, і тридцять, і сорок п'ять, і п'ятдесят, і скільки хочеш, можна дати! Краще запитай про це Свого Лисого – й отримаєш яку завгодно відповідь: *любой каприз за ваши деньги!*

— Чому ти навмисно день у день псуєш мені настрої?

— А чому ти заставляєш мене тинятися нічним містом до десятої години ночі?

— Вечора, – поправляє мама, – до десятої вечора.

З тобою ж нічогосінько не сталося! Й надворі нема ні дощу, ні морозу!

Сперечатися з мамою безглуздо. Вмикаю телевизор і нібито дивлюся новини, але чомусь нічого ані бачу, ані чую. Мама наспівує арії і в паузах допиває вино прямо з горлечка пляшки.

– У суботу не хочеш піти на прем'єру? *Мій* у головній ролі!

Вдаю, що мамині запитання не стосуються мене взагалі. Вмикаю телевизор і вкладаюся в ліжко. Накриваюся ковдрою з головою. Ховаюся від усього світу, від себе самої. Слава Богу, минув ще один безглуздий день. Але чому – безглуздий? Чому віхові дати впритул нам здаються сірими й буденними, незначними, навіть поганими й невдалими?

З новим знайомим ми час від часу зустрічаємося. Водить мене на виставку картин, голубів, народних виробів, в кіно на «Клеопатру». Яюсь навіть запросив у театр на прем'єру, але я настільки грубо відмовилася, що ми ледь не посварилися. Вірніше, таки посварилися, бо наші стосунки відтоді обірвалися, ще належно й не почавшись.

Навчальна програма в цьому семестрі нелегка. Мені таки прийшлося писати курсову, яка мала наступного року перерости в дипломну. Власними поезіями я навіть не помітила, як списала товстий зошит на дев'яносто шість сторінок, отже, віршів набралось біля двох сотень. Куратор нашої студентської групи їх уважно перечитав і потішив мене, що третина віршів цілком придатні до друку. Але друкувати їх у суботніх номерах місцевих газет у мене бажання давно минуло, а в солідні журнали надсилати свою писанину я боялася. Взагалі, в цей час мене більше всього цікавила не література, а мамине здоров'я. П'яненька, вона впала на сходах, прокотилася униз через цілий проліт і півтора місяця пролежала в лікарні з множинними переломами рук, ноги й струсом мозку.

До всього додалася ще й позаматкова вагітність, яку виявили настільки пізно, що після операції ніхто з лікарів навіть обіцяти не наважувався, що пацієнтка взагалі житиме. Мамин Лисий жодного разу не відвідав її в лікарні. Зате писав похабні записочки й підпихав їх під входні двері нашої квартири, а мама щоразу їх вихоплювала мені з рук, скроплювала сльозами й рясно обцілювала ту вульгарну писанину. Мені було соромно й боляче на це дивитися, проте я нічого вдіяти не могла. Коли нарешті, познімали всі гіпсі й мама пройшла курс масажів поламаних кінцівок та повну реабілітацію, я привезла її додому. Мама невтомно ходила по квартирі, ледь накульгуючи і спрагло чекала дня, коли закінчиться її лікарняне й вона вийде на роботу в касі театру. Проте Мамин Лисий почав до неї вчашати значно раніше, і я знову зобов'язана була приходити додому аж після дев'ятої вечора. Одного разу мама заявила, що найкраще буде, якщо напишу заяву на поселення в університетський гуртожиток. Я легковажно пропустила її тираду повз вуха, адже ще з початку навчального року всі місця в «общазі» були зайняті, більше того, університетський гуртожиток узагалі не надавали студентам із місцевою міською пропискою, бо місць у ньому навіть для нетутешніх не вистачало хронічно.

Надворі стояла золота осінь. Було аж надто тепло як для середини жовтня. Ніхто ще не вдягав ні плащів, ні курток, навіть не брав із собою парасоль – сухо, погідно, сонячно, безвітряно. Бабине літо. Закономірно, що я вранці вдяглася тільки в лавсанове платтячко.

Сьогодні знову був «мамин день», вірніше, день Маминоного Лисого. Я навмисно довго засиділася в тітки, яку відвідувала дуже зрідка, проте цього разу вимушено: не було куди йти. Тітонька не могла нахвалитися своїми близнятами, особливо донькою і її нареченим-офіцером. Лише невдоволено дорікнула, що вона минулого тиж-

ня їздила на цвинтар, а татів гріб запущений, тому треба нам з мамою на могилі частіше прибирати й приходити до батька хоч раз на місяць.

Тітчин син, а мій двоюрідний брат провів мене до автобусної зупинки, адже надворі вже посутеніло, але розмови з ним не вийшло ніякої: він усього лише тупо виконував прикру для нього забаганку рідної матусі. Коли я вскочила в автобус і прилипла обличчям до скла, щоб розгледіти брата і вдячно помахати рукою йому на прощання, то побачила тільки широку спину в червоному светрі, яка вже віддалилася від зупинки кроків на десять. Якби не червоний колір, я б навіть не упізнала брата на такій відстані.

На нашому підвіконнику вазона не було, хоч шиби виразно відбивалися на темному тлі зовнішніх стін будинку і в кухні ще світилося. Я зиркнула на свій наручний годинник — сорок хвилин десятої. У під'їзд заходили люди, й деякі сусіди віталися зі мною, здивовані, що в таку пізню пору я підпираю плечима найближче до будинку дерево. Почекала ще хвилин двадцять. Останнє, кухонне, вікно у нашій квартирі погасло. А може, Мамин Лисий сьогодні взагалі не приходив, і мама чекає мене, хвилюється. Я збігла сходами вгору й натиснула кнопку дзвінка. Чомусь не чути кроків за дверима. Ніякої реакції. Напевно, мама лінується вставати, щоб мені відчинити.

Проте ключ у замкову щілину не пролазив. Значить, у замок вставлено інший ключ з протилежного боку. Я знову натиснула кнопку дзвінка. Через кілька хвилин — ще раз і ще. Коли дзвінок озвався усьоме чи й удесяте, за дверима почулися кроки. Проте це не була мамина хода.

— Ти, мерзото, тут більше не живеш, — почувся заспаний і сердитий голос Маминого Лисого. — Пішла геть!

Мені перехопило подих.

— Ви не маєте права мені не відчинити!

— Мама тебе попереджувала: пиши заяву на поселен-

ня в гуртожиток! Не послухалася – пеняй на себе! Вон! Вон пашла, вон! Пойняла, тварь безшабашная, вон!

Мабуть, треба було гримати у двері, виклика́ти міліцію, будити сусідів. Але зрадливі сльози дрібним горохом закапотіли мені з очей і я побігла вниз. У під'їзді стояли три п'яні дядьки не з нашого будинку й вирішували, до кого ще мають іти в гості, щоб отримати свою норму спиртного. Один розпростер руки й поліз зі мною цілуватися. Два інші підбадьорливими вигуками спонукали його не втрачати моменту й помацати, чи в дівки тіло дозріло. Насилу вирвалася і вискочила на подвір'я. Надворі гриміло й блискало. Зривався неприємний холодний вітер.

Іти було нікуди. Знічев'я попленталася на дитячу площадку. Через кілька хвилин вікна у нашій квартирі погасли. П'яниці з під'їзду не виходили. Хупава альтанка під поривами вітру з дощем хиталася, стогнала й не могла захистити мене від негоди. Дуже швидко навіть під її дахом я вимокла наскрізь. На зупинку уже не заїжджав ані автобус, ані тролейбус – значить, дванадцята минула. У цій незавидній ситуації найкраще було би переночувати на вокзалі, але ж туди – цілих чотири кілометри, а мандрувати нічним містом під холодним дощем самій було не тільки неприємно, а й страшно. У телефонній будці виявилось затишніше, ніж у дерев'яній альтанці без стін, яка продувалася з чотирьох боків, і навіть сухо, але в небесах так страшно блискало й гриміло, що через півгодини я таки наважилася зателефонувати своєму знайомому. Найближчий вуличний ліхтар кидав невиразне світло почерез дощові хвилі й запотіле скло кабінки телефонного автомата. Хоча не з першого разу, але я таки знайшла потрібний мені номер телефону в записнику. На тому кінці дроту заскиглили тягучі гудки. Очевидно, гуртожитська чергова спала. Телефонувала раз, удруге, втретє, все більше втрачаючи надію, що додзвонюся взагалі.

Коли ж раптом голосно й сердито обізвався низький жіночий голос, я вже не просто хлипала, а ридма ридала, чим не на жарт перелякала свою далеку співрозмовницю. Як тільки стривожена жіночка співчутливо перепитала, де саме я на вокзалі, необачно видала себе:

– У телефонній будці.

– Чому ж ти, дурненька, вийшла з приміщення вокзалу? – захвилювалася чергова й побігла кликати «мого брата».

Гріг появився у дворі вже через хвилин десять. Як і я, без парасолі й одягнений не за погодою, тож мокра біла сорочка поприлипала до нього з усіх боків. На щастя, хоч докумекав, у якій телефонній будці пересиджую негоду, бо відразу кинувся сюди, а не в наш під'їзд чи й на вокзал. Моє хлипання справило на рятівника враження далеко не з приємних, і він ухопив телефонну трубку, щоб викликати міліцію.

– Не треба, благаю тебе, не треба міліції: завтра вся група буде сміятися з моїх пригод!

– Значить, ідемо до мене... Переночуєш, а вранці я влаштую отим двом – він повів очима на вікна нашої квартири, як кажуть в Одесі, *вирванеє годи!*

Ще хвилин двадцять або й цілих півгодини я категорично не погоджувалася ночувати в гуртожитку медінституту, а надворі не вшухала негода, дощ не припинявся ані на хвилину, вітер дужчав, й ми обоє, мокрі й замерзлі, як безпритульні цуцики, так дзвонили зубами, що ці звуки, напевно, почули б навіть пасажири на зупинці, якби вони там серед ночі стояли. Нарешті, з безвиході я таки зважилася йти в гості, і невдовзі ми вже були під гуртожитком. Чергова чекала нас біля дверей:

– Добиралися пішки чи на таксі? Боже, які ж ви мокрі-мокрезні! Заходьте, заходьте! Відразу дайте сестрі щось протигрипозне, щоб вона цю негоду хоч не відлежала! Хоч Ви ж і без мене знаєте...

У кімнаті мій рятівник витяг із шафи свій шерстяний светр і байкову сорочку:

— Знімай мокрий одяг, перевдягайся в те, що знайшов, — і негайно в ліжку! Ні, спочатку ще вип'єш гарячого чаю, а тоді постараєшся, укрившись ковдрою, зігрітися й заснути!

— А ти де спатимеш?

— Я також перевдягнуся, вип'ю з тобою чаю і засяду підписувати автореферати моєї дисертації та заадресувувати цю громіздку кореспонденцію. Завтра останній день, коли це ще можна зробити. Ротапринт поламався, довелося шукати інших спеціалістів у іншій установі. Але, мала, ти таки, може, вип'єш п'ятдесят грамів горілки? Вина не маю, а горілки трішки на дні пляшки залишилося ще від мого дня народження. Хлопці порадили випити напередодні захисту дисертації, дмухнути в пляшку й задумати бажання, щоб усе пішло, як по маслу. Бачиш, обставини змінилися й горілка пригодилась на щось важливіше! Не бійся, від тридцяти крапель із тобою нічого не скоїться. Зате не захворієш і заснеш без задніх ніг майже миттєво.

Я перевдяглася, випила чаю і лягла на нерозстелене ліжко.

— Боїшся мене, чи що? При ввімкненому світлі й до ранку заснути не зможеш. Давай домовимося так: ти таки випиваєш п'ятдесят грамів горілки, а ліжка ми не розстелемо і я тільки вкриваю тебе своєю зимовою курткою. До ранку працюватиму за столом, а ти обернешся обличчям до стіни й спатимеш, як скупана, бо таки добре виполоскана дощем. Якщо до ранку твій одяг не висохне, будемо шукати варіантів.

«Шукати варіантів, шукати варіантів, шукати варіантів», — ще кілька хвилин тривожно блимала моя таки моментально сп'яніла від горілки свідомість, поки все не розчинилося в глибокому сні. Коли прокинулася вранці,

побачила, що господар кімнати прасує мій одяг.

– Як спали, чи сухими встали?

– Встали сухими, – буркнула я, – зате лягли мокрими.

– Нічого! Не охрипла, не кашляєш – усе обійшлося щасливо. Перевдягайся, поснідаємо бутербродами й підемо у твій під'їзд чекати Маминого Лисого. Переговоримо з ним, а тоді й з твоєю турботливою і доброзичливою мамлетою. Думаю, надалі тобі вже ніхто не заборонятиме безперешкодно проживати у власній квартирі. Й навіть ніколи не виникатиме жодних часових обмежень, узагалі відпаде питання, коли саме ти повинна з'являтися додому. Поквапся! Маємо лише п'ятнадцять хвилин. Зараз прийдуть хлопці.

– Ой, вони побачать мене у тебе в таку рань! Як ти їм це поясниш?

– Скажу, що в моєму ліжку сьогодні спала цнотлива дівчина! Як порядний чоловік, тепер я зобов'язаний з нею негайно одружитися!

– Божевільний! Між нами нічогосінько не було!

– Дев'яносто дев'ять і дев'ять десятих, кому про це розповімо, в жодному разі в таке не повірять!

У двері голосно постукали, я схопила випрасуваний одяг і зачинилася у ванній, а хлопці – їх прийшло аж четверо – почали голосно радитися, що робити з моїми проблемами. Звідкілясь узялися червоні пов'язки дружинників на їхніх руках і вже в нашому під'їзді сусіди ввічливо й водночас насторожено віталися з моїми провожатими, тривожно зиркаючи насамперед на мене.

Мамин Лисий намалювався далеко після дев'ятої. До того часу я вже змирилася, що матиму відробку з наукового атеїзму, а супутники мого рятівника – з відробками з якогось такого чудернацького своєю назвою предмета, що її навіть вимовити я не змогла б.

– Товаришу громадянин! Пред'явіть Ваш паспорт! – звернувся мій рятівник до Маминого Лисого. – Ви ночу-

вали в чужій квартирі. Там, настільки нам відомо, ви навіть не прописаний. Ми володіємо інформацією про виготовлення у нашому місті фальшивих грошей. Ви знаєте, що це кримінальна справа? До того ж, ви особисто перешкоджали доступу в житло людині, яка в цій квартирі законно живе. На вас поступила скарга в міліцію. Ця дівчинка вам знайома? Зараз приїде слідча група. Будемо оформляти акт! Ну, й сповістимо на роботу вашій адміністрації про все, що ви накоїли. Тож де ви працюєте?

Мамин Лисий бухнувся на коліна, а тоді, влучивши момент, настільки стрімко чкурнув у вже напіввідчинені двері, що збив з ніг сусідку з нашого поверху.

— Сатана! — закричала Світлана Георгіївна, закриваючи долонею розбите коліно й розірвану колготку. — Так можна людину й навзгак перевернути, й калікою зробити!

А побачивши нашу «опергрупу», вже притишеним голосом поцікавилася, що такого витворив утікач. Хлопці невинно здвигнули плечима: шодуху збіг сходами вниз, ніхто йому нічого навіть сказати не встиг! Сусідка хмикнула й рушила вгору.

— А якщо Мамин Лисий поскаржиться на вас у міліцію? — лякливо запитала я.

— А що́ ми йому зробили? Били? Щось казали? Петре, ти чув хоч би слово? Ні? А ти Володю? Також! Ми ж тільки що зайшли в під'їзд, почувши крик оцієї дівчинки. А втікача бачили мельком, коли мало не вбив дверима жіночку в сивій перуці! Вона й сама посвідчить, як це було. Тільки... Чому ж ти скрикнула? А-а-а, ногу підвернула! Не варто ходити на таких шпилечках!

Мама відчинила нам відразу. Побачивши дружинників, ухопилася за одвірок:

— Що́ з нею скоїлось?!

— Ви звинувачуєтеся в перешкоджанні доступу у власне житло людині, яка тут живе. У міліції вона написала на вас і вашого коханця скаргу. Чи вам відомо, що сторон-

ні особи не мають права мешкати у квартирі, де вони не прописані? Ні? У міліції вам усе розтлумачать. По-друге, ваш друг чи знайомий, чи хто такий, ну, той, що ночував у вашій квартирі й тільки що збив із ніг громадянку в сивій перуці, яка готова про це свідчити, має серйозні проблеми із законом. Якщо сяде в тюрму, до кримінальної відповідальності можуть притягнути й вас як свідка чи співницю.

— Я не знала... Я нічого такого не робила... Я... — залепетала мама.

— Сідайте і пишіть детальну пояснюючу розписку, чому вже більше, ніж півроку заставляєте людину, яка доводиться вам рідною дочкою, мало не щодня займатися бродяжництвом, а вчора увечері взагалі не впустили у квартиру ночувати.

— Це не я її не впускала! Це він... Що тепер мені за це буде? Мене оштрафують? Чи... посадять?

— Пишіть пояснюючу розписку. Ми — не міліція, а лише дружинники. Спробуємо вашу проблему розв'язати мирним шляхом. Без неприємних наслідків для вас же. Тобто вашій пояснювальній розписці поки що не даватимемо ходу.

— Але наступного разу приїде опергрупа. Якщо встановлять злочин, обов'язково буде суд. Слідчий і прокурор з вами говоритимуть мовою закону. Письмовим поясненням тоді не відбудетеся, це вже ми вам гарантуємо.

— Ну, й сьогоднішню вашу *явку з повинною* також буде враховано, — мій рятівник помахав перед маминим носом пояснювальною, нашкрябаною нею нервовим почерком. — До побачення. Надалі миріться й не завдавайте одна одній жодних клопотів. Щоб те, що вночі сталося, було вперше й востаннє!

Чесно кажучи, в цей день із університету я поверталася з неабияким трепетом душевним, але кудись мандрувати до темного вечора не наважилася, бо стріляло

у вусі й неприємно дряпало в горлі. Надворі мжичив холоднющий дощ і через парасоллю над власною головою я спочатку навіть не зауважила присутності біля під'їзду свого вчорашнього рятівника. Перелякано шарпнулась, аж коли він взяв мене за лікоть.

— О-о-о, блукаюча зірко, а ти, здається, вчора таки добряче простудилась! Гаряча, як доменна піч. І це в такий холодний день. Чекай... Пішли в аптеку — треба для тебе взяти щось від простуди!

— У мене грошей зовсім мало.

— Купувати ліки збираюсь я, а не ти. Як мама?

— Плаче й дується. Зі мною не розмовляє.

— Значно краще, ніж плакала би ти сама, а мама тебе ще й сповідала.

— Навіщо ти наговорив дурниць про якусь явку з повиною і щиросердне зізнання? Хто ж таке пише в себе вдома та ще й на вимогу чергових дружинників?

— Т-с-с! Обивателі законів не знають, а тому твоїй мамлеті якщо не муки совісті, то безпідставні страхи й нічне безсоння гарантовані.

— Не смій називати мою маму мамлетою!

— Як скажете, ваша високість! Мої студенти, коли вийшли з вашої квартири, називали її значно колоритніше! Втім, я не про це. Через місяць у мене захист. Дуже тяжко чекати цього страшного дня бездіяльно. Тепер я хіба що перетворюся в бродягу. Сама знаєш, яке це приємне заняття. Може, вряди-годи складатимеш мені компанію? Звичайно, коли видужаєш. Через три дні, наприклад, я чекатиму тебе біля університету.

— У п'ятницю в нас лише дві пари. Остання закінчується за чверть дванадцята.

— Я у відпустці. Отже, в мене цих два тижні пар узагалі нема. В одинадцять сорок п'ять я стоятиму на університетських сходах перед входом, як мужній, але покірний олов'яний солдатик. Харé?

– Харé.

– Куди, ваша величність, бажаєте зі мною піти?

– Куди завгодно, крім гуртожитку медінституту.

– Ще б пак: ти вже там була! Двічі навіть переглядати той самий фільм не цікаво. Гаразд, я щось придумаю. На-самперед візьму до уваги погоду. Ну, все. Пий ліки і видужуй! – і вручив мені цілий пакет мікстур. – Інструкція усередині кожної упаковки. Будеш приймати відповідно до неї. Тебе проводити до дверей під'їзду чи квартири?

– Краще не проводити зовсім, а то ще мама нашу авантюру розсекретить!

– Хрипиш ти феноменально: як Володимир Висоцький, хрипиш! Аби тільки це виявилось не ларингітом, бо й задушити може. Я тобі зателефоную. Вірніше, зателефонує хтось із моїх друзів, щоб мама не впізнала, але коли візьмеш трубку, розмовляти буду я. Не подобається мені твоя простуда!

– Зате я від неї просто в захопленні!

– Подякуй мамле..., тобто мамі! Все-все-все, до сварки між нами цього разу не дійде, ваша високість, бо я вас більше не затримую!

Маму мій стан здоров'я не хвилював аніскілечки, а придбані в аптеці ліки мені чомусь не допомагали. Голос пропав зовсім, і коли мій знайомий зателефонував, я в телефонну трубку спромоглася тільки шавкати, як стара гуска. Проте через двадцять хвилин приїхала «швидка». Її бойовий екіпаж безцеремонно відсторонив мою п'янюньку маму, а оглянувши мене, лікар велів негайно збиратися в лікарню: з ларингітом жарти небезпечні. Тим часом інший медпрацівник опитував маму, яку вона мені надавала допомогу, а зрозумівши, що його співбесідниця навіть не розуміє, настільки я серйозно хвора та ще й намагається медиків з квартири вигнати, викликав міліцію. Далі все відбувалося, як в кіно: мене силоміць повели в карету «швидкої», маму – в міліцейський «бобик» для

пояснення причини факту ненадання допомоги людині в небезпечній для життя ситуації.

У машині «швидкої» на передньому сидінні біля шофера сидів... мій учорашній рятувальник. Я самим поглядом розпачливо запитала його: «Навіщо ти це зробив?», — бо навіть шепотіти мені вже не вдавалося. Зате лікар наказав водієві вмикати мигалку й сирену, бо становище хворої більш, ніж кепське, а, може, навіть загрозове для життя.

Антибіотики, крапельниця, закапування у ніс і в горло, процедури, одна неприємніша від іншої, — і увесь час гавкаючий кашель, мало не гадюче сичання замість голосу та ще й різкі болючі спазми в горлі й постійний страх задихнутися. Гріг, накинувши на плечі білий халат, просидів коло мене в реанімації всю ніч — очевидне неймовірне, як на радянські часи, коли навіть з трирічною дитиною рідні неньці не дозволялося перебувати й у звичайній палаті.

Уранці в мене температура спала до 37,5°. Лікар звертався до мого знайомого не інакше, як «колего» й радив умовити мене, щоб я взагалі не намагалася говорити, якщо хочу зберегти свої голосові зв'язки.

— Будеш писати листи, — заспокоїв мене мій персональний благодійник і простягнув блокнот і кулькову ручку.

«Скільки мене тут протримають?», «Чому не можна розмовляти? Я не онімію, часом?», «Що з моєю мамою?» — написала я, не даючи йому часу на відповідь.

— Менш, ніж за два тижні, тебе звідси не випустять. Ларингіт — підступна хвороба. Ти ж не хочеш, щоб він перейшов у хронічну форму? Голос повернеться, не переживай. Урешті, ти ж не співачка. Із мамою нічого не сталося, у міліції тільки склали акт про нехтування станом хворої дочки в небезпечній для життя ситуації і відпустили, твоя мама вже вдома. Ну, й усього лише попередили про ймовірність її примусового лікування від алкоголізму. Може, надалі перестане пиячити. Я особисто на неї

міліцію не нацьковував: лікарі «швидкої» застали її п'яні-сінькою і дуже агресивною. Ти могла вмерти, а вона цього навіть не помітила б!

«Навіщо ти заварив цю кашу?», «Невже не розумієш, що мені ще жити й жити з мамою в одній квартирі?», «Цього приїзду міліції вона мені вже не пробачить!»

— Жити з мамою тобі стає небезпечним для життя заняттям. Погано ти усвідомлюєш, що таке алкоголізм і що може зробити людина в такому стані. Тим більше, п'яна, ображена, зла й агресивна бабера! Видужуй — будемо шукати варіанти вирішення твоєї проблеми.

«Моя мама — не п'яниця!», «Вона — не бабера!», «Ти бездумно й нахабно ламаєш мені життя!», «Тільки подумай, куди я тепер піду?!»

— Я зніму для тебе квартиру. Це також пристойний варіант. Але про все ще будемо радитися, видужуй!

«Ти сидітимеш у лікарні коло мене денно й нічно увесь час?»

— Ні, не буду: криза минула, небезпека — також. Ларингіт уже тебе не задушить, не бійся. Приходитиму щодня, в час, призначений для відвідувачів. Можна?

«Краще вранці, а то ще з мамою зустрінеться!»

— Можна й вранці, тим більше, що наші студенти в цій лікарні на практиці.

«Як мені до тебе звертатися при сторонніх?»

— Ніяк: ти ж не розмовляєш!

Мама мене в лікарні так і не відвідала ні першого тижня, ні наступного. Жодного разу. Через це ставало все страшніше й страшніше повертатися додому. Я не витримала і якось призналася про все Григорієві.

— Як бачиш, мої передбачення справджуються. Ти згідна проживати сама в орендованій квартирі чи шукати хату з якоюсь бабулькою-господинею?

— Мені все одно.

— Не подобаються мені такі відповіді. Вчися виваже-

но робити вибір, обов'язково спробувати на правильний і виїмково свій власний особистісний вибір!

– Мені дурні думки лізуть у голову.

– Поживеш у квартирі, яку мені вдасться винайняти, бодай до мого захисту дисертації, бо до того часу я просто в цейноті. З хлопцями-«дружинниками» заїдемо забирати твої речі, як тільки тебе випишуть.

– Як? Без мене?

– Звичайно, що тільки з тобою. Напиши список, щоб нічого не забути. Вдруге мама ні тебе, ні нас усіх разом навіть із червоними пов'язками на рукавах може не впустити й на поріг.

«Велике переселення народів» відбулося майже благополучно. Дружинники стояли в прихожій, я називала речі, мама викидала їх з кімнати чи шафи, чи де ще там вони знаходились досі, мені під ноги. Отже, список, складений заздалегідь, мені таки дуже пригодився. Та коли вийшли на вулицю, я не витримала й впала в таку істерику, що якби до того часу ми вже не сиділи в таксі, перехожі викликали б міліцію.

Бабуся-господиня зустріла привітно, але на душі в мене коти шкреблися, тож коли два «дружинники», які занесли мої речі, заквапилися до виходу, так учепилася в руку Гріга, що він не витримав:

– Післязавтра у мене захист дисертації. Поїдеш зі мною? Взяти для тебе квиток на поїзд?

Я тільки ствердно кивнула головою.

...Чи розуміла я бодай щось із його столичного захисту? Єдине, що в дисертації йшлося про кістковий мозок і можливості та результати його пересадки. Ну, й що тема кандидатської виявилася актуальною, адже багатьом «чорнобильцям» пересадка кісткового мозку була вкрай необхідною. Були виступи опонентів, які здавалися мені зловорожими й несправедливими, було таємне голосування й одноголосний результат «за», був фуршет, під час

якого саме ще недавно «злющі» опоненти й виголошували найкращі тости.

— А ваша подруга, шановний кандидате наук, надіюся, тепер уже можна вас так називати, — надійна й цілеспрямована людина. Ми всі з неабияким трепетом чекали на її голос «за»!

Я густо почервоніла. Справді, коли на якомусь етапі захисту відбувалося відкрите голосування, сталося так, що я також підняла руку. Автоматично, як на комсомольських зборах або просто перехвилювалася, але відразу схаменулася й руку опустила. А цей сивий дід помітив мій ганебний вибрик! Присутні голосно засміялися, а найбільше в Україні медичне світило — той же, як виявилось, академік у золотих окулярах, — виголосив тост за любов і попросив молодят поцілуватись. Я спочатку навіть не розкумекала, що йдеться про нас: мене із новоспеченим кандидатом наук. Вчена рада скандувала: «Гір-ко! Гір-ко! Гір-ко!». Ми, розгублені й червоні, встали й таки поцілувалися, як молодята на весіллі під вигуки: «Один! Два! Три!..», але удвох немилосердно горіли-палали зі зніжковіння.

Увечері в поїзді мій друг мовив:

— Ну, й що ми тепер маємо робити? Нас уже повинчала вчена рада! Залишається лише занести заяву в ЗАГС і купити обручки! Як ти дивишся на таку пропозицію? Ой, у цій ситуації мені треба стати на одне коліно й просити руки й серця. Але підлога в поїзді настільки брудна, що шкода мого світлого костюма, якому ще прийдеться бути й весільним! Краще я виконаю серенаду. Наприклад, таку:

*Хвастать, милая, не стану: знаю сам, что говорю,
С неба звездочку достану и на память подарю!
Обо мне все люди скажут: сердцем чист и не спесив.
Или я в масштабах ваших недостаточно красив?
Я тоскую по-соседству и на расстоянии.
Эх, без вас я, как без сердца, жить не в состоянии!*

Пасажири з нашого й сусідніх купе плацкартного вагона вкрили останні слова пісні бурхливими оплесками.

Вранці ми понесли заяву з наміром побратися, а через два місяці у тому ж таки гуртожитку медінституту, як молодій сім'ї, нам виділили цілий блок: дві малюсінькі кімнатки, загальною площею шістнадцять квадратних метрів, сидячу ванну і туалетну кімнатку! Чергова з прохідної, правда, всім цікавим уже розлепетала, що це саме вона повінчала нас у грозову ніч, тож мій чоловік тільки постійно мене перепитував, іронізуючи:

— А що́ я тобі казав? Навіть зараз дев'яносто дев'ять і дев'ять десятих, кому про нашу першу ніч чергова триндить і триндить при кожній нагоді, не сумніваються, що між нами саме тоді відбулося таке-е-е, що я просто змушений був тебе вести під вінець! Чи, може, когось цікавить ще й виважена думка моїх студентів-«дружинників»?

У нас не було з речей абсолютно нічого цінного: гуртожитські меблі, наш дешевий одяг, старенький магнітофон «Карпати», ледве жива друкарська машинка «Любава», на якій нещодавно було надруковано чоловікову кандидатську дисертацію, і мій товстелезний зошит із власними віршами. Пенсію з утрати годувальника я, вийшовши заміж, автоматично перестала отримувати, й коли зателефонувала мамі, щоб сказати, що надалі їй самій прийдеться оплачувати комунальні послуги, вибухнув неабиякий скандал. Мама дорікала мені в непорядності, нахабстві, легковажності, егоїзмі, проклинала й пророчила нещасливе подружнє життя. Та як тільки я здалася й погодилася все-таки сплачувати за мамину квартиру, газ, тепло й телефон, їй виявилися до фені й моя особиста доля, і всі мої нинішні чи майбутні проблеми. Тільки двічі уточнила, чи сплачуватиму я вчасно рахунки, щоб вона через мою забудькуватість не мала нових приступів мігрені, вкотре не страждала через мою, як вона це явище словесно сформулювала, розтелемба-

ність. Про забудькуватість і розтелембаність мама явно перебільшувала. Цікаво, якби їй самій прийшлося виконувати найелементарніші доручення, вона взагалі справлялась би з ними?

Ми удвох старанно вили сімейне гніздечко, настільки це дозволяла зарплата мого чоловіка, адже однокурсниці й так добрий місяць чи й півтора носили мене в зубах, що зовсім знахабніла й навіть власну академгрупу не запросила в ресторан. Те, що весілля в нас із коханим узагалі не було, як узагалі не існувало в мене білого довгого плаття й фати, мені їм навіть розтлумачувати не хотілося. Щоранку я бігала на пари, до яких готувалася не менш сумлінно, ніж досі, в пообідній час годинами вистоювала в чергах за маслом, м'ясом, молоком і олією, а ще старалася тримати наше гуртожитське житло в ідеальній чистоті, щодня варити їсти, прати вручну, бо пральна машинка залишилася в маминій квартирі, чистити взуття, прасувати одяг, раз на місяць мити вікна, двічі на тиждень – підлогу, й увечері просто падала з ніг. Чоловікові аж ніяк не подобалося, що я з таким азартом упряглася в сімейне ярмо. Він намагався мені допомагати, але я відчайдушно протестувала навіть проти того, щоб він порядкував на кухні чи бігав по магазинах за продуктами. Тільки згодом збагнула, що на рівні підсвідомості катастрофічно боялася стати такою, якою була моя мама в одруженні з татом, але тоді все це чинила, зовсім не аналізуючи власних вчинків.

Одного разу староста нашої академгрупи нав'язалася відвідати мене вдома, у гуртожитській кімнаті зневажливо скривила губи й несподівано винесла вердикт:

– Хоч зі шкури вилізь, а твій тебе кине! Лікарі – це особлива каста. Вони одружуються лише з лікарками, власне, з дочками багатих батьків-лікарів, по вуха матеріально забезпеченими на все своє життя нареченими! А ти хто? Майбутня вчителька? Чи літредактор або корек-

тор видавництва? Або журналісточка місцевого розливу? Ну, які в тебе козири? Це для вас обох тепер, у медовий місяць, гуртожиток – царський палац, а через півроку твій ненаглядний роззирнеться навкруги, порівняє своє собаче життя з комфортним життям друзів-щасливчиків і заспіває пісеньку «Не тягни мене за зуби...» Хі-хі-хі! Вийшла заміж за кандидата наук! Хі-хі-хі! Доцента медінституту! Це ж треба взагалі не мати мізків, щоб на таку шишку зазіхнути! Відберуть його в тебе, *увєдут*, – а при цьому ти навіть оком не встигнеш кліпнути! *Каждий сверчок знай свій шесток!* Як там Наталка Полтавка повчала: «Знайся кінь з конем, а віл з волон!» Хі-хі-хі!

Староста демонстративно голосно луснула дверима, не попросившись, і замуликала якусь пісеньку, віддаляючись загальним коридором, а я з жахом збагнула, що зробила величезну помилку ще тоді, коли запросила цю превелебну хвойду в наше убоге гуртожитське помешкання. Крутила голубці на вечерю замість того, щоб доводити до пуття дипломну роботу, яку завтра мала принести науковому керівникові в завершеному вигляді – всі крайні терміни вже давно минули. Чоловік тільки здивовано підняв брови, коли прийшов з роботи й побачив, чим саме я зайнята.

– Ти що, вирішила цього року не закінчувати університет? Негайно сідай за друкарську машинку – я сам із вечерєю впораюся!

Він помив руки, зняв з мене фартушок і сів докручувати голубці, але мене ніби якась нечиста сила взялася штрикати в одне місце і я не пішла додрукувати свою дипломну, а цілком несподівано й для себе іронічно продекламувала вірш Асадова.

– Й це – усе? – здивувався чоловік. – Чи тобою продекламовану поезію треба взяти до уваги загалом як прихований натяк?

– Усе. Цей вірш любив бурмотіти мій тато, коли при-

ходив додому, а їсти не було чого й він брався за приготування вечері.

– Скажи чесно: ти насправді не знаєш, як саме ця поезія закінчується?

– Отак і закінчується. Тато ніколи більше нічого іншого не декламував.

– А хочеш, щоб я прочитав тобі цей вірш до кінця? Тільки не ображайся!

*Они инженерами стали.
Шли годы без ссор и печали.
Но счастье — капризная штука, нестойка порой,
как дым.*

*После собрания, в субботу,
Вернувшись домой с работы,
Однажды жену застал он целующейся с другим.
Нет в мире острее боли.
Умер бы лучше, что ли!
С минуту в дверях стоял он, уставя в пространство
взгляд.*

*Не выслушал объяснений,
Не стал выяснять отношений,
Не взял ни рубля, ни рубахи, а молча шагнул назад...
С неделю кухня гудела:
«Скажите, какой Отелло!
Ну целовалась, ошиблась... немного взыграла кровь!
А он не простил». — «Слыхали?» —
Мещане! Они и не знали,
Что, может, такой и бывает истинная любовь!*

Я отетеріла. Цих рядків мій тато не декламував ніколи. А мав би! Ой, ще й як мав би!

– Вибач, я справді не знала цієї поезії повністю.

– А тепер у двох словах – детально й конкретно про все наболіле! Що скоїлося?

Прийшлося розповідати й про старосту, й про те, що

всі лікарі одружуються за розрахунком із лікарками або доньками лікарів, і навіть що я не хочу бути такою, як моя мама, а тому щодня рву жили, щоб у нашій сім'ї усе було ідеально.

Голубці вже кипіли на електроплитці. Ми сиділи по різних кінцях столу, нашорошені, як горобці, яких безжальний хтось вигнав з-під сухої стріхи під холодний дощ.

— Бачиш, а я збирався поговорити про твої вірші. Їх треба видавати окремою книжкою. Думаю днями таки зайти у видавництво, а також в обласну організацію Спілки письменників, щоб мені порадили, як саме це робиться.

— У видавництвах черга на років п'ять!

— З чергою і всім іншим я розберуся сам. Особисто розберуся — тут уже покладись на мене. Тепер, мала, як виявляється, про набагато важливіше для тебе. Отже, вношу ясність: мої батьки — не лікарі. Тато військовий, мами-геодезистки вже нема на світі. У тата зараз нова сім'я, і ми з ним років три не особливо контактуємо. Іншими словами, з ким мені одружуватися, тато вказувати мені не міг, навіть не збирався це робити і надалі ніколи не зможе пхатися не у свої справи. Коли я закінчував школу, він наполіг на військовій медакадемії, і за це я йому навіть дуже вдячний. Тебе ж я вибрав не за розрахунком, а серцем. Смійся — не смійся: це в мене любов з першого погляду! Одна на все життя!

— З першого погляду в читальному залі! На все життя! Яка романтика! Яка екзотика! А кажуть емоційні французи: «Коли ви закохалися з першого погляду, уважно гляньте на предмет своєї любові ще раз!»

— Цить, мала, так вести себе, як зараз поводишся ти, взагалі дуже не гарно: жовчна іронія в цьому випадку не тільки зайва, а й просто недопустима! Дуже делікатна правда не обговорюється.

міг, а мій лікар навіть не передбачив, що я виношую аж двох діток. Правда, останні два місяці я валилася з ніг, засинала на ходу, через величезний живіт не могла навіть самостійно взутися. Коли ж випадково на вулиці зустрічалася з мамою, вона міряла мене з ніг до голови таким зневажливим поглядом, що діти в моїй утробі зі страху перекидалися, наче акробати.

— Що́, у твого чоловіка таки знайшлася ота біла глина, з якої Бог людей ліпить? — жовчно поцікавилася, вперше помітивши мою вагітність. — Ну-ну, через солодкі ночі невдовзі наступлять гіркі дні. Запам'ятай: няньчити немовля допомагати тобі не буду, навіть не надійся! Зробила мене бабусею, — і навіть дозволу не запитала! А я ще молода! Ще можу мати коханця такого віку, як твій чоловік!

— ...

— Як же тебе рознесло! Навіть дивитися соромно! Тепер після пологів залишаться розтяжки на животі шириною у два пальці — про відкритий купальник назавжди забудь! І як оце ти, худюща, як жердка, маєш народити чотирикілограмову лялю, хоч уявляєш? Такий плід розриває жінку, як дозрілі горіхи зелену шкаралушу! Коли я з тобою ходила вагітна, в мене живіт був набагато менший, але я не ризикнула розроджуватися природнім шляхом, задалегідь гарно заплатила лікарю за кесареве. Ось він з вдячності й розрізав мій животик упоперек, щоб огидного шва під трусами не було видно. Ну, й зашив сумлінно, щоб згодом найменшої грижі не появилось. Але коли роблять кесарів розтин вздовж живота, то розрізують лише два м'язи, а коли впоперек — чотири чи шість. Ось потім і виріс «фартух» саме через ці розрізані впоперек м'язи! Не уявляєш, як мені погано з таким каліцтвом жилося й тепер живеться. Ти, ти, ти мені своїм народженням зіпсувала життя! Але Бог добрий, тож тепер і сама отримаєш за заслугами. Бажаю тобі «фартушка» не меншого, ніж у мене!

— ...

— Ще ходиш? Я думала, вже няньчишся. Щось ти надто довго носиш! Воно хоч рухається? Ось вродиш не сина, а доньку — твій тобі в голові дірку прогризе від вуха до вуха! Нічого-нічого, всі твої біди ще попереду! Треба було тобі цього «щастя» в такі молоді роки? Подібних до тебе дуреп чимало! Ще настраждаєшся, чекай! Куди ж ти квапишся? Чого від мене тікаєш? Ну, всраний марш і щасливої тобі спотикачки, якщо така горда, що й з рідною мамою напередодні власних положів спілкуватися не бажаєш!

На щастя, навіть випадково ми зустрічалися нечасто, інакше мої нерви просто не витримали б. Якщо ж мені першій вдавалося здалеку помітити мамину постать, я перелякано звертала в найближчий під'їзд чи магазин, вскакувала у перший-ліпший тролейбус, автобус чи трамвай. І кожного разу відпокутувала таку зустріч якщо не різкими перепадами тиску, то зіпсованим настроєм, опухлими ногами чи кількаденною тяжкою депресією. Чоловікові про мамині прокльони, погрози, брутальні насмішки й нахваляння не казала й слова, навіть про випадкові зустрічі не натякала: він у ті дні мною так переживав, що зненацька міг узагалі наробити біди собі й іншим. Тільки якось не витримала й тремтячими губами запитала, що буде, якщо народиться не син, а дочка.

— А для чого ми обговорювали й ім'я для дівчинки, й ім'я для хлопчика? І донька, й син — наша дитинка, нами дуже очікувана, вимріяна дитинка! Береш до голови всякі бздури недалеких людей, сама накручуєш себе, коли цього для твого ж здоров'я і здоров'я нашого дитяти найменше треба! Буде син — ще колись народиш мені доцю, буде донька — ще народиш сина! Ти ж моя розумничка, моя пташечка, моя дюймовочка!

Мені нібито легшало на душі, проте не на довго. Вагітна жінка, як березнева погода: в один і той же день три

великі дощі й чотири яскраві миті ясного сонечка. На щастя, всі уявні страхи таки виявилися надуманими: без особливих страждань я народила своїх діток природним способом. Жодної розтяжки на животі не залишилося, хоч близнята — це значно більше, ніж навіть величенька одна дитина, ускладнень не було... Але, але... вигодовувати малят прийшлося штучно: мій організм несподівано дав серйозний збій і молоко на третій день пропало взагалі й остаточно.

Коли постало питання імен для синів, я взагалі здрейфила: ми ж виміряли про всяк випадок одне для дівчинки, одне — для хлопчика, а тепер треба було починати все спочатку, адже імена близнюків мусили бути хоч у чомусь подібними.

— Знайшла, чим клопотатися — розреготався Гріг у відповідь на мої проблеми. — Вони самі собі імена ще в перший день власного життя вибрали.

— Як? — не зрозуміла я.

— Просто. Народилися наші хлопці на самого Петра й Павла. Тож маємо Петруся й Павлуся! Ти хоч їх розрізняєш?

— Ну, їм до ручок прикріплені гумові карточки...

Я справді протягом першого місяця власних малят не могла розрізнити. Аж коли у Павлуся на правій щоці появилася родимка, проблема їхньої ідентифікації відпала: в Петруся родимки не було.

Суміші, замітники материнського молока, кашки несподівано виявилися питанням номер один, і не тому, що їх не було або це стало надто дорогим задоволенням — у радянські часи з сухим дитячим харчуванням жодних проблем не виникало і в ціні, і в наявності, й у асортименті, але якби поруч із нашим будинком не виявилася молочної кухні, я би просто пропала, адже прийшлося б тільки готувати, остуджувати, годувати, мити пляшечки — і починати все спочатку. Молочна кухня проблему харчування наших

немовлят зменшила вдвоє, якщо не на дві третіх. Інша річ, що витягнути з будинку люльку з двома дітьми я самостійно не могла. У ліфт двомісна коляска поміщалася хіба що без мене, отже, ним користуватися також виявилось неможливо. Чоловік забігав на молочну кухню вранці, ще до початку власних пар у медінституті, а якщо свіжу продукцію з якоїсь причини ще не привезли, запізнювався на роботу, але таки приносив мені додому заповітні баночки. Я сама з дітьми під'їжджала під молочну кухню вже після шістнадцятої години – якраз перед другим щоденним завозом продукції. Залишала дітей у люльці на підвір'ї – на четвертий поверх їх навіть без цього транспортного засобу підняти не мала сили при найщирішому бажанні, бо ліфт у молочній кухні виявився лише один – одночасно службовий і вантажний. Коло ліфта сиділа вічно невдоволена тим, що народилася, Баба-Яга, якої боялися навіть працівники цієї установи, й домовитися з каргою навіть про найменшу послугу виявлялося неможливо. На щастя, у ті часи дітей ще взагалі не викрадали, хоч мене постійно переслідував якийсь інтуїтивний страх, і залишаючи люльку перед входом у молочну кухню, я ще кілька разів кидала прощальні погляди на своїх діток і від самих дверей, і через віконечка на кожному поверсі, а людей у черзі уклінно просила пропустити мене, бо ж під будинком залишила немовлят без нагляду!

Отримавши заповітних шість маленьких пляшечок і розписавшись за них у відомості, штовхала поперед себе люльку з дітьми додому, хоч могла з малятами ще погуляти на свіжому повітрі. Але ж продукцію молочної кухні вимагалось негайно помістити в холодильник, інакше скисне, отже, в мене жодного вибору не залишалось. Правда, якщо на лавочці під нашим під'їздом сиділа котрась із мені знайомих бабусь, я доручала діток їй, а сама стрімголов бігла сходами вгору й моментально поверталася. Тоді ще з годину, якщо не було великої спеки чи не

йшов проливний дощ, гуляла з немовлятами в люльці поблизу будинку, проте взяти їх навіть у найближчий парк не наважувалася — надто далеко, не для моїх сил. Та ще тоді й рятівних памперсів не існувало, а пелюшки — це предмет дуже короткочасної і одноразової дії, тож малята у випадку навіть маленької дитячої несподіванки відразу починали пхінкати, причому плакало і те, й інше, хоча здебільшого мокрим виявлялося тільки одне.

Залишати немовлят на кілька хвилин зі сторонніми людьми я не боялася доти, поки одного разу не побачила семилітню дівчинку, яка обцілювала свою здоровенну вівчарку, прив'язавши її до дерева, бо зайти в магазин із собакою не могла. Зворушлива турбота дитини, щоб із її чотирилапим другом чогось поганого не сталася, поки в магазині дівчинка купить пляшку кефіру й півбуханця хліба, наглядно продемонструвала мені, яким має бути справжнє піклування. У цей же день, коли я вибігла з будинку, бо залишила коляску на двірничку всього на хвилини три, з жахом встигла помітити, як тітонька Фрося обсмоктує пипку-обманку, яку моє дитя впустило на землю, тобто власною слиною мие від бруду соску, спльовує — і тут же запахає малятi в ротик! На мій дикий переляк, який червоними макамаи проступив на обличчі, двірничка спокійнісінько відповіла:

— У нашому селі всі так чинять. Не бійся, від цього ще жодна дитинка не померла!

Я не могла сваритися: сама ж упросила двірничку приглянути за дітьми, але цілий тиждень з жахом перевіряла, чи в малого нема висипки в роті, молочниці, заїдів або якоїсь іншої болячки.

Якби в мене були інші можливості, то ні під молочною кухнею, ні під нашим будинком я не залишала б дітей ні на хвилинку, але радянські архітектори проектували такі будинки, що в квартири неможливо було занести меблі, не кажучи вже про піаніно чи рояль, дістатися до

власних дверей каліці або сліпій людині. «Все для блага народу!» Ясна річ – все, крім блага. Якщо настільки складним для проживання виявився наш новий будинок, тоді що вже говорити про «хрущовки», з яких і домовину з покійником іноді не в метафоричному, а прямому значенні цих слів доводилося опускати вниз на шнурах через вікно. У нашому будинку...

Стоп! Справді, в нашому, але ж до народження діток ми таки мешкали в гуртожитку й мали величезний шанс чекати державної квартири років щонайменше двадцять, якщо не все життя. Дехто з учасників безмежної державної черги на квартиру народжувався в гуртожитку, ходив із гуртожитку до школи, бігав на роботу, навіть під кінець життя влаштовував у восьми квадратних метрах застілля друзям, сусідам чи колегам з нагоди виходу на пенсію і тут же сумирно вигасав у свої останні дні, не маючи права навіть на позачерговий вхід у туалет, ванну, на власні конфорки на плиті спільної кухні й елементарний спокій. Квартирне питання в радянські часи виявлялося не просто проблемою і вже точно не тією хворобою, що її можна перебути на ногах, а страшною пандемією. Тільки про це ніхто ніколи навіть не наслідювався рота відкривати, щоб сказати щось невпопад.

Так ось, коли мене виписали з пологового будинку, Гріг заявив, що я зробила йому великий сюрприз, народивши близнят, але вдома й на мене чекає гарна й дуже важлива для нашої сім'ї несподіванка. Невже зробив ремонт у нашому гуртожитському блоці за якийсь тиждень? А може, купив холодильник? Або пральну машину? Чи моя мама зм'якла душею і вирішила прийняти нас із дітьми у свою квартиру?

Новонароджені настільки міцно спали, що й не здригнулися, коли я заверещала від несказанної радості: чоловік вийняв із шухляди письмового столу картонний сірий поштовий пакет зі зворотною адресою видавництва.

Тремтячими руками розрізала ножицями бандерольку, і з неї випали чотири авторські примірники моєї першої поетичної збірки й договір, який я підписала, взагалі не вчитуючись у його зміст.

— Ти хоч помітила, який гонорар належиться тобі за збілочку «Пора конвалій»? Усвідомила, що саме написано ось тут? — перепитав Гріг, повертаючи мені видавничий договір назад і тицяючи пальцем у якусь надто довгу цифру.

Ковзнула поглядом текст. Може, я не там, де треба, підписалася? Ти би краще понюхав, як гарно пахне свіжою друкарською фарбою моя книжка! А-а-а, гонорар! Який гонорар? Вийшла книжка — тож плем'я дав-би-нам-би святкує, до небес скаче, від радості плаче і дико танцює! Про гроші мені взагалі не йдеться! Вийшла книжка! Моя власна книжка! Моя перша книжка! Душа танцює! Тампани б'ють!

— Завтра два підписані мною примірники договору відправиш у видавництво рекомендованим листом!

— Ти ж узагалі не читаєш договору! Подивися на ось це число, ось цифру — й постарайся не знепритомніти!

— Що ж там таке? А-а-а, «4945 крб.» — і прописом: «Чотири тисячі дев'ятсот сорок п'ять карбованців». Космічна сума!

Мої ноги зрадливо дилькнули, і я опустила на стілець.

— Цього не може бути...

— У супровідному листі сказано, що гроші видавництво найближчими днями надішле поштовим переказом. Бачиш, я таки одружився з розрахунком, узяв багачку! Отже, твій чоловік, Дюймовочко, — альфонс!

— Мій чоловік — батько наших спільних чудових діток, Петруся й Павлуся! Але цей гонорар мене таки лякає не на жарт. Неймовірна цифра! Уявляєш, це більше, ніж директорська зарплата мого покійного батька за цілий

рік! Сумніваюся, що мені взагалі перечислять настільки велику суму.

– Ти, мабуть, маєш рацію: усе, що тут вказано, однозначно не заплатять. Вирахують податки, поштові послуги за переказ, твої комсомольські внески. Ні, внески ти зобов'язана сплатити сама! Решту отримаєш готівкою. Що саме плануєш купити? Машину? На ощадкнижку гроші покладеш?

Я сіла на ліжко біля немовлят. Вони лише мирно сопіли носиками. Осмислити суму гонорару мені не вистачало сили. Звичайно, охопила радість, появилася навіть ледве втамована ейфорія, але тверезий розум відмовлявся вірити в диво.

– Не штурмуй мою голову, як товариш Ленін із революційно налаштованими матросами царський палац Смольний! Чесно кажучи, до мене кепсько доходить, за що саме такі гроші звалилися на наші голови! Поки не отримаю переказ, узагалі відмовляюся вірити в удачу. Візьмемо гроші – будемо щось планувати, а поки не бачимо їх, навіщо даремно плекати *мечти Манілова*?

– Добре. Тільки про Леніна й Смольний чи щось подібне щоб я більше ніколи від тебе не чув. Не маю жодного бажання, щоб разом із малими дітьми на руках ми опинилися там, де козам роги правлять! Зрозуміла, мала? Харé?

Я ствердно кивнула головою насамперед тому, щоб Гріг відчепився, а не від мурашок страху, що вже повзли плечима навздогін слушному зауваженню. Нечуваний гонорар просто приголомшував. Ніколи не думала, що письменники отримують аж такі великі гроші! Тонюсінка книжечка, якихось менше, ніж півтора сотні сторінок з віршами на дві-три-чотири строфи, тобто взагалі тексту, як кіт наплакав, півень напісав, блоха надоїлася – і за це майже п'ять тисяч карбованців! Скільки ж мені, наприклад, треба працювати лаборантом кафедри української

літератури, щоб набралось стільки ж, якщо на місяць я отримую шістдесят карбованців? Вісімдесят два місяці. Ого! Цілих шість років.

Але через три дні прийшов поштовий переказ, який листоноша чомусь не наважилася залишити на прохідній, а віддала мені в руки особисто.

— Ви тільки погляньте, волосся дибом стає: якась дика помилка! У нас таких переказів ніхто ще не отримував ніколи! — і вже майже пошепки. — Наберетеся біди з такими грішми: на днях обох у міліцію викличуть — це вже я вам гарантую! Мабуть, вам спадщина з Америки прийшла, еге ж?

— Гонорар із видавництва за мою книжку.

— Я не дурна: що́ там написано, власними очима бачила, кілька разів перечитувала, проте на папері все, що завгодно, намалювати можна, зате насправді чекайте біди!.. Вам ще влаштують *дапроси с прістрастієм*, горя не оберетеся! Краще живіть просто — й проживете літ по сто, а як надумали лукавити, то чорт вас задавить! Не раджу на такі великі гроші спокушатися: добром це не закінчиться! Раджа в індійському фільмі правду казав: «Багатство й щастя в одному домі мешкати не можуть!»

— Еге ж, еге ж. У тому самому фільмі герой також сказав раджі, що в очах шулера кожна людина — шахрай!

— А ви мене аж настільки добре знаєте, що злодійством тичите в очі? У нас у поштовому відділенні листоноші всі, без винятку, переконані, що хтось: або ви, або ваш чоловік — скоро в тюрму заgrimите. Що́ з вашими дітьми станеться, ви хоча б подумали?

— До побачення, до наступного телебачення. Годі дурню теревенити!

— Хтозна, в що́ ви влипли! Радянські люди такі перекази не отримують...

— І в булочну на таксі не їздять!

— А таки не їздять! — не зрозуміла моєї отруйної іро-

нії листоноша, яка, мабуть і фільму «Діамантова рука» з Нонною Мордюковою в ролі жеківської фурії не бачила.

Цікаво, про що саме говорили між собою бідолашні працівники київського поштамту, на який за власними гонорарами з величезними портфелями, бо ж не будеш нести пачки грошей у сітці-авосьці, приходили Михайло Стельмах, Олесь Гончар, Павло Загребельний? Серед багатьох київських легенд існує і одна про дівчину-касирку, яка заплуталася в нулях, а тому радянському мільйонерові, власникові яhti і владному улюбленцеві Сталіна – Олександрові Корнійчукові – видала не п'ятнадцять тисяч, а сто п'ятдесят! Як тільки усвідомила, що через цю помилку неодмінно сяде в тюрму за величезну розтрату, почала телефонувати до Корнійчука додому, а на тому кінці дроту щасливий голос власника, який несподівано й для себе самого зірвав отакени-и-ий джек-пот, порадив, щоб наступного разу просто була уважнішою. Коли ж під кінець робочого дня прийшов за власним гонораром Михайло Стельмах, то застав бідолашне дівча підпухлим від сліз і ледве живим від усвідомлення своєї в'язничної перспективи, пожалів і покрив зі свого гонорару 135 000, на яких нахабно нажився автор «Загибелі ескадри» й «Платона Кречета».

Ополудні мій чоловік повернувся з роботи в такому дивному настрої, що я спочатку грішним ділом подумала, нібито йому довелося виставляти могорич цілій кафедрі й з кожним колегою випивати чарочку за народження синів. Але запаху спиртного не відчувалося, а посмішка на обличчі мого коханого мінялася мало не щохвилинно: була то ледь задеркуватою, то пригнічено-винною, то аж ніби сором'язливою.

– Що скоїлось? На роботі якісь проблеми? Знову узявся рятувати молодих спеців, які наламали дров?

– Ні те, ні се, ні друге, ні двадцятье. Просто мені незручно про таке навіть тобі розповідати.

— Незручно штани через голову вдягати! Не вимотуй нерви, кажи. Нас із гуртожитку виселяють?

— Ні, що ти? З дітьми ніхто скоропостижно не виселить.

— Тоді що?

— Те, що медінститут добудовує кооперативний будинок, ти знаєш. І що всі квартири в цій новобудові вже давним-давно розподілено, — теж. Але в останні півроку через непередбачувані витрати на будівництво ціна квартир суттєво збільшилася. Трикімнатних — аж на цілу тисячу. Чотирикімнатних — на тисячу п'ятсот. Тож тепер від двох таких квартир їхні потенційні господарі однозначно відмовляються, вже й заяви понаписували, вимагають негайно повернути ними вкладені в будову гроші. Одна квартира знаходиться на третьому поверсі, інша — на сьомому.

— Скільки треба?

— Що — скільки?

— Яка ціна чотирикімнатної кооперативної квартири?

— П'ять тисяч. Але...

— Беремо. Це навіть не обговорюється: ще сьогодні чи завтра вранці платимо всю суму й негайно поселяємося. Ну й, звісно, краще буде, якщо вдасться отримати на третьому поверсі. Шістдесят п'ять карбованців, яких нам до п'яти тисяч не вистачає, навіть позичати ні в кого не треба: докладеш зі своєї цьогомісячної зарплати, ще вісімдесят карбованців ми розтратити не встигли!

— Чекай-чекай-чекай, щось ти лічиш косо-криво, аби живо, як той шахраюватий продавець: «Сорок й сорок — це рубль сорок, а ще сорок — десять сорок!» А до уваги ти взяла відрахування від гонорару на оподаткування, на оплату поштового переказу? Шістдесятма п'ятьма карбованцями таку дірку не затулимо!

— Напевно, все вже вираховано заздалегідь. Ось! На столі лежить поштове повідомлення: сума вказана та ж

самісінька, що й у договорі. Листоноша, правда, вже мені прочитала лекцію про те, що радянські люди таких великих сум не заробляють і подібні перекази не отримують.

— І в булочну на таксі не їздять!

— Я це саме їй мовила, тільки вона не зрозуміла гумору.

— Значить, я побіг писати заяву, що ми готові внести всю суму за квартиру на третьому поверсі. Тільки...

— Тільки чому ти знову трешся-мнешся і даремно тратиш дорогоцінний час?

— Розумієш, писати мушу не від твого, а від свого імені як працівник медінституту. А гроші ж твої! По-друге, нас четверо, а на таку квартиру треба п'ять-шість осіб. Правда, я — науковець, ну, й ти невдовзі, мабуть, захистиш кандидатську.

— Я — кандидатську?

— Принаймні, так у заяві напишемо.

— Поквапся, будь ласка, із заявою, бо залишимося з усіма моїми-твоїми-нашими грішми, але без квартири. Вдруге твій медінститут коли ще на кооператив спроможеться? Чесно кажучи, не розумію тих, що хотіли-хотіли й перехотіли вже готовенького житла!

— Розумієш, ці сім'ї стоять ще й на міськвиконкомівській черзі в межах першої двадцятки ймовірних отримувачів. Тож люди помізкували, зважили всі «за» і «проти» й прикинули, що за рік-два держава їм безплатну квартиру дасть, а за гроші, які вони роками заощаджували на кооператив, можна буде такі меблі купити в усі кімнати й на кухню, що заздрісникам залишиться тільки руками сплеснути!

— Для чого ж вони тоді в кооперативний будинок гроші вкладали?

— Надто довго цей медінститутський кооператив будувався. Років сім чи й вісім. За такий проміжок часу багато чого помінялося. Ну, й черга в міськвиконкомі суттєво

підсунулася вгору. Прикро буде, якщо нам відмовного житла не дістанеться взагалі або залишиться тільки квартири на сьомому поверсі! Ти з двома дітьми в люльці тоді вдвічі більше намучишся!

– Умгу, це я – намучуся, а ти чекаєш, щоб у тебе з-під носа квартири на третьому вихопили!

– Сама бачиш: не встигаю! Ну, й одноосібно таку справу вирішувати не можу: в нашій сім'ї мозковий центр – ти!

– Це комплімент чи насмішка?

– Це вдячність.

– Нам сьогодні ще й за грішми на поштамт прийдеться йти. Я не наважуся сама їх брати, бо прийдеться малих залишати під будівлею та ще й коляску з дітьми доведеться тягти додому півтора кілометра пішкарусом – у години пік із двомісною люлькою в жоден автобус не впхаюся!

– Ні-ні-ні, по гонорар йдемо тільки разом. Злодії в громадському транспорті на гроші мають особливий нюх!

– Якщо затримаєшся, піду без тебе!

– Мала, не дуркуй! Давай цьом – і побажай удачі!

– Чого тобі побажати? Острова і яхту, ще й діамантову шахту? Без квартири не повертайся!

Проте мій чоловік і я лише імітували сварку й награне невдоволення – при таких грошах і несподіваній перспективі власного даху над головою навряд чи сварилися б і літературні невгамовні Кайдаші!

Хоча в кооперативну новобудову щасливо вдалося поселитися уже через кілька місяців, ми ще майже півроку спали на підлозі на матраці, бо з усіх меблів у нашій квартирі була тільки дитяча люлька. Чоловік приходив із роботи додому, робив широкий жест правою рукою і з награним захопленням виголошував: «Тундра, тундра!» Тоді так само розмашисто жестикулював лівою і теж, приплющивши очі, замріяно шепотів: «Тундра, тундра!»

Лише після цього підходив до люльки і щасливо вигукував: «О! А це – маленька юрта!»

Я – в декретній відпустці, й це мені дуже мало подобається. Коло інтересів і подій звузилося мінімально. Діти, які не сплять ночами, – молочна кухня – поліклініка – прання-варіння-купання – вечірні прогулянки. Падаю з ніг від перевтоми – й водночас відчуваю, що здатна дві-три доби майже не спати, якщо лиш з дітьми щось негаразд. Настають моменти, коли навіжене натхнення з'являлось і, зрозумівши, що його прихід невчасний, а тому безрезультатний – ображалось і не появлялося місяцями.

* * *

Сиджу в скверіку з такими ж юними матусями, як сама. Всі розмови – навколо дітей. У Стасика ріжуться зубки. Мар'янка запроносила – мабуть, свекруха таки не втерпіла й дала дитині ложку консервованого абрикосового соку! Мишко сказав перше слово – «мама»! Івасик відібрав у старшого братика печеню. Інна журиться, що, мабуть, завагітніла знову, а свекруха навіть від першої дитини їх із Ростиславом відмовляла – що ж тепер чинити? Марійка скаржиться, що нічого не встигає: дитя дуже неспокійне, пхинькає, постійно проситься на руки! Чоловік злиться, що в квартирі нема ідеального порядку, смаколиків, які вона часто виварювала й випікала до самого народження дитини, тепер йому не подає мало не в ліжку – вчора навіть замахнувся на молоденьку дружину! Іноді з малятами в люльках сидять бабусі. О, це всезнаюча гвардія! І чим лікувати, і як виховувати, й що робити в будь-якій екстремальній ситуації – у них сотні порад на всі випадки життя. А ще плітки, ще резюмування стосовно конфліктів у чужих сім'ях, ще власні версії того, як мало би бути в ідеалі!

Ось Інна Михайлівна відізналась на Марійчину про-
блему:

— Роді. Завагітніла — роди! Стара покричить-покри-
чить, чоловік позлється, а побачиш — любитиме й цю дитину
не менше від першої! Маєте хлопчика, ще на дівчинку розжи-
ветесь. Коли я ходила в тяжі зі своєю донею, мій теж мене
на аборт послав. Навіть із лікарем домовився, аванс за таку
операцію заплатив. Сіли ми в автобус, щоб їхати в гінеколо-
гію, а я вголос як розревуся! Люди до мене — лиш плачу й схли-
ную. Запитують, що сталося, — ледве вимовила, що вагітна.
Якась старушенція все зрозуміла та й до мого ненаглядного:
«Куди дружину везеш? На аборт, бузувіре?» Чоловікові нікуди
дітися, попросив шофера зупинитися, ми вийшли й поверну-
лися додому. Два місяці не розмовляли, а потім минулося-пе-
ретерлося. Мій Іван, як йому тільки сказали, що має доцю,
такий оберемок рожевих півоній приніс у пологовий будинок,
що медсестри були переконані, ніби він уночі потай чийсь
квітник обніс до останньої квітки. Правда, тим розкішним
букетом лиш медперсонал поділився — коло мене у палаті по-
ставити не дозволили. Боже, як він любив доцю немовлятком.
А візьме на руки — дитя криком кричить! Дитина завжди від-
чуває, хто їй смерті бажав. Внутріутробно чує всі розмови
близьких їй людей. Та й зараз у чоловіка з уже дорослою дочкою
повного порозуміння нема, напевно, вже й не буде. Не любить
вона його так, як мене, хоч і машину купив, і нашим молодя-
там із придбанням квартири грішми допоміг.

* * *

А наша Петруня власній доці біду на все життя спри-
чинила. Дружила ще з дитячого садочка її Тоня з дівчинкою
також із нашого будинку Сашею, а в Саші мама — справ-
жня фурія, не тільки на фабриці, а навіть з сусідами мало
не до смерті пережерлася, чоловік від Сашиної мами втік
світ за очі, тож дочці діставалося за все і всіх у повному

комплекті. Дівчатка росли, до школи разом бігали, потім в одному технікумі почали вчитися. А якось привела Тоня Сашу до своєї власної мами: Вадим кинув Сашу, а та — вагітна. Петруня спересердя навіть у технікум до того Вади-ма ходила, із його батьками пробувала по-людськи поспілкуватися: сказали, що не хочуть внука чи внучки від такої жебрачки, як Саша. А яка ж вона жебрачка? Дівчина як дівчина, не перша красуня, звісно, то й що, школу ж зі Срібною медаллю закінчила. Ну, нема в її мами машини, оцадної книжки й дачі — а це у кожного є? Відвела Петруня доччину подружку на аборт. Потім дівчата заміж повиходили. У Саші дітки одне за одним пішли, аж трійко практично погодків, а в Тоні й після десяти років подружнього життя — жодної вагітності. Чоловік із цієї причини надумався Тоню кидати. Тепер щовечора дочка й мати сваряться, мов навіжені: Тоня дорікає Петруні Сашиним абортom, бо, мовляв, через цей гріх вона сама завагітніти не може.

* * *

Коло нашого будинку нову школу будували. Величезну, на тисячу школярів. А будівельники в обідню перерву вино й горілку пили, дівчат водили у приміщення недобудови. Некрасива Ориська також туди вчащала. Надіялася, що завагітніє — хтось із будівельників із нею одружиться: все-таки хоч квартиру мала. Але ніхто зубатой не захотів. Зробила аборт. Потім ще років сім у дівках перестигала, а тоді привела якогось уже розлученого. Дітей у них довгенько не було, років із десять, і пара наважилася взяти малюка з дитячого будинку. Ориська возилася з дитям, як з іграшкою. Якось аж не по собі ставало, коли вона рвучко й високо підкидала малюка вгору. Правда, щастя, що хоч калікою не зробила. Тільки й того, що несподівано завагітніла Орися у свої сорок сім років. Завагітніла, порадилася з чоловіком — і вирішили повернути усиновленого хлопчика

в дитбудинок. Сказано — зроблено. Щастя, що хоч дуже маленькою дитину брали: може, й не запам'ятає своїх перших прийомних батьків. Але народила Ориська дауна. На долоньках навіть ліній у нього нема й очі такі порожні, бездумні. Тепер уже має справжню ляльку. Воно ж, бідолашне, розуму ніколи мати не зможе. Така Орисьці та її законно-му кара за дитбудинківського хлопчика, якого повернули, як товар із дефектом, назад. А їм Бог тепер справді дав калічку, та ще й не тілом, а розумом. А все ж могло бути по-іншому. Усиновили — хай росте, власне дитя братиком чи сестричкою усиновленій дитині могло бути!

...Наші діти росли, як з води. Звичайно, і вередували, й навіть хворіли, а в близнят це завжди в подвійному еквіваленті: затемпературить одне — всі ознаки хвороби й у іншого, заплаче одне — брат моментально підтримує брата, прокинеться одне — проситься на руки й інше, болить животик в одного — кричать обидва. А вивезеш на прогулянку — тримай вухо гостро. Хто ж не бачив, як немовлята, коли в них ріжуться зубки, гризуть власні пальчики на ногах? І близнята це роблять. Але тут акробатика дещо інша: сидячи у візочку, норовлять увіпхати собі в рот і куснути пальчики на нозі брата, а не свої власні.

Одного разу якраз у такій ситуації мене з дітьми побачила мама.

— А ти чому аж тут гуляєш зі своїми обпісяними пущьверінками? Ваш гуртожиток в іншому кінці міста! Чи, може, ти їх до мене везеш? Я не залишуся з твоїм виводком і на п'ять хвилин!

— Мамо, я вас не прошу і ніколи не просила доглядати наших малят. Гуляю з люлькою тут, бо ми придбали кооперативну квартиру в ось цьому новому будинку.

— Не хочеш мене запросити оглянути вашу нещасну однокімнатку?

— Чотирикімнатну квартиру, мамо.

— Значить, і тут не прогадала: вийшла заміж ще вда-

ліше, ніж колись я за твого тата! Чотирикімнатна – не двокімнатна, доцент медінституту – не якийсь там вічно стурбований планами, плинністю кадрів і доганами з міністерства директор заводу, що мало не ночує в своєму кабінеті, а йому лиш догани й пілюлі тонами виписують!..

Походивши по всіх кімнатах, мама ображено підтиснула губи:

– Апартаменти! Чому ж, ви, мільйонери, зовсім без меблів живете?

– Їх нам виготовляють на індивідуальне замовлення, – зопалу відчайдушно брехнула я. – Мусимо чекати.

– Скільки ж оце твій зарплати отримує в медінституті?

– Не менше, ніж колись тато.

– А я живу на шістдесят каербе. Ї пенсія в мене з цієї причини буде мізерна. Обіцяєш і надалі за мою хату ком-послуги платити? Я ж тебе народила, тяжкими пологами собі фігуру зіпсувала!

– Мамо, я роками безмовно сплачую комуналку за вашу квартиру. Чому ви, як завжди, шукаєте сварки на голому місці?

– Бо мені погано. Садинок я, всіма забута, покинута.

– А Лисий?

– Не називай його так! Краще кажи: Артист!

– Та хоч Арлекін!

– Приходить лише в перший тиждень після моєї зарплати, щоб нажертися, випити!..

– Альфонс! Женить його!..

– Ото сказала! Мудра дуже: як це – женить? Я його насилу втримую коло себе, а ти – «женить»! У театрі ніхто навіть знати не повинен, що вчащає до мене найталановитіший актор, а ти – «женить»! Я ж умру, якщо він мене покине! Ми любимо одне одного! Це наше найбільше кохання на все життя!

– Скільки в нього було законних дружин?

- Шість. Але я – перша!
- Мамо, чому ви зі Своїм Лисим усе-таки розлучилися?
- Він ненароком забув мене в Ужгороді під час театральних гастролей... Випадково забув!
- І, напевно, цілком випадково не вперше залишив без копійки? Еге ж?
- Мій Артист – надзвичайно талановита, творча людина, розумієш? Про фінанси він ніколи не думає! Такі люди загалом не від світу цього!
- Все, все, все, мамо! Я піднімаю руки, здаюсь на вашу милість, але не хочу слухати ані слова про вашого талановитого альфонса!
- А чому ж оце ти взялася мені «викати»!?
- З поваги.
- Ні, ти давно віддалилася й ще більше віддаляєшся з кожним днем! Я буду вмирати на руках чужих людей, бо мене, хвору, немічну, бідолашну страдницю, рідна дочка навіть доглянути при смерті відмовиться!
- Ви вже вмираєте, мамо? Мені переселятися до вас із дітьми, щоб вам щодня варити перетертий супчик і манну кашку? Я готова!
- Ще чого – переселятися? Я дитячих вересків не витримаю! У мене розхитані нерви. Щодня голова так болить, що ти й уявити не можеш. Мігрень за мігренню. Хвороба делікатних аристократок, ясно? – і вже зовсім несподівано. – У тебе гроші є?
- Двадцять п'ять карбованців залишилося всього. Останні. Їх нам має вистачити до чоловікової зарплати.
- Дай мені десятку. Або хоч позич. Я взагалі без грошей, просто на цідилку!
- Погодую дітей, допоможете мені знести візочок униз на подвір'я, розміню у магазині гроші на дрібніші купюри – тоді десятку й дам.
- Я й сама можу збігати розміняти, тобі хліба купи-

ти, молока чи ще чого там тобі треба – й через півгодини здачу принести!

– Мамо, краще я це зроблю сама.

– Сама-сама, вдалася в тата. Ану підними поділ плаття, нехай гляну на твій живіт! Що, рідної матері соромишся?

– ...

– Нічого собі! Ти наче й не народжувала! Яку ж я помилку зробила, що вимагала кесарового розтину. А найкраще було взагалі не народжувати! Усі вагітні балерини аборти роблять. Жодної дитини не народжують!

– Мамо, ви ж – не балерина.

– На жаль, я навіть не акторка. А все через тебе й твого тата. Зі своїм Пупсиком я обов'язково помирилася б, якби вдруге не вийшла заміж, а тим більше – тебе не народила. Я ж могла стати видатною акторкою! У мене був непересічний, великий талант!

О-о-о, після згадки про змарновані акторські здібності почнеться ниття-виття і слізне приповідання. Стара пісенька! Мені дітей пора годувати, вкладати спати, а мама ось-ось здійме таку бучу, що не тільки я, а й увесь будинок почує, «чьо таке харашо, а чьо таке плохо».

– Мамо, йдіть у магазин поміняти двадцятип'ятку. Тільки обов'язково поверніться і принесіть мені хоч десять карбованців, бо до чоловікової зарплати ще півтора тижня, а в нас маленькі діти!

– Діти, діти! А ти мене запитала, чи я їх хотіла?

Від цих слів мене обсипає холодним піском по плечах. А ще я прекрасно знаю, що мама не повернеться з задачею. Згодом оправдуватиметься, що забула, розболілися нирка, зуб, вухо, голова, зустрілася зі знайомою, яка своїми скаргами на життя їй зовсім памороки забила. Тільки що ж я тепер скажу чоловікові? Чому необачно розтринькала останні гроші? Та ще й таку суму? Ми й так ледве зводимо кінці з кінцями, відчайдушно

економимо, адже бодай ліжко й шафу на одяг купити мусимо, а тут – чверть сотні наче лизь язиком махнув і злизав до копійчки.

Хоч би мама надалі не внадилася до нас у гості через день! Як же було добре, коли вона не знала нашої нової адреси! Мені вдавалося для заспокоєння совісті передзвонити з вуличного телефонного апарата, спитати, як здоров'я, у неділю занести сумку продуктів, а тепер уже почнеться постійна *експропріація експропріаторів*, на що моя мама велика майстриня...

Коли діти вже гралися сидячи, активно повзали і навіть ось-ось повинні були зробити свої перші крочки, я раптом відчула потребу творчості. Може, це виявилось пов'язаним насамперед із тим, що матеріально ми жили таки сутожно, адже в тодішні щасливі радянські часи держава не виплачувала ні копійчки допомоги ні при народженні дітей, ні на їхнє утримання навіть до річного віку, а ми необачно взяли в кредит меблеву стінку й холодильник, бо старий агрегат скоропостижно дуба врзав, і тепер заледве щомісячно сплачували немалу суму. Чоловік здогадувався, та що там здогадувався – достеменно знав, що я продовжую платити комунальні послуги за мамину квартиру і *підготовую її грішми*, відриваючи від нашого сімейного бюджету щонайменше десяту, а іноді й п'яту частину. На такі мої авантюри він ніколи навіть не натякав, але я відчувала, що конфлікт назріває.

Наші Павлусь і Петрусь ще належно й не ходили, коли прийшлося їх віддати у молодшу ясельну групу, а мені самій приступити до обов'язків лаборанта кафедри. Як виявилось, це була не робота, а справжня пародія на посаду «прийми – подай», але саме вона давала шанс поза конкурсом вступити в аспірантуру, захистити кандидатську дисертацію і стати повноцінним викладачем університету, а не *старшим, куди пошлють*. Чоловік наполягав саме на такому векторі кар'єри, хоч мені вже

давно хотілося опустити руки, плюнути на все, прикинутися шлангом, згорнутися калачиком, піти на дно, викинутися за борт, скласти парашут, махнути на все рукою — і пливати за течією.

Найстрашнішим моїм власним відкриттям у ті часи виявилось те, що вже упродовж цілого року мені взагалі *не писалося*. Я наче повністю втратила здатність творити, а коли силою заставляла себе віршувати, виходило суцільне нікчемство, й залишалося тільки шматувати нещасні аркуші паперу на дрібні пелюстки, щоб ніхто й випадково не зміг прочитати цієї дурістики. Місяцями носила прикру таємницю в собі, наче міну сповільненої дії, тож коли одного разу чоловік жартома сказав, що з боргів і злиднів нам не вилізти, хіба що я напишу й видам нову збірку поезій, вибухнула такою істерикою, якої від мене він і сподіватися не міг.

Намагався мене заспокоїти, що причиною відсутності натхнення стала хронічна перевтома, невсипущий догляд за немовлятами, фізичне виснаження, велика кількість екстремальних подій, у тому числі й такі позитивні стреси, як одруження, народження дітей і отримання квартири. Але для мене всі ці логічні доводи виявилось пустопожніми словами! Неможливість писати вірші я раптом почала сприймати, як проголошений лікарем-садистом найстрашніший у світі діагноз, як раптову смерть, яка невинно наближається, а ні я сама, ні ніхто з найближчих не здатний чимось зарадити. Чотири дні перебувала в такому стані, що чоловік узяв йому належні відгули за минуле півріччя і ледве витримав мої щоденні докори-претензії. Закінчилося все тим, що струснув мене за плечі й заволав прямо в обличчя:

— Ти — мама! У цей момент — насамперед МАМА, а не письменниця. У твоєму організмі змінився гормональний фон. Це обов'язково минеться безслідно! Жінки швидко повертаються від мусі-пусі, кашки-малашки,

підгузників і сосок навіть до найскладнішої інтелектуальної праці! Природа мудра. Якби чоловік опинився у становищі вагітної жінки чи мами, яка доглядає за немовлям, зі стану біологічного придатка до дитини він вигривався б, може, й десятиліттями, а жінка справляється з адаптацією за кільканадцять місяців. Ти – розумничка, ти – сильна, ти справишся!

Але «розумничка» вважала зовсім по-іншому, тож григнула дверима й вилетіла з квартири. Була неділя, на вулицях людно й гамірно. Я бродила парком, вулицями, набережною. З'їла два морозива, випила чотири чашечки кави. Переглянула, фактично не вникаючи в сюжет, якийсь розрекламований фільм, бо зал у кінотеатрі виявився битком забитий галасливою молоддю. Проте повернулася вже в сутінках ще в гіршому настрої, ніж вибігла з дому вранці.

– Ледве справився. Діти вигуляні, нагодовані, скупані. Білизна випрана. Зварити нам обом їсти встиг лише макарони по-флотськи. Вечеряй – і в ліжко. Це справді дуже тяжко – доглядати близнят. Ні хвилини спокою. Навіть не знаю, що нам робити? Постарайся протриматися до моєї відпустки: я завтра напишу заяву, щоб її дали раніше.

Буркнула щось нерозбірливе у відповідь і попленталась у спальню, але заснути не змогла до сьомої години ранку, коли будильник заверещав, що вже пора вставати. Поганий настрій вчепився в мою душу, наче кліщ, і хоча нагодував, зібрав і в дитсадочок повіз у люльці близнят чоловік, на роботі все валилося з моїх рук. До цього лиха додався ще й виступ місцевого критика, який в обласній бібліотеці на святі мови напросився з оглядом сучасного літературного процесу. Між прізвищами тих митців, які яскраво заявили про себе першою книгою, але незабаром повністю погасли, було названо й моє. Я поверталася з бібліотечного «свята» додому ні жива ні мертва. Почувалася опльованою, сплюндрованою, розтоптанною, роздертою й розтертою, власне, агонізуючою, наче по мені пройшлася

потоптом багатотисячна монгольська орда. Чи не про подібне писав Петро Скунць, чи, може, і якийсь інший поет, цитую ж, як запам'яталося:

*Дороженькі порадики і порадиці,
Як вам жилося в ті дні,
Коли доля ставила ратиці
На голову прямо мені?*

Автоматично забирала дітей із ясельок, автоматично годувала, вкладала спати, прала й прасувала білизну. Так тривало цілий тиждень, власне, від понеділка до п'ятниці, коли раптом мої фізичні сили вичахли взагалі. Чоловік ще не повернувся з триденної конференції в Києві, а я остаточно впала духом, розмагнітилася тілом і почувалася дуже зле, навіть боялася, що вночі помру, а діти залишаться ще на добу без жодного нагляду. Проте вночі несподівано прийшло натхнення й уже до ранку я написала сім віршів, які ще три дні не наважувалася навіть перечитати, щоб не розчаруватися. Коли ж у чоловіка випала вільна хвилина, простягнула йому густо списані аркуші.

– Це твої нові поезії? Твої, мала? Ти – безсумнівний таланти, ти – геній! Так ще не писав ніхто! Ну, принаймні я особисто нічого подібного не читав! Супер! Твоя нова книжка буде набагато сильнішою художньо, порівняно з першою!

Проте надалі більше жодного разу натхнення приходити не бажало. Я годинами просиджувала над порожніми білими аркушами – й тільки марно гаяла час. Худла, блідла, зрбиалася нервозною, спалахувала від найменшого подразника, через щó чоловік називав мене Газ-Водою-Крем-Содою.

– Я не розумію специфіки творчості, але й у цьому процесі мусить бути якийсь механізм, логіка, причинно-наслідковий зв'язок – урешті-решт. Утаємничений, як працює серце, селезінка, знаю специфіку спинного мозку...

– А мозок головний, як працює, – знаєш?

– Якби й узявся доступно пояснювати, це тобі аж ніяк не допоможе написати нову поетичну книжку. Можливо, варто прочитати якісь наукові розвідки. Наприклад, є така книга Яна Парандовського, «Алхімія слова» називається. Мій батько читав її колись польською мовою вголос, і я дещо пам'ятаю. Напевно, існують ще й інші автори й інші дослідження специфіки письменницької праці. Як медик, можу порекомендувати Григорія Чхартишвілі «Письменник і самогубство», Чезаре Ломброзо «Геніальність і божевілля». Здається, філософ світового рівня Гегель щось велике написав про талант, цілий трактат, напевно, а томи праць оцього філософа є в кожній великій бібліотеці! Та й у Канта мусить бути щось про мистецтво. Нехай університетські бібліотекарі підшукають потрібне для тебе у найглибших закапелках, пориються у книжкових джунглях. А може, тобі варто вступити на заочну форму навчання в Літературний інститут імені Горького в Москві? Там спецкурси ведуть талановиті письменники! Хто-хто, а вони таки здатні щось порадити! Я вже з дітьми якось буду справлятися, скільки там твої сесії триватимуть. Це ж тепер уже не безпомічні немовлята!

– При всій твоїй афішованій жертвності, благодійнику, Літературний інститут мені взагалі не світить: туди не приймають навіть документи абітурієнтів із вищою філологічною освітою! Он, прийшла відповідь на мій запит!

– Не пори гарячки! Вихід є із будь-якої ситуації. Той, хто каже, що виходу нема, переважно навіть не пробує щось чинити. Залиши на якийсь час вірші. Нікуди вони не дінуться. Зміни декорації. Займися наукою.

– Сумніваюся, що тут мені світить нобелівське відкриття!

– Ну, звичайно, на менше, аніж Нобеля, ти й не погодишся! Але що саме тобі світить, якщо продовжувати-

меш киснути в невдоволенні, бездіяльності й апатії? Кандидатську дисертацію писати не бажаєш, нову збірку віршів – не можеш. Убиваєш власний талант сімейними клопотами, остогидлим побутом, немилою рутинною роботою, хронічними маминими вибриками. А талант навзамін також мстить – убиває тебе. Невже ти думаєш, що мені приємно спостерігати за твоїм безрадісним існуванням? Раніше, студенткою, навіть загнана в тупик обставинами життя, стероризована власною мамлетою і Її Лисим, ти світилася! Власні вірші живили тебе святим духом чи як про це кажуть сільські бабусі. Тепер уже тобі й світ зробився немилим. Тільки в той один-єдиний день, коли мені запропонувала прочитати нові вірші, ти знову аж переповнилася колишнім внутрішнім сяйвом. Так далі не піде. Я лікар і знаю, про що веду мову! Або ти постаєшся збагнути механізм творчості, навіть намацальним шляхом, методом тикуну запустиш його в дію, або... Або – я не знаю, що саме, але станеться щось жахливе.

– Ти про що натякаєш? Упевнений, що я збожеволюю?

– Якби я мав на увазі шизофренію, не говорив би про жахливе. Психи ніколи не усвідомлюють власного трагічного становища. Їм цілком пристойно живеться ізольованими від соціуму: в таких умовах ніхто над ними не насміхається, не глузиться, не знущається, в лікарні їсти дають уволю, ввечері, якщо хворий вестиме себе чемно, – йому ввімкнуть телепередачу «На добраніч, діти!» Можна кожного дня народжувати дитину, якщо психіка божевільної жінки зациклилася на дітонародженні. Якщо це невиліковно хворий псих-чоловік, можна широко вірити, що ти перший космонавт чи геніальний винахідник телевізора, навіть, що ти – Дмитро Менделєєв чи Карл Маркс! Шизофреніки завжди отримують свою порцію щастя від власної хвороби. Ось їхні родичі або найближче сімейне оточення невимовно страждають роками!

– Боїшся опинитися в подібному становищі?

– Найкраще буде, якщо ти візьмешся за якусь цікаву справу, наприклад, вступиш в аспірантуру. За три роки захистиш дисертацію, станеш молодим науковцем, самодостатньою людиною. Мені здається, натхнення до тебе не приходить тому, що воно надто загордилося: ти б'єш перед ним поклони, а воно, як той дерев'яний чи камінний ідол язичеський, у відповідь ані гу-гу. Спровокуй його! Застав власне натхнення збагнути, що є цікавіше від нього справи – й воно прибіжить до тебе, наче покинутий напризволяще дворняга, облізлий і голодний цуцик-муцик! Ось побачиш!

Я мало не силоміць застала себе сісти за дисертацію, і як тільки входила в раж наукових гіпотез, появлялося натхнення. Знехтувавши ним раз, і вдруге, і втретє, я одного разу з жахом збагнула, що *воно* може більше ніколи й не з'явитися. Картала себе, що не відклала написання розділу чи наукової статті й надалі чимдуж хапалася за вірші, ледь примарно зблискувала якась дивовижна думка. Знову годинами сиділа над чистими аркушами, намагаючись із тієї метафори, що нібито запам'яталася, але вже мала вигляд мертвого метелика чи засушеної квітки, виліпити живий вірш, але розроджувалася таким графоманським ширпотребом, що плоди моїх титанічних зусиль не вартували витраченого на їх написання часу.

Моє натхнення мало поганюшу звичку приходити саме тоді, коли поверхом вище свердлов стіну сусід у власній квартирі чи коли посеред ночі надовго вимикали світло, або коли несподівано з'являлася мама й починала мені читати лекції з сімейної етики. Якщо взяти до уваги ще й фактор того, що саме в ті часи діялося в СРСР, тобто чинилося переслідування громадян навіть у бібліотеках, кінотеатрах, кав'ярнях у робочий час за Андропова, коли безцеремонні «люди в чорному чи сірому» несподівано заходили в приміщення публічних установ і з кам'яними обличчями

прокурорів присікувалися до кожного відвідувача, шокуючи запитаннями, як твоє ім'я і прізвище, за якою адресою прописаний, де працюєш, чому в цю мить знаходишся не на робочому місці; тихому жахові передчуття за таємними доносами колег бути викликаним у КДБ у часи правління Черненка, ненадійністю власного становища за Горбачова, коли роза політичних вітрів крутилася, наче збожеволілий флюгер, а з прилавків магазинів із космічною швидкістю зникало й те убожество, що досі роками лежало мертвим.

Хіба чогось іншого, ніж нехтування владою елементарними свободами й правами соціуму, у другій половині вісімдесятих років ХХ ст. можна було чекати? Послужний список злочинів тоталітарної системи й повного отупіння *homo soveticusa* за роки Есересериша засвідчував єдине: процес незворотній, хронічний страх призвів до виродження інтелекту й моралі. Й це сталося далеко не в останнє десятиліття. Коли ще академік Корольов відправляв Юрія Гагаріна в космос, то про всяк випадок у останню мить перед стартом заставив котрогось із підлеглих на шоломі скафандра олійною фарбою написати «СССР», щоб із першим у світі космонавтом як нібито з американським, німецьким, англійським, французьким — та хоч гондураським! — шпигуном не розправилися понад міру пильні й вірнопіддані радянські люди, якщо він щасливо живим приземлиться на ланах їхнього колгоспу чи території хімзаводу, тюрми або якогось задрипаного санаторію після свого першого-найпершого у світі щасливого космічного польоту!..

Homo soveticus реготав з того, що в нормальному середовищі сміху викликати не могло, тож не дивно, що за кордоном не змогли зрозуміти гумору фрази «Где етат чьортав інвалід?» у фільмі «Операція “и” та інші пригоди Шурика», бо: за «бугром» ніхто апіорі не міг отримати інвалідності по блату, а сміятися з калік там узагалі вважалося останньою нищістю. А в нас сміялися і над мен-

тальністю інших народів, і над щиро закоханим і нахабною дівулею зухвало обдуреним простачком-грузином у загальновідомій пісеньці:

*Узяла на память залатіє часікі,
А взамен аставіла галубой рейтуз.
Долга я метался, долга я страдал,
Галубой рейтузік к серцу пріжмимал.*

Епоха Горбачова виявилася суцільним чорним гумором, диявольською політичною клоунадою, з якої до упаду реготав увесь закордонний світ. І хоча громадянам Есересерища зовсім не було смішно, бо ж дурнувато либитися чи аж захлинатися хахами й хіхами набагато легше із глядацького залу, ніж на освітленій юпітерами арені, де тебе особисто ні з того ні з сього виставлено на вселюдський глум разом із нібито й доброзичливим, а насправді аж ніяк не кращим від усіх попередніх державним клоуном із сатанинською печаткою на лобі! Народ компенсував своє незavidне становище мало не кримінальними анекдотами й пісеньками, за які можна було отримати якщо й не тюремний термін (слава Богу, вже не Сталін й не Брежнев при владі!), то високі відсотки тілесного «заохочення» за свою небачену нахабність міліцейськими палицями по нирках чи позою *ля морда ля асфальт* прямо під забігайлівкою чи гастрономом, де ти аж настільки необачно відкрив *хлебало*.

Тож народна творчість переважно крутилася навколо найбільш животрепетної теми випивки, адже уже й за звичайнісінькою горілкою чергу й любителі окуви-тої, і ті, кому не чим іншим, а якраз горілкою треба було розплатитися з шофером, сантехніком чи електриком — інша такса не вважалась повноцінною, займали з третьої ночі, хоч відкривався відділ спиртного навіть не о десятій і не одинадцятій, як це було до «сухого закону»:

*В шість часов пайот петух,
В десять – Пугачова.
Магазін закрит да двух –
Ключ у Гарбачьова!*

Горілка дорожчала й дорожчала, а попит на спиртне аж ніяк не зменшувався. Появилися анекдоти про те, що маленький наївний син втішено заявив батькові, що аж тепер той буде менше пити, а багаторічний алкоголік заперечливо похитав головою і відповідав, що він пити буде, як і пив, але тепер його сім'я буде менше їсти, або ж алкозалежний глава сімейства хвалився, що якби не пиячив, то його діти не мали б склотари, аби за копійки, вилучені від збирання порожніх пляшок, хоч собі хліба купити. Чорний гумор не скрашував ще чорнішого життя, бо ж саме такий колір навіть найяскравішими політичними гаслами й обіцянками найтяжче перефарбувати в якийсь інший, але в народній творчості вже вчувалася й затаєна погроза існуючій владі у відповідь на фантастичний ріст цін навіть на найбільш затребуваний продукт, адже собівартість спирту обходилася всього двадцять копійок за літру, тобто пляшка горілки коштувала державі всього чотири копійки, але ж окувіта підскакувала вдвічі й втричі, порівняно з попереднім роком, навіть у рублях:

*– Било три, а стало пять –
Значіт, будем піть апать!
– Ну, а еслі станет восемь? –
– Всьо равно ми піть не бросім!
Передайте Гарбачу –
Нам і десять на плечу!
– Ну, а еслі – двадцять п'ять?
– Будем Зімній брать апать!*

Врешті, й Горбачов поплатився за навіть сурогатну, майже ефемерну гласність, бо й вона для хомо советі-кусів виявилася небезпечною, але при Єльцину Україна зуміла вислизнути з трьохсотлітньої неволі хоча босою і голою, зате у віночку...

Тему моєї кандидатської прийшлося міняти двічі: історична романістика несподівано виявилася «твердим горішком», адже вже ставали доступними широким колам досі невідомі в Україні твори Пантелеймона Куліша «Чорна рада», Івана Нечуя-Левицького «Князь Єремія Вишневецький», «Гетьман Іван Виговський». Відкривати в літературознавстві нове завжди цікаво, адже в такому випадку не відбувається тієї огидної спотикачки, коли один науковець посилається на свого попередника, а той – на свого, і так далі й далі, а якщо добре проаналізувати процес, то несподівано виявляється узагалі невидана річ: самого художнього тексту майже ніхто з них не читав!

Захищала свою кандидатську дисертацію в 1993 році в столичному Києві. Благо, що вже не треба було перекладати власне наукове дослідження російською мовою, як цього однозначно вимагалось в часи Есерисерища! Проте серед членів вченої ради із захисту несподівано насамперед для мене самої виявилось чимало прихильників учорашнього дня, і коли я повела мову про національні ідеали в українській історичній романістиці XIX ст., окремі професори невдоволено загули, а тоді почали жовчно перепитувати, чим радянські ідеали гірші від питомо українських, власне, козацьких? Науковий захист кандидатської дисертації несподівано перетворився в дискусію не між мною й офіційними опонентами, а між самими членами вченої ради. Мені вдавалось лише вряди-годи вставляти кілька слів у таку бурхливу й далеко не толерантну дискусію, а збагнувши, що захисники комуністичної моралі свято переконані, що правда виїмково на їхньому боці, я з переляку заявила, що записала їхні

запитання та прізвища й дам усім письмову відповідь у своїй майбутній статті на шпальтах всеукраїнської газети, адже вчений секретар просить припинити дискусію, бо сьогодні мають захищати дисертації ще двоє інших аспірантів. У залі запала мертва тиша, тяжка, аж чорна, як панбархатна завіса в театрі абсурду. Я збагнула, що зопалу зробила щось зовсім не те, що дисертантам дозволяється, необачно допустила непоправну помилку й перелякано ковзнула поглядом по останніх рядах залу, де мав сидіти мій чоловік. Поряд із ним підбадьорливо посміхався мені академік у золотих окулярах і піднятим догори великим пальцем показував, яка я молодчинка. Від такої реакції я розгубилась остаточно.

Та після моєї заяви про газетну публікацію відповідей на всі запитання на трибуну вибрався один із найагресивніших членів ученої ради й примирливо пробулькотів, що в жодному разі не треба ніякої статті — він зі своїми однодумцями голосуватиме «за», бо я вже й так усіх аргументовано переконала у власних висновках. А під час таємного голосування, яке виявилось одногосним, у коридорі, куди всі, хто не член вченої ради, змушені були вийти, академік у золотих окулярах обняв мене, як власну дитину, й розцілував:

— А ти — борець! Шістьох компартійних дідуганів мало не до смерті перелякала своєю дисертацією! Хіба ти не бачила, як я за тебе голосував упродовж усієї процедури? Все буде добре! Наприкінці я ще й слово візьму! Якщо колись народиш такого сина, як сама, то це буде продовження того козацького роду, якому нема переводу, і про який ти постійно вела мову в своєму кандидатському дослідженні!

— У нас уже є сини-близнюки! — вставив мій чоловік.

— Оце маля народило близнят? Ну, дівчатко-пташенятко, ти не тільки духом, а й тілом українська козачка!

Уже під час фуршету академік таки взяв слово, назвав

себе, свої регалії – і раптом йому безперестанно й голосно заплодували всі, дивуючись, що така велика людина прийшла слухати захист всього лише кандидатської роботи якоїсь нікому не відомої асистентки з провінції. Він хвалив мене дуже виважено, хвалив і мого чоловіка, хвалив наш народ за одностайність під час референдуму за незалежність України, хвалив український парламент першого скликання, що таки проголосив, і це назавжди, незалежність. А через місяць академіка не стало. Мій Чоловік тоді сказав, що з цією людиною відійшла ціла епоха в українській медицині.

Коли ми повернулися з мого захисту дисертації додому, я мало не звалилася з інфарктом. Сусідки, яку я впросила півтори доби пригланути за нашими близнятами, у квартирі не виявилося. Діти, бруднющі й мало не голі, гралися на холодній підлозі в кухні, поруч на килимі валялися шматки хліба й пшоняної підгорілої каші, на плиті димів чайник, з якого вже википіла вся вода, тому в квартирі гостро пахло горілим, а на стелі чітко вимальовувалася кругла чорна пляма. Моя п'яна мама з відкритим ротом, узута й не роздягнена, спала в кімнаті, лежачи на нашому ліжку впоперек.

Чоловік вимкнув газ і кинувся відкривати кухонне вікно, щоб випустити з квартири дим і чад, я вхопила малюків і, наповнивши ванну водою, взялася їх купати, поки чоловік панічно шукав в шафі, у що можна терміново перевдягти малят.

– Все-все-все, слава Богу, нічого трагічного не сталося! Усі живі й здорові, квартира ціла – ані пограбована, ні спалена! Випий щось заспокійливе, бо на тебе страшно дивитися: ну ж бо, відпусти проблему – все, на щастя, обійшлося тільки легеньким переляком!

Діти виявилися надто малими, щоб пояснити, чому з ними не тітонька Леся, а бабуся, не могли згадати, що вони їли й коли саме, зате з таким апетитом ум'яли повні тарілки завжди нелюбого овочевого супчику – на щось

інше в мене під руками не було ні продуктів, ані часу, — що я зрозуміла: голодні чи не від учора!

Чоловік повернувся з базару швидко, й від моїх очей не втаїлося, що й він ледве тримає себе в руках.

— Оце щойно зустрів Леся! Мама прийшла вчора перед обідом і вигнала твою подружку з нашої квартири. Твердила їй, що сама з власними онуками пречудово справиться. Забрала гроші, які ми залишили про всяк випадок. А Леся переживала за малят, учора ввечері та сьогодні вранці заходила, щоб упевнитися, що з ними все гаразд, але твоя мамлета не пустила її й на поріг. Ну, подумай, що бідна Леся могла зробити? Бабуся до внуків ближча, ніж чужа тітонька!

— Бабуся! Вона мало не спалила квартиру! П'яниця! Безвідповідальне чмо! Я її зараз розбуджу й виштовхаю в коридор!

— Нехай проспиться. Хочеш наробити галасу, щоб нам увесь будинок кісточки перемивав?

— Мені все одно. Стосовно неї я вже не здатна й на сором, й на ганьбу. Я прагну тільки одного: щоб вона сюди більше не потикалася! Ніколи!

У дверях спальні постала розчухрана, пом'ята й заспанна моя мама.

— Мене від ваших чортенят голова настільки розболілася, що я мало не вмерла! Якби не вдалося заснути, вже було би й по мені! Верещать і верещать. Не вміють ані тихо гратися, ні старших поважати. Спати не хочуть, їсти по-людськи не вміють: оте не смачне, те — не буду, це — кака!

— Мамо, чому ви сюди прителюшилися? Хто вас просив нянчити наших малих? З яких ви радощів вигнали сусідку, з якою ми домовилися, що вона належно пригляне за дітьми? Ви ж мало не спалили квартиру! Діти могли вчадіти! Вода повністю википіла! Он який чорнобривий чайник! Ви про що-небудь, взагалі, думали?

– Я? Могла спалити квартиру? Влаштувати пожежу? Справді: вода википіла. Але хіба ти віриш, що я це навмисно хотіла зробити? Це ж і сама могла вчадіти чи згоріти!

– Наші беззахисні малята могли загинути страшною смертю!

– О! О! Матері вже й не шкода? Лише дітей? Отака ти дочка!

– Ви – пропаша людина, мамо, ви вже давно стали алкоголічкою! Себе зовсім не контролюєте! Біла́ би водка да к водке глотка!

– Гарно, гарно про маму кажеш! Культурно з мамою розмовляєш! А в мене мігрень! Я прилягла, бо голова розболілася! Ти невдячна, як завжди! А я ж тебе народила, своєю красою пожертвувала!

– Надворі темніє. Збирайтеся, Гріг проведе вас до автобусної зупинки!

– Я з ним не поїду! Викликай таксі!

– Такої послуги вже тепер не існує навіть для тверезих пасажирів.

– Тоді сама вези мене додому!

– Добре. Але в автобусі, якщо він ще взагалі на маршруті появиться, мовчіть. Одна ганьба вашою дочкою бути!

– Це мені найбільша в світі ганьба твоєю мамою називатися!

Доїхати вдалося відносно швидко, хоч на передньому склі транспорту було написано «Експрес» і касирка здерла з нас подвійну плату.

– Краще замість «Експрес» повісьте табличку «Літак: Нью-Йорк – Берлін» і беріть за проїзд доларами або німецькими марками! – зіронізувала я.

– І візьмемо, як буде треба, – не втерпіла касирка, і я збагнула, що й вона під градусом.

Якщо в такому ж стані й водій, то на автобус треба чіпляти напис не «Експрес» і не «Літак», а «Титанік»!

У маминій квартирі пахло затхлістю й давно прокис-

лим борщем. На кухні в раковині й на столі кристалі гори брудного посуду облизувала хмара тарганів, які аж заметушилися, коли я ввімкнула світло.

— Мамо, стеліть ліжко й лягайте спати. Я вранці приїду й усе перемию: і посуд, і підлогу, й вікна. Живете, наче пітекантроп у брудній печері. Вам самій не гидко таким смородом дихати? Ви ж не каліка — здорова, далеко ще не безпомічна й старенька жінка!

— Багато розумієш, ти! Мені все одно, де жити і як жити. З роботи звільнили, а грошей нема навіть на чвертку! Розумієш — навіть на чверточку нема! Мій Артист на мене вже й не дивиться! Позич...

— Усе, мамо, добраніч! Поговоримо завтра! Втрачу останній автобус — через усе місто прийдеться пішки йти.

— Ночуй у мене! Збігай у магазин, купи хоч флакончик «Красної гвоздики» — й повертайся. До ранку наговоримося вволю.

— Ні, я негайно їду додому. Чоловік буде хвилюватися. Та й діти скучили, хочуть моєї ласки. Я ж вам так і не похвалилася: вчора успішно захистила кандидатську дисертацію.

— О, це дійсно велика радість! Скільки грошей даремно вбухала! Можна було такий сабантуй організувати!

— Мамо, чому мірилом щастя у вас останні п'ять років стає тільки пляшка? Ще трохи — й перетворитеся у людину, готову ночувати навіть коло смітцевої урни чи під парканом!

— Горілка завжди була мірилом, якщо хочеш знати, й щастя, і горя! А ви, недоумки, навіщо цілу кімнату книжками захарастили?

— Книжки не лежать купами, а розкладені на стелажах. Це наша домашня бібліотека. Кімната не захарашена. У нашій квартирі, на відміну від вашої, що вже перетворилася в свинарник, ідеальний порядок.

— Бібліотека в місті, сама знаєш, знаходиться на ву-

лиці Пушкіна. У твого тата була всього лише одна книжкова шафа на три полиці, в ви вже зовсім злетіли з катушок з такою кількістю стелажів у квартирі! Це ж скільки ящиків горілочки замість тієї макулатури можна було би купити!

— Мамо, це не макулатура. Зараз просто за безцінь у «Букіністі» можна придбати унікальні книги! Їх спродують невдячні діти батьків, які розумілися в книгах!

— А ви, раденькі, шо дурненькі, й скуповуєте все, шо бачите! Мамі грошима допомогти — ані-ні, а на дисертацію, на старі книжки — хоч сто порцій. А я ж тебе народила, виховала, вигодувала, я над тобою трусилася, пилінки здувала!

— Мамо, не приписуйте собі неіснуючих заслуг. Народили — так! Але чи хоч один раз ви особисто мені приготували їсти, пригорнули, поцілували, в лікарню навідалися? Та ж я пам'ятаю своє дитинство як страшний домашній Освенцім! Я ж боялася вашої тіні!

— А не треба було без мого дозволу ритися в документах, фотографіях, атестатах!

— Мамо, ви особисто перетворили моє дитинство в камеру тортур. Були дні, та щó там окремі дні — цілі тижні, коли єдине, чого мені найдужче праглося — перетворитись у маленького привида, щоби стати для вас особисто непомітною!

— Е, це вже ні — від мене сховатися ти не могла!

— Ви кільканадцять років пропікали мене очима, повними ненависті! А коли я вже ходила вагітною, від ваших зневажливих і ненависних позирків мої немовлята билися в утробі в конвульсіях! А коли дітки народилися, сказали, що ви їх не хотіли! Мамо, ви — справжній монстр!

Вибігаю на вулицю, й у мене з-перед носа тікає останній автобус. Ні, таки зупиняється: хтось із пасажирів, мабуть, учасно гукнув водієві, що я не встигла вскочити. Було би дуже образливо, якби виявилось, що торкнутися

дверей — торкнулася, а останній автобус мені лише хвіст показав.

— Плати як за таксі! — агресивна й добряче під мухою вже мені знайома касирка міряє мене холодним поглядом.

Сперечатися марно, оправдовуватись — опинитись на вулиці за кілометрів п'ять від нашого будинку. Покірно вигрібаю з гаманця й кишень усе, що там ще залишилося.

— Ну, на таксі трохи й не вистачило б, але я нині добра! — вдоволено посміхається фурія і прямує до кабіни водія. — На пляшку нащибала!

За дві зупинки до моєї автобус зупиняється і довго не рухається з місця.

— Ми далі не їдемо, — щасливо сповіщає усміхнена від вуха до вуха касирка. — Заради тебе однієї шкода бензин палити. Та й ображатися нічого: заплатила далеко не всю належну за таксі суму! Виходь!

Вимагати ще недавно гарантованої послуги чи й навіть сперечатися годі. Сторожко бреду порожньою вулицею і втішаю себе тим, що від маминої квартири виявилось б неспівмірно далі, ніж звідси. Біля під'їзду мене очікує чоловік.

— Тут хвилин п'ятнадцять тому такі жажливі крики лунали: когось били чи грабували! Я попросив Лесю, щоб приглянула за малими й вирішив... Тобто подумав...

— Що напали саме на мене, тому й вибіг рятувати!

Чоловік нічого не відповідає, лише міцно обіймає мене за плечі. Уже в квартирі, випровадивши Лесю, каже:

— Давай узагалі не будемо про погане. Ні про залишених напризволяще дітей, ні про твої небезпечні вечірні мандри. Харé?

Він намагається обминути слово «мама», і я прекрасно розумію, чому саме.

— Харé, — позіхаю: таки валюся з ніг від перевтоми. — Проте завтра субота, і вранці я таки мушу знову їхати до мами. У її квартирі й одного квадратного метра чистого

місця нема! Не забудь мені дати грошей на маршрутку, бо мій гаманець абсолютно порожній.

— Ти що́, пішкарусом від мами добиралася? Всі гроші їй віддала й собі не залишила навіть на проїзд?

— Ні, кондукторка з мене за проїзд у автобусі здерла, як за таксі, ще й шофер висадив на дві зупинки раніше: інших пасажирів уже не було, тому відмовився заїжджати на кінцеву.

— Господи, коли цей розгардіяш у державі закінчиться? Дозволено — все! Бачила, як на стіні вокзалу на пероні хтось понаклеював оголошення про надання інтимних послуг?

— Неграмотна мазня!

— Неграмотна — справа сотого гатунку. Чому ніхто ті оголошення моментально не здер, а міліція не поїхала за вказаною адресою складати акт?

— Тому що міліціонери вірні своїм дружинам! — жовчно іронізую я.

— Ще кілька років тому я ненавидів цензуру, а тепер бачу, що вона має виконувати певні функції навіть у найдосконалішому суспільстві.

— Ти ще скажи, що й КДБ — вічний!

— КДБ не КДБ, а якась установа повинна слідкувати за безпекою в державі. Так у всьому світі, й від цього нікуди не дітися. Просто радянський КДБ виявився людожером. Але, погодься, навіть у такій іпостасі він свої основні функції виконував. А Володимир Висоцький маскував пісні про КДБ під пісеньки про міліцію чи доблесних слідчих і показував ставлення простого народу до цього кодла, а кодла навзамін — до народу. Пам'ятаєш?

*Апарат і нам'отаний глаз —
І работа ідьот ефективна, —
Толька я столько знаю про вас,
Чьо падчас мне бивает пратівна.*

*Не скриться вам, вєдь ат мєня секретов нєт.
Мой метад прост: брать всєх над падазрєньє.
Любой прєстунник аставляєт слєд
І вазвращаєщица на мєсто прєстунлєнья.
Другіє людї пьют всєм горєстям назло,
Гуляют всласть по Наябряю і Маю, —
Я ж не сижу за празднічним сталом,
Хажу кругом і в окна наблюдаю.*

— Оті, що й досі ніяк не можуть вийти з гравітації травневих і жовтневих свят, під час мого захисту розкрилися, як водяні лілеї зі сходом сонця!

— Та ні, не водяні лілеї — показалися із-поміж густого пальмового листя, як червоні голі дупи мавп. Соромно, що люди з професорськими званнями такі ортодокси, бо досі не можуть вибратися з минулого часу навіть навпомацки.

— Таким уже й поводитир не допоможе.

— Колись при їхніх зарплатах подібну професуру за сто метрів можна було впізнати. Їздили на таксі, за обідом їх обслуговували вишколені офіціанти. Був випендрьож, галдьож і завищена самооцінка. Та ще й усі інстинктивно боялись: які ж геніальні доноси вони час від часу пописували й на колеґ, і на студентів!

— Зате тепер на убогому фуршеті накинулися на канапки з вареною ковбасою, як ще кілька років тому не накидалися на бутерброди з ікрою.

— *Ab equis ad asinos.* З коней в осли.

— Все йде, все змінюється.

— Та ні, щось завжди залишається сталим, інакше цивілізація припинила б своє існування...

Після захисту кандидатської дисертації норовисте натхнення таки змилося над моєю бідною голівонькою і зачатило, як осінній дощ. За якихось півроку поетична книжка була готова, але видавати її виявилось

ся нікому. Які вже винагороди всередині дев'яностих за творчу працю? – навіть безгонорарний вихід книжки у ті часи ставав найболючішою проблемою і особистими клопотами авторів. Тож рукопис моєї збірки дрімав у сірій картонній папці з коричневими зав'язками, книжка перестигала, немов стара дівка, черствіла, як позавчорашній буханець хліба, вицвітала, наче серпневе небо від спеки.

А письменникові ж потрібен читач, необхідні рецензії, відгуки. Врешті хоч якась зовнішня реакція на його твір! Писати у шухляду – все одно, що стелити сотенні купюри під бульби картоплі під час її садіння: непомірні витрати – й жодної користі. Радянська тоталітарна система прекрасно усвідомлювала, яким методом найлегше довести талант до самознищення: замовчуванням, недрукуванням, повною ізоляцією митця від реципієнтів. Але ж Есересерище відкинув копита, цензура також розчинилася в тумані, «як з білих яблунь дим», а видати художню, та й не тільки, бо й наукову – теж, книжку в дев'яностих роках ХХ ст. в Україні виявилось важче, ніж сконструювати навперекір усім теоріям справді діючий вічний двигун. Про спонсорів ще ніхто й не наважувався вести мову, власними коштами письменника – якби ж тільки вони в нього були! – афішовано ще радянсько-зазонбовані типографії видавати друком остерігалися, адже це було таке, що ще зовсім недавно по-в'язничному пахло «самвидавом», тож книговидавнича справа майже засихала на пні.

Але мені писалося – і я творила. Не в шухляду – в папку. Тобто вже не існувало жодної небезпеки покарання за творчість, але виник глухий кут, дорожній знак «цегла», тупик. А моє робоче навантаження зашкалювало: тоді на плечі старшого викладача лягала така кількість горлових годин, що їх вистачило б на три-чотири професорські ставки або дві доцентські. Та найстрашнішим ви-

явилось те, що зарплату перестали видавати регулярно, й у 1994 році зароблені гроші могли появлятися й раз на три місяці. Вживати стало неймовірно трудно. Надзвичайно тяжко. Скільки сімей всередині дев'яностих розлетілося на дрібнесенькі скалки, як делікатний кришталь під поривом урагану! Скільки людських доль пішло прахом, скільки мрій і планів! Скільки діток загинуло в абортаріях, якщо доведені до розпачу матері ризикували народжувати лише кожного десятого із зачатих!

Наша сім'я харчувалася майже однією картоплею. Вареною, смаженою, пюре, дерунами. На м'ясо й рибу не вистачало грошей взагалі. Діти не бачили у своїх тарілках цих продуктів місяцями. Дійшло до того, що навіть ваучери за квартиру нам прийшлося продати якимсь спекулянтам, щоб виручити якусь копійчину на харчі. Урешті, згодом виявилось, що рівною мірою програли й ті, хто беріг свої ваучери, як зіницю ока, й ті, що вкладали їх у якісь фірми, надіючись отримувати дивіденди, й ті, що продали за безцінь. Що даром від держави-«благодійниці» прийшло, те даром і кануло в чорну діру тотальних злиднів.

Дитячі садочки закривали остаточно, їхні приміщення йшли з молотка, безробіття росло, як на дріжджах. Ми возили своїх малят у дитсадочок аж у центр міста – поблизу вже не було жодного діючого дошкільного дитячого закладу. У неділю чоловік сідав у електричку і їхав у далекі села скуповуватися. Привозив кошик яєць, грудомаку свіжого сиру, зарізану курку чи шматок сала за такий мізер грошей, що в нашому місті на ринку за них не можна було купити й три кілограми яблук. Якщо помічав, що я крадькома плачу або ось-ось готова впасти в депресію і вже починаю дрібно тремтіти всім тілом, як осиковий листок під вітром, утішав:

– Таке випробування можна пережити без втрат. Це ж не війна. Історія людства – суцільні страшні випробу-

вання. Нам дісталось далеко не найтяжче. Вистоїмо! Видеремося! В старому костюмі я можу ходити на роботу ще й цей (сьомий!) рік. Твоє пальтечко також ще наступні осінь і зиму витримає. Мені не буде холодно й у туфлях зиму перебути, але тобі чобітки купити мусимо, бо ці вже своє давно відходили, дітям щось придбати одягтися й взутися також обов'язково прийдеться, бо вирости. Усе буде добре, мала! Пиши докторську! Харé?

«Пиши докторську!» Це звучало, як цинічна й жорстока насмішка, але щоб не збожеволіти від думок про завтрашній голодний і холодний день, я зібралася з силами і знову засіла за науку. Творче натхнення щосили намагалося мене вибити з колії – щоразу приходило невпадат, але я ховала від нього гримасу невдоволення й незворушно писала вірші олівцем на звороті друкованих сторінок своїх наукових статей. Рукописні поезії вже пізніше я запихала в картонну папку, яка від цього з часом почала пухнути, як долоня від укусу бджоли.

* * *

Я – трирічна дитина. Сиджу на дивані поміж бабусею й дідузем. Їхній балакучий гість розповідає, що його близька родичка мала дуже поганого чоловіка, який заставляв її до непосильної праці. Сім'я виявилася багатою, молодята після весілля затіяли будову. Треба було носити каміння й дерево, а майбутня прабабуся цього дядька дуже підвередилася й несподівано взагалі скалічила. Коли злягла, її шлюбний чоловік якоїсь ночі привіз нещасну, жовту й немічну, як живий труп, молодицю старою тачкою від гною під обійстя її батьків. Уранці рідний брат нещасної возом доставив недужу в місто до найкращого лікаря. Ним виявився старий костоправ-єврей, який усе-таки пожалів молодицю й чесно признався її братові, що взятися за лікування не може, бо підписав із державним чиновником такий договір, за яким рятувати від хвороб і смер-

ті місцеве населення йому заборонено. Проте після братових прохань, а також силоміць ввіпханих лікареві ґрубих грошей, єврей змилосердився, написав записку до свого колеги-німця і порадив везти вмираючу аж за шістдесят верст до сусіднього містечка. Вибору не було, тож нещасні батьки умираючої віддали синові всі гроші, які наскладали на чорний день і навіть на похорон, і випровадили разом із недужою в неблизьку дорогу.

Проте сталося так, що як тільки віз виїхав на широкий шлях із рідного села, з густого досвітнього туману на дорогу вискочив заєць, а коні схарапудилися й помчали з шаленою швидкістю. На якомусь повороті брат-візник не втримався і полетів у канаву, а ще майже миттю подолавши добрячий шмат дороги, кінь з кобилою перевернули віз, протягнули його догори колесами кільканадцять метрів, частково обірвали посторонки, порозривали й покривавили собі морди й аж тоді зупинилися. Досі лежача каліка якимось дивом вибралася з-під воза й навпростець полями самостійно дошкандибала до батьківської хати, хоч її брат повернувся з кіньми й возом назад аж через декілька годин. Що цікаво, після цієї більше щасливої, ніж недоброї придибенції старий батько удвох із власним сином упіймали зятя-багача й добряче його відлупцювали, взявши клятву, що надалі з чудом одужалої жінки здуватиме порошинки й до роботи її вже ніколи не заставлятиме, а через рік вона народила сина й надалі понароджувала кожного наступного року загалом ще не то п'ятеро, не то семеро дітей.

Невже таке неймовірне одужання може бути правдою? Але хто тепер возить хворих кіньми? Правда, якби машина з пасажиркою, в якій хребтові грижі, подібно бибехнуласть, результат міг би бути подібним. Чи ні?

* * *

Паспортний стіл, візовий центр — на початку двотисячних років чи не найбільш злачні місця на українському

світі. Чекаєш омріяних документів й добу, й дві, й три. Жива черга. Ніхто не бере до уваги, що ти їдеш на наукову міжнародну конференцію, а не на заробітки чи відпочинок в Дубаях. Узлачних місцях усі рівні. Винятків нема й не може бути! Сиди, нікого не пропускай, хоч би й слізно просився, пильнуй, щоб не відволіктися, не виявитися відсутньою, щоб не проскочила твоя жива черга, намагайся і на кілька хвилин не відлучатися, а то не рухається-не рухається годинами живий потік — і раптом, наче прорвало: за п'ять хвилин двадцять осіб розторопні клерки через власні руки перепустили! Якщо саме в такий момент замешкалася, відійшла навіть з причини природних потреб — все, займай чергу наново. А розмов у черзі, а скарг на долю, на життя, на людей, а образ, а розпачу й крайньої знервованості! Не установа, а Чистилище, в якому одні муки безконечні — й жодного просвітку.

— Отак вона й мучилась із чотирма молодшими. Не одного дня не те, що цукру — скибки хліба в хаті не було. А підросли сестри — поїхала в Італію на заробітки. За двадцять років одягла-взула, вивчила, побудувала всіх, заміж повидавала. Купалися сестрички, як вареники в маслі чи сметані. Жодна ніде не працювала. Власних чоловіків також порозпихали по заробітках, відкрили в селі баню з масажним салоном, перукарню, два магазини. Правда, про згоду між ними не випадало й говорити: одна на одну постійно наговорюють, одна одній заздять, судять, як базарні обмовниці. Дві молодші в місто перебралися, там свій бізнес розгорнули, а старші з села ані руш. Світлана взяла поля в оренду, засіяла все кукурудзою, труйкою якоюсь покропила — жоден бур'ян не вицілів, навіть із землі не виткнувся — сапати оту двометрову кукурудзу не виникло жодної потреби.. Мало всіх дітей у селі не потруїла — таким алергічним кашлем село зайшлося, аж комісія з міністерства приїждала, а двадцятирічний Паньків Костик таки врізав дуба — щось у нього з дитинства в ослабленому організмі

було такого, що міг жити лише в чистому екологічно місці. Ліля заповзлася курей вирощувати й засмерділа їх послідом та курячою дохлятиною півсела, бо ж годувала птицю якимись біодобавками. Гормонами, чи що. Так ось, у цієї, що з курей збагачувалась, не дівка виростала — гойса гойсою! Легше було перелічити, з ким із хлопців ота пащекувата Руслана не тягалася, ніж із ким спала. А тут раптом Катерина сестрам написала, що хоче із женихом у рідне село з Італії приїхати. Планує, що трохи в рідних погостюють, трохи — в Полянці поживуть, у Буковелі. Руслана ж як побачила фото тітки із женихом, «Мій буде! Люблю старичків!» — безапеляційно заявила. Тиждень Катерина з італійцем у сестер гостювали по-людськи, навезли обом з Італії всього різного — а кому воно треба? Сестри вже в перший день Катерининою приїзду в один голос: «А єврики? Де єврики?» Безстижа Руслана щовечора перед італійцем під східну музику танці живота крутить. Ну, й докрутилася гойса. Поки сестри Катерину возили на косівський базар, щоб для італійських подруг купити вишиванки, гойса зуміла согрішити з тітчиним женихом. Сестри повернулася з Косова — Руслана всім відеозйомку із камер спостереження прокрутила: і як її італієць цілував, і як з нею танцював, і як обоє в подушки на ліжку попадали. Ображена Русланина мамця італійцеві доччин паспорт в обличчя тияє: малолітка її доця, аж три дні до вісімнадцятиліття бракує! Міліцію викликала, шуму наробила. Руслана судмедекспертизу пройшла. Італієць плаче, перед Катериною виправдовується, та ще й у тюрму заgrimіти панічно боїться.. Бідна Катерина аж підпнула від сліз, із ганьби ночувала десь в сусідів під копицю, а вранці щось по-італійськи сказала своєму нареченому, зібрала саквояж — і в Рим. Італієць залишився — сестри-мегери йому заявили, що неодруженим без Руслани в Італію не поїде, женитися мусить: або шлюб, або тюрма — нехай собі сам вибирає, що йому більш до серця.

* * *

Поїхали ми з братовою у Чехію на заробітки. Перший тиждень — ані роботи, ані надії. Потім Марусина заповулила місце на заводі «Шкода» ще й через два дні влаштувалася в багатого пана двічі на тиждень прибирати і їсти варити. А я — без копійки. Шукаю у сміттєвих контейнерах недоїдків. Плачу з образи, безвиході, крайньої нужди. Прошу: «Марусино, поділися роботою. Дозволь, я хоч прибиратиму в пана — таки якусь копійку на харчі зароблю». Ні! Ні й ні. Посварилися ми, такими чужими стали, що тепер ніякі родинні стосунки нас добрими одна до одної зробити не можуть.

* * *

Моя подружка Ніна знайшла роботу в зоопарку. Брудну роботу, тяжку, зате дуже поплатну. Чистила клітки, мила вольєри, годувала звірину, травояїдних вичісувала. Я приїхала з України, не мала за яку роботу зачепитися, голодувала — Ніна й мене в той зоопарк влаштувала. Якось Ніні старший наглядач зоопарку й каже: «У тебе шимпанзе закохався. Дивися, як мавпій труситься, коли ти наближаєшся до його клітки!» Ніна пропустила повз вуха таку дурну новину, а наглядач похвалився своїми спостереженнями директору. Мерзотний такий, скуpezний дід був отой директор, все водив компанію з якимись картярами. Гроші любив, як дитина цицьку. Ніна тоді вже чужу мову вивчила, все розуміла, хоч ще не все могла сказати. Намагалася спілкуватися й з продавцем у магазині, й із місцевою перукаркою, і з поліціянтами. Ну, й підслухала розмову директора з якимось паном, у якого всі пальці в перстенцях з діамантами, що наступної ночі збереться товариство дивитися, як шимпанзе буде кохатися. Вони навіть уздовж клітки спеціальне скло встановили, через яке видно лише із зовнішнього боку. Після зміни

директор викликав Ніну й сказав, що тепер у зоопарку всім працівникам по черзі прийдеться вночі чергувати. Її черга — перша. Але Ніну аж морозом обсипало від такої пропозиції. Не знаю як, але вдалося дівчині з території зоопарку якимсь непомітно вислизнути. Зате десь коло години дванадцятої ночі дзвонить мені сторож зоопарку: бери таксі, приїжджай, лама захворіла — треба терміново вимити вольєр від екскрементів. За таксі директор зоопарку заплатить особисто й відразу. Я здуру й приїхала, а коло клітки з шимпанзе вже сидить добрий десяток старих пердунів. Якийсь здоровило здер з мене навіть нижній одяг і заштовхав мене у вольєр до мавпія. Налякалася так, що оніміла — навіть кричати не могла. Забилася в куток вольєри, сіла навпочіпки, голову руками затулила — все, думаю, тут моя смерть! А шимпанзе не підходить. Сидить у протилежному кутку й так жалісно на мене дивиться, наче людина, яку підло обдурили. Ті розпусні пани якогось ветлікаря викликали. Він ввійшов у клітку зі шприцом у руках, але шимпанзе вирвав у нього шприц і щосили пустився до доктора з однозначним наміром йому самому ввести лікарство в дупу. Не знаю, що робили «глядачі» з того боку скла, але вранці сторож приніс мені халат і випустив із клітки. А через три дні шимпанзе, який відмовився їсти-пити, помер, ще через день — нашого директора цирку знайшли повішеним. Ніна навідалася в зоопарк десь аж через півроку. Жаліла за шимпанзе: звір звіром, але таки більше людина, ніж ті, що надумали подивитися, як мавпій гвалтуватиме безборонну жінку.

Ось тобі й закордонні заробітки! Але ж я не збираюся писати роман про трудову еміграцію. Цієї теми я не знаю. І навіть не хочу знати. Мені вистачить сюжетів про тих, хто в часи Змін мав мужність не покидати Україну! Але хіба я узагалі можу бути впевнена у особистісному виборі тем, проблем і літературних персонажів? Це ж від мене взагалі ніяк не залежить.

Мама в тяжких муках і чергах приватизувала власне помешкання й навіть за мою порадою надумувалася прийняти до себе на проживання двох студенток-квартиранток із політехнічного інституту, щоб отримувати за це якщо не гроші, то бодай удосталь продуктів із села, коли Маминого Лисого вигнала його чергова законна пасія зі своєї квартири.

— Він пропонує мені одружитися! — щасливо сокотала, навідавшись до нас у гості. — Він каже, що кращої від мене в його житті не було!

— Мамо, вашого альфонса цікавить лише ваша квартира! Розписуетесь — я перестаю платити за газ, світло, тепло, воду! Вибірайте!

— Я тебе на аліменти подам!

— Це вам вчинити ваш Лисий нарадив? Передайте своєму старперові, що нічого з цієї дурної затії не вийде: у Вас, мамо, є законний працюючий чоловік, у нас же підрастають двоє маленьких діток. Отже, у всіх зокрема на кожного працюючого — один непрацюючий. Суд це обов'язково візьме до уваги. Врешті, якщо я навіть сплачуватиму якісь мізерні аліменти, крім них, ніяких інших грошових дотацій жодного разу більше не отримаєте! І харчів приносити вам не буду! Й ліків не купуватиму! Вам відсуджених аліментів на усе це має вистачити! Втім, ви — ще навіть не пенсіонерка, тож аліментів й жоден суд не зможе присудити: самі на мінімум власного прожиття здатні заробляти!

Мама задумалася: моя реакція їй явно не сподобалась. А я з тихим жахом уявляла, що буде, коли одного дня в бухгалтерію університету прийде виконавчий лист, аби з мене стягали аліменти на утримання найріднішої людини. Це ж така ганьба, від якої роками не відмиєшся і в священій воді! Господи, що ж мені чинити?

— Ти насправді вважаєш, що мені з моїм Пупсиком розписуватися не варто?

— Я цього вам не говорила. Ми вели мову про аліменти.
— А мій Артист каже, якщо ми одружимося, зможе мене знову влаштувати в театр касиркою.

— Але передусім зможе шахрайством і хитрістю заставити вас продати квартиру й залишити без даху над головою! Взагалі без нічого, як колись в Ужгороді.

— Він мене тоді просто забув! Усього лише забув — ну, як ти не можеш цього зрозуміти? Але залишити мене без власного помешкання — нехай Бог боронить!

— Мамо, хочете почути правду: ваш псевдо-друг ненадійний, хитрющий, верткий, як вуж, і непорядний, як свиня.

— А якщо, наприклад, лише наприклад, а не насправді, я з якогось дива втрачу квартиру, — ти мене приймеш до себе?

— Ні. Ні! Ні!!! Особливо майте це на увазі. Думайте про такий поворот своєї долі постійно. Позбудетеся квартири — на вулиці опинитеся. Будете жити в підвалах серед безхатьків!

— А в самої чотири кімнати, величезна кухня, ванна й туалет окремо! Ось яка ти дочка! Я так і знала! Погань! Мерзота!

— Уся в мамочку!

Після такого рандеву з мамою вночі до мене таки довелось викликати «швидку».

— Може, ви все-таки ляжете в лікарню? — умовляв мене лікар. — Пульс дуже слабкий, тиск нікудишній. Вас прокрапають. Приймете курс вітамінів. Ніхто вас довго у стаціонарі тримати не буде. Максимум — десять днів!

— Це не хвороба. Це перевтома. Просто на роботі перенервувалася. Наполягаєте — від госпіталізації напишу відмову. Мене мій чоловік буде лікувати вдома.

— Я б на вашому місці не ризикував. Передінфарктного стану на кардіограмі, слава Богу, не бачу, але наша апаратура стара й уже показує таке, як той ще австрій-

ський бабин годинник, що йде рівно з поламаними штахетинами в паркані!

— Завтра зроблю кардіограму в поліклініці, там апарату ніхто не переносить із місця на місце і, як у машині, нею не трясе, — пообіцяла лікареві «швидкої», прекрасно знаючи, що на відвідини поліклініки в мене просто не знайдеться часу.

Докторську дисертацію я таки написала, правда, довго тягла із захистом, але таки благополучно розв'язалася навіть і з цією проблемою. Зате моя мама вдруге вийшла заміж за Свого Лисого. Півтора тижня цвіла і пахла («как сапог в сиром сарає», жовчно порівнював її стан ейфорії мій чоловік), а тоді немилосердно захандрила. Я поверталася з роботи — вона вже сиділа на лавочці біля нашого під'їзду, а тоді ще в коридорі починала стару арію з доброю сотнею «дай». «Прального порошку дай, цукру дай, олії дай». «Із холодильника забираю те, і те, й те». «Я, може, цілими тижнями голодую, а ти шкодуєш рідній мамі двісті п'ятдесят грамів масла!», «Добре знаєш, яка в мене пенсія. Ну, то й мовчи краще!», «О, це велике яблуко я таки візьму! І дві апельсинки! Й пів шоколадки теж — у ваших вітрогонів смаколики уже в пельки не влазять: не догризли ж!», «О-о-о, у вас у барі навіть коньячок завівся — дуйся чи не дуйся, а я таки зроблю сюрприз моєму Артистові: принесу ваші недопитки нам на вечерю при свічках!»

Протистояти маминим грабункам я катастрофічно не вміла. Мої кволі зауваження, що масло, апельсини й шоколадка — для дітей, мамою взагалі до уваги не бралися. Стосовно коньяку, горілки чи лікеру, то тут жодних аргументів не існувало. Правда, вже збігали останні місяці ХХ століття й зарплату нам почали видавати більш-менш систематично, а чоловік фундаментально «сів» на гранті і завдяки таким його підзаробіткам у твердій валюті — американських доларах — ми поволі почали вигрїбати з хронічних злиднів і навіть купили стареньку іномар-

ку – просторе й довге, як крейсер, авто «Опель-омега». Мамині спустошуючі набіги на наші запаси продуктів і фінансів чоловікові не подобалися, але вона завжди щасливо зникала ще до його приходу. Я ж, як могла, так і залатувала-замасковувала діри в домашньому бюджеті, покривала харчові пропажі й нестачі, але зробити їх непомітними не завжди вдавалося.

Хоча бабуся майже не спілкувалася з онуками, наші малі її не на жарт побоювалися, відверто не любили й навіть не втаювали від нас, батьків, такого власного ставлення. Хлопці вже вчилися в третьому класі, росли не по літах розумними, тож часто робили настільки несподівані «відкриття», що ми з чоловіком лише переглядалися.

– Чому вона до нас учашає й учашає три-чотири рази на тиждень? Ми ж її не запрошуємо в гості!

– Вона моя мама, а ваша – рідна бабуся. Її щоразу запрошую я. З усіма старшими вам треба поводитися чемно, а з бабусею – особливо. Вона старенька, хвора, живе бідно, іноді буває голодна. Що вічно невдоволена – це в неї така хвороба, й тому не може втриматися, щоб не покуштувати ласощів.

– Вона рекетирка! Без дозволу забирає все, що їй хочеться! Так нечесно!

– У всіх наших друзів є бабусі, деякі також старенькі і хворі, але до внуків вони ставляться зовсім по-іншому, ніж наша до нас.

– Ви ще надто малі робити категоричні висновки!

– Ма, ти що, не розумієш – наша бабуся нікого не любить! Зате дуже-дуже любить себе! І свого Лисого!

– Ану закрийте дзьобики, горобці жовтороті! Щоб я таких слів більше від вас не чула!

– Її Лисий – не наш дідусь! А якщо так, то й вона – не наша бабуся!

– Ні, вона – ваша бабуся, моя рідна мама!

– Щось у це не віриться!

– Показати своє свідоцтво про народження?

– Ма, хіба не можна так зробити, щоб вона зовсім не була твоєю мамою?

– Вона завжди буде вашою бабусею, хочете ви цього чи ні! Ця жінка дала мені життя! Вона мене народила – зрозуміли?

Хлопці знічено переглядаються і один за одним висуюються в дитячу кімнату. Пішли на перемовини. Цікаво, що нового врадять, чим здивують цього разу.

Але мама чомусь не навідується до нас уже другий тиждень. Чи не захворіла? Може, в лікарню потрапила? Нogu зламала, з гіпертонічним кризом злягла? Не витримую докорів сумління і після третьої пари в університеті їду на інший кінець міста. Натискаю на кнопку дзвінка – й дивуюся, що по той бік дверей кроки лунають дещо по-іншому, ніж мамині, і хтось поспішно відчиняє двері ключем зовсім не так, як вона чи її Лисий. На порозі стоїть молоденька вагітна жінка.

– Вам кого?

– Маму...

– А-а, напевно, колишню господиню цієї квартири? На жаль, я не знаю, куди ваші батьки переїхали. Такий лисенький дідок і тлустенька жіночка, еге ж?... Квартира після них настільки виявилася занедбаною і брудною, що ми тиждень...

Але ця інформація мене вже зовсім не цікавить! Найжахливіше: мама продала квартиру. Може, придбала однокімнатну? Удвох із Лисим їм не буде тісно й у мінімальному площію житлі. А якщо вони взагалі ніякої квартири не купили? Гроші розійдуться, Лисий змотає вудочки... Де мені тепер шукати маму? У нас із чоловіком є перші мобільні телефони, великі, незручні, з антеною, яку мусимо витягати, коли хочемо комусь подзвонити. Але в мами мобільного нема. Принаймні, досі не було, хіба що тепер придбала. Втім, номери її телефону я все одно не знаю. Що робити?

Чоловік незворушно реагує на проблему. «Не твоя це справа, не твої клопоти», «Вона не просто повнолітня – цілком зріла людина», «Це її особистісний вибір», «Розтринькає мама зі Своїм Лисим на пару всі вилучені від продажу квартири кошти – почнуться виключно їхні менінгіти. Запам'ятай – ми тут ні при чому», «Ти ж не можеш бути довічною нянькою цьому чудовиську, яке називаєш святим словом “мама”!», «Помре? Всі одного разу вмирають, навіть найкращі мами й тати. Вічних людей на планеті нема», «Врешті, яким чином ти можеш її залишити чинити так, як сама вважаєш правильним?»

Через тиждень мама несподівано заявляється в гості. Насамперед безцеремонно широко відкриває дверці холодильника:

– Що, у вас, як завжди, нема твердокопченої ковбаси? І навіть п'ятдесятиграмова баночка паюсної ікри вам не по кишені? А вам, наукові світила європейського масштабу, не соромно перед власними дітьми? Чому ви так гімняно харчуєтеся, українська професорко?

– Тому що не проїдаємо грошей за власну квартиру!

– О, ти вже все знаєш! Це набагато краще, ніж мала би почути від мене. А я тепер маю гарний настрій: така благодать зійшла на душу! Тож поговоримо тільки про хороше. Я написала в банку заяву і пенсію мені відразу ж переводять на шойно відкритий рахунок. І Пупсик так само зробив. Ні копійчки не беремо: нехай усі гроші лежать на чорний день.

– Боюся, той чорний день уже ось-ось наступить!

– Яка ж ти просторіка! Замість похвалити мене за доглянутість, нове плаття, логіку, – зловісно каркаєш, як нахабна ворона!

– Мамо, на скільки часу вам вистачить отих грошей, які ви отримали за хату, щоб жити в ось такому достатку, як зараз?

– Ну, ще на місяць однозначно вистачить. Або й на

два! Закінчаться гроші – виїдемо в Канаду. Там у приполярних районах навіть літніх людей з великою радістю приймають, підйомні платять, громадянство всім емігрантам ледь не на другий день дають!

– Що, канадські білі ведмеді дуже голодні?

– Та при чому тут білі ведмеді, дурепо провінційна? Зараз ми живемо у Пупсикового друга, його старший син півроку тому розлучився й емігрував у Канаду. Запрошує власного старого з'їжджатися, а Клоун погоджується вибиратись на край світу лише з нами обома! Справжній друг, хоч і закадичний!

– Клоун? Закадичний друг? П'єте багато? Щовечора?

– Ми тепер щотижня й у ресторани ходимо!

– Ага,

*Шагай вперьод, мой караван,
Из рестарана в рестаран.*

– Не смій мені пашекувати! Замовкни зараз же! Яйце курку вчити не може! Ти від свого законного набралася такої скверни, що аж на зубах скрипить! Давай гроші на таксі – повернусь я краще додому, ніж маю з тобою ціпи в'язати!

– Що ж, вольному – воля, – набираю номер служби таксі, саджу маму в авто й оплачую послугу наперед.

– А ми в Канаду їдемо, на постійне місце проживання, – ще чую щасливий лепет мами, звернений уже до шофера.

Чоловікові про несподіваний мамин візит не призначаю й півсловом. Останнім часом він узагалі на суцільних нервах: із грантами щось не клеїться, і докторська дисертація, за його ж словами, потрапила в зону затяжної турбулентності, й на будову, яку ми необачно два роки тому розпочали на придбаній дачній ділянці, постійно не вистачає належної суми грошей: вилазимо з одних боргів і моментально впихаємося по вуха в інші.

А накрити дахом коробку до осені мусимо – настане зима, впаде сніг, ударять морози – стіни можуть не витримати, почнуть кришитися, що ми наглядно бачимо на прикладі недобудови сусідів зліва, які розчепірили триповерхову печерицю щонайменше на дванадцять кімнат, а вибудувати вдалося тільки цоколь і половину першого поверху. Тепер уся будова валиться, розлазиться по швах. Чужа непоправна помилка наглядніша від тисячі усних порад чи повчань. Тож мусимо накрити дахом, навіть, у крайньому випадку, тимчасовим, шиферним, як моєму чоловікові настійливо радять будівельники, які й мурують стіни «нашого палацу», а вони бодай якийсь досвід у цій справі мають.

Та на зиму вдається вкрити нашу майбутню вілу тільки руберойдом (ясна річ, що це дурні витрати грошей, але краще бодай так захистити від руйнацій коробку новобудови, аніж ніяк, бо хто знає, скільки голим стінам у такому вигляді прийдеться простояти), зате вже з березня наступного року чоловік мало не ночує на дачі. Й цікавить його не тільки будова: планує найняти робітників, щоб викопали криницю, хоче провести у будинок водогін і навіть закласти оранжерею під грубим склом на західній ложії віли, яка, що для мене несподівано виявилася, за площею більша від сусідньої з нею кімнати. Восени мій чоловік розбив молодий сад, навколо дому насадив шість кущів сортового винограду, які тепер на диво стрімко пішли в ріст, уздовж огорожі прикопав поки що тоненькі, низенькі й слабенькі, зате молоді, всього лиш дворічні, чайні, плетисті й поліантові троянди дивовижної краси, адже замовляв саджанці поштою і надсилали нам кореневища з прекрасними фотографіями розоцвітних із детальним описом усіх параметрів кожного сорту. Жартую, що з лікаря й науковця мій чоловік перетворюється в поміщика-селекціонера Самиренка, а він чомусь нітиться і відповідає, що, напевно, старіє, бо його магне-

тично починає тягнути до праці на землі. Тільки навіть переночувати на нашій вілі поки що неможливо: нема підлоги, тільки сяк-так поштукатурено стіни, нема бойлера, щоб бодай електрикою гріти воду, не встановлений котел, не працює каналізація. Ще півмільйона гривень — і наша віла в ажурі! Ха-ха-ха... Ось тільки звідки нам узяти цю захмарну суму? Єдина втіха, що з часом зможемо постійно жити на дачі — кільканадцять сімей саме на дачі, яка поволі переростає в міні-містечко, й постійно мешкають, доїжджаючи у місто на роботу, а це всього десять кілометрів, але поки не доведемо вілу до пуття, не вступлять в університет наші діти й навіть поки вони ж не здобудуть вищу освіту, старшому поколінню, себто вже не комусь, а особисто нам, краще все-таки мешкати з невгамовними нащадками в міській чотирикімнатці, щоб молодше покоління про всяк випадок знаходилося «під ковпаком у Мюллера». Невсипущий контроль над синами — це виїмково моя напівбожевільна ідея. Переживаю за хлопців, тремчу, боюся за них патологічно, а мій чоловік лише підсміюється з таких, як він вважає, *увяних маній переслідування* і постійно дорікає, що я з превеликої материнської любові не тільки не можу, а й категорично не здатна погодитися з тим, що наші сини-близнята вирости і вже нагадують молодих птахів перед відльотом, яких неможливо повернути до стадії жовторотих пущівірінків. Коли ж мої материнські піклування переходять усяку межу, чоловік починає серйозно злитись і навіть жовчно іронізувати: «Мама, раді, мене абратна!» Тоді я вибухаю, наче петарда, і на кілька днів у нашій родині настає «воєнний стан», але, якщо чесно, я теж прекрасно розумію, що вся моя нервозність і контроль аж ніяк не можуть стати навіть елементарною запорукою, що наші сини десь не спіткнуться, чогось не вчинять такого, про що мені й подумати страшно. І їхній вік, і сама доба, й мережа Інтернет, і довбане

телебачення, і обставини середовища, в якому не тільки ми з чоловіком, а практично всі батьки втрачають засоби впливу — це вибухова суміш. Залишається покладатися хіба що на Бога. А що залишається чинити, коли почувашся зв'язаним зайцем, якому, як писав Гоголь, і страшно, і соромно, й вдіяти нічого не вдається.

Удвох із чоловіком усю весну, літо й перший місяць осені приїжджаємо на дачу якщо не щотижня, то через тиждень, але не рідше. Він відразу ж несе хлопцям-будівельникам блок із дев'яти пляшок мінеральної води, а я сідаю на килимок під сусідською черешнею, яка чомусь майже повністю звисла на наш бік, відкриваю свій ноутбук, і, як любить жартувати мій чоловік, кропаю геніальні вірші. Тим часом перевдягнений у синю робу господар дачі працює нарівні з ним найнятими робітниками, мурує, пилить, струже, копає, замітає, виносить сміття до найближчого пункту збору спеціальною машиною таких відходів. Потім нами найняті хлопці-будівельники обідають хто із «тормозків», завбачливо узятими з дому, хто — у найближчій звідси не то кав'ярні, не то їдальні, й опісля відпочивають добру годину, розлігшись у тіні. Ми з чоловіком також задовільняємось домашніми бутербродами, завбачливо купленими, чи й вдома спеченими булочками або смаженими в олії пончиками, запиваючи їх кавою з термоса.

Гріг давно звик до моїх творчих дивацтв і явних прибамбасів. Коли на мене нападає раптове натхнення, він уже навіть не перепитує, що сталося, а просто вступається мені з-перед очей, навіть коли йому дуже й дуже потрібні моя згода, порада чи допомога. Ось і сьогодні, як тільки ми автівкою минули село зі старослов'янською назвою Посіч, на мене «найшло». Торкаюся чоловікового плеча — це умовний знак, щоб не сполохати натхнення, — і машина збавляє швидкість, ще трохи кривуляє польовою дорогою, але таки зупиняється, я квапливо вискакую

на поляну в гайку і спішу до більш-менш затишного місця, щоб мені ніхто не перешкоджав негайно записати все, що тільки несподівано спаде на думку.

Чоловік не чекатиме, поки я творчо розроджуся: його присутність у такі хвилини мене завжди тільки дратує і навіть може звести нанівець примхливе натхнення. Він їде, куди йому треба. Коли закінчу, — сама зателефоную, Гріг повернеться і мене машиною забере. Комусь про таке розказати — або розреготеться, або подумає, що я сама ку-ку й у мого чоловіка теж далеко не всі вдома. Проте ми обоє вже давно привикли до таких *іздеержек проіводства*, тобто до витівок мого таланту.

Вірш виливається повністю готовим, навіть жодної правки не доводиться робити:

* * *

*Пряно пахнуть весною городи, левади й узгірки.
 Стали зорі великі й у небі з'являються заздалегідь, —
 Ще тоді, коли сонце сховалось якихось тому дві
 хвилинки,
 А по небі на заході м'яко полощеться мідь.
 Проїжджаємо Посіч. Прихорошено, прибрано, свіжо.
 Десь-не-десь галасують то гуси, то малі дітлахи.
 При воротах на лавці кошенятко розчулено лиже
 Сивій-сивій бабусі скатовані пальці сухі.
 ...Все село — в одну ніч. Ешелони, прокльони і сльози:
 Немовлята згасають зі скорботним старечим лицем.
 І — ні слова про Посіч! Бо хати в той же день
 розрівняв із землею бульдозер,
 А зелені садки «істребки» підпалили живцем.
 Час глухий і німий: на Різдво не почуєш колядки
 (Що ж це, — всю Україну, до ноги,
 загребли у Сибір й Казахстан?!)..*

*Та мине півстоліття — голос крові поверне нащадків
до предківських спадків —
І біблійне повториться: «Спиш,
мертвий Лазарю? Встань!»
Храми і криниці! Сині очі упертих барвінків!
Україна в бруньках і веснянках в душі й на виду,
Наче в Посічі сад в білих-білих тонких підколінках,
Й молодесенька жінка вагітна,
що підбілює яблуньку
юну
в вечірнім саду.*

Тепер головне: не перечитувати, не аналізувати написане, навіть боронь, Боже, аналітично мислити. Просто ловити хвилю, як це робить транзистор, телевізор, локатор. Перестати бути живим організмом. Вимкнути емоції, мізки, логіку. Ти — біоприймач, усього лише приймач! Можливо, в такому випадку народиться ще один вірш або й два, або три. Дуже різні за змістом, абсолютно несуголосні, суттєво відмінні навіть настроєм один від одного. Тихо... Тихо!.. Цить! Є!!! Інформація пішла крупними кадрами, які ментально перетворюються в рядки, ясні і точні метафори, епітети, порівняння — встигай тільки записати!

* * *

*Що я хотіла? Лірики тіла?
Так, щоб до стогону чорно, аж біло?
Щоб увірвалися струни небесні,
Аж заіскривши на мить перехресно?
Що я бажала? Чого не бажала?
Руки ласкаві в любові безжальні.
Ти ж обпікаєш! Тверднеш, як глина!
Гнеш, наче вітер в степу тополину!
Щось несусвітнє й туманне городиш!
Наче пелюстя, зривається одіж.*

*В дикій гармонії дивного ритму
 Ти з мене робиш не ангела — відьму!
 Як це жорстоко, як дико і грубо!
 Солодко... Млосно... І просто... підступно...
 «Тс-с-с!» — бо слова беззмістовні і темні.
 Тіло наситилось майже до трему.
 Що Ти питаєш? Думки зашкарублі...
 Хто Тебе любить?! А хто Тебе любить?
 Невтаємничена. І непричетна.
 І не читаю плітки газетні.
 І не смакую подібних сентенцій.
 Ось Тобі й маєш: образився, серце?
 Як собі хочеш. Усе одно тиша
 Нас пробирає страшніше й гостріше,
 Аніж печаль, аніж відчай і розпач!
 Щастя, здавалося, поруч, — а обіч!
 Все проминає! Без винятку. Завжди.
 Добре, Тобі не потрібна ця правда
 (Правда Кассандри, відвертість Сивілли!)
 Що я такого страшного вчинила?!*

Алей-ап! Вдалося! Єсть іще одна поезія. Зараз буде третя.

Чекаю. Вводжу себе у стан напівсонливості, напівпритомності. Це найефективніший метод продовжити натхнення, бо хтозна коли воно ще заявиться вдруге. Чекаю!.. Че-каю!! Че-ка-ю!!! П'ятнадцять хвилин. Півгодини. Година. Ні, сьогодні вже нічого не буде: сеанс остаточно перервано. Треба телефонувати чоловікові, щоб приїжджав по мене — все одно вже нічого не вдасться сотворити. Та й те, що написалося, мені навіть прочитати поки що страшно. А раптом це не поезія? Раптом вірш-каліка, щось таке, що й купи не тримається. Чи ж одного разу писалося, як співалося, а почала перечитувати — набір стандартних думок, заримоване ніщо!

На дачі мене також чекає купа-купезна роботи: пирій настільки вліз у куші агрусу, що тепер це вже цілі шорстки блідо-зелені борода, за якими не видно й досягаючих ягід. Одягаю довгі полотняно-гумові рукавиці й беруся висмикувати проклятуший бур'ян із довжелезним білим, як грубі нитки, корінням. Досить залишити невеличкий шматочок біло-кремової кореневої павутини, як уже через місяць прийдеться розпочинати все спочатку: пирій росте майже зі швидкістю бамбука. Чоловік гукає, що прийшла гостя. Вибираюся з колючих рядів агрусу й прямую до воріт. А, Олена М'ятна завітала, наша близька сусідка. Колись я не знала, що в неї таке прізвище й цілком випадково почастувала її м'ятними цукерками, а вона розсміялася: «М'ятні для М'ятної».

Олена працює в редакції обласної газети, а живе на дачі. Вірніше, теперішнім дачним кооперативом стало колишнє підміське село, в якому кільканадцять років тому Олені вдалося за цілком помірну ціну купити хату-«півторачку» — один із найвдаліших у вісімдесяті роки минулого століття радянський план будови сільського житла на чотири кімнати (разом із кухнею) на першому поверсі і на одну кімнату з балконом начебто аж на горищі. Огієї верхньої кімнати, до якої колишні власники заздалегідь приліпили балкон, у помешканні Олени й досі нема, але хатою жінка задоволена, бо ж і до траси звідси метрів усього триста: завжди можна зупинити якусь маршрутку, щоб доїхати на роботу, й певна автономія гарантована: тут тобі й квітничок, і криниця, і сад, і невеличкий городець.

Олена має до мене якусь нагальну справу — бачу вже по міміці її обличчя.

— Що сталося?

— Та нібито й нічого вкрай поганого, але порадитися треба. Дуже треба порадитися, інакше я би вас від роботи й не відривала! — виправдовується Олена.

Запрошую гостю в дім, вмикаю електрочайник, дістаю коробку печива.

Олену цікавить, чи має вона право в дочерити чужу дитину. Від здивування мої брови стрибають угору.

— Ви хочете взяти дитя із дитбудинку? Чи наважилися на будинок сімейного типу?

— Ні, ви дуже перебільшуєте мої можливості: кількох сиріт я не потягну, а з дитбудинку взяти маля мені не дозволять: для цього треба повної сім'ї, а я, бачите...

Чому в таких літах досі Олена одна, запитати не наважуюсь, бо відчуваю, що в цієї жінки є якась болюча таємниця.

— Ви не думайте, і в мене була любов, велика любов! Справжня, яка далеко не кожному долею дається. Але мій коханий під поїзд кинувся. КДБ довело.

— Довів, — механічно виправляю сусідку, — КДБ — це іменник чоловічого роду. Тобто комітет.

— А для мене КДБ — це *воно*, що би там не казали.

Ми мовчимо. Зумисно голосно сьорбаємо надто гарячий чай і відкушуємо шматочки сухого печива. Це своєрідний камуфляж: нестерпна пауза, розмова зайшла в піке.

— Потім мені одна паскуда життя зіпсувала, ось і не вийшла я заміж в молодості. Згодом наче закам'яніла, загіпсовіла. Таких жінок навіть останні чоловіки-альфонси оминають. А тепер мені вже п'ятий десяток до половини наближається, а я одна й сама. Це вже, напевно, така моя доля. Не треба було зраджувати пам'ять про коханого.

— Облиште. Ми далеко не завжди робимо те, що душею сповідуємо. У кожного бувають якісь хвилинні затемнення мізків, чи що.

— Ось-ось: затемнення мізків. Але я не про це. Є одна сім'я, а в цій сім'ї дівчинка. Від першого шлюбу дитина, Марійка. З усього видно, що тепер своїм батькам вона лише заважає. Боляче дивитися. Я цю нещасну дитину іноді якимись ласощами пригощу, в редакцію запрошу:

мовляв, переймай досвід — колись, може, станеш журналісткою! Вона іноді аж світиться від моєї уваги. А тут ще й сталося страшне лихо... Вбили рідного Марійчиного батька, напевно, його ж співтрапезники-пияцюги. Про це їй однокласники в школі сказали. Дівчинка прибігла до бабусі: «Збираймося на татів похорон!». Та категорично — ні. Навіть своїй дочці, а Марійчиній мамі, про це заборонила казати: Валя вагітна другою дитиною ходить на восьмому місяці. Марійка — до мене. Ми удвох наважилися зателефонувати їй вітчиму на роботу. Вітчим — у крик: дайте мені спокій, ви нічого не знаєте: Марійчин батько — пропаща людина, алкаш нещасний, з якої радості нам із дружиною на його похорони потикатися, коли Валя з Марійкою так набідувалися коло нього!

Як не переконувала, що через їхню з дружиною черствість у дитини сформується незагойна душевна травма, першого дня в мене нічого не вийшло. А на другий день у редакцію заявила Марійчина бабуся. Виявляється, вона директор меблевої фірми, типова бізнес-вумен: душі нема — є один калькулятор. Врешті, це тоді мені так здалося з першого погляду. Наче фурія, влетіла в редакцію і з порога до мене: мовляв, яке право маєте в чужу сім'ю втручатися? Зопалу я їй сказала, що зараз же зателефоную в опікунську раду при міськвиконкомі, а тепер ще про них і статтю напишу, газета надрукує — довіку й у священій воді не омийуться. Чесно кажучи, я взагалі нічого й не збиралася писати, бо ніхто й не посмів би друкувати в газеті щось подібне, передбачаючи неодмінну судову тяганину. Але на бізнес-вумен мої слова таки подіяли: миттю перестала верещати, крутнулася мало не на одній нозі й кудись побігла. А через три години до мене в редакцію прийшла Марійка...

Виявилося, що коли мама з бабусею зробили в її кімнаті шмон і знайшли в доньки і щоденник, і поміж його сторінками старі фотографії тата, то в обох аж дух пере-

хопило: й припустити не могли, що всі п'ять років після розлучення Валі з першим чоловіком, дитя настільки жадібно вимріявало зустріч із рідним батьком, надіялось, що виросте — й буде жити саме з ним, а не з одруженою вдруге мамою, яка зробила все, щоб тато не міг бачити доньку. Досить того, що таки вирішили вони збиратися на похорон: мама і вітчим із Марійкою. В бабусі стався серцевий напад: не такою стара вже виявилася й залізною леді, як у редакції з себе вдавала. Але подружжя навмисно не квапилися, обоє робили все, щоб запізнитися, та встигли. Катафалк із покійником чомусь півгодини шофер завести не міг. Люди вже й штовхали машину — ні з місця. А коли появилася Марійка, священник наказав відкрити труну й дати дитині попрощатись із рідним татом. Покійник був аж синій на обличчі, такий побитий, а маленька дочка гладила його щоки, лоб, дмухала на приструпілі рани й відірвати дитя від батька виявилось нелегкою справою: послухалася тільки священника.

— Тепер Марійка щодня в редакцію забігає, мабуть, як мені здається, очікує, що я її до себе заберу. Тільки як мені це законно оформити?

— Не знаю. Скоріше всього це взагалі неможливо. Після вашого конфлікту із бабусею — тим більше. Хіба Валентина погодиться, що її донька негласно час від часу житиме у вас. А вже коли стане повнолітньою, тоді й пропишите Марійку в себе. Чесно кажучи, я тонкощів удочеріння при живій і повноцінній мамі нерідною людиною не знаю. Але до адвоката поки що не раджу вам звертатися: такий поворот може тільки відлякати Марійчиних батьків. Єдине, що вам полегшує справу, — двоє малят на руках Валентини. Спробуйте домовитись, щоб Марійка спочатку у вас просто гостювала, потім — жила по два-три дні, далі — й цілими тижнями, а тоді вже й остаточно перейшла під вашу опіку. Тільки не вимагайте офіційних документів на Марійчине удочеріння — це може звести

нанівець усю справу. Але вирішуйте самі, я тут ані професіонал-юрист, ані порадиця. На все потрібен час. Ну, й ваша терплячість.

– До цього мені не привикати.

Сусідка прощається і йде, але тільки я беруся за злочасний пирій, на нашому подвір'ї появляється голова й у одній особі ще й бухгалтер нашого дачного кооперативу Змитник, але на ділі це найсправжнісінький митник: вміє здирати копійку не тільки зі шкірою, а й з м'ясом. Цього разу авторитетно заявляє, що нам треба розщедритися на одноразовий благодійний внесок, щоб заасфальтувати дорогу.

– Скільки?

– Десять тисяч гривень!

– А ті дачники, що отримують мізерну пенсію чи мінімальну зарплату в три з половиною тисячі потягнуть таке ярмо?

– Нехай беруть кредит!

– А хто віддавати їхні борги буде? Ви? Чи, може, порадите їм через кілька років власною дачею з банком розраховуватися?

– Ну, ті що ближче до траси, себто живуть у колишніх сільських хатах, навряд чи погодяться й половину для асфальтування дороги сплатити. Але там ще залишки колишньої траси навіть із тротуаром збереглися, а тут – одні ями й калабані, та й дачники он які котеджі вимахали! Ваш будинок також далеко не найменший і не найубогіший! Дивіться, яку дорогу можна зробити!

На аркуші ватману – й дорога, й тротуари, й лавочки біля кожного будинку.

– З фінансовими справами краще звертайтеся до чоловіка.

– Я так і знав! Чоловік зараз кошторису почне вимагати, розрахунків, звітів.

– А ви як хотіли?

— Я за довір'я, абсолютне довір'я до моєї бухгалтерії.

— Отак і скажете моєму чоловікові.

Змитник розпачливо махає рукою, але з подвір'я не вступається:

— Дасте мені восени два-три кущики он того крупного з червоними ягодами агрусу? Й зо три гілки різних сортів винограду вже тепер прикопайте — я би також їх на своїй дачі посадив. Хоч якась забавка буде нам зі старою...

— Чому ж досі не купили на базарі потрібні куші? Навколо вашої дачі — голо, як на белебні.

— На базарі все за гроші, а добрі сусіди можуть поділитися зі своїми сусідами й за «дякую». Ми ж старенькі, одинокі.

— Та ви ж самі казали, що у вас троє дітей.

— Було троє. Один — не в щот!

— Як це — «не в щот»? Як поживає ваш молодший син — той, що лікар? Приїжджав у гості?

— Ага. «Приїжджав». Зателефонував, що за ті 500 радянських карбованців, які колись позичав у мене на своє весілля, тепер готовий віддати мені півмільйона доларів — і щез. Більше ані дзвінка.

— Значить, пожартував!

— Бійтеся Бога, хіба з таким можна жартувати?

— Й чого вам тепер більше шкода: того, що син не телефонує, чи того, що вам півмільйона доларів не прислав?

— До того, що наш Юрко нікому з рідних роками не телефонує, ми вже давно звикли. А те, що такими грішми поманив і не віддав ані копійки боргу — свіжа рана й тому таки добряче ние й пече.

— А ви не припускаєте, що з вашим сином могло щось недобре статися?

— Е! Це з нами, старими, постійно недобре, а йому — що? При таких грошах він кум королю, брат міністру!

Уже далеко після полудня їдемо машиною додому. Знову проїжджаємо Посіч, про що свідчить знак із напи-

сом населеного пункту великими буквами, але я не бачу ані садків, ні огорож, ні навіть хат. Якийсь пустир.

– А село – де? – питаю чоловіка.

– Яке село?

– Посіч.

– Тут давно нема села. Всіх жителів вивезли після війни в Караганду. Є лише полігон. Власне, ще радянський полігон. Ну, й тепер час від часу саме тут військові навчання проводяться. А ти чому зацікавилася Посічем?

– Я на власні очі бачила село! З людьми, з ошатними будиночками, упорядкованими подвір'ями, доглянутими городами! Молода вагітна жінка білила сад! Усе це бачила! Навіть вірш на основі такого видіння написала!

– Давай повернемося й на малій швидкості проїдемо через Посіч ще раз, інакше я тебе не переконаю, що ніякого гісінького села тут давно нема, не існує такого населеного пункту, як Посіч, ще від самого початку 1950 року!

Чоловік розвертає авто. Не їдемо, а повземо й у один бік, і у зворотній. Ніде нічого, жодних ознак людських помешкань, жодних орієнтирів, окрім білої таблички з написом великими чорними буквами. Незасіяні й навіть незорані поля з обох боків дороги. Полігон.

Чоловік зупиняє машину, Ми виходимо на забур'янене поле. Якись уже зарослі травою й кущами рови, глибочезні ями явно від вибухів.

– Невже не залишилося й малої ознаки села?

– Будемо шукати? Ознаки напевно, якись є, але щоб їх знайти, прийдеться витратити кілька годин, а вже вечоріє.

Правда, ми таки натрапляємо на дві старі криниці, з низькими цямринами, Ні корб, ні шнура чи ланцюга, як і відра, бодай заіржавілого, біля жодної нема. Внизу темним дзеркалом дивиться в небеса вода. Бур'яни вищі від цямрин, одерев'янілі, густі, колючі. Страшна пустка.

– Збереглися криниці – отже, була вулиця, були хаті.

Дві криниці підряд на такій невеликій відстані одна від іншої – не випадковість. Ти щось відчуваєш у цьому місці?

– Нічого не відчуваю. Чому повинна відчувати? Я ж не екстрасенс. Я просто бачила.

– Коли й кого саме ти бачила? Коли ми вранці проїжджали через село? Коли ти сіла писати вірші?

– Я не пам'ятаю, коли! Але я своїми очима бачила до найменших деталей!

Машина повзе ґрунтівою. Ми мовчимо.

– А ти колись мені обіцяла донечку народити! Обіцяла! – зненацька каже чоловік, і авто влітає лівим колесом у яму.

– Пильнуй дорогу! – стараюся перевести розмову на інше. – Бракувало ще, аби колеса повідлітали.

– Ти не чуєш мене: я хочу дочки!

– Ти вже добудував дачу? Захистив докторську дисертацію? Усе зробив – залишилася тільки мрія! Так?

Чоловік мовчки тисне на газ. Машина набирає швидкість.

Удома я занурюся в наукову літературу, наче пірнаю в морську воду на найбільш можливу глибину. Розумію, що наче страус, пхаю голову в пісок, ховаюся сама від себе, і від чоловіка теж. Власне, від його мрії про дочку. Ну ми ж давно не молоденькі, куди нам? Та й що сини на цю затію скажуть? І чи взагалі нам цього треба? Я хочу писати художні книжки! Дитина зв'яже руки! Тільки як там у Миколи Хвильового: «Я – чекіст. Але я – людина!» Господи, які дурниці! Знайшла щось з чим порівнювати! А може, пора хоч на якийсь час перестати бути письменницею і зробитися жінкою, мамою?

Мовознавець Олександр Потебня був переконаний, що люди мислять не реченнями й навіть не словосполученнями, а мислеформами, інакше глухонімі мислити не могли б. Отже, люди мислять картинами. Шукаю в мережі Інтернет значення слова «Мислеформа». Знаходжу

версію, що наші думки існують у шестивимірному просторі, а ми самі живемо лише в тривимірному. Людина мислить картинками, але сама їх не вловлює. Але ж я вловила! Тільки звідки на мою голову звалилася, звідки прийшла мислеформа великого багатого села напередодні Великодня? З минулого? З майбутнього? Що про це каже Інтернет? Генії здатні спостерігати, *як саме вони ж мислять!* Господи, я ж не геній! Сини кличуть нас із чоловіком вечеряти. Навіть щось гаряче приготували! Ну ось. Не такі вони вже бевзі, як мені здавалось, безвідповідальні.

«Я – письменниця, але я й дружина і мама!» – щосили переконую себе кілька разів на день. Читаю лекції в університеті, проводжу практичні заняття, вдома варю їсти, перу, прасую, прибираю, контролюю успішність синів, бо на обох одночасно знову чомусь напала хронічна лінь і навчання вони вкотре запустили, як у шістдесяті роки ХХ століття сільське господарство Микита Хрущов. У мене буденних обов'язків значно більше, ніж із ними може справитися одна людина, а тут ще й видавництво, яке гроші за видання моєї книжки взяло ще минулого року, а досі телиться, тепер постійно шарпає мене то туди, то сюди: тиждень тому було віршових рядків забагато, тепер – чомусь уже замало, тож мушу терміново додати три нові поезії, крім отих двох, що появилися негадано-неждано й спонтанно, а створити їх годі. По-перше, вірші мусять чітко улягати в третій розділ збірки власним змістом, по-друге, має бути всього ні більше, ні менше, лиш сорок вісім рядків! Яка творчість витримає таке прокрустове ложе, драконівський елемент замовності?

Моє натхнення знову сказилося й повіялось у позасвіті, тож я перебираю старі чернетки, шукаю вчорашньої днини, злюся, нервуюсь і сама відчуваю, що тупію, просто тупію, перестаю бути митцем! На силуваному коневі далеко не заїдеш, тож роботу з поезіями відкладаю на четвер. Це мій методичний день, тобто насправді ні-

бито вихідний, але вже в середу ввечері з власного мобільного телефонує мама й голосить, що поховала свого Артиста. Врешті, про нього вона майже не згадує, зате про його похорон мені розповідає кілька разів до найменших подробиць, бо не може відпустити власну кривду, яку їй зробили працівники театру: й від труни інші законні жінки покійного маму відтиснули, й на цвинтарі дипломовані актори їй слова не дали, й на поминальний обід не запросили. Гроші на маминому телефоні закінчуються, розмова уривається на півслові. Набираю її номер уже сама, але трубку бере якийсь чоловік і п'яним голосом сповіщає, що нібито через три дні вони з мамою виїжджають у Канаду: візи відкриті, закордонні паспорти готові, лише здалося б мені п'ятсот доларів на дорогу про всяк випадок на непередбачувані витрати мамі позичити. Як то — в мене грошей нема? Повинна позичити, пошукати, щось придумати. Як дочка пристарілої емігрантки, про всяк випадок п'ятсот доларів для мами я «мушу дістати — кров з носа!». Я істерично кричу, що спочатку хочу бачити маму особисто. Він дає мені якусь адресу, але я ще встигаю почути, як моя мама на тому кінці зв'язку теж істерично кричить, що вже зібралася до мене сама, тому щоб я навіть не насмілювалася нікуди їхати, бо розминемося в дорозі.

Про яке написання віршів у таких умовах може бути мова? Навіть редагувати старі поезії не вдається. Я розпачливо ковтаю три таблетки валер'янки й у неабиякій тривозі починаю чекати свою дорогу й ненаглядну гостю. Мами нема цілий день. Лише під вечір вона заявляється п'янькою і шасливенькою.

— Жоден таксист не захотів мене на дурняк підвезти! Я вже їм *таке пропонувала* — ні! Прийшлося автобусом добиратися. Спека. Вонючі пасажири, тиснява і — уявляєш? — така дама, така відома артистка, як я, змушена трястися стоячи між пітного плебсу!

– Мамо, ви – не артистка, ви тільки колишня касирка театру.

– Ну то й що? Все одно важливий театральний працівник!

– Обідати будете?

– А що їсти в тебе є?

– Зелений борщ і пельмені.

– Борщ можеш їсти сама! Давай пельмені! Я голодна! Але обов'язково з гірчичкою і оцтом, і з майонезом або маслом. І сто грамів горілочки для апетиту! Дуже горло деренчить, треба горло промочить!

– Нема ні горілки, ні коньячку, ні вина, ні пива! Принципово не вжи-ва-є-мо!

Накладаю мамі в миску подвійну порцію пельменів, вона миттю з ними розправляєється, лягає головою на стіл і починає голосити:

– Я нещаслива жінка! Тепер мене вже ніхто ніколи не покохає! Був у моєму житті Артист, а тепер маю тільки Півартиста!

– Ви про що, мамо?

– А-а-а, ти не знаєш! Ти нічого не знаєш! Рідна мама тебе не цікавить! І не ти розумієш ані бум-бум! Ми ці два останні місяці з моїм Пупсиком жили у Клоуна, й той називав себе Півартистом. Тепер із ним у Канаду поїду тільки я. А мій Пупсик також хотів за полярне коло. Не судилося!

Несподівано мамине обличчя морщиться гримасою жаху. Дрібні росинки поту вкривають верхню губу.

– Ой, викинь, викинь друшляк! Викинь!!!

Нещасна починає тремтіти всім тілом, і я розумію, що мама не спонтанно грає роль, а дійсно чогось панічно боїться.

– Що́ саме з друшляком, мамо?

– На ньому сидить...

– Муха?

– Ні!

— Павук? Міль? Комар?

— Ні! Чо-о-о-рт! Зелений! З червоними ріжками! Сидить і показує мені рожевого язика! Викинь, викинь друшляк або я сама його шпурну через вікно!

— Мамо, під будинком ходять люди, граються діти. Хочете когось друшляком убити чи покалічити?

Ховаю ножі, виделки, тарілки й злосчасний друшляк у самий кут нижньої полиці кухонної шафи. Заледве та мую тремтіння в голосі й перепитую маму, чи вона буде пити какао з молоком? Буде. Але з набагато більшим задоволенням — сік. Або мінеральну воду. Відкриваю скляний трілітровий бідончик яблучного соку. Мама виливає добру третину рідини собі на груди, припадаючи з такою спрагою до банки, що мені стає страшно. Набираю лише одне слово «додому» й відправляю свою есемеску чоловікові. Він приїжджає в заляпаній розчином робі — в обід заїхав на дачу, а там майстри знову щось напартачили.

— Здається, біла гарячка, — шепочу йому, стривоженими очима вказуючи на маму.

— *Delirium tremens!* Абзац! Догралася дурна тітонька із зеленим змієм!

— Не іронізуй!

— Яка тут іронія — біда чорна! Ми з цим нещастям удома не справимося. Треба викликати «швидку»!

Несподівано мама починає розуміти, про що саме йдеться.

— Я не ляжу в лікарню! Через три дні ми з Клоуном їдемо в Канаду. Документи вже на руках. Що це ви перелякалися якогось одного зеленого чортика? Минулого тижня було ще гірше! Цілими коробками, як військові на параді, вони йшли і йшли вулицею під нашими вікнами: зелені чоловіки з червоними ріжками, зелені жінки з червоними ріжками й навіть зелені діти...

— З ріжками? — уточнює мій чоловік.

— Еге ж!... Вони всі однакові, як солдати на параді. Але ще й усі зелені, як жаби... Лиш язики в них рожеві й роги червоні.

— Яка палітра! — не витримує мій Чоловік.

— Мамо, вам треба терміново очистити від алкоголю кров. Треба підлікуватися, бо інакше вмрете. Без лікарні вам нічим допомогти ніхто не зможе. Всього два-три дні під наглядом спеціалістів, кілька крапельниць — і ви знову будете в нормі, а тоді їдьте хоч на Північний полюс!

— Але спочатку я зателефоную Клоунові!

Покірно віддаю свій телефон. Новий мамин друг вимагає, щоб я обов'язково повідомила, в якій мама лікарні лежатиме: прийде її провідати.

Напівартист відвідує маму в лікарні кожного дня й зовсім не соромиться, що вона знаходиться у психіатричці. Каже, що колись його також «зловила білочка» й він також у подібному закладі пролежав мало не цілий місяць. Врешті, мама не психічно хвора: у неї всього лише нервовий зрив. Клоун хвальковито витягає з внутрішньої кишені куртки й показує мені мамин закордонний паспорт. Переконає, що віддавна любив мою маму й тепер належно потурбується про неї за океаном.

— Грошей від проданої маминої квартири ще багато залишилося? Тільки не крутіть: вона мені в усьому призналася, — брешу, не кліпнувши оком.

— Ще тисяч двадцять доларів є. Це недоторканий запас! Не хвилюйтеся: нам цього вистачить!

— Я би хотіла побачити квитки!

— О, квитки! Чудові квитки! На літак! Ні поїздом, ні автобусом у Канаду доїхати неможливо. Тільки морем або повітрям! Летимо з Києва прямо в Оттаву, а там нас зустрічатиме мій старший син. У нього вже інша сім'я. Він щасливий! Інуїти — це корінні народи півночі Канади. Син каже, що вони дивовижні люди. Я працюватиму сто-

рожем на складі хутра на Алясці, а зароблятиму, як в Україні академік! Уявляєте? Нам, двом стареньким, моєї зарплати вистачить і навіть ще й чимало залишиться!

У Клоуна явно словесний понос. Тарабанить, як стара колгоспна молотарка, в яку укидала снопи баба Малина в моєму ранньому дитинстві. Не дає мені Напівартист слова мовити! Врешті, не залишається нічого іншого, як грубо перебити його безконечну похвальбу Канадою і сином.

— Мамин квиток на літак ви мені обов'язково покажете! Без нього я її з вами нікуди не відпушу!

— Звичайно! І свій квиток також із превеликою приємністю покажу! Не треба мене ображати, не раджу й підозрювати: я — Клоун, а не шарлатан!

Поки мама лежала в лікарні, я розривалася між університетом, домом, дачею і дітьми, якість навчання котрих тепер приходилося контролювати невсипущо. У суботу чоловік вирішив нас усіх відвезти на дачу, щоб похвалитися справжньою вілою у вигляді невеличкого компактного палацу, яку, нарешті, вдалося накрити зеленою євродахівкою. Знову приперся Змитник і почав вимагати десять тисяч за п'ятдесят метрів дороги коло нашої хати. Чоловік йому популярно пояснив, що такий метраж хорошої траси коштує як мінімум тисяч п'ятдесят, а за десять тисяч наш голова дачного кооперативу навезе сюди хіба що кілька машин дрібного каміння й просто утрамбує його катком, а тоді заявить усім членам кооперативу, що зібраних ним грошей на більше не вистачило. Правда, п'ятдесят метрів такої дороги буде коштувати не десять тисяч, а від сили п'ять, тож Змитник таки власні руці нагріє добряче.

Повертаємося з дачі мало не опівночі: в дорозі чомусь забарахлив мотор. Тепер ще й грошей на ремонт авта треба. Та найбільший мій менінгіт — мама. Наші стосунки гіршають з кожним днем. Відмовити її від Канади неможливо. Від Клоуна щоденно вимагаю квитків на літак,

які він чи то має купити, чи то вже купив — зрозуміти неможливо.

...Побачила я їхні два квитки на літак мельком через віконне скло іномарки, напханої валізами й пасажирями. На передньому сидінні щасливо й задоволено посміхалася мама. Я глянула на неї і... на якусь мить... побачила мертвою. Проте шофер квапився, Клоун торохкотів беззупинно, мама по-театральному сміялась і робила мені «па-па» — тож мене охопила злість: що не зробите собі самі — все тільки на свою власну голову! Мамо, я вам не нянька, а ви мені не дитя малолітнє!

— Водій дуже подібний на Клоуна. Часом не його син або онук? І сива бабуся на задньому сидінні — вона що, також вирішила емігрувати в Канаду? Шофер чомусь до неї звертається словом «мама». Ти помітив: двічі мамою назвав. Не звернув на це уваги? Я власними вухами чула. Не подобається мені ця затія ні з Канадою, ні з Клоуном, — тривожно мовила я уже вдома своєму чоловікові.

— А мамі ти про це говорила?

— Навіть кільканадцять разів, — і як горохом до стіни.

— Врешті, твоя мама зробила свій особистісний вибір. Яким чином ти можеш її не відпустити? Зв'язати? Замкнути на ключ? Не дозволити силою емігрувати в Канаду! Які дурниці! Вона ж не психічно хвора людина з рішенням відповідної медичної комісії і не дитя малолітнє. Краще спи! Вони обоє вже, Клоун і твоя мама, зараз десь на висоті більше десяти тисяч кілометрів!

Проте минув місяць і ще один, а з Аляски не надходило жодної звістки. Вже появилася друком моя поетична книжка, навіть кілька схвальних рецензій, мою збірку номінували на літературну премію імені Бориса Нечерди, настав вересень і наші близнюки почали вчитися в одинадцятому, випускному класі, а ні листа, ні телефонного дзвінка, ні навіть есемески з Канади не було. Мама двічі мені снилася, але щоразу погано: одного разу безтурботно

спала на кривавій скатертині на дні брудного бездонного каналізаційного люку, іншого – завзято й п'яно, навіть шалено танцювала в прозорому нейлоновому весільному платті й фаті з дірявої тюлі, а по столі навколо її ніг повзали величезні чорні павуки завбільшки з мій кулак.

Мій настрій псувався з кожним днем. Нав'язливо гнітила незрозуміла тривога, мало не фізично душив неспокій. А якось під час лекції у мене настільки підскочив тиск, що довелося перервати заняття. Лікар «швидкої допомоги» категорично вимагав негайно лягати в лікарню, тож я про всяк випадок зателефонувала Грігові. Мене таки повезли в лікарняний приймальний pokій, добряче обкололи, поставили крапельницю, але через кілька годин відпустили на вимогу мого чоловіка додому. Вдома він вклав мене в ліжку, але не сів коло узголів'я, а майже увесь час нервово міряв кроками кімнату. Бачила, що таки не знаходить собі місця, нібито хоче щось сказати й не наважується.

– Не тягни: що́ з моєю мамою? Трапилося щось?

– Напевно. Тільки тримай себе в руках. Пообіцяй, що не наробиш шкоди власному здоров'ю.

– Я готова до найстрашнішої новини. Мені наче щось шепче вже зо три дні, що її нема на цьому світі.

– На приміському озері сплив труп жінки. У кишені її одягу знайшли пенсійне посвідчення. Воно зовсім розмокло. Експертам лише ім'я по батькові власниці документа вдалося прочитати. Потонула жінка повнувата, невисокого росту.

– Це все?

– Ні. Сьогодні вранці про страшну знахідку сповістило обласне телебачення. Я зателефонував у міліцію, сказав, що в нашій сім'ї також виникла проблема: більше, ніж три місяці не дає про себе знати теща, що мала намір летіти в Канаду. Відколи ми її провели до Києва, нема жодної звісточки.

— Ти думаєш, що...

— Я не думаю: готую тебе до розмови зі слідчим. Обіцяв приїхати сьогодні ввечері. Невчасно ти, Алю, розхворілася. А тепер оця новина може спровокувати й інфаркт. Пам'ятай: нічого вже не зміниш і не повернеш. Прошу тебе, не бери до серця навіть найстрашнішого. Все одно тепер нічого виправити нікому не вдасться.

Слідчий ще до розмови зі мною «накопав» чимало інформації. І що теперішня потопельниця з місяць або й два перед своєю смертю бомжувала в приміському селі, навіть із якоїсь незрозумілої причини долари дрібними купюрами дітям коло магазину роздавала. Як свідчили очевидці, нібито казала, що робить це з тією метою, щоб усім добре жилося. Ну, й ще щоб до них уночі малі чортенята з рожевими язиками і червоними ріжками не приходили. Ну, а потім зовсім пропала. Ніде цієї жінки більше не бачили. Ага, ще бармен із кафе «Любисток» розповів, що приблизно місяців три тому пообідати в них зупинилися якісь потенційні емігранти в Канаду. З невідомої причини між ними розпочалася велика сварка, одна з жінок почала вимагати від чоловіка, якого чомусь називала клоуном, гроші за свою квартиру. Той двічі віддавав їй якісь суми валюти, але вона кричала, що нібито доларів у нього мало залишитись значно більше, погрожувала цього чоловіка засадити за ґрати. Ні, ніхто нікого не бив, тільки всі навперербій довго й голосно сварилися. Потім жінка ввіпхала жмут «зелених» собі в кишеню сірого махрового кардагана і з прокльонами залишила компанію. Ну, й прямо на дорозі навпроти кафе впіймала якусь вантажну машину — це бармен через вікно добре бачив. А всі інші клієнти сумлінно розплатилися за обід, усілися в легковик і також поїхали, тільки в інший бік. Як бармен зрозумів із їхніх розмов, до Києва.

Також слідчий зібрав інформацію, що ще в одному селі до незнайомої жінки з явними ознаками «білочки»

місцеві парубки викликали «швидку», але коли лікарі приїхали, то прийшлося викликати поліцію, яка негайно склала протокол і оштрафувала «останнього героя», тобто того, з чийого телефону поступив нібито фальшивий дзвінок диспетчеру «швидкої допомоги».

Те, у чому була вдягнена мама, майже співпадало з одягом потопельниці. Правда, махрової сірої довгої кофти не було. І золотого хрестика на шії теж. І широкої обручки на пальці.

— Якись особливі прикмети на тілі у вашої мами були? Родимки, шрами від операції, бородавки, колишні переломи рук, ніг, вивихи, вроджене каліцтво?

— Фартух, — прошепотіла я, — мав бути фартух зі шкіри.

— Ні, фартуха не було. Та й у наш час фартухи носять хіба що циганки!

— Я кажу про відвислу шкіру на животі. Розтягнену шкіру, яка звисала над шрамом після кесарового розтину мамі мало не до колін.

— О, а це вже справді потрапляння в яблучко! Значить, це, на жаль, ваша мама! Поїдете зі мною на впізнання?

— У дружини гіпертонічний криз: щойно привіз її з лікарні. Краще я поїду сам, — запропонував чоловік.

— Ні, це неможливо. Ви тут ні при чому. Їхати мусить дочка. Ну, нехай не сьогодні і не вранці, якщо аж настільки нездужає. Можна зробити впізнання завтра після обіду, але це вже крайній термін.

Ховали маму в закритій труні. Наші близнюки притихли, як миші, на цілий тиждень, а десь через півроку мій чоловік сам завів розмову про маму. Експертиза одностачно встановила, що її звела зі світу аж ніяк не насильницька смерть. А ще поліція зв'язалася з Інтерполом. Клоун зі своєю законною дружиною справді поселилися на Алясці. Там же працює їхній старший син. Молодший, який машиною відвозив батьків до Києва, точніше — на аеродром у Борисполі, одружений, таксує і живе у квар-

тирі дружини. Він пройшов перевірку на детекторі брехні: абсолютно чистий. Із якої радості чужа жінка вирішила супроводжувати його батьків до Києва, навіть уявити не може. Куди поїхала, посварившись із його родичами у кафе, також жодних припущень не може висловити. Що ще може про цю скоріше всього випадкову татову знайому сказати? На вигляд — типова п'яничка, за характером скандалістка, людина з явно неврівноваженим характером. Мабуть, колишня циркачка, якщо татова подруга: їх у старого з півсотні знайдеться — ціле життя був мачо, з мамою тричі розлучався і знов одружувався! Серед артистів цирку подібне явище — майже нормальне. Але він особисто з батьками вже давно не проживає, а їхні гості його цікавлять мало, вірніше, взагалі не цікавлять. Квитки на літак, як у поліцію надіслав письмову довідку міжнародний аеропорт «Бориспіль», були придбані лише на прізвища подружньої пари. На прізвище утоплениці квитка на літак узагалі ніхто ані замовляв, ані купував.

— А закордонний паспорт?

— Так, закордонний паспорт твоя мама отримала, проте візи навіть не починала відкривати.

— Як?!

— Старий Напівартист виявився великим мудрагелем. Розіграв геніальну клоунаду. Як по нотах, розіграв. Безсоромно привласнив гроші твоєї мами, пообіцяв їй Канаду — й зробив ручкою «па-па». Думаю, в придорожному кафе навмисно спровокував сварку. Знав, що твоя мама образиться, побіжить світ за очі, надіючись, що її обов'язково почнуть шукати, перепрошувати, повертати назад, щоб не зірвався спільний виїзд у Канаду. Врешті, Клоун зумів передбачити, що поведінка його неординарної супутниці виявиться саме такою! А далі одним пострілом вбив два трофеї: й мама не поїхала до Києва за власним особистісним рішенням, що бармен підтвердив однозначно, як і те, що Напівартист гроші віддав твоїй

мамі й псевдо-друзі більш-менш мирно розійшлися, але тих доларових купюр Клоун їй, напевно, повернув усього лише якусь мізерну частку. До речі, барменові цей проїдисвіт залишив мамин закордонний паспорт, заявивши, що невірніважена дамочка обов'язково повернеться за цим документом в кафе, й тоді можна від неї отримати ще й неабияку винагороду.

— Але ж я бачила квитки на літак! Але ж Клоун мені обіцяв...

— Обіцянка — цяцянка, про яку недвозначно сказано, що вона лише дурневі — радість! Про виїзд твоєї мами в Канаду, очевидно, апіорі не йшлося і навіть мови бути не могло: Клоун заздалегідь вирішив емігрувати до сина зі своєю законною дружиною, що цілком логічно вкладається в міжнародні правила возз'єднання сімей. Твоя ж мама як чужа їм людина в таке дійство не вписувалася жодним боком.

— Але ж квитки!

— А ти впевнена, що один із них був квитком, придбаним якраз на прізвище твоєї мами? Напівартист тобі через скло показав *два* квитки! Але показав мельком. Спритність рук і ніякого шахрайства. Втім, перевірити прізвища у квитках тобі й не дозволила б насамперед мама, яка завжди лише власні вчинки вважала правильними й себе непомильною у всіх справах, а Клоунів син-таксист узагалі міг виявитися не втаємниченим у цю хитро сплановану його ж батьками аферу. Водієві навіть не сказали, чому новоспечених емігрантів супроводжує до Києва якась тітка, тобто добра знайома батька. Які він з цього всього міг зробити висновки? Супроводжує, то й супроводжує, цією ж машиною з Бориспіля повернеться назад. Закономірно, що водій автомобіля навіть на поліграфі виявився невинним, як дитя.

— А чому ти ж вчасно мені про таку підставу навіть не натякнув?! Ти ж так все логічно розклав!

— Бачиш, до моєї голови все це дійшло, аж коли появився слідчий.

— Але ж поліція могла встановити, що саме відбувалося з мамою після сварки в кафе!

— І встановила! Проте в будь-якому випадку все вже діялося поза відповідальністю й навіть межами досягання Клоуна. Вплинути на її життя чи смерть Напівартист аж ніяк безпосередньо не міг. Опосередковано він хіба що, як кажуть фізики, вивів фізичне тіло зі стану спокою, але подібну подію до кримінальної справи слідчі не підшивають.

— Проте що саме все-таки відбувалося після скандалу в кафе?

— Найімовірніше, що з якоюсь мізерною сумою валюту обікрадена й ображена жертва Клоуна залишилася сам на сам зі своїми проблемами, після чого, як завжди, узялася заливати чергову драму горілочкою, тинятися по чужих селах, забігайлівках, ночувати, де прийдеться, шукати собі відповідного товариства.

— Чому ж моя бідолашна мама не повернулася до нас?

— Бродяжництво — надзвичайно сильний наркотик. Хто його спробував на смак хоч один-єдиний раз, до нормального життя вже не повертається. Врешті, це феноменально ілюструють долі нинішніх численних безхатьків.

— Але ж мою маму вбили!

— Ні, не вбили. Не перебільшуй. Ознак насильницької смерті на її тілі нема. Сама впала в озеро чи хтось штовхнув — це вже таємниця, яку ніхто ніколи не розгадає. Ясно, що не купалася, бо ж утоплениця виявилася вдягнутою.

— Але ж пограбованою!

— Не факт. Це ще хто знає, що саме сталося з її речами. Вона запросто могла власні золоті прикраси обміняти на спиртне.

— І Клоунові за мою маму нічого не буде?

— Нічогісінько. Принаймні в убивстві його звинувачувати не зможе ніхто. Нещасний випадок. Тим більше,

що потопельниця в момент загибелі була під високим градусом спиртного. Щонайменше півлітру, як люблять казати алкаші, *приняла на груди*.

— Моя мама прекрасно плавала! Вона ще в шкільні роки стала переможницею в якійсь юнацькій олімпіаді саме з цього виду спорту!

— Під градусом, і навіть значно меншим, ніж виявився у її крові, тонуть навіть олімпійські чемпіони з плавання. Річ у тому, що п'яниці захиляються не водою: внаслідок різниці температури водоюми й тіла людини виникає, ну, як це тобі доступно пояснити, щоб не вживати медичні терміни, — ригальний рефлекс, і нещасні п'янички зненацька наглухо забивають свої ж легені власними набагато густішими від води рвотними масами, а їх потрапляння в дихальні шляхи значно небезпечніше для загрози життю, ніж звичайна вода. Тільки, скажу тобі чесно, все одно нікчемне існування твоєї мами рано чи пізно закінчилося б подібним до того, що з нею й скоїлося.

— Ти — цинік.

— Я — реаліст, і я лікар. Жіночий алкоголізм скоропостижний і остаточний. Триває набагато коротше, ніж у чоловіків, а головне: практично не лікується. Ну, й для тебе найнеприємніше: ми всі гуртом пропадали б пропадом, якщо твою маму довелося б прийняти прожити в нашій квартирі. Вона тягла б з дому найдорожчі речі, крала б усе, за що їй заплатять бодай копійки, ставала б агресивною і небезпечною для власних онуків, а стосовно тебе — насамперед і особливо, бо між вами ніколи не було приязно-тепліх стосунків. А ще, можливо, в нападі білої гарячки викинулася б із вікна квартири чи порізала вени у ванні, чи випила якусь отруту, наприклад «Domestos» для чистки туалету, й слідчі тягали б нас на допити роками, інкримінуючи доведення нещасної старушенці до самогубства. Ти просто не уявляєш, від якого

земного пекла вона цілком випадково і навіть ненароком нас позбавила смертю в озері!

– Коли саме вона втонула?

– Слідчий сказав: щонайбільше тиждень тому. На дні озера є потужні джерела. Холодна вода може стати своєрідним холодильником.

– Де ж вона блукала до цього часу? Де і як саме жила, спала? Чим харчувалася?

– Для тебе все це тепер має бодай якесь значення? Запам'ятай: подібна інформація вже взагалі зробилася несуттєвою. Постарайся заснути. І на харчі хоч трохи налягай. Слідкуй за своїми кілограмами: уже й так важиш, як зоопарківський страус!

– А раптом я також колись стану алкоголічкою! Що ти тоді будеш зі мною робити?

– Задеру спідницю й від щирого серця усиплю гарячих припарок на дупу!

– І все-таки?

– Статистика свідчить, що діти алкоголіків пияками не стають. Чому – поясню пізніше. Спи, бо в мене захист докторської незабаром, а я мало не щотижня розмагнічуюся як не однією неприємністю, то іншою бідою. Повір, я дуже вмотаний усім цим: недобудованою дачею, похороном твоєї мами, щоденними повістками в міліцію, авторефератом власної дисертації, який досі належно не довів до пуття. Будь добра, постарайся створити мені бодай такі умови, як я тобі створював, коли ти захищала свою докторську. Харé?

– Харé.

Я щиро пообіцяла власному чоловікові забезпечити йому бодай мінімум домашнього комфорту, але на ділі це виявилось майже неможливою для виконання справою. Мене чомусь драгувало й навіть не на жарт виводило з рівноваги практично все: низька університетська зарплата, рутинний побут, відсутність натхнення, невизначеність

наших синів у виборі навчального закладу для власного вступу; наче навмисно, невчасна й несподівана стрілка на новісіньких колготках; невдала стрижка чоловіка; сусідський кіт, який узявся щодня мітити у спільному коридорчику саме наш килимок під вхідними дверима; півгодини тому куплене молоко, яке звурдилося в перші хвилини появи бульбашок при варінні; вранці повністю запотіла зсередини величезна подвійна середня шибя в одному зі щойно вставлених у нашій квартирі євровікнах; небажання домашніх із власної ініціативи виносити сміття й вибивати килимки, про що́ треба було нагадувати-нагадувати-нагадувати, але все-таки виносити або чистити самій; здоровенний, мало не до стелі в спальні, лимон, який роками одночасно цвів і плодоносив, а тепер несподівано засох без жодних причин своєї наглої загибелі. А ще – страшенне безсоння ночами і катастрофічна сонливість удень, постійне невдоволення самою собою. Я старалася тримати себе в руках і не навантажувати власними проблемами чоловіка, хоч прекрасно розуміла, що якби ми удвох пішли в кіно або на виставу, поїхали на дачу, вибралися на шашлики, рибалку чи гриби, мій депресивний стан таки змінився б, зрушилося б щось у моєму виснаженому організмі хоч на мінімум. Проте Гріг на повному ході завершував свою докторську дисертацію і «визував» автореферат, впихаючи в нього основні напрацювання власної розлогої монографії, сини про дачу або театр навіть слухати не бажали і всупереч моїм настановам із допомогою репетиторів щосили готуватися до вступних іспитів, постійно *сачкували* з додаткових занять, власне, при найменшій нагоді займалися власними уподобаннями, а я опинилася залишеною сама на себе, нікому не потрібною, тож, образно кажучи, поволі йшла на дно.

Мама! Вона ж була глибоко нещасливою, моя мама. Наділена романтичним характером дівчинки-підлітка, так і до кінця життя не подорослішала. Вигадала собі

Золоту медаль! Талант акторки театру вигадала! Вийшла вперше заміж за Свого Лисого внаслідок ілюзій. З моїм татом одружилася, щоб почуватися захищеною, врятуватися від самотності, отримати шанс жити комфортно. Сіре життя в злиднях її ніколи не влаштовувало. Мамина душа постійно бажала свята! Вино підносило настрої. Робота «не бий лежачого і ледачого» дарувала прірву вільного часу. Чи любила вона мене, маленьку? Напевно, любила, проте щоразу розум перемикав її материнську любов на ненависть, бо ж через мене вона розжилася на «фартух»? Невже не можна було якось його видалити? Напевно, ні, бо заради краси мама це зробила б у першу чергу.

Дідусь і бабуся зневажали мою маму – вона їх відверто й люто ненавиділа. Тата терпіла, як стихійне лихо. Нічим він їй догодити не міг! Хоч би небо прихилив, з Чумацького Шляху зірку дістав – й це належно не оцінила б. Найкращий мій дитячий спогад про те, як ми з мамою їмо апельсини. Їх так багато: увесь стіл заставлений оранжевими сонечками! Отже, тато якимсь дивом розжився на дефіцит! А може, то був офіційний подарунок з татової роботи мені на Новий рік від Діда-Мороза? Мама чистить маленький пружкий блискучий колобок, відриває одну скибку і кладе собі в рот, а наступну – в ротик мені. Потім знову собі й знову – мені.

А ще в мамі була фіолетова, майже чорна блузка в дрібний горох із якогось дорогого матеріалу, справжнього китайського шовку, мабуть. Мама якось несподівано розщедрилась і сказала, що з її блузки кравчиня пошиє мені сарафанчик. Як же я зраділа! Удвох ми пішли до тітоньки Люсі, а вона повертіла мамину вдяганку в руках і заявила, що нічого не вийде – замало матеріалу на дитячий сарафан. Ось тоді я й побачила, що на грудях маминої блузки відбилася потворна коричнева пляма від гарячої праски. Отже, мама схитрувала: вирішила мені пошити сарафанчик, щоб ні тато, ні його батьки, які мамі

ту блузку й подарували на її день народження, ніколи не дізналися про те, що вона навіть випрасувати делікатну дорогушу річ не здатна. Разом із кравчинею ми з мамою пішли в магазин тканин, накупили якогось мережива, якихось обрізів шифону – й сарафанчик для мене вийшов на славу, але забути коричневу пляму на маминій блузці я так і не змогла й носити свою нову вдяганку не хотіла. Маленькою була зовсім, але до болю, до кривди, до розпачу збагнула, що мій сарафанчик – це вдавана щедрість, вимушений подарунок.

А коли мама вдруге зійшлася зі Своїм Лисим, скільки мені горя завдала! Я би так не змогла: заради коханого знехтувати власною неповнолітньою дочкою, виставити дівчинку серед ночі під голе небо, під холодний дощ!

Не була я для мами авторитетом ніколи. А вона для мене – була? Також ні! Але, на відміну від мами, я їй ніколи не заздрила, навіть не ненавиділа, ділилась усім, що мала. Саме тому й ділилася, що все мала, що в мене всього було в надлишку? Що в мене був Гріг, поруч із яким я почувалась, як у Бога за пазухою? А мама коло Свого Лисого не мала ні прихистку, ні захисту!

Чому я не роздивилась, як слід, оті квитки на літак у Канаду? Злякалась маминої істерики, ймовірної сварки, дорікань? Втомилася перевиховувати дорослу жінку? А може, мені так виявилось легше: затулити руками рот чи вуха, чи очі, як отим загальновідомим мавпам, що своєю поведінкою аж демонструють: «Я нічого не скажу!», «Я нічого не бачу!», «Я нічого не чую!»

Як же моїй мамі жилося в її останні дні? Може, вона голодувала, спала на сирій землі? Чому ж вона до нас не повернулася? Зі свого боку мама все-таки вчинила гранично чесно: не стала для мене тягарем. Але ж вона була моєю мамою! Хорошою, поганою – яке це має значення?! А я не допомогла їй, коли моя допомога була вкрай потрібна!.. Проте таким був її особистісний вибір.

Щотижня взялася їздити до тата й мами на цвинтар. Величезне заміське кладовище, чисельність могил на якому вже, мабуть, сягнула чи не четвертої частини нині ще живих у нашому обласному центрі, у будні просто лякало масштабами поховань і гнітючою безлюдністю. Мені ставало моторошно усвідомлювати себе на цих гектарах бетонних надгробків і хрестів єдиною живою істотою. У вихідні відвідувачів цвинтаря більшало, але водночас більшало й п'яничок та безхатьків, які підбирали на могилах привезені родичами ласощі, спиртне й живі квіти, перепродуючи букети біля цвинтарних воріт іншим гостям інших померлих. По мамі ще не минуло року, й надгробок ми взагалі не встановлювали, але її могила чомусь глибоко запалася, тому я на власний розсуд заплатила неабияку мзду могилокопачам, щоб підсипали в цю неприємну й навіть страшнувату для споглядання яму зо дві тачки ґрунту. Якась дуже древня бабуся грубо викричалася на мене за цю затію, навіть не пояснивши, що саме я вчинила не так, а вночі приснився тато, вірніше, у сні мені почувся татів голос. Тато строго вичитував мені, що мама дуже плаче і страждає від моєї катастрофічної нелюбові.

Я розуміла, що не дотримала колись дане татові в лікарні слово не покидати маму напризволяще, але водночас прекрасно усвідомлювала, що втримати її коло себе мені не вдалося б жодним способом. А може, тато таким чином делікатно вимагав від мене, щоб я відпустила всі кривди, роками завдані мені мамою, простила їй свідомі й несвідомі вчинки, які аж ніяк не можна було назвати материнськими?..

Вірші не писалися. Натхнення вперто не приходило. Чоловікові й дітям не було до мене найменшого діла. Я відчувала, як перетворююся у своєрідний Вічний Голландець, який дрейфує, не маючи на меті нічого конкретного, і тільки лякає собою тих, кому вдалося поба-

чити його незavidну справжню суть. А однієї ночі приснилася сама собі. Вірніше, цілу ніч у голові прокручувався фільм, сюжетом якого, як не дивно, було моє власне життя. Врешті, це все, що мені вдалося запам'ятати. Перед тим, як проснутись, я ще встигла побачити останні розпливчасті кадри — більше нічого: ні сюжету, ні образів, ані колізій, ані тематики, ні проблематики. Тільки в грудях появилось якесь кругле енергетичне тіло. Я відчувала його тепло, навіть пульсацію і легке поколювання чи ворушіння. Це було зовсім не так, як жінкою відчувається вагітність. Ні, це була дуже тонка і надзвичайно тендітна річ, яка могла в будь-яку хвилину луснути, як мильна бульбашка, боляче й голосно тріснути, як кришталь, розбитися в пятки, жарини, промінчики, мікроскопічні друзки від навіть одного мого невдалого подиху. Ні з чим подібним це явище не можна було навіть асоціативно порівняти.

Але ні, порівняти у мене таки знайшлося з чим. Три або чотирирічною малявкою з бабусею Ружею ми поїхали до її сестри в село. Бабця Малина, яка стояла біля власних воріт, виявилася чимось дуже наляканою і навіть не запросила нас до хати, а повела до причільного вікна, в якому ми здивовано побачили круглу-круглесеньку дірку завбільшки з чотири мої дитячі кулачки. Я, сидячи в бабусі Ружі на її руці, а однією своєю рукою обнімаючи стареньку за шию, мацнула краї — і не порізала: скло по обідку отвору виявилось ніби оплавленим і абсолютно гладеньким. Малина приспонукала мою рідну бабусю залишити мене на лавці, строго наказавши в жодному випадку не йти за ними. Пошепки порадившись, сестри витягли двометрову тичку з густої і тісної спіралі темно-зеленої розкішної квасолі, яка вже квітувала великими оранжевими черевичками, і попрямувала з цим дрючком до продірявленого вікна. Звичайно, у такій тривожній ситуації всидіти на лавці я не могла й попрямувала вслід за бабусями, але не подвір'ям, а поліз-

ла по шаблях припертої до повітки драбини. Старенькі не зауважили моєї витівки, бо дійство, за яким вони натхненно і таки явно перелякано стежили, заповонило всю їхню увагу. Врешті, й те видовище, яке я особисто побачила через вікно, на драбині зненацька опинившись аж над головами Ружі й Малини, здивувало навіть мене, хоч діти такого віку нічому й ніколи ще не вміють дивуватися. На столі у розмальованій синіми квітами великій полив'яній мисці лежало якесь живе, але в той же час світляне, майже безтілесне й чомусь ніби таке, як напівпрозоре полум'я, не то овальне чи навіть кругле, не то чотириголове сотворіння. По ньому постійно прокочувалися виразні хвилі чи брижі. Воно навіть ледь-ледь блимало своїми банькати-ми виступами-головами, а може, тільки час від часу надувалося, тому відтінками-брижами наче моргало. Коли ж бабуся Малина обережно штовхнула тичкою макітру, несподівано загриміло так, що з хати посипалися сніпки соломи, вікна й двері повилітали на подвір'я, а я і обидві старенькі, миттєво благополучно перелетівши через паркан, опинилися на городі в лапатовому листі гарбузів. За якусь мить збіглися перелякані вибухом дядьки й молодиці, благо, що була неділя і майже всі знаходилися вдома. Приїхала мотоциклом головиха, викликали «швидку» допомогу до таки добряче подряпаних вибухом мене й обидвох бабусь, а заодно й пожежники, бо солom'яна покрівля на Малининій хаті то тут, то там почала тоненькими цівочками випускати вгору синій димок, який сусідам вдалося залити водою ще до того, як із несамовитою сиреною, що її всі почули ще здаля, примчала червона машина з двома також червоними драбинами вздовж її кузова. Старший чоловік у чорному кітелі з кокардою сумлінно опитував обох моїх бабусь, постійно уточнюючи, що ж такого незвичного вони через оту круглу дірку в шибі, яка у віконній рамі таки збереглася навіть після вибуху, побачили в макітрі на столі, й записував їхні свідчення

у свій товстелезний зошит. Баба Малина з обличчям, немилосердно вимазаним у сажі, клялася, що на власні очі помітила в макітрі дві вигнуті вісімки, які наче обнімали одна одну навхрест, але ці майже прозорі гантелі чи створіння здавалися живими, бо ворушилися й світилися. Бабуся Ружа з обгорілою хімічною завивкою в дрібушки над чолом щосили переконувала чоловіка в чорному кітелі, нібито в макітрі лежала якась особлива блискавка, подібну до якої, виявляється, колись у власній молодості вже бачила її свекруха в курячому гнізді. Мене ніхто нічого не розпитував, тільки оката медсестра змазувала зеленкою вавки на моєму чолі й колінах і дмухала мені на ранки, щоб менше боліло.

З тієї придибенції у селі не скористався ніхто, крім старої Малини, бо хоч її хата й виявилася трохи пошкодженою і вибухом, і пожежею, але за ці збитки доля несподівано послала бабі на схилі її літ доброго приймака, отого самого чоловіка в чорному кітелі, який невдовзі зажив з бабою душа в душу і навіть оздобив бабину хату шифером, перебивши наново на ній дах, від чого стара будівля несподівано стала набагато вищою від сусідських. Вдома моя мама і бабуся Ружа пересварилися через те, що я опинилася на *межі загибелі* й набралася неабиякого страху, але попри трактування події як величезної небезпеки для дитини, в чому їхні погляди, незважаючи на повсякчасну взаємну неприязнь обох одна до одної, таки зійшлися остаточно й однозначно, сяюче створіння в макітрі не давало мені спокою протягом усього дитинства і навіть у роки юності я принагідно шукала його і в кущах навколо школи, і в бур'янах міського парку, й зелених хащах коло озера, хоч надалі вже ніколи нічого подібного мені не вдалося побачити, й тільки ось тепер у мене появилось гостре відчуття, що маленька кульова блискавка поселилася в мені, власне, прямо в грудях і що це дуже небезпечно, а водночас несподівано чомусь ще й дуже приємно.

Мене настільки сильно потягло творити, що випровадивши близнят до школи, я зателефонувала на власну кафедру й попросила нашу лаборантку терміново знайти викладачів, які погодяться прочитати свої пари замість моїх третьої і четвертої, а я пізніше прочитаю власні лекції замість них. До вечора на комп'ютері мною вже було набрано вісімнадцять сторінок художнього тексту. Йшлося в ньому про малу дівчинку, її далеко не ідеальну маму й нестерпний сімейний гніт, який тривав роками. Коли ж я перечитала написане, виявилось, що все це аж ніяк не про мене, хоч розповідь велася від першої особи, але таки й про мене, бо страждання і враження від завданих у дитинстві жорстоких і несправедливих випробувань долі були такі моїми власними. Я нагодувала своїх близнят, які замість занять із репетитором, самовільно пішли на своє перше заняття з боксу, заготовані тренером зі спортивної школи, добряче висварила обох за безвідповідальність і самоуправство, перетелефонувала репетитору й вибачилася, гарантуючи, що мої хлопці вперше і востаннє зірвали заняття, чого більше не повториться ніколи. Насправді ж близнюки лиш невдоволено бурчали, що всі в їхньому класі потенційні абітурієнти планують займатися зі своїми індивідуальними платними вчителями лише місяць-два перед самими вступними іспитами, й тільки ми, їхні власні великорозумні батьки, вирішили наймати репетиторів упродовж усього одинадцятого класу, що й неабияк витратно, й просто непосильно при настільки перевантаженій шкільній програмі. Всі мої контраргументи відскакували, як горох від стіни, і тільки повернення з роботи батька все розставило на свої місця. Він не взявся дискутувати й переконувати, а лише сказав:

— Ми з мамою краще від вас знаємо, настільки не просто осилити увесь навчальний матеріал, з якого вам прийдеться складати вступні іспити. Надіятися, що все упущене на уроках підтягнути, надолужити й повторити

можна за якийсь місяць чи два – абсурд. Врешті, *лучше сорак раз на разу, чем аднажды сорак раз!* Довготривале репетиторство полегшує особисто вашу підготовку до вступу в університет, а не наші з мамою матеріальні затрати на здобуття вами належних знань. Якщо вважаєте за потрібне, можете взагалі вступати без жодного репетиторства. Ось тільки тоді відповідальність лежатиме виїмково на вас. Залишитесь за бортом – ваші особисті, й нічий більше, проблеми. Якщо ж ви наївно вважаєте, що нам може стати соромно, якщо ви у вересні не виявитесь студентами, то ви, причому кожен персонально, дуже помиляєтесь. Соромно буде хіба що вам. І не тільки соромно, а ще й неминуче постане найважча в житті проблема: що чинити далі, куди поткнутися, де влаштуватися на роботу, – яку також прийдеться розв’язувати лише вам. Тож маєте три дні на роздуми: бокс або університет, репетиторство або *шалтай-болтай*. Ви не маленькі дітки, щоб вам пояснювати на пальцях, уклінно умовляти, заставляти погрозами, спонукати. Однак пам’ятайте: як тягли ведмедя до меду, то відірвали вуха, а як від меду – ще й хвіст. Не перетворюйтеся в подібних істот. Ну, й політологія, на яку ви так наструнчилися, – на мою думку, не наука і навіть не спеціальність. Краще обирайте для свого вступу філософію, історію або археологію. Маючи за плечима вищу освіту з однієї з цих дисциплін, на перспективу будете значно кращим політологом, аніж здобувши вузьку й далеко не затребувану суспільством спеціальність. На роздуми маєте ще три дні. Ну, й на додачу – один день вам даю на роздуми про бокс. Тільки насамперед розповім анекдот: «Було проведено опитування серед боксерів, чи їхній вид спорту не впливає негативно на здоров’я й інтелект. Чемпіони впевнено відповіли, що ні. Зате дев’яносто вісім відсотків усіх інших боксерів навіть не зрозуміли, про що їх запитують». Стати братами Кличками у вас нема жодного шансу. Отже,

постійно безжально лупасити в голову будуть вас, а не ви – своїх супротивників. Якщо переконані, що потужні щоденні удари в череп здатні активізувати вашу кору головного мозку, обирайте саме цей вид занять і робіть спортивну кар'єру, починаючи з факультету фізкультури в тому ж таки університеті, вступати в який на політологію ви поки що намилилися. Ми з мамою вам перечити не станемо в жодному разі. Тільки це мусить бути ваш дуже серйозний життєвий вибір, а не вутла короткочасна забаганка. Дерзайте, синочки! Батьки завжди на вашому боці барикад і готові вам завжди поради, як у складній життєвій ситуації вчинити краще. Проте лише поради, а не за вас думати й вирішувати. Природа розпорядилася так, що статтю ви – чоловіки. Отже, майбутні мужі, опора сім'ї, взірць для власних дітей, а наших майбутніх онуків. Життєвий успіх кожного з вас оптимально можливий, якщо жоден ваш особистісний вибір не виявиться апріорі помилковим або просто дурним. Дитинство закінчилося, а разом із ним уся ваша повна безтурботність, безвідповідальність і відсутність передбачення причинно-наслідкових ланцюжків від необачних вчинків та їх результатів. Ваша воля чинити, як вважаєте за потрібне, але знайте, що далеко не у ваших можливостях виправити всі вами допущені помилки. Якщо раніше ви спочатку що-небудь чинили, а тоді з жахом усвідомлювали, що саме наробили, то тепер мусите передбачати результати своїх дій заздалегідь, інакше на вашому шляху виявиться надто багато граблів, щоб вам безперешкодно вдавалося на них не наступати раз за разом. У мене все.

Коли за близнятами зачинилися двері їхньої кімнати, я не витримала й шепотом дорікнула чоловікові:

– Навіщо ти настільки жорстко виклав, як на картині, усі життєві провалля синам? Вони ще майже діти!

– Ні, вони вже – молоді чоловіки, і цим сказано все. Не попускай віжки жеребцям, бо рознесуть навіть Фаєтонову

колісницю! Мушу тобі признатися, що якби мій батько не відлупцював мене до синців на задниці у десятому класі солдатським ремнем, я, можливо, опинився б навіть там, де небо в клітиночку, а друзі – в смужечку.

– Ти, ти міг опинитися в тюрмі?

– Не вживай умовного способу – це завжди фікція! Уяви: мої арешт і ув'язнення були навіть цілком можливими. По малолітці, звісно. Хлопцям у такому дурноверховому віці потрібна тверда, а деколи й тяжка батькова рука. Я не знаю, що саме на такі мої аргументи може сказати шкільна педагогіка чи психологія, але я маю власний досвід, який на практиці, напевно, все-таки результативніший від найкращих теорій Песталоцці й Макаренка.

Наші Павлусь і Петрусь перші кілька днів моментами сперечалися так, що їхні голоси було чути й через стінку. Але з кожним разом голосні дискусії тихшали, аргументи робилися виваженішими. Врешті, від щотижневого відвідування двох репетиторів ніхто з них так і не відмовився, а що на філософію, історію й археологію вступними іспитами були одні й ті ж, із остаточним рішенням і сини, й ми вирішили ще трохи потягнути.

Захист чоловікової докторської і надалі виявлявся тяжкою справою. Здавалося, до цього дійства дисертант уже підійшов упритул, а дату захисту чомусь постійно відкладали, переносили й переносили, ще й щоразу вишуквали іншу причину. Я потерпала, що в критичну хвилину мій чоловік махне рукою, зійде з дистанції, а тоді довіку буде себе катувати за невміння пристосовуватися до умов чи людей. Це означало, що в такому випадку нам усім прийдеться жити на діючому вулкані, адже й так чоловіків характер із кожним днем робився нестерпнішим і нестерпнішим.

Крім цього, надто широка смуга випробувань і зтяжених невдач призвела мене до невтішного висновку: і в нашій сім'ї появилися тріщини й тріщинки, любов минула,

як весняна повінь діти вирости й ось-ось випурхнуть у самостійне життя, а я ж особисто не отримала і вже й ніколи не отримаю від долі того, на що наївно сподівалася роками.

Дурепа! Якби доля не послала мені саме цього, а не іншого чоловіка, всі комплекси безрадісного дитинства та юності спричинилися б до мого перетворення в типову жертву сімейного насилля і мені, напевно, як колись у стосунках з мамою, щохвилинно бажалося б тільки зробитися привидом, аби ніхто з домашніх мене не помічав і наді мною в черговий раз не глумився.

...Зустріч із Колишнім Коханим чомусь мені здалася промінчиком у темному царстві, хоч насправді животворящим пучком променів тоді було тільки моє шалене й затяжне натхнення. Нова книжка писалася до божевілля стрімко й швидко. Мене тільки дивувало, настільки багато зберігає моя власна пам'ять і як вдало можна використати цей строкатий матеріал у прозовому творі! Тільки чому я вкотре повертаюся до свого переступу, свого гріха? Вже років із десять минуло відтоді. Вже й чоловік, здається забув-заорав? Чому ж мені забути не вдається? Може, таки признатися? Ага, перекласти половину власного тягара на чоловікові плечі!

* * *

А Семидульченки в нашому селі — це ого-го! Їх навіть еволюція не торкнулася: ні прадідів з прабабами, ні дідів з бабами, ні маму з татом, ні їхніх виплодків — нині вже або лисих, або сивих синів і дочок. Не торкнулась навіть так, як Теклін кіт до магазинної сардельки: не захотів хімію їсти, понюхав — і відійшов, почав собі яйця лизати — наглядно продемонстрував, що йому більше подобається. Семидульченки — це кодло. Безсоромне, підле. У Настиги Федюнової з могили її чоловіка викопали куц троянд і посадили коло своєї брами! Люди йдуть, дивляться і хрестяться: це ж не-

чувано — хто цвинтарним промишляє, хто що з цвинтаря додому несе? А старий Войтко Семидульченковій молодшій у магазині в очі дорікнув: «Ти, бабо, з того поріддя, що навіть з Матері Божої коралі би зняло!»

* * *

Ну, я розізлилася та й кажу до тої безсоромної хвойди Фросі: «Не тішся, що ти курва, бо ти курва-невдаха! Багато до тебе ходять, як по свячену воду, ходять й ходять круглорічно, уже, мабуть чи не другий десяток, недаром тобі в селі прозиваються Хвірточка, а ти добре знаєси, що ніхто на хвіртці замків не вкручує, жодна хвірточка ніколи не замикається, але ще ані один хлоп не прилип до твого подолку аж так, щоб назовсім з тобою залишився! І мій Василь та кож коло тебе довго не протримається!» А вона, зараза, регоче: «Твій до тебе не вернеться! А якщо й вернеться — ти з ним більше спати не будеш, це вже я тобі гарантую!» Я злякалася та й пішла до ворожки, а та плюнула спересердя: «Ну й дурні баби, знайшли за кого боротися, кугутика-мериканчика поділити не годні! Таж воно ледве тепле, твій Василь, воно від вітрувалиться. Може, бідний хлоп у Фросиних подушках усього лиш виспатися хоче, бо ти йому роботу по господарству вже від опівночі знаходиш!» Я прийшла додому та й думаю: а таки так! А тут ще й перепуджена Фрося прибігає: твій Василь заслаб. Я тачку в руки — та й за чоловіком на той кінець села. Бігме Боже, ледве живого привезла. У тачці привезла, — а що робити, як у нас ані воза, ні машини нема? Тепер усе село мене осуджує і насміхається. Смійтеся-реготіть, а я шлюбного чоловіка ніякій курві не віддам!

* * *

«Місяць мої молоді вибирали ім'я дитині. Тільки дійдуть згоди — й знову передумують. Зустрів я нашого старенького священника та й кажу: «Отче, маємо клопіт, і неабиякий.

Дитину давно охрестити треба, а ми всі імена перебрали – й на жодному зупинитися не можемо» – «А коли ваш онук народився?» – «Та ж дев'ятнадцятого грудня!» – «Того ви й не можете йому ім'я вибрати, що він його сам вибрав: народився на святого Миколи, – то й Миколою має бути!» Прийшов я додому, сказав про це своїм молодим – вони лиш переглянулися й відразу ж погодилися. Тепер маємо мало Миколку, щоб тільки здоровий і розумний ріс! Таке цікаве, як пташеня! Лепече-лепече цілими днями – мало не цвірінькає».

* * *

У мене дуже добрі діти. Син наполягає: «Їдьте тату в Харків до доньки – хоч світа побачите». А донька не погоджується: «Їдьте до сина в Миколаїв. Там тепло: дині, кавуни. Та й на морському пляжі свій радикаліт вигрієте!» Ось я й думаю: куди мені на старість вибиратися? Чи не краще відразу в дідорню, га?

* * *

А вона мене так любила, що ще в третьому класі навіть набивалася мені сумку до школи носити. Я був малий, проте хитрий: хочеш нести – неси. Хлопці сміялись, але, звісно, з неї, а не з мене. Потім, у класі десятому, вона мене навіть звабила: попросила увечері йти по соломку до скирти – мовляв, сама боїться, але зі мною піде, хоч мішок назад, знову ж таки, нестиме сама. Ой, Марто, Марто, не було й нема у твоїй голові мізків! Я таки вженився, з якою хотів, а не яка мене хотіла, хитрістю нав'язувалась. Але розгулявся мій діабет, кинулася гангрена на правій нозі. Поки не відрізали, пахло від мене так, що жінка з криками – всі сусіди чули! – переселила в літню кухню: там смерди собі сам для себе, а не в нашій новій хаті. Відрізали ногу – подала Наталка мене на розлучення з поділом майна. Я на ті судові засідання не з'являвся, тож і дісталася мені тільки стара літня кухня, що

кожної зими грибокм зсередини по стінах бралася. Махнув я на себе рукою: смерть, то й смерть, аби лиш не мучитись довго! А ця прийшла, умовила, що я ще жити буду, й забрала мене до себе в такі покої, що хоч би й для пана, по всіх лікарях виводила й повезла в Німеччину дорогуций протез підбирати. Оце вже й ходжу на двох ногах, хоч одна й штучна. Тільки моя колишня мене судить зусібч і при кожній нагоді. Вимагає, щоб повертався, бо ж руками ще здатний і різьбити, і точити, а тепер за такі дерев'яні цяцьки ручної роботи до меблів, які я таки вмію виробляти з деревини липи, дорого платять. Кричить, що я її шлюбний чоловік і маю до смерті на неї робити! Що я їй такого поганого вчинив, що, бо ж доведе мене дурна мантелена своїми скандалами таки до гробу? Але, мабуть, зберуся потихеньку й піду назад до колишньої. Ось тільки: протез брати чи залишити? Крім мене, він же й так нікому не підійде й не придасться. Та й Марта за протез по судах мене тягати не стане, свята душа. Е, заплутавсь я, уже й не вирвуся!

* * *

Я собі безпечно грався-грався з Ориською та й ненароком зробив їй лялю. Але ж я цього не хотів! Так сталося, а я був молодий, вчився в останньому класі, вважався кращим учнем школи, то й здрейфив. Ніхто не відав, що ми навіть зустрічались, не те, що мали якісь ближчі стосунки, то я благополучно й умив руки: знати не знаю, чути не хочу. Яку ганьбу вона, тоді восьмикласниця, перетерпіла — сказати страшно. Директор школи на зборах її виставив клеймованою профурою. Орисьчині старі наче сказалися. Добре, що хоч двоюрідна тітка прийняла черевату дівку. Якби прийшла до моїх батьків, упала на коліна, я, може, й вженився б, та що я кажу: мама заставила би мене женитися, бо вона в нас дуже правильна. Позичила гроші в старій Митрихи, а коли та несподівано померла, ще три роки

віддавала їй таки віддала все до копійки дочці покійної. А ніхто ж не знав про ту позичку. Могла їй не віддавати! Ні, Ориська до нас не приходила. Нікому не призналась, від кого вагітна. Це на таке жінки здатні, коли дуже когось люблять. Або любила, або аж така затята! Раз чи два по вулиці попід нашими вікнами майже пропобігла — їй усе. Потім сама-одна виховувала байстрюка років тринадцять. На двох роботах працювала, поки не звалилася з перитонітом. Прооперували їй той за давній апендикс, але вже було пізно. Казали, що з тиждень носила повен живіт гною і від того печінка лікарям в руках розлізлася. Тепер наш із Ориською син до моєї молодшої клініки підбиває — і як мені своїй Тоні сказати, що це її брат? А що мені жінка за такий сюрприз зробить? Хай Бог милує! Навіть не знаю, з чого почати з ними про це розмову?

* * *

Цілу ніч із комарами отримували взаємне задоволення: вони співали — я аплодував. До ранку очей і на мить не склепили! Вже коли аж розвиднилось, комарі покотом уклалися спати, а я ледь задрімав — уже будильник тарабанить!

* * *

— Коли СРСР і Куба стали найкращими на планеті державами-друзями, нас, молодих науковців, випускників факультету іноземних мов — і дівчат, і хлопців, — на два роки відрядили в Гавану вдосконалювати навички іспанської мови. Нам було дуже цікаво побувати на краю світа. Та їй сприймали Фіделя Кастро як бога. Була в нашій групі красуня Людмила, вже навіть одружена. Вона тримісячного сина залишила свекрусі й чоловікові — так мріяла Кубу побачити. Мала русі коси до колін, була балакучою, веселою. Фіделеві відразу в око впала. Він почав її запрошувати на різні офіціози. Ну, їй стала наша Людка Фіделевою коханкою.

З розуму за ним сходила, готова була забути й власного чоловіка, й дитя-немовлятко, аби тільки на Кубі залишитися. А Фідель погрався — та й іншу красуню собі знайшов. Людка в морі топилася, після чого її негайно депортували назад у СРСР. І знаєте, чого найбільше вона боялася? Щоб кадебісти не відібрали в неї фото, де її обнімає Фідель Кастро! Уявляєте?

* * *

А я була молода, дурна. Готують мене в пологовому будинку до другого кесаревого розтину, а чоловік виспівує однієї і тієї ж самої: «Я вже з лікарем переговорив, щоб тобі труби перев'язали, бо нам і цих двох дітей забагато — чи й поставимо на ноги, тож коли лікар запитає — наполягай, щоб перев'язали труби!» Звідки я тоді знала, що це перев'язування — справжня кастрація, штучний ранній клімакс? Пожили ми з чоловіком ще років зо п'ять — нема просвітку: чужі, байдужі, я в сексі ніякого задоволення не відчуваю, а тому постійно відмовляюся від інтиму. Розбіглися. Ще десять років я жила не то вдовою, не то сиротою, дітей на ноги сама піднімала, бо мій колишній то роботи не міг знайти, то в нього самого появлялася інша сім'я, народжувалися інші діти. Зустрівся мені гарний чоловік. Почали ми з ним жити разом. Він дуже добре до моїх власних синів ставиться, але щовечора просить йому його власну дитинку народити. А що я Михайлові скажу? Що в мене труби перев'язані? Пішла до гінеколога порадитися, що мені робити. А лікар каже: все, жіночко, і не мрійте, ваша репродуктивна функція втрачена остаточно, ви ж самі себе калікою зробили. Хіба вас не попереджували про наслідки?» Звісно, казали, попереджували, тільки мені тоді було не до цього. Як я тепер з дурного становища маю вийти? Боюся признатися Михайлові, бо вже самота мені набридла до оскоми. А не сказати — ще подумає, що безплідний, сам себе замордує.

* * *

Ти думаєш, мені в мої вісімдесят любові схотілося? А мені аби тричі на день миска теплої страви і щоб було з ким словом перемовитися, бо у своїх чотирьох стінах я вже відлюдником став, при цілком достойній пенсії з хліба на воду перебиваюся, зледаців до краю, вже й з ліжка по три дні підряд не встаю, бо не хочеться, вже сам із собою розмовляю! Старість наступає не тоді, коли до дати народження в паспорті — більше, аніж сім десятиліть, а тоді, коли ніхто тобі навіть на мобільник й раз на місяць не зателефонує!

* * *

Насадила на подвір'ї троянд кущів сорок, насіяла квітів — якби на продаж, щомісяця мала б ще зо три пенсії за букети. Але де! Й одну квітку не дозволяє зірвати. Каже, що колісь Ванга їй призналась, що обламані дерева, покалічені кущі й обрізані чи скошені рослини таким страшним криком від болю кричать, що якби ми їх могли чути, то від жаху посивіли б!

Наші близнюки здобували вищу освіту без натуги, але й особливих для нас, їхніх батьків, клопотів. Петро й Павло навіть не втаювали, що їм подобалося студентське життя значно більше, ніж сам процес навчання, але хіба в цьому було щось поганого? Молодість — це ж не тільки університетські аудиторії. Ось тільки десь дуже глибоко в мізках щось мені так ехидненько постійно час від часу підказувало, що безконечно настільки тихо, спокійно й прекрасно бути не може. І — сталося. Якось ні з того, ні з сього наші третьокурсники заявили, що надумали женитись, їхній вибір серйозний і ми мусимо його прийняти, як належне. Чоловік спочатку вирішив усе перевести в жарт:

— Яке одруження? Хлопці, ви ж рідні брати! Це ж інцест! Та й одностатеві шлюби в нашій державі заборонені!

— Ми одружуємося не один з одним, а з дівчатами.

- Сестрами.
- Кариною і Дариною.

Інформацію про ймовірних невісток у синів витягти було практично неможливо: не студентки, Дарина молодша від Карини на два роки, поки що не працюють, хто в дівчат батьки – не має значення, як їхні рідні поставляться до їх одруження – по фіг, де збираються жити й на які гроші, – не проблеми.

Після несподіваної звістки про одруження синів, яка прибила нас обох, наче мішком з-за рогу, ми з чоловіком не спали всю ніч.

– Погано, що обранки наших синів – рідні сестри. Розпадеться один шлюб – підуть тріщини по другому.

– Гріг, може, ще й не буде ніяких шлюбів.

– Думаю, будуть. Дівчата, очевидно, саме ті, що й дріт прядуть, а наші хлопці, на жаль, досі сприймають життя через рожеві окуляри. Ти їх зацяцькала. Все – дітям. Найкращий одяг, путівки в Туреччину на відпочинок, удома всі умови для ледарства: ні прибирають, ні варять-готують, навіть труси й шкарпетки самі собі не перуть!

– Пральна машина з усіх пере й одяг, і білизну.

– «Діточки, діточки!» Під носом заколося, щоранку голяться, а в голові ще й на зяб не орано! Приведуть сюди двох невісток – буде не квартира, а справжні-сінький тобі гуртожиток.

– Ми з тобою також у гуртожитку жили.

– Зате ні на кого не надіялись. Жодної допомоги ззовні не очікували.

– Не всі кури однієї натури.

– Наші сини – аж ніяк не кури, наші – дурні каплуни. Розкукурикалися посеред білої днини!

– Нехай приведуть дівчат, познайомимося – й побачимо хоч, який вони зробили вибір.

– Боюсь, це аж ніяк не їхній особистий вибір, а добре продумана пастка, розставлена дівками, до яких наші

молокососи на гачки за наживку зачепилися! Посмакувала хлопцям ласка з-під запаски! Молю Бога, щоб хоч презервативами користувалися!

– Годі! Ти – вульгарний!

– Я передбачливий. Боюсь, дівчата промишляють своїм тілом, тож аби хоч хлопців якимись хворобами не нагородили!

– Знаєш, у мене таке відчуття, що під час знайомства з Кариною і Дариною ти збираєшся щось встругнути!

– Побачимо, що вийде. Ти лише нічому не дивуйся. І не вмішуйся. *Самазванцев нам не нада, камандіром буду я!*

– Я думаю...

– *Не нада думать: с нами тот, кто всьо за нас рєшил.*

Проте до зустрічі ми приготувалися належно: хлопці прибрали в квартирі, наче на Великдень, я замовила шикарний торт, чоловік запік у духовці здорового індика.

Наші закохані пари запізнилися на хвилин двадцять. Дівчата прийшли з порожніми руками, навіть без бодай однієї-єдиної квітки для мене, у прихожій зовсім не намагалися перевзутись, хоч для такої okazji я придбала дві пари нових тапочок. Чоловік зіронізував: за кордоном ніхто не перезувається в квартирі – наймичка затре брудні сліди на підлозі. Дівчата не зрозуміли сказаного й тільки високо підняли брови.

Стіл ми накрили в залі. Поки знайомились, відвідували кімнати хлопців, шастали у ванну й туалет, я клопоталася столом. Випадково зайшла в нашу з чоловіком спальню і неабияк здивувалась, що Карина нишпорить по туалетному столику, безцеремонно висуває шухляди й відкриває шкатулки. Уже навіть встигла напарфумитися моїми французькими духами. Я вкусилася за язичок, щоб не бовкнути чогось зайвого, й приязно запросила до столу. Чоловік відразу занюхав свій подарунок, який недавно мені зробив, і по-змовницьки запитав Карину:

– Гарні в Петрової мами духи?

– Це аромат для старших жінок, – примхливо надула губки Дарина.

– Ну, твоя сестра ж не погребувала, а вона тільки на два роки від тебе раніше народилася. Невже ти її також вважаєш старшою жінкою?

Дівчата ледь почервоніли, та аж занадто швидко взяли себе в руки. Чоловік понакладав їм на тарілки салату, наповнив келихи вином.

– Ну, за знайомство!

Обидві випили до дна й жваво потягнулися до м'ясної нарізки та овочів.

– Вірменський коньяк будемо пити до гарніру з індичкою, тобто індіком, бо індички на нас чотирьох могло би виявитися замало!

Розмова вирувала, й мій чоловік постійно грав роль дотепного конферансьє.

– Дівчата, давайте проведемо конкурс вечірніх плать. У Петрової й Павлової мамусі їх ціла шафа. Розміри у вас усіх підходящі, то ж дерзайте!

Коли Петрусь і Павлусь повели Дарину й Карину в нашу спальню, я аж зашипіла:

– Навіщо тобі цей маскарад? Плаття ж після них доведеться в хімчистку нести!

– Ніхто твоїх суконь і не торкнеться! Побачиш, що вони вийдуть не в платтях!

Так і сталось, бо появилися Карина й Дарина у моему сріблястому норковому манто й шубці з чорнобурки, а чоловік аж заплодував такому уявно-шикарному виходу уявних красунь на уявну сцену.

Потім Гріг сів за віолончель – мені за все наше подружнє життя на ній грав, може, всього разів десять! – і почав демонструвати власні музичні таланти! Колись я дуже любила сонати, але в цей момент, якби мала силу, через вікно викинула б і віолончель, і портрет норвезького композитора Едварда Гріга, який ці сонати й написав, і власного чоловіка.

Відчуваючи, що в домі запахло грозою, мій благовірний довго віолончель не мучив, а запросив гостей за стіл. Знову частувалися, але цього разу без особливих компліментів, чесно кажучи, навіть мовчки, бо й наші хлопці, і чоловік відчували, як я насилу себе стримую. Хіба що дівчата без жодних комплексів їли, а ще більше пили, наче це в ресторані й вони сидять за своїм власним столом із ними ж оплаченими делікатесами, тож ні в кого до них не може бути жодних претензій.

Після індика Карина й Дарина всілися по обидва боки від Гріга. Нашим хлопцям було не зовсім зручно від такої дислокації, тож Петро ввімкнув магнітофон і запросив Дарину до танцю. Карину вихопив з рук Павлуся Гріг. «Зовсім здурів на старість!» – промайнула в моїй голові жовчна думка. У другому танці Гріг з Петром обмінялися партнерками, а Павлусь мені знічено посміхнувся: «Все, припливли!» – «Що саме ти маєш на увазі?» – «Те, що ми вже й одружилися, і подружнім щастям насолодилися, ха-ха!» Потім чоловік щонайменше з годину розповідав про свої відкриття в галузі медицини й навіть про те, що в скорому часі йому за такі небачені успіхи світить Нобелівська премія. Постійно підливав Карині й Дарині вірменського коньяку, пропонував записати у мобільниках його номер телефону й підтримувати зв'язок, а коли я йшла на кухню, щоб заварити каву й принести з холодильника торт, почула чоловікову репліку, що сивина в бороду, а чорт у ребро й що старому орлові кортить покуштувати м'яся молоденьких ягничок. Це вже було занадто! Чи Гріг сп'янів від того дорогошого вірменського коньяку до стадії «тут помню, тут не помню», чи взагалі втратив орієнтацію в просторі і часі? Та ж ми з синами після цієї дурної дифіляди йому зробимо такий «розбір польотів», що ридати буде!

Правда до розбору польотів не дійшло, бо Петрусь і Павлусь несподівано заявили, що не гаючись, вони осо-

бисто йдуть в кіно. Дівчата підхопилися також, але хлопці зупинили їх благий порив:

– В кіно йдемо ми, ви – не йдете в кіно! Принаймні з нами – ви не йдете.

– Але ж!

– Але ж: ви вже не наші наречені!

Коло дверей Гріг перепинив шлях Карині:

– Мадам, золотий годинничок Алевтини Миколаївни, будьте ласкаві повернути! Й ти, Дарино, викладай зі свого бюстгальтера старовинний срібний браслетик із «чорнушкою» – також.

Дівчата зам'ялися, але наші близнюки демонстративно висипали прямо на підлогу з їхніх потертих дамських сумочок різноманітний копійчаний дріб'язок, цукеркові фантики, прокомпостовані квитки на тролейбус, грубі пачечки презервативів і... мої ювелірні прикраси та годинник. Гріг допоміг збирати всі ці речі й навіть із вдячністю мовив:

– За презервативи – особливе дякую. Розумниці! Тепер ми з Алевтиною Миколаївною за здоров'я своїх напівгірських орлів спокійні!

Карина й Дарина вискочили на сходову площадку, як обпечені. Правда, ще щось уже від ліфта чи й у ліфті кричали й погрожували, але Гріг демонстративно взяв двері на замок і ми всі четверо залилися реготом.

– Ну, а тепер усі разом переглянемо, що мені написали квазі-невісточки! – Гріг відкрив кілька нових есе-месок, читаючи кожную вголос: «Єсли хочешь любові, пазвані!», «Люблю таких старічков, чувак! Ти мнє нравшса!» «Давай матньомся на Гаваї!»

– Коли вони це все понаписували? – здивувалась я.

– Очевидно, це все в них було давно заготовлено, зберігалось в мобільниках наготові – одним доторком пальця залишалось тільки відправити!

– Кішки драні березневі! – процідив крізь губу Петрусь. – Ну й телепні ж ми з тобою, Павле!

— Дійшло. Як до жирафи через довгу шию, аж на третій тиждень дійшло! Ні, до двох жирафів, а тому дійшло ще пізніше! Нічого: за битих двох небитих дають, а за двох обдурених, може, дадуть й чотирьох недурених! Ще вірменського коньячку залишилось усім нам по наперстку — вип'ємо за логіку й тверезий розум!

Я думала, що після цієї події у нашій сім'ї бодай певний час буде якийсь дискомфорт. Але, очевидно, чоловіки дивляться на всі речі більш раціонально. Єдине, що залишилося в пам'ять від тих гостей, — репліки: «Це було перед тим, як ми надумали оженитись!», або «Це після нашої невдалої женячки сталося!» А одного разу я побачила, як Петро й Павло наввипередки складають кубик Рубика. Діти! Женитися збиралися, а іграшками бавляться!

— Ма! Може, ти спробуєш зібрати? Ну, не такі складні кубики, як ми, а звичайну пірамідку в три поверхи. Дивись, я повертаю грані всього тричі!

Але з першого разу мені повернути всі кольори на місце не вдалося. Обертала грані туди-сюди — й ще більше ускладнювала задачу.

— Мені треба подумати, хлопці. Тут важлива логіка, а не хаотичні повороти граней навколо осі.

Проте й через двадцять хвилин, і через пів години моя логіка не спрацювала. Я зачинилась у своєму кабінеті, втупившись у злосчасну пірамідку, але жодної розгадки цього дива не спадало на думку.

І раптом я збагнула: за таким принципом можна написати роман! Роман-експеримент. Унікальну художню річ. Не тетралогію, бо в тетралогії кожна наступна частина мусить продовжувати попередню, а роман-тетраедр, кожна частина якого є умовним трикутником правильної пірамідки, трикутником певного кольору. Такий роман можна починати читати з будь-якої частини — послідовність не має значення. Водночас усі чотири романи міцно пов'я-

зані між собою, наче хтось пересунув окремі фрагменти кольорових площин чи людських доль. Еврика! Такого роману в нашій літературі ще не було. Й у зарубіжній подібного явища я особисто пригадати не можу! Отже, мені треба чотири психотипи головних героїв для кожного роману. Це мають бути люди різних характерів, різних поглядів, різного соціального стану. Буде тяжко витримати однаковий обсяг романів! Але навіщо їх робити однаковими за розмірами? В художньому творі існує багато умовностей: художній час, художній простір, художній обсяг. Кількість знаків – ще не вміст суті. Важить лише художнє наповнення змістом. Але один із чотирьох романів мусить тримати всі інші в єдиній цілісності. Це може зробити роман про яскраву творчу особистість: письменника чи письменницю. Але ж за яким принципом, як саме писати таку махіну? Кожен роман окремо? Почергово? Всі чотири разом? Та ж на це піде щонайменше років три. І взагалі, це огром роботи! Ні, від такої затії можна збожеволіти. До того ж, прийдеться в кожному романі вести мову від першої особи. А чому б ні? У двох – від імені чоловіка, в ще двох – від імені жінок? Наприклад, насамперед щоб довести, що письменник здатний описувати почуття як чоловіків, так і жінок, незалежно від своєї власної статі. Треба все обдумати, й подякувати хлопцям за творчу підказку! Вхожу в кімнату, де вони дивляться по телевізору футбольний матч, і чую вигук здивування: мама склала пірамідку! Коли, коли ж я це зробила? Таж машинально крутила іграшку в руках, обдумуючи свій майбутній роман – і зуміла скласти. Отже, й свій експериментальний роман-тетраедр я таки напишу!

Водночас знову помічаю, що наче суха губка вологу, при кожній слушній нагоді спрагло всмоктую в себе цілком випадкові розповіді про чиєсь горе або щастя, дивні випадки з життя, прізвиська, влучні вислови, несподівані колізії і повороти людських доль. У транспор-

ті, на вулиці, в чергах до каси на вокзалі чи в магазині або буфеті я наче перетворююся в Медузу-Горгону, здатну навіки закаменувати легкий і навіть особливо легкий матеріал, тимчасово закинути його на периферію, як комп'ютер закидає файли, якими його власник довго не користується. Врешті, все це моя пам'ять робила завжди, мабуть, іще з чотири- або й трирічного віку, отже, нічого нового. Просто цікаво, для чого, з якою метою постійно й ненаситно проробляє організм таку марудну працю? Та й взагалі, як я її використаю? У літературному тексті такий матеріал, як фото з життя, недоречний. Це ж напівфабрикат. Щоб він став художнім тілом, його треба не просто переформатувати, а своєрідно оживити через особистісне сприймання події конкретним персонажем. Але де той персонаж? Врешті, де навіть задум художнього твору? Ще ж нічого нема. Ще взагалі не пишеться. Ніякої теми не нав'язується мені уперто неіснуючим натхненням. Зате мені дуже погано від непосильного тягара інформації, від хаотичного звалища подій, вчинків, рис чужих і далеко не найкращих характерів. Це – хрест? Тоді я падаю під його тягарем? Я – гину!

А тим часом феноменальній пам'яті абсолютно байдуже до мого стану, мук з причини відсутності творчих миттєвостей, зате вже постійного невдоволення собою і пригніченості. Вона помимо моєї волі хапає будь-яку цікаву інформацію, як несамовита. Справжня сорока-білобока, яка тягає у своє гніздо будь-які блискучі брязкальця, що їй приглянуться. Без розбору, без диференціації. Сороці ж усе одно, чи їй у очі впала платинова закладка з діамантом, чи зовні нібито перламутрова, хоч насправді бляшана пробка від пляшки імпортного спитного. Сорока колекціонує за принципом: те, що блищить. А навіщо? З тією ж метою, що моя пам'ять: нам на Тайвані й гас пригодиться! Сорока ти, Алевтино!

* * *

Студентка-заочниця на перерві ділиться з подругами новиною, що в їхньому селі при владі тепер безсоромні й нахабні брати з таким собі прізвищем Муханемеди. Через одного з них, бо ж приїхали саме за його душею, — прилюдно люструвати, сталася свіжа біда.

Хитромудрі брати вказали як на сільське ненависне начальство на колишню стару хвору головику на милицях, яка прийшла подивитися на справедливу кару людським п'якам. Кимсь проплачені приїжджі виконавці прилюдного судилища несподівано вкинули ні в чому не винну, чесну й порядну жінку в сміттєвий бак, а в старенької через таку страшну кривду назавжди зупинилося серце в тому брудному контейнері. Тепер село гуде, вимагає суду і над замовником, і над виконавцями, але насамперед — над Муханемедами. Тільки що їм зробиш — солі на хвіст насиплеш?

* * *

— А я тішилася, що в мене така невістка, як лялечка. Думаю, щасливий мій Дмитрик. Ось діти підуть одне за одним — прив'яжемо ними нашу сарночку, замкнемо пташку в кліточку. А вона аборт зробила. Перший аборт! Побожна, щонеділі до церкви ходить, на кожен хрест хреститься — а вбила власну дитинку. Напевно, нагуляним було маля, не від законного чоловіка, мого Дмитрика. Дивитися тепер не можу на невісточку-лялечку. Якби не Дмитрик, прогнала б її з нашої хати стаєнною мітлою! А Дмитро мене зацитькує: «Мамо, нам ще не до дітей — ми хочемо позжити для себе». Уліг під ноги хвойді-лялечці. Ні, не від законного чоловіка вона завагітніла!

* * *

У напівпорожньому міжміському автобусі сива розпатлана жінка розповідає про власну сусідку, яка замо-

вила підліткам свого чоловіка-алкоголіка, а за це з усією пацанвою напередодні переспала. Опісля дала хлопчикам по склянці горілки — й вони мордували до смерті нещасного цілу ніч. Зв'язали п'яного, ногами відкопали, а тоді з дерева стрибали на його тіло, яке ще подавало ознаки життя годин зо три-чотири, відбили нещасному всі внутрішні органи. Крові коло трупа було так багато, наче дощова вода його підтопила. Наїхало міліції, був суд. Посадили й дурну бабу, й чотирьох підлітків забрали в колонію, а через кілька років беззуба й постаріла щонайменше на двадцять літ Маруна повернулася, зв'язалася з самотнім вдівцем із сусіднього села. Його діти кілька разів попереджували батькову коханку, гнали її з двору й кулаками, й собаку на неї пускали — не вступилася! Прилипла тюряжниця до вдівця, наче смола. Тепер свіжий кримінал: Маруну знайшли вбитою в окопі посеред полів. Вдівцеві діти в один голос — її саму рідний син убив за те, що його батька зі світу звела. Заарештували хлопця. А воно ж від народження трохи несповна розуму. Почали дурненького в міліції бити — усю вину на себе взяло. Ніхто справжніх убивць тепер і шукати не буде! А люди кажуть: то синки того вдівця отак розлучили голубків, а Маруниного Левка напоїли й заставили вже мертво маму кілька разів ножем штрикнути.

* * *

З чужим чоловіком, як із чужим комп'ютером: то він не вмикається, то раптово самовільно вмикається, то зависає і вперше, й вдруге, і в третє, аж хочеться його кулаком по лобі щосили тріснути!

* * *

Він так просив, так просив пива! Казав, якщо вип'є хоч дві ложки, йому легше стане. А я боялася дати, хоч вже й купила: одне, що три дні після операції на кишківнику, яка

тривала мало не півдня, друге, як виявилось, уже в операції й не було потреби – рак IV стадії. Лікар прямо сказав, що чоловікові вже недовго ряст топтати, а я думала, нехай хоч півроку ще протягне. Уже як узяли покійного в морг, я розповіла лікареві, що бідний Мілько так і не допросився в мене пива, а той лише рукою махнув: мовляв, дурна баба, меле, як з гарячки. Й ще сказав, що ми надто багато беремо на себе, коли вважаємо, нібито особисто винні в чийсь смерті.

* * *

Настав випускний у наших дітей. Такі вони гарні, молодесенькі, тоненькі, як місяць-молодик, усміхнені, аж світяться зсередини, а мій Олексійко – найкрасивіший щό ростом, щό вродою, щό одягом. Посиділи в ресторані за столами годин зо дні, кілька чарчин перехилили, музика заграла – пішли танцювати. Мій чоловік узагалі до танців несамовитий: знаю, що жоден не пропустить, але перший танець завжди зі мною так усі колінця викручує, як двадцятилітній. Як парубок, танцює! Але я дивлюся: нашого Олексійка повела в танець Ларисина мама, ота кобилиця, що намалюється, як би у мультфільмі мала грати якусь страшидку, і вдає дівку. Шепочу чоловікові: «Вальсуй ближче до тієї курви, бо то недобрий знак, що наш Олексій із нею в парі!» Ну, тупцює-мо-тримаємося ми поблизу сина й три хвилини, й п'ять. Уже нібито й танець ось-ось має закінчитися, а я вуха нашорошила, як сторожова собака, – й таки почула: каже ота хвойда Олексійкові, що з таким мужчинкою, як він, з радістю переспала б хоч нині, почастивала б хлопця ласкою з-під запаски й навчила багато такого, що йому ще ого-го як пригодиться. Олексій почервонів, як помідор після надміру хімії в ґрунті, а вона регочеться, тулиться до дитини, ніби він уже її коханець. Якби мій Василь мене обома руками до себе не притиснув, я б кинулась посеред залу на тоту курвегу

й обсмикала їй кольорові патли — лисою з доньчиного випускного додому пішла б! Але чоловік вчасно збагнув, що я задумала. Танець закінчився, проте я з Олексійка і тієї шимпанзи очей не спускаю. Нічого, думаю, чекати недовго: ти вже не раз випила й вина, і шампанського, і узвару, й газ-води — зараз тебе попре! Як тільки вона побігла в туалет, я притьмом за нею! Там ми й зчепилися! З обох пір'я полетіло. Офіціанти нас вивели з ресторану якимось таємним ходом, щоб гості не бачили, які ми обидві подряпані-покусані й в якому пошматованому одязі після своєї туалетної війни. Буде знати лярва, як до нецілованих хлопчиків чіплятися! Але тепер усе село говорить, бо в селі такого нема, аби хтось щось зумів утаїти! Й мені, і, напевно, їй особисто — цей поговор по цимбалах, а наші діти з ганьби на вулицю бояться поткнутися. Навіщо я її на самому випускному взялася чубити? Таж можна було це зробити й через тиждень чи два десь на темній вулиці!

* * *

Іноді цілком випадково й зовсім несподівано з уст пересічних людей почуєш такі влучні прислів'я, аж здригнешся. Наприклад, про працю. Нібито тепер ніхто й не хоче гарувати, але ж!.. Ану вставай, лежню, вже сонце на небі, як індіча яєчня! Пора, пора, чоловіче, третій півень кукуріче. Без праці не прожити й собаці. Хто робить, той голий не ходить. Золотий молоток і залізні двері відчиняє, золоті руки — й панську долю. Ходячи їм, а працюючи сплю. Як не ти роботі сядеш на шию, то вона тобі сяде на карк. Доки ноги носять, доти й руки годують. Ремесло — не коромисло, плечі не згорбить. Послав Бог роботу, та забрав чорт охоту. Добре все вміти, але нічого не робити.

* * *

Вступила моя Настя, поїхали ми влаштовувати свою студенточку в гуртожиток. А воно, бідне, так мене чепу-

рять, так випрасовує сорочки й штани, що аж мені совісно. Їй здається, що з шістдесятирічного тата ідеальним одягом можна зробити сорокарічного, як у більшості її однокурсників. І так мені шкода стало своєї дитини! Аж сльози на очі набігли!

* * *

Після закінчення університету сином я його півроку не міг влаштувати на достойну роботу. Таж не піде син із дипломом юриста канави копати! Нарешті вдалося зробити Ігорка помічником судді. Ну, думаю, рік-два — й сам суддею стане, відіб'є всі ті гроші, що нам й університетська освіта коштувала, й місце роботи помічника судді. Але бачу: щось воно не те й щось не так. Що не день, то все сумніший мій синочок. Розпитую — нічого не каже, хіба що десь-колись спроквола промовиться, нібито в його шефа є здоровецький пес, який дуже твердоплавлений сир любить. Я собі думаю: та скільки ж псові того сиру треба, якусь пелюстку, можна й купити, щоб не псувати гарні стосунки із суддею. Пішов я вечерком до синового шефа додому, приніс кілограм чи й півтора сиру «Російський», а він розгорнув згорток, понюхав і каже, що такий шматок собацюрі всього на один раз і що його Наполеон значно дорожчий від «Російського» сир любить, а вже хто-хто, а його пес у таких делікатесах — знавець! «Неси, — каже, ціле колесо сиру, тоді хоч на три дні стане!» Носили ми з сином, носили оті колеса щотижня, а кожна така голова сиру — по кільканадцять кілограмів, та й зрозуміли, що і я, і син вкупі щомісяця заробляємо тільки на сир для суддівського пса. Перестали носити сир — синів начальник почав Ігоркові претензії висловлювати, що він і неук, і ледар, і важливі документи із судових справ погубив, тепер йому самому пахне кримінал за безвідповідальність і халатне ставлення до роботи. Що я

*тепер маю робити: далі годувати суддівського пса дорож-
щим сиром, яким той нажертися ніколи не зможе, чи ка-
зати Ігоркові, щоб подавав заяву на звільнення за власним
бажанням, поки дійсно не заgrimів у цюпу? А може, того
клятого собацюру взяти та й отруїти? Підсипати у сир
чого-небудь, наприклад, від колорадських жуків чи мишей?
Але ж страшно: раптом господареві закортить отим си-
ром для пса імпортний віскарчик або коньячок закусити —
й заgrimить голова апеляційного суду на той світ без жод-
ної пересадки. А насильницька смерть судді — це не скоро-
постижна загибель навіть найдорожчого породистого
пса! Обов'язково почнеться скрупульозне слідство, по всій
програмі притиснуть усіх ледве підозрюваних до нігтя —
й таки дізнаються, хто навіть й ненавмисно, власне, цілком
випадково суддю життя позбавив!*

* * *

Любить наш простолюду бавитися в політику. Особли-
во, якщо це вже безпечно. Тоді можна й подискутувати
на тему справ давно минулих літ!

— *А пам'ятаєте, як Леонід Брежнєв доповіді читав?
Замість «соціалістическімі странами» в нього виходило «са-
сіскамі сраними». Сміялися зі старого маразматика, а ви-
являється, він кілька разів на пенсію просився, та партія
не відпускала. Добре було за плечима склеротика молодшим
і хитрішим наживатися й повертати такі справи, за які
по голівці не гладять. Та й у момент поховання його труну
один із похоронної команди впустив: з розмаху так до землі
покійником вдарило, що ледь труна не розсипалася. А колись
у «дарагова Леаніда Іліча» й фронтова любов була, справж-
ня, драматична, й украй погано він доповіді читав не тому,
що зубний протез йому стоматологи зробили нікудишній,
а тільки з тієї причини, що на війні отримав черепно-лицьову
травму, а це страшно річ!*

— *Ти що, Брежнєва ще й жалієш? Він скільки двадцяти-*

літніх хлопців у афганську січкарню кинув! Скільки у цинкових трунах додому звідти повернулося — забув? З усіх генсеків хіба що Микита Хрущов людиною себе проявив, а всі інші якщо не деспоти й тирани, то блазні! Й Горбачов, і Черненко, й Андропов — одна ганьба для такої величезної держави, якою був СРСР!

— А що натворив Хрущов в Новочеркаську — ти знаєш? Мої батьки там жили в момент збройного придушення мирної демонстрації. Роками не насмілювалися вголос про ту трагедію згадувати. Два-три слова пошепки — й знову мовчок. Через хрущовські реформи не лише з одягом і взуттям, а й із насущним хлібом почалися перебої, м'ясо стало дефіцитом. Навіть у заводських і фабричних продуктових магазинах на території цих установ, — отже, стороннім туди — зась! — порожні полиці вищирили ікла. УчERVні 1962 року в Новочеркаську несподівано стався вибух народного гніву. Причина? На місцевому електровозобудівному заводі імені Будьонного знизили розцінки на виробництво деталей. Заробітна плата різко впала, зате ціни на молоко й м'ясо суттєво зросли. Щоб заспокоїти працівників, директор домовився, що замість якісного м'яса вищого сорту, як це було раніше, у заводський магазин завезуть хоч дешеві м'ясні субпродукти. Люди накинулись у магазині на «лівер», як ошалілі: годувати родини чимось треба! А якомусь покупцеві продавчиня кинула на вагу бичачий член. Лівер? Лівер! Та тільки люди оскраженіли, рознесли й магазин, і прохідну заводу, а коли мало не все місто вийшло на демонстрацію, від Хрущова з Кремля надійшов наказ: невдоволених розстріляти! Двадцять четверо загинули вже від перших пострілів, а серед цих жертв були діти, які спостерігали за демонстрацією з дерев. Мого рідного братика на заводському паркані підстрілили. Може, вижив би від кулі, яка поцілила в стегно, але падати дитині прийшлося з неабиякої висоти — вбився. Із 87 поранених тридцятєро залишилися інвалідами на все життя. Коли демонстранти в паніці покинули

площу, «швидкі допомоги» зібрали мертвих і поранених, а пожежні машини брансбойдами змили калюжі людської крові. Прокуратурою було відкрито більше шістдесят кримінальних справ, добру половину заарештованих визнали винними, сімох робітників заводу, й мого хресного, а татового друга — теж, за рішенням суду розстріляли, а вісімдесяти двом присудили від десяти до дванадцяти років ув'язнення. Всіх, без винятку, вивезли на лісоповал чи будівництво залізниці, а там тяжка робота нікому не дала шансу свій термін добути до кінця. Жінок-засуджених відправили в Мар'їнські концтабори. Мамина подруга, тітонька Груша, пішла добровільно за своїм чоловіком у Сибір. Таких, як вона, там називали «новочеркаськими декабристками». Ось тобі й Хрущов! Ось тобі й справедливість, і «відлига»! Потепліло, кажеш, за Хрущова? Ой, потепліло!

Мені цієї всієї інформації гамузом треба? Ні. Ні, звичайно, ні й ще раз — ні! Проте випадково почуте лежати-ме в архіві моєї пам'яті роками, поки не вирине в якійсь гострій сюжетній колізії. Коли, де, як? — я не знаю, не відаю й апіорі навіть не припускаю. Появиться аж ніяк не точнісінько таким, як я колись почула або побачила. Виллється, як розплавлений віск на холодній воді, в абсолютно несподіване й навіть неочікуване зображення. І все станеться саме собою, без моєї волі. Містично проявиться на папері, наче хтось би мені раптом продиктував. Але з реальними подіями таки матиме спільний знаменник, хоча його й мені самій буде трудно вловити.

Творче натхнення — це дуже подібне явище до запою в алкоголіка. Ні в першому, ні в другому випадку ні те, ні інше довше одного місяця не триває, здебільшого обмежується тижнем, щонайбільше — десятьма днями. Але під час алкогольного запою завжди відбувається отруєння організму ацетальдегідом, причому чим довший запій, тим тяжча стадія. Алкогольний токсин ацетальдегіду нейтралізує печінка, але й вона не всесиль-

на – кінської дози теж не витримує. Отже, від тривалого запою спиртним за просто можна й заgrimіти в ящик.

Творчий запій також рідко коли триває двома-трьома тижнями, але виснажує творчу людину не менше, ніж хронічне приймання алкоголю. Печінка в цьому випадку, може, й не особливо страждає – ацетальдегід у крові митця відсутній, але часто зовсім небагато бракує, щоб через нервові перевантаження творча особистість опинилася там, де терміново госпіталізовані тітоньки гавкають, а дядечки, котрі апріорі ку-ку, свято вірять, що саме вони стали першими космонавтами чи є творцями атомної бомби. Щоб творчий запій розпочався знову, як це властиво й при зловживанні алкоголем, організм має бодай тиждень-два відпочити, очиститися, а непоборне бажання кайфу повинно суттєво пересилити всі логічні доводи здорового глузду й страх ймовірної смерті від подібного експерименту над собою.

Моя нова книга-тетраedr на самому початку роботи дуже «пробуксовувала». Я ніяк не могла виразно окреслити собі головних психотипів, уяви не мала, яким життєвим випробуванням буду їх піддавати, в яких умовах кожен чи кожна із них зокрема буде діяти, як і коли зустрінеться з персонажами інших трьох романів, чим ця зустріч узагалі закінчиться. Зате якийсь час майже схематичні літературні герої з кожним днем ставали все агресивнішими й вимогливішими, їхні амбіції зростали, вони починали чинити точнісінько так, як живі люди, яким ти нахабно влізла в їхню життєву карму, почала контролювати кожен крок та ще й спонукати до непосильних вчинків. Мої персонажі мені все частіше снилися, я з ними сперечалася, доводила свою правоту, а вони протиставляли моїм думкам свої власні погляди на світ, на себе самих, на інших. Я кидала написання одного роману, бралася за другий, третій. З четвертим, як мені здавалося, проблем не повинно було виникати: великою

мірою цим романом мав бути автобіографічний текст або автобіографічна містифікація, що набагато спрощувало творчу працю.

Проте я несподівано «загралася» з власними літературними героями настільки, що почала втрачати відчуття реальності: цілими ночами хтось наче крутив у моїй голові якісь фільми, останні кадри з яких я ще вловлювала перед тим, як ось-ось повинна була прокинутися, але згадати всього, що мені плелось-снилося не могла жодного разу. Такі трансляції ставали все частішими, тяга до написання романів більшала. Були моменти, коли мені хотілося закинути все на світі, крім творчості, звільнитися з роботи, поселитися, як Діоген, який, виявляється, був не тільки філософом, а ще й фальшивомонетчиком (а хіба я не продукую подібне у відношенні до реального життя?!) навіть у бочці, щоб ніхто мені не заважав.

Тим часом настала зима, випав сніг. Чоловік сумлінно й уперто завершував свою докторську дисертацію і щовечора допізна просиджував у власному кабінеті, а часто там же й укладався спати на дивані, щоб не заважати моєму натхненню, адже я писала практично без жодних інтермецо, за Коцюбинським, маленької паузи навіть на якийсь день-два. Бувало, що й майже цілодобово сиділа за комп'ютером у нашій спальні й часто або засинала прямо за столом, або з хронічної перевтоми ледве добиралася до ліжка, забуваючи вимкнути світло. Ми з чоловіком абсолютно перестали контролювати синів, й на оправдання такого індивідуального ставлення до дітей мали одну думку: «Вони ж дорослі, вже навіть намагались одружитися!»

Наші близнята готувалися до здачі бакалаврату й збирались вступати в магістратуру. За останній рік вони змужніли й несподівано виявилися дуже подібними до мого дідуся Волошка: та ж горда постава, високий ріст, оті ж чіткі профілі облич, ті ж чітко окреслені контури

губ, аристократичні жести. Проте характером й Павло, й Петро пішли в Гріга – типові сангвініки, логіки, внутрішньо зібрані, закумуляовані, вольові хлопці. Час від часу я ловила себе на думці, що комусь дуже пощастить мати їх законними чоловіками у подружжі, але при цьому неодмінно згадувалися Карина й Дарина, про яких наші Петро й Павло вже й думати забули. Постійних дівчат вони, напевно, після одиссеї з цими крутихвістками не мали, бо чи не щодня відвідували як не спортзал, то брали участь в гонках на мотоциклах, із іншими байкерами-приятелями їздили мало не по всій Україні. Ті гонки й безконечні поїздки зі збродом колоритних хіпі XXI століття ми з Грігом не особливо заохочували, але відколи наші близнюки у Бельгії протягом літніх канікул заробили собі кругленькі суми грошей на Shineray Tricker 250 та Shineray XY 250GY-6B ENDURO, заборонити їм кататися на власних мотоциклах не мали права, врешті хлопці й так не послухались би.

Я з чоловіком настільки запрацювалися, що вже не мали часу й на самих себе: за останню довгу зиму жодного разу не були в театрі чи кіно, не відвідали жодного концерту, навіть не сходили на якусь годинку в найдешевший ресторанчик або хоч кафе. Почалася весна – Гріг знову присвятив себе дачі, благо, що на грантах вдалося заробити чималу суму. Мені також хотілося на подвір'ї нашої новобудови розбити квітник з альпійською гіркою, купити собаку, бажано алабая чи маламута, й узагалі перебратися жити на дачу подалі від міста, від комп'ютерів, від невидимих, але досить відчутних тенет творчості. Але натхненна писанина забиравала весь час: чотири романи – це ж не один твір, це марафон, а не спринтерська дистанція, це сходження на Ельбрус, а не Говерлу! У трудах минуло й надзвичайно спекотне літо, майнула оранжевим крилом осінь і несподівано впала зима. Врешті, її приходом я не особливо й журилася, бо взимку мені завжди працюється

найпродуктивніше. Натхнення справді майже не покидало мене, і я намагалась якнайдовше втриматися на його хвилі.

Інша річ, що мої припущення, нібито в основу художніх текстів лягають зафіксовані в пам'яті епізоди реальних чужих життів, ну, бодай щось випадково почуте або побачене, виявилось хибним. Із «архіву пам'яті Медузи-Горгони» у своєму «Тетраедрі» я мало що й використала. Зате невідомо звідки появлялися такі яскраві життєві колізії і повноцінні образи навіть другорядних персонажів, що час від часу я сама не могла вийти зі справжнього дива. Правда, як і при написанні віршів, тут неодмінно вимагалось «вхопити за хвіст» мислеформу, якої я, до речі, навіть свідомо й не бачила. Тільки в процесі написання раптом проявлялося таке, що від щойно оприявленого на папері мені по хребту великими горошинами піт градом котився. Так сталося з абсолютно видуманими мною образами Лесиноного гвалтівника Сави-Звіра, колоритної баби Малини, головихи Дарки Оверківни, старої єврейки Песі, нещасної Татани, про яку я апіорі знала тільки те, що є таке грузинське ім'я – Татана, Оленки М'ятної, рідного брата солдафона, паскуди й нікчеми Юліана Пазора – безталанного Саші, писаної красуні Соломії Пташки. Якби в той момент, коли я починала «ліпити» їхні характери, хтось до мене випадково заговорив, озвався телефон, зателенькав дзвінок у дверях квартири – цих образів узагалі могло б і не бути.

З тими ж героями, ядром яких ставали реальні прототики (хоч це дуже умовно сказано, бо характери, середовище, вчинки й помисли реальних людей я мимохить завжди міняла до невпізнання), було нібито легше, але в моїх романах вони виходили набагато блідішими від абсолютно видуманих. Оті вифантазовані мною психотипи наче силоміць вривалися в художній текст, зухвало й вперто намагалися розповісти про власні життєві випробування, завжди виявлялися категоричними й наполегливими

в досягненні своїх амбітних результатів, не давали мені жодного права змінити, що їх особисто стосувалося, ні на йоту. Іноді в протистоянні з видуманими персонажами я втрачала енергію настільки, що в мене катастрофічно падав тиск і чоловік ледве виводив мене цілим арсеналом медикаментів до більш-менш задовільного стану здоров'я. Доходило навіть до того, що сама я не могла визначити, чи я більше мертва, чи жива від крайньої перевтоми, а в критичні моменти мого найглибшого творчого запою, коли я навіть відмовлялася їсти й пити, Гріг серед ночі по кілька разів прислуховувався, чи я ще дихаю. Проте це не було страждання. Це був екстаз! Неймовірно задоволення собою і зробленим!

Одного дня мені писалось, як ніколи. «Накатала» цілих шістнадцять сторінок тексту. Похвалилася увечері такими своїми нечуваними досі успіхами Грігові, але він цьому зовсім не зрадив:

— Алевтино, кохана моя Алю, невже так важко збагнути, що ти особисто на грані нервового виснаження, психічного зриву! Ти хоча б чуєш, розумієш, усвідомлюєш, що саме я тобі кажу, що намагаюся втовкмачити в твої ошалілі мізки, від чого цілком резонно тебе застерігаю? Творча праця такого неймовірного діапазону, такої високої амплітуди може вкрай погано закінчитись для тебе ж самої! Чотири романи за півтора року – чи не забагато? Який людський організм, який титанічний мозок здатний таке витримати? Ти вже тинь від себе самої колишньої, ти за швабру можеш сховатися, танеш тілом, худнеш на очах – і ніяким Богом тебе неможливо переконати зупинитись хоч на тиждень, перепочити, бодай від'їстися й відіспатися! Твоя впертість, затятість, твоє самознищення працює проти тебе так, ніби ти божевільна!

— Я в повному порядку. При свідомості й тверезому глузді!

— Ось послухай, що я сьогодні вночі зумів записати

на магнітофон, коли ти вві сні розігрувала драматичні сцени своїх романів у діях, в особах, у ролях – називай це як хочеш, але це був театр однієї акторки! Ти кричала, говорила, співала, шепотіла, причому різними голосами: й чоловічими, й жіночими! Вибач, але ти таке плела крізь сон, що я вже готовий був викликати «швидку», вірніше 113 бригаду, та, на щастя, тобі вдалося вчасно замовкнути й глибоко заснути до самого ранку!

– Ну, давай, прокрути, що ти там на магнітофон по-записував! Мені також цікаво знати, як саме я сходжу з розуму і настільки страшно це збоку виглядає.

Проте вже перші мої репліки несподівано заставили мене саму здригнутися, як від удару струмом: у мною віддрукованому сьогодні тексті надто багато співпадало з тим, що чоловік записав з мого власного голосу вночі.

– Це підсвідомість «прокручує» майбутні епізоди художнього тексту, – знічено промимрила я.

– А я, як лікар, цілком резонно боюся, що твоя свідомість не витримає таких втручань підсвідомості й такого марафону твого зтяжненого процесу роботи! Перепочинь, благаю тебе, зроби перерву хоч на місяць!

Та я розуміла, що коли погоджуся навіть на значно коротшу перерву, то вже свого «Тетраедра» не завершу ніколи, тому працювала й далі, вибиваючись із останніх сил. У мене не вистачало часу навіть на те, щоб вчасно постригтися, піти в косметичний салон, відвідати стоматолога, хоч зуб інколи уже давав про себе знати немилосердно. Вночі я прокидалася від приступів миготливої аритмії і в такі хвилини мені деколи вже здавалося, що це наближення смертного часу. Почали немилосердно пекти ступні, ноги ставали свинцевими, болів хребет, вночі почали проявлятися судоми кінцівок, і я вже для такого випадку тримала під подушкою велику англійську булавку: краще було колоти нею власні литки до крові, ніж не витримати болю й закричати від немилосердних судом на всю хату. Тоді

Гріг точно не дозволив би мені просиджувати за комп'ютером по вісім-дванадцять годин, поклав би в клініку, навіть не питаючи моєї згоди!

Тим часом чоловік кілька разів просив прочитати його докторську дисертацію і виправити в тексті ним допущені граматичні й пунктуаційні помилки, але я поспіхом узялася читати його наукове дослідження аж тоді, коли вже далі відкладати було нікуди. Власне, читали й правила Грігову дисертацію півтори доби ми удвох, адже я погано розумілася в медичних термінах, а значить, і в суті змісту. Щоб відсвяткувати благополучне завершення чоловікової наукової праці й спекатися його ж настанов берегти здоров'я, зробити паузу в творчості, ми навіть удвох пішли в ресторацію. Це був один з тих невеличких кафе-ресторанчиків, у якому виявилось й приємно, й смачно, й по-домашньому камерно. Ми вечеряли, пили моє улюблене «Мартіні», розмовляли, згадували, як познайомилися, танцювали. Гріг несподівано признався, що його чомусь цитують без посилання на авторство, і останнім часом це трапляється дуже часто — що робити? Я здвинула плечима: залишається хіба що звернутися в міністерство зі скаргою на плагіат. Гріг назвав запропоноване мною вирішення проблеми майже доносом і заявив, що нікуди й нічого писати не збирається, бо на посаду сексота навіть у значно драматичніших ситуаціях не наймався. Ну, подумаєш, вкрали якісь неуки кілька абзаців із кількох його наукових статей — що, з цього робити світову катастрофу?

Тим часом уже була визначена точна дата Грігового захисту докторської дисертації, а між нами навіть домовлено, що з чоловіком на цю подію я обов'язково поїду, щоб його морально підтримувати і оберігати. Проте сталося так, що перед знаковою датою я дві доби не виходила з гравітаційного поля «Знехтуваних Ноем». Трагічна розправа Гостя над Юрієм як фінал роману мене зовсім

не влаштувала: по-перше, ця сцена хоч віддалено, але таки перегукувалась із розв'язкою роману «Інстинкт саранчі», по-друге, журналіст Льончик Жбанкін і колишній здатний на велику любов і відповідальність лікар Юрій не були співрівними психотипами, тому й не могли заслужувати майже однакового покарання, по-третє, мій не на жарт обурений літературний герой «Знехтуваних Ноем» уже тиждень в мої короткі хвилини нічної напівдрімоти затято сперечався зі мною і вимагав іншої розв'язки, взагалі не підказуючи, ні натякаючи, якої саме.

Я випрасувала свій найкращий брючний костюм, розпечатала й перевірила, чи цілі дві пари нових колготок, перевірила, чи є в моїй красивій дамській шкіряній сумочці паспорт, гроші, косметичка – й уже повністю була готова через годину-дві вирушати на пару з чоловіком на його захист докторської дисертації. Проте часу ще залишалось вдосталь і я ввімкнула комп'ютер. І тут мене неначе змила з берега висока хвиля чи бурхлива течія. Мій літературний герой Юрій, втративши пам'ять, опинився в якомусь маленькому селі, де з ним зав'язав бесіду маленький хлопчик, який і сповістив побитому, обпеченому і закривавленому дідові, що сьогодні особливий день – точка відліку Великого Посту, Прощена Неділя – й несподівано запропонував старому попросити прощення у нього так само, як малюк прощення просить у Юрія. Устами дитини, як відомо, глаголить Бог. Тож помітивши, що немічний старець гірко розплакався, малюк почав переконувати Юрія, що й він сам особисто, і навіть Бог уже простили його, бідного й хворого дідуся, адже Господь добрий і прощає всіх, без винятку, хто щиро кається. А далі? А далі – монастир Небесної Сотні, в якому Юрій стає послушником і приступає до виконання місії, про яку й не підозрював. Все!!! Пазли склалися якнайкраще! Ідеально склалися! Жодної шпаринки!

Я переслала текст роману по Інтернету самій собі,

щоб мною створене, помилуй від такої страшної okazji, Боже праведний, не пропало безслідно, якщо сказиться комп'ютер чи відмовить якась його деталь, глянула на годинник – і отетеріла: ми з Грігом уже давно мали бути в дорозі до Києва!

– Де тато? – кинулася до хлопців, які щось конструювали на кухні.

– Поїхав з дядьком Орестом на захист докторської дядьковою «Тойотою». Тато разів п'ять заходив у кімнату, де ти працювала, але...

– Але ти сьогодні нам усім дала унікальний урок свинства й абсолютної безвідповідальності та ненадійності!

– Замокніть, розумники! Мені самій дикі кішки на душі шкребуться. Викликайте таксі, я їду на вокзал!

Квитків до Києва не було. Жодних. Щастя, що я не відпустила машину, тому змогла відразу ж поїхати в касу аерофлоту. Квиток на літак роздобути вдалося, але рейс відправлявся завтра аж о дванадцятій, отже, ледь більше, ніж через годину я вже буду в Борисполі, але з аеропорту до Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика, яка знаходиться аж на вулиці Дорогожицькій, 9, власне, до місця Грігового захисту, ще прийдеться витратити півтори-дві години, якщо лиш таксі не застрягне в корках на столичних магістралях, бо тоді взагалі й до вечора не доберуся. Узагалі великий шанс заявитися перед своїм благовірним ні рано ні пізно – аж у собачий голос. Що ж мені робити?

Разом із синами уже з самого досвітку ми пробували додзвонитися до Гріга, але чоловіків телефон мовчав. Господи, як же вони доїхали до столиці такої темної ночі? Чи нічого в дорозі з ними не сталось? Чому мовчить Грігів мобільний?

Добиралася, наче в пекельну невідомість, але прибула на місце саме тоді, коли лічильна комісія підраховувала голоси членів ради із захисту, а Гріг і Орест стояли,

явно нервуючи, біля напіввідчиненого вікна в коридорі. Я кинулася до чоловіка зі сьозами на очах.

— Ну, чого ти, чого, дурненька? Чим же ти добиралася до Києва? Не треба було цього робити!

— Твій мобільний мовчав!..

— Я ненароком утопив його в чужій криниці серед ночі, коли ми вирішили на півгодини зупинитися, щоб перепочити, розім'яти ноги. Хотів напиться води прямо з відра, а телефон випав із нагрудної кишені й лише булькнув глибоко вниз. Уявляєш? У тій чужій криниці відбивалося зоряне небо, а мій мобільник по ньому пролетів, як метеор, і згас безслідно. Таке саме нічне небо, як у мого прадіда Йвана в криниці в сонячний день! У старого на обійсті була глибочезна козацька криниця на шістнадцять метрів. Я з хлопчиками, хоч дорослі нас від криниці й гнали, боячись, аби ми не встромилися вниз, туди часто зазирали, щоб у білий день побачити зорі. І, являєш, бачили майже кожного разу! Та прадідова степова криниця була своєрідним телескопом. Цікаво, чи вона ще існує, чи з неї п'ють найсмачнішу в світі воду? Відтоді я такої ніде й ніколи не пив! Ось чому хочу викопати глибочезну криницю на подвір'ї нашої дачі. Колись я читав, що Олександр Довженко найбільше в світі любив kleпання коси. А я найбільше в світі люблю витягати з криниці дерев'яне цеберко холоднющої води і пити її тут же, прямо з відра!

— А я думала, що ти чуєш мої двінки — й не хочеш зі мною спілкуватися, вирішила, що ти образився!

— Тому й вибралася в таку дорогу на зламану голову. Мабуть, літаком добиралася?

— Умгу, ледве квиток роздобула. Як же відбувся твій захист?

— Посередньо, — замість Гріга несподівано вихопився Орест. — Уявляєш? Звинуватили твого чоловіка в плагіаті! Не тих зробили винними, які в нього списали, а його самого, — уявляєш?

Мені холоне в грудях. І недаремно: під час підрахунку виявилось чотири голоси проти. Отже, дисертацію відправлять на «чорну» рецензію, будуть у ній шукати жучків, хробачків і різної нечистої живності. Як мінімум, ще пів року прийдеться жити у підвішеному стані.

Я бачу, як змінився Гріг на обличчі, як попросив у якогось юнака цигарку і разом із Орестом пішов у кімнату для куріння. Під час фуршету сидів з якимсь незвично кам'яним обличчям. Майже неживим лицем, аж страшно було на нього дивитися. Дорогою додому Орест розраджував Гріга, але той у відповідь лише затято мовчав. Несподівано озвався мій телефон. Сини? Вони вже телефонували, вітали батька. Та й третя година ночі! Хто в такий пізній час телефонує? Неодмінно щось зловісне скоїлося! На зв'язку Оленка М'ятна. Зв'язок препоганий. Єдине, що вдається зрозуміти, — просить, щоб я дала трубку Грігові.

Зв'язок зникає. Телефоную вже я. Вдруге, вчетверте, вдесьте набираю Оленчин номер. Препаскуднющий зв'язок. Нарешті з'єднало. Гріг по шість-вісім разів перепитує, що саме намагається йому сказати Олена. Новини дуже невтішні. В нас ураган. І страшенна злива. Повалило багато дерев. З нашої дачі зняло дах, розкидало пласти металочерепиці по всьому подвір'ї, ринви — по дорозі, на другому поверсі нашої новобудови повибивало майже всі вікна. У Оленки теж великі матеріальні збитки: попилилися кролі й кури — річечка за якихось п'ятнадцять хвилин залила вище вікон половину населеного пункту, вода доходить до залізничного мосту, зник Марійчин оранжевий породистий кіт Абрикос: або зі страху десь заховався, або також утопився. Тепер Марійка голосить і поривається йти його шукати надворі, а там пекло. Дуже кепські справи: хоч негода вже стихає, але до її закінчення ще далеко.

Через дві години й ми в'їжджаємо в зону стихії. Страшно дивитися на понівечені сади, в уже завеснованих го-

родах величезними озерами стоїть вода. Чи зможемо ми сьогодні добратися додому взагалі? Якщо знесло мости, це зробити взагалі не вдасться. Врешті, добираємося до рідного міста ополудні. Мало не по всіх вулицях дзижчать бензопили: комунальні працівники прибирають бурелом, вантажать на машини й покvapно вивозять розкішні яблу-ні в білому цвіту, наче розстріляних дівчат-наречених. Добратися до нашої дачі практично неможливо, й цілий тиждень Гріг немилосердно палить на балконі, хоч досі взагалі ніколи не відчував потреби в цигарках. Я вдаю, що не бачу ні його куріння, ні вкрай занепамого духу: Гріг зі своїми проблемами справиться сам!

Місяць чоловік уперто ліквідує збитки, які стихія завдала нашій дачі: з найнятими ним робітниками наново перекриває дах, вставляє у вікнах скло, лагодить огорожу, обрізає мало не рівно із землею ще тиждень тому розкішні кущі винограду, які ураган скинув із триметрових опор на землю, поплутав і вимазав у болоті, поламав ущент. Водю залило не тільки другий, а й перший поверх нашої дачі. Прекрасний дорогий ремонт знищено повністю. По всіх стінах райдужні розводи. Прийдеться ремонтувати. Але спочатку все треба висушити: стіни, чорнову підлогу, горище. Яке щастя, що майстри не приступили до укладання паркету, бо його Гріг навіть ще не завіз із магазину, тільки замовив і оплатив. Наша дача не подібна на саму себе. Руїна! Стоїть майже на метр глибиною брунатна, вже й навіть із болотяним запахом, рідина в підвалі будинку — це так звані підшкірні води: земля не змогла ввібрати всього, що на неї вилилося. Мене болить серце дивитися на такі втрати: скільки коштів, скільки праці — й усе намарно! Про город і квітник й говорити нічого — негодою зметено майже все, кущі троянд ледве живі, кліматиси загинули, лілії зогнили, жасмин й бульденеж навряд чи оклинають.

На неділю їдемо відпочити додому, в місто. Біля неіс-

нуючого села Посіч чоловік несподівано зупиняє машину й навіть вихоплює ключ із замка запалювання:

— Пробач, я далі не поїду: не хочу ризикувати твоїм життям. Мене дуже пече серце. Біль віддає в сонячне сплетіння. Якийсь там такий незвичний тягар, глевкий, пекучий, наче пульсуючий клубок, появився. Думаю, це в мене почався або й вже стався інфаркт. Не лякайся, але справді погано мені, слабкість у всьому тілі страшена. Телефонуй синам, нехай приїжджають із каретою «швидкої».

...Терміново зібраний консилиум кардіологів вагається: передінфарктний стан чи мікроінфаркт? Треба чекати. Три доби я ночую в лікарні. Сплю, сидячи на кріслі, але поклавши голову на ріжок Грігової подушки. Постійно чую, як чоловік дихає, як б'ється його серце. Грігів стан дуже непевний попри те, що медична допомога нібито була надана вчасно. Через тиждень лікарі дозволяють пацієнтові ходити коридором, через десять днів — спускатися на поверх нижче і повертатися назад, якщо почувається здатним це зробити. Якщо ні — завжди є ліфт.

А надворі — травень. Пташки співають, озеро всіма відтінками зеленого, синього, сірого, сталевого переливається. Упросив мене Гріг потай від лікуючого піти з ним на берег озера — це ж недалеко, зовсім близьенько, метрів триста усього від подвір'я лікарні. Порожевіли щоки в мого чоловіка, бадьорішим зробився голос. Почав розповідати, що доручив нашим синам власну валютну банківську карточку, щоб вони за ремонтом наглядали й з майстрами розраховувалися. Ті, що в нас минулого року вперше побілку робили, й тепер погодилися, знайшовся паркетний майстер, який, до того ж, має власну циклювальну машину, особисто знає добрих майстрів, які «как в лучших дамах Парижа і Лондона» полакують наші паркетні підлоги. Буде дача знову, як лялечка, може, ще й краща, ніж до того страшного

урагану! Ну, й криничар, що лозовою рамкою ще на початку березня визначав, де у нас на подвір'ї в глибині підземних надр є гарна вода, із роботою просто набивається: дочка-одиначка виходить заміж, грошей і грошей на весілля треба! Але Прокіп – криничар унікальний, навіть має машину зі специфічним свердлом – це ж не руками копати вглиб метрів десять чи дванадцять! Ось тільки треба міцні кільця-рури метрової висоти замовити, купити, привезти, обережно вивантажити, щоб не пошкодилися, адже бетон – не залізо: хоч це не скло і не фарфор, але таки б'ється. Врешті, нам треба повертатися в палату: небо супиться, мабуть, дощ буде, та й на сьогодні Грігові ще остання крапельниця призначена. Якщо стан його здоров'я вирівняється, може, наступного тижня й додому випишуть. Про «чорну рецензію» Грігової докторської дисертації уже місяць після захисту ми навіть не згадуємо: Грігів лікар категорично проти будь-яких негативних переживань хворого – серце ще слабке, вразливе.

Несподівано озивається Грігів телефон: синам таки вдалося відновити батьків номер. Чоловік стривожено хапає трубку, ледь глипнувши на вхідний номер дзвінка. Телефонує вчений секретар ради із захисту докторських дисертацій. Господи, хоч би якась утішна, хороша інформація! Гріг вмикає повний голос, щоб телефонну розмову могла добре чути і я. Вчений секретар каже, що Грігову дисертацію віддали на рецензування науковому керівникові саме тих аспірантів, які в мого чоловіка й здерли до кісток окремі абзаци його наукових статей! Ще цього нам бракувало до повного комплекту. Гріг дякує секретареві за повідомлення. Дякує неживим, механічним голосом, без жодних емоцій.

Зараз у мого чоловіка почнеться серцевий напад! На його лобі рясний піт, ліва рука по-зрадницьки тремтить, хоч хворий старається запхати свою долоню в кишеню піжами. Правою Гріг тримається за власну ліву грудину.

Йому погано! Йому дуже погано, а до палати від озера таки далеченько як на хворого з інфарктом!

Ми повільно й дуже дрібними кроками посуваємося до червоного корпусу кардіології, але не доходимо до неї метрів сто, коли Гріг починає страшно осідати й несподівано валиться на тротуар, на клумбу з якимись блакитними квіточками. Я перелякано кричу, телефоную Гріговому лікуючому лікареві, з приймального відділення вибігають санітари з ношами.

До вечора стою під дверима реанімації. Лікарі нічого втішного не обіцяють. Інфарктом вражена вся задня стінка серця. Інфаркт обширний, тяжкий. Шанси на життя у Гріга доволі малі.

З дверей реанімації виходить лікуючий лікар мого чоловіка. У відповідь на німе запитання в моїх переляканих очах гостро вичитує мені за повною програмою, навіть безапеляційно звинувачує, що походеньками на берег озера я особисто угробила власного чоловіка, звела на нівець працю двох тижнів його найкращих колег, медичних працівників! Я істерично перепитую, чи Гріг живий. Лікар ствердно киває головою, але тут же додає, що зараз це ще нічого не значить.

У реанімацію квапливо поспішає завідувач кардіологічного відділення з двома лікарями, яких я вперше бачу. Медсестра тягне на візку якусь апаратуру. Напевно, фибрилятор. Отже, Грігове серце відмовляє. Господи, не вже це — все?! Більше стояти коло дверей реанімації я не можу — вискакую на порожнє нічне подвір'я. На місто насувається гроза, а може, ще один такий несамовитий ураган, який тут розгулявся півтора місяця тому.

Я стривожено зиркаю вгору на нічне небо. Воно страшне, наче диявольська гримаса, потворне, в синьо-чорно-криваво-жовтих відблисках. Три останні зорі ковтає кошлата хмара. Грім потрясає низькими клаптями над озером, як баранячою шкурою. Блискавки ріжуть не-

бесну твердь на мандаринові дольки. О, десь тут, поруч, десь недалеко, але нібито за лаштунками, – ВІН! Той, у Кого сотні імен, тисячі облич, Той, кого ніхто не бачив, але Хто, наче під мікроскопом, бачить нас усіх, знає наші приховані помисли й низькі інстинкти, Хто переважно карає і дуже-дуже рідко милує.

– Ти! – кричу я якимось незвично писклявим істеричним голосом. Дажьбоже, Світовиде, Саваофе, Аллаху! Ти, великий безжальний комп'ютере Абсолют! Тобі стало легше? Зробив мої мізки ідеальним приймачем, використав мене як особистість дорешти, перетворив у соціальну покруч! Я ж ніколи не мала часу на чоловіка, дітей, навіть на належне прибирання в квартирі, прання, приготування їжі, догляд за собою, не мала й кількох хвилин на відпочинок, радість і сімейне щастя! Ти гнав і гнав мене від завершення одного художнього твору до початку написання іншого незримими батогами! На, на, на! Бери мій талант! Він не приніс мені щастя! Заради нього я не народила своєму коханому донечку, ніколи не мала вільної хвилини, щоб утішити свого доброго, надійного, люблячого Гріга, не встигала навіть погладити його по голові, як малу дитину, коли моєму Грігові було найважче! Ти маніпулював мною, як маріонеткою. Всі мої гріхи – твоя ініціатива! Всі мої прорахунки – твій підлий умисел. Ти, Ти, Ти! Ти хоч би чуєш, що́ я тобі кричу, що́ саме зухвало кидаю прямо в твою неіснуючу пику!

Товстелезна блискавка поціляє в берег озера і аж тремтить, ввіткнувшись власним жалом у землю. Я з переляку оступаюся, незручно падаю і відчуваю страшенний біль у вказівному пальці, яким тільки що тикала в небо.

– А-а-а, це Ти, що живеш на небесі, ха-ха-ха! Ти демонструєш, настільки сильніший від мене, ламаєш мені пальці, садист нікчемний! А я Тобі віддячити подібним не можу, бо я всього лиш слабка земна жінка. Зате я бачу тебе наскрізь, я зриваю чорні окуляри-машкару з Твоїх

жорстоких очей! Ну, появився, ну, вбий мене – Ти ж це можеш. Ти взагалі до людського роду ставишся, як до цивілізації мурашок чи бджіл! А може, Ти – робот? Може, Тобі невластива емпатія, емоції, почуття, переживання? Ти, Ти, комп'ютерний монстре, чуєш мене? Мій Гріг повинен жити, інакше я ніколи не напишу жодного рядка, яке натхнення Ти б не насилав на мене, як найстрашнішу хворобу! Я вже Тебе не боюся, бо Ти здатний щонайбільше мене вбити – більше нічого! Зате я маю сміливість казати Тобі, невидимому, несправедливому, хитрому, хижому, лукавому все, що тільки про Тебе думаю.

За кілька метрів від мене спалахує пірамідальна тополя й неймовірний блиск і гуркіт грому позбавляють мене зору й слуху. Я вже навіть лежу на мокрому асфальті, мокрісінька до нитки, охрипла, безвольна, скручена страшною судомою у вузол, але все одно не перестаю кричати, та ні, уже тільки шепотіти-шипіти в небо страшні власним змістом слова.

То уже згодом я довідалася, що мене знайшли випадкові люди на подвір'ї лікарні через години три після того, як від удару блискавиці згоріла височенна тополя, знайшли майже в непритомному стані, але навіть ще першої доби в реанімації я марила й викрикувала на адресу Абсолюту таке, що побожні медсестрички й санітарки хрестилися й затуляли вуха, а завідуючий кардіологічним відділенням перейменував мене в Мойсеїху.

Згодом із реанімації мене перевезли в невралогію і цілий тиждень кілька разів на день кололи заспокійливе, через крапельниці вводили седативні препарати, а може, й транквілізатори, тож, закономірно, цей період часу просто випав із моєї пам'яті. Єдине, що мене трималося напрочуд цупко, – це думка, чи Гріг живий. Про його стан здоров'я цікавилася у всіх, кого помічала над своїм ліжком, десятки разів. Мені відповідали, що з Грігом уже все значно ліпше, здоров'я чоловіка покращується, але

вже через кільканадцять хвилин я перепитувала про те ж саме знову й знову.

В останню добу мені, напевно ввели значно меншу дозу транквілізаторів, бо й вранішній сон приснився кольоровий і сюжетний, а не якийсь мутний, незрозумілий і розмитий, як усі попередні. Ми з Грігом нібито йшли безмежним степом, що цвів, переливався барвами, котив хвилями свої високі і густі трави, звучав голосами птахів і комах, як орган у католицькій церкві. Напевно, ми з чоловіком померли, – спало мені на думку. Зараз із неба пролунає: «Світла вони не заслужили – вони заслужили спокою!». Від цих мною лише згаданих Булгаковських слів, а не оприявлених кимсь містичним, мені стало дуже кривдно і я навіть тихенько схлипнула. Проте несподівано слова тепер таки прозвучали, тільки чомусь зовсім голосно й різко: «Ледацюги! Ви в мене будете працювати, як норовисті лошиці. Працювати, а не бомки бити!» Це отак-о проганяють з раю? Та ні, бо далі звучить цілком земне: «Це лікарня, лікарня – як ви цього не розумієте! Тут має бути стерильно. Ви ж не прибиральниці в кафе, тут треба працювати добросовісно й сумлінно, а то вижену, звільню з роботи за статтею! Надалі влаштуєтесь хіба що двірничками або будете мити посуд у якійсь бруднющій забігайлівці!» З натугою намагаюсь підняти якщо не повіки, то хоч вії. Біля вікна дебела лікарка розпікає розтріпану доволі повнувату молоденьку санітарку. А я вже з переляку подумала, що це нас із Грігом з того світу виганяють!

Виявляється, вичитує санітарці моя лікуюча. Вона помічає, що в мене розплющені очі, підходить до ліжка й бадьоро каже:

– Ну, з поверненням! Палець дуже болить? Ще трохи гіпс нехай побуде, а на той тиждень уже знімемо.

– Що́ з Грігом?

– Живий ваш Гріг. На сьогодні навіть призначив вам побачення. Зараз приїде.

— Як — приїде? Чим?

— Інвалідною коляскою. Ви лежите в нас, у неврології, а це інший корпус. Вашому чоловікові поки що такий кілометраж, як із кардіології сюди, непосильний. Але і він, і ви жити будете! Повноцінно, щасливо! О, ваші гості вже на порозі! Тільки недовго набувайтеся, півгодини, найбільше сорок хвилин — і спати.

— Я вже виспалася авансом на все майбутнє життя!

— Та ні, ви тільки надолужили все, що раніше недосипали.

Гріг ще від дверей широко посміхається. Я видушую з себе усмішку також, але по моїх щоках течуть сльози.

У руках у Павлуся торт. Ці чоловіки — справжні диваки: я два тижні майже нічого не їла, а мені пропонують добрячий кілограм солодоців! Та ж мені в жодному разі не можна торта!

Привідчинене вікно з гуркотом зачинається.

— Надворі вітер? — питаю Гріга, щоб тільки щось запитати, адже зовсім розгубилася від таких несподіваних відвідин найближчих родичів.

У відповідь на моє запитання торт у коробці починає тихенько повискувати чи скавуліти.

— О, знову відгукнувся на власне ім'я! Подобається йому бути Вітром! — іронізує син.

— Це що за живність у твоїй коробці?

— Маленький цуцик. Маламут.

— Господи, це ж дорогезні собацюри!

— Ма, він народився аж шостим. Його причмелений господар вирішив, що першим п'ятьом цуценятам маминого молока й так не вистачатиме й до сорока п'яти днів вони не наберуть відповідної ваги й, закономірно, при огляді спеціалістом не отримають документів, а тому вирішив нашим Вітром пожертвувати — й щеня дісталось нам даром. Це законнароджений породистий пес, без жодних дефектів, не сумнівайся! Дядько Петро приніс

нам його зовсім голеньким і сліпеньким. Ми Вітра з дитячої пляшечки з соскою сумішшю для немовлят спочатку годували. А тепер він, дивись, який опецьок: власною живою вагою, мабуть, давно наздогнав своїх єдинокровних братиків і сестричок!

Цуценя маламута дійсно рухливе, жваве й здорове.

— Сховай у коробку свого песика, щоб лікарка не побачила. Вона щойно вичитувала медсестрі, що в лікарняній палаті має все бути стерильно, адже тут лежать хворі люди!

— А я прочитав у Інтернеті, що собаки й коти допомагають хворим швидше видужати!

— Ну, собаку я ще витримаю, але kota нам вже не треба! Тільки чому ти сам? Де Петрусь?

— Побіг у медінститут за дипломом доктора наук! Наш тато, ти ж знаєш, поки власними очима не побачить, повірити не може, а ректор вимагає повернути документ назад, щоб його нашому татові — новоспеченому професору на сцені актового залу вручити. А ще наш Петро...

— Що — Петро? — з тривогою не даю завершити синові думку.

— Чекає на зупинці інших гостей, які захотіли вас із татом провідати.

— Кого саме чекає?

— Марійку й тітку Олену М'ятну. Ти ж їх прекрасно знаєш. А до них у гості приїхали з Києва ще одна мама з дочкою, вони вчотирьох на нашій дачі чудесний квітник розбили, прекрасну альпійську гірку спорудили!

— То ви вже чужих людей заставляєте до тяжкої фізичної роботи? Жінок? Дівчат? Справжні джентльмени! Рабовласники!

— Це робилося виїмково з їхньої доброї волі й власної ініціативи!

У двері палати хтось делікатно стукає і входять спочатку дві майже однакові обличчям, тільки в різному одязі, дівчинки та їхні мами.

— Знайомтеся, це — Соломія Пташка, це її донька Ангеліна, а це наші з Марічкою хороші друзі Гріг і Алевтина. Їхніх синів — Петруся й Павлуся — ви, Соломіє і Ангеліно, добре знаєте, — знайомить нас між собою М'ятна.

Соломія розкручує термос, наливає з нього нам із Григом якоїсь прозоро-кришталевої рідини й каже:

— Це вода з вашої нової криниці. Непочата вода, сьогодні нами зачерпнута вперше. Смакуйте. Думаю, в такому випадку доречно сказати: «Приходь і пий воду життя даром!»

— Які гарні слова! — дивуюся я. — Ваші? Так міг сказати лише поет світового таланту.

— Це слова з Біблії. Їх часто любив повторювати мій уже покійний батько-священик людям, які скаржилися на матеріальні труднощі, нестачу грошей. Адже те, що людині найпотрібніше, Бог дає даром. І життя — насамперед.

Вода холодна й дуже смачна.

— Як із криниці мого прадіда, — не може надивуватися Гріг. — Скільки метрів довелося копати вглиб?

— Багато, дуже багато, майже вісімнадцять, — відповідає Петрусь. — Якби не машина зі свердлом, довелося б закинути цю затію взагалі.

— А зірки вдень у нашій криниці видно?

— Я вчора вдосвіта місяць бачив на дні нашої криниці, — каже Петрусь. — Величезний! І чомусь аж трохи зелений. Його на небі не було — хмарно, а в криниці — був.

— А я навіть не знав, що то зорі, думав, краплі капують або якісь порошинки опускаються — і тому такий ефект на водній поверхні.

— Хлопці! Ану покажіть свої долоні, — вимогливо кажу я.

Мозолі в обидвох, як квасоліни.

— Нормальні долоні дорослих чоловіків, ми ж цілий тиждень трудилися фізично, підсипали гравій і пісок під плитку на подвір'ї, вивозили тачками глину з криниці на

сілський вигін, рівняли дорогу коло нашої хати.

– І коло будинку тітки Олени – теж.

– Де ж ви взяли грошей на плитку?

– Продали свої байки. Ми вже своїми мотоциклами наїздилися-нагналися досхочу. Коли іграшки перестають бути цікавими, ними діти вже не бавляться.

– А тепер ви, дівчатка, розповідайте, як таке сталося, що ви наче з одного ока випали. Ну, тобто якщо не близнята, не двійнята, то на вигляд – однозначно рідні сестри.

– Якби я не достеменно пам'ятала, що народжувала тільки одну дитину, подумала б, що другу в мене вкрали! – каже Соломія.

– А ми з Марійкою поїхали знайомитися з університетом, куди вона збралася вступати на журналістику. Я сіла на лавочку перепочити, поки Марійка побігла купити нам мінералки, бо ж спекотно у Києві – жах, а коридором іде... уявляєте? Йде моя Марійка... в чужому платті. Я аж злякалася, гукаю її – не озирається, вхопила за руку, а дівчина каже: «Я не Марійка, я Ангеліна». Уявляєте, вони не тільки зовні дуже подібні, а навіть ЗНО з англійської склали на 197 балів із 200 можливих!

– Маючи таких подібних доньок, як можна було не заприятелювати, – всміхається Соломія (і в неї, і в дівчат шиї, як у лебідок). – Оленка з Марійкою переночували в нас, а вранці ми поїхали в гості до них та й засиділися тут цілих два тижні.

– Ма, ми з Петром збираємося вступати в аспірантуру в Києві! Ти приємно здивована?

Хлопці-хлопці, материнське серце не обдурите. Я з першої хвилини помітила, якими поглядами ви дивитеся на Марійку й Ангеліну. Точнісінько так же колись дивився Гріг на мене, та й віком тоді ми були не набагато старшими від вас.

– Ну, звичайно, таких красунь без охорони в столиці в жодному разі залишати не можна! – кажу всерйоз.

Дівчатка лише знічено посміхаються. О, ми з такими гостями й нашими дорослими синами спілкувалися б до вечора, але появляється моя лікуюча доктор:

– Все, побачення закінчено! Алевтині Миколаївні треба відпочити. Ще наговоритеся завтра, післязавтра, а зараз – «гиля-гиля, мої гуси, гиля-гиля на Дунай!» Та й панові Грігові пора у свою палату в кардіологію. Обом вашим хворим треба ліки прийняти, крапельницю поставити. Ось зараз медсестра Алевтині Миколаївні заштрик зробить із заспокійливим...

Я так не хочу, щоб мої гості йшли, але з лікарями сперечатися марно.

Транквілізатори діють майже моментально, і я наче провалююся кудись глибоко-глибоко, але ще встигаю побачити на тлі весняного степу Петруся з Марійкою, Павлуся з Ангелінкою, їхніх дітей, дітей їхніх дітей, внуків і правнуків. Погідне небо аж тремтить і струменіє золотими жилочками до самої поверхні землі від радості буття. І раптом звідти, з самої вершини небесного купола, несподівано чується доброзичливий і приємний могутній чоловічий голос:

– Приходь і пий воду життя даром!

– Я не буду покарана? – ледве наважуюсь прошепотіти. – Тепер Ти у мене забереш талант або дорогу людину?

– Я нічого ні в кого не забираю. Я – безконечні любов і всепрощення.

– Але Ти зламав мені палець.

– Бо я не комп'ютер. Не треба випробовувати Моє терпіння. Я також маю емоції, болі й жалі, як і ви, моє дітище.

– Ти перетворив мене у сурогатну матір власних художніх творів, які транслюєш у моменти натхнення!

– Ти сама цього бажала найбільше в світі.

– Ага, ще звинувать мене в садо-мазо.

– У Всесвіті ви неповторні і єдині, що постійно вступаєте зі Мною у суперечку, але садо-мазо – ваш особис-

тий вибір, а не Моя програма. Ви непередбачувані у вчинках і колективно, й індивідуально!

– Але ми тільки конструюємо роботів, а Ти – твориш і твориш цивілізації розумних істот до безконечності. Це неспіврівно!

– Не все настільки просто й легко. Мені також не вдається уникнути гірких розчарувань. Люципер, Ліліт, бунт і повстання чорних сил – не випадковість, а закономірність.

– Ха-ха-ха! Й Ти також працюєш методом тику, проб і помилок?

– Цивілізації бджіл і мурашок, а також шурів, бобрів, мавп і ще багатьох соціальних істот, – винаходи мого дитячого розуму. Ви – Еверест, вершина мого таланту. Нищити я вас не збираюся, хіба що самі ввімкнете програму власної самоліквідації.

– Але ж Ти постійно карав і досі караєш людство! Розгорни Старий Завіт! Прочитай пресу XX – почачу XXI століття!

– Ти помиляєшся. Уже давно нікого не караю. Все погане, що з вами стається, – ваш власний винахід! На цьому поприщі ви – генії. Недобрі, страшні генії.

– Ти надто багато від нас вимагаєш! Що хочеш, те й у нас забираєш! Навіть життя.

– Я тільки даю. Ваші душі – безсмертні, саме вони є життям вічним вашої цивілізації. Моя опіка вами й щедрість моя безконечні. Пам'ятаєш із давньоукраїнської: «Да не оскудеет рука дающего!» Вам, людям, уже пора також хоч не тільки невдячно брати-брати-брати, а й також віддавати! Невже ви не розумієте, що саме це приносить набагато більше від того, ніж коли ви безконечно берете, причому іноді й силою, як грабіжники з великої дороги!

Ого, ці заспокійливі ліки доведуть мене до божевілля: уже розмовляю із Абсолютом, як із давнім приятелем! Треба категорично відмовлятися від седативних препаратів. Моя лікуюча явно переборщила з ними! Завтра про це тре-

ба їй сказати. І про свій сон-марення: хай не думає, що над моєю психікою можна так експериментувати!

Я підкладаю стулені докупи долоні під шок, не помічаючи, що гіпс уже сповз із мого вказівного пальця, а болю чи незручностей я навіть не відчуваю, і непомітно засинаю, спокійна й умиротворена, як скупане в літеплі новонароджене дитя.

Минає літо 2013 року. Попереду ще революція Гідності, в якій візьмуть участь і мої сини, і їхні наречені Марійка й Ангелінка. Попереду АТО, в якій парамедиком відпрацює страшних чотири місяці мій Гріг, доводячи мене від хвилювання за його життя до божевілля, попереду ще дуже багато доброго й злого, величного і страшного.

Я ж таки успішно завершу свій «Тетраedr» – чотири романи, об'єднані часом і персонажами, долі яких переплелися, діткнулись одна одної чи тільки уявно пересіклись, як мимобіжні прями. Мій «Тетраedr» – не тетралогія, це хіба що своєрідна пірамідка Рубика: кожен роман автономний, а розпочинати їх читати можна й із «Медузи-Горгони», й із «Знехтуваних Ноем», і з «Загублених в часі», і з «Інстинкту саранчі» – або ж у будь-якій іншій, власне, довільній послідовності. Сума не міняється від перестановки доданків, як також не має ніякогісінького значення, чи мої сюжети – суцільна містифікація, чи цілком реальна, чи питома художня правда. Одна з нав'язливих читачок вкотре перепитує: «Ці історії вам хтось розповів, а ви лише просто їх записали, – я угадала?» Еге ж, еге ж, по-іншому й не могло бути. Ось тільки Той, хто мені їх розповів, у наш час у голос не спілкується узагалі ні з ким на планеті. Це – великий Телепат, Абсолют, Бог Предвічний. Він обдаровує своїх обранців деміургічними здібностями. Але завжди вимагає дуже багато. І постійно судить справедливо і строго. То ж талант – усе-таки, мабуть, космічний вірус, який лише в найщасливіших випадках спричинюється до унікального імунітету, який люди чомусь іменують геніальністю.

ЗМІСТ

ЗАГУБЛЕНІ В ЧАСІ

3

ІНСТИНКТ САРАНЧІ

269

ЗНЕХТУВАНІ НОЕМ

401

МЕДУЗА-ГОРГОНА

533

Літературно-художнє видання

Ольга Слоньовська

Тетраedr

Роман-експеримент

Редактор В. Шовкошитний
Дизайн та верстка С. Козицька

Підписано до друку 02.12.2020 р.
Формат 84 x 108/32.
Гарнітура NewtonС. Друк офсетний.
Фіз. друк. арк. 25,5. Ум. друк. арк. 42,84.
Наклад 500 пр.
Замовлення № 820.

ТОВ Видавниче підприємство
«Український пріоритет»
01033, м. Київ-33, вул. Саксаганського, 43-б
Тел. (044) 564-34-97

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників
та розповсюджувачів видавничої продукції № 4107
від 08.07.2011 р.

Віддруковано згідно з наданим оригінал-макетом
в друкарні ТОВ «Друкарня "Рута"»
(свід. Серія ДК № 4060 від 29.04.2011 р.)
м. Кам'янець-Подільський, вул. Руслана Коношенка, 1
тел. (038) 494-22-55, drukruta@ukr.net